

वीर सेवा मन्दिर दिल्ली

क्रम संख्या

काल नं०

स्वास्थ्य

यजुर्वेदसंहिता

ऋष्यादिसंवलिता ।

वैदिक-ग्रन्थालयस्थपण्डितैर्वहुसंहितानुसारेण

संशोधिता ।

अजमेरस्थ—

वैदिक-ग्रन्थालये मुद्रिता ।

मुद्रणवर्षाः १९७२-४६-८५.

{ प्रावृत्तिः २००० }

{ संवत् २००० वि० }

॥ ओ३म् ॥

यजुर्वेदसंहितायाम्

प्रथमोऽध्यायः ॥

—:०:—

परमेष्ठी प्रजापतिकृदिः । १—३१ ।

देवता—सविता १, ३, १०, २०, २५, २६ यज्ञः २, ७, १४, १५, २१, २७—३१
विष्णुः ४, ६ अग्निः ५, ८, ११, १७—१९, २३ प्रजापतिः ६ अमृतवितरौ १२ इन्द्रः^१,
अग्निः^२, यज्ञः^३, १३ वायुः^४, सविता^५, १६ यज्ञः^६, अमृतवितरौ^७, २२ द्यो-
विद्युतौ २४ ।

छन्दः—स्वराङ्गुली^१ ब्राह्मवृष्णिक^२ १ स्वराङ्गुलीत्रिष्टुप् २ भुविजगती ३ अनु-
ष्टुप् ४ आर्वीत्रिष्टुप् ५ आर्वीपक्तिः ६ प्राजापत्या जगती ७ अतिजगती ८ नृवित्
त्रिष्टुप् ९ भुविजगती १० स्वराङ्गुली ११, १४ स्वराङ्गुली १२, ३० त्रिष्टुप्^३,
प्रियाङ्गायत्री^४, भुविपुष्पिक^५ १३ त्रिष्टुजगती^६, यातुर्वपक्तिः^७ १५ प्रियाङ्गायत्री^८
ब्राह्मी त्रिष्टुप्^९ १६ ब्राह्मी पक्तिः १७ ब्राह्मी जगती^{१०}, आर्वी त्रिष्टुप्^{११}, आर्वी पक्तिः^{१२}
१८ त्रिष्टुब्राह्मी त्रिष्टुप् १९ प्रियाङ्गायत्री त्रिष्टुप् २०, २५ गायत्री^{१३}, प्रियाङ्गु पक्तिः
२१ स्वराङ्गु त्रिष्टुप्^{१४}, गायत्री^{१५} २२ वृत्ती २३ स्वराङ्गुब्राह्मी पक्तिः २४ स्वराङ्गुब्राह्मी पक्तिः^{१६}
भुविब्राह्मी पक्तिः^{१७} २५ ब्राह्मी त्रिष्टुप् २६ प्रियाङ्गु ब्राह्मी पक्तिः २८ भुवि जगती^{१८},
त्रिष्टुप्^{१९} २९ जगती^{२०}, अनुष्टुप्^{२१} ३१ ।

स्वरः—मध्यमः^१, ऋषभः^२ १ धैवतः २, ५, ६, १२, १६, २०, २५, २७, ३०
निषादः ३, ७, ८, ११, १४, गान्धाराः ४, पञ्चमः ६, १७, २३, २६, २८ मध्यमः १०,
२३ ऋषभः^३, १, पङ्कजः^४ १३ निषादः^५ पञ्चमः^६ १५ धैवतः^७, पङ्कजः^८ १६
ऋषभः^९ धैवतः^{१०} पञ्चमः^{११} १८ पङ्कजः^{१२} पञ्चमः^{१३} २१ धैवतः^{१४}, पङ्कजः^{१५} २२
निषादः^{१६}, धैवतः^{१७} २६ निषादः^{१८}, गान्धाराः^{१९} ३१ ॥

॥ ओ३म् ॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायव स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय
 कर्मण आप्यायध्वमध्वया इन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा वस्तेन ईशत
 माघशंसो ध्रुवा अस्मिन् गोपता स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि ॥१॥ वसोः
 पवित्रमसि धारसि पृथिव्यसि मातृरिष्वनो घर्मोसि विश्वधा असि । परमेण धा-
 म्ना दृष्ट्वेहस्व माह्वामा ते यज्ञपतिर्हार्षीत् ॥ २॥ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः
 पवित्रमसि सहस्रधारम् । देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सु-
 प्त्वा कामधुक् ॥ ३ ॥ सा विश्वायुः सा विश्वकर्मा सा विश्वधायाः । इन्द्रस्य त्वा
 भागं सोमेना तनचि विष्णो हव्यं रक्ष ॥ ४ ॥ अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
 तच्छक्रेयं तन्मै राध्यताम् । इदमहमनृतात्सत्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा
 युनक्ति कस्मै त्वा युनक्ति तस्मै त्वा युनक्ति । कर्मणे वां वेपाय वाम् ॥ ६ ॥
 प्रत्युष्टरक्षः प्रत्युष्टा अरांतयो निष्टुष्ट रक्षो निष्टुप्ता अरांतयः । उर्वन्तरिक्ष-
 मन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः ।
 देवानामसि वह्नितमं सस्नितमं प्रथितमं जुष्टमं देवहृतमम् ॥८॥ अन्हृतमसि ह-
 विधानं दृष्ट्वेहस्व माह्वामा ते यज्ञपतिर्हार्षीत् । विष्णुस्त्वा क्रमतामुरु वातायापहतं
 रक्षो यच्छन्तां पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो ह-
 स्ताभ्याम् । अग्नये जुष्टं गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्यां जुष्टं गृह्णामि ॥१०॥ भूताय त्वा
 नारातये स्वरभिविस्वेषन् दृष्ट्वेहन्तां दुर्याः पृथिव्यामुर्वन्तरिक्षमन्वेमि । पृथिव्या-
 स्त्वा नामौ सादयाम्यदित्या उपस्थेऽग्नें हव्यं रक्ष ॥ ११ ॥ पवित्रे स्थो वैष्ण-
 व्यौ सवितुर्वाः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । देवीरापो
 अग्नेगुवो अग्नेगुवोऽग्र इममद्य यज्ञन्तयताग्रे यज्ञपतिं सुधातुं यज्ञपतिं देवयुवम् ॥१२॥
 युष्मा इन्द्रो वृणीति वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये प्रोक्षिताः स्थ । अग्नये
 त्वा जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामि । दैव्याय कर्मणे शन्धध्वं दे-
 वयज्यायै यद्वोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्तच्छुन्धामि ॥१३॥ शर्मास्यवधूतं रक्षो-
 ऽवधूता अरांतयोऽदित्यास्त्वर्गसि प्रति त्वादितिर्वेत्तु । अदिरसि वानस्पत्यो ग्रावा-
 सि पृथुबुध्नः प्रति त्वादित्यास्त्वर्गवेत्तु ॥ १४ ॥ अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जन-
 न्देववीतये त्वा गृह्णामि बृहद्ग्रावासि वानस्पत्यः स इदन्देवभ्यो हविः शमीष्व
 सुशमि शमीष्व । हविष्कृदेहि हविष्कृदेहि ॥१५॥ कुक्कुटोसि मधुजिह्व इषमूर्ज-
 मावद त्वया वयं संख्यातं संख्यातं जेष्व वर्षष्टदमसि प्रति त्वा वर्षष्टदं वेत्तं प-
 रापूतं रक्षः परापूता अरांतयोऽपहतं रक्षो वायवो विविनक्तु देवो वः सविता

हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना ॥ १६ ॥ धृष्टिंरस्यपांऽग्ने अग्नि-
मामादं जहि यिष्कव्यादं मेधा देवयजं वह । ध्रुवमांसि पृथिवीं दधह ब्रह्मवनिं
त्वा क्षत्रवनिं सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधाय ॥ १७ ॥ अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्व
धरुणमस्यन्तरिक्षन्दधह ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य
वधाय । धर्तममि दिवन्दधह ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं सजातवन्युपदधामि भ्रातृ-
व्यस्य वधाय । विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामि चितस्थोर्ध्वचितो भृगूणामङ्गिर-
सां तपसा तप्यध्वम् ॥ १८ ॥ शर्मस्यवधृतधरक्षोवधृता अरातयोऽदित्यास्त्वर्ग-
सि प्रति त्वादितिवेत्तु । धिषणांसि पर्वती प्रति त्वादित्यास्त्वर्गवेत्तु दिवस्कम्भ-
नीरसि धिषणामि पावतेयी प्रति त्वा पर्वती वेत्तु ॥ १९ ॥ धान्यमसि धिनुहि
देवान प्राणाय त्वोदानाय त्वा व्यानाय त्वा । दीर्घामनुप्रसितिमायुषेधान्देवो वः
सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना चक्षुषे त्वा महीनां पयो-
ऽसि ॥ २० ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रमव्वेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ।
संवपामि सखाप आपधीभिः समोपधयो रसेन सध रेवतीज्जगतीभिः पृच्यन्ताः
संमधुमतीम्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्य त्वा सं यौमीदमग्नेरिदम-
ग्नीषोमयोऽरिपे त्वा वमोऽसि विश्वायुरुग्रथा उरु ग्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथताम्
अग्निष्टे त्वचं मा हिंसीद्वस्त्रा सविता श्रपयतु वपिष्टेऽधिनाके ॥ २२ ॥
मा भेमा सं विक्ष्वा अर्तमेरुयज्ञोऽर्तमेरुयजमानस्य प्रजा भूयात्त्रिताय त्वा द्विताय
त्वैकताय त्वा ॥ २३ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रमव्वेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
भ्याम् । आददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इन्द्रस्य वाहुरमि दाक्षिणः सहस्रभाष्टिः शततेजा
वायुरसि तिग्मतेजा द्विपतो वधः ॥ २४ ॥ पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलम्मा
हिंसिषं व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्विधान देव सवितः परमस्यां पृथिव्याः
शतेन पार्श्वयोऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् ॥ २५ ॥ अपारहं
पृथिव्यै देवयजनाध्यामं व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्विधान देव सवितः परम-
स्यां पृथिव्याः शतेन पार्श्वयोऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् ।
अररो दिवं मा पशो दूप्सस्ते द्यां मा स्कन् व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्विधान
देव सवितः परमस्यां पृथिव्याः शतेन पार्श्वयोऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्त-
मतो मा मौक् ॥ २६ ॥ गायत्रेण त्वा छन्दसा परिगृह्णामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
परिगृह्णामि जागतेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामि । सुद्धमा चासि शिवा चासि स्यो-
ना चासि सुषदा चास्यूर्जस्वती चासि पर्यम्बती च ॥ २७ ॥ पुरा क्रूरस्य विसु-

वीविरष्णिशुदादायं पृथिवीं जीवदानुम् । यामैरयंश्चन्द्रमणिं सूधाभिस्ताम
धीरांसो अनुदिश्यं यजन्ते । प्रोक्ष्णोराणां यय डिष्टो तपोमि ॥ २८ ॥ प्रयुष्टं
७ रक्षः प्रयुष्टं अरांतो निष्टं ७ रक्षः निष्टं अरांतयः । अनिशितोऽसि
सपत्नक्षिद्राजिनं त्वा वाजेध्यायं सम्माजिमं ॥ प्रयुष्टं ७ रक्षः प्रयुष्टं अरां-
तयो निष्टं ७ रक्षो निष्टं अरांतय । अनिशितासि सपत्नक्षिद्राजिनं त्वा
वाजेध्यायं सम्माजिमं ॥ २९ ॥ आदित्यैरासनांसि विष्णोर्विष्णोःस्यूजं त्वादे-
धेन त्वा चक्षुषावपश्यामि अग्नेजिह्वासिं सुहृदेभ्यो धाम्ने धाम्ने मे भव यजुषे
यजुषे ॥ ३० ॥ सवितुस्त्वां प्रभव उत्पुत्राम्यच्छिद्रेण एवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः ।
सवितुर्विः प्रभव उत्पुत्राम्यच्छिद्रेण एवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ तेजोसि
शुक्रमस्यमृतमसि धाम नागांसि प्रियन्द्वानामनाधृष्टं देवयजनमसि ॥ ३१ ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

—०—

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

—::—

परमेष्ठी प्रजापतिर्हविः १—१७, १८—२० देवताः १७ वसुदेवः २१—३४ ।

देवता—यज्ञः १, २, ५ अग्निः ३, ४, ७, ८, १७, १८, २०—३० विष्णुः
६, ८, २५ इन्द्रः १०, २२ आवापृथिवी ११ रश्मिः १२ वृद्धसन्तिः १३ अग्निधोमो १४
इन्द्राग्नी १५ आवापृथिवी मित्रावरुणौ च १६ विश्वेदेवाः १८, अग्नि-
वायू १९ अग्निसरस्वत्यौ २० प्रजापतिः २१, २२ त्वष्टा २४ ईश्वरः २६ शिवः २१—२३
आपः ३४ ।

छन्दः—नितृपंक्तिः १ स्वराजगती २ भुक्तिगती विष्टुप् ३, आर्वापंक्तिः ४,
पंक्तिः ५ गायत्री ४, ३३ नितृद्विहारी वृद्धती ५ ब्राह्मीविष्टुप् ६, नितृविष्टुप् ७
भुक्तिपंक्तिः ७, १६, ३० विष्टु पंक्तिः ८ जगती ९, १७ भुक्तिद्विहारी पंक्तिः १० ब्राह्मी-
वृद्धती ११ भुक्तिवृद्धती १२ विष्टु जगती १३ अनुष्टुप् १४, नितृ गायत्री १५

ब्राह्मी बृहती^क, अतिजगती^र १५ निचृदायी पङ्क्तिः^क, विराट् त्रिण्डुप्^र १६ स्वराट् त्रिण्डुप्^र १७ भुविग्राह्यी त्रिण्डुप्^र २० भुविग्राह्यी बृहती २१ विराट् त्रिण्डुप्^र २२, २४ निचृद्बृहती २३ निचृदायी^र, आयी पङ्क्तिः^क, जगती^र २४ उष्णिक् २६ निचृदाङ्क्तिः^क गायत्री^र २७ भुविगुणिक २८, ३४ स्वराडार्या अनुण्डुप् २६ बृहती ३१ ब्राह्मीबृहती^क, निचृद्बृहती^र ३२ ॥

स्वरः—पञ्चमः १, ७, ८, १०, १६, ३०, ३२ निपादः २, ६, १३, १७ धैवतः^र, पञ्चमः^क, १३ पङ्जः ४, ३३ मध्यमः ५, ११, १२, २१, २३, ३१ धैवतः ६, १८, २०, २२, २४ गान्धारः^क, पङ्जः^र १४ मध्यमः^क, निपादः^र १५, पञ्चमः^क, धैवतः^र १६ पञ्चमः^र,^क निपादः^र २५ ऋषभः २६, २८, ३४ पञ्चमः^क पङ्जः^र २७ गान्धारः २६ ॥

॥ ओ३म् ॥ कृष्णोऽस्याखरेष्टोऽग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामि वेदिरसि वहिषे त्वा जुष्टं प्रोक्षामि वहिरसि सुग्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामि ॥ १ ॥ अदित्यं व्युन्दनमसि विष्णोस्तुषोऽस्यूर्णम्रदमं त्वा स्तृणामि स्वासस्थान् देवेभ्यो भुवंपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानाम्पतये स्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्वस्त्वा विश्वावसुः परिरं दधातु विश्वस्यारिष्ट्ये यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड ईडितः^र । इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणो विश्वस्यारिष्ट्ये यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड ईडितः^क । मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तान्ध्रवेण धर्मेण विश्वस्यारिष्ट्ये यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड ईडितः^र ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्वा कवे द्युमन्तश्च सरिधीमहि । अग्नें बृहन्तमध्वरे ॥ ४ ॥ समिदसि सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पातु कस्याश्चिदभिर्शस्तये । सवितुर्बाहूस्थऽउर्णम्रदसन्त्वा स्तृणामि स्वासस्थान्देवेभ्य आ त्वा वसवो रुद्रा आदित्यः संदन्तु ॥ ५ ॥ घृताच्यंसि जुहूर्नाम्ना सेदग्निप्रयेण धाम्ना प्रियश्च सद आसीद घृताच्यस्युपभृन्नाम्ना सेदग्निप्रयेण धाम्ना प्रियश्च सद आसीद घृताच्यंसि ध्रुवा नाम्ना सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियश्च सद आसीद^क । प्रियेण धाम्ना प्रियश्च सद आसीद ध्रुवा असदन्तुतस्य योनो ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञान्यम्^र ॥ ६ ॥ अग्नें वाजजिह्वार्जन्वा सरिष्यन्तं वाजजितश्च सम्माज्मि । नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यः सुयमे मे भूयास्तम् ॥ ७ ॥ अस्कन्नपृथ देभ्य आज्यश्च संश्रियासमद्घ्रिणा विष्णो मा त्वाव क्रमिषं वसुमतीमग्ने ते छायासुपस्थेपं विष्णो स्थानमसीत इन्द्रो वीष्टुमकृणोदध्वान्ध्वर आस्थात् ॥ ८ ॥ अग्ने वेदोत्रं वेदत्युमवतान्वान्धावापृथिवी

अव त्वं द्यावापृथिवी स्विष्टकृदेवेभ्य इन्द्र आज्येन हविषा भूत्स्वाहा संज्योतिषा
ज्योतिः ॥ ६ ॥ मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् रायो मधवानः सचन्ताम् । अस्मा-
कं सन्त्याशिषः सत्या नः सन्त्याशिष उपहृता पृथिवी मातोपमां पृथिवी माता
ह्वयतामग्निराग्नीधात्स्वाहा ॥ १० ॥ उपहृतो द्यौष्पितोपमां द्यौष्पिता ह्वयतामग्नि-
राग्नीधात्स्वाहा । देवस्य त्वा सवितुः प्रमवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पृष्णो हस्ताभ्याम् ।
प्रतिगृह्णाम्यग्नेष्टास्येन प्रारुतामि ॥ ११ ॥ एतन्ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुर्वृहस्पतये
ब्रह्मणे । तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिन्तेन मामव ॥ १२ ॥ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य
बृहस्पतियज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टं यज्ञसमिमन्दधातु । विश्वे देवास इह मादयन्तामोऽ-
म्प्रतिष्ठ ॥ १३ ॥ एषा ते अग्र समित्तया वर्धस्व चाचंप्यायस्व । वधिर्पीमहि च
वयमा च प्यासिपीमहि ॥ १४ ॥ अग्ने वाजजिद्वर्जं त्वा समुवाध संवाजजितु
समांज्मि ॥ १४ ॥ अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामि ।
अग्नीषोमो तमप नुदतां योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापो-
हामि ॥ १५ ॥ इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामि । ॥ १५ ॥ वसु-
भ्यस्त्वा रुदेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वा संजानाथां द्यावापृथिवी सित्रावरुणां त्वा वृष्ट्या-
वताम् ॥ १६ ॥ व्यन्तु वयोक्लृं रिहाणा मरुतां पृपतीर्गच्छ वशा पृश्निभूत्वा दिवं
गच्छ ततो नो वृष्टिमावह । चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ॥ १६ ॥ यं परिधिं
पर्यधत्था अग्ने देवपणिभिर्गुह्यमानः । तन्त एतमनुजोषं भराम्येष मेत्वदपचेतयाता
अग्नेः प्रियं पाथोऽपीतम् ॥ १७ ॥ सध स्रवभागा स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टाः परिधे-
याश्च देशः । इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यस्मिन्वर्हिषि मादयध्वध स्वाहा
वाद् ॥ १८ ॥ घृताचीं स्थो धुर्य्यो पातध सुम्ने स्थः सुम्ने मा धत्तम् । यज्ञ नम-
श्चत उप च यज्ञस्य शिवे सन्तिष्ठस्व स्विष्टेमे सन्तिष्ठस्व ॥ १९ ॥ अग्नेऽदब्धायोऽ-
शीतम पाहि मा दिद्योः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्यै पाहि दुरश्न्या अविषन्नः
पितुं कृणु सुषदा योनौ स्वाहा वाङ्मनये संवेशपतये स्वाहा सरस्वत्यै यशोभगिन्यै
स्वाहा ॥ २० ॥ वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभवत्तेन मह्यं वेदो भूयाः ।
देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत इमं देव यज्ञध स्वाहा वाते धाः
॥ २१ ॥ संवर्हिर्ऋता हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः । समिन्द्रो वि-
श्वदेवेभिरङ्गां दिव्यं नभो गच्छतु यत् स्वाहा ॥ २२ ॥ कस्त्वा विमुञ्चति स त्वा
विमुञ्चति कस्यै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति । पोषाय रक्षसां भागोऽसि ॥ २३ ॥

संवर्चसा पर्यसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सध शिवेन । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु
 रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥२४॥ दिवि विष्णुर्व्यक्रस्त जागतेन छन्दसा
 ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मोऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रस्त त्रैष्टुभेन
 छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः^१ । पृथिव्यां विष्णुर्व्य-
 क्रस्त गायत्रेण छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मोऽस्माद-
 न्नादस्यै प्रतिष्ठाया अगन्म स्वः संज्योतिषाभूम^२ ॥२५॥ स्वर्चभूरसि श्रेष्ठो गश्मि-
 र्वर्चोदा असि वर्चो मे देहि । सूर्यस्यावृतमन्वावर्ते ॥ २६ ॥ अग्ने गृहपत सुगृह-
 पतिस्त्वयाऽग्नेहं गृहपतिना भूयासधसुगृहपतिस्त्वं मयाऽग्ने गृहपतिना भूयाः^३ ।
 अस्थुरि णो गार्हपत्यानि सन्तु शतधहिमाः सूर्यस्यावृतमन्वावर्ते^४ ॥ २७ ॥
 अग्ने व्रतपते व्रतमचारिपं तदशकं तन्मेऽराधि । इदमहं य एवास्मि सोऽस्मि ॥२८॥
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा । अपहता असुरा रक्षांसि
 वेदिपदः ॥२९॥ ये रूपाणि प्रति मुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति । परा-
 पुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टाल्लोकात्प्रगुदात्यस्मात् ॥३०॥ अत्र पितरो मादयध्वं
 यथाभागमावृषायध्वम् । अर्मासदन्त पितरो यथाभागमावृषायिषत ॥३१॥ नमो
 वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः
 स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे^५ नमो वः पितरः पितरो
 नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्मै तद्वः पितरो वासः^६ ॥३२॥
 आधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम् । यथेह पुरुषोऽसत् ॥ ३३ ॥ ऊर्जं वह-
 न्तरिमृतं घृतं पयः क्रीलालं परिश्रुतम् । स्वधा स्थ तर्पयत मे पितृन् ॥ ३४ ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

—:०:—

अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

—:०:—

ऋषिः—आङ्गिरसः १ सुश्रुतः २ भारद्वाजः ३, १३ प्रजापतिः ४, ५, ६, १०, ४४,
 ४५ सारपराज्ञी कद्रुः ६-८ गोतमः ११, ५१, ५२ विरूपः १२ देववातभरतौ १४ वामदेवः १५,

३६, ३७ आऽवन्सारः १६—१६ याज्ञवल्क्यः २०, २१ वैश्वामित्रो मधुच्छन्दाः २२—२४ सुवन्धुः २५, २६ श्रुतवन्धुः २७ प्रवन्धुः २८ मेघातिथिः २९ सप्तधृतिवर्णिनिः ३०—३३ मधुच्छन्दः ३४ पिरयमित्रः ३५ आसुरिः ३८—४१ शंभुः ४२ शंभुर्वाहस्यत्यः ४३ आगस्त्यः ४६, ४७ औणंगमः ४८—५० वन्धुः ५३—५६ वशिष्ठः ६०, ६१ नारायणः ६२, ६३ ।

देवता—अग्निः १—४, ६—८, ११, १२, १४—१६, २२—२७, ३६, ३८—४०, ४७ अग्निवायुसूयः ५ अग्निसूयः ६ अग्निः ७, सूयः ८ १० इन्द्राग्नी १३ आपः २० विश्वेदेवाः २१ बृहस्पतिः २८, २९ ब्रह्मणस्पतिः ३० आदित्यः ३१—३३ इन्द्रः ३४, ५०—५२ सपिता ३५ प्रजापतिः ३७ वासुगर्गः ४१ वासुगर्गिरग्निः ४२ वासुपतिः ४३ महतः ४४, ४५ इन्द्रमारुतो ४६ यज्ञः ४८, ४९ मनः ५३—५५ सोमः ५६ रुद्रः ५७—६३ ।

छन्दः—गायत्री—१—४, ६—८, १६, २३, २६, ४४, ५६ दैवीबृहती ७, निचु-
द्वृहती ८ पङ्क्तिः ९ गायत्री १०, भुगिगायत्री १० निचुद्वृगायत्री ११, १२, ३०, ३२,
३५, ३६, ५५ स्वराट् त्रिष्टुप् १३ स्वराडनुष्टुप् १४, ४५ भुगिक् त्रिष्टुप् १५ त्रिष्टुप्
१७ निचुद्वृगाह्नी पङ्क्तिः १८ जगती १९ भुगि बृहती २०, २५, ३६ उष्णिक् २१,
६२ भुगिगायत्री गायत्री १० गायत्री २२ त्रिष्टुप् गायत्री २३, २७, २८, ३१, ३३,
५४, स्वराट् बृहती २६ पथ्या बृहती ३४ ब्राह्म्युष्णिक् ३७, अनुष्टुप् ३८, ४२, ४६
निचुद्वृगुष्टुप् ४०, ५७ आर्षिपङ्क्तिः ४१ भुगिजगती ४३, ६३ भुगिक् पङ्क्तिः ४६
विराडनुष्टुप् ४७ ब्राह्म्यनुष्टुप् ४८ भुगिनुष्टुप् ५० त्रिष्टुप् पङ्क्तिः ५१, ५२, ५८
अतिपादनिचुद्वृगायत्री ५३ स्वराट् गायत्री ५६ त्रिष्टुप् गायत्री ६० भुगिगायत्री-
पङ्क्तिः ६१ ।

स्वरः—पङ्क्तिः १—४, ६—८, १०—१२, १६, २२—२४, २७—३३, ३५,
३६, ४४, ५३—५६, ५९ मध्यमः ५, २०, २५, २६, ३४, ३६ पञ्चमः ६, १८, ४१,
४६, ५१, ५२, ५८, ६१ धैवतः १३, १५, १७, ६० गान्धारः १४, ३८, ४०, ४२,
४५, ४७—५०, ५७ निषादः १६, ४३, ६३ ऋषभः २१, ३७, ६२ ॥

॥ ओ३म् ॥ समिधाग्निन्दुवस्यत धृतैर्बोधयतातिथिम् । आस्मिन्हव्या जुहो-

तन ॥ १ ॥ सुसमिद्धाय शोचिषे घृतन्तीव्रञ्जुहोतन । अग्नये जातवेदसे ॥ २ ॥
तन्त्वा समिद्धिरग्निरो घृतेन वर्द्धयामसि । बृहच्छौचायविष्ठय ॥ ३ ॥ उप त्वाग्ने
हविष्मतीर्घृताचीर्यन्तु हर्यत । जुषस्व समिधो मम ॥ ४ ॥ * भूर्भुवः स्वु घौ-
रिव भुम्ना पृथिवीव वरिष्मणा । तस्यास्ते पृथिवि देवयजनि पृष्ठेऽग्निमध्याद-
मन्नाद्यादाधे ॥ ५ ॥ आयकौः पृश्निरक्रमीदसदन् मातरम्पुरः । पितरश्च प्रय-
न्त्स्वः ॥ ६ ॥ अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यख्यन्महिषो दिवम्
॥ ७ ॥ त्रिधशद्वाम विराजति वाक्पतन्नाय धीयते । प्रति वस्तोरह बुभिः ॥ ८ ॥
अग्निज्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा । अग्नि-
वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा । ज्योतिः सूर्यः सूर्यो
ज्योतिः स्वाहा ॥ ९ ॥ * सजूर्देवेन सवित्रा सजू रात्र्येन्द्रवत्या । जुषाणो अग्नि-
र्वेतु स्वाहा । * सजूर्देवेन सवित्रा सजूरुषसेन्द्रवत्या । जुषाणः सूर्यो वेतु स्वाहा
॥ १० ॥ उपप्रयन्तोऽध्वरं मन्त्रं वोचेमग्नये । आरे अस्मे च भृगवते ॥ ११ ॥
अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् । अपाः रेतांसि जिन्वति ॥ १२ ॥
उमा वामिन्द्राग्नीऽआहुवर्ध्याऽउमा राधसः सह मादयद्वथै । उमा दातारावि-
षाः रयीणासुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते योनिर्ह्रस्वियो यतो
जातोऽअरोचथाः । तज्जानन्नग्नेऽआरोहाथा नो वर्द्धया रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह
प्रथमो धायि धातुभिर्होता यजिष्ठोऽअध्वरेष्वीड्यः । यमप्नवानो भृगवो विरुचु-
र्वनेषु चित्रं विभ्वं विशे विशे ॥ १५ ॥ अस्य प्रत्नामनु घृतं शुक्रन्दुदुह्वेऽअद्वेयः ।
पर्यः सहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽअग्नेऽसि तन्वऽस्मे पाह्यायुर्दाऽअग्नेस्यायुर्म
देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने यन्मे तन्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥
इन्धानास्त्वा शतं हिमा घुमन्तं समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं सहस्वन्तः
सहस्कृतम् । अग्ने सपत्नदम्भेनमर्दब्धासोऽदाढ्यम् । चित्रावसो स्वस्ति ते
पारमशीय ॥ १८ ॥ सन्त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसागथाः समृषीणास्तुतेन । सम्प्रि-
येण धाम्ना समहमार्युषा संवर्चसा सम्प्रजया स रायस्पोषेण ग्मिषीय ॥ १९ ॥
अन्यस्थान्धो वो भक्षीय महस्थ महो वो भक्षीयोज्जस्थोज्ज वो भक्षीय रायस्पो-
षस्थ रायस्पोष वो भक्षीय ॥ २० ॥ रेवती रमध्वमस्मिन्न्योनावस्मिन् गोष्ठेस्मि-
न्लोकेस्मिन् क्षये । इहैव स्त मापगात ॥ २१ ॥ * स हितासि विश्वरूप्यूर्जो
मा विश गौपत्येन । * उप त्वाग्ने दिवे दिवे दोषावस्तार्क्ष्या वयम् । नमोभरन्त
एमसि ॥ २२ ॥ राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्द्धमानं स्वे दमे

॥ २३ ॥ स नः पितेव सूनवेऽग्ने सपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥ २४ ॥
 अग्ने त्वञ्जोऽअन्तमऽउत आता शिवो भवा वरुध्यः । वसुर्गन्निर्वसुश्रवाऽअच्छा
 नन्वि द्युमत्तमथ रयिन्दाः ॥ २५ ॥ तन्त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नार्य नूनमीमहे
 सखिभ्यः । स नो बोधि श्रुधी हवमुख्याणोऽधायतः संमस्मात् ॥ २६ ॥ इह
 एषादितऽएहि काम्याऽएत । मयि वः कामधरणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमान्
 स्वरेणङ्कणहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं य औशिजः ॥ २८ ॥ यो रवान्योऽअ-
 मीवहा वसुवित्पुष्टिवर्द्धनः । स नः सिषक्तु यस्तुरः ॥ २९ ॥ मा नः श ५ सो-
 अररुषो धूर्तिः प्रणङ्मर्त्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ॥ ३० ॥ महि त्रीणामवो-
 ऽस्तु द्युक्ष्मित्रस्यार्यम्णः । दुराधर्ष वरुणस्य ॥ ३१ ॥ नहि तेषाममा चन ना-
 भ्वसु वारणेषु । ईशो रिपुरघशंसः ॥ ३२ ॥ ते हि पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे
 मर्त्याय । ज्योतिर्यच्छन्त्यजस्रम् ॥ ३३ ॥ कदा चन स्तररिसि नेन्द्र सश्वसि दा-
 शुषे । उपोषेभु मघवन् भूयऽइन्द्र ते दानं देवस्य पृच्यते ॥ ३४ ॥ तत्सवितुर्वरे-
 ण्यम्भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३५ ॥ परि ते दुहभो
 रथोऽस्माँ २॥ अश्रोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाशुषः ॥ ३६ ॥ भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः
 प्रजार्भिः स्या ५ सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैः । नर्य प्रजाम्मे पाहि श ५ स्य पशून्मे
 पाह्यर्थय पितुर्मे पाहि ॥ ३७ ॥ आगन्म विश्ववेदसमस्मभ्यं वसुवित्तमम् । अग्ने
 सम्राडभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निर्गृहपतिर्गाहपत्यः
 प्रजाया वसुवित्तमः । अग्ने गृहपतेऽभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥ ३९ ॥
 अयमग्निः पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिवर्द्धनः । अग्ने पुरीष्याभिद्युम्नमभि सहऽआ
 यच्छस्व ॥ ४० ॥ गृहा मा विभीत मा वेपध्वमूर्जं बिभ्रत एमसि । ऊर्जं बिभ्रद्वः
 सुमनाः सुमेधा गृहानैमि मनसा मोदमानः ॥ ४१ ॥ येषामद्वयेति प्रवसन्त्येषु सौ-
 मनसो बहुः । गृहानुष ह्वयामहे ते नो जानन्तु जानतः ॥ ४२ ॥ उपहृताऽइह माव-
 ऽउपहृताऽअजावयः । अथोअन्नस्य कीलालऽउपहृतो गृहेषु नः । क्षेमाय वः शा-
 न्त्यै प्रपद्ये शिवङ्शगमङ्शंयोः शंयोः ॥ ४३ ॥ पूषासिनो हवामहे मरुतश्च रि-
 शादसः । कर्मभेण सजोषसः ॥ ४४ ॥ यद्ग्रामे यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये ।
 यदेनश्चक्रमा वयमिदन्तदव यजामहे स्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणऽइन्द्रात्र पृतसु देवैर-
 स्तिहि ष्मा ते शुष्मिन्नवयाः । महश्चिद्यस्य मीढुषो यन्वा हविष्मतो मरुतो वन्दते
 गीः ॥ ४६ ॥ अक्रन् कर्म कर्मकृतं सह वाचा मयोभुवः देवेभ्यः कर्म कृत्वास्तं
 प्रेतं सचाभुवः ॥ ४७ ॥ अवभृथ निचुम्पुण निचुरसि निचुम्पुणः । अव देवै-

देवकृतमेनोयासिषमव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुषाव्णो देव रियस्पाहि ॥ ४८ ॥ पूर्णा
 दर्वि परा पत सुपूर्णा पुनरपत । वम्नेव विक्रीणावहाऽष्टमूर्जैः शतक्रतो ॥ ४९ ॥
 देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे । निहारं च हरांसि मे निहारन्निहराणि
 ते स्वाहा ॥ ५० ॥ अक्षन्नमीमदन्त हव प्रियाऽअधूषत । अस्तोषत स्वभानवो
 विशा नविष्ठया मती यो जान्विन्द्र ते हरी ॥ ५१ ॥ सुसंहशं त्वा वयं मधवन्वन्दि-
 षीमहि । प्र नूनं पूर्णवन्धुर स्तुतो यासि वशं २॥ अनु योजान्विन्द्र ते हरी ॥ ५२ ॥
 मनो न्वाह्वामहे नाराशऽसेन स्तोमेन । पितृणां च मन्मभिः ॥ ५३ ॥ आ नऽएतु
 मनः पुनः क्रत्वे दत्ताय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दुशे ॥ ५४ ॥ पुनर्नः पितरो
 मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातऽ सचेमहि ॥ ५५ ॥ वयऽ सोम व्रते तव
 मनस्तनूषु विभ्रतः । प्रजावन्तः सचेमहि ॥ ५६ ॥ एष ते रुद्र भागः सह स्वस्ना-
 म्बिकया तं जुषस्व स्वाहा । एष ते रुद्र भाग आखुस्ते पशुः ॥ ५७ ॥ अथ रुद्र-
 मदीमहव देवन्ऽयम्बकम् । यथा नो वस्यमस्करद्यथा नः श्रेयमस्करद्यथा नो
 व्यवसाययात् ॥ ५८ ॥ भेषजमसि भेषजङ्गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजम् । सुखम्मे-
 षाय मेष्ठ्यै ॥ ५९ ॥ अयम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनं । उर्वारुकमिव बन्धना-
 न्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् । अयम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनं । उर्वारुकमिव ब-
 न्धनादितो मुक्षीय मामृतात् ॥ ६० ॥ एतत्ते रुद्रावसं तेन परो मूर्जयतोतीहि ।
 अथ ततधन्वा पिनाकावसः कृत्तिवासा अहिऽ सन्नः शिवोऽतीहि ॥ ६१ ॥
 त्र्यायुषं जुमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यदेवेषु त्र्यायुषं तन्नो अस्तु त्र्यायुषम्
 ॥ ६२ ॥ शिवो नामासि स्वधितिस्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा हिऽसीः । नि-
 र्त्तयाम्यायुषेऽश्वाद्याय प्रजननाय रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ॥ ६३ ॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

—:७:—

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

देवता—अर्वाषष्ठ्यौ १ आपः २, १२, १३ मेघः ३ परमात्मा ४, ५ यज्ञः ६, १०, २४, २६, ३७ अग्न्यम्बुहस्पतयः ७ ईश्वरः ८ विद्वान् ९, २७ अग्निः ११, १४—१७, २८, २९, ३२ वाग्विद्युत् १८—२३ सविता २५ वरुणः ३०, ३१ सूर्यविद्वांसौ ३३ यजमानः ३४ सूर्यः ३५, ३६ ।

छन्दः—विराड् ब्राह्मी जगती १ स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २ भुरिक् त्रिष्टुप् ३ निचृद् ब्राह्मी पङ्क्तिः ४ निचृदार्थ्यनुष्टुप् ५, ६, २६, ३२ पङ्क्तिः * आर्ची बृहती * ७ आर्थ्यनुष्टुप् ८ आर्षी पङ्क्तिः ९ निचृदार्षी जगती * साम्नी त्रिष्टुप् * १० स्वराड् ब्राह्म्यनुष्टुप् * आर्ष्युष्णिक् * ११ ब्राह्म्यनुष्टुप् १२ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १३, १६ स्वराडाष्युष्णिक् १४ भुरिग्ब्राह्मी बृहती १५ आर्चीत्रिष्टुप् १७ स्वराडार्षीबृहती १८ भुरिग्ब्राह्मी पङ्क्तिः १९ साम्नी जगती * भुरिगार्ष्युष्णिक् * २० विराडार्षी बृहती २१ ब्राह्मी पङ्क्तिः २२ आस्तारपङ्क्तिः २३ ब्राह्मी जगती * याजुषी पङ्क्तिः * २४ विराड् ब्राह्मी जगती * निचृदार्षी गायत्री * २५ भुरिग्ब्राह्मी पङ्क्तिः २६, २७ साम्नीबृहती * साम्युष्णिक् * २८ स्वराड्याजुषी त्रिष्टुप् * , विराडार्षी त्रिष्टुप् * ३० स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ३१ भुरिगार्षी पङ्क्तिः * , याजुषी जगती * ३३ भुरिगार्षी गायत्री * , भुरिगार्ची बृहती * , विराडाच्यनुष्टुप् * ३४ निचृदार्षीजगती ३५ विराड् ब्राह्मी बृहती ३६ निचृदार्ची त्रिष्टुप् ३७ ।

स्वरः—निषादः १, ३५ धैवतः २, ३, १७, ३०, ३१, ३७ पञ्चमः ४, ९, १३, १६, १९, २२, २३, २६, २७, गान्धारः ५, ६, ८, १२, २६, ३२, पञ्चमः * मध्यमः * ७ निषादः * धैवतः * १० गान्धारः * ऋषभः * ११ ऋषभः १४ मध्यमः १५, १८, २१, ३६, निषादः * ऋषभः * २० निषादः * पञ्चमः * २४ निषादः * षड्जः * २५ मध्यमः * ऋषभः * २८ पञ्चमः * निषादः * ३३ षड्जः * मध्यमः * , गान्धारः * ३४ ॥

॥ ओ३म् ॥ एदमगन्म देवयजनमृथिव्या यत्र देवासो अजुषन्त विश्वे । ऋक्सामाभ्यां ५ सन्तरन्तो यजुर्भी रायस्पोषेण समिषा मदेम । इमा आपः शम्भु मे सन्तु देवी । ओषधे त्रायस्व स्वधिते मनथ हिथसीः ॥ १ ॥ आपो अस्मान्मातरः शुन्धयन्तु घृतेन नो घृतवृः पुनन्तु । विश्वथ हि रिप्रम्पूवहन्ति देवीः । उदिदाभ्यः शुचिरापूत एमि । दीक्षात्पसोस्तनूरांसि तान्त्वा शिवा ५ शम्भाम्परि दधे भद्रं वर्णं घृष्यन् ॥ २ ॥ महीनाम्पयोऽसि वच्चोदा अंसि वच्चो मे देहि ।

वृषस्यासि कुनीनकश्चक्षुर्दा आसि चक्षुर्मे देहि ॥ ३ ॥ चित्यतिर्मा पुनातु वाक्यतिर्मा
 पुनातु देवो मा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते
 पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छक्रेयम् ॥ ४ ॥ आ वो देवास ईमहे वामम्प्रयत्पृध्वरे । आ
 वो देवास आशिषो यज्ञियांसो हवामहे ॥ ५ ॥ स्वाहा यज्ञम्मनसः स्वाहोरोरन्तरिक्षात् ।
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्या स्वाहा वातादारभे स्वाहा ॥ ६ ॥ * आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा
 मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा ।
 * आपो देवीर्वृहतीर्विश्वशंभुवो द्यावापृथिवी उरो अन्तरिक्षं बृहस्पतये हविषा
 विधेम स्वाहा ॥ ७ ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषु-
 ध्यति धुम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा ॥ ८ ॥ ऋक्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामारभे
 ते मा पातमास्य यज्ञस्योदचः । शर्मासि शर्म मे यच्छ नमस्तेऽस्तु मा मां हि ध-
 सीः ॥ ९ ॥ * ऊर्गस्याङ्गिरस्यूर्गम्रदा ऊर्जं मयि धेहि । सोमस्य नीविरसि विष्णोः
 शर्मासि शर्म यजमानस्येन्द्रस्य योनिरासि सुसस्याः कृषीस्कृधि । * उच्छ्रयस्व
 वनस्पत ऊर्ध्वो मां पाद्वध्वस आस्य यज्ञस्योदचः ॥ १० ॥ * व्रतं कृणुताग्निर्ब्रह्माग्नि-
 र्यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञियः । दैवीन्धियम्मनामहे सुमृद्वीकामभिष्टये वच्चोधां यज्ञ-
 वाहसध्वं सुतीर्था नो असद्वशं * ये देवा मनोजाता मनोयुजो दक्षं क्रतवस्तेनो-
 ऽवन्तु ते नः पान्तु तेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ श्वात्राः पीता भवत यूयमापो अस्माकमन्त-
 रुदरे सुशेवाः । ता अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीवा अनागसः स्वदन्तु देवीरमृतां अतावृधः
 ॥ १२ ॥ इयं ते यज्ञियां तनूरपो मुञ्चामि न पूजाम् । अथ होमुचः स्वाहाकृताः पृथिवी
 भाविशत पृथिव्या सम्भव ॥ १३ ॥ अग्ने त्वध्वं सु जागृहि वयध्वं सु मन्दिषीमहि । रक्षा-
 णो अप्रयुच्छन् पुबुधे नः पुनस्कृधि ॥ १४ ॥ पुनर्मनः पुनरायुर्म आगन् पुनः प्राणः
 पुनरात्मा म आगन् पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रम् आगन् । वैश्वानरोऽदब्धस्तनुपा अ-
 ग्निर्नः पातु दुरितादवधात् ॥ १५ ॥ त्वमग्ने व्रतपा आसि देव आमर्त्येष्व ।
 त्वं यज्ञेष्वीड्यो रास्वेयत्सोमाभूयो भर देवो नः सविता वसोर्धाता वस्वदात् ॥ १६ ॥
 एषा ते शुक्र तनूरेतद्वर्चस्तया सम्भव आजङ्गच्छ । जूरासि धृता मनसा जुष्टा वि-
 ष्णावे ॥ १७ ॥ तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे तन्वो यन्त्रमशीय स्वाहा । शुक्रमसि
 चन्द्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसि ॥ १८ ॥ चिदसि मनासि धीरासि दक्षिणासि
 क्षत्रियासि यज्ञियास्यदितिरस्युभयतः शीष्णी । सा नः सुप्राची सुप्रतीच्येधि मि-
 त्रस्त्वा यदि वधीतां पूषाऽध्वनस्यात्विन्द्रायाध्वंक्षाय ॥ १९ ॥ * अनु त्वा माता
 मन्यतामनु पिताऽनु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः । * सा देवि देवमच्छेदी-

न्द्राय सोमं रुद्रस्त्वा वर्त्तयतु स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि ॥ २० ॥ वस्यस्यदि-
तिरस्यादित्यासि रुद्रासि चन्द्रासि । बृहस्पतिष्ठा सुमे रम्णातुरुद्रो वसुभिराचके
॥ २१ ॥ अदित्यास्त्वा मूर्द्धन्नाजिधर्मि देवयजने पृथिव्या इडायास्पदमसि घृतवत्
स्वाहा । अस्मै रमस्वास्मे ते बन्धुस्त्वे रायो मे रायो मा वयं रायस्पोषेण वि
यौष्म तोतो रायः ॥ २२ ॥ समख्ये देव्या धिया सन्दक्षिणयोरुचक्षसा । मा
म आयुः प्र मोषीर्मो अहन्तव वीरं विदेय तव देवि संहृषि ॥ २३ ॥ एष ते
गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैपुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष
ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोनामानाः साम्राज्यङ्गच्छेति मे सोमाय
ब्रूतात् । आस्माकूऽसि शुक्रस्ते गृह्यो विचितस्त्वा वि चिन्वन्तु ॥ २४ ॥ अभि
त्यं देव सवितारमोणयोः कविकृतुमर्चामि सत्यसंव रत्न धामभि प्रियं
मति कविम् । ऊर्द्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतस्वीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत ।
सुक्रतुः कृपा स्वः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वाऽनुप्राणन्तु प्रजास्त्वमेनुप्राणिहि ॥ २५ ॥
शुक्रं त्वा शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रच्छन्द्रेणामृतममृतेन । मग्मे ते गोरस्सेते चन्द्राणि
तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णः परमेण पशुना क्रीयसे सहस्रपोषं पुपेयम् ॥ २६ ॥
मित्रो न ए हे सुमित्र इन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमुशन्नुशन्तं स्योनः स्योनम् ।
स्वान् भ्राजाङ्घारि बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान्नक्ष-
म्भावो दभन् ॥ २७ ॥ परिमाणे दुश्चरिताद्वाधस्वा मा सुचरिते भज । उदा-
युषा स्वायुषोदस्थाममृतां २ अनु ॥ २८ ॥ प्रति पन्थामपद्वाहि स्वस्तिगामेनेहसम् ।
येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु ॥ २९ ॥ अदित्यास्त्वगस्यदित्यै
सद आसीद । अस्तम्नाद्यां वृषभोऽन्तरिक्षममिमीत वरिमाणंमृथिव्याः ।
आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेतानि वरुणस्य वतानि ॥ ३० ॥ वनेषु व्यु-
न्तरिक्षं ततान् वाजमर्वत्सु पयं उस्रियासु । हृत्सु क्रतुं वरुणो विष्वाग्निन्दिवि
सूर्यमदधात् सोममद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्यस्य चक्षुरारोहाग्नेरक्षः कनीनकम् । यत्रै-
तशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चिता ॥ ३२ ॥ उस्त्रावेतं धूर्पाहौ युज्येथामनु-
श्चू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ । स्वस्ति यजमानस्य गृहान् गच्छतम् ॥ ३३ ॥ भद्रो मेऽसि
प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभिधामानि । मा त्वा परिपरिणो वि-
दन् मा त्वा परिपन्थिनो विदन् मा त्वा वृका अघायवो विदन् । श्येनो भूत्वा
परापत यजमानस्य गृहान् गच्छतञ्चौ सःस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमो मित्रस्य वरु-
णस्य चक्षसे महो देवाय तदृतं संपर्यत । दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय

सूर्याय शथ्सत ॥ ३५ ॥ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनी स्थो
वरुणस्य ऋतसदन्यसि वरुणस्य ऋतसदनमसि वरुणस्य ऋतसदनमासीद
॥ ३६ ॥ याते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् । गय-
स्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्रचरा सोमदुर्यान् ॥ ३७ ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—गोतमः १-१४ मेधातिथिः १५ वसिष्ठः १६, १७ औतथ्यो दीर्घतमा १८-२६
मधुरुच्छन्दाः ३०-३५ आगस्त्यः ३६-४३ ।

देवता—विष्णुः १, १५-२१, ३८, ४१ विष्णुर्यज्ञः २ यज्ञः ३, १३, २२, २३, २५-२८,
४३ अग्निः ४, ६, ८, ९, ३१-३७, ४०, ४२ विद्युत् ५ सोमः ७ वाक् १०-१२ सविता १४
सूर्यविद्वांसौ २४ ईश्वरसभाध्यक्षौ २६, ३० सोमसवितारौ ३६ ।

छन्दः—स्वराङ् ब्राह्मीबृहती १ आर्षागायत्री^क, आर्षात्रिष्टुप्^१ २ आर्षा पङ्क्तिः ३
आर्षात्रिष्टुप् ४ आर्ष्युष्णिक्^क भुरिगार्षा पङ्क्तिः^१ ५ विराङ् ब्राह्मी पङ्क्तिः ६ आर्षा
बृहती^क आर्षा जगती^१ ७ विराडार्षा बृहती^क निचृदार्षा बृहती^१ ८ भुरिगार्षागायत्री^१
भुरिब्राह्मी बृहती^२ निचृद्ब्राह्मी^३ जगती याजुष्यनुष्टुप्^४ ९ ब्राह्मयुष्णिक् १० निचृद्-
ब्राह्मी त्रिष्टुप् ११ भुरिग् ब्राह्मी पङ्क्तिः १२ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् १३, २४ स्वराडार्षा जगती
१४ भुरिगार्षा गायत्री १५ स्वराडार्षा त्रिष्टुप् १६, १८ स्वराङ्ब्राह्मी त्रिष्टुप् १७ निचृ-
दार्षा जगती १८ विराडार्षा त्रिष्टुप् २० भुरिगार्षा पङ्क्तिः २१ साम्नी पङ्क्तिः^क भुरिगार्षा
बृहती^१ २२ आयुषी बृहती^३ स्वराङ्ब्राह्मयुष्णिक्^क २३ ब्राह्मी
बृहती^क आर्षापङ्क्तिः^१ २४ निचृदार्षापङ्क्तिः^क निचृदार्षात्रिष्टुप्^१ २६ ब्राह्मी जगती २७ आर्षा-

जगती २८ अनुष्टुप् २९ आर्व्युष्णिक् ३० विराडाव्यनुष्टुप् ३१ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ३२ ब्राह्मी पङ्क्तिः ३३ स्वराड् ब्राह्मी बृहती ३४ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः ३५ निचृदार्वी त्रिष्टुप् ३६ आर्वी त्रिष्टुप् ३७ भुरिगार्थनुष्टुप् ३८ साम्नी बृहती ३९ आर्वी पङ्क्तिः ३९ निचृद्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४० भुरिगार्थनुष्टुप् ४१ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४२ ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४३ ।

स्वरः—मध्यमः १, ८, ३४, ३६, षड्जः १ धैवतः २ पञ्चमः ३, ६, १२, २१, ३३, ३५, धैवतः ४, ११, १६-१८, २०, ३२, ३६, ३७, ४२, ४३, ऋषभः ५, पञ्चमः ६ मध्यमः ७ निषादः ८ षड्जः ९ मध्यमः १ गान्धारः ३ निषादः ४ ऋषभः १०, ३० गान्धारः १३, २४, २६, ३१, ३८, ४०, ४१, निषादः १४, १६, २७, २८, षड्जः १५ पञ्चमः १६, मध्यमः १७ मध्यमः १८, गान्धारः १९, ऋषभः २३ मध्यमः २४ पञ्चमः २५ धैवतः २६ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्नेस्तनूरमि विष्णवे त्वा सोमस्य तनूरमि विष्णवे त्वाऽतिथे-
रातिथ्यमसि विष्णवे त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वाऽनये त्वा रायस्पो-
षदे विष्णवे त्वा ॥ १ ॥ १ अग्नेर्जनित्रमसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरासि पुरुरवा-
असि १ गायत्रेण त्वा छन्दसा मन्थामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा मन्थामि जागतेन
त्वा छन्दसा मन्थामि ॥ २ ॥ भवतन्नः समनसौ सचेतसावरेपसौ मा यज्ञधर्हिध-
सिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः ॥ ३ ॥ अग्नावग्निश्चरति प्र-
विष्टऽश्वीणाम्पुत्रो अभिशस्तिपावा । स नः स्योनः सुयज्ञा यजेह देवेभ्यो
हव्यधसदमप्रयुच्छन् स्वाहा ॥ ४ ॥ २ आपतये त्वा परिपतये गृह्णामि तनूनमे
शाक्वराय शक्वन्ऽओजिष्ठार्य अनामृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजोऽभिशस्त्यमिश-
स्तिपाऽअनमिशस्तेन्यमञ्जसा सत्यमुपगेष ५ स्वितेमा धाः ॥ ५ ॥ अग्ने व्रत-
पास्त्वे व्रतपा या तव तनूरियध सा मयि यो मम तनूरेषा सा त्वयि । सह नौ
व्रतपते व्रतान्यनु मे टीक्षान्दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिः ॥ ६ ॥ ३ अथ-
शुरंश्शुष्ट देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविदे । आतुभ्यमिन्द्रः प्यायतामात्वमि-
न्द्राय प्यायस्व । १ आप्याययास्मान्तस्खीन्त्सन्न्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम
सुत्यामशीय । एष्टा रायः प्रेषे भगायऽऽतमृतवादिभ्यो नमो धावापृथिवीभ्याम्
॥ ७ ॥ ४ या तैऽअग्नेऽयः शया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽअपावधीत्स्वेवं
वचोऽअपावधीत् स्वाहा । १ या तैऽअग्ने रजः शया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽ-

अपावधीत्त्वेषं वचोऽअपावधीत् स्वाहा । या तेऽअग्ने हरिश्वा तनूर्वाषिष्ठा ग-
ह्वरेष्ठा । उग्रं वचो अपावधीत्त्वेषं वचोऽअपावधीत् स्वाहा ॥ ८ ॥ तप्तार्यनी
मेऽसि वित्तार्यनी मे स्यवतान्मा नाथितादवतान्मा व्यथितात् । १ विदेदग्निर्नभो-
नामग्नेऽअक्रि आयुना नाम्नेहि योऽस्यां पृथिव्यामसि यत्तेनाधृष्टन्नाम यज्ञियं तेन
त्वा दधे विदेदग्निर्नभोनामग्ने अक्रि आयुना २ नाम्नेहि यो द्वितीयस्यामपृथिव्या-
मसि यत्तेऽनाधृष्टन्नाम यज्ञियन्तेन त्वा दधे विदेदग्निर्नभोनामग्नेऽअक्रि आयुना
नाम्नेहि यस्तृतीयस्यामपृथिव्यामसि यत्तेनाधृष्टन्नाम यज्ञियन्तेन त्वा दधे । ३ अनु
त्वा देववीतये ॥ ९ ॥ सिं ह्यसि सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्व सिं ह्यसि स-
पत्नसाही देवेभ्यः । शुन्धस्व सिं ह्यसि सपत्नसाही देवेभ्यः शुम्भस्व ॥ १० ॥
इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु प्रचेतास्त्वा रुद्रेः पश्चात्पातु मनोजवास्त्वा
पितृभिर्दक्षिणतः पातु विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्विदमहन्तमं वार्षहिर्द्वा यज्ञा-
भिःसृजामि ॥ ११ ॥ सिं ह्यमि स्वाहा सिं ह्यस्यादित्यवनिः स्वाहा सिं ह्यसि
ब्रह्मवनिः क्षत्रवनिः स्वाहा सिं ह्यसि सुप्रजावनीरायस्पोषवनिः स्वाहा सिं ह्य-
स्यावह देवान्यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा ॥ १२ ॥ ध्रुवोऽसि पृथिवीन्देह
ध्रुवक्षिदम्यन्तरिक्षन्देहाच्युत क्षिदमि दिवंन्देहानेः पुरीषमसि ॥ १३ ॥
युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । विहोत्रादधे
वयुना विदेकऽइन्मही देवस्य सवितुः परिपुतिः स्वाहा ॥ १४ ॥ इदं विष्णुर्वि-
चक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । ममूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ १५ ॥ इरावती धेनु-
मती हि भुतस्त्रयवसिनी मनवे दशस्या । व्यस्कम्ना रोदसी विष्णावते दाधर्थं
पृथिवीमभितो मयूखैः स्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्रुतौ देवेष्वाधोषतम्प्राची प्रेतमध्वर-
इकल्पयन्तीऽउर्ध्वं यज्ञन्नयतस्मा जिह्वरतम् । स्वं गोष्ठमवदतन्देवी दुर्य्येऽआयुर्मा
निर्वादिष्टम्प्रजाम्मा निर्वादिष्टमत्र रमेथां वर्ष्मन् पृथिव्याः ॥ १७ ॥ विष्णोर्नु कै
वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि । यो अस्कमायदुत्तरं सधस्थ वि-
चक्रमणस्त्रेधोरुगायो विष्णावे त्वा ॥ १८ ॥ दिवो वा विष्ण उत वा पृथिव्या महो
वा विष्ण उरोरन्तरिक्षात् । उभा हि हस्ता वसुना पूणस्वा प्रयच्छ दक्षिणादोत
सव्याद्विष्णावे त्वा ॥ १९ ॥ अ तद्विष्णुस्तवते वीर्य्येण मृगो न भीमकचरो मि-
रिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति सुवनानि विश्वा ॥ २० ॥ वि-
ष्णोरराटमसि विष्णोः शत्रे स्थो विष्णोः स्युरसि विष्णोर्ध्रुवोऽसि । वैष्णवमसि
विष्णावे त्वा ॥ २१ ॥ ४ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ता-

भ्याम् । १ आददे नार्यसीदमह॑ रक्षसां ग्रीवा अपि॑कृन्तामि । बृहन्नसि बृहद्रवा
 बृहतीमिन्द्राय॑ वाचं वद ॥ २२ ॥ २ रक्षोहणं॑ बलगहनं॑ वैष्णवीमिदमहन्तं बलग-
 मुत्किरामि॑ यस्मे निष्टयो यममात्यो निच॑खानेदमहन्तं बलगमुत्किरामि॑ यस्मे समानो
 यमसमानो निच॑खानेदमहन्तं बलगमुत्किरामि॑ यस्मे सर्व॑न्धुर्यमसबन्धुर्निच॑खानेद-
 महन्तं बलगमुत्किरामि॑ यस्मे सजातो यमसजातो निच॑खानोत्कृत्याङ्गिरामि ॥ २३ ॥
 स्वरार्दसि सपत्न॑हा सत्र॑रार्दस्यभिमाति॑हा जन॑रार्दसि रक्षो॑हा सर्व॑रार्दस्यमित्र॑हा ॥ २४ ॥
 ३ रक्षोहणो॑ वो बलगहनः॑ प्रोक्षामि॑ वैष्णवान्रक्षोहणो॑ वो बलगहनो॑ऽयं नयामि
 वैष्णवान्रक्षोहणो॑ वो बलगहनो॑ऽवस्तृणामि॑ वैष्णवान्रक्षोहणो॑ वां १ बलगहनो॑
 उप॑दधामि वैष्णवी रक्षोहणो॑ वां बलगहनो॑ पर्यु॑हामि वैष्णवी वैष्णवम॑सि वैष्ण-
 वा स्थ ॥ २५ ॥ ४ देवस्य॑ त्वा सवितुः प्र॑सवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्या-
 म् । आददे॑ नार्यसीदमह॑ रक्षसाङ्गीवा अपि॑कृन्तामि १ यवो॑ऽसि यवया॑स्मद्
 द्वेषो॑ यवयारा॑त्तीर्हिवे त्वाऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॑व्यै त्वा शुन्ध॑न्ताँल्लोकाः पितृ-
 षद॑नाः पितृषद॑नमसि ॥ २६ ॥ उदिव॑ऽस्तभानान्तरि॑क्षं पृण॑ द॒ह स्वपृथि॑व्यां
 घृ॒तानस्त्वा॑ मारुतो॑ मि॒नोतु मि॒त्राव॑ऽणौ ध्रुवे॑ण धर्म॑णा । ब्रह्म॑वनि॒ त्वा क्षत्र॑वनि
 राय॑स्पोष॒वनि पर्यु॑हामि । ब्रह्म॑ द॒ह क्षत्रं॑ द॒ह हायु॑र्द॒ह प्र॒जान्द॒ह ॥ २७ ॥
 ध्रुवा॑सि ध्रुवो॑ऽयं यज॑मानोऽस्मिन्नायत॑ने प्र॒जया॑ प॒शुभिर्भू॑यात् । घृतेन॑ द्यावापृ-
 थिवी पूर्य॑थामिन्द्र॑स्य छदि॑रसि वि॒श्वज॑नस्य॒ छाया ॥ २८ ॥ परि॑ त्वा गिर्व॑णो
 गिरं॑ऽमा भवन्तु वि॒श्वतः॑ । वृद्धाय॑मनु वृद्ध॑यो जुष्टा॑ भवन्तु जुष्ट॑यः ॥ २९ ॥ इन्द्र-
 स्य स्पूर॑सीन्द्र॑स्य ध्रुवो॑ऽसि ऐन्द्र॑मसि वैश्वदे॑वमसि ॥ ३० ॥ विभू॑रसि प्र॒वाह॑णो
 वह्नि॑रसि हव्य॑वाहनः । श्वा॒त्रोऽसि प्र॑चेतास्तुथो॑ऽसि विश्व॑वेदाः ॥ ३१ ॥ उ-
 शि॑गांसि क॒विरङ्घा॑रिरसि॒ वम्भारि॑रव॒स्पूर॑सि दुर्व॑स्वाञ्छुन्ध्यूर॑सि मार्ज॑लीयः ।
 सम्रा॑र्दसि कृ॒शानुः॑ परि॒षद्यो॑ऽसि पर्व॑मानो नभो॑ऽसि प्र॒तक्ता॑ मृष्टो॑ऽसि हव्य॑सूदन
 ऋ॒तधा॑मासि स्वृ॒ज्योतिः॑ ॥ ३२ ॥ समु॑द्रोऽसि विश्व॑व्यचा अ॒ज्जोऽस्येक॑पादहि-
 रसि बु॒ध्यो वाग॑स्यैन्द्र॑मसि स॒दोस्य॑तस्य द्वा॒रो मा मा॑सं ता॒ममध्व॑नामध्वप॑ते
 प्र मा॑ तिर स्वा॒स्ति मेऽस्मिन् प॒थि दे॒व्याने॑ भूयात् ॥ ३३ ॥ मि॒त्रस्य॑ मा चक्षु॑षेक्ष-
 ध्वम॑ग्रयः सगराः सगरा॑स्थ सगरे॑ण नाम्ना रा॒दै॒णानी॑केन पा॒तमा॑ग्रयः पिपु॑त
 मा॒ग्रयो गो॑पायत॑ मा नमो॑ वोऽस्तु मा मा॑ हि॒सिष्ट ॥ ३४ ॥ ज्योति॑रसि विश्व-
 रू॒पं विश्वे॑षान्दे॒वानां॑ऽसमि॒त् त्वं सोम॑तनू॒कृद्भ्यो॑ द्वेषो॑भ्योऽन्य॑कृतेभ्य उ॒रु यन्ता॑-
 सि वरु॑थ॒ स्वाहा । जुषा॑णो अ॒मुराज्य॑स्य वेतु॑ स्वाहा ॥ ३५ ॥ अग्ने॑ नय॑ सु॒पथा॑

राधे अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्युस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठान्ते
 नमऽउक्तिं विधेम ॥ ३६ ॥ अयन्नो अग्निर्वरिवस्कृणोत्वयं मृधः पुरऽएतु प्रभि-
 न्दन् । अयं वाजज्जयतु वाजसातावयऽशत्रूँ ज्जयतु जर्हषाणः स्वाहा ॥ ३७ ॥
 उरु विष्णो विक्रमस्वरु क्षयाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिन्तिर-
 स्वाहा ॥ ३८ ॥ १ देवसवितरेष ते सोमस्तऽरक्षस्व मा त्वा दभन् । २ पतं-
 त्स्वं देव सोम देवो देवाँ२॥ उपागा इदमहम्मनुष्यान्तसह रायस्पोषेण स्वाहा
 निर्वरुणस्य पाशान्मुच्ये ॥ ३९ ॥ अग्ने व्रतपास्ते व्रतपा या तव तनूर्मय्यभूद्देवा
 सा त्वयि यो मम तनूस्त्वय्यभूदियऽसा मयि । यथायथनौ व्रतपते व्रतान्यनु
 मे दीक्षान्दीक्षापतिरमस्तानु तपस्तपस्पतिः ॥ ४० ॥ उरु विष्णो विक्रमस्वरु-
 क्षयाय नस्कृधि । घृतङ्घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिन्तिर स्वाहा ॥ ४१ ॥ अत्य-
 न्याँ२॥ अग्नान्नान्याँ२॥ उपागामर्वाक्त्वा परेभ्योऽविदम्परोऽवरेभ्यः । तं त्वा
 जुषामहे देव वनस्पते देवयज्यायै देवास्त्वा देवयज्यायै जुषन्तां विष्णावे त्वा ।
 ओषधे त्रायस्व स्वर्धिते मेनऽहिऽसीः ॥ ४२ ॥ घाम्मा लेखीरन्तरिक्षम्माहिऽ-
 सीः पृथिव्या संभव । अयऽहि त्वा स्वर्धितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौम-
 गाय । अतस्त्वन्देव वनस्पते शतवल्शो विरोह सहस्रवल्शा विवयऽरुहेम ॥ ४३ ॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

—०—

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

—::—

ऋषिः—प्रागस्त्यः १ शाकल्यः २ दीर्घतमा ३, ६, ८, ९, १७,—२१ मेधातिथिः
 ४, ५, ७, १०-१६, २४-२८ मनुज्जन्दाः २९-३५ गौतमः ३७ ।

देवता—सविता १, २, ३० विष्णुः ३, ४, ५ विद्वांसः ६, १२, १४, १५ त्वष्टा ७,
 २० वृहस्पतिः ८ सविता, अश्विनौ, पूषा ९ आपः १०, १३, १७, २७ वासः ११, २१

पृथिव्यौ १६, ३५ अग्निः १८, २६ विश्वेदेवाः १६ सेनापतिः २१ वरुणः २२ अक्ष, यक्ष, सूर्याः
२३ सोमः २५, ३३ प्रजा २८ प्रजासभ्यराजानः ३१ सभापतीराजा ३२ यक्षः ३४ इन्द्रः ३७ ।

इन्द्रः—पङ्क्तिः १ आसुरी १ भुरिगाण्युष्णिक् १ निचृद्गायत्री १ स्वराट् पङ्क्तिः १
२ आयुष्णिक् १ सामन्युष्णिक् १ निचृत्प्राजापत्या बृहती १ ३ निचृदार्षी गायत्री ४, ५
आयुष्णिक् १ भुरिक् साम्नी बृहती १ ६ आर्षी बृहती ७ प्रजापत्यानुष्टुप् १ निचृत्
प्रजापत्या बृहती १ ८ प्रजापत्या बृहती १ पङ्क्तिः १ ९ प्रजापत्या बृहती १ निचृदार्षी
बृहती १ १० भुरिगाण्युष्णिक् ११ भुरिक् प्रजापत्यानुष्टुप् १२ निचृदार्ष्यनुष्टुप् १३, २३
भुरिगार्षी जगती १४ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १५, २७, २८, ब्राह्मयुष्णिक् १६ निचृद्ब्रा-
ह्मयनुष्टुप् १७ प्रजापत्यानुष्टुप् १ पङ्क्तिः १ १८ ब्राह्मयनुष्टुप् १९, २० याजुष्यउ-
ष्णिक् २१ ब्राह्मीस्वराडुष्णिक् १ विराड् गायत्री १ २२ आर्षी त्रिष्टुप् १ त्रिपाद्गायत्री
२४ आर्षीविराडनुष्टुप् २५ गायत्री १ आर्षी त्रिष्टुप् १ २६ भुरिगार्षी गायत्री १ २६
स्वराडार्षी पङ्क्तिः ३० उष्णिक् ३१ पञ्चपाञ्च्योतिष्मती जगती ३२ भुरिगार्षी बृहती
३३ स्वराडार्षी पथ्याबृहती ३४ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ३५, ३७ ।

स्वरः—धैवतः १ ऋषभः १, १ पङ्जः १ धैवतः १ २ ऋषभः १, १, मध्यमः १ ३
षड्जः ४, ५, २६ ऋषभः १ मध्यमः १ ६ मध्यमः ७, १०, ३३, ३४ ऋषभः १, मध्यमः १
८ मध्यमः १ धैवतः १ ९ ऋषभः ११, १६, २१, ३१ गान्धारः १२, १३, १७, १८, २३,
२५, २८, ३५, ३७ निषादः १४, ३२ पञ्चमः १५, ३० गान्धारः १ पञ्चमः १ १८ धैवतः
२०, २७ ऋषभः १ पञ्चमः १ २२ धैवतः १ षड्जः १ २४ षड्जः १ धैवतः १ २६ ।

॥ ओ३म् ॥ १ देवस्य त्वा सवितुः प्रसन्नेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ता-
भ्यामाददे नार्यसीदमहं रक्षसाङ्ग्रीवा अपि कृन्तामि । १ यवौऽसि यवया-
स्मद् द्वेषौ यवयाराती दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धन्तान्लो-
काः पितृषदनाः पितृषदनमसि ॥ १ ॥ १ अग्नेरीरसि स्वावेशऽर्धेऽन्तेतृणामेतस्य
विज्ञादधि त्वा स्थास्यति देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वावधीभ्यः ।
धामग्रेणास्पृक्ष आन्तरिक्षमध्वेनाग्राः पृथिवीमुपरेणादधः हीः ॥ २ ॥ १ या ते
धामान्युश्मसि गर्ध्व्यै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः । १ अत्राह तदुरुगायस्य वि-
ष्णोः परमम्यदमर्वा भारि भूरि । १ ब्रह्मवर्नि त्वा ब्रह्मवर्नी सत्यस्येऽवर्जि पर्यु-

हामि ब्रह्म दधेह जत्रन्दुह्यह्युदधेह प्रजान्दधेह ॥ ३ ॥ विष्णोः कर्म्मणि
 पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ४ ॥ तद्विष्णोः परमस्प-
 दधे सदा पश्यन्ति सूर्यः । दिव्यीव चक्षुराततम् ॥ ५ ॥ १ परिवीरांसि परि त्वा
 देवीर्विशोव्ययन्ताम्परीमं यजमानधे रायो मनुष्याणाम् । २ दिवः सूनुरस्येषते पृ-
 थिव्याँल्लोक आरण्यस्ते पशुः ॥ ६ ॥ उपावीरस्युपदेवान्देवीर्विशः प्रागुरु-
 शिजो बन्धितमान् । देव त्वष्ट्रसु रम हव्याते स्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ १ रेवती रम-
 ध्वम्बृहस्पते धारया वसूनि । २ ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेन प्रति मुञ्चामि
 धर्षा मानुषः ॥ ८ ॥ १ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
 भ्याम् । २ अग्नीषोमाभ्याञ्जुष्ट्रियुनज्मि । अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुन्वा माता
 मन्यतामनु पितानुभ्राता सगर्भ्योऽनुसखा सयूत्थयः । अग्नीषोमाभ्यान्त्वा जुष्ट-
 म्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ १ अपाम्पेरुरस्यापो देवीः स्वदन्तु स्वात्तञ्चित्सदेवहविः ।
 २ सन्ते प्राणो वातेन गच्छताः समज्ञानि यजत्रैः संय्यज्ञपतिराशिषा ॥ १० ॥
 घृतेनाहौ पशून्त्रायेथाः रेवति यजमाने प्रियन्धा आविश । उरोरन्तरिक्षात्सजूदे-
 वेन वातेनास्य हविषस्मना यज्ञ समस्य तन्वा भव । वर्षो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञप-
 तिषाः स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ माहिर्भुमा पृदाकुर्नमस्तआतानान-
 र्वाग्नेहि । घृतस्य कुल्या उप ऋतस्य पथ्या अनु ॥ १२ ॥ देवारापः शुद्धा वोद्दह्वधे सुप-
 रिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा वयम्परिविष्टारो भूयास्म ॥ १३ ॥ वाचं ते शुन्धामि प्राणन्ते
 शुन्धामि चक्षुस्ते शुन्धामि श्रोत्रन्ते शुन्धामि नाभिन्ते शुन्धामि मेढ्रन्ते शुन्धामि पायुन्ते
 शुन्धामि चरित्रांस्ते शुन्धामि ॥ १४ ॥ मनस्त आप्यायतां वाक्तुऽआप्यायताम्प्राण-
 स्तुऽआप्यायताञ्चक्षुस्तुऽआप्यायताः श्रोत्रन्तुऽआप्यायताम् । यत्ते कूरं यदा-
 स्थितं तत्तुऽआप्यायतान्निष्टयायतान्तत्ते शुध्यतु शमहोभ्यः । ओषधे त्रायस्व स्व-
 धिते मैनधेहिसीः ॥ १५ ॥ रक्षसाम्भागोऽसि निरस्तु रक्षेऽइदमहं रक्षो-
 ऽभितिष्ठामीदमहं रक्षोऽवबाधेऽइदमहं रक्षोऽधमन्तमो नयामि । घृतेन द्या-
 वापृथिवी प्रोर्णुवाथां वायो वे स्तोकानामग्निराज्यस्य वेतु स्वाहा स्वाहाकृतेऽ-
 ऊर्ध्वनमसम्मामृतञ्छतम् ॥ १६ ॥ इदमाषः प्रवहतावद्यञ्च मलञ्च यत् । य-
 चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेषे अभीक्ष्णम् । आपो म तस्मादेनसः पवमानश्च मुञ्चतु
 ॥ १७ ॥ १ सन्ते मनो मनसा सम्प्राणः प्राणेन गच्छताम् । २ रेडस्यग्निष्ठा
 श्रीणात्वापस्त्वा समरिणन्वातस्य त्वा धाज्यै पूष्णो रण्हाऽऊष्मणो व्यथिषु-
 त्स्युन्तेषः ॥ १८ ॥ घृतहृष्टपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरि-

तस्य हविरसि स्वाहा । दिशः प्रदिशः आदिशो विदिशः उदिशो दिग्भ्यः स्वाहा ॥ १६ ॥ ऐन्द्रः प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गे निदीध्यदैन्द्रऽउदानोऽअङ्गेऽअङ्गेऽनिधीत । देव
 त्वष्टर्भूरि ते संधसमेतु सलक्ष्मा यद्विषुरूपम्भवाति । देवत्रा यन्तमवसे सखायो-
 ऽनु त्वा मातापितरौ मदन्तु ॥ २० ॥ समुद्रङ्गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षङ्गच्छ स्वाहा
 देवऽ सवितारङ्गच्छ स्वाहा । मित्रावरुणा गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा
 छन्दांसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा सोमं गच्छ
 स्वाहा दिव्यन्नभो गच्छ स्वाहाग्निं वैश्वानरङ्गच्छ स्वाहा मनो मे हार्दि यच्छ
 दिवन्ते धूमो गच्छतु स्वज्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मना पृण स्वाहा ॥ २१ ॥ मापो
 मौषधीर्हिंसीर्द्धाम्नो धाम्नो राजस्ततो वरुणं नो मुच । यदाहुरध्न्याऽइति
 वरुणेति शपामहे ततो वरुणं नो मुच । सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु
 दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यच्च वयं द्विष्मः ॥ २२ ॥ हविष्मतीरिमा
 आपो हविष्माँ २ ॥ अविवासति । हविष्मान्देवो अध्वरो हविष्माँ २ ॥ अस्तु सूर्यः
 ॥ २३ ॥ अग्नेर्वोऽन्नगृहस्य सदसि सादयामीन्द्राग्नयोर्भागधेयीं स्थ मित्रा-
 वरुणयोर्भागधेयीं स्थ विश्वेषां देवानां भागधेयीं स्थ । अमूर्या उप सूर्ये या-
 मिर्वा सूर्यः सह ता नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥ २४ ॥ हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा
 सूर्याय त्वा । ऊर्ध्वमिममध्वरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छ ॥ २५ ॥ सोमं राजन्वि-
 श्वास्त्वम्प्रजा उपावरोह विश्वास्त्वाम्प्रजा उपावरोहन्तु । शृणोत्वग्निः स-
 मिधा हवम्मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः । श्रोतां प्रावाणो विदुषो न यज्ञऽशृ-
 णोतु देवः सविता हवम्मे स्वाहा ॥ २६ ॥ देवीरापो अपानपाद्योवऊर्मिर्ह-
 विष्यऽइद्वियावान् मदिन्तमः । तं देवेभ्यो देवत्रा दत्त शुक्रपेभ्यो येषाम्भाग-
 स्थ स्वाहा ॥ २७ ॥ कार्ष्णिंरसि समुद्रस्य त्वा क्षित्या उन्नयामि । समापो अङ्घ्रि-
 रंगत समोषधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमग्ने पृत्सु मर्त्यमवा वाजेषु यज्जुनाः ।
 स यन्ता शश्वतीरिषः स्वाहा ॥ २९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव्नेश्विनोर्वाहुभ्या-
 म्पूष्णो हस्ताभ्याम् । आददे रावासि गभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्राय सुषूतमम् । उक्त-
 मेन पविनोर्जस्वन्तम्मधुमन्तम्पर्यस्वन्तन्निशब्ध्या स्थ देवश्श्रुतस्तर्पयत मा ॥ ३० ॥
 मनो मे तर्पयत वार्वम्मे तर्पयत प्राणम्मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रम्मे तर्प-
 यतात्मानम्मे तर्पयत प्रजाम्मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत गुणा मे
 मा त्रितृषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवतुऽइन्द्रावत्वादित्यवतु इन्द्राय
 त्वाभिमातिघ्ने । श्येनाय त्वा सोमभृतेजनये त्वा रायस्पोषदे ॥ ३२ ॥ यत्तौ सोम

दिविज्ज्योतिर्यत्पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे । तेनास्मै यजमानायोरुगाये कृद्ध्यधि-
 दात्रे वोचः ॥ ३३ ॥ श्वात्राः स्थं वृत्रतुरो राधो गूर्त्ताऽअमृतस्य पत्नीः । ता
 देवीर्देवत्रेमं यज्ञत्रयतोपहूताः सोमस्य पिबत ॥ ३४ ॥ माभेर्मा संविकथाऽऊर्ज-
 न्धत्स्व धिषणे वीद्वी सती वीदयेथामूर्जन्दधाथाम् । पाप्मा हतो न सोमः ॥ ३५ ॥
 प्रागपागुदगधराकमूर्ध्वतस्त्वा दिशऽआधावन्तु । अम्व निष्परसमरीर्विदाम् ॥ ३६ ॥
 त्वमक्र प्रशंसिषोदेवः शत्रिष्ठमर्त्यम् । न त्वदन्यो मधवन्नस्ति मर्दितेन्द्र ब्रवीमि
 ते वचः ॥ ३७ ॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥

—०—

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—गोतमः १—६ वसिष्ठः ७ मधुच्छन्दाः ८, ३३ गृत्समदः ९, ३४ त्रिस-
 दस्युः १० मेधातिथिः ११ वत्सारः काश्यपः १२—२३ भरद्वाजः २४, २५, ३६ देवध्रवाः
 २६—३० विश्वामित्रः ३१, ३५—३८ त्रिशोकः ३२ वत्सः ४० प्रस्कण्वः ४१ कुत्सः ४२
 आङ्गिरसः ४३—४८ ।

देवता—प्राणः १ सोमः २, २१ विद्वांसः ३, ४६ मधवा ४ ईश्वरः ५ योगी ६ वायुः
 ७ इन्द्रवायू ८ मित्रावरुणौ ९, १० अश्विनौ ११ विश्वदेवाः १२—१७, १९, २२—२४,
 ३२—३४ प्रजापतिः १८, २९, ३०, ३५—३८, ४०, ४४, ४५ यज्ञः २०, २६ वैश्वानरः
 २५ यज्ञपतिः २७, २८ इन्द्राग्नी ३१ प्रजासेनापतिः ३६ सूर्यः ४१, ४२ अन्तर्यामी
 जगदीश्वरः ४३ वरुणः ४७ आत्मा ४८ ।

छन्दः—भुरिगार्ण्यनुष्टुप् १ निचृदार्षीपङ्क्तिः २ विराड्ब्राह्मी जगती ३ आप्युष्णिक्
 ४ आर्षीपङ्क्तिः ५ भुरिक् त्रिष्टुप् ६ निचृजगती ७ आर्षी गायत्री ८ स्वराड् गायत्री ९
 ८ आर्षी गायत्री ९ आसुरी गायत्री १० ब्राह्मी बृहती १० ब्राह्मी उष्णिक् ११ निचृदार्षी

जगती १० पङ्क्तिः १२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १३ प्रजापत्या गायत्री १३ स्वराड् जगती १४
 निचृद्ब्राह्म्यनुष्टुप् १५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १६ साम्नी गायत्री १६ स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप्
 १७ निचृत्त्रिष्टुप् १८ प्रजापत्या गायत्री १८ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १९ निचृदार्षी जगती
 २० स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २० याजुषी जगती २१ ब्राह्मी त्रिष्टुप् २२ अनुष्टुप् २३ प्रजापत्या
 अनुष्टुप् २४ स्वराड् साम्यनुष्टुप् २५ भुरिगार्षी गायत्री २५ भुरिक् साम्यनुष्टुप् २६
 आर्षी त्रिष्टुप् २७ याजुष्यनुष्टुप् २८ विराडार्षी बृहती २९ स्वराड् ब्राह्मी बृहती ३०
 आसुष्यनुष्टुप् ३१, ३२, ३३, आसुष्युण्णिक ३४, ३५ साम्नी गायत्री ३५ आसुषी गायत्री ३६
 ब्राह्मी बृहती ३७ आर्षी पङ्क्तिः ३८ भुरिक्साम्नी पङ्क्तिः ३९ साम्नी गायत्री ४०, ४१,
 ४२, ४३, ४४ आसुष्यनुष्टुप् ४५, ४६, ४७, ४८ याजुषी पङ्क्तिः ४९, ५० आसुष्युण्णिक ५१ ३०
 आर्षी त्रिष्टुप् ३१ आर्षी गायत्री ३२, आसुष्युण्णिक ३३ आर्षी गायत्री ३४ आर्षी बृहती ३५
 ३६ आर्षी गायत्री ३६ निचृदप्युण्णिक ३७ निचृदार्षी त्रिष्टुप् ३८, आसुष्युण्णिक ३९
 ३९ विराडार्षी त्रिष्टुप् ४० आसुष्युण्णिक ४१ साम्युण्णिक ४२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् ४३ प्रजा-
 पत्या त्रिष्टुप् ४४, ४५ भुरिक् पङ्क्तिः ४६ साम्नी त्रिष्टुप् ४७ आर्षी गायत्री ४८ विरा-
 डार्षी गायत्री ४९ भुरिगार्षी गायत्री ४९ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् ४२, ४३, ४४ निचृज्जगती
 ४५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् ४६ भुरिक् प्रजापत्या जगती ४७ स्वराड् प्रजापत्या जगती ४८
 निचृदार्षी जगती ४९ विराडार्षी जगती ५० आसुष्युण्णिक ५० ।

स्वरः—गान्धारः १, १५ पञ्चमः २, ५, २६ निषादः ३, ७, १४, २०, ४५, ४७,
 ऋषभः ४, ११, ४८ धैवतः ६, १७, १८, २२, २४, ३१, ३७, ३८, ४२—४४, ४६ षड्जः
 ८, ९, ४०, ४१ मध्यमः १०, २६, २८ निषादः ११, पञ्चमः १२ धैवतः १३ षड्जः १४
 १५, १६, १८ धैवतः १९ निषादः २१ गान्धारः १, २, ३, ४, ५, ६ षड्जः ७ २३ गान्धारः ८
 मध्यमः ९ २५ गान्धारः १, २, ४, ५, ६ षड्जः ३, ऋषभः ४, २७ षड्जः ५, ७, ८, ९, १०,
 ११ गान्धारः २, ६, १०, १२ पञ्चमः ३, ६ ऋषभः १३ ३० षड्जः १४ ऋषभः १५ ३२, ३४
 षड्जः १६ मध्यमः १७ ३३ धैवतः १८ ऋषभः १९ ३५, ३६ पञ्चमः २० धैवतः २१ ३६ ॥

॥ ओ३म् ॥ वाचस्पतये पवस्व वृष्णोऽवशुभ्याङ्गमस्तिपूतः । देवो देवे-
 भ्यः पवस्व येषाम्भागोऽसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्त्रि इषस्कृधि यत्ते सोमादाभ्यन्नाम जा-
 गृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा स्वाहोर्वृन्तरिद्धमन्वेमि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृतोऽसि

विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्ट्र स्वाहा त्वा सुभव सूर्याय
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यो देवाः सो यस्मै त्वेहे तत्सत्यमुपरिभुता भङ्गेन हृतोऽसौ फल्
 प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा ॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मधवन् पाहि सो-
 मम् । उरुष्य राय एषो यजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्ते द्यावापृथिवी दधाम्यन्तर्दधाम्यु-
 र्वन्तर्दिक्षम् । सज्जदेवेभिरवरैः परैश्चान्तर्यामे मधवन् मादयस्व ॥ ५ ॥ स्वाङ्कृतो-
 ऽसि विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्ट्र स्वाहा त्वा सुभव सू-
 र्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य उदानाय त्वा ॥ ६ ॥ आवायो भूष शुचिपां उपे
 नः सहस्रन्ते नियुतो विश्ववार । उपो ते अन्धो मद्यमयाहि यस्य देव दधिषे पूर्व-
 पेयं वायवे त्वा ॥ ७ ॥ इन्द्रवायू इमे सुता उपप्रयोभिरागतम् । इन्द्रवो वामुशान्ति
 हि । उपयामगृहीतोऽसि वायवे इन्द्रवायुभ्यान्त्वैष ते योनिः सजोषोभ्यां त्वा ॥ ८ ॥
 अयं वाम्मित्रावरुणा सुतः सोम ऋतावृधा । ममेदिह श्रुतं हवम् । उपयाम-
 गृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वा ॥ ९ ॥ राया वयं समवा सो मदेम हव्येन देवा
 यवसेन गावः । तान्धेनुम्मित्रावरुणा युवन्नो विश्वाहा धन्तमनपस्फुरन्तीमेपते योनि-
 ऋतायुभ्यान्त्वा ॥ १० ॥ या वाङ्मया मधुमत्यश्विवा सृजतावती । तया यजन्मि-
 मिक्षतम् । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यान्त्वैष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वा ॥ ११ ॥ तं
 प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतांति बहिपदं स्विदम् । प्रतीचीनम्भृजनन्दोहमे
 धुनिमाशुं जयन्तमनु यामु वर्द्धमे । उपयामगृहीतोऽसि शरङाय त्वेष ते योनि-
 वीरतां पाह्यपमृष्टः शरङो देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्वनाष्टृष्टामि ॥ १२ ॥ सुवी-
 रो वीरान् प्रजनयन् परीह्यभि रायस्पोषेण यजमानम् । सं जग्मानो दिवा पृथिव्या
 शुक्रः शुक्रशोचिषा निरस्तः शरङः शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥ १३ ॥ अच्छिन्नस्य-
 ते देव सोम सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम । सा प्रथमा संस्कृतिर्वि-
 श्ववारा स प्रथमो वरुणो मित्रो अग्निः ॥ १४ ॥ स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वा-
 स्तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोत स्वाहा । तृप्पन्तु होत्रा मध्वो याः स्विष्टा याः सुप्री-
 ताः सुहुता यत्स्वाहा याङ्गनीत् ॥ १५ ॥ अयं वेनश्चोदयत्पृथिगर्भा ज्योतिर्ज-
 रायू रजसो विमाने । इममपा सङ्गमे सूर्यस्य शिशुन्न विप्रा मतिभीरिहन्ति
 उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वा ॥ १६ ॥ मनो न येषु हवनेषु तिग्मं विपः शब्ध्या वनुथो
 द्रवन्ता । आ यः शर्ग्यामि स्तुविनुम्यो अस्याश्रीणीतादिशक्रभस्तावेष ते योनिः प्रजाः
 पाह्यपमृष्टो मर्को देवास्त्वा मन्थिप्राः प्रणयन्त्वनाष्टृष्टामि ॥ १७ ॥ सुप्रजाः प्रजाः
 प्रजनयन् परीह्यभि रायस्पोषेण यजमानम् संजग्मानो दिवा पृथिव्या मन्थी

मन्थिंशोचिषा निरस्तो मर्को ^१ मन्थिनोऽधिष्ठानमसि ॥ १८ ॥ ये देवासो दिव्ये-
कादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ । अप्सुक्षितो महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञ-
मिमं जुषध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणः । पाहि यज्ञं-
पाहि यज्ञपतिं विष्णुस्त्वामिन्द्रियेण पातु विष्णुन्त्वम् पाह्यभि सर्वनानि पाहि ॥ २० ॥
^२ सोमः पवते सोमः पवतेऽस्मै ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्रायास्मै सुन्वते यजमानाय पवत इष
उज्जे पवतेऽद्भ्य ओषधीभ्यः पवते द्यावापृथिवीभ्याम्पवते सुभूताय पवते विश्वे-
भ्यस्त्वा देवेभ्य ^३ एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ २१ ॥ उपयामगृहीतोऽसी-
न्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थाव्यं गृह्णामि । यत्त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा
विष्णवे त्वेष ते योनिरुक्थेभ्यस्त्वा देवेभ्यस्त्वा देवाव्यं गृह्णामि यज्ञस्यायुषे गृ-
ह्णामि ॥ २२ ॥ ^४ मित्रावरुणाभ्यां त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्राय त्वा
देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्राग्निभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्रा-
वरुणाभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्रावृहस्पतिभ्यान्त्वा देवाव्यं य-
ज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्राविष्णुभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामि ॥ २३ ॥ मूर्धा-
नन्दिनो अरतिमृथिव्या वैश्वानरमुत आज्ञातमग्निम् । कविथ सभ्राजमतिथिं ज-
नानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥ २४ ॥ ^५ उपयामगृहीतोऽसि ^६ ध्रुवोऽसि
ध्रुवक्षितिध्रुवाणां ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा । ध्रुवं
ध्रुवेण मनसा वाचा सोममवनयामि । अथा न इन्द्र इदृशोऽसपत्ताः समनस-
स्करत् ॥ २५ ॥ यस्तं दृप्सस्कन्दति यस्तं अथ शुग्रीवच्युतो धिषण्योरुपस्थात् ।
अध्वर्योर्वा परि वा यः पवित्रात्तन्ते जुहोमि मनसा वषट्कृतथ स्वाहा देवाना-
मुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ ^७ प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व ^८ व्यानाय मे वर्चोदा
वर्चसे पवस्वोदानाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व ^९ वाचे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व
^{१०} क्रतुदत्ताभ्यां मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व ^{११} श्रोत्राय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व ^{१२} च-
क्षुर्भ्याम्मे वर्चोदसौ वर्चसे पवेथाम् ॥ २७ ॥ आत्मने मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वो-
जसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वायुषे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यो
वर्चोदसौ वर्चसे पवेथाम् ॥ २८ ॥ ^{१३} कोऽसि कतमोऽसि कस्यासि को नामासि ।
यस्य ते नामामन्महि यं त्वा सोमेनातीतिपाम । ^{१४} भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः स्या-
सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैः ॥ २९ ॥ ^{१५} उपयामगृहीतोऽसि मध्वे त्वो ^{१६} पयामगृही-
तोऽसि माधवाय त्वो ^{१७} पयामगृहीतोऽसि शुकाय त्वो ^{१८} पयामगृहीतोऽसि सुचये त्वो ^{१९} प-
यामगृहीतोऽसि नभसे त्वो ^{२०} पयामगृहीतोऽसि नभस्याय त्वो ^{२१} पयामगृहीतोऽसीषे त्वो-

'पयामगृहीतोऽस्यूज्जे त्वो'पयामगृहीतोऽसि सहसे त्वो'पयामगृहीतोऽसि सह-
 स्याय त्वो'पयामगृहीतोऽसि तपसे त्वो'पयामगृहीतोऽसि तपस्याय त्वो'पयाम-
 गृहीतोऽस्य ॐहमस्पतये त्वा ॥ ३० ॥ इन्द्राग्नी आगत ॐमुतं गीर्भिर्भो वरेण्यम् ।
 अस्य पातं धियेषिता । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वेष ते योनिरिन्द्राग्नि-
 भ्यान्त्वा ॥ ३१ ॥ 'आग्राये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिर्गनुषक् । येषामिन्द्रोयुवा
 सखा । 'उपयामगृहीतोऽस्यग्नीन्द्राभ्यान्त्वेष ते योनिरग्नीन्द्राभ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥
 'ओमांसश्चर्पणीधृतो विश्वे देवास आगत । दाश्वाः सो दाशुषः सुतम् । 'उपयाम-
 गृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ३३ ॥
 'विश्वे देवास आगत शृणुता म इम ॐहवम् । एदं बर्हिर्निपीदित । 'उपयाम-
 गृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ३४ ॥
 'इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अर्पिवः सुतस्य । तत्र प्रणीती तव-
 शूर शर्मन्भार्विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः । 'उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत
 एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ ३५ ॥ 'मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारि-
 न्द्रिन्य ॐशासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायो ॐसहोदामिह त ॐहुवेम ।
 'उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते । 'उप-
 यामगृहीतोऽसि मरुतान्त्वौजसे ॥ ३६ ॥ 'सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
 सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् । जहि शत्रून् ॥ २५ मृधो नुद स्वाथामयं कृणुहि विश्वतो-
 नः । 'उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ ३७ ॥
 'मरुत्वाँ ॥ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधम्मदाय । आसिञ्चस्व जठरे
 मदध्वं ऊर्मि त्वं राजासि प्रतिपत्युतानाम् । 'उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा
 मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ ३८ ॥ 'महौ ॥ इन्द्रो नृवदा च-
 पणीया उत द्विर्वा अग्निः सहोभिः । अस्मद्रयुग्वावृधे वीर्यायोरुः पुथुः सुकृतः
 कर्तुर्भिर्भूत । 'उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ ३९ ॥
 'महौ ॥ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ ॥ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ।
 'उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ ४० ॥ उदु त्यं जा-
 तवेदसं देवं बहन्ति केतवः । दूशे विश्वाय सूर्यस्वाहा ॥ ४१ ॥ चित्रन्देवा-
 नामुदगादनीकं चक्षुर्भिन्नस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं
 सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहा ॥ ४२ ॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मा

न्विश्वानि देव वयुनानि विष्टान् । युयोद्धयस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठान्ते नम
उक्तिं विधेम स्वाहा ॥ ४३ ॥ अयन्नो अग्निर्वारिवस्कृणोत्वयम्मृधः पुर एतु प्र-
भिन्दन् । अयं वाजाजयतु वाजसातावयथ शत्रूजयतु जर्द्विषाणः स्वाहा ॥ ४४ ॥
रूपेण वो रूपमभ्यागान्तुथो वो विश्ववेदा विभजतु । ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्र-
दक्षिणा वि स्वः पश्य व्युन्तरिचं यतस्व सदस्यैः ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणमद्य वि-
देयम्पितुमन्तस्पैतृमन्यमृषिमार्षेयथ सुधातुदक्षिणम् । अस्मद्द्राता देवत्रा ग-
च्छत प्रदाग्माविशत ॥ ४६ ॥ ' अग्नये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽमृतत्वम-
शीयायुर्दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे ' रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽ-
मृतत्वमशीय प्राणो दात्र एधि वयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे ' बृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो
ददातु सोऽमृतत्वमशीय त्वग्दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे ' यमाय त्वा मह्यं
वरुणो ददातु सोऽमृतत्वमशीय हयो दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥
कोऽदात्कस्मा अदात्कामोऽदात्कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता
कामैतसे ॥ ४८ ॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आङ्गिरसः १—३ कुत्सः ४, ५ भरद्वाजः ६—१४ अत्रिः १५—३० गीतमः
३१, ३३, ३५ मेधातिथिः ३२ मधुच्छन्दाः ३४ विवस्वान् ३६, ३७ वैश्वानः ३८, ३९
प्रस्कण्यः ४०, ४१ कुसुर्विन्दुः ४२, ४३ शासः ४४—४७ देवाः ४८—५३ वसिष्ठः
५४—६२ कश्यपः ६३ ।

देवता—बृहस्पतिस्सोमः १ गृहपतिः २, ५, ६, १०, १२, १४—१६, १८, २०—२६,
३३—३५ ५३ अदित्यो गृहपतिः ३, ४ सविता गृहपतिः ७ विश्वेदेवा गृहपतयः ८,
१७, १९ गृहपतयो विश्वेदेवाः ९, १३ दम्पती २७—३२ परमेश्वरः ३६ सम्राट् माण्ड-
लिकौ राजानौ ३७ राजादयो गृहपतयः ३८, ४० राजादयो गृहस्थाः ३९ सूर्यः ४१ पत्नीः

४२, ४३ इन्द्रः ४४ ईश्वरसमेतौ राजानौ ४५ विश्वेकमेन्द्रः ४६, ४७ प्रजापतयः ४८, ५० विश्वेदेवाः प्रजापतयः ४९ प्रजापतयो गृहस्थाः ५१ प्रजापतिः ५२ परमेष्ठी प्रजापतिः ५४ इन्द्रादयः ५५ विश्वेदेवा गृहस्थाः ५६ विश्वेदेवाः ५७—६१ यज्ञः ६२, ६३ ।

छन्दः—आर्ची पङ्क्तिः १ भुरिक् पङ्क्तिः २ निचृदार्षी पङ्क्तिः ३ निचृज्जगती ४ प्राजापत्या अनुष्टुप्^१ निचृदार्षी जगती^२ ५ निचृदार्षी त्रिष्टुप्^३ विराड् ब्राह्मयनुष्टुप्^४ प्राजापत्या गायत्री^५ निचृदार्षी बृहती^६ ८ प्राजापत्या गायत्री^७ आप्युष्णिक्^८ स्वराडार्षी पङ्क्तिः^९ ९ विराड् ब्राह्मी बृहती^{१०} निचृदार्ष्यनुष्टुप्^{११} आर्षीपङ्क्तिः^{१२} साम्युष्णिक्^{१३} निचृत्साम्युष्णिक्^{१४},^{१५} प्राजापत्योष्णिक्^{१६} निचृदार्ष्युष्णिक्^{१७} १३ विराडार्षीत्रिष्टुप्^{१८} १४, १६, भुरिगार्षी त्रिष्टुप्^{१९} १५, १६, ३६ स्वराडार्षी त्रिष्टुप्^{२०} १७, २०, ६२, आर्षी त्रिष्टुप्^{२१} २४, २४ स्वराडार्ष्युष्णिक्^{२२} भुरिक् साम्युष्णिक्^{२३} विराडार्ची बृहती^{२४} २२ याजुष्युष्णिक्^{२५} भुरिगार्षी त्रिष्टुप्^{२६} आसुरी गायत्री^{२७} भुरिगार्षी पङ्क्तिः^{२८} स्वराडार्षी बृहती^{२९} भुरिक् प्राजापत्यानुष्टुप्^{३०} स्वराडार्षी बृहती^{३१} २७ साम्युष्णिक्^{३२} आसुर्युष्णिक्^{३३} प्राजापत्यानुष्टुप्^{३४} ३८ भुरिगार्ष्यनुष्टुप्^{३५} आर्षीजगती^{३६} आर्षी गायत्री^{३७}, ३८ आर्ष्यनुष्टुप्^{३९} विराडार्ष्युष्णिक्^{४०} ३३ विराडार्ष्यनुष्टुप्^{४१},^{४२} विराडार्ष्यनुष्टुप्^{४३} साम्नी त्रिष्टुप्^{४४} विराडार्ची त्रिष्टुप्^{४५} भुरिक् त्रिपाद्गायत्री^{४६} स्वराडार्ष्यनुष्टुप्^{४७} भुरिगार्ष्यनुष्टुप्^{४८} आर्षीगायत्री^{४९},^{५०} आप्युष्णिक्^{५१} ३९ आर्षी गायत्री^{५२},^{५३} स्वराडार्षी गायत्री^{५४} ४० निचृदार्षी गायत्री^{५५} स्वराडार्षी गायत्री^{५६} ४१ स्वराड् ब्राह्मयुष्णिक्^{५७} ४२ आर्षी पङ्क्तिः^{५८} भुरिगनुष्टुप्^{५९} विराडार्षी गायत्री^{६०} भुरिक् आर्षी त्रिष्टुप्^{६१} स्वराडार्ष्यनुष्टुप्^{६२} ४५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप्^{६३} विराडार्ष्यनुष्टुप्^{६४} ४६ विराड् ब्राह्मी बृहती^{६५} ४७ याजुषी त्रिष्टुप्^{६६},^{६७},^{६८},^{६९} याजुषी जगती^{७०} साम्नी बृहती^{७१} ४८ विराट् प्राजापत्या जगती भुरिगार्ष्युष्णिक्^{७२} ४९ स्वराडार्षी जगती^{७३} आर्षीजगती^{७४} भुरिगार्षीबृहती^{७५} ५२ आर्ष्यनुष्टुप्^{७६} आसुर्युष्णिक्^{७७} प्राजापत्या बृहती^{७८} विराट् प्राजापत्या पङ्क्तिः^{७९} ५३ साम्युष्णिक्^{८०} ५४ आर्षी पङ्क्तिः^{८१} आर्षी बृहती^{८२} ५६ भुरिग् साम्नी बृहती^{८३} ५७ भुरिगार्षी जगती^{८४} ५८ आर्षी बृहती^{८५} विराडार्षी गायत्री^{८६} ५९ स्वराट् साम्नी त्रिष्टुप्^{८७} ६० साम्युष्णिक्^{८८} ६१ स्वराडार्षी गायत्री^{८९} ६३ ।

स्वरः—पञ्चमः १—३, १२, २५, ४३, ५५ निषादः ४, ५०, ५१, ५८ गान्धारः ६
निषादः १ ५ धैवतः ६, १४—२०, २४, ३६, ३७, ६०, ६२ गान्धारः ७, ११, २६, ३४,
३५, ४५ षड्जः ८ मध्यमः १ ८ षड्जः ३ ऋषभः ९ पञ्चमः १ ६ मध्यमः १०, २६, ३०,
४७, ५२, ५६ ऋषभः १३, २१, ४२, ५४, ६१ ऋषभः ९ मध्यमः १ २२ ऋषभः ३ धैवतः ९
षड्जः १ २३ गान्धारः ९ मध्यमः १ २७ ऋषभः ३, ९ गान्धारः १ २८ षड्जः ३१,
३२, ४०, ४१, ४४, ६३ गान्धारः ९ ऋषभः १ ३३ षड्जः ९ गान्धारः १ ३८ षड्जः ९
ऋषभः १ ३६ धैवतः ९ गान्धारः १ ४६ धैवतः १, ३, ४, ५ निषादः १ मध्यमः १ ४८
निषादः ९ धैवतः १ ४९ गान्धारः १ ऋषभः १ मध्यमः ३ पञ्चमः ४ ५३ निषादः ९
षड्जः ५६ ॥

॥ ओ३म् ॥ उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा विष्णो उरुगायैष ते सोम-
स्तैश्चक्षस्व मा त्वा दभन् ॥ १ ॥ कदाचन स्तरीरसि नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे । उपो-
पेषु मधवन्भूय इक्षु ते दाने देवस्य पृच्यत आदित्येभ्यस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचन प्रयुच्छ-
स्युमे निषासि जन्मनी । तुरीयादित्यं सर्वनन्त इन्द्रियमा तंस्थावमृतं दिव्यादित्ये-
भ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ यज्ञो देवानाम्प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः । आवाञ्चर्चा
सुमतिर्ववृन्त्यादधोश्चिद्या वरिवो वित्तरामदादित्येभ्यस्त्वा ॥ ४ ॥ १ विवस्वन्ना-
दित्यैष ते सोमपीथस्तास्मिन् मत्स्व । १ श्रदस्मै नरो वचसे दधातन् यदाशीर्द्वा
दम्पती वाममश्नुतः । पुमान् पुत्रो जायते विन्दते वस्वधा विश्वहारप एधते गृहे
॥ ५ ॥ वाममद्य सवितर्वाममुश्नो दिवे दिवे वाममस्मभ्यध साचीः । वामस्य हि
क्षयस्य देवभूरंगया धिया वामभाजः स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि सवित्रो-
ऽसि चनोधाश्चनोधा अमि चनो मयि धेहि । जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिम्भगाय
देवाय त्वा सवित्रे ॥ ७ ॥ १ उपयामगृहीतोऽसि १ सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृह-
दुक्षाय नमः विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यं एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ८ ॥
१ उपयामगृहीतोऽसि १ बृहस्पतिसुतस्य देवसोम त इन्द्रोरिन्द्रियावतः । पत्नीवितो
ग्रहो २ ॥ ऋध्यासम् । १ अहम्परस्तादहमवस्ताद्यदन्तरिक्षन्तर्दुमे पिताभूत् । अहं
सूर्यमुभयतो ददर्शाहन्देवानाम्परमङ्गुहा यत् ॥ ९ ॥ अग्ना ३ इ पत्नीविन्सजूर्देवेन
त्वष्टा सोमम्पिव स्वाहा । प्रजापतिर्वृषासि रेतोधा रेतो मयि धेहि प्रजापतेस्ते
वृष्णो रेतोधसो रेतोधामशीय ॥ १० ॥ उपयामगृहीतोऽसि हरिरसि हारियोजनो हरि-
भ्यान्त्वा । हर्योर्द्वाना स्थ सहसोमा इन्द्राय ॥ ११ ॥ यस्ते अश्वसनिर्भक्षो यो गोस-

निस्तस्य त इष्टयजुषस्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥ १२ ॥
 देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि^१ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि^२ पितृकृतस्यैनसोऽ-
 वयजनमस्या^३ त्मकृतस्यैनसोऽवयजनमस्यैनस^४ एनसोऽवयजनमसि ।^५ यच्चा-
 हमेनो विद्वाँश्चकार यच्चाविद्वाँस्तस्य सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि ॥ १३ ॥ संवर्चसा
 पर्यसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सध शिवेन । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोऽनु-
 मार्षु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥ १४ ॥ समिन्द्रणो मनसा नेषि गोभिः सध सूरिभिर्म-
 धवन्तसध स्वस्त्या । संब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सन्देवानां सुमतौ यज्ञियानां
 स्वाहा ॥ १५ ॥ संवर्चसा पर्यसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सध शिवेन । त्वष्टा
 सुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्षु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥ १६ ॥ धाता गतिः सवितेदं
 जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपा देवो अग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजया सध रराणा यज-
 मानाय द्रविणन्दधातु स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगा वो देवाः सदेना अकर्म य आज-
 ग्मेदध सर्वं जुपाणाः । भरमाणा वहमाना हवींष्यस्मे धत्त वसवो वसन्ति
 स्वाहा ॥ १८ ॥ याँर॥ आवह उशतो देव देवाँस्तान् प्रेरयस्वे अग्ने सधस्थे ।
 जज्ञिवांसः पपिवांसश्च विश्वे सुङ्घ घर्मस्वरातिष्ठतानु स्वाहा ॥ १९ ॥
 वयधं हि त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह । ऋधगया ऋधगुताश-
 मिष्टाः प्रजानन्यज्ञमुपयाहि विद्वान्त्स्वाहा ॥ २० ॥ देवा गातुविदो गातुं वित्वा
 गातुर्मित । मनसस्पत इमन्देव यज्ञस्वाहा वाते धाः ॥ २१ ॥^६ यज्ञं यज्ञं ऋच्छ
 यज्ञपतिं ऋच्छ स्वां योनिं ऋच्छ स्वाहा ।^७ एष ते यज्ञो यज्ञपते सहस्रं वक्राकः सर्व-
 वीरस्तज्जुषस्व स्वाहा ॥ २२ ॥^८ माहिर्भूर्मा पृदाकुः^९ उरुधं हि राजा वरुण-
 श्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ । अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्त्रा हृदया-
 विधश्चित् ।^{१०} नमो वरुणायाभिष्ठितो वरुणस्य पाशः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकमप आ
 विवेशापानपात् प्रति रक्षन्नसुर्यम् । दमे दमे समिधं यक्ष्यग्ने प्रति ते जिह्वा घृत-
 मुच्चरयत् स्वाहा ॥ २४ ॥ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुतापः ।
 यज्ञस्य त्वा यज्ञपते सूक्तोक्तौ नमो वाके विधेम यत् स्वाहा ॥ २५ ॥ देवीराप एष
 वो गर्भस्तधसुप्रीतिधंसुमृतम्बिमृत । देव सोमैष ते लोकस्तस्मिञ्छञ्च वक्ष्व परि च
 वक्ष्व ॥ २६ ॥^{११} अवभृथ निचुम्पुण निचेरसि निचुम्पुणः ।^{१२} अव देवैर्देवकृतमेनो-
 ज्यासिषमव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुषाव्यो देव रिष स्पाहि देवानां समिदांसि ॥ २७ ॥
^{१३} एजतु दर्शमास्यो यमोजरायुणा सह ।^{१४} यथा यं वायुरेजति यथा समुद्र एजति ।
^{१५} एवायं दर्शमास्यो अस्रज्जरायुणा सह ॥ २८ ॥ यस्यै ते यज्ञियो गर्भो यस्यै

योनिर्हिरण्ययी । अह्नान्यहुता यस्य तम्मात्रा समजीगमः स्वाहा ॥ २६ ॥ पुरु-
दस्मो विष्टुरूप इन्दुरन्तर्महिमानमानञ्ज धीरः । एकपदीन्विपदीन्त्रिपदीन्चतुष्प-
दीमष्टापदीम्भुवनानुं ग्रथन्ताः स्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो
विमहसः । स सुमोपातमो जनः ॥ ३१ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमि-
मिक्षतात् । पिपृतान्तो भरीमभिः ॥ ३२ ॥ १ आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथं युक्ता ते ब्रह्मणा
हरी । अर्वाचीनः सुते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुना । २ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन ॥ ३३ ॥ ३ युच्वा हि केशिना
हरी वृषणा कक्ष्यग्रा । अथा न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिञ्चर । ४ उपयामगृही-
तोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन ॥ ३४ ॥ ५ इन्द्र-
मिद्धरी बहृतोऽप्रतिधृष्टशवसम् । ऋषीणां च स्तुतीरुप यज्ञं च मानुषाणाम् ।
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन ॥ ३५ ॥
यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया
सः ६ रराणस्त्रीणि ज्योतींः पि सचते स षोडशी ॥ ३६ ॥ ७ इन्द्रश्च सम्राड् वरु-
णश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् । ८ तयोरहमनु भक्षं भक्षयामि वाग्देवी
जुषाणा सोमस्य तृप्यतु सह प्राणेन स्वाहा ॥ ३७ ॥ ९ अग्ने पर्वस्व स्वपा अस्मे
वर्चः सुवीर्यम् । दधेद्रयिम्मयि पोषम् । १० उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा वर्चस
एष ते योनिर्ग्नये त्वा वर्चसे । ११ अग्ने वर्चस्विन्वर्चस्वां स्त्वंदेवेष्वामि वर्चस्वा-
नहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ३८ ॥ १२ उत्तिष्ठन्नाजसा सह पीन्वी शिप्रे अवेपयः सो-
ममिन्द्र चमू सुतम् । १३ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वाजस एष ते योनिरिन्द्राय त्वा-
जसे । १४ इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्वंदेवेष्वस्यौजिष्ठोऽहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ३९ ॥ १५
अदृश्रमस्य केतवो वि रश्मयो जनाः ॥ अनुं आजन्तो अग्नयो यथा । १६ उपया-
मगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजयैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजयै सूर्ये आ-
जिष्ठ आजिष्ठस्त्वं देवेष्वामि आजिष्ठोऽहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ४० ॥ १७ उदु-
त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् १८ उपयामगृहीतोऽसि
सूर्याय त्वा भ्राजयैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजयै ॥ ४१ ॥ १९ आ जिघ्र कल-
शम्महा त्वा विशन्तिस्त्वन्दवः । पुनरूर्जा निर्वर्त्तस्व सा नः सहस्रन्धुच्चोरुधारा
पर्यस्वती पुनर्मविंशताद्रयिः ॥ ४२ ॥ इडे रन्ते हव्ये काम्ये चन्द्रे ज्योतेऽर्दिते
सरस्वति महि विश्रुति । एता तेऽअघ्नये नामानि देवेभ्यो मा सुकृतं ब्रूतात् ॥ ४३ ॥
१ वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ प्रतन्यतः । यो अस्माँ २ ॥ अभिदासन्वध-

रक्षमया तमः । ^१ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृध एष ते योनिरिन्द्राय त्वा वि-
मृधे ॥ ४४ ॥ ^२ वाचस्पतिं विश्वकर्ममाणमतये मनोजुवं वाजं अद्या हुवेम । सनो
विश्वानि हव्नानि जोषद्विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा । ^३ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा विश्वकर्मण एष ते योनिरिन्द्राय त्वा विश्वकर्मणे ॥ ४५ ॥ ^४ विश्वकर्म-
न्हविषा वर्द्धनेन आतारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् । तस्मै विशः समनमन्त पूर्वग्यमुग्रो
विहव्यो यथासत् । ^५ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्मण एष ते योनि-
रिन्द्राय त्वा विश्वकर्मणे ॥ ४६ ॥ उपयामगृहीतोऽस्यमये त्वा गायत्रच्छन्दस-
ङ्गृह्णामीन्द्राय त्वा त्रिष्टुच्छन्दसं गृह्णामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसङ्गृ-
ह्णाम्यनुष्टुप्तेऽभिगरः ॥ ४७ ॥ ^६ त्रेणीनां त्वा पत्सन्ना धूनामि । ^७ कुकुनना-
नान्त्वा पत्सन्ना धूनामि । ^८ भन्दनानान्त्वा पत्सन्ना धूनामि । ^९ मदिन्तमानान्त्वा
पत्सन्ना धूनामि । ^{१०} मधुन्तमानां त्वा पत्सन्ना धूनामि । ^{११} शुक्रं त्वा शुक्र आधू-
नोम्यन्हो रूपे सूर्यस्य रश्मिर्गृ ॥ ४८ ॥ ^{१२} ककुभथ रूपं वृषभस्य रोचते बृह-
च्छुक्र शुक्रस्य पुरोगाः सोमः सोमस्य पुरोगाः । ^{१३} यत्तं सोमादाग्यन्नाम जागृवि-
तस्मै त्वा गृह्णामि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ ४९ ॥ उशिक् त्वन्देव सोमा-
ग्नेः प्रियम्पाथोऽपीहि वशी त्वन्देव सोमेन्द्रस्य प्रियम्पाथोऽपीह्यस्मत्सखा त्वन्देव
सोम विश्वेपान्देवानाम्प्रियम्पाथोऽपीहि ॥ ५० ॥ इह रतिरिह रमध्वमिह धृति-
रिह स्वधृतिः स्वाहा । उपभुजन्धरुणम्मात्रे धरुणो मातरं धयन् । रायस्पोषमस्मासु
दीधरन् स्वाहा ॥ ५१ ॥ सत्रस्य ऋद्धिर्गम्यगन्म ज्योतिरमृता अभूम । दिवं पृथिव्या
अध्यारुहामाविदाम देवान्तरस्यज्योतिः ॥ ५२ ॥ युवन्तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः
पृतन्यादप तन्तमिद्धतं वज्रेण तन्तमिद्धतम् । ^१ दूरे चत्ताय छन्तसद् गहनं यदि न चत् ।
^२ अस्माकथं शत्रून् परि शूर विश्वतो दुर्म्मा दर्पाष्ट विश्वतः । ^३ भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः
प्रजाभिः स्याम सुवीरा वीरैः सुपोषाः पोषैः ॥ ५३ ॥ परमेष्ठ्यभिधीतः प्रजापतिर्वाचि
व्याहृतायामन्यो अर्च्छेतः । सविता सन्यां विश्वकर्म्या दीक्षायास्पृषा सोम क्र-
यण्याम् ॥ ५४ ॥ इन्द्रश्च मरुतश्च कृपायोपोन्धितोऽसुरः पण्यमानो मित्रः क्रीतो
विष्णुः शिपिविष्ट ऊरावासन्नो विष्णुर्नरन्धिपः ॥ ५५ ॥ प्रोह्यमाणः सोम आगतो वरुण
आसन्ध्यामासन्नोऽगिराग्रीध इन्द्रो हविर्द्वानेऽथर्वोपावहियमाणः ॥ ५६ ॥ विश्वे
देवा अथ शुषु न्युतो विष्णुराग्रीतपा आप्याय्यमानो यमः सूयमानो विष्णुः स-
मिध्रयमाणो वायुः पूयमानः शुक्रः पूतः । शुक्रः क्षीरश्रीमन्धी संकुश्रीः ॥ ५७ ॥
विश्वे देवाश्चमसेषूनीतोऽसुहोमायोद्यतो रुद्रो हूयमानो वातोऽभ्यावृतो नृचक्षाः

प्रतिख्यातो भक्षो भक्ष्यमाणः पितरौ नाराशंसाः ॥ ५८ ॥ "सुन्नः सिन्धु-
रवभुथायोद्यतः समुद्रोऽभ्यवद्वियमाणः सलिलः प्रभृतो ययोरोजसा स्कभिता र-
जांसि वीर्येभिर्वीरतां शर्विष्ठा १ या पत्यैते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू अगन्वरुणा
पूर्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवमगन्यज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु मनुष्यान्तरिक्षमगन्य-
ज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु पितृन् पृथिवीमगन्यज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु यं कं च लोक-
मगन्यज्ञस्ततो मे भद्रमभूत् ॥ ६० ॥ चतुस्त्रिंशत्तन्त्रो ये वितन्तिरे य इमं यज्ञं
स्वधया ददन्ते । तेषां छिन्नं सम्वेतदधामि स्वाहा घर्मो अप्येतु देवान् ॥ ६१ ॥
यज्ञस्य दोहो विततः पुरुत्रा सो अष्टधा दिवमन्वार्ततान । स यज्ञं धुक्ष्व महि मे
प्रजायां रायस्पोषं विश्वमायुरशीय स्वाहा ॥ ६२ ॥ आ पवस्व हिरण्यवदश्व-
वत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर स्वाहा ॥ ६३ ॥

॥ इत्यष्टमोऽध्यायः ॥

—:०:—

अथ नवमोऽध्यायः ॥

—:०:—

ऋषिः—इन्द्रावृहस्पती १ वृहस्पतिः २-१३ दधिकावा १४, १५ वसिष्ठः १६, १८-२५
नाभानेदिष्ठः १७ तापसः २६-३४ वरुणः ३५, ३६ देववातः ३७-४० ।

देवता—सविता १, ५, १३ इन्द्रः २, ३ राजधर्मराजादयः ४ अश्वः ६ सेनापतिः
७ प्रजापतिः ८, १६, २०, २३-२५ वीरः ६ इन्द्रावृहस्पतिः १०-१२ वृहस्पतिः
१४-१८ यज्ञः २१ देशः २२ सोमग्न्यादित्यविष्णुसूर्यवृहस्पतयः २६ अर्यमादिमन्त्रोक्ताः
२७, २८ अग्निः २८, ३७ सम्राट् ३० अग्न्यादयो मन्त्रोक्ताः ३१ पूषादयो मन्त्रोक्ताः
३२ मित्रादयो मन्त्रोक्ताः ३३ वस्वाद्यो मन्त्रोक्ताः ३४ विश्वेदेवाः ३५, ३६ रक्षोघ्नः
३८, ३९ यजमानः ४० ।

छन्दः-स्वराडाषीं त्रिष्टुप् १ आषीपंक्तिः * विकृतिः * २ अतिशकरीः ३ भूरि-
कृतिः ४ भुरिगष्टिः ५ भुरिगजगती ६, २४ भुरिगुष्णिक् ७ भुरिक्त्रिष्टुप् ८ धृतिः
९ विराड्कृतिः १० जगती ११, १३-१५, १७, ३० स्वराडतिधृतिः १२ भुरिक् पङ्क्तिः
१६ निचृत् त्रिष्टुप् १८ निचृद्धृतिः १९ भुरिक्कृतिः २० अत्यष्टिः २१ निचृदत्यष्टिः २२
स्वराट् त्रिष्टुप् २३, २५ अनुष्टुप् २६ स्वराडनुष्टुप् २७ भुरिगनुष्टुप् २८ भुरिगार्षी-
गायत्री २९ अत्यष्टिः ३१ कृतिः ३२, ३३ निचृजगती * निचृद्धृतिः * ३४ निचृदुत्कृतिः
३५ विकृतिः ३६ निचृदनुष्टुप् ३७ स्वराड्ब्राह्मी बृहती ३८ अतिजगती ३९ भुरिग् ब्राह्मी
त्रिष्टुप् ४० ।

स्वरः-धैवतः १, ८, २३, २५, ४० पञ्चमः * मध्यमः * २ पञ्चमः ३, १६ निषादः
४, ६, ११, १३-१५, १७, १८, २०, २४, ३०, ३२, ३३, ३६ मध्यमः ५, ३६, ३८ ऋषभः
७, ९, १९ षड्जः १०, १२, २६, ३५ गान्धारः २१, २२, २६-२८, ३१, ३७ निषादः *
ऋषभः * ३४ ॥

॥ ओ३म् ॥ देवं सवितः प्रमुव यज्ञं प्रमुव यज्ञपतिं भगाय । दिव्यो गन्धर्वः
केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाजं नः स्वदतु स्वाहा ॥ १ ॥ * ध्रुवसदन्त्वा नृषद-
म्भनः सदमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टत-
मम् । * अम्भुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष
ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् पृथिविसदं त्वाऽन्तरिक्षसदं दिविसदं देवसदं नाकसद-
मुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥ २ ॥
अपां रसमुद्वयं मधुं सूद्वयं सन्तं समाहितम् । अपां रसस्य यो रसस्तं वो
गृह्णाम्युत्तममुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टत-
मम् ॥ ३ ॥ ग्रहा ऊर्जाहुतयो व्यन्तो विप्राय मतिम् । तेषां विशाप्रियाणां वोऽह-
मिषमूर्जं समग्रममुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा
जुष्टतमम् । सम्पृचौ स्थः सम्मा भद्रेण पृङ्कं त्रिपृचौ स्थो वि मां पाप्मना पृ-
ङ्कम् ॥ ४ ॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि वाजसास्त्वयाऽयं वाजं सेत् । वाजस्ये नु प्र-
सवे मातरम्महीमदिति नाम वचसा करामहे । यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश त-
स्यान्नो देवः सविता धर्मं साविषत् ॥ ५ ॥ अप्सुन्तस्मृतमप्सु भेषजमपासुत प्रश-
स्तिष्वश्वा भवन्त वाजिनः । देवीरापो यो व उर्मिः प्रतूर्तिः ककुन्मान्वाजसा-
स्तेनायं वाजं सेत् ॥ ६ ॥ वातो वा मनो वा गन्धर्वाः सप्तर्विंशतिः । ते अ-
ग्नेऽश्वमयुज्जंस्ते अरिमन् जवमादधुः ॥ ७ ॥ वातरथा भव वाजिन् युञ्जमान

इन्द्रस्येव दक्षिणः श्रियंधि । युञ्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आ थे त्वष्टा पत्सु
ज्वन्दधातु ॥ ८ ॥ जवो यस्ते वाजिभिर्हितो गुहा यः श्येने परीत्तो अचरन्
वाते । तेन नो वाजिन् बलवान् बलेन वाजजिञ्च भव समने च पारयिष्णुः ।
वाजिनो वाजजितो वाजं स्रिष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमर्वाजिघ्रत ॥ ९ ॥ देवस्याहं
संवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रुहेयम् । देवस्याहं संवितुः सवे
सत्यप्रसवस इन्द्रस्योत्तमं नाकं रुहेयम् । देवस्याहं संवितुः सवे सत्यप्रसवसो
बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रुहेयम् । देवस्याहं संवितुः सवे सत्यप्रसवस इन्द्रस्योत्तमं ना-
कं रुहेयम् ॥ १० ॥ बृहस्पते वाजं जय बृहस्पतये वाचं वदत बृहस्पतिं वाजं जाप-
यत । इन्द्र वाजं जयेन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयत ॥ ११ ॥ एषा वः सा
सत्या संवार्गभूद्यया बृहस्पतिं वाजमजीजपताजीजपत बृहस्पतिं वाजं वनस्पतयो
विमुच्यध्वम् । एषा वः सा सत्या संवार्गभूद्ययेन्द्रं वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं वाजं
वनस्पतयो विमुच्यध्वम् ॥ १२ ॥ देवस्याहं संवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्प-
तेर्वाजजितो वाजं जेपम् । वाजिनो वाजजिनो ध्वेन स्कम्नुवन्तो योजनां मिमानाः
काष्ठाच्छत ॥ १३ ॥ एषस्ययाजी क्षिपणिं तुरणयति प्रीदायां बद्धो अपिकक्ष आ-
सनि । क्रतुं दधिका अनुसं सनिष्यदन्पथामह्ना स्यन्वापनीं फणत् स्वाहा ॥ १४ ॥
उत स्मास्य द्रवतस्तुगयतः पर्णं न वेरन्तु वाति प्रगधिर्नः । श्येनस्येव ध्रजतोऽ-
ङ्गसं परि दधिकाव्यः सहोर्जा तरित्रतः स्वाहा ॥ १५ ॥ शर्नो भवन्तु वाजिनो
हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः । जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्यु-
यवन्नमीवाः ॥ १६ ॥ ते नो अर्वन्तो हवज्जुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो मि-
तद्रवः । सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवो महो ये धनं सपिथेषु जभिरे ॥ १७ ॥
वाजेवाजेष्वत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिबत मा-
दयध्वन्तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः ॥ १८ ॥ आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादेमे
द्यावापृथिवी विश्वरूपे । आ मा गन्ताम्पितरां मातरा चा मा सोमो अमृतत्वेन ग-
म्यात् । वाजिनो वाजजितो वाजं समृवांसो बृहस्पतेर्भागमर्वाजिघ्रत निमृजा-
नाः ॥ १९ ॥ आपये स्वाहा स्वापये स्वाहाऽपिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा वसवे स्वाहा-
ऽहर्षतये स्वाहाऽहं मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनं शिनाय स्वाहा विनं शिनं
आन्त्यायनाय स्वाहाऽन्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाऽधिपतये स्वाहा
॥ २० ॥ आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन
कल्पतां पुष्टं यज्ञेन कल्पताम् यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् । प्रजापतेः प्रजा अभूम स्वर्देवा

अगन्मामृता अभूम ॥२१॥ अस्मे वो अस्तिवन्दिद्रयमस्मे नृम्णमुत क्रतुरस्मे वर्चांसि
 सन्तु वः । नमो मात्रे पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्या इयन्ते राडयन्तासि यमनो ध्रुवोऽसि
 धरुणः । कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा ॥ २२ ॥ वाजस्येमं प्रसवः
 सुषुवेऽग्रे सोमं राजानमोषधीष्वप्सु । ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयं राष्ट्रे
 जागृयाम पुरोहिताः स्वाहा ॥ २३ ॥ वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च
 विश्वा भुव्नानि सम्राट् । अदित्सन्तं दापयति प्रजानन्तस नो रयिं सर्ववीरं
 नियच्छतु स्वाहा ॥ २४ ॥ वाजस्य नु प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुव्नानि
 सर्वतः । सनेमि राजा परियाति विद्वान् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे स्वाहा ॥२५॥
 सोमं राजानमवसेऽग्निमन्वारंभामहे । आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च
 बृहस्पतिं स्वाहा ॥ २६ ॥ अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय । वाचं वि-
 ष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनं स्वाहा ॥२७॥ अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः
 सुमना भव । प्र नो यच्छ सहस्रजिचं हि धेनुदा अस्मि स्वाहा ॥ २८ ॥ प्र
 नो यच्छत्वर्यमा प्र पूषा प्र बृहस्पतिः । प्र वाग्देवी ददातु नः स्वाहा ॥ २९ ॥
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तु-
 र्यन्त्रियं दधामि बृहस्पतेष्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसौ ॥ ३० ॥ अग्निरेकाक्षरेण
 प्राणमुदजयत् तमुज्जेषमश्विनो द्व्यक्षरेण द्विपदो मनुष्यानुदजयतान्तानुज्जेषं विष्णु-
 स्त्र्यक्षरेण त्रील्लोकानुदजयत्तानुज्जेषं सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजय-
 त्तानुज्जेषम् ॥ ३१ ॥ पूषा पञ्चाक्षरेण पञ्च दिश उदजयत्ता उज्जेषं सविता
 षडक्षरेण षड् ऋतूनुदजयत्तानुज्जेषम् । मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तग्राम्यान् पशूनुदजय-
 त्तानुज्जेषम् । बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयत्तामुज्जेषम् ॥ ३२ ॥ मित्रो न-
 वाक्षरेण त्रिवृत्तं स्तोममुदजयत् तमुज्जेषम् । वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजय-
 त्तामुज्जेषमिन्द्र एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयत्तामुज्जेषम् । विश्वे देवा द्वादशाक्ष-
 रेण जगतीमुदजयन्तामुज्जेषम् ॥ ३३ ॥ वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशं
 स्तोममुदजयन्तामुज्जेषम् । रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशं स्तोममुदजयन्तामुज्जेषम् ।
 आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशं स्तोममुदजयन्तामुज्जेषमदितिः षोडशा-
 क्षरेण षोडशं स्तोममुदजयत्तामुज्जेषम् । प्रजार्पतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशं स्तो-
 ममुदजयत्तामुज्जेषम् ॥ ३४ ॥ एष ते निर्वृते भागस्तं जुषस्व स्वाहाऽग्निनेत्रेभ्यो
 देवेभ्यः पुरः सद्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः स्वाहा विश्वदे-
 वनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहा मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुत्तनेत्रेभ्यो वा

देवेभ्य उत्तरासङ्ग्यः स्वाहा सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसङ्ग्यो दुर्वस्वङ्ग्यः स्वाहा ॥ ३५ ॥ ये देवा अग्निनेत्राः पुरः सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षिणा-
सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदस्तेभ्यः स्वाहा । ये देवा मि-
त्रावरुणेनेत्रा वा मरुत्तेत्रा वोत्तरासदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिसदो
दुर्वस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्ने सहस्रं पृतना अभिमातीरपांस्य । दृष्ट-
स्तरभरातीर्वचो धा यज्ञवाहसि ॥ ३७ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहु-
भ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । उवाः शोर्वीर्येण जुहोमि हतः रक्षः स्वाहा । रक्षसां
त्वा बधायाबधिष्म रक्षोऽबधिष्मामुमसौ हतः ॥ ३८ ॥ सविता त्वा सवानां सु-
वतामग्निर्गृहपतीनां सोमो वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्वाच इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः
पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपतीनाम् ॥ ३९ ॥ इमं देवा असपत्नः सुवध्वं महते
क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इमममुष्यं पुत्रममुष्यै
पुत्रमस्यै विश एष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा ॥ ४० ॥

॥ इति नवमोऽध्यायः ॥

—:०:—

अथ दशमोऽध्यायः ॥

—:०:—

ऋषिः—वरुणः १—१७ देववातः १८—२६ वामदेवः २४—२६ शुतः शेषः २७—३४ ।

देवता—आपः १, ६ वृषा २ अपांपतिः ३ सूर्यादयो मन्त्रोक्ताः ४ अग्न्यादयो
मन्त्रोक्ताः ५, २३ वरुणः ७, २७ यजमानः ८, १०—१४, १८, १९, २८ प्रजापतिः ९, २०
परमात्मा १५ मित्रावरुणौ १६ क्षत्रपतिः १७, २१, ३१, ३२ इन्द्रः २२ सूर्यः २४, २५
आसन्दी राजपत्नी २६ अग्निः २६ सवित्रादिमन्त्रोक्ताः ३० अश्विनौ ३३, ३४ ।

छन्दः-निचृदार्षी त्रिष्टुप् १, २२ स्वराड् ब्राह्मी पंक्तिः २ अभिकृतिः * निचृज्जगती
 १ ३ जगती १ स्वराट् पंक्तिः २ स्वराड् विकृतिः ३ स्वराट्संस्कृतिः ४ भुरिगाकृतिः ५
 भुरिक् त्रिष्टुप् ६ ४ भुरिग् धृतिः ५ स्वराड् ब्राह्मी बृहती ६ विराडार्षी त्रिष्टुप् ७ स्वराट्
 कृतिः ८ भुरिगष्टिः ९ विराडार्षी पङ्क्तिः १० आर्षी पंक्तिः ११, १३ निचृदार्ष्यनुष्टुप्
 १२ भुरिग् जगती १४ निचृदार्षी पङ्क्तिः १५ स्वराडार्षी जगती १६ आर्षी पंक्तिः १७
 स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् १८, ३० विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् १९ स्वराडतिधृतिः २० भुरिग्
 ब्राह्मी बृहती २१ जगती २३ भुरिगार्षी जगती २४ आर्षी जगती २५ भुरिगनुष्टुप्
 २६ पिपीलिका मध्या विराड् गायत्री २७ धृतिः २८ स्वराडार्षी जगती २९ आर्षी-
 त्रिष्टुप् ३१ निचृद् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ३२ निचृदनुष्टुप् ३३ भुरिक् पंक्तिः ३४ ।

स्वरः-धैवतः १, ७, १८, १९, २२, ३०-३२ पञ्चमः २, १०, ११, १३, १५, १७,
 ३४ ऋषभः * निषादः १ ३ निषादः १ पञ्चमः २, ४ मध्यमः ३ गान्धारः * धैवतः ५
 ४ ऋषभः ५, २८ मध्यमः ६, ९, २१ निषादः ८, १४, १६, २३-२५, २९ गान्धारः १२,
 २६, ३३ पङ्क्तिः २०, २७ ॥

॥ ओ३म् ॥ अपो देवा मधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वती राजस्वुश्चितानाः । यामि-
 मित्रावरुणावभ्यर्पिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ १ ॥ वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा
 राष्ट्रं मे देहि स्वाहा । वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि । वृषसेनोऽसि
 राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा । वृषसेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि ॥ २ ॥
 अर्थेत् स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रस्मे दत्त स्वाहार्थेत् स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तौजस्वती
 स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रस्मे दत्त स्वाहौजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तार्पः परि-
 वाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रस्मे दत्त स्वाहापः परिवाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै
 दत्तापाम्पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रस्मे १ देहि स्वाहाऽपाम्पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रम-
 मुष्मै देह्यपां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहाऽपार्गभोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्र-
 ममुष्मै देहि ॥ ३ ॥ १ सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्य त्व-
 चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त २ सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा
 सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रस्मे दत्त स्वाहा
 मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त ३ ब्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा
 * ब्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त वाशा स्थ राष्ट्रदा २ राष्ट्रस्मे दत्त
 स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त ३ शर्विष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त

स्वाहा शर्विष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त शर्करी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे
 दत्त स्वाहा शर्करी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त जनभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम
 दत्त स्वाहा जनभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त विश्वभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं
 मे दत्त स्वाहा विश्वभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापः स्वराज स्थ राष्ट्रदा
 राष्ट्रममुष्मै दत्त । ५ मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना
 अनाष्टाः सीदत सहौजसो महि क्षत्रं क्षत्रियाय दधतीः ॥ ४ ॥ सोमस्य त्वि-
 षिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयात् । अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सर-
 स्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहा श्लोकाय
 स्वाहा शाय स्वाहा भगाय स्वाहार्यम्णे स्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रे स्थो वैष्णव्यौ सवि-
 तुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । अग्निभृष्टमसि वाचो
 बन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रमसि स्वाहा राजस्वः ॥ ६ ॥ सधमादो धुम्निनी
 राप एता अनाष्टा अपस्यो वसानाः । पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपांशि-
 शुर्मातृतमास्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्रस्योन्वमसि क्षत्रस्य जराय्वसि क्षत्रस्य योनिरसि
 क्षत्रस्य नाभिरसीन्द्रस्य वार्त्रघ्नमसि मित्रस्यासि वरुणस्यासि त्वयायं वृत्रं बधेत् ।
 दुवासि रुजासि क्षुमासि । पातैनं प्राञ्चम्पातैनं प्रत्यञ्चम्पातैनं तिर्यञ्चन्दिग्भ्यः
 पात ॥ ८ ॥ आविर्मर्या आवित्तो अग्निर्गृहपतिरावित्त इन्द्रो वृद्धश्रवा आवि-
 चो मित्रावरुणौ धृतव्रतावित्तः पूषा विश्ववेदा आवित्ते चावापृथिवी विश्वश-
 म्भुवावावित्तादितिरुशर्मा ॥ ९ ॥ अवेष्टा दन्दशूकाः प्राचीमारोह गायत्री त्वा-
 वतु रथन्तरथं सामं त्रिवृत स्तोमो वसन्त ऋतुब्रह्म द्रविणम् ॥ १० ॥ दक्षिणा-
 मारोह त्रिष्टुप् त्वावतु बृहत्सामं पञ्चदशस्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं द्रविणम् ॥ ११ ॥
 प्रतीचीमारोह जगती त्वावतु वैरूपं सामं सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋतुर्विद् द्रविणम्
 ॥ १२ ॥ उदीचीमारोहानुष्टुप् त्वावतु वैराजं सामैकविंशस्तोमः शरदृतुः फलं
 द्रविणम् ॥ १३ ॥ उर्ध्वमारोह पङ्क्तिस्त्वावतु शाक्ररैवते सामनी त्रिणवत्रयस्त्रिंश-
 शौ स्तोमो हेमन्तशिशिरावृतु वर्चो द्रविणमप्रत्यस्तन्नमुचेः शिरः ॥ १४ ॥ सोमस्य
 त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयात् । मृत्योः पाह्योजोऽसि सहोस्यमृतमसि ॥ १५ ॥
 हिरण्यरूपा उपसो विरोक उमाविन्द्रा उदिथः सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्र
 गार्तं ततश्चक्षामादितिं दितिं च । मित्रोऽसि वरुणोऽसि ॥ १६ ॥ सोमस्य त्वा
 धुम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेर्भ्राजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण । क्षत्राणां क्षत्रपति-
 रेष्यति दिष्टून् पाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवा असपत्नं सुवध्वं महते क्षत्राय महते

ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इममुष्य पुत्रमुष्यै पुत्रमस्यै विश षष
 वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा ॥ १८ ॥ प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृ-
 ष्ठाभ्रावश्चरन्ति स्वसिच इयानाः । ता आर्ववृत्रधरागुदक्ता अहिं बुध्न्युमनु रीय-
 माणाः । विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसि ॥ १९ ॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परि ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो
 अस्त्वयममुष्य पिताऽसावस्य पिता वयं स्याम पतयो रयीणां स्वाहा । रुद्र
 यत्ते क्रिवि परं नाम तस्मिन् इतमस्यमेष्टमसि स्वाहा ॥ २० ॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि । अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वाऽरिष्टो
 अर्जुनो मरुतां प्रसवेन जयापाम मनसा समिन्द्रियेण ॥ २१ ॥ मा त इन्द्र ते वयं
 तुराणाड्युक्रामो अब्रह्मता वि देसाम । तिष्ठा रथमग्निं यं वज्रहस्ता रश्मीन्देव य-
 मसे स्वश्वान् ॥ २२ ॥ अग्नये गृहपतये स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहा मरुता-
 मोजसे स्वाहेन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहा । पृथिवि मातर्मा मां हि धीमीर्मा अहं त्वाम् ॥ २३ ॥
 धीसः शुचिपदसुरन्तरिक्षसद्गोता वेदिपदतिथिदुरोणसत् । नृषङ्गसद्वत्सद्वचो-
 मसद्वजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम्बुहत् ॥ २४ ॥ इयं दस्यायुरस्याधुर्मयि धेहि
 युङ्ङसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेह्यर्गस्यूर्ज्जं मयि धेहि । इन्द्रस्य वां वीर्यकृतो ब्राह्म अभ्यु-
 पावहरामि ॥ २५ ॥ स्योनामि सुपदामि क्षत्रस्य योनिरमि । स्योनामा सीद मु-
 षदामा सीद क्षत्रस्य योनिमामाद ॥ २६ ॥ नि पसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा ।
 साम्प्राज्याय सुक्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरस्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्ताम्ब्रह्मस्त्वं
 ब्रह्मासि सवितासि सत्यप्रसवो वरुणोऽसि सत्योजा इन्द्रोऽसि विशौजा रुद्रो-
 ऽसि सुशेवः । बहुकार श्रेयस्कर भूयस्करेन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्य ॥ २८ ॥
 अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्जुषाणो अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहा । स्वाहा-
 कृताः सूर्यस्य रश्मिभिर्यतध्वं सजातानां मध्यमेष्ठ्याय ॥ २९ ॥ सवित्रा प्रस-
 वित्रा सरस्वत्या वाचा त्वष्टा रूपैः पूष्णा पशुभिरिन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना ब्रह्मणा
 वरुणेनौजसाऽमिना तेजसा सोमेन राज्ञा विष्णुना दशम्या देवतया प्रसूतः प्र
 सर्पामि ॥ ३० ॥ अश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व ।
 वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्गसोमो अतिस्तुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३१ ॥ कु-
 विदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूयं । इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये
 बर्हिषो नम उक्तिं यजन्ति । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा
 सुत्राम्णे ॥ ३२ ॥ युवधसुरारमशिवना नमुचावासुरे सचा । विपिपाना शुभस्पती

इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥३३॥ पुत्रमिव पितरांश्चिनोभेन्द्रावयुः काव्यैर्दे॒व॑सनाभिः ।
यत्सुरामं व्यपिबुः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ३४ ॥

॥ इति दशमोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १-११ नाभानेदिष्टः १२ कुश्रिः १३ शुनःशेषः १४—१६ पुरोधाः
१७ मयोभूः १८—२२ गृत्समदः २३, २४, २७—३१, ३६ सोमकः २५ पायुः २६ भार-
द्वाजः ३२—३४ देवश्रवो देववानः ३५ प्रस्कणवः ३७ सिन्धुर्द्वीपः ३८—४०, ५०—६१
विश्वमनाः ४१ कणवः ४२ त्रिनः ४३, ४४, ४६—४८ चित्रः ४५ उत्कीलः ४६ विश्वामित्रः
६२—६६ आत्रेयः ६७—६९ सोमाहुतिः ७० विरूपः ७१ वारुणिः ७२ जमदग्निः ७३,
७४ नाभानेदिः ७५—८३ ।

देवता—सविता १-११, ६३, ६७ वाजी १२, १३ क्षत्रपतिः १४, २० गरुपतिः १५
अग्निः १६—१९, २४—२६, ३२—३४, ३६, ३७, ४०—४६, ७०—७८ द्रविणोदाः २१,
२२, प्रजापतिः २३ दम्पती ३० जायापती ३१ हाता ३५ आपः ३८, ५०—५२ वायुः ३६
मित्रः ५३, ६२ रुद्रः ५४ सिनीवाली ५५ अदितिः ५६, ५७, ५९ वसुरुद्रादित्यविश्वेदेवाः
५८ वस्वादयो मन्त्रोक्ताः ६० आदित्यादयो लिङ्गोक्ताः ६१ वस्वादयो लिङ्गोक्ताः ६५
अग्न्यादयो मन्त्रोक्ताः ६६ अम्या ६८, ६९, सेनापतिः ७६ अध्यापकोपदेशकौ ८० पुरो-
हितयजमानौ ८१ सभापतिर्यजमानः ८२ यजमानपुरोहितौ ८३ ।

छन्दः—विराडार्थनुष्टुप् १, ३० शङ्कुमती गायत्री २ निचृदनुष्टुप् ३, १८, १९,
३१, ७३, ७६ जगती ४ विराडार्थी त्रिष्टुप् ५, ६ आर्षी त्रिष्टुप् ७, २३, ५६ शकरी ८
भुरिगतिशकरी ९ भुरिगनुष्टुप् १०, ४०, ४१, ४८, ७७ आर्षी ११ आस्तारपङ्क्तिः १२

गायत्री १३, १४, ५०—५२, ६८ आर्षी जगतो १५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १६, १७, २२ निचृदार्षी बृहती २०, ३७ आर्षी पङ्क्तिः २१, २४ निचृदगायत्री २५, ३३, ३४, ६२ अनुष्टुप् २६, ५४, ६४, ६७, ८० पङ्क्तिः २७ भुरिक् प्रकृतिः २८ स्वरान् पङ्क्तिः २९ त्रिष्टुप् ३२, ३६, ४६, ६६ निचृत्त्रिष्टुप् ३५ न्यङ्कुसारिणी बृहती ३८ विराट् त्रिष्टुप् ३६, ४३, ७५ उपरिष्ठाद् बृहती ४२, ५३, ८३ विराडनुष्टुप् ४४, ५५, ५६, ७४, ८२ विराट् पथ्या बृहती ४५ ब्राह्मी बृहती ४६ विराट् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४७, ६६ भुरिग् बृहती ५७, ६३ उत्कर्ता^क, ^र ५८ स्वरान् संकृतिः ६० भुरिक् कृतिः^क प्रकृतिः ६१ धृतिः ६५ विराड् गायत्री ७०, ७१ भुरिगुष्णिक् ७२, ७८ स्वरान् आर्षी त्रिष्टुप् ७६ निचृदार्षी पङ्क्तिः ८१ ।

स्वरः—गान्ध्याः १, ३, १०, १८, १९, २६, ३०, ३१, ४०, ४१, ४४, ४८, ५४—५६, ६०, ६४, ६७, ७३, ७४, ७७, ७९, ८०, ८२ पङ्जः २, १३, १४, २५, ३३, ३४, ५०—५२, ५८, ६२, ६५, ६८, ७०, ७१ निषादः ४, १५ धैवतः ५—८, १६, १७, २२, २३, २८, ३२, ३५, ३६, ३९, ४३, ४७, ४९, ५६, ६६, ६९, ७५, ७६ पञ्चमः ९, ११, १२, २१, २४, २७, २९, ८१ मध्यमः २०, ३७, ३८, ४२, ४५, ४६, ५३, ५७, ६३, ८३ निषादः^क, धैवतः^र ६१ ऋषभः ७२, ७८ ॥

॥ ओ३म् ॥ युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्नेज्योतिर्निचार्य पृथिव्या अध्याभग्त् ॥ १ ॥ युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे । स्वर्ग्याय शक्त्वा ॥ २ ॥ युक्त्वाय सविता देवान्तस्वर्ग्यतो धिया दिवम् । बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्रसुवाति तान् ॥ ३ ॥ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विशा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्महा देवस्य सवितुः परिपुतिः ॥ ४ ॥ युजे वां ब्रह्म पूर्वं नमोभिर्विश्लोक एतु पृथ्येव सूरैः । शृण्वन्तु विश्वे अमृतस्य पुत्रा आये धामानि दिव्यानि तस्थुः ॥ ५ ॥ यस्य प्रयाणमन्वन्य इक्षुर्देवा देवस्य महिमानमोजसा । यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः सविता महित्वना ॥ ६ ॥ देव सवितुः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय । दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु ॥ ७ ॥ इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्रणय देवान्यथ सखिविदथ सत्राजितन्धनजित स्वर्जितम् । ऋचा स्तोमथ समर्धय गायत्रेण रथन्तरं बृहदायत्रवर्त्तनि

स्वाहा ॥ ८ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ।
 आदे गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदामरं त्रै-
 पुमेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥ अभिरसि नार्यसि त्वया वयमग्निं शक्यं
 खनितुं सधस्थ आ । जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥ हस्तं आधाय सविता
 विभ्रदभिं हिरण्ययीम् । अग्नेज्योतिर्निचार्य पृथिव्या अध्याभरदानुष्टुमेन
 छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥ प्रतूर्त्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु सम्वतम् । दिवि ते-
 जन्म परममन्तरिक्षे तव नाभिः पृथिव्यामधि योनिरित् ॥ १२ ॥ युञ्जाथां रा-
 सभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वस्र । अग्निं भरन्तमस्युम् ॥ १३ ॥ योगेयोगे त-
 वस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ १४ ॥ प्र तूर्त्तं भेद्यक्रामन्नशस्ती
 रुद्रस्य गार्गपत्यं मयोभूरेहि । उर्वन्तरिक्षं वीहि स्वस्तिगव्यूतिरभ्यानि कृण्वन्
 पूष्णा सयुजा सह ॥ १५ ॥ पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदामरं गग्निं
 पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वारिष्यामः ॥ १६ ॥ अन्वग्निरुष-
 सामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावा-
 पृथिवी आततन्ध ॥ १७ ॥ आगन्त्यं वाज्यध्वानं सर्वा मृधो वि धूनुते । अ-
 ग्निं सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीपते ॥ १८ ॥ आक्रम्य वाजिन् पृथिवी-
 मग्निमिच्छ रुचा त्वम् । भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनेम तं वयम् ॥ १९ ॥
 द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो योनिः । विख्याय चक्षुषा त्व-
 मभितिष्ठ पृतन्यतः ॥ २० ॥ उत्क्राम महते सौभगायस्मादास्थानाद् द्रविणोदा
 वाजिन् । वयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनन्त उपस्थे अस्याः ॥ २१ ॥
 उदेकमीद् द्रविणोदा वाज्यवाक्कः सुलोकं सुकृत पृथिव्याम् । ततः खनेम सु-
 प्रतीकमग्निं स्वो रुहाणा अधिनाकमुत्तमम् ॥ २२ ॥ आत्वा जिघर्षि मनसा
 घृतेन प्रतिक्षियन्तं भुवनानि विश्वा । पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नैर-
 भसं दृशानम् ॥ २३ ॥ आ विश्वतः प्रत्यञ्च जिघर्म्यरक्षसा मनसा तज्जुषेत ।
 मर्य्यश्री स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तन्वा जभुराणः ॥ २४ ॥ परिं वाजपतिः
 कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ २५ ॥ परिं त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं
 सहस्य धीमहि । ध्रुपद्वर्णं दिवे दिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥ त्वमग्ने
 द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां
 नृपते जायसे शुचिः ॥ २७ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्याम् । पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि । ज्योतिष्मन्तं

स्वाग्ने सुप्रतीकमजसेण भानुना दीद्यतम् । शिवं प्रजाम्योऽर्हिऽसन्तं पृथिव्याः
 सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामः ॥ २८ ॥ अपां पृष्ठमसि योनिर्गनेः समु-
 द्रमभितः पिन्वमानम् । वर्धमानो महार ॥ आ च पुष्करे दिवो मात्रया वरिम्णा
 प्रथस्व ॥ २९ ॥ शर्म च स्थो वर्म च स्थोऽल्लिद्रे बहुले उभे । व्यचस्वती संवसाथां
 भृतमग्निं पुरीष्यम् ॥ ३० ॥ संवसाथाऽस्वर्विदा समीची उरसा त्मना । अग्निम-
 न्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्यीऽसि विश्वभरा अथर्वा त्वा
 प्रथमो निरमन्थदग्ने । त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमथन्त । मूर्ध्नो विश्वस्य वाधतः
 ॥ ३२ ॥ तमु त्वा दध्यद्दुषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् ॥ ३३ ॥
 तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्यु हन्तमम् । धनञ्जयऽरण्येरणे ॥ ३४ ॥ सीद
 होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञऽसुकृतस्य योनौ । देवावीर्देवान्हवि-
 षा यज्ञास्यग्ने बृहद्यजमाने वयोधाः ॥ ३५ ॥ नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषां
 दीदिवार ॥ असदत्सुदत्तः । अदव्यव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अ-
 ग्निः ॥ ३६ ॥ सऽसीदस्व महार ॥ असि शोचस्व देववीतमः । विधूममग्ने अ-
 रुषं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतम् ॥ ३७ ॥ अपो देवीरुपं सृज मधुमतीरयक्ष्मायं
 प्रजाम्यः । तासामास्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः ॥ ३८ ॥ सन्ते वायु-
 मीतरिश्वा दधातून्तानाया हृदयं यद्विकस्तम् । यो देवानां चरसि प्राणथेन कस्मै
 देव वषडस्तु तुभ्यम् ॥ ३९ ॥ सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदत्सुः ।
 वासो अग्ने विश्वरूपं संव्ययस्व विभावसो ॥ ४० ॥ उदु तिष्ठ स्वध्वरावा नो
 देव्या धिया । दृशे च भासा बृहता सुशुक्लनिराग्ने याहि सुशस्तिभिः ॥ ४१ ॥
 ऊर्ध्व ऊ पुण उतये तिष्ठा देवो न सविता । ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदज्जिभि-
 र्बाधद्भिर्ब्रह्मामहे ॥ ४२ ॥ सजातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु ।
 चित्रः शिशुः परि समाऽस्यक्तून् प्रमातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गाः ॥ ४३ ॥ स्थिरो
 भव वीड्वृक् आशुर्मेव वाज्यवर्न । पृथुर्मेव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहणः ॥ ४४ ॥
 शिवो भव प्रजाम्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः । मा यावापृथिवी अभि शौचीर्मान्तरिक्षं
 मा वनस्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतु वाजी कनिक्रदन्नानदद्रासभः पत्वा । भरन्नग्निं
 पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा । वृषाग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भेऽसमुद्रियम् । अग्न-
 आयाहि वीतये ॥ ४६ ॥ ऋतऽसत्यपृतऽसत्यमग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरामः ।
 ओषधयः प्रतिमोदध्वमग्निमेतऽशिवमायन्तमभ्यत्र युष्माः । व्यस्यन् विश्वा अ-
 निरा अमीवा निषीदन्नो अप दुर्मतिं जहि ॥ ४७ ॥ ओषधयः प्रति गृभ्णीत

पुष्पवतीः सुपिप्पलाः । अयं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रत्नः सधस्थमासदत् ॥ ४८ ॥
 विपाजसा पृथुना शोशुचानो वार्धस्व द्विपो रक्षसो अमीवाः सुशर्मणो बृहतः शर्मणि
 स्यामग्नेरहः सुहवस्य प्रणीतौ ॥ ४९ ॥ आपो हिष्ठा मयोभुवस्तान ऊर्जे दधातन ।
 महे रणाय चक्षसे ॥ ५० ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव
 मातरः ॥ ५१ ॥ तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च
 नः ॥ ५२ ॥ मित्रः सः सृज्य पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा सह । सुजातं जातवे-
 दसमयक्ष्माय त्वा सः मृजामि प्रजाभ्यः ॥ ५३ ॥ रुद्राः सः सृज्य पृथिवीं
 बृहज्ज्योतिः समीधरे । तेषां भानुरजस इच्छुक्रो देवेषु रोचते ॥ ५४ ॥ स सृष्टां
 वसुभी रुद्रैर्धीरैः कर्मण्यां मृदम् । हस्ताभ्यां मृद्रीं कृत्वा सिनीवाली कृणोतु ताम्
 ॥ ५५ ॥ सिनीवाली सुकपर्दा सुकरीरा स्वांशः । सा तुभ्यमदिते महोखां
 दधातु हस्तयोः ॥ ५६ ॥ उखां कृणोतु शक्र्या वाहुभ्यामदितिधिया । माता
 पुत्रं यथोपस्थे साग्निं विभर्तु गर्भं आ मुखस्य शिरोऽसि ॥ ५७ ॥ * वसवस्त्वा
 कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्वामि पृथिव्यासि धारया मयि प्रजाः गायस्पो-
 षङ्गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानाय रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा-
 ऽङ्गिरस्वद्व्यास्यन्तरिक्षमसि धारया मयि प्रजाः गायस्पोषङ्गौपत्यः सुवीर्यः
 सजातान्यजमानायाऽऽदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्वामि द्यौ-
 रसि धारया मयि प्रजाः गायस्पोषङ्गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानाय
 विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वद्वामि दिशोऽसि
 धारया मयि प्रजाः गायस्पोषङ्गौपत्यः सुवीर्यः सजातान् यजमानाय । ५८ ॥
 अदित्यै रास्नास्यदितिष्टे बिलं गृभ्णातु । कृत्वाय सा महीमुखाम्मृन्मयीं योनि-
 मग्नये । पुत्रेभ्यः प्रायच्छददितिः श्रपयानिति ॥ ५९ ॥ वसवस्त्वा धूपयन्तु गा-
 यत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद् रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा
 धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वत् । विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन
 छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्वा धूपयतु ॥ ६० ॥
 * अदितिष्ठा देवीर्विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत् खनत्ववट दे-
 वानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वदधीन्धताम् । धिषणा-
 स्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वदधीन्धताम् । उखे वरु-
 त्रीष्ठा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वच्छूपयन्तूखेऽग्नान्त्वा दे-
 वीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्पचन्तूखे जनयस्त्वा छिन्नपत्रा दे-

वीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥ मित्रस्य चर्ष-
णीधृतोऽवो देवस्य सानसि । द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्वा सवितो-
द्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुवाहुरुत शक्र्या । अव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश
आपृण ॥ ६३ ॥ उत्थाय बृहती भवोदु तिष्ठ ध्रुवा त्वम् । मित्रेतां त उखां परि
ददाम्यभित्या एषा मा भेदि ॥ ६४ ॥ वसवस्त्वा छन्दन्तु गात्रेण छन्दसाङ्गि-
रस्वद्रुद्रास्त्वा छन्दन्तु त्रैपुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा छन्दन्तु जागतेन छ-
न्दसाङ्गिरस्वद्विश्वं त्वा देवा वैश्वानरा आछन्दन्त्वानुपुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ६५ ॥
आकूतिमग्निमप्रयुज स्वाहा मनो मेधामग्निमप्रयुज स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निमप्र-
युज स्वाहा वाचो विधृतिमग्निमप्रयुज स्वाहा । प्रजापतये मनवे स्वाहाऽग्नये
वैश्वनराय स्वाहा ॥ ६६ ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मतो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय
इषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुण्यसे स्वाहा ॥ ६७ ॥ मा सु भित्या मा सु रिषोऽम्ब
धृष्णु वीर्यस्व सु । अग्निश्चेदं करिष्यथः ॥ ६८ ॥ इह देव देवि पृथिवि स्व-
स्तये आसुरी माया स्वधया कृतासि । जुष्टं देवेभ्य इदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदि-
हि यज्ञे अस्मिन् ॥ ६९ ॥ इन्नः सर्पिर्ग मुतिः प्रन्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो
अद्भुतः ॥ ७० ॥ परस्या अधि संवतोऽवराँर ॥ अभ्यातर । यत्राहमस्मि ताँर ॥
अव ॥ ७१ ॥ परमस्याः परावतो रोहिदश्च इहा गहि । पुरीष्यः पुरुषियोऽग्ने
त्वं तं मृधः ॥ ७२ ॥ यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारुणि दध्मसि । सर्वं त-
दस्तु ते घृतं तज्जुपस्व यविष्ठ्य ॥ ७३ ॥ यदन्त्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पति ।
सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुपस्व यविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहरहरप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव ति-
ष्ठते घासमस्मै । रायस्पोषेण समिपा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम ॥ ७५ ॥
नाभा पृथिव्याः समिधाने अग्नौ रायस्पोषाय बृहते हवामहे । हरम्मदं बृहदुक्थं
यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम् ॥ ७६ ॥ याः सेना अभीत्वरैराव्याधिनी-
रुगाणा उत । ये स्तेना ये च तस्करास्ताँस्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्ये ॥ ७७ ॥ द-
ष्ट्राभ्यां मलिम्लून् जम्भ्यैस्तस्कराँर ॥ उत । हनुभ्यां स्तेनान् भगवस्ताँस्त्वं
खाद सुखादितान् ॥ ७८ ॥ ये जनेषु मलिम्लवस्तेनासस्तस्करा वने । ये कक्षे-
ष्वघ्रायवस्ताँस्ते दधामि जम्भयोः ॥ ७९ ॥ यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते
जनः । निन्दाद्यो अस्मान् धिप्साच्च सर्वं तं भस्मसा कुरु ॥ ८० ॥ सथ
शितं मे ब्रह्म सथ शितं वीर्यं बलम् । सथ शितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पु-
रोहितः ॥ ८१ ॥ उदेषां बाहु अतिरमुद्वर्चो अथो बलम् क्षिणोमि ब्रह्मणामि-

भानुर्नयामि स्वाँ२॥ अहम् ॥ ८२ ॥ अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।
अप्रं दातारं तारिष ऊर्जी नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ ८३ ॥

॥ इत्येकादशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वत्सप्रीः १, २, ६-१०, १८-२६, ३३, ४० श्यावाश्वः ३-५ ध्रुवः ११ शुनःशेषः
१२ त्रितः १३-१७ विरूपः ३०, ३६-३६, ११६ तापसः ३१, ३२ वसिष्ठः ३४, ३५ वत्सप्रीः
४१ दीर्घतमः ४२ सोमाहुतिः ४३-४६ विश्वामित्रः ४७-५४ प्रियमेधा ५५ सुतजेतमधु-
च्छन्दा ५६ मधुच्छन्दा ५७-६५ विश्वावसुः ६६-६८ कुमारहारितः ६९-७४ भिषग्
७५-८० वरुणः ८१-१०१, हिरण्यगर्भः १०२-१०५ पावकाग्निः १०६-१११ गोतमः
११२-११४ वत्सारः ११५ प्रजापतिः ११७ ।

देवता—अग्निः १, २, ६-११, १३, १५-३४, ३६-४४, ४६-५४, ५७-५६, ६६, १०३,
१०४, १०६, १०८, १०९, १११, ११५-११७ सविता ३ गरुत्मान् ४ विष्णुः ५ वरुणः
१२ जीवेश्वरौ १४ आपः ३५, ५५ पितरः ४५ इन्द्रः ५६ दम्पती ६० पत्नी ६१ निष्कृतिः
६२-६४ यजमानः ६५ कृषीवलाः कवयो वा ६७, ६८ कृषीवलाः ६९-७१ मित्रादयो
लिङ्गोक्ताः ७२ अग्न्याः ७३ अश्विनौ ७४ वैद्यः ७५-७७, ७९, ८३, ८४, ८८-९३, ९५,
९६, ९८, १०० चिकित्सः ७८ ओषधयः ८०, ८२ वैद्यः ८१, ८५-८७ भिषजः ८४, १०१
भिषग्वराः ८७ ओषधिः ९९ कः १०२ विद्वान् १०५, १०७, ११० सोमः ११२-११४ ।

छन्दः—भुरिकूपङ्क्तिः १, २५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् २, ४६ विराड् जगती

३ धृतिः ४ भुरिगुण्णिकः ५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् ६, १८—२२, ३३, २४, ४५, १०२
 भुरिगार्ण्यनुष्टुप् ७ आर्षीत्रिष्टुप् ८, ४७ निचृदार्षीगायत्री ९, ४०, ७३ निचृदगायत्री
 १०, ३६, ४१ आर्ण्यनुष्टुप् ११ विराडार्षी त्रिष्टुप् १२, २६—२९, ४२, ६३ भुरिगार्षी
 पङ्क्तिः १३, ४८, ४९, ५१ स्वराड् जगती १४ विराट् त्रिष्टुप् १५ विराडनुष्टुप् १६,
 १७, ३१, ३२, ५४, ५५, ८२, ८४, ८७—८९, ९४, ९५, ९९ आर्षी त्रिष्टुप् २३ गायत्री
 ३०, ६७, ११६, ११७ आर्षी त्रिष्टुप् ३४, ३५, ६१, ६४, ७० भुरिगार्ण्युण्णिक ३७
 निचृदार्ण्यनुष्टुप् ३८, ५२ निचृदनुष्टुप् ३९, ५६, ७७, ८३, ८६, ९२, ९६, ९८, १०१
 आर्षीपङ्क्तिः ४३, ५०, ६०, ७२, ११० स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ४४ स्वराडनुष्टुप् ५३ भुरि-
 गुण्णिक ५७, ५९, ९० भुरिगुपरिधाद्वृहती ५८ निचृत् त्रिष्टुप् ६२ आर्षी जगती
 ६५, ७४ विराडार्षी त्रिष्टुप् ६६, ८८ त्रिष्टुप् ६९ विराट् पङ्क्तिः ७१ अनुष्टुप् ७५,
 ७६, ७८—८१, ८५, ९१, ९७ विराडार्ण्यनुष्टुप् ८३ विराड्वृहती १०० निचृदुण्णिक
 १०३ भुरिगायत्री १०४ विराट् त्रिष्टुप् १०५ निचृत्पङ्क्तिः १०६, १०८ भुरिगार्षी पङ्क्तिः
 १०७, ११३ निचृदार्षी पङ्क्तिः १०९ स्वराडार्षी पङ्क्तिः १११ निचृदगायत्री ११२,
 ११५ आर्ण्युण्णिक ११४ ॥

स्वराः—पञ्चमः १, १३, २४, ४३, ४८—५१, ६०, ६३, ७१, ७२, १०६—१११,
 ११३ धैवतः २, ६, १२, १५, १८—२४, २६—२९, ३२—३५, ३८, ४२, ४४—४७, ६१,
 ६२, ६४, ६६, ६८—७०, १०२, १०५ निषादः ३, ८, १४, ६५, ७४ ऋषभः ४, ३७, ५७,
 ५९, ६०, १०३, ११७ षड्जः ५, ९, १०, ३०, ३६, ४०, ४१, ६७, ७३, १०४, ११२,
 ११५—११७ गान्धारः ७, ११, १६, १७, ३१, ३२, ३६, ५२—५६, ७५—८९, ९१—९९,
 १०१ मध्यमः ५८, १०० ॥

॥ ओ३म् ॥ दशनो रुक्म उर्व्या व्यद्याहुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः । अग्निर-
 मृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरताः ॥ १ ॥ नक्तोपासा समनसा विरूपे
 धापयेते शिशुमेकं समीची । द्यावाक्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा अभिन्धारय-
 न्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।
 वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुपसो विराजति ॥ ३ ॥ मुपणोऽसि
 गरुत्मोऽस्मिभृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुर्वृहद्रथन्तरे पक्षौ स्तोमं आत्मा छन्दास्यज्ञा-
 नि यजूंषि नाम । सामं ते तनूनामदेव्यं यज्ञायज्ञियं पुच्छं धिष्याः शफाः । सु-

पूर्णोऽसि गुरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पत ॥ ४ ॥ विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा गा-
 यत्रं छन्द आरोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा त्रैष्टुभं छन्द
 आरोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व । विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द
 आरोह दिवमनु वि क्रमस्व विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभं छन्द
 आरोह दिशोऽनु वि क्रमस्व ॥ ५ ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयान्निव द्यौः क्षामा रोरिह-
 क्षीरुधः समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो विहीमिद्वो अख्यदा रोदसी भानुनां भात्यन्तः
 ॥ ६ ॥ अग्नेऽभ्यावर्त्तित्रभि मा नि वर्त्तस्वायुषा वर्चसा प्रजया धनेन । सन्या
 मेधया रय्या पोषेण ॥ ७ ॥ अग्ने अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः ।
 अथा पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि ॥ ८ ॥ पुनरूर्जा
 नि वर्त्तस्व पुनरग्न इपायुषा । पुनर्नः प्राह्वं हंसः ॥ ९ ॥ सह रय्या नि वर्त्त-
 स्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्स्यो विश्वतस्परि ॥ १० ॥ आ त्वाहार्पमन्तरभू-
 र्धुवस्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वदाष्टमधिभ्रशत् ॥ ११ ॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अथो वयमादित्य व्रते तवा-
 नागसो अदितये स्याम ॥ १२ ॥ अग्ने बृहन्नुपसामृध्वो अस्थाब्धिर्जगन्वान् तमसो
 ज्योतिषागात् । अग्निर्भानुना रुशता स्वह्य आजाता विश्वा सबान्यप्राः ॥ १३ ॥
 ह्यसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिपदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसद्वत्सद्व
 व्योमसद्वजा गोजा ऋतजा अद्रिजा कृतं बृहत् ॥ १४ ॥ सीद त्वं मातुरस्या
 उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् । मैनां तर्पसा माचिषाऽभिषोचीरन्तरस्याथ
 शुक्रज्ज्योतिर्वि भाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायाः सदनं स्वे । तस्यास्त्व-
 षहरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव ॥ १६ ॥ शिवो भूत्वा मह्यमग्ने अथो सीद
 शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः ॥ १७ ॥ दिवस्परि
 प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः । तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान
 एनं जरते स्वाधीः ॥ १८ ॥ विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते धाम विभृता
 पुरुषा विद्या ते नाम परमं गुहा यदिवद्या तमुत्सं यत आजगन्थ ॥ १९ ॥ स-
 मुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् । तृतीये त्वा रजसि त-
 स्थिवाऽसमपासुपस्थे महिषा अवर्धन् ॥ २० ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयान्निव द्यौः क्षामा-
 रोरिहद्वीरुधः समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो विहीमिद्वो अख्यदा रोदसी भानुनां भा-
 त्यन्तः ॥ २१ ॥ श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगापाः ।
 वसः सुनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्ने उपसामिधानः ॥ २२ ॥ विश्वस्य के-

तुर्धुवनस्य गर्भं आ रोदसी अपृणाज्जायमानः वीडुं चिदद्रिमभिनत् पगायज्जना
यदग्निमयजन्त पञ्च ॥ २३ ॥ उशिक पावको अरतिः सुमेधा मर्त्येष्वग्निरमृतो
नि धायि । इयति धूममरुपम्भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा द्यामिन्नन् ॥ २४ ॥ ह-
शानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौहर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः । अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्य-
देन द्यौरजनयत्सुरताः ॥ २५ ॥ यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपुं देव घृतवन्त-
मग्ने । प्र तं नय प्रतरं वस्यो अच्छाभि मुन्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥ २६ ॥ आतं
भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थ उक्थ आ भज शस्यमाने । प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना
भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनिन्वैः ॥ २७ ॥ त्वामग्ने यजमाना अनु धून् विश्वा
वसुं दाधिरे वार्याणि । त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो विव-
वुः ॥ २८ ॥ अस्ताव्यग्निरुगा सुशेवो वैश्वानर ऋषिभिः सोमगोपाः । अद्वे-
षे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम् ॥ २९ ॥ समिधाग्निं हुव-
स्यत घृतवोधयतातिथिम् । आस्मिन् हव्या जुहोतन ॥ ३० ॥ उदु त्वा विश्वे
देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवस्त्वधसुप्रतीको विभावसुः । ३१ ॥
प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिरचिभिष्वम् बृहद्भिर्भानुभिर्भासन् माहिऽसी-
स्तन्वा प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयान्निव द्यौः क्षामा ररिह्वीरुधः सम-
ञ्जन् । सद्यो जज्ञानो विहीमिद्वो अग्न्यदारोदसी भानुना भान्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्र-
प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वियन्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः । अभि यः पुरुं पृतनासु तस्थौ
दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः ॥ ३४ ॥ आपो देवीः प्रतिगृभ्णीति भस्मैत-
त्स्योने कृणुध्वऽ सुरभा उ लोके । तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मातेव पुत्रं वि-
भृताप्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्वृग्ने सधिष्टव सौपथीरनुरुध्यसे । गर्भे सन् जाय-
से पुनः ॥ ३६ ॥ गर्भो अस्योपधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भू-
तस्याग्ने गर्भो अपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने । स
सृज्य मातृभिष्वं ज्योतिष्मान् पुनरासदः ॥ ३८ ॥ पुनरासद्य सदनमपश्च पृथि-
वीमग्ने । शेषे मातृर्बथोपस्थेऽन्तरस्याः शिवतमः ॥ ३९ ॥ पुनरुर्जा निर्वर्त्तस्व पु-
नरग्न इषायुषा । पुनर्नः प्राह्वऽहंसः ॥ ४० ॥ सह रय्या निर्वर्त्तस्वाग्ने पिन्व-
स्व धारया विश्वस्स्या विश्वतस्परि ॥ ४१ ॥ बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ
मध्विष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः । पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति वन्दारुष्टे तन्वुं
वन्दे अग्ने ॥ ४२ ॥ स बोधि सूरिर्मधवा वसुपते वसुदावन् । युयोध्यस्मदद्वेषा-
सि विश्वकर्मणे स्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुन-

ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः । घृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ ४४ ॥ अपेतु वीत वि च सर्पतातो येऽवस्थ पुराणा ये च नृनाः । अदाद्यमो-
 ऽवसानं पृथिव्या अक्रक्षिमं पितरो लोकमस्मै ॥ ४५ ॥ संज्ञानमसि कामधरं-
 म्मयि ते कामधरणम्भृयात् । अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि चितस्थ परिचितं ऊ-
 र्व्वचितं श्रयध्वम् ॥ ४६ ॥ अयं सो अग्निर्यस्मिन् सोममिन्द्रः सुतं दधे जुठेरं
 वावशानः । सहस्रियं वाजमन्यं न सप्तित्थं समवान्मन्मन्स्तूयसे जातवेदः ॥ ४७ ॥
 अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्सु यजत्र । येनान्तर्गन्तुमुर्ध्वततन्थं
 त्वेषः स भानुरणवो नृचक्षाः ॥ ४८ ॥ अग्ने दिवा अणमच्छा जिह्वास्यच्छा-
 देवाँर ॥ ऊचिषे धिष्ण्या ये । या रंचने परस्तात् सूर्यस्य याश्चावस्तादुपति-
 ष्ठन्त आपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासो अग्नयः प्राक्षणेभिः सजोषयः । जुपन्तां यज्ञम-
 द्रुहोऽनमीया इषो महीः ॥ ५० ॥ इहोमग्ने पुरुदं सँ सन्ति गोः शश्वत्त-
 मं हवमानाय साध । स्यान्नः सृनुः स्तनयो विजावाग्ने मा ते गुमतिर्भृत्वस्मे
 ॥ ५१ ॥ अयन्ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नग्ने आ रो-
 हाथानो वर्धयारयिम् ॥ ५२ ॥ चिदसि तथा देवतयाज्ञिरस्वद ध्रुवा सीद । परि-
 चिदसि तथा देवतयाज्ञिरस्वद ध्रुवा सीद ॥ ५३ ॥ लोकं पृथे शिष्टं पुराथो
 सीद ध्रुवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीपदन् ॥ ५४ ॥ ता
 अस्य सुदोहसः सोमः श्रीणन्ति पृथ्वयः । अन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रंचने
 दिवः ॥ ५५ ॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्तममुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमं रथीनां
 वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥ ५६ ॥ समितं सं कल्पथां सप्रियो रंचिष्णू-
 सुमनस्यमानौ । इषमूर्जमभिः संवसानौ ॥ ५७ ॥ सं वां मनांसि सं व्रता समु-
 चित्तान्याकरम् । अग्ने पुरीष्याधिषा भव त्वं न इषमूर्जं यजमानाय धेहि ॥ ५८ ॥
 अग्ने त्वं पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिमाँर ॥ असि । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं
 योनिमिहासदः ॥ ५९ ॥ भवतन्नः समनसौ सचेतसावरेपसौ । मा यज्ञं हिं-
 सिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवा भवतमद्य नः ॥ ६० ॥ मातेवं पुत्रं पृथिवी
 पुरीष्यमग्निं स्वे योनावभारुखा । तां विश्वेदवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापति-
 विश्वकर्मा वि मुञ्चतु ॥ ६१ ॥ असुन्वन्तमयजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहि त-
 म्करस्य । अन्यमस्मदिच्छ सा तं इत्या नमो देवि निश्चते तुभ्यमस्तु ॥ ६२ ॥
 नमः सुते निश्चते तिग्मेतजोऽयस्मयं विवृता बन्धमेतम् । यमेन त्वं यस्या संविदा-
 नोल्लमे नाञ्जं अर्थि रोद्धैनम् ॥ ६३ ॥ यस्यास्ते घोर आसन् जुहोम्येषां बन्धा-

नामवसर्जनाय । यां त्वा जने भूमिरिति प्रमन्दते निर्ऋतिं त्वाहं परि वेद विश्वतः ॥ ६४ ॥ यन्ते देवी निर्ऋतिरावबन्ध पाशं श्रीवास्वविच्युत्यम् । तं ते विष्याम्या-
 युपो न मध्यादधैतं पितुमहि प्रसृतः । नमो भृत्ये येदं चकार ॥ ६५ ॥ निवेशनः
 मङ्गमनो वसन्तां विश्वा रूपाभिर्चष्टे शचीभिः । देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो
 न तस्थो समरे पथीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरा युज्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् ।
 धीरां देवेषु मुस्तया ॥ ६७ ॥ युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वं कृते योनौ वपतेह
 बीजम् । गिरा च श्रष्टिः समरा अमन्तो नदीय इन्मृण्यः पक्रमेयात् ॥ ६८ ॥
 शुनश्च मुफाला वि कृपन्तु भूमिश्च शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहः । शुनासीरा
 हविषा तांशमाना मुपिप्पला ओषधीः कर्त्तनारम् ॥ ६९ ॥ घृतेन सीता मधुना
 समज्यतां विश्वेदेवरेनुमता मरुद्भिः । उजस्वती पर्यमा पित्वमानास्मान्त्सीति
 पर्यमाभ्या ववृन्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्गलं पवीरवत्सुशेवत् सोमपित्सरु । तदुद्वपति गा-
 मविं प्रफुल्य च पीवरीं प्रस्थावद्वथवाहनम् ॥ ७१ ॥ कामं कामदुधे धुक्ष्व मित्राय
 वरुणाय च । इन्द्रायाश्चिभ्यां पूष्णे प्रजाभ्य ओषधीभ्यः ॥ ७२ ॥ वि मुच्यध्व-
 मध्या देवयाना अगन्म तमसम्पारमस्य । ज्योतिरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्दो अ-
 यवोभिः सजूरपा अरुणीभिः । सजोपमावधिना दक्ष्मोभिः सजूः सूर एतशेन
 सजूर्वैश्वानर इडया घृतेन स्वाहा ॥ ७४ ॥ या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रि-
 युगं पुरा । मनं नु वभ्रूणामहश्च शतं धामानि सप्त च ॥ ७५ ॥ शतं वो अम्ब
 धामानि महच्चमुत वो रुहः । अधा शतकृत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत ॥ ७६ ॥
 ओषधीः प्रतिमोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः
 ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति मातरस्तदो देवीरुषं ब्रुवे सनेयमश्वं गां वास आत्मानं तव
 पूरुषः ॥ ७८ ॥ अश्वत्थे वो निपदनं पूर्णे वो वसतिष्कृता । गोभाज इत् किलासथ
 यत् सनवथ पूरुषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषधीः समग्मत राजानः समिता विव । विप्रः
 स उच्यते भिषग्रन्नोहामीवचातनः ॥ ८० ॥ अश्वावती सोमावतीमूर्जयन्तीमु-
 दोजसम् । आर्वित्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्पा
 ओषधीनां गावो गोष्ठादिवरेते । धनश्च सन्निष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष
 ॥ ८२ ॥ इष्कृतिर्नाम वो माताथो यूयश्च स्थ निष्कृतीः । सीराः पतत्रिणी स्थन
 यदामयति निष्कृथ ॥ ८३ ॥ अति विश्वाः परिष्ठा स्तेन इव व्रजमक्रमुः । ओषधीः
 प्राचुच्यवुर्यत्किच तन्यो रपः ॥ ८४ ॥ यदिमा वाजयन्मोषधीर्हस्त आदधे ।
 आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृमो यथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः प्रसर्पथाङ्ग-

मङ्गं परुषरुः । ततो यत्तमं विबाधध्व उग्रो मध्यमशीरिव ॥ ८६ ॥ साकं यक्ष्म
 प्र पत चाषेण किकिदीविना । साकं वातस्य धाज्या साकं नश्य निहाकया ॥ ८७ ॥
 अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत । ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्रावता
 वचः ॥ ८८ ॥ याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसू-
 तस्तानो मुञ्चन्त्वहसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो वरुण्यादुत । अथो
 यमस्य पङ्क्तिशात्सर्वस्माद् देव किल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन्तिव ओष-
 धयस्परि । यं जीवमश्वमहै न स रिष्याति पूरुषः ॥ ९१ ॥ या ओषधीः सो-
 मराज्ञीर्वह्नीः शतर्विचक्षणाः । तासामसि त्वमुत्तमारं कामाय शथ हृदे ॥ ९२ ॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्टिताः पृथिवीमनु । बृहस्पतिप्रसूता अस्यै संदत्त वीर्यम्
 ॥ ९३ ॥ याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः । सर्वाः संगन्त्य वीरुधोऽस्यै संदत्त
 वीर्यम् ॥ ९४ ॥ मा वो रिपत् खनिता यस्मै चाहं खनामि वः । द्विपाच्चतुष्पा-
 टस्माकथ सर्वमस्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा ।
 यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तथ राजन् पारयामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्री बलासस्या-
 शीस उपचितामसि । अथो शतस्य यक्ष्माणां पाकारोरसि नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वः
 गन्धर्वा अखनस्त्वामिन्द्रस्त्वां बृहस्पतिः । त्वामोषधे सोमो राजा विद्वान् य-
 क्ष्मादमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्व मे अराती सहस्व पृतनाग्रतः । सहस्व सर्व पा-
 प्मानथ सहमानास्योपधे ॥ ९९ ॥ दीर्घायुस्त ओषधे खनिता यस्मै च त्वा ख-
 नाम्यहम् । अथो त्वं दीर्घायुर्भूत्वा शतवल्शा वि रोहतात् ॥ १०० ॥ त्वमुन्त-
 मास्योषधे तव वृक्षा उपस्तयः । उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं यो अस्माँ ॥ अभिदा-
 सति ॥ १०१ ॥ मा मा हिथमीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवथ सत्यधर्मा
 व्यानत् । यश्चापश्चन्द्राः प्रथमो ज्ञान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १०२ ॥
 अभ्यावत्तस्व पृथिवि यज्ञेन पर्यसा सह । उपान्तं अग्निरिषितो अरोहत् ॥ १०३ ॥
 अग्ने यत्तं शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पूतं यच्च यज्ञियम् । तद्देवेभ्यो भरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्ज-
 महमित आदमृतस्य योनिं महिषस्य धाराम् । आ मा गोषु विशत्वा तनूषु जहामि
 सेदिमनिगममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्ने तव श्रवो वयो महिं आजन्ते अर्चयो वि-
 भावसो । बृहद्भानो शवसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे ॥ १०६ ॥ पात्र-
 कवर्चा शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना । पुत्रो मातराविचरन्नुपावसि पुणहि
 रोदसी उभे ॥ १०७ ॥ उर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिभिर्हितः ।
 त्वे इषः संदधुर्भुर्विषसश्चित्रोतयो वामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्यजग्ने प्रथमस्व

जन्तुभिर्स्मे रायो अमर्त्य । स दर्शितस्य वपुषो विराजसि पृथङ्गि सानसि क्रतुम्
 ॥ १०६ ॥ इष्कर्त्तरिमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसो महः । राति वामस्य सु-
 भगां महीमिषं दधासि सानसि रयिम् ॥ ११० ॥ ऋतावानं महिषं विश्वदे-
 शतमग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः । श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं
 मानुषा युगा ॥ १११ ॥ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्यम् । भवा
 वाजस्य सङ्गथे ॥ ११२ ॥ सन्ते पयांसि ससु यन्तु वाजाः संवृष्यान्वभिमा-
 तिषाहः । आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युन्तमानि धिष्व ॥ ११३ ॥
 आप्यायस्व मन्दितम सोम विश्वेभिर्यशुभिः । भवा नः सप्रथस्तमः सखा वृधे
 ॥ ११४ ॥ आ ते वत्सो मानो यमत्परमाच्चिन्सधस्थात् । अग्ने त्वां कामया गिरा
 ॥ १ ५ ॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे
 ॥ ११६ ॥ अग्निः प्रियेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य । सम्राड्को विराजति
 ॥ ११७ ॥

॥ इति द्वादशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वत्सारः १-३ हिरण्यगर्भः ४-८ वामदेवः ९-२४ त्रिशिराः १५-१६ अग्निः
 २०, २१ इन्द्राग्नी २२-२५ सविता २६ गोतमः २७-३५ भारद्वाजः ३६ विरूपः ३७-५१
 उशनाः ५२-५८ ।

देवता—अग्निः १, २, ९-१६, १८, १९, २२, ३६-४५, ४७-५२ आदित्यः ३ प्रजापतिः
 ४, १७, २४, ३०, ५५-५८ ईश्वरः ५ सूर्यः ८, ४६ हिरण्यगर्भः ६, ७ पत्नी २०, २१
 बृहस्पतिः २३ ऋतवः २५ क्षत्रपतिः २६ विश्वेदेवाः २७-२९ वरुणः ३१ द्यावापृथिव्यौ
 ३२ विष्णुः ३३ जातवेदाः ३४, ३५ आपः ५३ प्राणाः ५४ ॥

छन्दः—आर्ची पङ्क्तिः १ विराट् त्रिष्टुप् २ आर्ची त्रिष्टुप् ३, ४ विराडापीत्रिष्टुप्
 ५ भुरिगुणिक् ६ अनुष्टुप् ७, १७, २०, २३ निचृदनुष्टुप् ८, २१, २६ भुरिक् पङ्क्तिः
 ९, १० निचृत्त्रिष्टुप् ११, ४२—४४—४६ भुरिगार्ची पङ्क्तिः १२ निचृदाप्यतिजगती
 १३ भुरिगनुष्टुप् १४, २२ निचृदार्ची त्रिष्टुप् १५ स्वराडाप्यनुष्टुप् १६ प्रस्तारपङ्क्तिः
 १८ भुरिगतिजगती १९ निचृद्बृहती २४, ३५, ३६ भुरिगतिजगती^१भुरिग्व्राह्मी बृहती
^२२५ निचृद्गायत्री २७, २९, ३२, ३३, ३६, ३७, ५२ गायत्री २८ आर्ची पङ्क्तिः ३०
 त्रिष्टुप् ३१, ३८, ४१, ४५ भुरिक् त्रिष्टुप् ३४ निचृदुणिक् ४० विराट् ब्राह्मी पङ्क्तिः
 ४७ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः ४८ कृतिः ४९, ५० भुरिक्कृतिः ५१ ब्राह्मी पङ्क्तिः^३ब्राह्मीजगती
^४निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः^५५३ स्वराट् ब्राह्मी जगती ५४ निचृद्भुरिगतिवृतिः ५५
 निचृद्वृतिः ५६ स्वराट्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ५७ विराडाकृतिः ५८ ।

स्वरः—पञ्चमः १, ९, १०, १२, १८, ३०, ४७, ४८, ५८ धैवतः २-४, ११, १५, ३१,
 ३४, ३८, ४१-४६, ५७ गान्धारः ५, ७, ८, १४, १६, १७, २०-२३, २६ ऋषभः ६, २४,
 ४० निषादः १३, १९, ४९-५१, ५३ निषादः ^१ मध्यमः ^२ २५ पङ्क्तिः २७-२९, ३२, ३३,
 ३६, ३७, ५२, ५५, ५६ मध्यमः ३५, ३६ पञ्चमः ^३, ^४, निषादः ^५ ५३ ॥

॥ ओ३म् ॥ मयि गृहणाम्यग्रं अग्निं गायस्पापाय सुप्रज्ञास्त्वाय सुवी-
 र्याय । माष्टु देवताः सचन्ताम् ॥ १ ॥ अषां पृष्ठमग्निं योनिर्गन्ते समुद्रमभितः
 पिन्वमानम् । वर्धमानो महो२ ॥ आ च पुष्करे दिवा मात्रया वरिष्णा प्रथस्व ॥ २ ॥
 ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वितीमितः सुरुचो वेन आवः । स बुन्ध्या उपमा अस्य
 विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ॥ ३ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य
 जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम
 ॥ ४ ॥ दूप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः । समानं योनि-
 मनु संचरन्तं दूप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥ ५ ॥ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृ-
 थिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ६ ॥ या इषवो यातु-
 धानानां ये वा वनस्पतीः ११ ॥ रनु । ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ७ ॥
 ये वामी रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येषामप्सु सदेस्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो
 नमः ॥ ८ ॥ कृणुष्व पाजुः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राज्ञवामवाँ ॥ इमेन । तृष्वी-

मनु प्रसितिं दृणानोऽस्तासि विष्य रक्षमस्तपिष्ठैः ॥ ६ ॥ तव भ्रमास आशुया
 पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः । तपूष्यग्ने जुह्वा पतन्मानसन्दितो विसृज
 विष्वगुल्काः ॥ १० ॥ प्रति स्पृशो विसृज तूर्णितमो भवो प्रायुर्विशो अस्या अ-
 दब्धः । यो नो दूरे अधशोऽसो यो अन्त्यग्ने मा किष्टे व्यथिरादधपीत् ॥ ११ ॥
 उदग्ने तिष्ठ प्रत्यातनुष्व न्युमित्राँ २ ॥ ओषतात्तिग्महेते । यो नो अरातिः स-
 मिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वो भव प्रति विध्या-
 ध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्त्यग्ने । अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्रमृ-
 णीहि शत्रून् । अग्नेष्वा तेजसा सादयामि ॥ १३ ॥ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः
 पृथिव्याः अयम् । अपाँ रेताँसि जिन्वति । इन्द्रस्य त्वौजसा सादयायि ॥ १४ ॥
 भ्रुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुदभिः सचसे शिवार्भिः । दिवि मुर्द्धानं द-
 धिषे स्वर्षा जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम् ॥ १५ ॥ ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्व-
 कर्मणा । मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णाऽव्यथमाना पृथिवीं दधह ॥ १६ ॥
 प्रजापतिष्ठा सादयन्वपां पृष्ठे समुद्रस्यमेन् । व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं प्रथस्व पृथि-
 व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि भूमिर्स्यादितिरभि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धत्री ।
 पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दधह पृथिवीं मा हिंसीः ॥ १८ ॥ विश्वस्मै प्राणाय-
 पानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय । अग्निष्ठाभिपातु मद्या स्वस्त्या
 छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ १९ ॥ काण्डात्काण्डा-
 त्परोहन्ती परुषः परुषस्परि । एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ २० ॥ या
 शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि । तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्
 ॥ २१ ॥ यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः । ताभिर्नो अद्य
 सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥ २२ ॥ यावो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या
 रुचः । इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥ २३ ॥ विराहज्योति-
 रधारयत्स्विराहज्योतिरधारयत् । प्रजापतिष्ठा सादयतु पृष्ठे पृथिव्या ज्योतिष्म-
 तीं विश्वस्मै प्राणायपानाय व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ । अग्निष्टधिपतिस्तया देव-
 तयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ २४ ॥ ॥ मधुरश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू अग्नेरन्तः-
 श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्-
 मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे वास-
 न्तिकावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद्-
 ध्रुवे सीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि सहमाना सहस्वारातीः सहस्व पृतनायतः ।

सहस्रवीर्यामि सा मा जिन्व ॥ २६ ॥ मधु वार्ता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्ध-
 वः । माध्वीर्नः सन्त्वोपधीः ॥ २७ ॥ मधु नक्तमुतोपसो मधुमत्पार्थिवं रजः ।
 मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ २८ ॥ मधुमाद्यो वनस्पतिर्मधुमोरा । अस्तु सूर्यः ।
 माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ २९ ॥ अपां गम्भन्त्सीद मा त्वा सूर्योऽभिताप्मीन्मा-
 ग्निर्वैश्वानरः । अर्चिलन्नपत्राः प्रजा अनुदीक्ष्वानु त्वा दिव्या वृष्टिः सचताम्
 ॥ ३० ॥ त्रीन्त्समुद्रान्त्समसृपत् स्वर्गानपां पतिर्वृषभ इष्टकानाम् । पुरीपं वसानः
 सुकृतस्य लोके तत्र गच्छ यत्र पूर्वं परंताः ॥ ३१ ॥ मही द्याः पृथिवी च न इमं
 यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥ ३२ ॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो
 व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवसि धरुणतो जज्ञे प्रथमे-
 भ्यो योनिभ्यो अर्धिजातवेदाः । स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवभ्यो हव्यं
 वहतु प्रजानन् ॥ ३४ ॥ इपे राये रमस्व सहमे युम्न ऊर्जे अपन्याय । सम्रा-
 डसि स्वराडसि सारम्बतो त्वोत्सो प्रावताम् ॥ ३५ ॥ अग्नें युच्वा हि ये तवा-
 श्वासो देव साधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥ ३६ ॥ युक्त्वा हि देवहतमांरा ।
 अश्वांरा । अग्ने रथीरिव । निहोता पूव्यः सदः ॥ ३७ ॥ सम्यक् स्रवन्ति सुरितो
 न धेना अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः । घृतस्य धारा अभिचाक्षीमि हिमण्ययो
 वेतसो मध्ये अग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचे त्वा रुचे त्वा भामे त्वा ज्योतिषे त्वा । अभृदिदं
 विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च ॥ ३९ ॥ अग्निर्ज्योतिषा ज्योतिं
 प्मान् रुक्मो वर्चसा वर्चस्वान् । सहस्रदा अमि सहस्राय त्वा ॥ ४० ॥ आदित्यं
 गर्भं पर्यसा समङ्गिध सहस्रस्य प्रतिभां विश्वरूपम् । परिवृद्धिं हरं मा माभि म-
 स्थाः शतायुषं कृणुहि चीयमानः ॥ ४१ ॥ वार्तस्य जृतिं वरुणस्य नाभिमश्वं
 जज्ञानं सरिरस्य मध्ये । शिशुं नदीनां हरिमाद्रिवृध्नमग्ने मा हिंसीः परमे
 व्योमन् ॥ ४२ ॥ अजस्रमिन्दुमरुपं भुरण्युमग्निभीडे पूर्वाचिन्ति नमोभिः । स प-
 र्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो मां मा हिंसीरदिति विराजम् ॥ ४३ ॥ वरुणीं त्वष्टु-
 र्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानां रजसः परंसात् । मही साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने
 मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥ ४४ ॥ यो अग्निग्नेरध्यजायत शोकात्पृथिव्या
 उत वा दिवस्पतिं । येन प्रजा विश्वकर्मा जज्ञान तमग्ने हेडः परिं ते वृणक्तु
 ॥ ४५ ॥ चित्रं देवाणामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आ प्रा द्यावा-
 पृथिवी अन्तरिक्षं सूर्यं आत्मा जगतस्तस्थुपश्च ॥ ४६ ॥ इमं मा हिंसीर्हि-
 पादं पशुं सहस्राक्षो मेधाय चीयमानः । मयुं पशुं मेधमग्ने जुषस्व तेन चिन्वान-

स्तन्वो निषीद । मयुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमं मा हिंसीरेक-
 शकं यशुं कनिकुदं वाजिनं वाजिनेषु । गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो
 निषीद । गौरं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ४८ ॥ इमं मा हिंसीरेक-
 धारमुत्सं व्यच्यमानं सगरिस्थं मध्ये । घृतं दुहानामदिति जनायारनं मा हिं-
 सीः परमे व्योमन् । गव्यमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद ।
 गव्यन्ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्णायुं वरुणस्य नाभिं
 त्वचं पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम् । त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंसीः
 परमे व्योमन् । उपमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद । उप-
 ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ५० ॥ अजो ह्यग्नेरजनिष्ठ शोक्रात्सो
 अपश्यज्जनिताग्ने । तेन देवा देवतामग्रमायुस्तेन रोहमायन्नपमेध्यासः । शर-
 भमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद । शरभं ते शुगृच्छतु यं द्वि-
 ष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वं यविष्ठ दाशुषो नृन् पाहि शृणुधी गिरः । रक्ष
 तोकमुत त्पना ॥ ५२ ॥ अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोन्नन् सादयाम्यपा-
 न्त्वा भस्मन् सादयाम्यपान्त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वार्यने सादयाम्यर्णवे
 त्वा सदेने सादयामि समुद्रे त्वा सदेने सादयामि । सगिरे सदेने साद-
 याम्यपां त्वा क्षये सादयाम्यपान्त्वा सधिषि सादयाम्यपां त्वा सदेने सादया-
 म्यपां त्वा सुधस्थे सादयाम्यपां त्वा योनीं सादयाम्यपां त्वा पुरीषे सादयाम्यपां
 त्वा पार्थमि सादयामि । गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
 सादयामि जागतेन त्वा छन्दसा सादयाम्यनुष्टुभेन त्वा छन्दसा सादयामि पाङ्-
 क्तेन त्वा छन्दसा सादयामि ॥ ५३ ॥ अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो
 वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुयाः शुरुपाश्शो-
 स्त्रिवृत् त्रिवृतो रथन्तरं वसिष्ठ ऋषिः । प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि
 प्रजाभ्यः ॥ ५४ ॥ अयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्माणं ग्रीष्मो मान-
 सस्त्रिष्टुव् ग्रीष्मो त्रिष्टुभः स्वारम् । स्वारादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्पञ्चदशः पञ्च-
 दशाद् बृहद् भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया मनो गृह्णामि प्रजाभ्यः
 ॥ ५५ ॥ अयं पश्चाद् विश्वव्यासस्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं वर्षाश्चानुष्णो जगती-
 वर्षा जगत्या ऋक्समम् । ऋक्समाच्छुक्रः शुक्रात्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं जम-
 दग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तगात्
 स्वस्तस्य श्रोत्रं सौवधं शरच्छौच्यनुष्टुप् शारद्यनुष्टुभं पेडमैडान मन्थी मन्थिनं

एकविंश एकविंशद् वैराजं विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृहीताया त्वया
 श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५७ ॥ इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्मात्या हेमन्तो वाच्यः
 पङ्क्तिर्हेमन्ती पङ्क्त्यै निधनवन्निधनवत आग्रयणः । आग्रयणात् त्रिणवत्रय-
 स्त्रिंशौ त्रिणवत्रयस्त्रिंशाम्भ्यां शाकरोरवते विश्वकर्म ऋषिः प्रजापतिगृही-
 तया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५८ ॥

॥ इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

—•—

ऋषिः—उशनाः १—६ विश्वेदेवाः ७, ८, ११, १४, १६, १७ विश्वदेवाः ८, १०,
 १३, १५, १८—३१ विश्वकर्मा १२ ।

देवता—अश्विनौ १—५ प्रीप्सतुः ६ वस्वादयो मन्त्रोक्ताः ७ दम्पती ८ प्रजापतिः
 ९, ३१ विद्वांसः १० इन्द्राग्नी ११ वायुः १२, १४ विशः १३ ऋतवः १५—१७, २७
 छन्दांसि १८ पृथिव्यादयः १९ अग्न्यादयः २० विदुषी २१, २२ यज्ञः २३ मेधाविनः
 २४ वस्वादयो किङ्कोक्ताः २५ ऋभषः २६ ईश्वरः २८, २९ जगदीश्वरः ३० ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ ब्राह्मी बृहती २ निचृद्ब्राह्मी बृहती ३ स्वराड्ब्राह्मी बृहती ४,
 ५, १०, १४ निचृदुत्कृतिः ६ भुरिक्कृतिः ७ स्वराट्पंक्तिः ८ निचृदाकृतिः ९ निचृद-
 तिजगती ८, २६ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः १० ब्राह्मी पङ्क्तिः ११ भुरिगनुष्टुप् ११ विकृतिः
 १२ त्रिराट् पंक्तिः १३ स्वराड्कृतिः १५ भुरिगुत्कृतिः १६, १७ भुरिगतिजगती १८ आर्षी
 जगती १९ भुरिग् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २० निचृदनुष्टुप् २१ निचृदुष्णिक् २२ भुरिग्ब्राह्मी
 पङ्क्तिः २३ भुरिगतिजगती २४ भुरिगिक्कृतिः २५ स्वराट् संकृतिः २५ भुरिगतिजगती २६

भुरिग्वाह्नी बृहती १ २७ निचृद्विकृतिः २८ आर्या विष्टुप् १ ब्राह्मी जगती १ २६ ब्राह्मी जगती १ ब्राह्मी पंक्तिः १ ३० स्वराह् ब्राह्मी जगती ३१ ।

स्वरः—धैवतः १, २० मध्यमः २-५, १०, १२, १४, २४, २८ षड्जः ६, १५, १६, १७ धैवतः ३ पञ्चमः १, १७ निषादः ८, १८, १९, २६, ३१ पञ्चमः १, १६ गान्धारः ११, २१, २५ पञ्चमः १३ ऋषभः २२ पञ्चमः १ निषादः १ २३ निषादः १ मध्यमः १ २७ धैवतः १ निषादः १ २६ निषादः १ पञ्चमः १ ३० ।

॥ ओ३म् ॥ ध्रुवक्षितिध्रुवयोनिध्रुवामि ध्रुवं योनिमासीद साधुया । उख्य-
स्य केतुं प्रथमं जुषाणा अश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा ॥ १ ॥ कुलायिनी घृतवती
पुरन्धिः स्योने सीद सदने पृथिव्याः । अभि त्वा रुद्रा वसवो गृणन्त्विमा ब्रह्म
पीपिहि सौमगायाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा ॥ २ ॥ स्वर्दक्षदक्षपितेह सीद
देवानां सुम्ने बृहते रणाय । पितेवैधि मुनव आ सुशेवा स्वावेशा तन्वा संविश-
स्वाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा ॥ ३ ॥ पृथिव्याः पुरीषमस्यप्सो नाम तां
त्वा विश्वे अभिगृणन्तु देवाः । स्तोमपृष्ठा घृतवतीद सीद प्रजावदस्मे द्रविणा
यजस्वाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा ॥ ४ ॥ अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयाम्यन्त-
रिक्षस्य धर्वा विष्टम्भनीं दिशामधिपत्नीं भुवनानाम् । ऊर्मिर्दप्सो अपामसि वि-
श्वकर्मा त ऋषिरश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा ॥ ५ ॥ शक्रश्च शुचिरश्च ग्रैष्मावृतू अ-
ग्नेरन्तःश्लेषोऽसि कल्पेताम् द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्ताम-
ग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी
इमे ग्रैष्मावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाऽङ्गिर-
स्वध्रुवे सीदतम् ॥ ६ ॥ ३ सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधै-
रग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा । सजूर्ऋतुभिः सजूर्वि-
धाभिः सजूर्वसुभिः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यु सादयता-
मिह त्वा १ सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरुद्रैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वा-
नरायाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा २ सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरादित्यैः
सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः
सजूर्विधाभिः सजूर्वैश्वैर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यु सा-
दयतामिह त्वा ॥ ७ ॥ प्राणस्मे पाह्यपानस्मे पाहि व्यानस्मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या
विभाहि श्रोत्रस्मे श्लोकय । अपः पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपादव चतुष्पात्पाहि दिवो

वृष्टिमेरेय ॥ ८ ॥ * मूर्ध्ना वयः प्रजापतिश्छन्दः क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दो विष्टम्भो
 वयोऽधिपतिश्छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो वस्तो वयो विबलं छन्दो
 वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः * पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयो नाधृष्टं छन्दः
 सिँहो वयश्छदिश्छन्दः पशुवाङ्मयो बृहती छन्द उक्षा वयः ककुप् छन्द ऋ-
 षभो वयः सतो बृहती छन्दः ॥ ९ ॥ अनडान्वयः पङ्क्तिश्छन्दो धनुर्वयो जगती
 छन्दस्यविर्वयस्त्रिष्टुप् छन्दो दिव्यवाङ्मयो विराट् छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्री
 छन्दस्त्रिब्रह्मो वय उष्णिक् छन्दस्तुर्यवाङ्मयोऽनुष्टुप् छन्दः ॥ १० ॥ इन्द्राग्नी
 अव्ययमानामिष्टकां दधहन्त युवम् । पृष्टेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च विबोधसे
 ॥ ११ ॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्टे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीमन्तरिक्षं
 यच्छान्तरिक्षं दधहान्तरिक्षं मा हिंसीः । विश्वस्मै प्राणायानाय व्याना-
 योदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुष्टाभिपातु मद्या स्वस्त्या हृदिषा शन्तमेन तया
 देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ १२ ॥ राज्यमि प्राची दिग्विगडासे दक्षिणा दिक्
 सम्राडमि प्रतीची दिक् स्वराड्म्युदीची दिग्धिपन्न्यमि बृहती दिक् ॥ १३ ॥
 विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्टे ज्योतिष्मतीम् । विश्वस्मै प्राणायानाय
 व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ । वायुष्टेऽधिपतिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद
 ॥ १४ ॥ नमश्च नभस्यश्च वार्षिकायतू अग्नेरन्तःश्लेषोऽमि कल्पेतां द्यावापृ-
 थिवी कल्पन्तामाप ओषधय कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अ-
 ग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे वार्षिकायतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अ-
 भिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवे सीदतम् ॥ १५ ॥ इपश्चो जश्च शारदावृतू अ-
 ग्नेरन्तः श्लेषोऽमि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः
 पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे शारदा-
 वृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवे सी-
 दतम् ॥ १६ ॥ आयुर्मे पाहि प्राणं मे पाद्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे पाहि
 श्रोत्रं मे पाहि वाचस्मे पिन्व मनो मे जिन्वान्मानम् मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ ॥ १७ ॥
 माच्छन्दः प्रमाच्छन्दः प्रतिमाच्छन्दो अस्त्रीवयश्छन्दः पङ्क्तिश्छन्द उष्णिक् छन्दो
 बृहती छन्दोऽनुष्टुप् छन्दो विराट् छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप् छन्दो जगती
 छन्दः ॥ १८ ॥ पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षञ्छन्दो द्यौश्छन्दः समाच्छन्दो नक्षत्राणि
 छन्दो वाक् छन्दो मनश्छन्दः । कुपिश्छन्दो हिरण्यञ्छन्दो गौश्छन्दोजाछन्दोऽ-
 श्वश्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वस-

वो देवता रुद्रा देवता दिव्या देवता मरुतो देवता विश्वेदेवा देवता बृहस्पतिर्देवते-
 न्द्रो देवता वरुणो देवता ॥२०॥ मूर्ध्नामि राइ ध्रुवासि धरुणा धर्यमि धरणी ।
 आयुषे त्वा वर्चसे त्वा कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा ॥ २१ ॥ यन्त्री राइ यन्त्र्यमि
 यमनी ध्रुवासि धरित्री । इषे त्वोजे त्वा रय्ये त्वा पोषाय त्वा ॥ २२ ॥ ^क आ-
 शुस्त्रिवृद्भ्रान्तः पञ्चदशो व्योमा सप्तदशो धरुण एकविंशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो
 नवदशोऽभीवर्त्तः सविंशो वर्चो द्वाविंशः सम्भरणस्त्रयोविंशः योनिश्चतु-
 विंशः । ^र गर्भीः पञ्चविंशः अंजस्त्रिणवः क्रतुरेकविंशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रि-
 ंशो ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंशो नाकः पद्मविंशो विवृत्तोऽष्टाचत्वारिंशो
 ध्रुव चतुष्टोमः ॥२३॥ अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म स्पृतं त्रिवृत्स्तोमः ।
 इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोराधिपत्यं क्षत्रं स्पृतं पञ्चदश स्तोमः । नृचक्षसां भागो-
 ऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रं स्पृतं सप्तदश स्तोमः । मित्रस्य भागोऽसि वरुण-
 स्याधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वातं स्पृतं एकविंश स्तोमः ॥ २४ ॥ वसनां भागोऽसि
 रुद्राणामाधिपत्यं चतुष्पात् स्पृतं चतुर्विंश स्तोमः । आदिन्यानां भागोऽसि
 मरुतामाधिपत्यं गर्भीः स्पृताः पञ्चविंश स्तोमः । अदित्यै भागोऽसि पूष्ण आ-
 धिपत्यमोजस्पृतं त्रिणव स्तोमः । देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं
 समीचीदिश स्पृताश्चतुष्टोम स्तोमः ॥ २५ ॥ यवानां भागोऽस्ययवानामाधिपत्यं
 प्रजा स्पृताश्चतुश्चत्वारिंश स्तोमः । ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां देवानामाधिपत्यं
 भूतं स्पृतं त्रयस्त्रिंश स्तोमः ॥२६॥ ^क सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू अग्नेरन्तः
 श्लेपोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम
 ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ^र ये अग्नयः समनमोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे हैमन्तिकावृतू
 अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिमंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवे सीदतम्
 ॥ २७ ॥ एकयास्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिर्गधिपतिरासीत् । तिसृभिरस्तुवत ब्र-
 ह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् । पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यमृज्यन्त भूतानां प-
 तिरधिपतिरासीत् । सप्तभिरस्तुवत सप्त ऋषयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरासीत् ॥२८॥
^क नवभिरस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीत् । एकादशभिरस्तुवत ऋ-
 तवोऽसृज्यन्तर्त्तिवा अधिपतय आसन् । ^र त्रयोदशभिरस्तुवत मासा असृज्यन्त
 संवत्सरोऽधिपतिरासीत् । पञ्चदशभिरस्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत् ।
 सप्तदशभिरस्तुवत ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीत् ॥ २९ ॥ ^क
 नवदशभिरस्तुवत शूद्रार्याविसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्ताम् । एकविंश-

त्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरामीत् । त्रयोविंशत्यास्तु-
वत क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरामीत् । १ पञ्चविंशत्यास्तुवताऽऽरण्याः
पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरामीत् । सप्तविंशत्यास्तुवत द्यावापृथिव्यैतां वसवो
रुद्रा आदित्या अनुव्यायँस्त एवाधिपतय आसन् ॥ ३० ॥ नवविंशत्यास्तु-
वत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरामीत् । एकत्रिंशतास्तुवत प्रजा अ-
सृज्यन्त यवाश्वायवाश्वाधिपतय आसन् । त्रयस्त्रिंशतास्तुवत भूतान्यशाम्यन्
प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरामीत् ॥ ३१ ॥

॥ इति चतुर्दशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—परमेष्ठी १—५१ प्रियमेधा ६० मधुच्छन्दाः ६१, ६५ वसिष्ठः ६२—६४ ।

देवता—अग्निः १, २, २०—५६, ६२ दम्पती ३ विद्वांसः ४—७ प्रजापतिः ८, ९
वसवः १० रुद्राः ११ आदित्याः १२ मरुतः १३ विश्वेदेवाः १४ वसन्तऋतुः १५ ग्रीष्मर्तुः
१६ वर्षर्तुः १७ शरद्वर्तुः १८ हेमन्तर्तुः १९ शिशिरर्तुः २० विदुषी २८, ६३ इन्द्राग्नी
२६ आपः ६० इन्द्रः ६१ परमात्मा ६४ विद्वान् ६५ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ भुरिक् त्रिष्टुप् २ ब्राह्मीत्रिष्टुप् ३, ७ निचृदाकृतिः ४ भुरिग-
मिकृतिः ५ विराडमिकृतिः ६ स्वराडापर्यनुष्टुप् ८ विराड् ब्राह्मी जगती ९ विराड् ब्राह्मी
त्रिष्टुप् १० ब्राह्मी बृहती ११ भुरिग्ब्राह्मी त्रिष्टुप् १२ ब्राह्मी बृहती १३ निचृद्-
ब्राह्मी जगती १४ ब्राह्मी बृहती १५ भुरिग्ब्राह्मी त्रिष्टुप् १६ ब्राह्मी बृहती १७ ब्राह्मी
जगती १८ ब्राह्मी त्रिष्टुप् १९ विकृतिः २० प्रकृतिः २१ विराट् कृतिः २२ भुरिगति-
धृतिः २३ निचृदकृतिः २४ निचृद् गायत्री २०—२२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् २३, २४

निचृत् त्रिष्टुप् २४, २५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् २६, ५० निचृद्गार्षी जगती २७ विराडगार्षी जगती २८ विराडनुष्टुप् २९—३१, ५६, ६०, ६५ विराड् बृहती ३२ निचृद्बृहती ३३ आर्ष्यनुष्टुप् ३४ उष्णिक् ३५ निचृदुष्णिक् ३६—४० निचृत्पङ्क्तिः ४१, ४३ आर्षी पङ्क्तिः ४२ आर्षी गायत्री ४४ भुरिगार्षी गायत्री ४५, ४६, ६१ विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४७ विराड्ब्राह्मी बृहती ४८ आर्षी त्रिष्टुप् ४९, ५४ स्वराडगार्षी त्रिष्टुप् ५१ भुरिगार्षी पङ्क्तिः ५३ निचृदनुष्टुप् ५५, ५६ स्वराड्पङ्क्तिः ५७ भुरिगार्षी बृहती ५८ विराड् त्रिष्टुप् ६२, ६३ आकृतिः ६४ ।

स्वरः—धैवतः १—३, ७, १६, २३—२६, ४७, ४९—५२, ५४, ६२, ६३ पञ्चमः ४, ४१—४३, ५३, ६४ षट्पञ्चमः ५, ६, ३५—४० गान्धारः ८, २९—३१, ३४, ५५, ५६, ५८—६१, ६५, ६ निषादः १७, १८, २७, ३८ धैवतः * मध्यमः * १०, ११, १३ निषादः * मध्यमः * १२ निषादः * धैवतः * १५ मध्यमः १५, ३२, ३३, ४८, ५८ पङ्क्तिः १८, २०—२२, ४४—४६, ५७ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्ने ज्ञातान् प्रणुदा नः सपत्नान् प्रत्यजातामुद जातवेदः । अधिनो बृहि सुमना अहेहस्तव स्याम शर्मैस्त्रिवस्त्य उद्धौ ॥ १ ॥ सहसा ज्ञातान् प्रणुदा नः सपत्नान् प्रत्यजातान् जातवेदो मुदस्व । अधि नो बृहि सुमनस्यमानो वयस् स्याम प्रणुदा नः सपत्नान् ॥ २ ॥ षोडशी स्तोम ओजो द्रविणं चतुश्चत्वारिंश स्तोमो वर्धो द्रविणम् । अग्नेः पुनीपमस्यप्सो नाम तान् त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः । स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्व ॥ ३ ॥ एवश्छन्दो वरिश्छन्दः शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्द आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यच्छन्दः सिन्धुश्छन्दः समुद्रश्छन्दः सरिश्छन्दः ककुप् छन्दस्त्रि ककुप्छन्दः काव्यं छन्दो अहकुपं छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरश्छन्दो आजश्छन्दः ॥ ४ ॥ आच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दस्संयच्छन्दो वि्यच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तश्छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः सस्तुप् छन्दोऽनुष्टुप् छन्द एवश्छन्दो वरिश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विष्पर्जाश्छन्दो विशालं छन्दश्छदिश्छन्दो द्रोहणं छन्दस्तन्द्रश्छन्दो अङ्काङ्गं छन्दः ॥ ५ ॥ रुग्मिना सत्याय सत्यज्जिन्व प्रेतिना धर्म्मणा धर्म्मज्जिन्वान्नित्या दिवा दिवज्जिन्व सन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षं

जिन्व प्रतिधिना पृथिव्या पृथिवीं जिन्व विष्टम्भेन वृष्ट्या वृष्टिं जिन्व प्रवयाऽ-
 काहर्जिन्वानुया रात्र्या रात्रीञ्जिन्वोशिजा वसुभ्यो वसूञ्जिन्व प्रकेतेनादित्येभ्य
 आदित्याञ्जिन्व ॥ ६ ॥ तन्तुना रायस्पोषेण रायस्पोषं जिन्व सध सपेण शु-
 ताय श्रुतं जिन्वडेनौषधीभिरोषधीजिन्वोत्तमेन तनूभिस्तनूजिन्व वयोधसा धीतेना-
 धीतञ्जिन्वाभिजिता तेजसा तेजो जिन्व ॥ ७ ॥ प्रतिपदसि प्रतिपदे त्वानुपदस्यनुपदे
 त्वा संपदसि सम्पदे त्वा तेजोऽसि तेजसे त्वा ॥ ८ ॥ त्रिवृदसि त्रिवृते त्वा
 प्रवृदसि प्रवृते त्वा विवृदसि विवृते त्वा सवृदसि सवृते त्वाऽऽक्रमोऽस्याक-
 माय त्वा संक्रमोऽसि संक्रमाय त्वोत्क्रमोऽस्युत्क्रमाय त्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्ति ये
 त्वाधिपतिनोर्जोर्जं जिन्व ॥ ९ ॥ * राश्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिप-
 तयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधर्त्ता त्रिवृत् त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयत्वाज्यमुक्थमव्य-
 थायै स्तभ्नातु रथन्तरधं साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षं ऋषयस्त्वा । † प्रथमजा
 देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे सं-
 विदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १० ॥ विराडसि
 दक्षिणा दिग्मुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्त्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः
 पृथिव्याऽश्रयतु व्रतगमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु बृहत्साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षं
 ऋषयस्त्वा । † प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायम-
 धिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु
 ॥ ११ ॥ * सम्राडसि प्रतीची दिगादित्यास्ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां
 प्रतिधर्त्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथायै स्त-
 भ्नातु वैरूपधं साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षं ऋषयस्त्वा † प्रथमजा देवेषु दिवो
 मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे
 स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १२ ॥ * स्वराडस्युदीची दिङ् मरुतस्ते देवा
 अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधर्त्तकविंशशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयतु नि-
 ष्कैवल्यमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु । वैराजधं साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षं ऋषय-
 स्त्वा † प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च
 ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १३ ॥ * अ-
 धिपत्यसि बृहती दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्त्ता त्रि-
 णवत्रयस्त्रिंशो त्वा स्तोमो पृथिव्याऽश्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अ-
 व्यथायै स्तभ्नीताऽशाकरैरुते सामनी प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षं ऋषयस्त्वा प्रथ-

मजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे
 संविदाना नार्कस्य पुष्टे स्वर्गे लोके यजमानश्च सादयन्तु ॥ १४ ॥ अयं पुरो
 हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृत्सश्च रथौजाश्च सेनानीग्रामण्यौ । पुञ्जिकस्थ-
 ला च क्रतुस्थला चाप्सरसौ । दङ्क्षणवः पशवो हेतिः पौरुषेयो बधः प्रहेति-
 स्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि
 तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १५ ॥ अयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथे-
 चित्रश्च सेनानीग्रामण्यौ । मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षाः सि-
 प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि त-
 मेषां जम्भे दध्मः ॥ १६ ॥ अयं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोत्श्चासमरथश्च सेनानी-
 ग्रामण्यौ । प्रम्लोचन्ती चानुम्लोचन्ती चाप्सरसौ । व्याघ्रा हेतिः सर्पाः प्रहे-
 तिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि त-
 मेषां जम्भे दध्मः ॥ १७ ॥ अयमुत्तरात्मयद्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च
 सेनानीग्रामण्यौ । विश्वाची च घृताची चाप्सरमावापो हेतिर्वातः प्रहेतिस्तेभ्यो
 नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां
 जम्भे दध्मः ॥ १८ ॥ अयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य सेनजिच्च मुपेणश्च सेनानीग्रा-
 मण्यौ । उर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसाववस्फूर्जन् हेतिर्विद्युन्प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः
 ॥ १९ ॥ अग्निर्मुद्धा दिवः क्रकुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपाः रताः सि जि-
 न्वति ॥ २० ॥ अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शनिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयी-
 णाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ने पुष्करादध्यथवा निरमन्थत । मूर्ध्ना विश्वस्य वापतः
 ॥ २२ ॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुज्जिः सचसे शिवामिः । दिवि मू-
 र्धानं दधिषे स्वर्पा जिह्वामग्ने चकूषे हव्यवाहम् ॥ २३ ॥ अवोऽयग्निः समिधा जनानां
 प्रति धेनुमिवायतीमुषासम् । यद्वा इव प्रव्यापुज्जिहानाः प्रधानवः सिस्रते नाकमच्छ
 ॥ २४ ॥ अवोचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभार्य वृष्णे । गविष्ठिरो नगसा
 स्तोममग्रां दिवीव रुक्ममुक्यश्चमश्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता
 यजिष्ठो अध्वरेयीज्यः । यममेवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे
 ॥ २६ ॥ जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे । घृतप्र-
 तीको बृहता दिविस्पृशा बुमद्विभाति भरतेभ्यः शुचिः ॥ २७ ॥ त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा
 हितमन्वविन्दज्जिह्वाणां वनेवने । स जायसे मध्य मानः सहो महत् त्वामाहुः

सहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखायः सं व. सम्यञ्चमिपुः स्तोमं चाग्नये ।
 वर्षिष्ठाय त्वितीनामूर्जो नप्त्रे सहस्वते ॥ २९ ॥ सधमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वा-
 न्यर्य आ । इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥ ३० ॥ त्वां चित्रश्रवस्तम्
 हवन्ते विद्धु जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोढवे ॥ ३१ ॥ एना-
 वो अग्निं नमसोर्जो नपात्तमा हुवे । प्रियं चेतिष्ठमरतिः स्वध्वरं विश्वस्य दूत-
 ममृतम् ॥ ३२ ॥ विश्वस्य दूतममृतं विश्वस्य दूतममृतम् । स योजते अरुपा वि-
 श्वभोजसा स दुद्रवत् स्वाहुतः ॥ ३३ ॥ स दुद्रवत् स्वाहुतः स दुद्रवत् स्वाहुतः ।
 सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वसूनां देवः राधो जनानाम् ॥ ३४ ॥ अग्ने वाजस्य गो-
 मत ईशानः सहसो यहो । अस्मे धेहि जातवेदो महि श्रवः ॥ ३५ ॥ स इथानो
 वसुष्कविग्निरीडेन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षपो
 राजन्तुतत्मनाग्ने वस्तोरुतोपसः । स तिग्मजम्भ रुक्षसां दह प्रति ॥ ३७ ॥
 भद्रो नो अग्निगर्हतो भद्रा गतिः सुभग भद्रो अध्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः ॥ ३८ ॥
 भद्रा उत प्रशस्तयो भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूये । येना समत्सु सासहः ॥ ३९ ॥ येना
 समत्सु सासहोऽव स्थिरा तनुहि भूरि शर्धताम् । वनेमा ते अभिष्टिभिः ॥ ४० ॥ अग्निं
 तं मन्ये यो वसुरस्तं यं यन्ति धेनवः । अस्तमर्वन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिन
 इषः स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४१ ॥ सो अग्निर्यो वसुर्गुणे सं यमायन्ति धेनवः ।
 समर्वन्तो रघुदुवः स सुजातासः सृग्य इपः स्तानृभ्य आ भर ॥ ४२ ॥ उभे
 सुश्वन्द्र सर्पिषो दवीं श्रीणीप आमर्ति । उतो न उन्तुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत
 इषः स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४३ ॥ अग्ने तमद्याध्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रधह-
 दिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः ॥ ४४ ॥ अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः ।
 रथीर्ऋतस्य बृहतो बभूथ ॥ ४५ ॥ एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् स्वर्ण ज्योतिः ।
 अग्ने विश्वेभिः सुमता अनीकैः ॥ ४६ ॥ अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुध
 सुनुञ् सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम् । य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो दे-
 वाच्या कृपा । घृतस्य विश्राष्टिमानु वष्टि शोचिषाऽऽजुह्वानस्य सर्पिषः ॥ ४७ ॥
 अग्ने त्वन्नो अन्तम उत त्राता शिवो भवा वरुध्यः । वसुर्गग्निर्वसुश्रवा अच्छा
 नक्षि धुमर्तमः रयिन्दाः । तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः
 ॥ ४८ ॥ येन ऋषयस्तपसा सत्रमायन्निन्धाना अग्निः स्वराभरन्तः । तस्मिन्नहं
 निदधे नाकं अग्निं यमाहुर्मनवस्तीर्णबर्हिषम् ॥ ४९ ॥ तं पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः
 पुत्रैर्भ्रातृभिस्त वा हिरण्यैः । नाकं गृष्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रो-

चने दिवः ॥ ५० ॥ आ वाचो मध्यमरुहङ्गरणयुरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः ।
 पृष्ठे पृथिव्या निहितो दर्विद्युतदमस्पदं कृणतां ये पृतन्यवः ॥ ५१ ॥ अयमग्नि-
 वर्तितमो वयोधाः सहास्त्रियो द्योततामप्रयुच्छन् । विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यऽ-
 उप प्र याहि दिव्यानि धाम ॥ ५२ ॥ सम्प्रच्यवध्वमुप संप्रयाताग्ने पथो देव-
 यानान् कृणुध्वम् । पुनः कृण्वाना पितरा युवानान्वाताः सीत् त्वयि तन्तुमेतम्
 ॥ ५३ ॥ उद्वुध्यस्वाग्ने प्रति जागृहि त्वमिष्टापुर्त्त सऽसृजेथायं च । अस्मिन्
 सधस्थे अद्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥ ५४ ॥ येन वहसि सहस्रं
 येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो नय स्वदेवेषु गन्तवे ॥ ५५ ॥ अयं ते यो-
 निर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तज्जानन्नग्ने आ रोहाथानो वर्धया रयिम्
 ॥ ५६ ॥ तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्ररन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी
 कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामनयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्रयः
 समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे शैशिरावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि-
 संविशन्तु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतम् ॥ ५७ ॥ परमेष्ठी त्वा सादयतु दि-
 वस्पृष्ठे ज्योतिष्मतीम् । विश्वस्मै प्राणायोपानाय व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ । सूर्य-
 स्तेऽधि पतिस्तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ ५८ ॥ लोकं पृण छिद्र पृणार्थो सीद
 ध्रुवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीपदन् ॥ ५९ ॥ ता अस्य सृददोहम्
 सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वारोचने दिवः ॥ ६० ॥ इन्द्रं विश्वा
 अवीवृधन् समुद्रव्यचमं गिरः । रथीतमं रथीनां वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥ ६१ ॥
 प्रोथदश्वो न यवसेऽविष्यन्यदा महः संवरणाद्व्यस्थात् । आदस्य वातो अनु वाति
 शोचिरधं स्म ते व्रत्रेन कृष्णमसि ॥ ६२ ॥ आयोष्टा सदेने सादयाम्यवरेछाया-
 याऽसमुद्रस्य हृदये । रश्मीवतीं भास्वतीमा या द्यां भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षम्
 ॥ ६३ ॥ परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवस्पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं दिवं यच्छ दिवं दधह
 दिवं मा हिंसी । विश्वस्मै प्राणायोपानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय ।
 सूर्यस्त्वाभिपातु मद्या स्वस्त्या छर्दिषा शान्तमेत तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवे
 सीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्रस्य प्रमासि सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्योन्मासि
 साहस्रोऽसि सहस्राय त्वा ॥ ६५ ॥

॥ इति पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—परमेष्ठी वा कुत्सः १—३ परमेष्ठी ४ बृहस्पतिः ५ प्रजापतिः ६—१४, ३४
कुत्सः १५—३३, ३५—३६ परमेष्ठी प्रजापतिर्वा देवाः ४०—६६ ।

देवता—रुद्रः १—४, ६—१७, १६, २६ एक रुद्रः ५ रुद्राः १८, २०—२८, ३०—५५,
५७—६६ बहु रुद्राः ५६ ।

छन्दः—आर्षी गायत्री १ आर्षी स्वराडनुष्टुप् २ विराडाऽर्ष्यनुष्टुप् ३, ५४, ६२*
निचृदाऽर्ष्यनुष्टुप् ४, ८, १२, १३, ५३, ५६—५८, ६०, ६१ भुरिगार्षी बृहती ५, ४७
निचृदाऽर्षी पङ्क्तिः ६ विराडाऽर्षी पङ्क्तिः ७ भुरिगार्ष्युष्णिक् ८, १४, ५५ भुरिगार्ष्यनुष्टुप्
१०, ६३ निचृदनुष्टुप् ११ निचृदाऽर्षी जगती १५, १६ निचृदतिधृतिः १७, २१ निचृदष्टिः
१८, २२ विराडतिधृतिः १९ अतिधृतिः २० निचृदतिजगती २३ भुरिक् शकरी २४,
२५ भुरिगतिजगती २६, २६ निचृच्छक्वरी २७ आर्षी जगती २८ विराडाऽर्षी त्रिष्टुप्
३० स्वराडाऽर्षी पङ्क्तिः ३१, ३६ स्वराडाऽर्षी त्रिष्टुप् ३२, ३४—३६ आर्षी त्रिष्टुप् ३३,
४४, ५० निचृदाऽर्षी त्रिष्टुप् ३७, ४२, ४५ भुरिगार्षी पङ्क्तिः ३८ भुरिगतिशक्वरी ४०
स्वराडाऽर्षी बृहती ४१ जगती ४३ स्वराड् प्रकृतिः ४६ आर्षी जगती ४८ आर्ष्यनुष्टुप् ४९,
५२—५६ निचृदाऽर्षी यवमध्या त्रिष्टुप् ५२ निचृदधृतिः ६४, ६५, ६६ ।

स्वरः—षड्जः १, १७, १९—२१ गान्धारः २—४, ८, १०—१३, ४६, ५२—५४,
५६—६३ मध्यमः ५, १८, २२, ४१, ४७ पञ्चमः ६, ७, ३१, ३८—४० ऋषभः ९, १४,
५५, ६४—६६ निषादः १५, १६, २३, २६, २८, २९, ४३, ४८ धैवतः २४, २५, २७, ३०,
३२—३७, ४२, ४४—४६, ५०, ५१ ॥

॥ ओ३म् ॥ नमस्ते रुद्र मन्यवे उतो त इपवे नमः । बाहुभ्यामुत ते नमः
॥ १ ॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोरा पापकाशिनी । तया नस्तन्वा शन्तमया गि-
रिशन्ताभि चाकशीहि ॥ २ ॥ यामिपुं गिरिशन्त हस्ते विभर्ष्यस्तवे । शिवां गि-
रिन् तां कुरु मा हिंसीसी । पुरुषं जगत् ॥ ३ ॥ शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा

वदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मन् सुमना असेत् ॥ ४ ॥ अर्ध्वोचदधिवृ-
 क्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् । अहीश्च सर्वाञ्जम्भयन्तसर्वाश्च यातुधान्योऽधराचीः
 परा सुव ॥ ५ ॥ असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः । ये चैनं रुद्रा अ-
 भितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशोऽवैषां देव ईमहे ॥ ६ ॥ असौ योऽवसर्पति नी-
 लग्रीवो विलोहितः । उत न गोपा अदधन्नदधन्नदद्यायुः स दृष्टो मृडयाति नः
 ॥ ७ ॥ नमोऽस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे । अथो ये अस्य सन्वानोऽह-
 न्तेभ्यो अकरन्ममः ॥ ८ ॥ प्रमुञ्च धन्वंतस्त्वमुभयोरात्नर्योर्ज्याम् । याश्च ते हस्त
 इषवः परा ता भगवो वप ॥ ९ ॥ विज्यन्धनुः कपर्दिनो विशल्यो वारणवाँ ॥
 उत । अनेशन्नस्य या इषव आभुरस्य निषङ्गधिः ॥ १० ॥ या ते हेतिमीदुष्टम्
 हस्तं बभूव ते धनुः । तयास्मान्विध्वतस्त्वमयन्मया परिभुज ॥ ११ ॥ परि ते ध-
 न्वनो हेतिस्मान्वृणक्तु विश्वतः । अथो य इषुधिस्तवरे अस्मिन्निधेहि तम् ॥ १२ ॥
 अवतत्य धनुष्टं सहस्राक्षं शतेषुधे । निशीर्यं शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना
 भव ॥ १३ ॥ नमस्तु आयुधायानातताय धृष्णवे । उभाभ्यामुत ते नमो बाहु-
 भ्यान्तव धन्वने ॥ १४ ॥ मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकम्मा न उक्षन्तमुत मा
 न उक्षितम् । मा नो वधीः पितरम्मात मातरम्मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः ।
 ॥ १५ ॥ मा न स्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।
 मा नो वीरान् रुद्र भामिनो वधीर्विष्मन्तः सदामित् त्वा हवामहे ॥ १६ ॥ नमो
 हिरण्यवाहे मेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां
 पतये नमो नमः । शष्पिञ्जराय त्विषामिते पथीनां पतये नमो नमो हरिकेशायो-
 पत्रीतन पुष्टानां पतये नमः ॥ १७ ॥ नमो बभ्रुशाय व्याधिनेऽन्नानां पतये नमो
 नमो भवस्य हेत्ये जगतां पतये नमो नमो रुद्राय ततायिने क्षेत्राणां पतये नमो नमः
 सूतायाहन्त्ये वनानां पतये नमः ॥ १८ ॥ नमो रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये
 नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतार्योपधीनां पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय
 कक्षाणां पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाकन्दर्यते पत्नीनां पतये नमः ॥ १९ ॥ नमः
 कृत्स्नाय तया धावते सत्त्वनां पतये नमो नमः सहमानाय निव्याधिने आव्या-
 धिनीनां पतये नमो नमो निषङ्गिणे ककुभाय स्तेनानां पतये नमो नमो निचेरवे
 परिचरायारण्यानां पतये नमः ॥ २० ॥ नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये
 नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो नमः सृकायिभ्यो जिघां-
 सद्भ्यो मृण्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यो विकृन्तानां पतये

नमः ॥ २१ ॥ नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो नम इषुमद्भयो
 धन्वायिभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आय-
 च्छद्भ्योऽस्यद्भ्यश्च वो नमः ॥ २२ ॥ नमो विसृजद्भ्यो विद्वद्भ्यश्च वो नमो
 नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमः शयानेभ्य आसीनेभ्यश्च वो नमो
 नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च
 वो नमो नमोऽश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमो नम आव्याधिनीभ्यो विविध्य-
 न्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमः ॥ २४ ॥ नमो ग-
 णेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गृ-
 त्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विश्वेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमः ॥ २५ ॥
 नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्यो अरथेभ्यश्च वो नमो नमः
 क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यो अर्भकेभ्यश्च वो नमः ॥ २६ ॥
 नमस्तत्तृभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुललिभ्यः कर्म्मारेभ्यश्च वो नमो नमो
 निषादेभ्यः पुञ्जिष्ठेभ्यश्च वो नमो नमः श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च वो नमः ॥ २७ ॥
 नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च प-
 शुपतये च नमो नीलप्रीवाय च शितिकण्ठाय च ॥ २८ ॥ नमः कपर्दिने च व्यु-
 स्रकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशयाय च शिपिविष्टाय
 च नमो मीढुष्टमाय चैपुमते च ॥ २९ ॥ नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते
 च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च सवृधे च नमोऽग्र्याय च प्रथमाय च ॥ ३० ॥
 नम आशवे चाजिराय च नमः शीघ्र्याय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्व-
 न्याय च नमो नादेयाय च द्वीप्याय च ॥ ३१ ॥ नमो ज्येष्ठाय च कनि-
 ष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जय-
 न्याय च बुध्न्याय च ॥ ३२ ॥ नमः सोम्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय
 च क्षेम्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नम उर्वर्याय च खल्याय च
 ॥ ३३ ॥ नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च नम आशु-
 षेणाय चाशुरेथाय च नमः शूराय चावभेदिने च ॥ ३४ ॥ नमो बिल्मिने च क-
 वचिने च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च नमो दुन्दुभ्याय
 चाहनन्याय च ॥ ३५ ॥ नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते
 च नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च ॥ ३६ ॥ नमः क्षु-
 त्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः कुल्याय च सरस्याय च

नमो नादेयार्य च वैशन्तार्य च ॥ ३७ ॥ नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वीध्याय
 चातप्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नमो वर्ध्याय चानर्ध्याय च ॥ ३८ ॥
 नमो वात्याय च रेष्म्याय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च नमः सोमाय च
 रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च ॥ ३९ ॥ नमः शङ्खे च पशुपतये च नमः
 उग्राय च भीमाय च नमोऽग्नेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो
 वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय ॥ ४० ॥ नमः शम्भवाय च मयोभव्याय च
 नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ४१ ॥ नमः
 पार्याय चावाग्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय
 च नमः शण्ड्याय च फेन्याय च ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च नमः
 किंशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नमः इरिण्याय
 च प्रपथ्याय च ॥ ४३ ॥ नमो ब्रज्याय च गोष्ठ्याय च नमस्तल्प्याय च
 गेह्याय च नमो हृदय्याय च निवृण्ड्याय च नमः काट्याय च गङ्गेष्ठ्याय च
 ॥ ४४ ॥ नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमः पाथमव्याय च रजस्याय
 च नमो लोप्याय चाल्प्याय च नमः ऊर्व्याय च सूर्याय च ॥ ४५ ॥ नमः
 पर्णाय च पर्णशदाय च नमः उद्गुर्मणाय चाभिघ्नते च नमः आखिदते च प्र
 खिदते च नमः इषुकृद्भ्यो धनुकृद्भ्यश्च नमो नमो वः किरिकेभ्यो देवानां
 हृदयेभ्यो नमो विचित्रत्केभ्यो नमो विचित्रत्केभ्यो नमः आनिहतेभ्यः ॥ ४६ ॥
 द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रे नीललोहित । आसां प्रजानामेषां पशूनां मा भर्मागोह-
 मो च नः किं चनाममत् ॥ ४७ ॥ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भग-
 महे मती । यथा शमसद्विषदे चतुष्पदे विश्वे पुष्टं ग्रामे अस्मिन्नातुरम् ॥ ४८ ॥
 या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा विद्याहा भेषजी । शिवा रुतस्य भेषजी तया नां
 मृड जीवसे ॥ ४९ ॥ परि नो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परित्वेषस्य दुर्मतिरघायोः । अत्र
 स्थिरा सधर्वद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टम शिवतम
 शिवो नः सुमना भव । परमे वृक्ष आयुधत्रिधायं कृत्ति वसान आ चर पिना-
 कम्बिभृदा गहि ॥ ५१ ॥ विकिरिद्र विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते
 सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मिन्नि वपन्तु ताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणि सहस्रशो बाह्वोस्तव
 हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥ ५३ ॥ असंख्याता सह-
 स्राणि ये रुद्रा अधि भूम्याम् । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५४ ॥
 अस्मिन्महत्यार्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि

॥ ५५ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिव्यरुद्रा उपश्रिताः । तेषां सहस्रयोजने-
 ऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५६ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः ।
 तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५७ ॥ ये वृक्षेषु शष्पिञ्जरा नील-
 ग्रीवा विलोहिताः । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५८ ॥ ये भूता-
 नामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५९ ॥
 ये पथां पथिरक्षय ऐलवृदा आयुर्युधः । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६० ॥
 ये तीर्थानि प्रचरन्ति सूकाहस्ता निपङ्क्तिः । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
 तन्मसि ॥ ६१ ॥ येऽन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान् । तेषां सहस्रयो-
 जनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६२ ॥ य एतावन्तश्च भूयांसश्च दिशो रुद्रा वि-
 तस्थिरे । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६३ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये
 दिवि येषां वर्षमिषवः । तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्द-
 शोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि
 तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६४ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो येन्तरिक्षे येषां वात इषवः । तेभ्यो
 दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नो-
 ऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६५ ॥ नमो-
 ऽस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येषामन्नमिषवः । तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश
 प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नो वन्तु ते नोऽमृडयन्तु ते यं
 द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६६ ॥

॥ इति षोडशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—मेधातिथिः १—७, ९ वसुयुः ८ भारद्वाजः १०, १६ लोपामुद्रा ११—१५
 भुवनपुत्री विश्वकर्मा १७—३२ आप्रतिरथः ३३—५८, ६० विश्वावसुः ५९ मधुच्छन्दाः

सुतजेता ६१ विधृतिः ६२—६६ कुत्सः ७०—७३ कण्वः ७४ गृत्सः ७५ वसिष्ठः ७६,
७८ परमेष्ठी ७७ सप्त ऋषयः ७६—८७ गृत्समदः ८८ वामदेवः ८६—८८ ।

देवता—मरुतः १, ४७, ८०—८४, ८६ अग्निः २—१२, १५, १६, ५०, ५२, ५३,
५५, ५६, ५८, ६५—७३, ७५—७७, ७९, ८७—९० प्राणः १३, १४ विश्वकर्मा १७—३३,
७८ इन्द्रः ३४—४४, ५१, ६१, ६३ इषुः ४५ योद्धा ४६ इन्द्रवृहस्पत्यादयः ४८ सोमवरु-
णदेवाः ४९ दिग् ५४ यज्ञः ५७, ६२ आदित्याः ५६, ६० इन्द्राग्नी ६४ सविता ७४ चातु-
र्मास्या मरुतः ८५ यज्ञपुरुषः ८१—८८ ।

छन्दः—अतिशक्री १ निचृद्विकृतिः २ विराडापीं पङ्क्तिः ३, १५, ५६ भुरिगापीं
गायत्री ४, ५ आर्षात्रिष्टुप् ६, २१, २७, २८, ३०, ३३, ३५, ३६, ३७, ४१, ४६, ५८,
५९, ७०, ७३, ७५, ८७, ८९, ९० आर्षा वृहती ७ आर्षा गायत्री ८, ७७, ८१, ८२
निचृदापीं गायत्री ९, १६ निचृदापीं जगती १०, १३, ८४ भुरिगापीं वृहती ११ निचृद्वि-
गायत्री १२ आर्षा जगती १४, ७९ निचृदापीं त्रिष्टुप् १७, २२, २४, २७, ३६, ४३, ४७,
६०, ६६, ६८, ७४, ८८, ८९, ९३, ९४, ९६, ९७ भुरिगापीं पङ्क्तिः १८, ३१, ५५, ६६,
७१ भुरिगापीं त्रिष्टुप् १९, २३, २६, २८, ३८ स्वराडापीं त्रिष्टुप् २०, ३४, ५४, ६६
स्वराडापीं पङ्क्तिः ३२ विराडापीं त्रिष्टुप् ४०, ४२, ४४, ६०, ६१ आर्षानुष्टुप् ४५, ५१,
६४ विराडार्षानुष्टुप् ४६, ५०, ५३, ६२, ६३, ६५ पङ्क्तिः ४८, ७२ निचृदार्षानुष्टुप्
५२, ६१ निचृदापीं वृहती ५७ पिपीलिकामध्या वृहती ६७ आर्षा णिक् ७६, ८० विरा-
डतिजगती ७८ भुरिगाण्युष्टुप् ८३ स्वराडापीं गायत्री ८५ निचृद्विकृती ८६ ।

स्वरः—पञ्चमः १, ३, १५, १८, ३१, ३२, ४८, ५५, ५६, ६६, ७१, ७२ मध्यमः
२, ७, ११, ५७, ६७ षड्जः ४, ५, ८, ९, १६, ७७, ८१, ८२, ८५ धैवतः ६, १२, १७,
१९—३०, ३३—४४, ४७, ४९, ५४, ५८—६०, ६६, ७०, ७३—७५, ८६—८८ निषादः
१०, १३, १४, ७८, ७९, ८४ गान्धारः ४५, ४६, ५०—५३, ६१—६५, ६८ ऋषभः ७६,
८०, ८३ ॥

॥ ओ३म् ॥ अ३म३र्जं पर्वते शिश्रियाणाप्र३ङ्ग्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यो
अधि सम्भृतं पर्यः । तान् इषमूर्जं धत्त मरुतः स३श्रराणाऽअ३र्मस्ते क्षुन् मयि त-
ऊर्ग्यं द्विष्मस्ते ते शुगृच्छतु ॥ १ ॥ इ॒मा मे॑ अ॒ग्न इष्ट॑का धे॒नवः॑ स॒न्त्वेका॑ च॒

दशं च दशं च शतं च शतं च सहस्रं च सहस्रं चायुतं चायुतं च नियुतं च नि-
युतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्द्धश्चेता मे अग्न इ-
ष्टका धेनवः सन्त्वमुत्रामुष्मिल्लोके ॥ २ ॥ ऋतवः स्थ ऋतावृध ऋतुष्ठाः स्थ
ऋतावृधः । घृतश्च्युतो मधुश्च्युतो विराजो नाम कापदुघा अनीयमाणाः ॥ ३ ॥
समुद्रस्य त्वार्वकयाग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ४ ॥
हिमस्य त्वा जरायुणाग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ५ ॥
उप जमशुप वेतसेऽवतर नदीष्वा । अग्ने पित्रमपाममि मण्डिकिताभिर्गाहि सेमं
नो यज्ञं पावकवर्णं शिवं कृधि ॥ ६ ॥ अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।
अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ७ ॥ अग्ने पावक
रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान्वाक्षि यज्ञं च ॥ ८ ॥ स नः पावक दी-
दिवोऽग्ने देवाँ २ ॥ इहावह । उप यज्ञं हविश्च नः ॥ ९ ॥ पावकया यश्चितय-
न्त्या कृपा क्षामन् रुच उपसो न आनुता । तूर्वन्न यामन्तेशस्य नृण आ यो
घृणे न तत्पाणो अजरः ॥ १० ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्यचिषे ।
अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ११ ॥ नृपदे वेड-
प्सु पदे वेड् वृद्धिपदे वेडूनसदे वेड् स्वदिदे वेड् ॥ १२ ॥ ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञि-
यानां संवत्सरीणामुप भागमासते । अहुतादो हविषो यज्ञं अस्मिन्स्वयं पिव-
न्तु मधुनो घृतस्य ॥ १३ ॥ ये देवा देवेष्वधि देवेत्वमायन्ये ब्रह्मणः पुर एतारो
अस्य । येभ्यो न ऋते पवते धाम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्तुपु
॥ १४ ॥ प्राणदा अपानदा व्यानदा वचोदा वरिवोदाः । अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु
हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ १५ ॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्वि-
श्वं न्युत्रिणम् । अग्निर्नो वनते रयिम् ॥ १६ ॥ य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वह-
षिर्होता न्यसीदत्पिता नः । स आशिषा द्रविणमिच्छमानः प्रथमच्छदवर्गं २ ॥
आविवेश ॥ १७ ॥ किं त्विदामीदधिष्ठानमारम्भेण कतमन् स्विन्क्वासीत् ।
यतो भूमिं जनयन्विश्वकर्म विद्यार्माणोन्महिना विश्वचक्षाः ॥ १८ ॥ विश्वतश्च-
क्षुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुक्षुत विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यां धमति सं पत-
त्रैर्द्यावाभूमी जनयन्देव एकः ॥ १९ ॥ किं स्विद्वनं क उ स वृक्ष आस यतो
द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः । मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यातिष्ठद्वनानि धार-
यन् ॥ २० ॥ या ते धामानि परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मभुतेमा ।
शिक्षा सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तन्वं वृधानः ॥ २१ ॥ विश्वकर्महविषा

वावृधानः स्वयं यजस्व पृथिवीमुत धाम् । मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहास्माकं
 मधवा सूरिरस्तु ॥ २२ ॥ वाचस्पतिं विश्वकर्मणामृतये मनोजुवं वाजं अद्या हुवेम ।
 स नो विश्वानि हव्यनानि जोषद्विश्वशम्भुरवसे साधुकर्मा ॥ २३ ॥ विश्वकर्मन्
 हविषा वर्द्धनेन वाताग्निन्द्रमक्रणोरवध्यम् । तस्मै विशः समनमन्त पूर्विर्यमुग्रो विह
 व्यो यथामत् ॥ २४ ॥ चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेन अजनन्नम्रमाने ।
 यदेदन्ता अददहन्त पूर्वं आदिदद्यावापृथिवी अप्रथेताम् ॥ २५ ॥ विश्वकर्म्म वि-
 मन्ता आद्विहाया धाता विधाता परमात सन्दक् । तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्रा-
 सप्त ऋषीन् पर एकमाहुः ॥ २६ ॥ यो नः पिता जनिता यो विधाता धामानि
 वेद भुवनानि विश्वा । यो देवानान्नामधा एक एव तथ सम्प्रश्नम्भुवना यन्त्यन्या
 ॥ २७ ॥ त आयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः पूर्वं जरितारो न भूना । असूते
 सूते रजसि निषते ये भूतानि समकृण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परो दिवा पर एना
 पृथिव्या परो देवेभिरमुरैर्यदस्ति । कथं स्विद् गर्भम्प्रथमन्दध आपो यत्र देवाः
 समपश्यन्त पूर्वं ॥ २९ ॥ तमिद् गर्भम्प्रथमन्दध आपो यत्र देवाः समगच्छन्त
 विश्वे । अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्विश्वानि भुवनानि तस्थुः ॥ ३० ॥ न
 तं विदाथ य इमा जजानान्यद्युष्माकमन्तरं बभूव । नीहारेण प्रावृता जल्प्या चा-
 सुतृप उक्थशासंश्चरन्ति ॥ ३१ ॥ विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिदगन्धर्वो अभवद्
 द्वितीयः । तृतीयः पिता जनितापधीनामपां गर्भं व्यदधात्पुरुषा ॥ ३२ ॥ आशुः
 शिशानो वृषभो न भीमो घनाघ्नः क्षोभेणश्चर्षणीनाम् । संक्रन्दनोऽनिमिष ए-
 कवीरः शतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ ३३ ॥ संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना
 युत्कारेण दुश्च्यवनं धृष्णुना । तदिन्द्रेण जयत तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृ-
 ष्णा ॥ ३४ ॥ स इषुहस्तः स निपङ्क्तिर्भिर्वशी सङ्क्षेत्रा स युध इन्द्रो गणेन । स
 मृष्टजित्सोमपा बाहुशर्ध्वग्रधन्वा प्रति हिताभिरस्ता ॥ ३५ ॥ बृहस्पते परि दीया
 रथेन रक्षोहामित्राश्नपवाधमानः । प्रभञ्जन्त्सेनाः प्रमृणो युधा जयन्त्स्माक-
 मेद्वयविता रथानाम् ॥ ३६ ॥ वलविज्ञायः स्थवीरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान
 उग्रः अभिवीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्र-
 भिदङ्गोविदं वज्रबाहुजयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा । इमं संजाता अनु वीरयध्वमि-
 न्द्रं सखायो अनुसं रंभध्वम् ॥ ३८ ॥ अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽद्यो
 वीरः शतमन्युरिन्द्रः । दुश्च्यवनः पृतनापाड्युध्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सु
 ॥ ३९ ॥ इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिण यज्ञः पुर एतु सोमः । देवसेनानामभि-

भञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ॥ ४० ॥ इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आ-
दित्यानाममरुताः शर्द्ध उग्रम् । महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयता-
मुदस्थात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय मघवन्नायुश्चान्युत्सत्वेनां मामकानां मनाऽसि । उद्धृ-
त्रहन् वाजिनां वाजिनान्पुद्गथानां जयतां यन्तु घोषाः ॥ ४२ ॥ अस्माकमिन्द्रः स-
मृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु । अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्माँः ॥
उ देवा अवता हवेषु ॥ ४३ ॥ अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ति गृहाणाङ्गान्यप्ते परेहि ।
अभि प्रेहि निर्देह हृत्सु शौकैरन्धेनामित्रास्तमसा सचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवसृष्टा
परा पत शरव्ये ब्रह्म सऽथ शिते । गच्छामित्रान् प्र पद्यस्व मामीषाङ्गचनोच्छ्रियः
॥ ४५ ॥ प्रेता जयता नर इन्द्रो वः शर्म यच्छतु । उग्रा वः सन्तु वाहवोऽनाधृ-
ष्या यथासथ ॥ ४६ ॥ असौ या सेना मरुतः परंपामभ्येति न ओजसा स्पर्द्धमाना ।
ताङ्गहत् तमसापर्वतेन यथामी अन्यो अन्यन्न जानन् ॥ ४७ ॥ यत्र वाणाः सम्प-
तन्ति कुमार विंशित्वा इव । तन्न इन्द्रो बृहस्पतिरदितिः शर्म यच्छतु विश्वाहा
शर्म यच्छतु ॥ ४८ ॥ मर्माणि ते वर्मणा ह्यादयामि नोमस्त्वा राज्ञामृतेनानु वस्ताम् ।
उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं न्वानु देवा मदन्तु ॥ ४९ ॥ उदेनमुत्तरां न-
याग्रे घृतेनाहुत । रायस्पोषेण सऽथ सृज प्रजया च बहुं कृधि ॥ ५० ॥ इन्द्रेमं प्र-
तरां नय सजातानामसःशी । समेनं वर्चसा सृज देवानां भागदा असत् ॥ ५१ ॥
यस्य कुर्मो गृहे हविस्तमग्रे वर्द्धया त्वम् । तस्मै देवा अधि ब्रुवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः
॥ ५२ ॥ उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवस्त्वऽथ सुप्र-
तीको विभार्वसुः ॥ ५३ ॥ पञ्च दिशो देवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामति दुर्मति बाध-
मानाः । रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्ती रायस्पोषे अधि यज्ञा अस्थात् ॥ ५४ ॥ स-
मिद्वे अग्रावधि मामहान उक्थपत्र ईड्यो गृभीतः । तमं यर्म परिगृह्यायजन्तोर्जा यद्य-
ज्ञमयजन्त देवाः ॥ ५५ ॥ दैव्याय धर्त्रे जाष्ट्रे देवश्रीः श्रीमनाः शतपयाः । परि-
गृह्य देवा यज्ञमायन् देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुः ॥ ५६ ॥ वीतऽथ हविः
शमितऽथ शमिता यजध्वै तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति । ततो वाका आशिषो नो जु-
षन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्यरश्मिर्हर्केशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाँः ॥ अजसम् ।
तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ ५८ ॥ विमान
एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम् । स विश्वार्चीरभिचष्टे घृता-
चीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ ५९ ॥ उक्ता समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं
पितुरा विवेश । मध्ये दिवो निर्हितः पृश्निरश्मा विचक्रमे रजसस्प्रात्यन्तौ ॥ ६० ॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमं रथीनां वाजानां सत्पतिं
 पतिम् ॥ ६१ ॥ देवहृयं आ च वक्षन्सुहृयं आ च वक्षत् । यदग्निदेवो
 देवाँर ॥ आ च वक्षत् ॥ ६२ ॥ वाजस्य मा प्रसव उद्राभेणोदग्रभीत् । अथा स-
 पत्नानिन्द्रो मे निग्राभेणार्धराँर ॥ अकः ॥ ६३ ॥ उद्राभं च निग्राभं च ब्रह्म
 देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपुचीनान्व्यस्यताम् ॥ ६४ ॥ क्रम-
 धमग्निना नाकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः । दिवस्पृष्टं स्वर्गत्वा मिश्रा देवेभिराधुम्
 ॥ ६५ ॥ प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह । विश्वा आशा दी-
 दानो विभाहूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारु-
 हन्तरिक्षादिवमारुहम् । दिवा नाकस्य पृष्ठात् स्वर्ज्योतिरगामहम् ॥ ६७ ॥ स्व-
 र्यन्तो नापेक्षन्त आ द्या रंहन्ति रन्दसी । यज्ञं ये विश्वतो धारं सुविद्वांसो
 वितेतिरे ॥ ६८ ॥ अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् । इय-
 क्षमणा भृगुभिः सजोपाः स्वर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥ ६९ ॥ नक्तोपासा समं
 नसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची । द्यावाक्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा
 अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥ ७० ॥ अग्ने सहस्राक्षं शतमूर्द्धञ्छतं ते प्राणाः स-
 हस्रं व्यानाः त्वं सहस्रस्य राय ईशिपे तस्मै ते विधेयं वाजाय स्वाहा ॥ ७१ ॥
 सुपर्णोऽसि गरुत्मान् पृष्ठे पृथिव्याः सीद । भासान्तरिक्षमा पृण ज्योतिषा दिव-
 मुचमान तेजसा दिश उदृष्टं ह ॥ ७२ ॥ आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वं
 योनिमासीद साधुया । अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च
 सीदत ॥ ७३ ॥ तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्त्याम् ।
 यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीना सहस्रधारां मयसा महीक्षाम् ॥ ७४ ॥ विधेम
 ते पग्मे जन्मन्नग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे । यस्माद्योनेरुदारिथा यजेतम् प्र त्वे-
 हवींषि जुहुर समिद्धे ॥ ७५ ॥ मेद्वो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजं स्वया सूर्या
 यविष्ठ । त्वां शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥ ७६ ॥ अग्नेः तमद्याश्वन्न स्तोमैः
 क्रतुन्न भद्रं हृदिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहै ॥ ७७ ॥ चित्तिं जुहोमि मनसा
 घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः । पत्ये विश्वस्य भूमनो जुहोमि वि-
 श्वकर्मणे विश्वाहादाबभ्यहविः ॥ ७८ ॥ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त ऋ-
 षयः सप्त धाम प्रियाणि । सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्व घृतेन
 स्वाहा ॥ ७९ ॥ शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च शुक्रश्च
 ऋतपाश्चात्यः ॥ ८० ॥ ईदृङ् चान्यादृङ् च सदृङ् च प्रतिसदृङ् च । मितश्च सं-

मितश्च सभराः ॥ ८१ ॥ ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च विधर्ता च
 विधारयः ॥ ८२ ॥ ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्च । अन्तिमित्रश्च दूरे
 अमित्रश्च गणः ॥ ८३ ॥ ईदृक्षास एतादृक्षास ऊ पु णः सदृक्षासः प्रतिसदृक्षास
 एतन । मितसश्च सस्मितासां नो अद्य सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मिन् ॥ ८४ ॥
 स्वतवाँश्च मघासी च सान्तपनश्च गृहमेधी च । क्रीडी च शाकी चोज्जेपी ॥ ८५ ॥
 इन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनु वर्त्मानोऽभवन्त्यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानोऽभ-
 वन् । एवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानुषीश्चानु वर्त्मानो भवन्तु ॥ ८६ ॥
 इमंस्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपीनमग्ने सरिरस्य मध्ये । उत्तमं जुपस्व मधुमन्तम-
 र्वन् समुद्रियञ्छं सदनमा विशस्व ॥ ८७ ॥ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिंघृते श्रितो घृत-
 म्वस्य धाम । अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ ८८ ॥
 समुद्रादूर्मिमधुमां २ ॥ उदारिदुयांश्शुना सममृतन्वमानम् । घृतस्य नाम गुह्यं यद-
 स्ति जिह्वा देवनाममृतस्य नाभिः ॥ ८९ ॥ वयं नाम प्र ब्रवामा घृतस्यास्मिन्
 यज्ञे धारयामा नमोभिः । उपब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुःशृङ्गोऽवमीद् गौर एतत्
 ॥ ९० ॥ चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वेशीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधा बद्धो
 वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या २ ॥ आविवेश ॥ ९१ ॥ त्रिधा हितं पणिभिर्गु-
 ह्यमानं गर्वि देवासो घृतमन्वाविन्दन् । इन्द्र एकं सूर्य एकञ्जजान वेनादेकं
 स्वधया निष्टतक्षुः ॥ ९२ ॥ एता अपेन्ति हव्यात्समुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ।
 घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्ययो वेतसो मध्य आमाम् ॥ ९३ ॥ सम्यक्
 स्रवन्ति मरितो न धेना अन्तर्हृदा मनसा पृथमानाः । एते अपेन्त्युर्मयो घृतस्य मृगा इव
 क्षिपणोरीषमाणाः ॥ ९४ ॥ सिन्धोरिव प्राध्वने शूयनासो वातप्रमियः पतयन्ति
 यद्वाः । घृतस्य धारा अरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन्नुर्मिभिः पिन्वमानः ॥ ९५ ॥
 अभिप्रवन्त समनेव योषाः कल्याण्युः स्मर्यमानासो अग्निम् । घृतस्य धाराः स-
 मिधो नसन्त ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ ९६ ॥ कन्या इव वहतुमेतवाउ
 अञ्ज्यञ्जाना अभि चाकशीमि । यत्र सोमः सूयते यत्र यज्ञो घृतस्य धारा अभि
 तत्पवन्ते ॥ ९७ ॥ अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त । इमं
 यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामन्ते विश्वं भुवनमधि
 श्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि । अपामनीके समिधे य आभृतस्तमस्याम मधुमन्तं
 त ऊर्मम् ॥ ९९ ॥

॥ इति सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—देवाः १—४४ शुनः शेषः ४५—५३ गालवः ५४—५७, ६१ विश्वकर्मा ५८—६०, ६४, ६५ देवश्रवदेववातौ ६२ विश्वामित्रः ६३, ७२ देवश्रवदेववातौ ६६, ६७ इन्द्रः ६८ इन्द्रविश्वामित्रौ ६९ शामः ७० जयः ७१ कुन्सः ७३ भरद्वाजः ७४ उत्कीलः ७५, ७६ उशनाः ७७ ॥

देवता—अग्निः १, ४६, ५१, ५२, ५७, ५८, ६६—६८, ७२—७५ प्रजापतिः २—७, ४४, ४५, ५६, ५६—६० आत्मा ८—१० श्रीमदान्मा ११ धाग्न्यादात्मा १२ रत्नवान्धनवान्मा १३ अग्न्यादियुक्तात्मा १४ धनादियुक्तात्मा १५ अग्न्यादिविद्याविदात्मा १६ मिश्रैश्वर्यसहितात्मा १७ राजैश्वर्यादियुक्तात्मा १८ पदार्थविदात्मा १९ यज्ञानुष्ठानात्मा २० यज्ञाङ्गवानात्मा २१ यज्ञवानात्मा २२ कालविद्याविदात्मा २३ विषमाङ्गगणितविद्याविदात्मा २४ समाङ्गगणितविद्याविदात्मा २५ पशुविद्याविदात्मा २६ पशुपालनविद्याविदात्मा २७ संप्रामादिविदात्मा २८ यज्ञानुष्ठानात्मा २९ राज्यवानात्मा ३० विश्वेदेवाः ३१, ७६, ७७ अभवान् विद्वान् ३२ अन्नपतिः ३३, ३४ रसविद्याविद्विद्वान् ३५, ३६ सम्राट् राजा ३७ ऋतविद्याविद्विद्वान् ३८ सूर्यः ३९, ५० चन्द्रमाः ४० वातः ४१ यज्ञः ४२, ५६, ६३—६५ विश्वकर्मा ४३ बृहस्पतिः ४७—४९ इन्द्रः ५३—५५, ६६—७१ विश्वकर्माग्निर्वा ६२ ॥

छन्दः—शक्वरी १, ६, ६ अतिजगती २ स्वराडतिशक्वरी ३ निचृदत्यष्टिः ४, १६, ४५ अत्यष्टिः ५ निचृदभुरिगतिजगती ७ भुरिक् शक्वरी ८, ११, १८, २२ निचृच्छक्वरी १० भुरिगतिशक्वरी १२, २३ भुरिगतिः १४ निचृदार्षी पङ्क्तिः १५ निचृदतिशक्वरी १६, २८ * स्वराट् शक्वरी १७ स्वराडतिधृतिः २० विराड्धृतिः २१ पङ्क्तिः २३, २५ * संकृतिः २४ * विराट् संकृतिः २४ * आकृतिः २५ * ब्राह्मी बृहती २६ भुरिगार्षी पङ्क्तिः २७, ४४ आर्ची बृहती २८ * स्वराट् विकृतिः २९ * ब्राह्म्युष्णिक् २९ * ४१ स्वराड्-जगती ३० निचृदार्षी त्रिष्टुप् ३१, ४६, ५६, ६० निचृदार्ष्यनुष्टुप् ३२, ६२ त्रिष्टुप् ३३, ३४ स्वराडार्ष्यनुष्टुप् ३५, आर्ष्यनुष्टुप् ३६, ४७ आर्षी पङ्क्तिः ३७, ४२, ५३ विराडार्षी

त्रिष्टुप् ३८ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् २६ निचृदार्षी जगती ४०, ५८ विराडार्षी जगती ४३, ५२ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ४६, ४८ भुरिगार्ष्युल्लिक् ५०, ५४ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ५१ आर्षी जगती ५५, ६७ आर्ष्युल्लिक् ५६ निचृदार्षी गायत्री ५७ आर्षी त्रिष्टुप् ६१, ६६, ७१, ७३, ७५ निचृदनुष्टुप् ६३, ६४, ७०, ७६, ७७ विराडनुष्टुप् ६५ निचृत्त्रिष्टुप् ६६, ७४ निचृद्गायत्री ६८ आर्षी गायत्री ७२ ॥

स्वरः—धैवतः १, ८—११, १७, १८, २२, ३१, ३३, ३४, ३८, ३९, ४२, ४६, ५१, ५६—६१, ६६, ६६, ७१—७५ निपादः २, ७, ३०, ४०, ४३, ५२, ५५, ५८, ६७ पञ्चमः ३, ६, १२, १५, १६, २३, २५, २७, ३७, १३, ४४, ५३ गान्धारः ४, ५, १६, २४, ३२, ३५, ३६, ४६—४८, ६२—६५, ७०, ७६ मध्यमः १४, २६, ४५ पट्टजः २०, ६८ ऋषभः २१, ४१, ५०, ५४, ५६, ५७ पञ्चमः १ २८, २६ ॥

ओ३म् ॥ वाजश्च मे प्रमवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रवश्च मे श्रुतिश्च मे ज्यातिश्च मे स्वश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १ ॥ प्राणश्च मेऽपानश्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च मे आधीतिं च मे वाक् च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजश्च मे सहश्च मे आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थीनि च मे परु॑षपि च मे शरीराणि च मे आयुश्च मे जरा च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यं च मे आधिपत्यं च मे मनुश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वरिमा च मे द्राघिमा च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ४ ॥ सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च मे धनं च मे विश्वं च मे महश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतं च मेऽमृतं च मे यक्ष्मं च मेऽनामयश्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुखं च मे शयनं च मे सुषाश्च मे सुदिनं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ता च मे धृता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे संविश्च मे ज्ञात्रं च मे सुश्च मे प्रसुश्च मे सीरं च मे लयश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वसीयश्च मे यशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ८ ॥ ऊर्कं च मे सुनुतां च मे पर्यश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधुं च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च

मे वृष्टिश्च मे जैत्रश्च म औद्धिद्यं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रायिश्च मे रायश्च मे पुष्टि-
 च मे पुष्टिश्च मे विभु च मे प्रभु च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मे कुयवं च मे ऽर्क्षितं च मे ऽन्नं च
 मे ऽक्षुच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १० ॥ वित्तं च मे वेद्यं च मे भूतं च मे भविश्यश्च
 मे सुगं च मे सुपथ्यं च म ऋद्धं च म ऋद्धिश्च मे कलूमं च मे कलूमिश्च मे मतिश्च मे सुम-
 तिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ ब्रीहयश्च मे यवाश्च मे मापाश्च मे तिला-
 श्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे प्रियङ्गवश्च मे ऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे त्वा-
 राश्च मे गोधूमाश्च मे समुगाश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १२ ॥ अश्मा च मे मृ-
 त्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च
 मे ऽयश्च मे श्यामञ्च मे लोहञ्च मे सीमञ्च मे त्रपु च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १३ ॥
 अग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म आपधयश्च मे कृष्टपच्याश्च मे ऽकृष्टपच्याश्च मे
 ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च मे वित्तश्च मे वित्तिश्च मे भूतञ्च मे भूतिश्च मे यज्ञेन
 कल्पन्ताम् ॥ १४ ॥ वसु च मे वसुतिश्च मे कर्म च मे शाक्तिश्च मे ऽर्यश्च म एर्मश्च
 म इत्या च मे गतिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ अग्निश्च म इन्द्रश्च मे
 सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा
 च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १६ ॥ मित्रश्च
 म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च म इन्द्रश्च
 मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वं च मे देवा इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १७ ॥
 पृथिवी च म इन्द्रश्च मे ऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे समाश्च
 म इन्द्रश्च मे नक्षत्राणि च म इन्द्रश्च मे दिशश्च मे इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १८ ॥
 अ॒थ॒शुश्च मे रुश्मिश्च मे दाभ्यश्च मे अधिपतिश्च म उपा॒शुश्च मे ऽन्तर्यामिश्च म-
 ऐन्द्रवायवश्च मे मेत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिग्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे
 मन्थी च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १९ ॥ आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च
 मे वैश्वानरश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे निष्के-
 वल्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन
 कल्पन्ताम् ॥ २० ॥ सुचश्च मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोणकलशश्च
 मे प्रावाणश्च मे ऽधिषवण च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च मे वेदिश्च मे बर्हिश्च
 मे ऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २१ ॥ अग्निश्च मे घर्मश्च मे-
 ऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मे ऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मे ऽदितिश्च मे दितिश्च मे
 घौश्च मे ऽहुलयः शक्रयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च म ऋ-

तवश्च मे तपश्च मे संवत्सरश्च मेऽहोरात्रे ऊर्वष्टीवे बृहद्रथन्तरे च म यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २३ ॥ ^१ एका च मे तिस्रश्च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे पञ्च च मे सप्त च मे सप्त च मे नव च मे नव च म एकादश च म एकादश च मे त्रयोदश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे सप्तदश च मे नवदश च मे नवदश च म ^२ एकविंशतिश्च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २४ ॥ ^३ चतस्रश्च मेऽष्टौ च मेऽष्टौ च मे द्वादश च म द्वादश च मे षोडश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे विंशतिश्च मे ^४ चतुर्विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च मे द्वात्रिंशच्च मे पञ्चविंशच्च मे पञ्चविंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २५ ॥ ^५ त्र्यविंश मे त्र्यवी च मे दित्यवा च मे दित्यौही च मे पञ्चाविंश मे पञ्चावी च मे त्रिवन्सश्च मे त्रिवन्मा च मे तुर्यवा च मे तुर्यौही च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ ^६ पृषवा च मे पृषौही च म उक्ता च मे वशा च म ऋषभश्च म वेहच मेऽनुड्वौश्च मे धेनुश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २७ ॥ ^७ वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहा पिजाय स्वाहा कर्तवे स्वाहा वसवे स्वाहाऽर्पतये स्वाहान्हे मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनंशिन्याय स्वाहा विनंशिन आन्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा । ^८ इयं ते राणिमत्राय यन्तासि यमन ऊर्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्याय ॥ २८ ॥ ^९ आयुर्गुणेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्गुणेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां वाग्गुणेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतामा मा यज्ञेन कल्पतां ब्रह्मा यज्ञेन कल्पतां ज्योतिर्गुणेन कल्पतां स्वर्गुणेन कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् । ^{१०} स्तोमश्च यजुश्च ऋक् च सामं च बृहच्च रथन्तरश्च । स्वर्देवा अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूम वेद् स्वाहा ॥ २९ ॥ वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिन्नाम वचसा करामहे । यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविशे तम्यान्ना देवः सन्निता धर्म्मं साविपत् ॥ ३० ॥ विश्वे अद्य मरुतो विश्वे ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः । विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वेमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे ॥ ३१ ॥ वाजो नः सप्त प्रदिशश्च तस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वेदेवैर्धनसाताविहावतु ॥ ३२ ॥ वाजो नो

अथ प्रसुवाति दानं वाजो देवाँ२॥ ऋतुभिः कल्पयाति । वाजो हि मा सर्ववीरं
 ज्ञानं विश्वा आशा वाजपतिर्जयेयम् ॥ ३३ ॥ वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो
 वाजो देवान् हविषा वद्वयाति । वाजो हि मा सर्ववीरं चकार सर्वा आशा वाज प-
 तिर्भवेयम् ॥ ३४ ॥ सं मा सृजामि पर्यमा पृथिव्याः सं मा सृजाम्यद्विरोषधीभिः ।
 सोऽहं वाजं सनेयमग्ने ॥ ३५ ॥ पर्यः पृथिव्यां पर्यः ओषधीषु पर्यो दिव्यन्तरि-
 क्षे पर्यो धाः । पर्यस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ ३६ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रस-
 वेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः सा-
 भ्राज्येताभिर्पिञ्चामि ॥ ३७ ॥ ऋतापाडुतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्योषधयोऽप्सरसो
 मुदो नाम । स न इदं ब्रह्म जत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ३८ ॥
 सधहितो विश्वमासा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरसं आयुवो नाम । स न
 इदं ब्रह्म जत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ३९ ॥ सुपुष्णः सूर्य-
 रश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुर्यो नाम । स न इदं ब्रह्म
 जत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरो विश्वव्यचा वातो
 गन्धर्वस्तस्यापो अप्सरस उजो नाम । स न इदं ब्रह्म जत्रं पातु तस्मै स्वाहा
 वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४१ ॥ भुज्युः सुपुष्णो यजो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्स-
 रसं स्तावा नाम । स न इदं ब्रह्म जत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा
 ॥ ४२ ॥ प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो गन्धर्वस्तस्य ऋकमामान्यप्सरस एष्ट्यो नाम ।
 स न इदं ब्रह्म जत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४३ ॥ स नो भु-
 वनस्य पते प्रजापते यस्य त उपरि गृहा यस्य वेह । अस्मै ब्रह्मणेऽस्मै जत्राय
 महि शर्म यच्छ स्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि
 मा वाहि स्वाहा । मारुतोऽसि मरुतां गणः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा ।
 अवस्यूरसि दुर्वस्वाञ्छभूर्मयोरभि मा वाहि स्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्ते अग्ने
 सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः । तामिर्नो अद्य सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि
 ॥ ४६ ॥ या वो देवाः सूर्येरुचो गोष्वश्वेषु या रुचः । इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी
 रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥ ४७ ॥ रुचं नो धेहि ब्राह्मणेषु रुचंराजसु नस्कृधि ।
 रुचं विश्वेषु शूद्रेषु मरियं धेहि रुचा रुचम् ॥ ४८ ॥ तत्त्वां यामि ब्रह्मणा
 वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशं स
 मा न आयुः प्रमोषीः ॥ ४९ ॥ स्वर्णं घर्मः स्वाहा । स्वर्णार्कः स्वाहा । स्वर्ण
 शुक्रः स्वाहा । स्वर्णं ज्योतिः स्वाहा । स्वर्णं सूर्यः स्वाहा ॥ ५० ॥ अग्नि

युनजिं शर्वसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं वयसा बृहन्तम् । तेन वयं गमेम ब्रध्नस्य
 विष्टपः स्वो रुहाणा अधि नार्कमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ इमो ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ
 याभ्या रक्षाः स्यपहः स्यग्ने । ताभ्यां पतेम सुकृतां लोके यत्र ऋषयो जग्मुः
 प्रथमजाः पुराणाः ॥ ५२ ॥ इन्दुर्दक्षः ऋणेन ऋताया हिरण्यपक्षः शकुनो भु-
 रग्युः महान्तमधस्थे ध्रुव आ निर्पतो नमस्त अस्तु मा मा हिंसीः ॥ ५३ ॥
 दिवो मूर्द्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोपधीनाम् । विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे
 ॥ ५४ ॥ विश्वस्य मूर्द्धन्नाधि तिष्ठसि धितः समुद्रे ते हृदयमव्स्वायुर्गपो दत्तोदाधि
 भिन्त । दिवस्पर्जन्यादन्तरिक्षान्पृथिव्यास्ततो ना वृष्ट्याव ॥ ५५ ॥ इष्टो यज्ञो
 भृगुभिराशीर्दा वसुभिः । तस्य न इष्टस्य प्रीतस्य द्रविणेहागमेः ॥ ५६ ॥ इष्टो
 अग्निराहुतः पिपर्त्तु न इष्टो हविः । स्वर्गेदन्देवेभ्यो नमः ॥ ५७ ॥ यदाकृतात्स-
 मसुस्रोद्धदो वा मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा । तदनु प्रेतं सुकृतां लोके यत्र
 ऋषयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणाः ॥ ५८ ॥ एतं सधस्थं परि ते ददामि यमा-
 वहच्छेदधिं जातवेदाः । अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तस्मै जानीत परमे व्यो-
 मन् ॥ ५९ ॥ एतं जानाथ परमे व्योमन् देवाः सधस्था विद रूपमस्य । यदा-
 गच्छान्पृथिभिर्देवयानैरिष्टापुते कृणवाथाविर्गमै ॥ ६० ॥ उद्वुध्यस्वाग्ने प्रति
 जागृहि त्वमिष्टापुते सञ्ज सृजेथामयं च । अस्मिन्तमधस्थे अद्युत्तर्गस्मिन् विश्वं
 देवा यजमानश्च सीदत ॥ ६१ ॥ येन वहमि गृहस्त्रं येनाग्ने मववेदसम् । ते-
 नेमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ ६२ ॥ प्रस्तरैर्णा परिधिना स्तुचा वेद्या च
 बहिषा । ऋचेमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ ६३ ॥ यहत्तं यत्परादानं य-
 त्पुते याश्च दक्षिणाः । तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषु नो दधत् ॥ ६४ ॥ यत्र
 धारा अतपेता मधोर्धृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषु नो दधत् ॥ ६५ ॥
 अग्निरस्मि जन्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुर्गमृतं म आसन । अर्कस्त्रिधातु रजसो
 विमानोऽजस्रो घर्मा हविरस्मि नार्म ॥ ६६ ॥ ऋचो नामास्मि यजूंषि नामा-
 स्मि सामानि नामास्मि । ये अग्नयः पाञ्चजन्या अस्यां पृथिव्यामधि । तेषामसि
 त्वमुत्तमः प्र नो जीवातवे सुव ॥ ६७ ॥ वार्त्रिहत्याय शर्वसे पृतनापाह्याय च ।
 इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहृत श्रियन्तमहस्तमिन्द्र सर्पिणक् कु-
 णारुम् । अभि वृत्रं वर्द्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ ॥ ६९ ॥ वि न
 इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । यो अस्माँर ॥ अभिदासत्यधरं गमया
 तमः ॥ ७० ॥ मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत आजगन्था परस्याः ।

सूक्तं सधशायं पविर्मिन्द्र तिग्मं वि शत्रून्ताहि विमृधो नुदस्व ॥ ७१ ॥ वै-
श्वानरो न ऊतय आ प्रयातु परावतः । अग्निर्नः सुपुतीरुषं ॥ ७२ ॥ पृष्टो
दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश । वैश्वानरः सहसा
पृष्टो अग्निः स नो दिवा स रिपस्पातु नक्तम् ॥ ७३ ॥ अश्याम तं काममग्ने
तवोती अश्याम रयिः रयिवः सुवीरम् । अश्याम वाजमभि वाजयेन्तोऽश्याम
द्युम्नमजराजरं ते ॥ ७४ ॥ वयं ते अद्य रग्निमा हि कामद्वन्तानहस्ता नमसोप-
सद्य । यजिष्ठेन मनसा यक्षि देवानस्त्रेधना मन्मना विप्रो अग्रे ॥ ७५ ॥ धा-
च्छदग्निरिन्द्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः । सचेतसो विश्वे देवा यज्ञं प्राचन्तु नः शुभं
॥ ७६ ॥ त्वं यविष्ठ दाशुपोनृः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षां तोकृणु त्मना ॥ ७७ ॥

॥ इत्यष्टादशोऽध्यायः ॥

—:—

॥ अथैकोनविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १ भारद्वाजः २ आभूतिः ३—६ हैमवर्चिः १०—१५ प्रजापतिः
३६, ३७ वैश्वानसः ३८—४८ शङ्खः ४९—६५ ॥

देवता—सोमः १—५, ७—१०, १५, २१, २३, २५, ३४, ३५, ४२, ५४, ७२, ७४,
८४ इन्द्रः ६, ३२, ३३, ३८, ७१, ७६, ६१ अग्निः ११, ४०, ४१, ४८, ६४—६६ विद्वांसः
१२, ३६ यज्ञः १३, १६, १७, १९, २२, २६—२८, ३०, ३१ अतिथ्यादयो सिङ्गोक्ताः १४
गृहपतिः १८ यजमानः २० विद्वान् २४ इडा २९ पितरः ३६, ४५, ४७, ४९—५३,
५५—६३, ६७—७०, ८७ सरस्वती ३७, ८३, ८८, ९०, ९४ सविता ४३, ८०, ८५, ८६
विश्वे देवाः ४४ श्रीः ४६ अक्षिरसः ७३ प्रजापतिः ७५, ७७—७९ चरुणः ८१ अश्विनौ
८२, ८६, ९३, ९५ आत्मा ९२ ॥

छन्दः—निचृच्छकरी १ स्वराडनुष्टुप् २ भुरिक् त्रिष्टुप् ३, ७२, ७८, ८०, ८१,
८३, ८५, ८७, ८९, ९१ आर्षी गायत्री ४ निचृज्जगती ५, ५६, ९५ विराट् प्रकृतिः ६

विराड् जगती ७ पङ्क्तिः ८ चकरी ६, ११ आण्युष्णिक् १० भुरिगनुष्टुप् १२, १६, २५, २७ अनुष्टुप् १३—१५, १७, २१—२३, २६, २८, ३०, ३१, ३६, ४६, ६५ निचृदनुष्टुप् १८, १९, २४, २६, ४५ भुरिगुष्णिक् २० निचृदतिजगती ३२ त्रिष्टुप् ३३, ३४, ५३, ५६, ६६, ७४, ८२, ८६, ९२, ९३ विराट् त्रिष्टुप् ३५, ४४ निचृदष्टिर्त्रिष्टुप् ३६ भुरिगष्टिः ३७ गायत्री ३८, ४२, ७१ निचृद् गायत्री ४०, ४१, ४३ स्वराट् पङ्क्तिः ४७, ५२, ६७, ६८ निचृदष्टिः ४८ स्वराट् त्रिष्टुप् ४९, ६०, ६३, ८८ निचृत् त्रिष्टुप् ५०, ६१, ६२, ६६, ७०, ७३, ८४ भुरिक् पङ्क्तिः ५१, ५४, ५५, ९० निचृत्पङ्क्तिः ५७ विराट् पङ्क्तिः ५८, ९४ विराडनुष्टुप् ६४ भुरिगतिजगती ७५, ७६ अनिशक्वरी ७७ भुरिगतिशक्वरी ७६ ॥

स्वरः—धैवतः १, ३, ६, ९—११, ३३—३५, ४४, ४९, ५०, ५३, ५६, ६०—६३, ६६, ६९, ७२—७४, ७८, ८०—८६, ९१—९३ गान्धारः २, १२—१६, २१—२३, ३६, ४५, ४६, ६४, ६५, ७० पङ्क्तः ४, ३८, ४०, ४३, ७१ निषादः ५, ७, ३२, ५६, ७५, ७६, ९५ पञ्चमः ८, ४७, ५१, ५२, ५४, ५५, ५७, ५८, ६७, ६८, ७६, ७७, ९०, ९४ ऋषभः २० मध्यमः ३६, ३७—४८ ॥

॥ ओ३म् ॥ स्वा॒र्क्षी त्वा॑ स्वा॒दुना॑ ती॒त्रां ती॒त्रेणामृता॑मृते॑न । म॒धुमती॑म्मधुम॒ता सु॒जाभि॑ स॒धसोमे॑न । सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ प॒च्यस्व॒ सरस्व॑त्यै प॒च्यस्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ प॒च्यस्व ॥ १ ॥ परी॑तो पि॒ञ्चता॑ सु॒तः सोमो॑ य उ॒त्तम॑ष्ठं ह॒विः । द॒धन्वा॑न् यो न॒र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑ सु॒पाव॑ सोम॒मद्रि॑भिः ॥ २ ॥ वा॒योः पू॒तः प॒वित्रे॑ण प्र॒न्यङ् सोमो॑ अ॒र्तिद्रु॑तः । इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑ । वा॒योः पू॒तः प॒वित्रे॑ण प्रा॒ङ् सोमो॑ अ॒र्तिद्रु॑तः । इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑ ॥ ३ ॥ पु॒नार्ति॑ ते प॒रिस्तु॑तः सोम॑स्य सूर्य॑स्य दु॒हिता॑ । वा॒रेण॑ श॒श्वता॑ तना॑ ॥ ४ ॥ ब्र॒ह्मं ज॒त्रं प॑वते तेज॑ इन्द्रि॒यस्य॑ सुर॑या सोमः॑ सु॒त आ॑सुतो म॒दाय॑ । शु॒क्रेण॑ दे॒व दे॒वताः॑ पि॒ष्टुग्धि॑ रमे॒नाश्रं॑ यज॑मानाय धेहि ॥ ५ ॥ कु॒विद॑रू यव॑मन्तो यव॑ं चि॒द्यथा॑ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑ इ॒हेहैषां॑ कृणु॒हि भो॑जनानि ये ब॒र्हिषो॑ नम॑ उ॒क्तिं यज॑न्ति । उ॒प॒याम॑गृहीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा सर॑स्वत्यै त्वेन्द्रा॑य त्वा सु॒त्राम्णे॑ एष ते योनि॑स्तेज॑से त्वा वी॒र्या॑य त्वा ब॒लाय॑ त्वा ॥ ६ ॥ ना॒ना हि वा॑ दे॒वर्हित॑स्य स॒दस्कृ॑तं मा स॒धसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन् । सुरा॑ त्वम॑सि शु॒ष्मिणी॑ सोम॑ एष मा मा॑ हि॒ष्ठसीः॑ स्वां योनि॑मावि॒शन्ती॑ ॥ ७ ॥ उ॒प॒याम॑गृहीतोऽस्या॒श्विनं॑

तेजः सारस्वतं वीर्यमैन्द्रं बलम् । एष ते योनिर्मोदाय त्वानन्दाय त्वा महसे त्वा
 ॥ ८ ॥ तेजोऽसि तेजो मयि धेहि । वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि । बलमसि बलं
 मयि धेहि । ओजोऽस्योजो मयि धेहि । मन्युरसि मन्युं मयि धेहि । सहोऽसि सहो
 मयि धेहि ॥ ९ ॥ या व्याघ्रं विषूचिकोभौ वृकं च रक्षति । इयेनं पतत्रिणां
 सिंहाहं सेमं पात्वहंसः ॥ १० ॥ यदा पिपेयं मातरं पुत्रः प्रमुदितो धरन् ।
 एतत्तदग्रे अनुणो भवाम्यहंता पितरौ मया । सम्पृचं स्थ सं मा भेद्रेण पृङ्क्त
 विपृचं स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त ॥ ११ ॥ देवा यज्ञमेतन्वत भेषजं भिषजाश्विना ।
 वाचा सरस्वती भिषगिन्द्रायेन्द्रियाणि दधतः ॥ १२ ॥ दीक्षायै रूपं शष्पाणि
 प्रायणीयस्य तोक्मानि । क्रयस्य रूपं सोमस्य लाजाः सोमाः शवो मधु ॥ १३ ॥
 आतिथ्यरूपं मासरं महावीरस्य नयद्दुः । रूपमुपसदाभेतत्तिस्रो रात्रीः सुरासुता
 ॥ १४ ॥ सोमस्य रूपं कीतस्य परिश्रुत्परिपिच्यते । अश्विभ्यां दुग्धं भेषजमि-
 न्द्रायेन्द्र सरस्वत्या ॥ १५ ॥ आमन्दी रूपं राजामन्द्यै वेद्यं कुम्भी सुरा-
 धानी । अन्तरं उत्तरवेद्या रूपं कारोतरो भिषक् ॥ १६ ॥ वेद्या वेदिः समाप्यते
 बर्हिषा बर्हिरिन्द्रियम् । गुपेन यूपं आप्यते प्रणीतो अग्निग्निना ॥ १७ ॥ हवि-
 र्धानं यदाश्विनाग्नाधिं यन्मरस्वती । इन्द्रायेन्द्रं मदस्कृतं पत्नीशालं गार्हपत्यः
 ॥ १८ ॥ प्रेषभिः प्रेषानामोन्याप्रीभिर्गप्रीयज्ञस्य । प्रयाजेभिरनुयाजान्वेषद-
 कारेभिराहुर्ताः ॥ १९ ॥ पशुभिः पशूनामोति पुरोडाशं देवीष्या । छन्दोभिः
 सामिधेनीयज्याभिवपदकारान ॥ २० ॥ धानाः करम्भः सक्त्रवः परीवापः पयो
 दधि । सोमस्य रूपं हविषं आमिक्षा वाजिनम्भु ॥ २१ ॥ धानानां रूपं कुर्वलं
 परीवापस्य गोधूमाः । सक्त्रना रूपं स्वदरमुपवाकाः करम्भस्य ॥ २२ ॥ पयसो रूपं
 यद्यवा दध्ना रूपं कर्कन्धूनि । सोमस्य रूपं वाजिनं सोमस्य रूपमामिक्षा ॥ २३ ॥
 आ श्रावयेति स्तोत्रियाः प्रत्याश्रावो अनुरूपः । यजेति धाय्यारूपं प्रगाथा येयजाम-
 हाः ॥ २४ ॥ अर्धं ऋचं रुक्थानां रूपं पदराभोति निविदः । प्रणवैः शस्त्राणां रूपं
 पयसा सोमं आप्यते ॥ २५ ॥ अश्विभ्यां प्रातः सवनमिन्द्रैर्गणैर्गन्धर्वाभ्यं नदिनम् । वैश्व-
 देवैः सरस्वत्या तृतीयं प्रातः सवनम् ॥ २६ ॥ वायव्यैर्वायव्या व्यामोति सतेन
 द्रोणकलशम् । कुम्भीभ्यामम्भूणां सुते स्थालीभिः स्थालीराभोति ॥ २७ ॥ य-
 जुर्भिराप्यन्ते ग्रहा ग्रहैः स्तोमाश्च विष्टुतीः । छन्दोभिरुक्थाशस्त्राणि साम्नावभूथ
 आप्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भक्षानामोति सूक्त्रवाकेनाशिषः । शम्युना पत्नीसंया-
 जान्तसमिष्टयजुषां सुस्थाम् ॥ २९ ॥ वृतेन दीक्षामामोति दीक्षयाभोति दक्षिणाम् ।

दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ॥ ३० ॥ एतावद्रूप यज्ञस्य यदेवैर्ब्रह्मणा
 कृतम् । तदेतत्सर्वमाप्नोति यज्ञे सौत्रामणी सुते ॥ ३१ ॥ सुरावन्तं बर्हिषदं
 सुवीरं यज्ञं हिंन्वन्ति मद्दिषा नमोभिः । दधानाः सोमं दिवि देवतासु मदेमेन्द्रं
 यजमानाः स्वर्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु सोमस्य शुष्मः सुरया
 सुतस्य । तेन जिन्व यजमानं मदेन सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥ ३३ ॥ यम-
 श्विना नमूचेरासुरादग्निं सरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय । इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुं
 सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥ ३४ ॥ यदत्र रिप्तिं रसिनः सुतस्य यदिन्द्रो
 अपिबच्छचीभिः । अहन्तदस्य मनसा शिवेत् सोमं राजानमिह भक्षयामि
 ॥ ३५ ॥ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः ।
 प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन् पितरोऽर्षी मदन्त पितरोऽर्षीतृ-
 पन्त पितरः । पितरः शुन्धध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः पुनन्तु
 मा पितामहाः । पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतार्युषा । पुनन्तु मा पितामहाः
 पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतार्युषा विश्वमायुष्यश्रवे ॥ ३७ ॥ अग्न आयूषि
 पवस आसुवोर्जेमिपे च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ ३८ ॥ पुनन्तु मा देव-
 जनाः पुनन्तु मनसा धियः । पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मां ॥ ३९ ॥
 पवित्रेण पुनीहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् । अग्नं क्रत्वा क्रतून् रनु ॥ ४० ॥
 यत्ते पवित्रमर्चिष्यग्ने विततमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनातु मां ॥ ४१ ॥ पवमानः सो
 अद्य नः पवित्रेण विचर्षणिः । यः पोता स पुनातु मां ॥ ४२ ॥ उभाभ्यां देव
 सवितः पवित्रेण सवेन च । मां पुनीहि विश्वतः ॥ ४३ ॥ वैश्वदेवी पुनती दे-
 व्यागायस्यामिमा बह्व्यस्तन्वो वीतपृष्ठाः । तया मदन्तः सधमादेषु वयः स्याम पतयो
 रयीणाम् ॥ ४४ ॥ ये समानाः समेनसः पितरो यमराज्ये । तेषां लोकः स्वधा
 नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् ॥ ४५ ॥ ये समानाः समेनसो जीवा जीवेषु मामकाः ।
 तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंल्लोके शतं समाः ॥ ४६ ॥ द्वे सृती अश्रुणवं पि-
 तृणामहं देवानां सुत मर्त्यानाम् । ताभ्यामिदं विश्वमेजन्ममेति यदन्तरा पितरं
 मातरं च ॥ ४७ ॥ इदं हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीर्यं सर्वगणं स्वस्तये ।
 आत्मसनिं प्रजासनिं पशुसनिं लोकसन्त्यभयसनिं । अग्निः प्रजां बहुलां मे क-
 रोत्वन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त ॥ ४८ ॥ उदीरितामवरं उत्परास उन्मध्यमाः पि-
 तरः सोम्यासः । असुं य इयुरवृका अतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥ ४९ ॥
 अक्षिरसो नः पितरो नवगत्रा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः । तेषां वयं सुमती

यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ५० ॥ ये नः पूर्वे पितरः सोम्यासोऽनुद्धिरे
 सोमपीथं वसिष्ठाः । तेभिर्यमः संधं रराणो हवींष्युशशुशङ्घिः प्रतिकाममेतु
 ॥ ५१ ॥ त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा त्वं रजिष्ठमनु नेपि पन्थाम् । तत्र प्र-
 णीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः ॥ ५२ ॥ त्वया हि नः पितरः
 सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः । वन्वन्नवातः पंगिधीः ॥ ऽरपोर्णु वीरेभिरश्वैर्म-
 घवा भवानः ॥ ५३ ॥ त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आततन्थ । तस्मै
 त इन्दो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ५४ ॥ बर्हिषदः पितरः ऊत्युर्वा-
 गिमा वो हव्या चक्रुमा जुषध्वम् । त आगतावमा शंतमेनाथा नः शंयोररपो दधात
 ॥ ५५ ॥ आहं पितृन्सुविदत्रां २ ॥ अविन्मि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिषदो
 ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ ५६ ॥ उपहृताः पितरः सो-
 म्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु । त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्व-
 स्मान् ॥ ५७ ॥ आ यन्तु नः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिर्मिर्देवयानैः ।
 अस्मिन् यज्ञे स्वधया मदन्तोऽधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥ ५८ ॥ अग्निष्वात्ताः पि-
 तर एह गच्छत सदः सदः सदत सुप्रणीतयः । अत्ता हवींषि प्रयतानि बर्हि-
 ष्यथा रयिं सर्ववीरं दधातन ॥ ५९ ॥ ये अग्निष्वात्ता ये अग्निष्वात्ता मध्ये
 दिवः स्वधया मादयन्ते । तेभ्य स्वराडमुनीतिमेतां यथावशं तन्वृं कल्पयाति ॥ ६० ॥
 अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे नाराशङ्गसे सोमपीथं य आशुः । ते नो विप्रासः सु-
 हवा भवन्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६१ ॥ आच्या जानु दक्षिणतो नि-
 षद्येम यज्ञमभिगृणीत विश्वे । मा हिंशंसिष्ट पितरः केन चिन्ना यद्व आगः पुरुषता
 करोम ॥ ६२ ॥ आसीनासो अरुणीनामुपस्थं रयिं धत्त दाशुषे मर्त्याय । पुत्रेभ्यः
 पितरस्तस्य वस्वः प्रयच्छत त इहोर्जि दधात ॥ ६३ ॥ यमग्रे कव्यवाहन त्वं चिन्म-
 न्यसे रयिम् । तन्नो गीर्भिः श्रवाय्यं देवत्रा पनया युजम् ॥ ६४ ॥ यो अग्निः
 कव्यवाहनः पितृन्यक्षदतावृधः । प्रेतु हव्यानि वोचति देवेभ्यश्च पितृभ्य आ ॥ ६५ ॥
 त्वमग्न ईडितः कव्यवाहनावाहव्यानि सुरभीषि कृत्वी । प्रादाः पितृभ्यः स्व-
 धया ते अक्षद्वि त्वं देव प्रयता हवींषि ॥ ६६ ॥ ये चेह पितरो ये च नेह
 याँश्च विद्य याँ २ ॥ उ च न प्रविद्य । त्वं वेत्थ यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञं सु-
 कृतं जुषस्व ॥ ६७ ॥ इदमपितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वसो य उपरास इयुः । ये पा-
 र्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनासु विक्षु ॥ ६८ ॥ अथा यथा नः पि-
 तरः परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमाशुषाशाः । शुचीदयन्दीधितिमुकथशामः क्षामः

भिन्दन्तो अरुणीरपवन् ॥ ६९ ॥ उशन्तस्त्वा निर्धोमद्युशन्तः समिधीमहि । उ-
 शन्तुशत आवह पितृन्हविषे अत्तवे ॥ ७० ॥ अपां केनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदव-
 र्त्तयः । विश्वा यदजयस्पृधः ॥ ७१ ॥ सोमो राजामृतं सुत ऋजीपेणाजहा-
 न्मृत्युम् । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं
 मधु ॥ ७२ ॥ अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत् कुड्डाङ्गिमो धिया । ऋतेन सत्यमिन्द्रि-
 यं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७३ ॥ सोममद्भ्यो व्य-
 पिबच्छन्दसा ह्यसः शुचिपत् । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्र-
 स्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७४ ॥ अन्नान्परिस्तुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रं पयः
 सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयो-
 ऽमृतं मधु ॥ ७५ ॥ रेतो मूत्रं विजहाति योनिं प्रविशदिन्द्रियम् । गर्भो जरायुणा-
 वृतं उल्वं जहाति जन्मना । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्ये-
 न्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७६ ॥ इष्टा रूपे व्याकरोन्मन्यानुते प्रजापतिः । अश्रुसा-
 मनूतेऽदधाच्छ्रद्धा सत्यं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस
 इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७७ ॥ वेदेन रूपे व्यपिबत्सुतामुतां प्रजापतिः
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७८ ॥
 इष्टा परिस्तुतो रसं शुक्रं शुक्रं व्यपिबत् पयः सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं
 विपानं शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७९ ॥ सीमेन तन्त्रं मनसा मनी-
 षिणं ऊर्णसूत्रेण कवयो वयन्ति । अश्विना यज्ञं सविता मरुस्वतीन्द्रस्य रूपं वरुणो
 भिषज्यन् ॥ ८० ॥ तदस्य रूपममृतं शचीभिस्तिष्ठो दधुदेवताः मरुगणाः । लोमा-
 नि शणैर्वहुधा न तोक्मभिस्त्वगम्य मांसमभवन्न लाजाः ॥ ८१ ॥ तदश्विना भिपजा
 रुद्रवर्तनी सरस्वती वयति पेशो अन्तरम् । अस्थि मज्जानं मांसं करोतरेण
 दर्शतो गवां त्वचि ॥ ८२ ॥ सरस्वती मनसा पेशलं वसु नातत्याभ्यां वयति
 दर्शतं वपुः । रसं परिस्तुता न रोहितं नग्नुहूर्ध्वस्तमरं न वेम ॥ ८३ ॥ पर्यसा
 शुक्रममृतं जनित्रं सुरया मूत्राज्जनयन्त रेतः । अपामिति दुर्षति बाधमाना ऊ-
 र्वध्वं वार्तं स्रुवं तदारात् ॥ ८४ ॥ इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यं पुण्ड्राशेन स-
 विता जजान । यकृत् क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्मर्तस्ते वायव्येन मिनाति पित्तम्
 ॥ ८५ ॥ आन्त्राणि स्थालीर्मधु पिन्वमाना गुदाः पात्राणि सुदुष्टा न धेनुः । श्येनस्य
 पत्रं न प्लीहा शचीभिरासन्दी नाभिर्रुद्रं न माता ॥ ८६ ॥ कुम्भो वनिष्ठुर्जनि-
 ता शचीभिर्यस्मिन्नप्रे योन्यां गर्भो अन्तः । प्लाशिर्व्यक्तः शतधा उत्सो दुहे न

कुम्भी स्वर्धा पितृभ्यः ॥ ८७ ॥ मुखे सदेस्य शिर इत् सतेन जिह्वा पवित्रम-
 श्विनासन्तसरस्वती । चप्यन्न पायुभिर्पणस्य बालो वस्तिर्न शेषो हरसा तरस्वी
 ॥ ८८ ॥ अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्यां छागेन तेजो हविषा शूतेन । पक्ष्माणि
 गोधूमैः कुर्वलैरुतानि पेशो न शुक्रमसितं वसाते ॥ ८९ ॥ अश्विर्न मेषो नसि वी-
 र्याय प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम् । सरस्वत्युपवाकैर्व्यानं नस्यानि बर्हिर्बदरै-
 र्जजान ॥ ९० ॥ इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय कर्णाभ्यां श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम् । यवा
 न बर्हिर्भ्रुवि केशराणि कर्कन्धु जले मधु सारधं मुखात् ॥ ९१ ॥ आत्मन्नुपस्थे न
 वृकस्य लोम मुखे अश्रुणि न व्याघ्रलोम । केशो न शीर्षन्यशसे श्रियं शिखा सि-
 ङ्गहस्य लोम त्विर्षिगिन्द्रियाणि ॥ ९२ ॥ अङ्गान्यान्मन भिषजा तदश्विनात्मान-
 मङ्गः समधात् सरस्वती । इन्द्रस्य रूपधशतमानमायुश्चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधानाः
 ॥ ९३ ॥ सरस्वती योन्यां गर्भमन्तश्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति । अपां सर-
 सेन वरुणो न सोमोन्द्रः श्रियं जनयन्नप्सु राजा ॥ ९४ ॥ तेजः पशुना हविरि-
 न्द्रियावत् परिश्रुता पर्यसा सारधं मधु । अश्विभ्यां दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुता
 सुताभ्याममृतः सोम इन्दुः ॥ ९५ ॥

॥ इत्येकोनविंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ विंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १, २, ४—२०, २२, २३, २७, २८, ३१, ३४, ३५ आश्विनौ
 ३ प्रस्करवः २१ आश्वतराश्विः २४—२६ विश्वामित्रः २६, ५३ नृमेधपुरुषमेधौ ३०
 कोण्डिन्यः ३२ काक्षीवत्सुर्कार्तिः ३३ आङ्गिरसः ३६—४६ कामदेवः ४७—४९ गर्गः
 ५०—५२ वसिष्ठः ५४ विदर्भिः ५५—८० गृत्समदः ८१—८३ मधुच्छन्दाः ८४—९० ।

देवता—सभेशः १—३, ६, १० सभापतिः ४—६, ८ राजा ७ उपवेशकाः ११

विश्वेदेवाः १२ अध्यापकः १३ अग्निः १४, २२, २४—२६, ७८, ७९ वायुः १५ सूर्यः १६, २१ लिङ्गोक्ताः १७, ३४, ३५ वरुणः १८ आपः १९, २० समिद् २३ सोमः २७, ३३ इन्द्रः २८—३१, ३६, ३८—४०, ४७—५४, ८७—८९ परमात्मा ३२ तनूनपाद् ३७ उपासान्ता ४१ दैव्याध्यापकोपदेशकौ ४२ तिस्रो दैव्यः ४३ त्वष्टा ४४ वनस्पतिः ४५ स्वाहाकृतयः ४६ अश्विसरस्वतीन्द्राः ५५—६६, ७३—७७, ८०, ९० इन्द्रसवितृवरुणाः ७०—७२, अश्विनौ ८१—८३ सरस्वती ८४—८६ ।

छन्दः—द्विपदा विराट् गायत्री १ भुरिगुणिक् २, २८ अतिधृतिः ३ निचृदार्षी गायत्री ४ अनुष्टुप् ५, ६, १३, २५, ३४, ५५, ५७, ५९—६६, ६८, ७०—७२, ७५ निचृद् गायत्री ७, ८३, ८५, ८७ निचृदनुष्टुप् ८, १४—१६, २४, २६, ५८, ६९, ७३, ७४, ९० निचृजगती ९ विराट् शकरी १० पङ्क्तिः ११, २२, ३२, ४९, ५२ प्रवृत्तिः १२ भुरिक् त्रिष्टुप् १७, ४० भुरिगत्यष्टिः १८ निचृदतिजगती १९ भुरिगनुष्टुप् २०, ६७ विराडनुष्टुप् २१, २७, ५६, ७६, ७७, ८० स्वगाडतिशकरी २३ गायत्री २६, ३१, ८४, ८६, ८८, ८९ बृहती ३० विराट् त्रिष्टुप् ३३, ५० निचृदुपरिष्टाद्बृहती ३५ त्रिष्टुप् ३६—३८, ४१—४३, ४५, ४६ निचृत् त्रिष्टुप् ३९, ४४, ४८ भुरिक् पङ्क्तिः ४७, ५१, ५४, ७९ निचृद् बृहती ५३ जगती ७८ विराट् गायत्री ८१, ८२ ।

स्वरः—पङ्जः १, ३, ४, ७, २६, ३१, ८१—८९ ऋषभः २, २८ गान्धारः ५, ६, ८, १३—१६, १८, २०, २१, २४—२७, ३४, ५५—७७, ८०, ९० निषादः ९, १९, ७८ धैवतः १०, १२, १७, ३३, ३६—४६, ४८, ५० पञ्चमः ११, २२, २३, ३२, ४७, ४९, ५१, ५२, ५४, ७९ मध्यमः ३०, ३५, ५३ ॥

॥ ओ३म् ॥ क्षत्रस्य योर्निरसि क्षत्रस्य नाभिरसि । मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीः ॥ १ ॥ निषसाद् धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा । साम्राज्याय सुक्रतुः । मृत्यो पाहि विद्योत् पाहि ॥ २ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिर्षिञ्चामि । सरस्वत्यै भैषज्येन वीर्यायान्नाद्यायाभिर्षिञ्चामि । इन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय अत्रियशसेऽभिर्षिञ्चामि ॥ ३ ॥ कोऽसि कतमोऽसि कस्मै त्वा कायं त्वा । सुग्लोकं सुमेकलं सत्यं राजन् ॥ ४ ॥ शिरो मे श्रीर्यशो मुखं त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि । राजा मे प्राणो अमृतं सप्राद् चक्षुर्विराद् श्रोत्रम् ॥ ५ ॥ जिह्वा मे भद्रं वाक्स्मदो

मनो मन्युः स्वराद् भामः । मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि भिन्नं मे सहः
 ॥ ६ ॥ बाहू मे बलमिन्द्रियं हस्तौ मे कर्म वीर्यम् । आत्मा क्षत्रमुरो मर्म
 ॥ ७ ॥ पृष्टीर्मे राष्ट्रीमुदरमधसौ ग्रीवाञ्च श्रोणी । ऊरू अरन्ती जानुनी विशो मेऽङ्गानि
 सर्वतः ॥ ८ ॥ नाभिर्मे चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽपचितिर्धसन् । आनन्दनन्दावाण्डौ
 मे भगः सौभाग्यं पसः । जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि विशि राज्ञा प्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
 प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठाभि गोषु । प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्या-
 त्मन् प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे प्रति द्यावापृथिव्योः प्रति तिष्ठामि यज्ञे ॥ १० ॥ त्रया
 देवा एकादश त्रयस्त्रिंशः सुराधसः । बृहस्पतिपुरोहिता देवस्य सवितुः सवे । देवा
 देवैर्वन्तु मा ॥ ११ ॥ प्रथमा द्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाः सन्त्येन सन्त्यं यज्ञेन यज्ञो
 यजुर्भिर्यजूः पि सामभिः सामान्युग्भिर्ऋचः पुरोऽनुवाक्याभिः पुरोऽनुवाक्य
 याज्याभिर्गज्या वपस्कारैर्वपस्कारा आहुतिभिराहुतयो मे कामान्तसमर्धयन्तु भूः
 स्वाहा ॥ १२ ॥ लोमानि प्रयतिर्मम त्वङ् म आनतिरागतिः । मांसं म उपन-
 तिर्वस्वस्थि मज्जा म आनतिः ॥ १३ ॥ यद्देवा देवहेडनं देवासश्चक्रुमा वयम् ।
 अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वधंसः ॥ १४ ॥ यदि दिवा यदि नक्तमेनो-
 ऽसि चक्रुमा वयम् । वायुर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वधंसः ॥ १५ ॥ यदि
 जाग्रद्यदि स्वप्न एनांसि चक्रुमा वयम् । सूर्यो मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्व-
 धंसः ॥ १६ ॥ यद् ग्रामे यदरण्ये यन्सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्ये यदे-
 नश्चक्रुमा वयं यदेकस्याधि धर्मेणि तस्यावयजनमसि ॥ १७ ॥ यदापो अ-
 घ्न्या इति वरुणेति शर्षामहे ततो वरुण नो मुञ्च । अवभृथ निचुम्पुण निचुरु-
 रासि निचुम्पुणः । अव देवैर्देवकृतमेनोऽय्यच्यव मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम्पुरावणो देव
 रिपस्पाहि ॥ १८ ॥ सपुद्रे ते हृदयमपृन्तः सन्त्वा विशन्त्वोपधीरुतापः । सु-
 मित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्मः ॥ १९ ॥ द्रुपदादिव मुमुक्षानः स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं पवित्रेणैवा-
 ज्यमापः शुन्धन्तु मेनसः ॥ २० ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्तुः पश्यन्त उत्तरम् । देवं
 देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ २१ ॥ अपो अद्यान्वचारिषष्ठं रसेन समसु-
 च्महि । पर्यस्वानग्न आगन्तं मा सधसृज वर्चसा प्रजया च धनेन च ॥ २२ ॥
 एधोऽस्येधिषीमहि समिदांसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहि । समाववर्ति पृथिवी स-
 मुषाः सपु सूर्यः । सपु विश्वभिदं जगत् । वैश्वानरज्योतिर्भूयासं विभून्कामान्वृ-
 श्वै भूः स्वाहा ॥ २३ ॥ अभ्यादधामि समिधमग्ने व्रतपते त्वयि । व्रतं च धृङ्मा

चोपैमीन्धे त्वा दीक्षितो अहम् ॥ २४ ॥ यत्र ब्रह्म च सत्रं च सम्यञ्चौ चरतः
 सह । तं लोकं पुण्यं प्रज्ञेयं यत्र देवाः सहाग्निना ॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रश्च वायुश्च स-
 म्यञ्चौ चरतः सह । तं लोकं पुण्यं प्रज्ञेयं यत्र सेदिर्न विद्यते ॥ २६ ॥ अथ
 शुना ते अशुः पृच्यतां परुषा परुः । गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसो अच्युतः ॥ २७ ॥
 सिञ्चन्ति परि पिञ्चन्त्युत्सिञ्चन्ति पुनन्ति । च सुरायै बभ्रवै मदे किन्त्वो वदति
 किन्त्वः ॥ २८ ॥ धानावन्तं करम्भिणामपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्रं प्रार्तिजुषस्व नः
 ॥ २९ ॥ बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् । येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधो देवं
 देवाय जागृवि ॥ ३० ॥ अध्वर्यो अद्रिभिः सुतः सोमं पवित्र आ नेय । पुनी-
 हीन्द्राय पार्वे ॥ ३१ ॥ यो भूतानामधिपतिर्यस्मिन्ल्लोका अधिश्चिताः । य ईशो
 महतो महास्तेन गृह्णामि त्वामहं मयि गृह्णामि त्वामहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृहीतोऽस्य-
 श्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे एष ते योनिरश्विभ्यां त्वा सर-
 स्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे ॥ ३३ ॥ प्राणपा मे अपानपाश्चक्षुष्पाः श्रोत्रपाश्च
 मे । वाचो मे विश्वभेषजो मनसोऽसि विलायकः ॥ ३४ ॥ अश्विनकृतस्य ते स-
 रस्वतिकृतस्येन्द्रेण सुत्राम्णा कृतस्य । उपहूत उपहूतस्य भक्षयामि ॥ ३५ ॥ स-
 मिद्ध इन्द्रं उपसामनीके पुरोरुचा पूर्वकृद्रावृधानः । त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहु-
 र्जघान वृत्रं विदुरो ववार ॥ ३६ ॥ नराशंसः प्रति शरो मिमानस्तनूनपाः प्रति
 यज्ञस्य धाम । गोभिर्वपावन्मधुना समञ्जन्हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः ॥ ३७ ॥ ई-
 दितो देवैर्हरिवाँ २ ॥ अभिष्टिराजुह्वानो हविषा शर्द्धमानः । पुरन्दरो गोत्रभिर्वज्रबाहु-
 रायातु यज्ञमुप नो जुषाणः ॥ ३८ ॥ जुषाणो वहिर्हरिवाच इन्द्रः प्राचीनं स्यादन्त्र-
 दिशा पृथिव्याः । उरुप्रथाः प्रथमानं स्यान्ममादिन्यैरक्रं वसुभिः सजोपाः ॥ ३९ ॥
 इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमाना वृषाणं यन्तु जनयः सपत्नीः । द्वारो देवीरभितो विश्वय-
 न्ताः सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः ॥ ४० ॥ उपासानक्रो बृहती बृहन्तं पर्यस्वती
 सुदुषे शूरमिन्द्रम् । तन्तुं ततं पेशसा संवयन्ती देवानां देवं यजतः मरुक्मे ॥ ४१ ॥
 देव्या मिमाना मनुष पुरुत्रा होताराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा । मुर्धन्यज्ञस्य मधुना
 दधाना प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः ॥ ४२ ॥ तिम्रो देवीर्हविषा वर्द्धमाना इन्द्रं
 जुषाणा जनयो न पत्नीः । अर्च्छन् तन्तुं पर्यसा सरस्वतीडा देवी भारती वि-
 श्वतूर्तिः ॥ ४३ ॥ त्वष्टा दधच्छुष्ममिन्द्राय वृष्णेऽपाकोऽचिपुर्यशसे पुरूणि ।
 वृषा यजन्वृषणं भूरिरता मुर्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥ ४४ ॥ वनस्पतिरवसृष्टो
 न पार्श्वेऽस्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः । इन्द्रस्य हव्यैर्जेटरं पृणानः स्वदाति

यज्ञं मधुना घृतेन ॥ ४५ ॥ स्तोकांनामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रो वृषायमाणो वृषभ-
 स्तुराषाद् । घृतप्रुषा मनसा मोदमानाः स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ४६ ॥
 आयात्विन्द्रोऽर्जस उष न इह स्तुतः सधमादस्तु शूरः । वावृधानस्तविषीर्यस्य
 पूर्वाद्यैर्नक्षत्रमभिभूति पुष्यात् ॥ ४७ ॥ आ न इन्द्रो दूरादा न आसादभिष्टि-
 कृदर्वसे यासदुग्रः । ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः स्रजे समत्सु तुर्वणिः पृतन्यून् ॥ ४८ ॥
 आ न इन्द्रो हरिभिर्यात्वच्छावाचीनोऽर्जसे राधसे च । तिष्ठाति वज्री मधवा
 विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाजसातौ ॥ ४९ ॥ आतामिन्द्रमवितामिन्द्रध्वं हवे हवे
 सुहवध्वं शूरमिन्द्रम् । हवामि शक्रं पुरुहूतामिन्द्रध्वं स्वस्ति नो मधवा यात्विन्द्रः
 ॥ ५० ॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँर ॥ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
 वार्धतां द्वेषो अर्भयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ५१ ॥ तस्य वयध्वं सु-
 मतौ यज्ञियस्यापि भन्द्रे सौमनेसे स्याम । स सुत्रामा स्ववाँर ॥ इन्द्रो अस्मे
 आराच्चिद्वेषः सनुतयुयोतु ॥ ५२ ॥ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः ।
 मा त्वा के चिन्निर्यमन्वि न पाशिनोऽति धन्वेव ताँर ॥ इहि ॥ ५३ ॥
 एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः । स नस्तुतो वीरवद्वातु
 गोमध्वयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५४ ॥ समिद्रो अग्निरश्विना तप्तो घर्मो
 विशाद् सुतः । दुहे धेनुः सरस्वती सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनूपा
 भिषजा सुतेऽश्विनोभा सरस्वती । मध्वा रजाः सीन्द्रियमिन्द्राय पथिभिर्वहान्
 ॥ ५६ ॥ इन्द्रायेन्दुध्वं सरस्वती नराशंसं नमहुम् । अधातामश्विना मधु भे-
 षजं भिषजा सुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वाना सरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् । इडाभि-
 श्विनाविषध्वं समूर्जध्वं सध्वं रयिं दधुः ॥ ५८ ॥ अश्विना न मूचेः सुतध्वं सोमध्वं
 शक्रं परिश्रुता । सरस्वती तमाभरद्वहिपेन्द्राय पातवे ॥ ५९ ॥ कृवण्यो न व्यच-
 स्वतीरश्विम्यां न दुरो दिशः । इन्द्रो न रोदसी उभे दुहे कामान्त्सरस्वती
 ॥ ६० ॥ उषामानकमश्विना दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः । संजानाने सुपेशसा स-
 मञ्जाते सरस्वत्या ॥ ६१ ॥ पातवो अश्विना दिवा पाहि नक्रं सरस्वति । दैव्या
 होतारा भिषजा पातमिन्द्रं सचा सुते ॥ ६२ ॥ तिस्रस्त्रेधा सरस्वत्यश्विना
 भारतीडा । तीव्रं परिश्रुता सोममिन्द्राय सुषुवुर्मदम् ॥ ६३ ॥ अश्विना भेषजं मधु
 भेषजं नः सरस्वती । इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियं रूपं रूपमधुः सुते ॥ ६४ ॥ अतुथेन्द्रो
 वनस्पतिः शशमानः परिश्रुता । कीलालमश्विम्यां मधु दुहे धेनुः सरस्वती ॥ ६५ ॥
 गोभिर्न सोममश्विना मासरेण परिश्रुता । समधातुं सरस्वत्या स्वाहेन्द्रे सुतं

मधु ॥ ६६ ॥ अश्विना हविरिन्द्रियं नमुचेर्धिया सरस्वती । आ शुक्रमासुरादसु
मधमिन्द्राय जभिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विना सरस्वती हविषेन्द्रमवर्द्धयन् । स विभेद
बलं मधं नमुचावासुरे सचा ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रं पशवः सचाश्विनोभा सरस्वती ।
दधाना अभ्यनूषत हविषा यज्ञ इन्द्रियैः ॥ ६९ ॥ य इन्द्र इन्द्रियं दधुः सविता
वरुणो मगः । स सुत्रामा हविर्षतिर्यजमानाय सश्वत ॥ ७० ॥ सविता वरुणो
दधद्यजमानाय दाशुषे । आदत्त नमुचेर्वसु सुत्रामा बलमिन्द्रियम् ॥ ७१ ॥
वरुणः क्षत्रमिन्द्रियं भगेन सविता श्रियम् । सुत्रामा यशसा बलं दधाना यज्ञमा-
शत ॥ ७२ ॥ अश्विना गोभिरिन्द्रियमधोभिर्यो बलम् । हविषेन्द्रः सरस्वती
यजमानमवर्द्धयन् ॥ ७३ ॥ ता नासत्या सुपेशसा हिरण्यवर्त्तनी नरा । सरस्वती
हविष्मतीन्द्र कर्मसु नोज्वत ॥ ७४ ॥ ता भिषजा सुकर्मणा सा सुदुषा सरस्वती ।
स वृत्रहा शतक्रतुरिन्द्राय दधुरिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ युवः सुराममश्विना नमुचा-
वासुरे सचा । विपिपानाः सरस्वतीन्द्रं कर्मस्वावत ॥ ७६ ॥ पुत्रमिव पितराव-
श्विनोभेन्द्रावधुः काव्यैर्दसनाभिः । यस्सुराणं व्यपिवः शचीभिः सरस्वती त्वा
मधवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्ष्णो वशा मेपा अवसृष्टास
आहुताः । कीलालपे सोमपृष्टाय वेधसे हृदा मतिं जनय चारुमग्रये ॥ ७८ ॥ अहाव्यग्रे
हविरास्ये ते सुचीव घृतं चम्वीव सोमः । वाजसनि रयिमस्मे सुवीरं प्रशस्तं धेहि
यशसं बृहन्तम् ॥ ७९ ॥ अश्विना तेजसा चक्षुः प्राणेन सरस्वती वीर्यम् । याचेन्द्रो बले-
नेन्द्राय दधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमदपु णासत्या अश्वावद्यातमश्विना । वर्त्ती
रुद्रा नृपाय्यम् ॥ ८१ ॥ न यत्परो नान्तर आदधर्षद्वृषणवसू । दुःशङ् सो मर्त्यो
रिपुः ॥ ८२ ॥ ता न आ वोढमश्विना रयिं पिशङ्गसन्दशम् । धिषण्या वरिवो-
विदम् ॥ ८३ ॥ पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञं वष्टु धियावसुः ॥ ८४ ॥
चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञं दधे सरस्वती ॥ ८५ ॥ महो अणः
सरस्वती प्र चेतयति केतुना । धियो विश्वा वि राजति ॥ ८६ ॥ इन्द्रायाहि चि-
त्रभानो सुता इमे त्वायवः । अण्वीभिस्तना पूतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि धिये-
पितो विप्रजूतः सुतावतः । उप ब्रह्माणि वाघतः ॥ ८८ ॥ इन्द्रायाहि तूतजान
उप ब्रह्माणि हरिवः । सुते दधिष्व नश्चनः ॥ ८९ ॥ अश्विना पिबतां मधु सर-
स्वत्या सजोषसा इन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा जुषन्ताः सोम्यं मधु ॥ ९० ॥

॥ इति विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—शुन.शेषः १, २ वामदेवः ३, ४, ५ गणप्लातः ६, ७ विश्वामित्रः ८ वसिष्ठः ९
आत्रेयः १०, ११, २७ स्वस्त्यात्रेयः १२—२६, २८—६१ ।

देवता—वक्रणः १, २ अग्निवरुणौ ३, ४ आदित्याः ५ अदितिः ६ स्वर्ग्यानीः ७
मित्रावरुणौ ८ अग्निः ९, १२ ऋत्विजः १० विद्वांसः ११, १३—१६, २२, २७, ४१, ४४
विश्वेदेवाः १७—२१, २४, २६, २८ रुद्राः २३ इन्द्रः २५ अग्न्यश्वीन्द्रसरस्वत्याद्या
लिङ्गोक्ताः २६ अश्व्यादयो लिङ्गोक्ताः ३० अश्व्यादयः ३१, ३३—४०, ४६, ४७, ४९—५८
सप्तस्वत्यादयः ३२, ४८ होत्रादयः ४२, ४३ यजमानर्त्विजः ४५ अग्न्यादयः ५६ लिङ्गोक्ताः
६०, ६१ ।

छन्दः—निचृद्गायत्री १. = निचृद् त्रिष्टुप् २, ५, ११, ५८^१ स्वराट् पङ्क्तिः ३,
४ भुरिक् त्रिष्टुप् ६ यममध्या गायत्री ७ त्रिष्टुप् ९, ४८, ५०—५२, ५४ भुरिक् पङ्क्तिः
१० विराडनुष्टुप् १२, १४ अनुष्टुप् १३, १६, १९—२२, २४, २५ निचृदनुष्टुप् १५, १७,
१८ भुरिगनुष्टुप् २३, २७, २८ विराड् वृहती २६ निचृदष्टिः २९ भुरिग्व्यष्टिः ३० अति-
धृतिः ३१, ४१, ४२^२ विराडतिधृतिः ३२ भुरिगतिधृतिः ३४, ३५ निचृदष्टिः ३३, ३६
धृतिः ३७, ५६, ६० भुरिक्कृतिः ३८ निचृद्व्यष्टिः ३९, ५६ निचृद्व्यष्ट्यौ ४० त्रिपाद-
गायत्री^३ ४२^४ याजुषी पङ्क्तिः^५ उत्कृतिः ४३^६ याजुषी त्रिष्टुप्^७ स्वराट्कृतिः ४४^८
भुरिक्प्राजापत्योष्णिक्^९ भुरिगभिष्टुतिः ४५ भुरिगभिष्टुती ४६ ।^{१०} भुरिगाकृतिः^{११}
आकृतिः ४७ ब्राह्म्युष्णिक् ४८ अतिजगती ५३ स्वराट् शक्वरी ५५ अतिशक्वरी ५७
अत्यष्टिः ५८^{१२} भुरिग्विकृतिः ६१ ।

स्वरः—षड्जः १, ७, ८, ३१, ३२, ३४, ३५, ४१—४३^१ ४४, १, धैवतः २, ५, ६, ९,
११, ४४^२, ४८, ५०—५२, ५४, ५५, ५८^३ पञ्चमः ३, ४, १०, ४३^४, ४७, ५७ गान्धारः
१२—२५, २७, २८, ३०, ३६, ४०, ५६, ५८^५ मध्यमः २६, २९, ३३, ३६, ६१ ऋषभः
३७, ४५, ४६, ४९, ५६, ६० निषादः ३८, ५३ ।

॥ ओ३म् ॥ इममे वरुण भुधी हवमद्या च मृडय । त्वार्गवस्युराचके ॥ १ ॥

तच्चा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरु-
 णोह बोद्धयुरुशः ॥ २ ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्
 देवस्य हेडो अवं यासिसीष्ठाः । यजिष्ठो वन्हितः शोशुचानो विश्वा वेषांसि
 प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ ३ ॥ स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ ।
 अवं यत्त्व नो वरुणं रराणो वीहि मृडीकं सुहवो न एधि ॥ ४ ॥
 महीषु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम । तुविचित्रामजरन्ती मुरुचीं सु-
 शर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणं पृथिवीं धामनेहसं सुशर्माण-
 मदितिं सुप्रणीतिम् । देवीं नारवं स्वर्गित्रामनागसमस्त्रवन्ती मारुहेमा स्वस्तये
 ॥ ६ ॥ सुनावमारुहेयमस्त्रवन्तीमनागसम् । शतारित्रां स्वस्तये ॥ ७ ॥ आ नो
 मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुत्तमम् । मध्वा रजांसि सुक्रतू ॥ ८ ॥ प्र बाहवां सि-
 सृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुत्तमं घृतेन । आ मा जने श्रवयत युवाना भुतं मे
 मित्रावरुणा हवेमा ॥ ९ ॥ शन्नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
 जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ १० ॥ वाजे वाजेऽवत
 वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिवत मादयध्वं तृप्ता यात पथि-
 मिर्देवयानैः ॥ ११ ॥ समिद्धो अग्निः समिधा सुसमिद्धो वरेण्यः । गायत्री छन्द इन्द्रियं
 त्र्यविर्गौर्वयो दधुः ॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिं व्रतस्तनूपाश्च सरस्वती । उष्णिहा छन्द
 इन्द्रियं दित्यवाद् गौर्वयो दधुः ॥ १३ ॥ इडाभिरग्निरादयः सोमो देवो अमर्त्यः । अ-
 नुष्टुप् छन्द इन्द्रियं पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः ॥ १४ ॥ सुवर्हिरग्निः पूर्णवान् स्तीर्णवर्हि-
 रमर्त्यः । बृहती छन्द इन्द्रियं त्रियन्तो गौर्वयो दधुः ॥ १५ ॥ दुरो देवीर्दिशो मही-
 र्ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः । पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियं तुर्यवाद् गौर्वयो दधुः ॥ १६ ॥
 उपे यही सुपेशमा विश्वे देवा अमर्त्याः । त्रिष्टुप् छन्द इहेन्द्रियं पण्डवाद् गौर्वयो
 दधुः ॥ १७ ॥ दैव्या होतारा भिषजेऽरेण सयुजा युजा । जगती छन्द इन्द्रियम-
 नह्वान् गौर्वयो दधुः ॥ १८ ॥ तिस्र इडा सरस्वती भारती मरुतो विशः । विराद्
 छन्द इहेन्द्रियं धेनुर्गौर्न वयो दधुः ॥ १९ ॥ त्वष्टा तुरीपो अद्भुत इन्द्राग्नी पुष्टि-
 वर्धना । द्विपदा छन्द इन्द्रियमुक्ता गौर्न वयो दधुः ॥ २० ॥ शमिता नो वनस्पतिः
 सविता प्रसुवन् भगम् । ककुप् छन्द इहेन्द्रियं वशा बेहद्वयो दधुः ॥ २१ ॥
 स्वाहा यज्ञं वरुणः सुक्षत्रो भेषजं करत । अतिछन्दा इन्द्रियं बृहद्वेषो गौर्वयो
 दधुः ॥ २२ ॥ वसन्तेन ऋतुना देवा वसव स्त्रिवृता स्तुताः । रथन्तरेण तेजसा
 हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेण ऋतुना देवा रुद्राः पञ्चदशे स्तुताः ।

बृहता यशसा बलं हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २४ ॥ वर्षाभिर्ऋतुनादित्या स्तोमे
 सप्तदशे स्तुताः । वैरूपेण विशौजसा हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २५ ॥ शारदेन
 ऋतुना देवा एकविंश ऋभव स्तुताः । वैराजेन श्रिया श्रियं हविरिन्द्रे वयो
 दधुः ॥ २६ ॥ हेमन्तेन ऋतुना देवास्त्रिणवे मरुत स्तुताः । बलेन शक्ररीः सहो
 हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २७ ॥ शैशिरेण ऋतुना देवास्त्रयस्त्रिंशोऽमृता स्तुताः ।
 सत्येन रेवतीः चत्रं हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २८ ॥ होता यक्षत्समिधाग्निमिद-
 स्पदेऽश्विनेन्द्रं सरस्वतीमजो धूम्रो न गोधूमैः कुर्वलैर्भेषजं मधु शष्पैर्न तेज इन्द्रियं
 पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ २९ ॥ होता यक्षत्तनूनपा-
 त्सरस्वतीमविर्मेषो न भेषजं पथामधुमताभरन्नश्विनेन्द्राय वीर्यं बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं
 तोक्माभिः पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ ३० ॥ होता
 यक्षन्नराशं न नग्रहुं पतिं सुरया भेषजं मेषः सरस्वती भिषग्रथो न चन्द्र-
 श्विनोर्वेपा इन्द्रस्य वीर्यं बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्माभिः पयः सोमः परिश्रुता
 घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ ३१ ॥ होता यक्षद्विडेदित आजुहानः सरस्व-
 तीमिन्द्रं बलेन वर्धयन्नृपमेण गवेन्दियमश्विनेन्द्राय भेषजं यवैः कर्कन्धुभिर्मधु
 लाजैर्न मासरं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ ३२ ॥ होता
 यक्षद्वर्हिर्गर्गमदा भिषङ्ना सत्या भिषजाश्विनाश्वा शिशुमती भिषग्धेनुः सरस्वती
 भिषग्दुह इन्द्राय भेषजं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज
 ॥ ३३ ॥ होता यक्षदुहो दिशः कवण्यो न व्यचस्वतीरिश्विभ्यां न दुरो दिश इन्द्रो
 न रोदसी दुषे दुहे धेनुः सरस्वत्यश्विनेन्द्राय भेषजं शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियं
 पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ ३४ ॥ होता यक्षत्सुपेश-
 सोषे नक्तं दिवाश्विना समञ्जाते सरस्वत्या त्विषिमिन्द्रे न भेषजं इयेनो न र-
 जसा हुदा श्रिया न मासरं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज
 ॥ ३५ ॥ होता यक्षदैव्या होतारा भिषजाश्विनेन्द्रं न जागृचि दिवा नक्तं न भेषजैः ।
 शूषं सरस्वती भिषक् सीसेन दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वा-
 ज्यस्य होतयज ॥ ३६ ॥ होता यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजं त्रयस्त्रिधातबोऽपसो रूप-
 मिन्द्रं हिरण्यमश्विनेन्द्रा न भारती वाचा सरस्वती मह इन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः
 सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयज ॥ ३७ ॥ होता यक्षत् सुरेतस-
 मृषमं नर्यापसं त्वष्टारमिन्द्रमश्विना भिषजं न सरस्वतीमोजो न जूविरिन्द्रियं वृको
 न रभसो भिषग् वशः सुरया भेषजं श्रिया न मासरं पयः सोमः परिश्रुता

घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३८ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिं शमितारं श-
तक्रतुं भीमं न मन्युं राजानं व्याघ्रं नमसाश्विना भामं सरस्वती भिषगि-
न्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३९ ॥
होता यक्षदग्निं स्वाहाज्यस्य स्तोकां स्वाहा मदसो पृथक् स्वाहा छार्गमश्विभ्यां
स्वाहा मेपं सरस्वत्यै स्वाहा ऋपभिमिन्द्राय सिंहाय सहस इन्द्रियं स्वाहाग्निं न
भेषजं स्वाहा सोममिन्द्रियं स्वाहेन्द्रं सुत्रामाणं सवितारं वरुणं भिषजां
पतिं स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न भेषजं स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणो अग्नि-
भेषजं पयः सोमः परिश्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ४० ॥ होता यक्ष-
दश्विनो छार्गस्य वपाया मदसो जुपतां हविर्होतर्यज । होता यक्षत्सरस्वती मे-
षस्य वपाया मदसो जुपतां हविर्होतर्यज । होता यक्षदिन्द्रमृषभस्य वपाया मे-
दसो जुपतां हविर्होतर्यज ॥ ४१ ॥ होता यक्षदश्विनो सरस्वतीमिन्द्रं सु-
त्रामाणमिमे सोमाः सुरामाणञ्छार्गेन मेपं ऋपभैः सुताः शर्षेण तोक्मभिर्लज्जै-
र्महस्वन्तो मदा मासरेण परिष्कृताः शुक्राः पर्यस्वन्तो मृताः प्रस्थिता वो मधुश्रु-
तस्तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा जुपन्तां मोम्यं मधु पिबन्तु मदन्तु व्यन्तु
होतर्यज ॥ ४२ ॥ होता यक्षदश्विनो छार्गस्य हविष आचापद्य मध्यतो मेद-
उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या गृभो घस्तां नूनं घासे अज्राणां यवसप्रथ-
मानां सुमन्तृराणां शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रो-
णितः शितामत उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानां करत एवाश्विना जुपतां हविर्होत-
र्यज ॥ ४३ ॥ होता यक्षन् सरस्वतीं मेपस्य हविष आव यदद्य मध्यतो मेद
उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या गृभो घसन्नूनं घासे अज्राणां यवसप्रथमानां
सुमन्तृराणां शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रोणितः शि-
तामत उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानां करदेवत् सरस्वती जुपतां हविर्होतर्यज ॥ ४४ ॥
होता यक्षदिन्द्रमृषभस्य हविष आव यदद्य मध्यतो मेद उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा
पौरुषेय्या गृभो घसन्नूनं घासे अज्राणां यवसप्रथमानां सुमन्तृराणां शतरुद्रि-
याणामग्निष्वात्तानाम्पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतोऽङ्गाद-
ङ्गादवत्तानाङ्गरदेवमिन्द्रो जुपतां हविर्होतर्यज ॥ ४५ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिमभि
हि पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित । यत्राश्विनोश्छार्गस्य हविषः प्रिया धामानि यत्र
सरस्वत्या मेपस्य हविषः प्रिया धामानि यत्रेन्द्रस्य ऋपभस्य हविषः प्रिया धामानि य-
त्राग्नेः प्रिया धामानि यत्र सोमस्य प्रिया धामानि यत्रेन्द्रस्य सुत्राम्णः प्रिया धामानि

यत्र सवितुः प्रिया धामानि यत्र वरुणस्य प्रिया धामानि यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथाः-
 सि यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि तत्रैतान् प्रस्तु-
 त्येवोपस्तुत्येवोपावसन्नद्रभीयस इव कृत्वी करदेवन्देवो वनस्पतिर्जुपताः हविर्होतर्य-
 ज ॥४६॥ "होता यक्षदग्निः स्विष्टकृतम्" यादृग्निगृध्विनोऽग्न्यागस्य हविर्षः प्रिया धा-
 मान्ययाद् सरस्वत्या मेघस्य हविर्षः प्रिया धामान्ययाऽहिन्द्रस्य ऋषभस्य हविर्षः प्रि-
 या धामान्ययाऽह्येः प्रिया धामान्ययाद् सोमस्य प्रिया धामान्ययाऽहिन्द्रस्य सुत्राम्णाः
 प्रिया धामान्ययाद् सवितुः प्रिया धामान्ययाद्वरुणस्य प्रिया धामान्ययाद्वनस्पतेः प्रिया
 पाथाः स्ययाद् देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि यक्षत्
 स्वं महिमान्मायजतामेज्या इषः कृणोतु सो अर्ध्वरा जातवेदा जुषताः हविर्होतर्यज
 ॥४७॥ देवं बर्हिः सरस्वती सुदेवमिन्द्रे अश्विना । तेजो न चक्षुरक्षयार्थहिषा दधुरिन्द्रि-
 यं वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥४८॥ देवीर्द्वारो अश्विना भिषजन्द्रे सरस्वती । प्रा-
 णं न वीर्यं नसि द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥४९॥ देवी उपा-
 सावश्विना सुत्रामेन्द्रे सरस्वती । वलं न वाचमास्य उपाभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने
 वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५०॥ देवी जोषी मरस्वत्याश्विनेन्द्रमवर्धयन् । श्रोत्रं न कर्ण-
 योर्येशो जोषीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५१॥ देवी उर्जाहुती
 दुधे सुदुधेन्द्रे सरस्वत्याश्विना भिषजावतः । शक्रं न ज्योतिस्तनयोरार्हुती धत्त
 इन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५२॥ देवा देवानां भिषजा होताराविन्द्र-
 मश्विना । वषट्कारैः सरस्वती त्विषिं न हृदये मतिथिं होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं व-
 सुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५३॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीराश्विनेडा सरस्वती ।
 शूषं न मध्ये नाभ्यामिन्द्राय दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५४॥
 देव इन्द्रो नराशथः सस्त्रिवरुथस्सरस्वत्याश्विम्यामीयते रथः । रेतो न रूपममृतं
 जनित्रमिन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५५॥
 देवो देवैर्वनस्पतिर्हिरण्यवर्णो अश्विभ्याः सरस्वत्या सुपिप्पल इन्द्राय पच्यते म-
 धुः । ओजो न जूतिर्ऋषभो न भासं वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य
 व्यन्तु यज ॥५६॥ देवं बर्हिर्वारितीनामध्वरे स्तीर्णमश्विम्यामूर्णप्रदाः सरस्व-
 त्या स्योनमिन्द्र ते सदाः । ईशायै मन्युश्छराजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियं वसुवने व-
 सुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५७॥ "देवो अग्निः स्विष्टकृदेवान्यक्षद्यथायथः होता-
 राविन्द्रमश्विना वाचा वाचश्च सरस्वतीमग्निथ सोमः स्विष्टकृत् स्विष्ट इन्द्रः सु-
 त्रामा सविता वरुणो भिषगिष्ठो देवो वनस्पतिः स्विष्टा देवा आज्यपाः" स्विष्टो

अग्निरग्निना होता होत्रे स्विष्टकृद्यशो न दधदिन्द्रियमूर्जमपचितिः स्वधां व-
सुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५८॥ अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्
पक्तीः पचन् पुरोडाशान् बध्नन्नश्विभ्यां छागं सरस्वत्यै मेषमिन्द्राय ऋषभं सु-
न्वन्नश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णो सुरासोमान् ॥ ५९ ॥ सूपस्था अद्य
देवो वनस्पतिरभवदश्विभ्यां छागेन सरस्वत्यै मेषेणेन्द्राय ऋषभेणाक्षस्तान् मेद-
स्तः प्रति पचतामृभीषतावीवृधन्त पुरोडाशैरपुंश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा सुरा-
सोमान् ॥ ६० ॥ त्वामद्य ऋष अप्रैष्य ऋषीणां नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य
आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देव दानन्यदुस्ता-
न्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः
सूक्तावाकाय सूक्ता ब्रूहि ॥ ६१ ॥

॥ इत्येकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १, ३—८, ११—१४, १६, १६, २०, २२—३४ यज्ञपुरुषः
२ विश्वामित्रः ६ मेधातिथिः १० सुतम्भरः १५ विश्वरूपः १७ अरुणत्रसदस्यू १८ स्व-
स्त्यात्रेयः २१ ।

देवता—सविता १, ६—१४ विद्वांसः २ अग्निः ३, १५—१७, १६ विश्वेदेवाः ४
इन्द्रादयः ५ अग्न्यादयः ६, २७ प्राणादयः ७, २३ प्रयन्नवन्तो जीवादयः ८ पचमानः १८
प्रजापत्यादयः २० विद्वान् २१ लिङ्गोक्ताः २२, २६ दिशः २४ अलादयः २५ वातादयः
२६ नक्षत्रादयः २८ वस्वादयः ३० मासाः ३१ वाजादयः ३२ आयुरादयः ३३ यज्ञः ३४ ।

छन्दः—निचृत् पङ्क्तिः १ निचृत् त्रिष्टुप् २ भुरिगनुष्टुप् ३ जगती ४, २७
अतिधृतिः ५ भुरिगतिजगती ६ अत्यष्टिः ७ निचृदतिधृतिः ८, २०, २४ निचृ-
द्गायत्री ६, १३, १५—१७ गायत्री १०—१२ पिपीलिकामध्यानिचृद्गायत्री

१४ पिपीलिकामभ्या विराडनुष्टुप् १८ भुरिग्विकृतिः १६ विराडतिष्ठतिः २० आर्ष्यनुष्टुप्
२१ स्वराड्विकृतिः २२ स्वराडनुष्टुप् २३ अष्टिः २५ विराडभिकृतिः २६ भुरिग्विष्टी २८
निचृदत्यष्टिः २९ कृतिः ३० भुरिगत्यष्टिः ३१ अत्यष्टिः ३२ प्रकृतिः ३३ भुरिगुणिकृ ३४ ।

स्वरः—पञ्चमः १ धैवतः २, ३३, ३४ गान्धारः ३, ७, १८, २१, २३, २६, ३१, ३२
निषादः ४, ६, २७, ३० षड्जः ५, ८—१७, २०, २२, २४ मध्यमः १६, २५, २८ ऋषभः
२९ ॥

॥ ओ३म् ॥ तेजोऽसि शुक्रममृतमायुष्पा आर्युर्मं पाहि । देवस्य त्वा सवितुः प्रसु-
बुधिनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामार्ददे ॥ १ ॥ इमामगृभ्णन्नरशानामृतस्य पूर्वे आर्युषि
विदथेषु कव्या । सा नो अस्मिन्मृत आर्बभूव ऋतस्य सामन्तसरमारपन्ती ॥ २ ॥
अभिधा असि भुवनमसि यन्तासि धृत्ता । स त्वमग्निं वैश्वानरं सप्रथसङ्गच्छ स्वा-
हाकृतः ॥ ३ ॥ स्वगा त्वा देवेभ्यः प्रजापतये ब्रह्मन्नश्च भन्तस्यामि देवेभ्यः प्रजा-
पतये तेन राध्यासम् । तं बधान देवेभ्यः प्रजापतये तेन राधुहि ॥ ४ ॥ प्रजाप-
तये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामि वाक्वे त्वा जुष्टं प्रोक्षामि
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामि सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामि । यो अर्व-
न्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः परो मर्तः परः श्वा ॥ ५ ॥ अग्नये स्वाहा
सोमाय स्वाहापां मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा वायवे स्वाहा विष्णवे स्वाहेन्द्राय
स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा ॥ ६ ॥ हिङ्गाराय स्वाहा
हिकृताय स्वाहा क्रन्दते स्वाहा वक्रन्दाय स्वाहा प्रोथते स्वाहा प्रप्रोथाय स्वाहा
गन्धाय स्वाहा घृताय स्वाहा निविष्टाय स्वाहोपविष्टाय स्वाहा सन्दिताय स्वाहा
बज्रगते स्वाहासीनाय स्वाहा शयानाय स्वाहा स्वपते स्वाहा जाग्रते स्वाहा कूजते
स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा विजृम्भमाणाय स्वाहा विचृताय स्वाहा संधानाय स्वाहो-
पस्थिताय स्वाहाऽयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहा ॥ ७ ॥ यते स्वाहा धावते स्वा-
होद्गवाय स्वाहोदुद्रुताय स्वाहा शृङ्गाराय स्वाहा शकृताय स्वाहा निपण्णाय स्वाहो-
त्थिताय स्वाहा जवाय स्वाहा बलाय स्वाहा विवर्त्तमानाय स्वाहा विवृत्ताय स्वाहा
विधून्वानाय स्वाहा विधृताय स्वाहा शुश्रूषमाणाय स्वाहा शृण्वते स्वाहेक्षमाणाय
स्वाहेक्षिताय स्वाहा वीक्षिताय स्वाहा निमेषाय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा यत्
पिबति तस्मै स्वाहा यन्मूत्रं करोति तस्मै स्वाहा कुर्वते स्वाहा कृताय स्वाहा
॥ ८ ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरण्य-

पाणिपूतये सवितारमुपह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥ १० ॥ देवस्य चेततो महीम्प्र सवि-
तुर्हवामहे । सुमतिः सत्यराधसम् ॥ ११ ॥ सुष्टुतिः सुमतीवृधो रातिः सवितुरीमहे ।
प्र देवाय मतीविदे ॥ १२ ॥ रातिः सत्पति महे सवितारमुप ह्वये । आसवं देववी-
तये ॥ १३ ॥ देवस्य सवितुर्मतिमासवं विश्वेदव्यम् । धिया भगं मनामहे ॥ १४ ॥
अग्निः स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥ १५ ॥ स
हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्धिया समृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निं दूतं
पुरो दधे हव्यवाहमुप वृचे देवाँ ॥ आसादयादिह ॥ १७ ॥ अजीजनो हि पव-
मान सूर्य्यं विधारे शक्मना पर्यः । गोजाग्या रथं हमाणः पुरंध्या ॥ १८ ॥ विभूर्मात्रा
प्रभूः पित्राश्चोऽसि हयोऽस्य त्योंऽसि मयेऽस्य र्वीसि सार्धं रसि वाज्यसि वृषासि नृमणा
असि । ययुर्नामासि शिशुर्नामास्यादित्यानां पन्वान्विहि । देवा आशापाला एनं
देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं रक्षन् । इह रन्ति रिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वा-
हा ॥ १९ ॥ काय स्वाहा कस्य स्वाहा कतमस्य स्वाहा स्वाहाधिमार्धाताय स्वाहा मनः
प्रजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञातायादिन्य स्वाहादिन्य एध्वे स्वाहादिन्यमुमृडीकाय स्वा-
हा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकाय स्वाहा सरस्वत्यै वृद्धन्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिपाय स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्व-
ष्ट्रे पुरुषपाय स्वाहा विष्णवे स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा विष्णवे शिपिविष्टाय
स्वाहा ॥ २० ॥ विश्वो देवस्य नतमर्तो वृणीत सूर्य्यम् । विश्वो राय इपुष्यति द्युक्षं वृणीत
पुण्यम् स्वाहा ॥ २१ ॥ आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसा जायतामराष्ट्रे राजन्युः शूरं ह-
व्योऽतिव्याधी महारथो जायतां दोग्ध्रीं धेनुवोऽनङ्गानाशुः सप्तिः पुरन्ध्रियोपा जि-
ष्णुरथेष्टाः सभेयो युवास्य यजमानस्य वीरो जायतां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु
फलवत्यो न ओपधयः पच्यन्तां यागक्षेमो नः कल्पताम् ॥ २२ ॥ प्राणाय स्वाहापानाय
स्वाहा व्यानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा मनसे स्वाहा ॥ २३ ॥
प्राच्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहा दार्क्षिण्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहा
प्रतीच्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहादीक्ष्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहा-
ध्वार्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहा
॥ २४ ॥ अद्भ्यः स्वाहा वार्य्यः स्वाहादिकाय स्वाहा तिष्ठन्तीभ्यः स्वाहा अर्व-
न्तीभ्यः स्वाहा स्थन्दमानाभ्यः स्वाहा कूप्याभ्यः स्वाहा स्रष्टाभ्यः स्वाहा धार्या-
भ्यः स्वाहा र्णवाय स्वाहा समुद्राय स्वाहा सरिराय स्वाहा ॥ २५ ॥ वाताय स्वाहा
धूमाय स्वाहा आय स्वाहा मेधाय स्वाहा विद्योतमानाय स्वाहा स्तनयते स्वाहा वस्फू-

जिते स्वाहा वर्षते स्वाहावर्षते स्वाहोऽग्रं वर्षते स्वाहा शीघ्रं वर्षते स्वाहोदग्दहणते स्वा-
 होदग्दहीताय स्वाहा पुष्णते स्वाहा शीकायते स्वाहा पुष्वाभ्यः स्वाहा हृदुनीभ्यः
 स्वाहा नीहाराय स्वाहा ॥ २६ ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेन्द्राय स्वाहा पृथिव्यै
 स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाशाभ्यः स्वाहोर्व्यं दिशे स्वा-
 हावीच्यं दिशे स्वाहा ॥ २७ ॥ नक्षत्रेभ्यः स्वाहा नक्षत्रियेभ्यः स्वाहाहोरात्रेभ्यः
 स्वाहाधिमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहाऽऋतुभ्यः स्वाहात्तिवेभ्यः स्वाहा सँवत्स-
 राय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहा चन्द्राय स्वाहा सूर्याय स्वाहा ग्रिमभ्यः स्वाहा
 वसुभ्यः स्वाहा रुद्रेभ्यः स्वाहा दित्येभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहा मूर्तेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वाहा पुष्पेभ्यः स्वाहा
 फलेभ्यः स्वाहापथीभ्यः स्वाहा ॥ २८ ॥ पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा
 सूर्याय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाऽऋतुभ्यः स्वाहापथीभ्यः स्वाहा वन-
 स्पतिभ्यः स्वाहा परिल्लवेभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः स्वाहा मरीमूपेभ्यः स्वाहा ॥ २९ ॥
 अमेव स्वाहा वसुभ्ये स्वाहा विभुभ्ये स्वाहा विवस्वते स्वाहा गणेश्रिये स्वाहा गण-
 पतये स्वाहाभिभुवे स्वाहाधिपतये स्वाहा शूपाय स्वाहा सधिसर्पाय स्वाहा च-
 न्द्राय स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा मलिम्लुचाय स्वाहा दिवा पतयते स्वाहा ॥ ३० ॥
 मधवे स्वाहा माधवाय स्वाहा शुक्राय स्वाहा शुचये स्वाहा नभसे स्वाहा नभस्याय
 स्वाहेपाय स्वाहाजीष स्वाहा महसे स्वाहा सधस्याय स्वाहा तपसे स्वाहा तपस्याय
 स्वाहाऽहमसूतये स्वाहा ॥ ३१ ॥ वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहापिजाय स्वाहा
 ऋतवे स्वाहा स्युः स्वाहा मुधेन स्वाहा व्यरनुविने स्वाहान्त्याय स्वाहान्त्याय भौव-
 नाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा ॥ ३२ ॥ आ-
 युर्गजेन कल्पता स्वाहा प्राणो यज्ञेन कल्पता स्वाहापानो यज्ञेन कल्पता
 स्वाहा व्यानो यज्ञेन कल्पता स्वाहादानो यज्ञेन कल्पता स्वाहा समानो यज्ञेन
 कल्पता स्वाहा चक्षुर्गजेन कल्पता स्वाहा श्रोत्रं यज्ञेन कल्पता स्वाहा वाग्यज्ञेन
 कल्पता स्वाहा मनो यज्ञेन कल्पता स्वाहात्मा यज्ञेन कल्पता स्वाहा ब्रह्मा
 यज्ञेन कल्पता स्वाहा ज्योतिर्गजेन कल्पता स्वाहा सूर्यज्ञेन कल्पता स्वाहा
 पूष्टं यज्ञेन कल्पता स्वाहा यज्ञो यज्ञेन कल्पता स्वाहा ॥ ३३ ॥ एकस्मै स्वाहा
 द्वाभ्या स्वाहा शताय स्वाहैकशताय स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहा ॥ ३४ ॥

॥ इति द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—६५ ।

देवता—परमेश्वरः १—५, ५२ सूर्यः ६, १० इन्द्रः ७ वायवादयः ८ जिह्वासुः ९, ११, ४५, ४७ विद्युदादयः १२ ब्रह्मादयः १३, ४८ ब्रह्मा १४ विद्वान् १५ सविता १६ अग्न्यादयः १७ प्राणादयः १८ गणपतिः १९ राजप्रजे २०, २२, २३, ३१ न्यायाधीशः २१ भूमिसूर्यो २४, २५ श्रीः २६, २७ प्रजापतिः २८ विह्वांसः २९, ३३ राजा ३०, ३२, ४३, ४४ प्रजा ३४, ३५, ४०, ४१ स्त्रियः ३६, ३७ सज्जानन्दः ३८ अग्न्यापकः ३९, ४२ सूर्यादयः ४६ प्रष्टुसमाधातागौ ४६ ईश्वरः ५०, ६४, ६५ पुरुषेश्वरः ५१ प्रष्टा ५३, ५५, ५७, ५९, ६१ समाधाता ५४, ५६, ६०, ६२, ६३ समिधा ५८ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १, ३, ६०, निचृदाकृतिः २ विकृतिः ४ गायत्री ५ विराड्गायत्री ६ निचृद्वृहती ७ अन्यष्टिः ८ निचृद्व्यष्टिः ९ अनुष्टुप् १०, ११, २६, २७, २९, ३१, ३२, ३७, ४०, ४१, ४३, ४६, ४७, ४८, ४९, ५३, ५५ निचृदनुष्टुप् १२, १४, १५, २४, २५, २८, ३०, ३४, ४५, ५४ भुरितिजगती १३ विराड् जगती १६, १८ अतिशक्त्यौ १७ शकरी १९ स्वराडनुष्टुप् २० भुरिगायत्री २१, ३९ विराडनुष्टुप् २२, ६३ वृहती २३ उष्णिक् ३३ भुरिगुष्णिक् ३५, ३६, ४२ निचृत्पङ्क्तिः ३८ उष्णिक् ४४ निचृत्त्रिष्टुप् ५०, ५७, ५८, ५९, ६१ पङ्क्तिः ५१ विराट् त्रिष्टुप् ५२, ६२, ६५ स्वराडुष्णिक् ५६ विराडुष्णिक् ६४ ।

स्वरः—धैवतः १, ३, १६, ५०, ५२, ५७—६२, ६५ पञ्चमः २, १७, ३८, ५१ मध्यमः ४, ७, २३ षड्जः ५, ६, २१, ३९ गान्धारः ८—१२, १४, १५, २०, २२, २४—३२, ३४, ३७, ४०, ४१, ४३, ४५—४९, ५३—५५, ६३ निषादः १३, १६, १८ ऋषभः ३३, ३५, ३६, ४२, ४४, ५६, ६४ ॥

॥ ओ३म् ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दा-
धार पृथिवीं घामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोऽसि प्रजा-
पतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः सूर्यस्ते महिमा । यस्तेऽहन्त्सम्वत्सरे महिमा

सम्बभूव यस्ते वायावन्तरिक्षे महिमा सम्बभूव यस्ते दिवि सूर्ये महिमा सम्बभूव
तस्मै ते महिम्ने प्रजापतये स्वाहा देवेभ्यः ॥ २ ॥ यः प्राणतो निमिषतो महित्वे-
क इद्राजा जगतो बभूव । य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम
॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिश्चन्द्रमास्ते म-
हिमा । यस्ते रात्रौ संवत्सरे महिमा सम्बभूव यस्ते पृथिव्यामग्नौ महिमा सम्बभूव
यस्ते नक्षत्रेषु चन्द्रमासि महिमा सम्बभूव तस्मै ते महिम्ने प्रजापतये देवेभ्यः स्वाहा
॥ ४ ॥ युञ्जन्ति ब्रध्नमरुपं चरन्तम्परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ ५ ॥
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्ण नृवाहसा ॥ ६ ॥ यद्वातो
अपो अग्नीगन्ध्रियामिन्द्रस्य तन्वम् । एतच्छ्रुतोत्तरेनेन पथा पुनरश्वमार्वत्तयासि
नः ॥ ७ ॥ वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा-
दित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा । भूर्भुवः स्वर्लाजीरेज्ज्याचीरेन्यव्ये गव्यं एत-
दन्नमत्त देवा एतदन्नमद्वि प्रजापते ॥ ८ ॥ काः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जा-
यते पुनः । किच्छ्रुस्विद्धिमस्य भेषजं किम्वावपनं महत् ॥ ९ ॥ सूर्य एकाकी चरति
चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निहिमस्य भेषजं भूमिगवपनं महत् ॥ १० ॥ काः स्विदा-
सीत्पूर्वचित्तिः किच्छ्रुस्विदासीद्वृहद्वयः । काः स्विदासीत्पिलिप्पिला काः स्विदा-
सीत्पिशङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्वृहद्वयः । अर्विरासीत्पि-
लिप्पिला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ वायुष्टा पचतैरवत्वसितग्रीवश्छागैर्न्य-
ग्रोधधमसैः शल्मलिर्वृद्ध्या । एष स्य राथ्यो वृषा पद्भिश्चतुर्भिरेदगन्ब्रह्मा कृ-
ष्णाश्च नोऽवतु नमोऽग्रेयं ॥ १३ ॥ सष्टंशितो रश्मिना रथः सष्टंशितो र-
श्मिना हर्यः । सष्टंशितो अप्सवप्सुजा ब्रह्मा सोमपुरोगवः ॥ १४ ॥ स्वयं वाजि-
स्तन्वं कल्पयस्व स्वयं यजस्व स्वयं जुपस्व । महिमा तेऽन्येन न सन्नशे ॥ १५ ॥
न वा उ एतन्निग्रयमे न रिष्यसि देवाँर ॥ इदं पि पृथिभिः सुगोभिः । यत्रासते
सुकृतो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः सञ्चिता दधातु ॥ १६ ॥ अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त
स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वाग्निः स ते लोको भविष्यति तज्जेष्यसि पित्रैता अपः ।
वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोको भविष्यति
तं जेष्यसि पित्रैता अपः । सूर्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्-
त्सूर्यः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पित्रैता अपः ॥ १७ ॥ प्राणाय स्वा-
हाणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा । अम्बे अम्बिकेऽम्बालिके न मा नयति क-
श्चन । ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्गम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गणानां त्वा गणपतिं

हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपतिः॑ हवामहे निधीनां त्वा निधिपतिः॑ हवामहे वसो
मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजसि गर्भधम् ॥१६॥ ता उभौ चतुरः एदः सु-
म्प्रसारयाव स्वर्गे लोके प्रोर्णुवाथां वृषां वाजी रेतोधा रेतो दधातु ॥ २० ॥ उत्स-
कथ्या अवं गुदं धेहि समञ्जि चारया वृषन । य स्त्रीणां जीवभोजनः ॥२१॥ यका-
सकौ शकुन्तिकाहलगिति वञ्चति । आहन्ति गभे पयो निगल्गलीति धारका ॥ २२ ॥
यकोऽमकौ शकुन्तक आहलगिति वञ्चति । विवक्षत इव ते मुखमध्वर्यो मा नस्त्वमभि
भाषथाः ॥ २३ ॥ माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः । प्रतिलामीति ते
पिता गभे मुष्टिमतङ्गसयत् ॥ २४ ॥ माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य क्रीडतः ।
विवक्षत इव ते मुखं ब्रह्मन्मा त्वं वदो ब्रह्म ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वमेनामुच्छ्रापय गिरौ
भारः॑ हरन्निव । अथास्य मध्यमेजताः॑ शीते वाते पुनन्निव ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वमेन-
मुच्छ्रयताद्विरौ भारः॑ हरन्निव । अथास्य मध्यमेजतु शीते वाते पुनन्निव ॥२७॥
यदस्या अ॑हुमेघाः कृधु स्थूलमुपानमत । मुष्काविदस्या एजता गोशफे शकुला-
विंव ॥ २८ ॥ यदेवामो ललामगुं प्र विष्टीमिनमाविपुः । मकथूना दंदिश्यते नारी स-
त्यस्माच्छिभुवो यथा ॥ २९ ॥ यद्वरिणो ययमसि न पुष्टं पशु मन्यते । शुद्रा य-
दर्यजारा न पोषाय धनायति ॥ ३० ॥ यद्वरिणो ययमसि न पुष्टं ब्रह्म मन्यते ।
शुद्रो यदर्ययि जारो न पोषमनुमन्यते ॥ ३१ ॥ दधिक्रावर्णा अक्राविषं जिष्णोरश्व-
स्य वाजिनः । सुगभि नो सुर्वा कम्प्राण आयुर्धप नागिपत् ॥३२॥ गायत्री त्रि-
ष्टुप् जगन्त्यनुष्टुप्पङ्क्त्या सह । बृहन्त्युष्णिहा ककुसूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥ ३३ ॥
द्विपदा याश्चतुष्पदाश्चिपदा याश्च पदपदाः । विच्छन्दा याश्च सच्छन्दाः सूचीभिः
शम्यन्तु त्वा ॥३४॥ महानाम्न्यो र्वन्त्यो विञ्चा आशाः प्रभूर्वराः । मेघाविद्युतो वाचः
सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥ ३५ ॥ नार्यस्ते पत्न्यो लोम विचिन्त्यन्तु मनीषया । देवानां
पत्न्यो दिशः सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥३६॥ रजता हरिणीः मासा युजो युज्यन्ते कर्म-
भिः । अश्वस्य वाजिनस्त्वुचि सिमाः शम्यन्तु शम्यन्तीः ॥३७॥ कविद्वज यवमन्तो
यवञ्चिद्यथा दान्त्यनुपूर्व वियूय । इहेहपाङ् कृणुहि भोजनानि ये वहिषो नम उक्ति
यजन्ति ॥३८॥ कस्त्वाच्छयति कस्त्वा विशास्ति कस्ते गात्राणि शम्यति । क उ ते श-
मिता कविः ॥ ३९ ॥ ऋतवस्त ऋतुथा पर्व शमितारो वि शासतु । सम्बत्सरस्य
तेजसा शमीभिः शम्यन्तु त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाः परुषपि ते मासा आच्छय-
न्तु शम्यन्तः । अद्वेरात्राणि मरुतो विलिष्टाः॑ स्रदयन्तु ते ॥ ४१ ॥ देव्या अ-
ध्वर्यवस्त्वाच्छयन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते सिमाः कृण्वन्तु शम्यन्तीः

॥ ४२ ॥ औस्ते पृथिव्यन्तरिक्षं वायुश्छिद्रं पृणातु ते । सूर्यस्ते नक्षत्रैः सह लोकं
 कृणोतु साधुया ॥ ४३ ॥ शन्ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्वरेभ्यः । शमस्थभ्यो
 मज्जभ्यः शम्वस्तु तन्वै तव ॥ ४४ ॥ कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विजायते
 पुनः । किं स्विद्विमस्य भेषजं किम्वापनं महत् ॥ ४५ ॥ सूर्य्य एकाकी चरति
 चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्विमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥ ४६ ॥ किं स्वि-
 त्सूर्य्यसमं ज्योतिः किं समुद्रसमं सरः । किं स्विनृथिव्यं वर्षीयः कस्य मात्रा
 न विद्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्म सूर्य्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमं सरः । इन्द्रः पृथिव्यं
 वर्षीयान् गोस्तु मात्रा न विद्यते ॥ ४८ ॥ पृच्छामि त्वा चितयं देवस्रस्व यदि त्वा-
 मत्र मनसा जगन्थ । येषु विष्णुस्त्रिषु पदेज्वेष्टेस्तेषु विश्वं भुवनमाविवेश ॥ ४९ ॥
 ॥ ४९ ॥ अपि तेषु त्रिषु पदेज्वस्मि येषु विश्वं भुवनमाविवेश । सद्यः पर्य्यमि
 पृथिवीमुत द्यामेकेनाङ्गेन दिवा अस्य पृष्ठम् ॥ ५० ॥ केज्वन्तः पुरुष आ विवेश
 कान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि । एतद् ब्रह्मनुपवल्हामसि त्वा किं स्विन्नः प्रति वोचा-
 स्यत्र ॥ ५१ ॥ पञ्चस्रन्तः पुरुष आविवेश तान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि । एत-
 त्वात्र प्रतिमन्वानो अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मत् ॥ ५२ ॥ का स्विदासी-
 त्पूर्वाचित्तिः किं स्विदामीदबृहद्वयः । का स्विदामीत्पिलिप्पिला का स्विदासी-
 त्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरासीत्पूर्वाचित्तिरश्व आसीदबृहद्वयः । आर्विरासीत्पि-
 लिप्पिला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ ५४ ॥ का ईमरे पिशङ्गिला का ई कुरुपिश-
 ङ्गिला । क ईमास्कन्दमर्पति क ई पन्थां विसर्पति ॥ ५५ ॥ अजारं पिशङ्गि-
 ला श्वावित्कुरु पिशङ्गिला । शश आस्कन्दमर्पत्यहिः पन्थां वि सर्पति ॥ ५६ ॥
 कत्यस्य विष्टाः कत्यक्षराणि कति होमासः कतिधा समिद्धः । यज्ञस्य त्वा विदथा
 पृच्छमत्र कति होतार ऋतुशो यजन्ति ॥ ५७ ॥ पडस्य विष्टाः शतमक्षरा-
 ण्यशीतिहोमाः समिधो ह तिस्रः । यज्ञस्य ते विदथा प्र ब्रवीमि सप्त होतार
 ऋतुशो यजन्ति ॥ ५८ ॥ को अस्य वेद भुवनस्य नाभिः को द्यावापृथिवी
 अन्तरिक्षम् । कः सूर्य्यस्य वेद बृहतो जनित्र को वेद चन्द्रमसं यतोजाः ॥ ५९ ॥
 वेदाहमस्य भुवनस्य नाभिः वेद द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम् । वेद सूर्य्यस्य बृहतो
 जनित्रमथो वेद चन्द्रमसं यतोजाः ॥ ६० ॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि
 यत्र भुवनस्य नाभिः । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं
 व्योम ॥ ६१ ॥ इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः । अ-
 यं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥ ६२ ॥ सुभूः स्व-

यम्भूः प्रथमोन्तर्महत्पृणवे । दधे ह गर्भमृत्विचं यतो जातः प्रजापतिः ॥ ६३ ॥
 होता यक्षत्प्रजापतिश्च सोमस्य महिम्नः । जुषतां पिबतु सोमश्च होतर्यज ॥ ६४ ॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परि ता बभूव । यत्कोमास्ते जुहुमस्तन्नो
 अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६५ ॥

॥ इति त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—४० ।

देवता—प्रजापतिः १ सोमादयः २ अश्व्यादयः ३ मारुतादयः ४ विश्वेदेवाः ५
 अग्न्यादयः ६, ६, १२, १४, १६, २३, ३४ इन्द्रादयः ७, १५ इन्द्राग्न्यादयः ८, १७
 अन्तरिक्षादयः १० वसन्तादयः ११, २० विराजादयः १३ पितरः १८ वायुः १६ वरुणः
 २१ सोमादयः २२, २४, ३२ कालावयवाः २५ भूम्यादयः २६ वस्वादयः २७ ईशानादयः
 २८ प्रजापत्यादयः २९—३१ मित्रादयः ३३ चन्द्रादयः ३५ अश्विन्यादयः ३६ अर्धमासा-
 दयः ३७ वर्षादयः ३८ आदित्यादयः ३९ विश्वेदेवादयः ४० ।

छन्दः—भुरिक्संस्कृतिः १ निचृत्संस्कृतिः २ निचृदतिजगती ३ विराडतिधृतिः ४
 निचृद्बृहती ५, २७ विराडुष्णिक् ६, १५ अतिजगती ७ विराड्बृहती ८, ११, २२
 निचृत्पंक्तिः ९ विराड्गायत्री १० विराडनुष्टुप् १२, २६ निचृदनुष्टुप् १३ भुरिगति-
 जगती १४, १८ शकरी १६, ४० भुरिगायत्री १७ त्रिपाद्गायत्री १६ विराड्जगती २०
 विराट् २१ पंक्तिः २३ भुरिक् पंक्तिः २४ विराट् पंक्तिः २५ भुरिगनुष्टुप् २६ बृहती २८
 निचृदतिधृतिः ३० स्वराट् त्रिष्टुप् ३१, ३६ भुरिजगती ३२, ३३, ३७ स्वराट् शकरी
 ३४ निचृद्भकरी ३५ निचृजगती ३६ स्वराड् जगती ३८ ।

स्वरः—गान्धारः १, २, १२, १३, २६, २६ निषादः ३, ७, १४, १८, २०, ३२, ३३, ३६, ३७, ३८ षड्जः ४, १०, १७, १६, ३० मध्यमः ५, ८, ११, २१, २२, २७, २८ ऋषभः ६, १५ पञ्चमः ९, २३, २४, २५ ध्रुवतः १६, ३१, ३४, ३५, ३६, ४० ॥

॥ अ० ३५ ॥ अथस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्याः कृष्णग्रीवा आग्नेयो रराटे पुरस्ता-
त्सारस्वती मेष्णुधस्तादन्वोराजिनावधोर्गोमा वाहोः सौमार्गोष्णः श्यामो नाभ्याः २
सौर्ययामो श्वेतश्च कृष्णश्च पार्श्वयोन्वाघो लोमशमर्क्यो सकथ्योर्वीयव्युः श्वेतः
पुच्छ इन्द्राय स्वपस्प्राय वेहद्वैष्णवो वासनः ॥ १ ॥ रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धु-
रोहितस्ते सौम्या वभ्रुररुणवभ्रुः शुक्रवधुस्तं वाकृणाः शितिरन्ध्रोन्यतः शितिर-
न्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते सावित्राः शितिवाहुस्त्वन्तः शितिवाहुः समन्तशितिवाहुस्ते
वाहस्पत्याः पृषती क्षुद्रपृषती म्युलपृषती ता मैत्रावरुण्यः ॥ २ ॥ शुद्धवालाः सर्व-
शुद्धवालां मणिवालास्त आश्विनाः श्वेतः श्वेताश्वोष्णस्ते रुद्राय पशुपतये कर्णा-
यामा अवलिमा रौद्रा नभोरूपाः पार्जन्याः ॥ ३ ॥ पृश्निस्तिरश्वीनपृश्निर्ध्वपृश्निस्ते
मारुताः फल्गुर्लोहितोर्णी पल्लवी ताः सारस्वत्यः प्लीहाकर्णोः शुण्डाकर्णोऽध्यालो-
हकर्णस्ते त्वाघाः कृष्णग्रीवाः शितिकर्णोऽजिजमकथस्त ऐन्द्राघाः कृष्णाज्जिगन्पा-
ज्जिर्महाज्जिस्त उपस्प्राः ॥ ४ ॥ शिल्पा वैश्वदेव्यो रोहितयस्त्वयवयो वाचेर्वज्राता
अर्दित्यै सरूपा धात्रे वत्सतुर्यो देवानां पत्नीभ्यः ॥ ५ ॥ कृष्णग्रीवा आग्नेयाः शिति-
अवो वध्वता ररोहिता रुद्राणां श्वेता अवगोकिण आदित्यानां नभोरूपाः पार्जन्याः
॥ ६ ॥ उन्नत ऋषभो वासनस्त ऐन्द्रावैष्णवा उन्नतः शितिवाहुः शितिपृष्ठस्त ऐन्द्रावा-
हस्पत्याः शुक्ररूपा वाजिनाः कल्माषा आग्निमारुताः श्यामाः पौष्णाः ॥ ७ ॥ एता
ऐन्द्राघा डिंरूपा अग्नीषोमीया वासना अतद्वाह आग्नावैष्णवा वशा मैत्रावरुण्यो-
न्यत एन्यो मैत्र्यः ॥ ८ ॥ कृष्णग्रीवा आग्नेया वभ्रवः सौम्याः श्वेता वायव्या
अर्विज्ञाता अर्दित्यै सरूपा धात्रे वत्सतुर्यो देवानां पत्नीभ्यः ॥ ९ ॥ कृष्णा भौमा
धूम्रा अन्तरिक्षा बृहन्तो दिव्याः श्वला वैद्यताः मिध्मास्तांकाः ॥ १० ॥ धूम्रान्
वसन्तायालभते श्वेतान् श्रीष्माय कृष्णान् वर्षाभ्योऽरुणाञ्छरदे पृषतो हेमन्ताय
पिशङ्गाञ्छिरीराय ॥ ११ ॥ त्र्यवयो गायत्र्यै पञ्चावयस्त्रिष्टुभे दित्यवाहो जगत्यै
त्रिवत्सा अनुष्टुभे तुर्यवाह उष्णिहे ॥ १२ ॥ पृष्ठवाहो विराज उक्षाणो बृहत्या ऋ-
षभाः ककुभेऽनड्वाहः पङ्क्त्यै धेनवोऽर्तिलन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्णग्रीवा आग्नेया वभ्रवः
सौम्या उपध्वस्ताः सावित्रा वत्सतुर्यः सारस्वत्यः श्यामाः पौष्णाः पृश्नयो मारुताः

बहुरूपा वैश्वदेवा वशा द्यावापृथिवीयाः ॥ १४ ॥ उक्ताः संञ्चरा एता ऐन्द्राग्नाः
 कृष्णा वारुणाः पृश्नयो मारुताः कायास्तूपराः ॥ १५ ॥ अग्नयेऽनीकवते प्रथम-
 जानालभते मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यः सवात्यान् मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो बष्किहान्
 मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः सधसृष्टान् मरुद्भ्यः स्वर्तवद्भ्योऽनुसृष्टान् ॥ १६ ॥ उक्ताः
 संञ्चरा एता ऐन्द्राग्नाः प्राशुक्ता माहेन्द्रा बहुरूपा वैश्वकर्मणाः ॥ १७ ॥ धूम्रा वभ्रु-
 नीकाशाः पितृणां सोमवतां वभ्रवो धूम्रनीकाशाः । पितृणां वह्निपदां कृष्णा वभ्रु-
 नीकाशाः पितृणामग्निष्वात्तानां कृष्णाः पृषन्तस्त्रयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्ताः संञ्चरा
 एताः शुनासीरीयाः श्वेता वायव्याः श्वेताः सौर्याः ॥ १९ ॥ वसन्ताय कपिञ्ज-
 लानालभते ग्रीष्माय कलविङ्गान्वर्षाभ्यस्तित्तिरीञ्छरदे वर्तिका हेमन्ताय कर्करा-
 ञ्छिशिराय विककरान् ॥ २० ॥ समुद्राय शिशुमारानालभते पर्जन्याय मण्डूका-
 नद्भ्यो मत्स्यान् मित्राय कुलीपयान् वरुणाय नाकान् ॥ २१ ॥ सोमाय हधसाना-
 लभते वायवे वलाका इन्द्राग्निभ्यां कुशान् मित्राय मद्गून् वरुणाय चक्रवाकान्
 ॥ २२ ॥ अग्नये कुटूनालभते वनस्पतिभ्य उलूकानग्रीपोमाभ्यां चाषानश्विभ्यां
 मयूरान् मित्रावरुणाभ्यां कपोतान् ॥ २३ ॥ सोमाय लवानालभते त्वष्ट्रे कौलीकान्
 मौपादीर्देवानां पत्नीभ्यः कुलीका देवजामिभ्योऽग्नये गृहपतये पारुष्णान् ॥ २४ ॥ अन्हं
 पारावतानालभते रात्र्यै सीचा पूरहोरात्रयोः सन्धिभ्यो जुनूमामेभ्यो दात्यो हानन्स-
 म्वत्सराय महतः सुपणान् ॥ २५ ॥ भूम्या आख्यनालभतेऽन्तरिक्षाय पाङ्कान्
 दिवे कशान् दिग्भ्यो नकुलान् बभ्रुकानवान्तर्दिशाभ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्य
 ऋश्यानालभते रुद्रेभ्यो रुरुनादित्येभ्यो न्यङ्कन् विश्वेभ्यो देवेभ्यः पृष्टतान्त्सा-
 ध्येभ्यः कुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानाय परस्वत आलभते मित्राय गौरान् वरुणाय महि-
 षान् बृहस्पतये गव्यांस्त्वष्ट्रे उष्टान् ॥ २८ ॥ प्रजापतये पुरुषान् हस्तिन आ लभते
 षाचे प्लुपीथक्षुषे मशकाज्जोत्राय भृङ्गाः ॥ २९ ॥ प्रजापतये च वायवे च गोमृगो वरु-
 णायारण्यो मेघो यमाय कृष्णो मनुष्यराजाय मर्कटः शादूलाय रोहिदपभाय गव्यी
 क्षिप्रश्येनाय वर्तिका नीलङ्गो कर्मिः समुद्राय शिशुमारो हिमवते हस्ती ॥ ३० ॥
 मयुः प्राजापत्य उलो हलिच्छर्णो वृषट्धशस्ते धात्रे दिशां कङ्को धुङ्क्षान्नेयी कलविङ्गो
 लोहिताहिः पुष्करसादस्ते त्वाष्ट्रा वाचे कुश्रः ॥ ३१ ॥ सोमाय कुलुङ्ग आरण्योऽजो
 नकुलः शक्वा ते पौष्णाः क्रोष्टा मायोरिन्द्रस्य गौरमृगः पिबो न्यङ्कुः कक्कटस्तेऽनु-
 मत्यै प्रतिश्रुत्कायै चक्रवाकः ॥ ३२ ॥ सौरी वलाका शार्गः सृजयः श्याण्डकस्ते मैत्राः
 सरस्वत्यै शारिः पुरुषवाक् श्वाविद्धाभी शार्दूलो वृकः पृदाकुस्ते मन्यवे सरस्वते शुकः

पुरुषवाक् ॥ ३३ ॥ सुपर्णः पार्जन्य आतिवीहसो दर्विंदा ते वायवे बृहस्पतये
 वाचस्पतये पैङ्गाजोऽलज आन्तरिक्षः प्लवामदगुर्मत्स्यस्ते नदीपतये द्यावापृथि-
 वीयः कर्मः ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रममो गोधा कालका दार्व्याटस्ते वनस्पतीनां
 कृकवाकुः सावित्रो हृधमो वातस्य नाक्रो मकरः कुलीपयस्तेऽकूपारस्य द्वियै
 शल्यकः ॥ ३५ ॥ एण्यन्हो मण्डूको मृषिका तित्तिरिस्ते सर्पाणां लोपाश आ-
 श्विनः कृष्णो रात्र्या ऋक्षो जतूः सुपिलीका त इतरजनानां जहका वष्णावी
 ॥ ३६ ॥ अन्यवापोऽद्विमासानामृषयो मयूरः सुपर्णस्ते गन्धर्वाणामपामुद्रो मासान्
 कश्यपो रोहिन्कुण्डुणार्चा गोलत्तिका तेऽप्सरसां मृन्यवैऽसितः ॥ ३७ ॥ वर्षा-
 हूर्ध्वतूनामाग्वुः कशो मान्थालस्ते पितृणां बलायाजगरो वसूनां कपिञ्जलः
 कपोत उलूकः शशस्ते निर्ऋत्यै वरुणायाग्नयो मेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्र आदित्या-
 नामुष्टो घृणीवान् वार्ध्नीनमस्ते मत्या अरण्याय सृषरो रुरु रौद्रः कार्यः कुटुरु-
 दान्त्यौहस्ते वाजिनां कामाय पिकः ॥ ३९ ॥ खड्गो वैश्वदेवः श्वा कृष्णः कर्णो
 गर्दभस्तरक्षुस्ते रत्नसामिन्द्राय मृकुरः मिथ्रहो मारुतः कृकलासः पिप्पका शकु-
 निस्ते शरग्व्यायै विश्वेषां देवानां पृषतः ॥ ४० ॥

॥ इति चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—१६, २३, २७ गोतमः १७—२२, २४—२६, २८—४८ ।

देवता—सरस्वत्यादयः १ प्राणादयः २ इन्द्रादयः ३, ५, ८ अन्यादयः ४ महतादयः
 ६ षुषादयः ७, ९ हिरण्यगर्भः १० ईश्वरः ११, १२, १८, १९ परमात्मा १३ यज्ञः १४,
 २६—२८, ३१—३४, ३६, ३८, ४०, ४१ विद्वांसः १५, २०—२२, २५, ३०, ३७, ३८ विश्वे

देवाः १६, ३५, ४६ वायुः १७ द्यौरित्यादयः २३ मित्रादयः २४ यजमानः ४२ आत्मा ४३, ४४ प्रजा ४५ अग्निः ४७ विद्वान् ४८ ॥

छन्दः—भुरिक् छकरी १*, ४६ निचृदतिशकरी १* भुरिगतिशकरी २ भुरिक्कृतिः ३ स्वराड् धृतिः ४ स्वराड् विहृतिः ५ निचृदतिधृतिः ६ निचृदष्टिः ७ निचृदभिकृतिः ८ भुरिगत्यष्टिः ९ त्रिष्टुप् १०, ११, २२—२४, २७, ३०, ३१, ४१ स्वराट् पङ्क्तिः १२, ३७, ४२, ४४, ४५ निचृत्त्रिष्टुप् १३, २१, २५, २८, ३२, ३३, ४३ निचृजगती १४, २६ जगती १५, १६, २० भुरिक् त्रिष्टुप् १७, १८, २६, ३४, ४० स्वराड् वृहती १६ स्वराट् त्रिष्टुप् ३५ भुरिक् पङ्क्तिः ३६ विगाट् पङ्क्तिः ३८, ३९ शकरी ४७ भुरिग्वृहती ४८ ।

स्वरः—धैवतः १२, १०, ११, १३, १७, १८, २१—२५, २७—३५, ४०, ४१, ४३, ४६, ४७ निपादः ३, १४—१६, २०, २६ ऋषभः ४, ८ मध्यमः ५, ७, १६, ४८ पङ्कजः ६ गान्धारः ९ पञ्चमः १२, ३६—३८, ४२, ४४, ४५ ॥

॥ ओ३म् ॥ * शादं दद्भिरवकान्दन्तपुल्लेते वर्वन्ते गान्दं प्राभ्यां सर-
स्वन्था अग्रजिह्वं जिह्वायां उन्मादमवकन्देन तालु वाड्ङ हनुभ्यामप आम्येन
वृषणपाण्डाभ्याम् । * आद्रिन्यां शमश्रुभिः पन्थाने अभ्यां द्यावापृथिवी वर्त्तीभ्यां
विद्युतं कनीनकाभ्यां शुक्लाय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा पार्याणि पक्ष्माण्यवार्ष्टी
इक्ष्वांवार्याणि पक्ष्माणि पार्या इक्ष्वाः ॥ १ ॥ वातं प्राणेनापानेन नाभिके उ-
पयाममधरणेन सदुत्तरेण प्रकाशेनान्तरमन्काशेन वाह्यं निवेप्यं मूर्ध्ना स्तन-
यित्तुं निर्वाधेनाशनिं मस्तिष्केण विद्युतं कनीनकाभ्यां कर्णाभ्यां श्रोत्रं श्रो-
त्राभ्यां कर्णौ तेदनीमधरकण्ठेनापः शुष्ककण्ठेन चित्तं मन्याभिरदितिष्ठं शीष्णा
निर्हति निर्जर्जल्पेन शीष्णा संकोशः प्राणान् रेप्माणां स्तुपेन ॥ २ ॥ मशकान्
केशैरिन्द्रं स्वपसा वहनं बृहस्पतिं शकुनिमादेन कुम्भाञ्छफराक्रमणं स्युरा-
भ्यामृक्षलाभिः कपिञ्जलान् जवं जङ्घाभ्यामध्वानं बाहुभ्यां जाम्बीलेनारण्य-
अग्निमतिरुभ्यां पुषणं दोभ्यामश्विनावधं साभ्यां रुद्रं रौराभ्याम् ॥ ३ ॥
अग्नेः पञ्चतित्रियोनिपञ्चतिरिन्द्रस्य तृतीया सोमस्य चतुर्थ्यदित्यै पञ्चमीन्द्रायै
पृष्टी मरुतां सप्तमी बृहस्पतेरष्टम्यैमणो नवमी धातुदशमीन्द्रायैकादशी वरु-
णस्य द्वादशी यमस्य त्रयोदशी ॥ ४ ॥ इन्द्राग्न्यो पक्षतिः सरस्वत्यै निपञ्चति-
विंशस्य तृतीयायां चतुर्थी निर्हत्यै पञ्चम्युनीपोमयोः पृष्टी सर्पाणां सप्तमी

विष्णोरिष्टमी पूष्णो नवमी त्वष्टुर्दशमीन्द्रस्यैकादशी वरुणस्य द्वादशी यम्यं त्रयोदशी द्यावापृथिव्योर्दक्षिणं पार्श्वं विश्वेषां देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥ मरुतां ५ स्कन्धा विश्वेषां देवानां प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां तृतीया वायोः पुच्छमग्नीषोमयोर्भासदौ कुञ्चौ श्रोणिभ्यामिन्द्रावृहस्पती ऊरुभ्यां मित्रावरुणावल्गाभ्यामाक्रमणं ५ स्थुराभ्यां बलं कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ पूष्णं वनिष्ठनान्धाहीन्तस्थूलगुदया सर्पान् गुदाभिर्विहरत आन्त्ररूपो वस्तिना वृषणमाण्डाभ्यां वाजिनश्शेपेन प्रजाश्रेतसा चापान् पित्तेन प्रदरान् पायुनां कुरमाञ्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यं दिशां जत्रवोऽदित्यै भसज्जीमूतान्हृदयोपशेनान्तर्गिच्छं पुरीतता नभ उदर्येण चक्रवाकौ मतस्नाभ्यां दिवं वृकाभ्यां गिरीन् प्लाशिभिरुपलान् प्लीहना बल्मीकान् क्लोमभिर्ग्लोर्गुल्मान्हिराभिः सर्वन्तीर्हृदान् कुक्षिभ्यां ५ सगुद्रमुदरेण वैश्वानरं भस्मना ॥ ८ ॥ विवृतिं नाभ्यां घृतं रसेनापो यूष्णा मरीचीर्विषुर्द्भिर्नीहारमुष्मणा शीनं घसया पुष्पा अश्रुभिर्द्वादनीर्द्विपीकाभिरस्ना रक्षां ५ सि चित्राण्यङ्गैर्नक्षत्राणि रूपेण पृथिवीं त्वचा जुम्वकाय स्वाहा ॥ ९ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रं भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १० ॥ यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इन्द्राज्जा जगतो बभूव । य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ११ ॥ यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य सगुद्रं रसया सहाहुः । यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १२ ॥ य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः । यस्य ज्ञायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १३ ॥ आ नो भद्राः कर्तव्यो यन्तु विश्वतोऽदब्धामो अपरीतास उद्भिदः । देवा नो यथा सदमिदृधे अमन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ १४ ॥ देवानां भद्रा मुमतिर्ऋजूयतां देवानां श्रुतिरभि नो निर्वर्त्तताम् । देवानां ५ सख्यमुपसदिमा वयं देवा न आयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ १५ ॥ तान् पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगौ मित्रमदिति दक्षमस्त्रिधम् । अर्यमणं वरुणं ५ सोममश्विना सरस्वती नः मुभगा मयस्करत् ॥ १६ ॥ तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः । तद् ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतं धिष्ण्या युवम् ॥ १७ ॥ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियं जिन्वमवसे हूमहे वयम् । पूषा नो यथा वेदसा मसद्वृधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु

॥१६॥ पृषदश्वा मरुतः पृथिमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः । अग्निजिह्वा
मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसागमन्निह ॥ २० ॥ भद्रं कर्णेभिः शृणु-
याम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाध सस्तनूभिर्व्यशेमहि दे-
वहितं यदायुः ॥ २१ ॥ शतमिधु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूना-
म् । पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिपतायुर्गन्ताः ॥ २२ ॥ अ-
दितिर्द्यौरदितिर्न्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवा अदितिः पञ्च
जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ २३ ॥ मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्र
ऋभुक्षा मरुतः परिरुच्यन् । यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वी-
र्याणि ॥ २४ ॥ यन्निर्णिजा रेकणसा प्रावृतस्य रातिं गृभीताम्मुखतो नयन्ति ।
सुप्राङ्जो मेम्यद्विध्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पार्थः ॥ २५ ॥ एष ह्यागः पुरो
अश्वेन वाजिनो पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः । अभिप्रियं यत्पुरोडाशमर्वता
त्वष्टेदेन स श्रवसाय जिन्वति ॥ २६ ॥ यद्वविष्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः प-
र्यश्वं नयन्ति । अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्जन्देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥
होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावयाभ उत शस्तु सुविप्रः । तेन यजेन सूरद-
कृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पूष्णध्वम् ॥ २८ ॥ यूपवस्का उत ये यूपवाहाश्चपाणं
ये अश्वयूपाय तक्षति । ये चर्विते पचन् सन्मरन्त्युतो तेषामभिगूर्त्तिर्न इन्वतु
॥ २९ ॥ उप प्रागान्मुमन्मेधापि मन्मदेवानामाशा उप वीतपृष्ठः । अन्वेनं वित्रा
ऋषयो मदन्ति देवानो पृष्ठे चक्रुमा मुबन्धुम् ॥ ३० ॥ यद्वाजिनो दामं सन्दान-
मर्वतो या शीर्षिण्या रशना रज्जुरस्य । यद्वा घाम्य प्रभृतमास्ये तृणं सर्वा ता ते
अपि देवेष्वस्तु ॥ ३१ ॥ यदश्वस्य कविषो मल्लिकाश यद्वा स्वरो म्वधितो रिप्त-
मस्ति । यद्वस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥ ३२ ॥ यद्वध्वमुदर-
स्यापवाति य आमस्य कविषो गन्धो अस्ति । सुकृता तच्छपितारः कृण्वन्तुत मध्वं
शृतपाकं पचन्तु ॥ ३३ ॥ यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति ।
मा तद्भूम्यामाश्रिपन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशदभ्यो गानमस्तु ॥ ३४ ॥ ये वाजिनं
परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरति । ये चर्वितो मांसमभिक्षापुपासत उतो
तेषामभिगूर्त्तिर्न इन्वतु ॥ ३५ ॥ यन्नीक्ष्णं मांसपचन्या उखाया या पात्राणि
यूष्णा आसेचनानि । ऊष्मण्यापिधाना चरुणामङ्गाः सूनाः परिभूषन्त्यश्वम् ॥ ३६ ॥
मा त्वान्निध्वनयीद्भूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभिविक्त जग्निः । इष्टं वीतमभिगूर्त्त वष-
दकृतं तं देवासः प्रतिगृभ्णन्त्यश्वम् ॥ ३७ ॥ निक्रमणं निषदनं विवर्त्तनं यच्च

पट्वीशमर्वतः । यच्च पपौ यच्च घासिं जघाम सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥३८॥ यदध्वाय
वास उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै । संदानमर्वन्तं पट्वीशं प्रिया देवेष्व
यामयन्ति ॥ ३९ ॥ यत्ते सादे महमा शुकृतस्य पाष्णर्यो वा कशया वा तुतोद ।
सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सदयामि ॥ ४० ॥ चतुस्त्रिंश-
द्वाजिनो देवर्षन्धोर्वह्नीरश्वस्य स्वर्धितिः समेति । अर्च्छिद्रा गात्रा वयुना कृ-
णोतु परुष्परुनुघुण्या विशस्त ॥ ४१ ॥ एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा
भवतस्त्वथऽश्वतुः । या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ता ता पिण्डानां प्रजुहोम्यग्नौ
॥ ४२ ॥ मा त्वा तपत् प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वर्धितिस्तन्वु आर्तिष्टिपत्ते । मा
ते गृधुरविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः ॥ ४३ ॥ न वा उ एतन्
प्रियमे न रिण्यसि देवाँर ॥ इदं पि पथिभिः सुगोभिः । हरीं ते युञ्जता पृषती
अभूतामुपास्थाडाजी धुरि रासमस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यं नो वाजी स्वश्व्यं पुथ्सः
पुत्राँर ॥ उत विश्वापुषं रयिम् । अनागास्त्वं नो अर्दितिः कृणोतु क्षत्रं नो
अश्वो वनता हविष्मान् ॥ ४५ ॥ इमा नु कं भुवना सीपधामेन्द्रश्च विश्वे च
देवाः । आदिन्यैरिन्द्रः समणो मरुद्भिरस्मभ्यं भेषजा करत् । यज्ञं च नस्तन्वं
च प्रजां चादिन्यैरिन्द्रः सह सीपधाति ॥ ४६ ॥ अग्ने त्वन्नो अन्तम उत त्राता
शिवा भवा वरुण्यः । वसुरग्निरवमुस्रवा अर्च्छा मक्षिद्युमत्तमं रयिन्दाः ॥ ४७ ॥
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः । स नो बोधि श्रुधी हव-
सुरुण्याणो अवायतः समस्मात् ॥ ४८ ॥

॥ इति पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पट्वीशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—याज्ञवल्क्यः १ लौगाक्षिः २ गृत्समदः ३, २४ रम्याक्षी ४, ५ प्रादुराक्षिः
६ कुत्सः ७, ८, ९ वसिष्ठः १० नोधा गोतमः ११, १२ भारद्वाजः १३, १४ वत्सः १५
महीयवः १६—१८ मुद्गलः १९ मेधातिथिः २०—२३ मधुच्छन्दाः २४, २६ ।

देवता—अग्न्यादयः १ ईश्वरः २, ३ इन्द्रः ४, १०, १७ सूर्यः ५ वैश्वानरः ६, ८, ९ वैश्वानरोऽग्निः ७ अग्निः ११—१३, १६, २६ संवत्सरः १४ विद्वान् १५, १८, २०, २१, २३, २४ विद्वांसः १६ सोमः २२, २५ ।

छन्दः—अजिकृतिः १ स्वराडत्यष्टिः २ भुरिगत्यष्टिः ३ स्वराड् जगती ४ भुरिक् त्रिष्टुप् ५ जगती ६—८, २४ निचृज्जगती १० विराडनुष्टुप् ११ विराड् गायत्री १२, १३, १५ भुरिग् वृद्धती १४ निचृद्गायत्री १६, १७, २५ स्वराड् गायत्री १८ त्रिष्टुप् १९ गायत्री २०—२२, २६ भुरिक् पंक्तिः २३ ।

स्वरः—ऋषयः १ गान्धारः २, ३, ११ निषादः ४, ६—१०, १४, २४ धैवतः ५, १६ षड्जः १२, १३, १५—१८, २०—२२, २५, २६ पञ्चमः २३ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्निश्च पृथिवी च सन्नते ते मे सन्नमतामदो वायुश्चान्तरिक्षं च सन्नते ते मे सन्नतमामद आदित्यश्च द्यौश्च सन्नते ते मे सन्नमतामद आपश्च वरुणश्च सन्नते ते मे सन्नमतामदः । सप्त स० सदा अष्टमी भूतमाध्वनी । सकामां२॥ अध्वनस्कुरु संज्ञानमस्तु मेऽमुना ॥ १ ॥ यथेमां वाचं कल्याणीप्रवदानि जननेभ्यः । ब्रह्मराजन्त्याभ्यां शूद्राय चार्य्ययि च स्वाय चारणाय । प्रियो देवानां दक्षिणाय दातुर्हि भूयासमयं मे कामः समृध्यतामुप मादो नमनु ॥ २ ॥ बृहस्पते अति यदयो अहीद् धूमद्विभाति क्रतुपञ्जनेषु । यदीदयच्छर्वसञ्जत प्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् । उपयामगृहीतोऽसि बृहस्पतये त्वेष ते योनिर्बृहस्पतये त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र गोमहिहा याहि पित्रा सोमं शतक्रतो विद्यद्भिर्ग्रीवाभिः सुतम् । उपयामगृहीतोऽमीन्द्राय त्वा गोमते एष ते योनिरिन्द्राय त्वा गोमते ॥ ४ ॥ इन्द्रायाहि वृत्रहन् पित्रा सोमं शतक्रतो । गोमद्भिर्ग्रीवाभिः सुतम् । उपयामगृहीतोऽमीन्द्राय त्वा गोमते एष ते योनिरिन्द्राय त्वा गोमते ॥ ५ ॥ ऋतावानं वैश्वानरमु तस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं धर्ममीमहे । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वेष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ६ ॥ वैश्वानरस्य सुमतां स्याम राजा हि कं भुवनानामभिथीः । इतो जातो विश्वमिदं विचष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वेष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ७ ॥ वैश्वानरो न ऊतय आ प्रयातु परावतः । अग्निरुक्षेन वाहसा । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वेष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ८ ॥ अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमहे महागयम् । उपयामगृही-

तोऽस्यग्नये त्वा वर्चस एष ते योनिर्ग्नये त्वा वर्चस ॥९॥ मह्यं २॥ इन्द्रो वज्रहस्तः
 षोडशी शर्म यच्छतु । हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि । उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष
 ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ १० ॥ तं वो दस्ममृतीपहं वसोर्मन्दानमन्धसः । अभि
 वत्सन्न स्वसरेषु धेनव इन्द्रङ्गीभिर्नैवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिष्ठन्तदग्नये बृहदर्च
 विभावसो । महिषीव त्वद्रयिस्त्वङ्गाजा उदीरने ॥ १२ ॥ एक्षुषु ब्रवाणि तेऽग्न
 इत्येतरा गिरः । एभिर्वर्द्धास इन्दुभिः ॥ १३ ॥ ऋतवस्ते यज्ञं वितन्वन्तु मासा
 रक्षन्तु ते हविः । संवत्सरस्ते यज्ञं दधातु नः प्रजां च परिपातु नः ॥ १४ ॥
 उपहरे गिरीणां सङ्गमे च नदीनाम् । प्रिया विप्रो अजायत ॥ १५ ॥ उच्चा
 ते जातमन्धमो दिवि सङ्गम्याददे । उग्रं शर्म महि श्रवः ॥ १६ ॥ स न इन्द्राय
 यज्यवे वरुणाय मरुदभ्यः । वरिवोवित्परि स्रव ॥ १७ ॥ एना विश्वान्यय
 आ द्युम्नानि मानुषाणाम् । मियांसन्तो वनामहे ॥ १८ ॥ अनु वीरैरनु पुष्या-
 स्म गोभिरग्नयश्चैरनु सर्वेण पुष्टः । अनु द्विषदानु चतुष्पदा वयन्देवा नो यज्ञमृ-
 तुषा नयन्तु ॥ १९ ॥ अग्ने पन्नीरिहा वह देवानामुशतीरुप । त्वष्टारं सोम-
 पीतये ॥ २० ॥ अभि यज्ञं गृणीहि नो ग्नावां नेष्टः पिब ऋतुना । त्वष्ट हि
 रत्नधा अमि ॥ २१ ॥ द्रविणोदाः पिपीषति जुहोत प्र च तिष्ठत । नेष्टादुभि-
 रिष्यत ॥ २२ ॥ तवायं सोमस्त्वमेष्टवाङ्मथ्यत्तमथ सुमना अस्य पाहि । अस्मि-
 न्यज्ञे बर्हिष्या निषद्या दधिष्वेमं जुष्ट इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेव नः सुहवा
 आ हि गन्तव नि बर्हिषि सदतना रणिष्टन । अथा मदस्व जुजुषाणो अन्धस-
 स्त्वष्टेदेवेभिर्जनिभिः सुमदगणः ॥ २४ ॥ स्वादिष्टया मदिष्टया पवस्व सोम धा-
 रया । इन्द्राय पातवे सुतः ॥ २५ ॥ रक्षाहा विश्वचपेणिगभि योनिमपोहते ।
 द्रोणे सधस्थमासदत् ॥ २६ ॥

॥ इति षड्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—अग्निः १—७, १०—२० प्रजापतिः ८, ९, २१, २२ वसिष्ठः २३, २४, २७,
 २८, ३५ हिरण्यगर्भः २५, २६ गृत्समदः २६, ३२, ३३ पुरुमीढः ३० अजमगदः ३१

अङ्गिरसः ३४ शम्युबार्हस्पत्यः ३६—३८ वामदेवः ३९—४० शम्युः ४२, ४४, ४५
भार्गवः ४३ ।

देवता—अग्निः १, ३—७, ११, १८, ३६, ४३, ४५ सामिधेन्यः २ विश्वेदेवाः ८,
१२ अश्व्यादयः ६ सूर्यः १० यज्ञः १३, १७, ४२ वह्निः १४ वायुः १५, २३, २४, २७—३५,
४४ देव्यः १६ इडादयो लिङ्गोक्ताः १६ त्वष्टा २० विद्वांसः २१ इन्द्रः २२, ३७, ३८, ४०,
४१ प्रजापतिः २५, २६ परमेश्वरः ३६ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १, २, ८, ९, २४, २६, २८ विराट् त्रिष्टुप् ३ स्वराट् त्रिष्टुप् ४, २५
स्वराट् पङ्क्तिः ५, २७, ३६ भुरिग् बृहती ६ निचृज्जगती ७ विराडनुष्टुप् १० उष्णिक्
११, १२ निचृदुष्णिक् १३, १६, २०, २२ भुरिगुष्णिक् १४ स्वराडुष्णिक् १५ विराडुष्णिक्
१७, २१ भुरिग्गायत्री १८ गायत्री १६, ३१, ३२, ३६ निचृत् त्रिष्टुप् २३, ३३ निचृद्गा-
यत्री २६, ३४, ४० अनुष्टुप् ३० स्वराडनुष्टुप् ३५, ४३ निचृदनुष्टुप् ३७ स्वराड् बृहती
३८, ४४ पादनिचृद्गायत्री ४१ बृहती ४२ निचृदभिकृतिः ४५ ।

स्वरः—धैवतः १—४, ८, ९, २३—२६, २८, ३३ पञ्चमः ५, २७, ३६ मध्यमः ६,
४२, ४४ निषादः ७ गान्धारः १०, ३०, ३५, ३७, ४३ ऋषभः ११—१७, २०—२२, ४५
षड्जः १८, १६, २६, ३१, ३२, ३४, ३६, ४०, ४१ निषादः ३८ ॥

॥ ओ३म् ॥ समास्त्वाग्ने ऋतवो वर्द्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या । सं
दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आभाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ १ ॥ संचेध्यस्वाग्ने प्र च
बांधयैनमुच्च तिष्ठ महते सौभगाय । मा च रिपदुपसृता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते य-
शसः सन्तु मान्ये ॥ २ ॥ त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने संवरणे भवा
नः । सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे पथे जागृह्यप्रयुच्छन् ॥ ३ ॥ इहै-
वाग्ने अर्धं धारया रयि मा त्वा निरुन् दूवेचितो निकारिणः । जत्रमग्ने सुयमम-
स्तु तुभ्यमुपसृता वर्द्धतां ते अनिष्टृतः ॥ ४ ॥ क्षत्रेणाग्ने स्वायुः सधरमस्व मि-
त्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व । सजातानां मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिही-
ह ॥ ५ ॥ अति निहो अति सिधोऽन्यर्चित्तिमत्यरातिमग्ने । विश्वा ह्यग्ने दुरिता
सहस्वाथास्मभ्यं महवीरा रयिन्दाः ॥ ६ ॥ अनाधृष्यो जातवेदा अनिष्टृतो
विराडग्ने क्षत्रभृदीदिहीह । विश्वा आशाः प्रमुञ्चन्मानुषीभिः शिवेभिर्गृध परि
पाहि नो वृधे ॥ ७ ॥ बृहस्पते सवितर्योधयैनं सधंशितं चित्संतरा सधं शि-

शाधि । वर्धयैनं महते सौभगाय विश्वं मनु मदन्तु देवाः ॥ ८ ॥ अमुत्रभूया-
 दध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः । श्रुत्यौहतामश्विना मृत्युमेस्माद्देवानामग्ने
 भिषजा शचीभिः ॥ ९ ॥ उद्वयन्तमनुस्परि स्तुः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देववा
 सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १० ॥ ऊर्ध्वा अस्य मुमिधो मवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शो-
 चीऽष्टग्नेः । धुमत्तमा सुप्रतीकस्य मुनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो
 देवेषु देवः । पथा अनक्तु मध्वा घृतेन ॥ १२ ॥ मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो न-
 राशथसो अग्ने । सुक्रदेवः सविता विश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायमेति शवसा
 घृतेनेदानीं वह्निर्मसा । अग्निः सुचो अध्वरेषु प्रयन्तु ॥ १४ ॥ स यज्ञदस्य
 महिमानमग्ने मः ई मन्त्रा मुप्रयसः । वमुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च ॥ १५ ॥ द्वारो देवी-
 रन्वस्य विश्वं व्रता ददन्ते अग्नेः । उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः ॥ १६ ॥
 ते अस्य योषणे दिव्ये न याना उपासानका । इमं यज्ञमवतामध्वरं नः ॥ १७ ॥
 देव्या होतारा ऊर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतं नः स्विष्टिम् ॥ १८ ॥
 तिस्रो देवीर्विर्हिदेऽथ सदनित्वद्वा सरस्वती भारती । मही गृणाना ॥ १९ ॥ त-
 न्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीर्यम् । रायस्पोषं विष्यतु नार्भिमस्मे ॥ २० ॥
 वनस्पतेष्वसृजा रराणस्तमना देवेषु । अग्निहव्यं शमिता हृदयाति ॥ २१ ॥
 अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम् । विश्वं देवा हविरिदं जुषन्ताम् ॥ २२ ॥
 पीवो अन्ना रयिवृधः सुमेधाः श्वतः मिपाकि नियुतामभिथ्रीः । ते वायवे सम-
 नसो वितस्थुर्विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चकुः ॥ २३ ॥ राये नु यं जुजतु रोदसीमे
 राये देवी धिपणा धाति देवम् । अथ वायुं नियुतः सश्वत स्वा उत श्वेतं वसुधिति
 निरेके ॥ २४ ॥ आपो ह यद्वृहतीर्विश्वमायन् गर्भं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 ततो देवानां समवर्त्ततामुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २५ ॥ यश्चिदापो
 महिना पर्यपठ्यद्दत्तं दधाना जनयन्तीर्यज्ञम् । यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै
 देवाय हविषा विधेम ॥ २६ ॥ प्र याभिर्यासि दाश्वाऽसमच्छा नियुद्धिर्वायविष्टये
 दुराणे । नि नो रयिऽथ मुभार्जसं युवस्व नि वीरं गव्यमश्व्यं च राधः ॥ २७ ॥
 आ नो नियुद्धिः शतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम् । वायो अ-
 स्मिन्त्सर्वे मादयस्व युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २८ ॥ नियुत्वांन् वाय-
 वार्गह्यं शुक्रो अयामि ते । गन्तासि सुन्वतो गृहम् ॥ २९ ॥ वायो शुक्रो अ-
 यामि ते मध्वो अग्रं दिर्विष्टिषु आयाहि सोमपीतये स्पाहो देव नियुत्वंता ॥ ३० ॥
 वोयुरग्रेणा यज्ञप्रीः साकं गन्मनसा यज्ञम् । शिवो नियुद्धिः शिवार्भिः ॥ ३१ ॥

वायो ये ते सहास्रिणो रथासस्तेभिरागहि । नियुत्वान्त्सोमपीतये ॥ ३२ ॥ एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विंशशती च तिसृभिश्च वहसे त्रिंशशता च नियुद्धिर्वायसिद्ध तो विमुश्च ॥ ३३ ॥ तव वायवृतस्पते त्वष्टुर्जामातरद्भुत । अवास्या वृणीमहे ॥ ३४ ॥ अमि त्वा शर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः । ईशानमस्य जगतः स्वर्देशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥ ३५ ॥ न त्वावोर ॥ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न ज्ञातो न जनिष्यते । अश्वायन्तो मधवन्निन्द्र राजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामिद्धि हवामहे सार्ता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेधिन्द्र सत्पति नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ ३७ ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णया मुहस्तवानो अद्रिवः । गामश्चैध रथ्यूमिन्द्र संकिर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ ३८ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥ ३९ ॥ कस्त्वा मन्यो मदानीं मथ हिष्ठो मत्सदन्धसः । दृढा चिद्रारुजे वसु ॥ ४० ॥ अभी पु णः सखीनामविता जरितृणाम् । शतं भवास्युतये ॥ ४१ ॥ यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरागिरा च दक्षमे । प्र प्र त्रयममृतं जातर्वदमं प्रियं मित्रं न शमिषम् ॥ ४२ ॥ पाहि नो अग्न एकया पाद्भुत द्वितीयया । पाहि गीभिस्त्रिसृभिस्त्रिजा पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्जो नपातथस दिनायमस्मयुर्दशेम हव्यदातये । भुवद्वाजेष्वविता भुवद्बुध उत आता तनूनाम् ॥ ४४ ॥ संवत्सरोग्जसि परिवत्सरोऽसीदावत्सरोऽसीद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि । उपमस्ते कल्पन्तामहोरात्रास्ते कल्पन्तामर्द्धमासास्ते कल्पन्तां मासास्ते कल्पन्तामृतवस्ते कल्पन्तां संवत्सरस्ते कल्पताम् । प्रेत्या एत्यै सं चाञ्च प्र च सारथ । सुपर्णाचिदमि तया देवतयाजिरिस्वद ध्रुवः सीद ॥ ४५ ॥

॥ इति सप्तविंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथाष्टाविंशोऽध्यायः ॥

श्रुतिः—बृहदुक्तो वामदेवः १-६, = गोतमः ७ प्रजापतिः ८-११ अश्विनौ १२-२३ सरस्यती २४-४६ ।

देवता—इन्द्रः १—३, ५, ६, ८, ९, ११—१३, १५, १६, १८—२१, २५—२८, ३२, ३३, ३५—४६ रुद्रः ४ अश्विनौ ७, १७, ३० बृहस्पतिः १० अहोरात्रे १४, २६ अग्निः २२—२४, ३४ वायुः ३१ ।

छन्दः—निचृत् त्रिष्टुप् १, २२ निचृज्जगती २, ५, ८, ९, १२ स्वराट्पङ्क्तिः ३, १४ त्रिष्टुप् ४, ६, २१ जगती ७ स्वराडितिजगती १०, २७, ४५ निचृच्छ्रकरी ११, २६, ३६ भुरिक्शकरी १३, ३१, ३२ भुरिगतिजगती १५, २५, ३७, ३८, ४४ भुरिगाकृतिः १६ भुरिज्जगती १७, ४१ अतिजगती १८, ४० कृतिः १६, २३ निचृदतिशकरी २०, २६, ३० स्वराड्जगती २४ स्वराड्छ्रकरी २८ निचृदन्यष्टिः ३३ अतिशकरी ३४ भुरिक् त्रिष्टुप् ३५, ३६ निचृदतिजगती ४२, ४३ आकृतिः ४६ ।

स्वरः—ध्रैवतः १, ४, ६, ११, २१, २२, २६, २८, ३१, ३२, ३५, ३६, ३६ निषादः २, ५, ७—१०, १२, १५—१६, २३—२५, २७, ३७, ३८, ४०—४५ पञ्चमः ३, १३, १४, २०, २६, ३०, ३४, ४६ गान्धारः ३३ ॥

॥ ओ३म् ॥ होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे नाभा पृथिव्या अधि । दिवो वर्ष्मन्समिध्यत ओजिष्ठश्चर्पणीसहो वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ १ ॥ होता यक्षत्तनूनपात मूतिभिर्जेतारमपराजितम् । इन्द्रं देवस्वर्विदं पृथिभिर्मधुमत्तमैर्नराशत्सैन तेजसा वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २ ॥ होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितमाजुह्वानममर्त्यम् । देवो देवैः सवीर्यो वज्रहस्तः पुरन्दरो वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३ ॥ होता यक्षद्वर्हिपीन्द्रं निषद्वरं वृषभं नर्यापसम् । वसुभी रुद्रैरादित्यैः सयुग्भिर्बर्हिंरासद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ४ ॥ होता यक्षदोजो न वीर्युं महो ऋर इन्द्रमवर्द्धयन् । सुप्रायणा अस्मिन्यज्ञे विश्रयन्तामृतावृथो ऋर इन्द्राय मीढुषे व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ५ ॥ होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू सुदुधे मातरा मही । सवातरौ न तेजसा वत्समिन्द्रमवर्द्धता वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥ ६ ॥ होता यक्षदैव्या होतारा भिषजा सखाया हविषेन्द्रं भिषज्यतः । कवी देवो प्रचैतसाविन्द्राय धत्त इन्द्रियं वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥ ७ ॥ होता यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजं त्रयस्त्रिधातवोऽपस इडा सरस्वती भारती मही । इन्द्रपत्नीर्हविष्मतीर्व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ८ ॥ होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवं भिषजं सुयजं घृतश्रियम् । पुरुरूपं सुरेतसं यधोनमिन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ९ ॥ होता यक्षद्वन्स्पतिं शमितारं शतक्रतुं धियो जोष्टारमिन्द्रियम् । मध्वा समज्जन् पृथिभिः

सुगेभिः स्वदाति यज्ञं मधुना घृतेन वेत्वाज्यस्य होतॄयज ॥ १० ॥ होता यज्ञदि-
न्द्रः स्वाहाज्यस्य स्वाहा मेदस्तः स्वाहा स्तोकाणां स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा
हव्यसूक्तीनाम् । स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा इन्द्र आज्यस्य व्यन्तु होतॄयज
॥ ११ ॥ देवं वहिरिन्द्रः सुदेवं देवैर्वारिवत् स्तीर्णं वेद्यामवर्द्धयत् । वस्तोवृतं
प्राकोर्भुतं राया । बहिष्पतो ज्येगाद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ १२ ॥ देवी-
र्हार इन्द्रः सङ्ग्राते वीडीर्यामन्नवर्द्धयन् । आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण च मी-
वतापार्वीणं रेणुककाटं नुदन्तां वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ १३ ॥ देवी
उषासानक्रेन्द्रं यज्ञे प्रयत्यृहेताम् । देवीर्विशः प्रायासिष्टां सुप्रीति सुधिते वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १४ ॥ देवी जाघ्री वसुधिते देवमिन्द्रमवर्द्धताम् । अया-
व्यन्याघा द्वेषास्यान्या वृक्षसु वार्याणि यजमानाय शिञ्जिते वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यज ॥ १५ ॥ देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे पयसेन्द्रमवर्द्धताम् । इषमूर्जेमन्यावृक्ष-
त्सग्धिः सर्पीतिमन्या नवेन पूवं दयमाने पुराणेन नवमधातामूर्जेमूर्जाहुती ऊर्जय-
माने वसु वार्याणि यजमानाय शिञ्जिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १६ ॥
देवा देव्या होतारा देवमिन्द्रमवर्द्धताम् । हताघशः सवाभाषी वसु वार्याणि य-
जमानाय शिञ्जितो वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १७ ॥ देवाम्तिस्मस्तिस्मां देवीः
पतिमिन्द्रमवर्द्धयन् । अस्पृधद्भारती दिवं रुद्रेयज्ञं मरस्वतीडा वसुमती गृहा-
न्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ १८ ॥ देव इन्द्रो नराशंसस्त्रिवरुथस्त्रिवन्धुरो
देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । शतेन शितिपृष्ठानामाहितः सहस्रेण प्रवृत्तेत मित्रावरुणेदस्य
होत्रमर्हता बृहस्पतिस्तोत्रमधिनाध्वयेवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ १९ ॥ देवा
देवैर्वनस्पतिर्हिरण्यपर्णो मधुशान्वः सुपिप्पलो देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । दिवमग्नेणास्पृ-
क्षदान्तरिक्षं पृथिवीमदहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ २० ॥ देवं वहिर्वारि-
तीनां देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नमन्या बर्हीः पृथ्व्यभूद्वसुवने वसु-
धेयस्य वेतु यज ॥ २१ ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृदेवमिन्द्रमवर्द्धयत् । स्विष्टं कुर्व-
न्तिस्वष्टकृत् स्विष्टमद्य करोतु नो वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ २२ ॥ अग्निमद्य
होतारमवृणीतायं यजमानः पचन् पक्तीः पचन् पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राय छागम् ।
सुपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राय छागेन । अद्यत्तं मेदस्तः प्रति पचताग्रभी-
दवीवृधत्पुरोडाशेन त्वामद्य ऋषे ॥ २३ ॥ होता यज्ञत्समिधानं महद्यशः सुसमिद्धं
वरैर्यमग्निमिन्द्रं वयोधसम् । गायत्रीं छन्द इन्द्रियं व्यवि गां वयो दध्वेत्वाज्यस्य
होतॄयज ॥ २४ ॥ होता यज्ञत्तनूनपातमुद्भिदं यं गर्भमदितिर्दधे शुचिमिन्द्रं वयोधसम् ।

उष्णिहं छन्द इन्द्रियं दित्यवाहं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २५ ॥ होता यक्षद्वीडेन्यमीदितं वृत्रहन्तममिडाभिरीडयत् सः सोममिन्द्रं वयोधसम् । अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियं पञ्चाविं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २६ ॥ होता यक्षत्सुबर्हिषं पूषण्वन्तममर्त्यत् सीदन्तं बर्हिषि प्रियेऽमृतेन्द्रं वयोधसम् । बृहतीं छन्द इन्द्रियं त्रिवत्सं गां वयो दधद्वचन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २७ ॥ होता यक्षद्वचस्वतीः सुप्रायणा ऋतावृधो द्वारे देवीर्हिरण्ययीत्रिद्व्याणमिन्द्रं वयोधसम् । पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियं तुर्यवाहं गां वयो दधद्वचन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २८ ॥ होता यक्षत्सुपेशसा सुक्षिप्ते बृहती उभे नक्तोपासा न दशते विश्वमिन्द्रं वयोधसम् । त्रिष्टुभं छन्द इहेन्द्रियं पप्रवाहं गां वयो दधद्वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥ २९ ॥ होता यक्षत्प्रचैतसा देवानामुत्तमं यशो होतारा देव्या कवी सयुजेन्द्रं वयोधसम् । जगतीं छन्द इन्द्रियमनद्वाहं गां वयो दधद्वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥ ३० ॥ होता यक्षत्पेशस्वतीस्तिम्रो देवीर्हिरण्ययीभारतीवृहतीर्महीः पतिमिन्द्रं वयोधसम् । विराजं छन्द इहेन्द्रियं धेनुं गां न वयो दधद्वचन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३१ ॥ होता यक्षत्सुरेतसं त्वष्टारं पुष्टिर्वर्द्धनं रूपाणि विश्रतं पृथक् पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम् । द्विपदं छन्द इन्द्रियमुक्षाणं गां न वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३२ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिं शमितारं शतक्रतुं हिरण्यपर्णमुक्थिनं रशनां विश्रतं वशि भगमिन्द्रं वयोधसम् । ककुभं छन्द इहेन्द्रियं वशां वेहतं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३३ ॥ होता यक्षत् स्वाहाकृतीग्निं गृहपतिं पृथग्वरुणं भेषजं कविं क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम् । अतिछन्दमं छन्द इन्द्रियं बृहद्वपमं गां वयो दधद्वचन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३४ ॥ देवं बर्हिर्वयोधसं देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । गायत्र्या छन्दसेन्द्रियं चक्षुरिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३५ ॥ देवीर्दारी वयोधसं शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् । उष्णिहा छन्दसेन्द्रियं प्राणमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ ३६ ॥ देवी उपासानक्ता देवमिन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियं बलमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३७ ॥ देवी जोष्टी वसुधेयस्य देवमिन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । बृहत्या छन्दसेन्द्रियं श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३८ ॥ देवी ऊर्जाहुती दुधे सदुधे पयसेन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियं शुक्रमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३९ ॥ देवा देव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसं देवा देवमवर्द्धताम् । त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियं त्वष्टिमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां

यज ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीर्वयोधसं पतिमिन्द्रमवर्द्धयन् । जगत्या छन्द-
सेन्द्रियं शूषमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ ४१ ॥ देवो न-
राशंसो देवमिन्द्रं वयोधसं देवो देवमवर्द्धयत् । विराजा छन्दसेन्द्रियं रूपमि-
न्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ ४२ ॥ देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसं
देवो देवमवर्द्धयत् । छिपदा छन्दसेन्द्रियं भगमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज ॥ ४३ ॥ देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसं देवं देवमवर्द्धयत् । ककुभा
छन्दसेन्द्रियं यश इन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ ४४ ॥ देवो अग्निः
स्विष्टकृदेवमिन्द्रं वयोधसं देवो देवमवर्द्धयत् । अतिछन्दसा छन्दसेन्द्रियं क्षत्रमिन्द्रे
वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यज-
मानः पचन् पक्तीः पचन् पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राय वयोधसे छागेन । सूपस्था अद्य
देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राय वयोधसे छागेन अधत्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीदवीवृ-
धत्पुरोडाशेन त्वामद्य ऋषे ॥ ४६ ॥

॥ इत्यष्टाविंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—बृहदुक्त्यो वामदेव्यः १—११ भार्गवो जमदग्निः १२—२४ जमदग्निः
२५—३६ मधुच्छन्दाः ३७ भारद्वाजः ३८—६० ।

देवता—अग्निः १—५, ११, १३—१८, २०, २८, ३५ मनुष्याः ६, २१, २३ अश्विनौ
७ सरस्वती ८ त्वष्टा ९ सूर्यः १० यजमानः १२ मनुष्यः १६, २४, वायवः २२ विद्वान्
२५—२७, ३४, ३८ अन्तरिक्षम् २६ स्त्रियः ३०, ३१ विद्वांसः ३२, ३६, ३७, ५८ वाग्
३३ वीरः ३६—४६, ४८—५०, ५५ धनुर्वेदाध्यापकाः ४७ महावीरः सेनापतिः ५१
सुवीरः ५२ वीरः ५३, ५४ वादयितारो वीराः ५६, ५७ अग्न्यादयः ५६, ६० ॥

कुन्दः—त्रिष्टुप् १, ५—८, ११, १२, १७, १८, २७, ३१, ३४, ३६, ४१, ४२, ४४—४६, ४८, ५१ विगाड् त्रिष्टुप् २ पङ्क्तिः ३ निचृत् पङ्क्तिः ४ निचृत् त्रिष्टुप् १०, १६, २०, २४, २५, २६, ३०, ३५, ३६, ३८, ४०, ५४ भुगिक् त्रिष्टुप् २३, ५५, ५६ विगाड् त्रिष्टुप् १४, २२ भुगिक् पङ्क्तिः १५, २१, २३, २६, ३३, ५२, २७ विगाड् त्रिष्टुप् १६ स्वगाड् बृहती २८ आर्षीत्रिष्टुप् ३२ गायत्री ३७ जगती ४७ विगाड् जगती ४७, ५३ विगाड्नुष्टुप् ४६, ५० भुगित्याष्टः ५८ भुगितिशकरी ५६ विगाड् प्रकृतिः ६० ॥ प्रकृतिः ६० १ ।

स्वराः—अंताः १, २, ५—१४, १६—२०, २२, २४—२७, ३०—३२, ३४—३६, ३८—४२, ४४—४६, ४८, ५१, ५३—५६, ६० पञ्चमः ३, ४, १५, २१, २३, २६, ३३, ५२, ५७, २६ मध्यमः २८ पटुताः ४७ विगाड् ४७, ४७, ५३ गान्धाराः ४६, ५०, ५८ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्निं त्वं वृत्तं जलं कृदं प्रसीतां वृत्तमग्ने मधुमत् पिब्यमानः ।
वाजी वहेत्वाग्निं जातयेदं देवानां अग्निं नियमा सुधर्म्यम् ॥ १ ॥ वृत्तेनाज्ज-
न्मं पृथो देवयानानि प्रजानन्वाउषधेतु देवान । अतुं त्वा नमं प्रदिशाः सचन्ता २
स्वधामर्म्मं यजमानाय धेहि ॥ २ ॥ इद्व्यध्यामि वन्धश्च वाजिन्नाशुश्चाग्नि मे-
ध्यश्च ममे । अग्निषां देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वयिं वहतु जातयेदाः ॥ ३ ॥
स्तीर्णं वहिः सुष्टरामा जुषाणोरु पृथु प्रयमानं पृथिव्याम् । देवैर्मियुक्तमदितिः
सजोषाः स्योने कृण्वाना सुविने देधातु ॥ ४ ॥ एता उं वः ममगां विश्वरूपा
धिपक्षोभिः श्रयमाणा उदानिः । ऋष्याः सतीः कवपः शर्ममाना द्वारो देवीः
सुप्राथणा भवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि सैवि-
दाने । उपासां वा २ सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाधिह सादयामि ॥ ६ ॥
प्रथमा वा २ सरयिना मवर्णा देवां पश्यन्तो भुवनानि विश्वा । अपिप्रयं चोदना
वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदित्यैर्नो भारती वष्टु
यज्ञं सरस्वती सह रुद्रेण आर्वात् । इदोपहृता वसुभिः सजोषां यज्ञं नो देवीरु-
मृतेषु धत्त ॥ ८ ॥ त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुर्वी जायत आशुरश्वः ।
त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान ब्रह्मः कर्तारमिह यक्षि होतः ॥ ९ ॥ अश्वो वृत्तेन
त्मन्या समं क उषं देवां २ ॥ ऋतुशः पार्थ एतु । वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नग्निना
हव्या स्वदितानि वक्षत् ॥ १० ॥ प्रजापतेस्तपसा वावृयानः मयो जातो दधिपे
यज्ञमग्ने । स्वाहाकृतेन हविषा पुगेगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥ ११ ॥

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तमुद्रादुत वा पुरीपात् । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य
वाहू उस्तुन्य महि जातं ते अर्चन् ॥ १२ ॥ यमेन दत्तं त्रित एनमायुगिन्द्र एणं
प्रथमो अध्यतिष्ठत् । गन्धर्वा अस्य रश्नामगृभ्णान्मृगादश्वं वसवो निरतष्ट
॥ १३ ॥ अस्मि यमो अस्यादित्यो अर्चन्मि त्रितो गुधेन वनेन । अस्मि सोमेन
समया विपृक्क आहुस्ते व्रीक्षि दिवि बन्धनानि ॥ १४ ॥ व्रीक्षि त आहुर्दिवि
बन्धनानि व्रीक्षन्तु व्रीक्षन्तः सोम्रे । एतेव मे वरुणश्छन्त्यवन्त्यत्रा त आहुः
परमं जनित्रम् ॥ १५ ॥ इमा ते वाजिन्नवमार्जिनामीमा शक्तानां सनितुर्निधाना ।
अत्रा ते भद्रा रश्ना अपश्यन्तस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥ १६ ॥ आत्मानं
ते मनमारादजानासवो दिवा पतयन्त पतङ्गम् । शिरो अपश्यन्धिभिः सुगेभिर-
रेणुभिर्जहमानं पतत्रि ॥ १७ ॥ अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिप आ
पदे गोः । यदा ते मर्त्ता अनु भोगमानडादिदग्रमिष्ट आर्षधीरजीगः ॥ १८ ॥
अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्चन्तु गावोज्जु भगः कनीनाम् । अनु व्रातासस्त्व
सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यन्त ॥ १९ ॥ हिरण्यशृङ्गोऽय्यो अस्य पादा मनो-
जवा अवर इन्द्रे आसीन् । देवा इदस्य हविरवमायन्या अर्चन्त प्रथमो अध्यति-
ष्ठत् ॥ २० ॥ इमान्तासः मिलेकमध्यमसुः नध् शृङ्गानो दिव्यासो अत्याः ।
हृष्टसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदानिपुदिव्यमजमश्वाः ॥ २१ ॥ तव शरीरं पत-
यिष्वावृन्तव चित्तं वात इव धजीमान् । तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुवारण्येषु ज-
धुराणा चरन्ति ॥ २२ ॥ उप प्रागाच्छर्मनं वाज्यवी देवद्राचा मनसा दीध्यानः ।
अजः पुरो नीयते नाभिर्गम्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेनाः ॥ २३ ॥ उप प्रागा-
त्परमं यन्मुधस्थमवा २२ ॥ अच्छा पितरं भ्रातरं च । अद्या देवाज्जुष्टमो हि गम्या
अथाशास्ते दाशुपं वार्याणि ॥ २४ ॥ सर्मिद्धो अद्य मनुषो दुराणे देवो देवान्य-
जसि जातवेदः । आ च वह मित्रमहधिक्रिन्वान्वं दतः कविरसि प्रचेताः ॥ २५ ॥
तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्तस्वदया सुजिह्व । मन्मानि धीभिस्त
यज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः ॥ २६ ॥ नराशङ्कस्य महिमानमेषामुपस्तो-
पाम यजतस्य यज्ञः । ये सुक्रतवः शुचयो धियन्थाः स्वदान्ति देवा उभयानि हव्या
॥ २७ ॥ आजुह्वान इदया वन्द्यश्चायाद्यग्ने वसुभिः सजोपाः । त्वं देवानामसि
यह्व होता स एनान्यक्षीपितो यर्जीयान् ॥ २८ ॥ प्राचीनं वहिः प्रदिशा
पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्ने अह्वाम् । व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अ-
दितये स्योनम् ॥ २९ ॥ व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुम्भ-

मानाः । देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ ३० ॥ आ
सुष्वयन्ती यजते उपांकि उपासान्ता सदतां नि योपे । दिव्ये योपेण बृहती
सुसुक्मे अग्निं श्रियंश्च शुक्रपिशं दधाने ॥ ३१ ॥ देव्या होतारा प्रथमा सुवाचा
मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्वे । प्रचोदयन्ता विदधेपु कारु प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां
दिशन्ता ॥ ३२ ॥ आ नां यज्ञं भारती तृयणैस्त्वडा मनुष्वदिह चेतयन्ती । तिस्रो
देवीर्विहरेदः स्योनश्च सगम्यती म्वपसः सदन्तु ॥ ३३ ॥ य इमे द्यावापृथिवी
जनित्री रूपैर्गर्भिश्च श्रुवन्तानि विश्वा । तेष्व होतारिणिना यजीयान्देवं त्वष्टाग्निह
यन्ति विडान् ॥ ३४ ॥ उपावन्मृज न्मन्या समञ्जन्देवानां पार्थ ऋतुथा हवीं पि ।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥ ३५ ॥ सद्यो जातो
व्यमिमीत यज्ञमग्निर्देवानामभनपुगोः । अस्य होतुः प्रदिश्युतस्य वाचि स्वाहा-
कृतश्च हविरदन्तु देवाः ॥ ३६ ॥ केतुं कृण्वन्केतवे पेशो मया अगेशसे । समु-
पद्भिर्जायथाः ॥ ३७ ॥ जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्धमीं याति समदामुपस्थे ।
अनाविद्रया तन्वा जय न्वश्च म न्वा वर्मणो महिमा पिपत्तु ॥ ३८ ॥ धन्वन्ता गा
धन्वन्ताजिं जयेम धन्वन्ता तीव्राः समदो जयेम । धनुः शत्रोरपक्रामं कृणोति धन्व-
ना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥ ३९ ॥ वक्ष्यन्ती वेदा गन्तीगन्ति करी प्रियश्च सखा-
यं परिपम्बजाना । योपेव शिङ्गुं वितताधि धन्वन ज्या इयश्च समने पारयन्ती
॥ ४० ॥ ते आचरन्ती समनेय योपा मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे । अप शत्रुं निवध्य-
ता संविदाने आन्ती इमे विष्फुरन्ती अमित्रान् ॥ ४१ ॥ बर्हीनां पिता बहुरस्य पुत्र-
श्चिश्वाकृणोति समनाचगन्त्ये । इपुधिः सखाः पृतनाञ्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसू-
तः ॥ ४२ ॥ रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरो यत्र यत्र कामयते सुपारधिः । अभीष्टानां
महिमानं पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः ॥ ४३ ॥ तीव्रान् घोषान् कृ-
ण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयन्तः । अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान् छि-
ण्वन्ति शत्रूँ ॥ ४४ ॥ रथपव्ययन्तः ॥ ४४ ॥ रथवाहेनश्च हविरस्य नाम यत्रायुधं नि-
हितमस्य वर्म । तत्रा रथमुपशमश्च सदेम विश्वाहा वयश्च सुमनस्यमानाः ॥ ४५ ॥
स्वादुपुष्टं सदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः । चित्रसेना इषु-
बला अमृधाः सतोर्वीरा उरवो वातमाहाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणासः पितरः सोम्यासः
शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा । पूषा नः पातु दुरिताहृतावृथो रक्षा मार्किनो
अघशश्च ईशत ॥ ४७ ॥ सुपर्णं वस्ते मृगो अस्य दन्तो गोभिः संनद्धा पतति-
प्रपृता । यत्रा नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यश्च सन् ॥ ४८ ॥

ऋजोतिं परि वृद्धग्निं नोऽश्मां भवतु नस्तनूः । सोमो अर्धं ब्रवीतु नोऽर्दतिः शर्म
 यच्छतु ॥ ४६ ॥ आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघत्तौ ॥ उप जिह्वन्ते । अथाजति प्रचेत-
 सोऽथान्वेषमन्तु चोदय ॥ ४७ ॥ अर्धिरिव धोर्मः पर्येति वाहुं ज्यायां हेति परि-
 बार्धमानः । हस्त्वघ्नो विश्वा वयनानि विद्वान् पुमान् एमांसं परिपातु विश्वतः
 ॥ ४८ ॥ वनस्पते वीहवतो हि भूया अस्मन्मखा प्रतरणः सुवीरः । गोभिः
 सन्नद्धो असि वीडयस्त्रास्याता ते जयतु जन्तानि ॥ ४९ ॥ दिवः पृथिव्याः पयोज
 उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पय्यभृतं सहेः । अपामोऽस्मानं परि गोभिर्गृह्णतमिन्द्रस्य व-
 ज्रं हविषा रथं यज ॥ ५० ॥ इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनां कं पितृभ्यः तथो वरुणस्य
 नाभिः । मेमां नो हव्यदातिं सुपातो देव रथं प्रति हव्या गृभाय ॥ ५१ ॥ उप-
 श्वासय पृथिवीमुत वां पृथ्वा ते मरुतां विधुतञ्जगात् । म इन्द्रो मे सप्तमिन्द्रेण
 देवैर्दुर्गादयीतो अप मेधं जज्ञे ॥ ५२ ॥ आ क्रन्दय वलमोजो त आ मा निष्ट-
 निहि दुरिता बार्धमानः । अप प्रोथ इन्द्रो मे दक्षुना जत इन्द्रस्य मष्टिरसि वीड-
 यस्व ॥ ५३ ॥ आसृज प्रत्यावनेमणः केतुमहन्तमिवाधिदाति । समज्वपगोश्चरन्ति
 नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनां जयन्तु ॥ ५४ ॥ आग्नेयः कृष्णर्षावः सारस्वता मेपी
 वभुः सौम्यः पौष्णः ज्यामः शितिगृष्टो बार्हस्पत्यः शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो
 मारुतः कल्माष ऐन्द्राग्नः सधितोऽधोगमः सावित्रो वारुणः कृष्ण एकशिति-
 पान्पेत्वः ॥ ५५ ॥ अग्नेयेर्जाकवते रोहिताञ्जिरतुद्वातधोगमो सावित्रो पौष्णो
 रजतनाभी वैश्वदेवो पिशङ्गो तूष्णो मारुतः कल्माष आग्नेयः कृष्णोऽजः सारस्वता
 मेपी वारुणः पेत्वः ॥ ५६ ॥ अग्नेये गायत्राय विवृतं रथन्तरायाष्टाकपालं
 इन्द्राय त्रैपुभाय पञ्चदशाय बार्हतायेकादशकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः
 सप्तदशेभ्यो वैरुपेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुपुभाभ्यामकतिंशा-
 भ्यां वैराजाभ्यां पयस्या बृहस्पतये पाङ्गाय त्रिणवाय शाक्यराय चरुः सवित्र
 ओष्णिहाय त्रयस्त्रिंशाय रवेताय द्वादशकपालः प्राजापत्यश्चरुर्गर्दिन्यै त्रिणु-
 पत्यै चरुर्गर्दये वैश्वानराय द्वादशकपालोऽनुमत्या अष्टाकपालः ॥ ६० ॥

॥ इत्येकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—नारायणः १-३, ४-२२ मेधातिथिः ४ ।

देवता—सविता १-४ परमेश्वर, ४, ६ विद्वांसः ७, ८ पिताम् ९-१२ ईश्वरः
१३ राजेश्वरौ १४-२२ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ त्रिचुट्टगायत्री २ गायत्री ३, ४ स्वराडतिशक्ती ५, ११ त्रिचुट्टः
६, ७ कृतिः ८, १३ भुक्तिव्यष्टिः ९, १०, २१ विगाट् संकृतिः १२ त्रिचुट्टव्यष्टिः १३ विगाट्
कृतिः १४, १६ विगाट् धृतिः १७ त्रिचुट्टकृतिः १८ भुक्ति धृतिः १९ भुक्तिजगती
२० त्रिचुट्टकृतिः २२ ।

स्वरः—धैवतः १, १८ पट्टजः २-४ पञ्चमः ५, ७, ११ मध्यमः ६, ९ निषादः ८,
१३, १४, १६, २२ गान्धारः १०, १२, १४, २१ ऋषभः १७, १९, २० ॥

॥ ओ३म् ॥ देवं सवितुः प्रभुं यज्ञं प्रभुं यज्ञं भर्ताय । दिव्यो रत्नधरीः
केतुपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पतिवाचन्नः स्वदत्तु ॥ १ ॥ तन्मवितुर्वरेण्यं भर्गो दे-
वस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ २ ॥ विश्वानि देव सवितुर्दुरिताति
परासुव । यद्गदं तन्न आसुव ॥ ३ ॥ विभक्तारं हवामहे वसोश्चित्रस्य राधमः ।
सवितारं नृचक्षमम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मणे वाक्मणं ज्ञायं गन्तव्यं मरुद्भ्यो वैश्यं तपसे
शूद्रे तमसे तस्करं नारकाय वीरहर्णं प्राप्ते कर्त्तव्यमाक्याया अयोर्गं कामाय पुंश्च-
लूमर्तिकुष्टाय मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्ताय सूतं गीताय शैल्यं धर्माय सभाचरं नरि-
ष्टाय भीमलं नर्माय रेभं हसाय कारिमानन्दाय स्त्रीपुत्रं प्रमदे कुमारीपुत्रं मेधायै
रथकारं धैर्याय तक्षणम् ॥ ६ ॥ तपसे कौटिलं प्राययै कुमारं रूपाय मणि-
कारं शुभे वपुः शरव्याया इषुकारं हन्तै धनुष्कारं कर्मणे ज्याकारं दिष्टाय
रज्जुसर्जं मृत्यवे मृगयुमन्तकाय श्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यः पौञ्जिष्ठमृत्तीकाभ्यो न-
पादं पुरुषव्याघ्राय दुर्मदं गन्धर्वाप्सरोग्भ्यो वात्यं प्रयुग्भ्य उन्मत्तं सर्पदेवज-
नभ्योऽप्रतिपदमयेभ्यः कितवभीर्यताया अकितवं पिशाचेभ्यो विदलकारी यातुधा-
नेभ्यः कण्टकीकारीम् ॥ ८ ॥ संधेयं जारं गेहायोपपतिमार्त्यं परिवित्तं निर्ऋत्यै

परिविविदानमगद्वचा एदिधिपुः पतिं निष्कृत्य पेशस्कारी ७ सृज्जानाय स्मरकारी
 प्रकामोद्यायोपसदं वर्णीयानुरुधं वलायोपदाम् ॥ ६ ॥ उत्सादेभ्यः कुवजं प्रमुदे
 वामनं द्वाभ्यः स्नाम ७ स्वप्नायान्धमधर्माय बधिरं पवित्राय भिपजं प्रज्ञानाय नक्ष-
 तदर्शमाशिक्षाय प्रशिननमुपशिक्षाय अभिप्रशिननं मर्यादायै प्रश्वविवाकम् ॥ १० ॥
 अमेभ्यो हस्तिपं जवायाश्वपं पुष्ट्य गोपालं वीर्यायाविपालं तेजसे जपालमिरायै
 कीनाशं कीलालाय मुराकारं भद्राय गृहप ७ श्रेयसे वित्तधमाध्यच्यायानुत्तारम्
 ॥ ११ ॥ भायै दावाहारं प्रभाया अग्नयेधं ब्रध्नस्य विष्टपायाभिपेकारं वर्षिष्ठाय
 नाकाय परिवेष्टारं देवलोकाय पेशितारं मनुष्यलोकाय प्रकगितार ७ सर्वेभ्यो लो-
 केभ्य उपमेकारमव ऋत्यै वधायोपमन्थितारं मेधाय वामः पल्पत्तां प्रकामाय र-
 जयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतये स्तनहृदयं वरहत्याय पिशतं विविक्त्यं क्षत्तारमोपद्रव्यायानु-
 क्षत्तारं वलायानुत्तरं भूमने परिष्कन्दं प्रियाय प्रियवादिनमरिष्ट्या अश्वमाद ७ स्वर्गाय
 लोकाय भागदुधं वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम् ॥ १३ ॥ मन्यवे व्यस्तापं क्रोधाय निमरं
 योगाय योक्ता ७ शोकायाभिसुत्तारं जेमाय विमोक्तारमुत्कलनिकूलेभ्यस्त्रिष्टिनं
 वपुषे मानस्कृत ७ शीलायाञ्जनीकारिं निर्ऋत्यै कोशकारिं यमायाम् ॥ १४ ॥ यमाय
 यमसूमथर्वेभ्योऽवतोका ७ संवत्सराय पर्ययिणीं परिवत्सरायाविजातामिदावन्म-
 रायातीत्वंरीमिद्वत्सरायातिष्कट्वरीं वन्मराय विजजिग ६ संवत्सराय पालिकनीमुभु-
 भ्योऽजिनसंध ७ साध्येभ्यश्चमेघम् ॥ १५ ॥ मरोभ्यो धेवरमुपस्थावराभ्यो दाशं
 वैशन्ताभ्यो वेन्दं नड्वलाभ्यः शौष्कलं पागय मार्गम्वाराय केवर्त्तं तीर्थेभ्य आ-
 नन्दं विषमेभ्यो मैताल ६ स्वर्नेभ्यः पर्णीकं गुहाभ्यः किरात ७ सानुभ्यो जम्भकं प-
 र्वतेभ्यः किम्पूरुपम् ॥ १६ ॥ वीभन्सायै पौलकमं वर्णीय दिरण्यकारं तुलायै
 वाणिजं पश्चादोपाय ग्लाविनं विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सिध्मलं भृत्यै जागरणमभृत्यै
 स्वपनमान्यै जनवादिनं व्यृद्ध्या अपगल्भ ७ म ७ शराय प्रच्छिदम् ॥ १७ ॥ अश्व-
 राजाय कितवं कृतायादिनवदर्शं वेतायै कल्पिनं द्वापरायाधिकल्पिनमास्कन्दाय
 सभास्थायं मृत्यवे गोव्यच्छमन्तकाय गोघातं क्षुधे यो गां विकृन्तन्तं भिक्षमाण
 उपतिष्ठति दुष्कृताय चरकाचार्य पाप्मने मेलगम् ॥ १८ ॥ प्रतिक्षुन्काया अर्तने
 घोषाय भषमन्ताय बहुवादिनपनन्ताय मृक ७ शब्दायाडम्बराघातं महसे वीणा-
 वादं क्रोशाय तृणवृध्ममवरस्पर्शाय शङ्खध्मं वनाय वनपमन्यतोऽरण्याय दावपम्
 ॥ १९ ॥ नर्माय पुंश्चलू ६ हमाय कारिं यादसे शाबल्यां ग्रामण्यं गणकमभिको-
 शकं तान्महसे वीणावादं पाणिघ्नं तृणवृध्मं तान्नुनायानन्दाय तलवम् ॥ २० ॥

अग्नये पीवानं पृथिव्यै पीठमर्पिणं वायवे चाण्डालमन्तरिक्षाय व० शानतिनं दिवे
खलति० सूर्याय हर्यक्षं नक्षत्रेभ्यः किमिरं चन्द्रममे किला समेदं शुक्लं पिङ्गाक्षं
रात्र्यै कृष्णं पिङ्गाक्षम् ॥ २१ ॥ अयेनानष्टं विस्वानालभतेऽतिदीर्घं चातिदृष्टं
चातिस्थूलं चातिकृशं चातिशुक्लं चातिकृष्णं चातिकुल्वं चातिलोमशं च । अ-
शूद्रा अत्राह्मणाम्ने प्राजापत्याः । मागधः पुंश्चली कितवः कलीवोऽशूद्रा अत्रा-
ह्मणाम्ने प्राजापत्याः ॥ २२ ॥

॥ इति त्रिंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथैकत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—नागायणः १-१६ उत्तमनारायणः १७-२२ ।

धेवता—पुरुषः १, ३, ४, ६, ८-१६ ईशानः २ स्रष्टा ५ स्रष्टेश्वरः ७ आदित्यः १७-१८,
२२ सूर्यः २० विश्वेदेवाः २१ ।

छन्दः—निचृदनुष्टुप् १-३, ८-११, १४ अनुष्टुप् ४, ५, ७, १२, १३, १५, २०, २१
विराडनुष्टुप् ६ विराट् त्रिष्टुप् १६ भुक्त्विक् त्रिष्टुप् १७, १८ निचृत् त्रिष्टुप् १८ निचृ-
दार्पी त्रिष्टुप् २२ ।

स्वरः—गान्धारः १-१५, २०, २१ धैवतः १६-१८, २२ ॥

॥ ओ३म् ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं० सर्वतं स्पु-
त्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेद० सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् । उतामृत-
त्वस्येशानो यदन्नं नातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः ।
पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः
पादोऽस्येहामवत्पुनः । ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥ ४ ॥ ततो

विराडजायत विराजो अधि पूरुषः । स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्धिमिथो पुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्यज्ञान्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् । पशूस्तांश्चक्रे वायव्यानाग्न्या
 आम्याश्च ये ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञान्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि ज-
 ज्ञिरे तस्माद्यज्ञस्तस्मादजायत ॥ ७ ॥ तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
 गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥ ८ ॥ तं यज्ञं बहिषि प्रौञ्जन् पुरुषं
 जातमग्रतः । तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥ ९ ॥ यत्पुरुषं व्यदधुः
 कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्यामीत्किं वाह किमूरु पादा उच्येते ॥ १० ॥
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीदवाह राजन्यः कृतः । उरु तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो
 अजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्क्षोः सूर्यो अजायत । ओत्राह्यायुश्च प्रा-
 णश्च मुखोदग्निर्जायत ॥ १२ ॥ नाभ्या आसीदन्तस्त्रिंशो शीष्णो द्यौः सम-
 वर्त्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकौ ॥ अकल्पयन् ॥ १३ ॥ यत्पुरु-
 षेण हविषा देवा यज्ञमनन्वत । वसन्तोऽस्यामीदाज्यं ग्रीष्म इक्ष्मः शरद्धविः ॥ १४ ॥
 समास्यामन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः । देवा ययज्ञं तन्वाना अवधन्त पुरु-
 षं पशुम् ॥ १५ ॥ यज्ञेन यज्ञमेयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यामन् । ते ह नाकं
 महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६ ॥ अदभ्यः सम्भृतः
 पृथिव्यै रसाच्च विश्वकर्मणः समवर्त्तताग्रे । तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमिति तन्मन्यस्य
 देवत्वमाजानमग्रे ॥ १७ ॥ वेदाहमेवं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं नमसः परस्तात् ।
 तमेव विदित्वाति मृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ १८ ॥ प्रजापतिश्चरति
 गर्भे अन्तरजायमानो बहुधा विजायते । तस्य यानि परिपश्यन्ति धीरास्तेस्मिन्ह
 तस्थुर्भुवनानि विश्वा ॥ १९ ॥ यो देवेभ्य आतपति यो देवानां पुरोहितः । पूर्वो
 यो देवेभ्यो जातो नमो रुचाय ब्राह्मणे ॥ २० ॥ रुचं ब्राह्मं जनयन्तो देवा अग्रे
 तदब्रुवन् । यस्त्वेवं ब्राह्मणा विद्यात्तस्य देवा अमन्वशे ॥ २१ ॥ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च
 पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् । इष्णान्निपाणागुं म इषाण
 सर्वलोकं म इषाण ॥ २२ ॥

॥ इत्येकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—स्वयम्भु ब्रह्म १—१२ मेधाकामः १३—१४ ध्याकामः १६ ।

देवता—परमात्मा १, २, ६—८, १०—१२, १४ द्विगुणगमः परमात्मा ३ आत्मा ४ परमेश्वरः ५ विद्वान् ६ इन्द्रः १३ परमेश्वरविद्वांसौ १५ विद्वद्वाजानौ १६ ।

छन्दः—अनुष्टुप् १, २, १६ त्रिचुत् पंक्तिः ३ भुरिक्त्रिष्टुप् ४, ५ त्रिचुत्त्रिष्टुप् ६, ८—१२ स्वराद्यन्तजगती ७ भुरिगायत्री १३ त्रिचुदनुष्टुप् १४ त्रिचुद्वहती १५ ॥

स्वरः—गान्धारः १, २, १४, १६ पञ्चमः ३ धैवतः ४—६, ८—१२ निषादः ७ षड्जः १३ मध्यमः १५ ॥

॥ ओ३म् ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तजायुस्तद् चन्द्रमाः । तदेव शुक्रं तदव्रह्म
ता आयः स प्रजापतिः ॥ १ ॥ गवेर्निषेपा मजिरे विद्युतः पुरुषादधि नैनमू-
र्ध्वं न तिर्य्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभन् ॥ २ ॥ न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम
महद्यशः । हिरण्यगर्भ इत्येष मा मा हिष्टस्मादित्येषा यस्मान्न ज्ञान इत्येषः ॥ ३ ॥
एषो ह देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा ह ज्ञानः त उ गोन ज्ञानः । स एव ज्ञानः स
जनिष्यमाणः प्रत्यङ् जनास्तिष्ठति सवेतोमुखः ॥ ४ ॥ यस्माज्ज्ञानं न पुरा किञ्च-
नैव य आविभूय भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया सध्वराणस्त्रीणि ज्योतींश्च
सचते स पण्डिती ॥ ५ ॥ येन द्यौरग्रा पृथिवी च दृढा येन स्वः स्तभितं येन नारकः ।
यो अन्तरिक्षं रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥ यं क्रन्दसी अवसा त-
स्तभाने अभ्यर्चतां मनसा रजमाने । यत्राधि सूर उर्दितो विभाति कस्मै देवाय हविषा
विधेम । आपो ह यदबृहतीर्यश्चिदार्पः ॥ ७ ॥ तेनस्तत्पश्यन्निर्हितं गुहा सद्यच्च विश्वं भव-
त्येकनीडम् । तस्मिन्निदं सञ्च विचैति सर्वं स ओतः प्रोतश्च विभूः प्रजाम् ॥ ८ ॥
प्र तद्वोचैदमृतं नु विद्वान् गन्धर्वो धाम विभृतं गुहा सन् । व्रीणि पदानि निर्हिता
गुहास्य यस्तानि वेद स पितुः पितामह ॥ ९ ॥ स नो बन्धुजेनिता स विधाता
धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्ध्वरयन्त

॥ १० ॥ परीत्य भूतानि परीत्य लोकान् परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च । उप-
 स्थाय प्रथमजामृतस्यात्मनात्मानमभि सं विवेश ॥ ११ ॥ परि द्यावापृथिवी सद्य
 इत्वा परि लोकान् परि दिशः परि स्वः । ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्य-
 त्तदभवत्तदासीत् ॥ १२ ॥ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सति मेधा-
 मयासिषः स्वहा ॥ १३ ॥ यां मेधां देवगणाः पितरश्चोपासते । तया ममद्य
 मेधयाग्ने मेधार्विनं कुरु स्वाहा ॥ १४ ॥ मेधां मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजा-
 पतिः । मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधां धाता ददातु मे स्वाहा ॥ १५ ॥ इदं मे ब्रह्म
 च क्षत्रं चोभे श्रियमश्रुताम् । मयि देवा दधतु श्रियमुत्तमां तस्यै ते स्वाहा ॥ १६ ॥

इति द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

श्रुतिः—वत्सप्रीः १ विश्वरूपः २, ४ गोतमः ३, १६ कुत्सः ५, ६, २६, ३७, ३८,
 ४२, ६८ विश्वामित्रः ७, ८, २२, २६, ६०, ६३, ७५ भरद्वाजः ९, १३, ६१, ६६, ८४
 मेधातिथिः १०, ४५, ४६, ८१—८३, ९७ पराशरः ११ विश्ववारा १२ वसिष्ठः १४, १८,
 २०, ४३, ७०, ७१, ७६, ८८ प्रस्कण्वः १५, ३१—३३, ३६ लुशोध्यानाकः १७ पुढमीढा-
 जमीढौ १८ सुनीतिः २१ सुचीकः २३ त्रिशोकः २४ मधुच्छन्दाः २५, ५६—५८ अगस्त्यः
 २७, ३४, ७८, ७९ विभ्राट् ३० गोरीवितिः २८, ६४ श्रुतकक्षसुकक्षौ ३५ जमदग्निः ३६,
 ४०, ८५, ८७ नृमेघः ४१, ६६, ६७, ९५, ९६ हिरण्यस्तूपः ४३ कुत्सादिः ४७ प्रतिक्षत्रः
 ४८ वत्सारः ४९ प्रगाथः ५० कूर्मः ५१ लुशः ५२ सुहोत्रः ५३, ७७, ९३ वामदेवः ५४,
 ६५ ऋजिश्वः ५५ कुशिकः ५६ देवज्ञः ६२ दक्षः ७२, ७३ प्रजापतिः ७४ बृहद्विचः ८०
 तापसः ८६ कण्वः ८६ त्रितः ९० मनुः ९१, ९४ मेघः ९२ ।

देवता—अग्नयः १, २ अग्निः ३—६, ६—१२, १५, १६ विद्वांसः ७, ८, २४
विश्वेदेवाः १३, ३६, ४७—४९, ५१—५४, ७७, ८१—८३, ८६, ९१, ९४ सविता १७,
२०, ३४, ६१, ८४ इन्द्रः १८, २२—२६, ५६, ६३—६७, ७६, ९०, ९५, ९६ इन्द्रवायू १९,
४५, ५६, ८६ वेनः २१ सूर्यः ३०—३२, ३५—३८, ४०—४३, ७४ विद्वान् ३३, ७२, ७५ वायुः
४४, ५५, ७०, ८५ वरुणः ४६ महेन्द्रः ५०, ८०, ९७ मित्रावरुणौ ५७, ७१, ८७ अश्विनौ
५८, ८८ वैश्वानरः ६०, ९२ इन्द्राग्नी ६१, ७६, ९३ सोमः ६२ आदित्याः ६८ अध्वर्यू ७३
इन्द्रामरुतो ७८ ॥

छन्दः—स्वराट् पङ्क्तिः १, ५, ७, १६, १८ गायत्री २, ६, १६, ४५, ४६, ५६—५८,
६५, ७१, ७६ निचृद् गायत्री ३, ४, २०, २१, २४, २५, ३१—३३, ६१, ६२, ७२, ७३,
७७ भुरिक् पङ्क्तिः ६, १३, २६, २८, ५६ भुरिक् त्रिष्टुप् ८, १७, २२, २३, ६० विराड्
गायत्री १० विराट् त्रिष्टुप् ११, २७, ४३, ७०, ७८ निचृत् त्रिष्टुप् १२, ४२, ४४, ४८,
५२, ५४ निचृत्पिपीलिकामध्या गायत्री ४७ अनुष्टुप् १४ बृहती १५, ३६, जगती २६
विराड् जगती ३० त्रिष्टुप् ३४, ३७, ३८, ५०, ५१, ५३, ५५, ६३, ६४, ७५, ७६ पिपीलि-
कामध्या निचृद् गायत्री ३५ निचृदनुष्टुप् ३६ निचृजगती ४६, ६८, ६९, ७५, ८४ भुरिग-
नुष्टुप् ६६, ८६, ९३ पङ्क्तिः ६७, ८०, ९४ निचृद्बृहती ४१, ८१, ८२, ८६—८८, ९०,
९२, ९६ विराड् बृहती ८५, ९१ भुरिग् बृहती ४०, ९५ निचृत्सतो बृहती ८३ स्वराट्
सतो बृहती ९७ ॥

स्वरः—पञ्चमः १, ५—७, १३, १६, १८, २६, २८, ५६, ६७, ८०, ९४ षड्जः
२—४, ६, १०, १६—२१, २४, २५, ३१—३३, ३५, ४५—४७, ५६—५८, ६१, ६२, ६५, ७१—७३,
७६, ७७ धैवतः ८, ११, १२, १७, २२, २३, २७, ३४, ३७, ३८, ४२—४४, ४८, ५०—५५,
६०, ६३, ६४, ७०, ७४, ७८, ७९ गान्धारः १४, ३६, ६६, ८६, ९३ मध्यमः १५, ३६,
४०, ४१, ८१—८३, ८५—८८, ९०—९२, ९५—९७ निषादः २६, ३०, ४६, ६८, ६९, ७५, ८४ ॥

॥ ओ३म् ॥ अस्याजरासो दमामरिवा अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः ।
शिवतीचयः श्वात्रासो भुरण्यवो वनर्षदो वायवो न सोमाः ॥ १ ॥ हरयो धूम-
केतवो वार्तजूता उप द्यवि । यतन्ते वृथगग्नयः ॥ २ ॥ यजो नो मित्रावरुणा
यजो देवाँर ॥ अतं बृहत् । अग्ने यन्नि स्वं दमम् ॥ ३ ॥ युद्धा हि देवहूतमाँर ॥

अश्वी २॥ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्यः मदः ॥ ४ ॥ द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे
 अन्यान्या वत्सदुपधापयेते । हरिर्गन्धस्यां भवति स्वधावाञ्छुक्रो अन्यस्यां ददशे
 सुवर्चाः ॥ ५ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातभिर्होता याजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः । यम-
 भवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं विभुं विशेविशे ॥ ६ ॥ त्रीणि शता त्री स-
 हस्राण्यग्निं विश्वं देवा नवं चामर्षयन् । औशन घृतैरस्तृणान् बहिर्हस्मा आ-
 दिद्वोतारं न्यसादयन्त ॥ ७ ॥ मूर्धनं दिवो अरति पृथिव्या बंध्वानरमृत आ-
 जातमग्निम् । कविश्च सध्राजमर्तिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥ ८ ॥
 अग्निर्वृत्राणि जड्वनद्विणम्युर्विदन्यया । समिद्धः शुक आहुतः ॥ ९ ॥ वि-
 श्वेभिः सोम्यं मध्वस्त इन्द्रेण वातुना । पिवा मित्रस्य धामभिः ॥ १० ॥ आ-
 यदिषे नृपतिं तेज आनत् शुचि रेतो निषिक्तं द्यौर्मर्कं । अग्निः शर्द्धमनवद्यं
 युवानं स्वाध्यं जनयन्मुदयच्च ॥ ११ ॥ अग्ने शर्द्धं मदते सोमगाय तव घृम्ना-
 न्युत्तमानि सन्तु । सं जास्यन्त्यश्च सुयममाकुण्ठ्य शत्रयतामभितिष्ठता महाभि-
 ॥ १२ ॥ त्वा हि मन्द्रतममर्कशोकवृद्धमहे महि नः श्रोप्यग्ने । इन्द्रं न त्वा शर्वसा
 देवता वायुं पृणन्ति राक्षसा नृनमाः ॥ १३ ॥ त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियानः सन्तु
 सूरयः यन्तागे ये मघवानो जनानामुवान्दयन्त गोनाम् ॥ १४ ॥ शुधि श्रुत्क-
 णे बहिभिर्देवैरग्ने सयावभिः आ र्मादन्तु बहिर्षि मित्रो अय्यमा प्रातर्ग्यावाणो
 अध्वरम् ॥ १५ ॥ विश्वेषामर्दिनिर्यज्ञिनां विश्वेषामर्तिथिर्मनुषाणाम् । अग्नि-
 देवानामव आ वृणानः सुष्ठुडीको भवतु जातवृदाः ॥ १६ ॥ महो अग्नेः समि-
 धानस्य शर्मण्यनागा मित्रे वरुणे स्वस्तये । श्रेष्ठं स्याम सवितुः सर्वामन्ति तद्देवा-
 नामवो अद्या वृणीमहे ॥ १७ ॥ आपदिचन्पिप्युस्तर्प्यो न गावो नक्षत्रतं जरि-
 तारस्त इन्द्र । याहि वायुन नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ १८ ॥
 गाव उपोवतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णी हि रण्यया ॥ १९ ॥ यदद्य
 स्र उदितेऽनागा मित्रो अय्यमा । सुवाति सविता भगः ॥ २० ॥ आ सुते सिं-
 श्वन् श्रियं रोदस्योरभिश्चियम् । रसा दधीत वृषभम् * । तं प्रनथा । अयं वेनः ॥ २१ ॥
 आ तिष्ठन्तं परि विश्वे अभृपञ्छयो वसानश्चरति स्वरोचिः । महत्तद्वृणो असुरस्य
 नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥ २२ ॥ प्र वो महे मन्दमानायान्धसोऽर्चा विश्वानराय
 विश्वाभुव । इन्द्रस्य यस्य सुमन्त्रश्च सहो महि श्रवो नृम्णञ्च रोदसी सपर्य्यतः
 ॥ २३ ॥ बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा

॥ २४ ॥ इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो विश्वेभिः सोमपर्वभिः । मह्यँ २॥ अभिष्टिरोजसा
 ॥ २५ ॥ इन्द्रो बृत्रमवृणोच्छर्दनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्पणीतिः । अहन् व्युत्स-
 मुशध्रुवनेष्वाविर्धना अकृणोद्राम्याणाम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्वभिन्द्र माहिनुः सन्नेको
 यासि सत्पते किन्त इत्था । समृच्छसे समराणः शुभानैवोच्चस्तन्नो हरित्रो यत्ते
 अस्मे ॥ * मह्यँ २॥ इन्द्रो य ओजसा । कदा चन स्तरीरसि । कदा चन प्रयु-
 च्छसि ॥ २७ ॥ आ तत्त इन्द्रायवः पनन्ताभि य ऊर्व गोमन्तं तितृन्सान् ।
 सकृत् स्तुं ये पुरुपुत्रां महीम् मह्यमधारां वृहतीं दुदृक्षन् ॥ २८ ॥ इमान्ते धियं
 प्र भरे महो महीमस्य स्तोत्रे धिपणा यत्त आनजे । तमुन्मवे च प्रसवे च सास-
 हिमिन्द्रं देवासः शर्वसामदन्ननु ॥ २९ ॥ विभ्राड् बृहत्पिवतु सोम्यं मध्वायुर्दध-
 द्यज्ञपतावविदुतम् । वातजूतो यो अभि रक्षति त्मना प्रजाः पुषोप पुरुधा वि राजति
 ॥ ३० ॥ उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ ३१ ॥
 येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ २॥ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ ३२ ॥
 देव्यावध्वर्यु आ गतः रथेन सूर्यन्वचा । मध्वा यज्ञं समञ्जाथे ॥ † तं प्र-
 क्षथा । अयं वेनः । चित्रं देवानाम् ॥ ३३ ॥ आ न इडाभिर्विदथे सुशस्ति वि-
 श्वानरः सविता देव एतु । अपि यथा युवानो मर्मधा नो विश्वं जगदभिषित्वे म-
 नीपा ॥ ३४ ॥ यदय कच वृत्रहक्षुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ ३५ ॥
 तरणिविश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदमि सूर्य । विष्णुमाभामि रोचनम् ॥ ३६ ॥ तन्सू-
 र्यस्य देवत्वं तन्माहित्वं मध्या कत्तोर्विततः सं जभार । रुददयुक् हारितः सध-
 स्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमम्मे ॥ ३७ ॥ तन्त्रिष्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्यो रूपं
 कृणुते द्यौरुपस्थे । अतन्तमन्यदुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सम्भरन्ति ॥ ३८ ॥
 वरमह्यँ २॥ असि सूर्य वडादन्य मह्यँ २॥ असि । महस्ते सुतो महिमा पन-
 स्यतेद्धा देव मह्यँ २॥ असि ॥ ३९ ॥ वट्सूर्य श्रवसा मह्यँ २॥ असि सुत्रा
 देव मह्यँ २॥ असि । महा देवानामसूर्यः पुरोहितो विश्व ज्योतिरदाभ्यम्
 ॥ ४० ॥ श्रायन्त इव सूर्य विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत । वसूनि जाते जनमान ओ-
 जसा प्रति भागं न दीधिम् ॥ ४१ ॥ अद्या देवा उदिता सूर्यस्य निरङ्गहसः
 पिपृता निरवद्यात् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
 द्यौः ॥ ४२ ॥ आ कृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यश्च । हिरण्ययेन
 सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ ४३ ॥ प्र वावृजे सुप्रया बहि-

रेषामा विश्वपतीव बीरिंष्ट इयाते । विश्वामङ्गोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये
नियुत्वान् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायू बृहस्पतिं मित्राग्निं पूषणं भगम् । आदित्यान्मरुतं
गणम् ॥ ४५ ॥ वरुणः प्राविता भुवन्मित्रो विश्वाभिरुतिभिः । करतां नः सुरा-
धंसः ॥ ४६ ॥ अग्निं न इन्द्रैषां विष्णो सजात्यानाम् । इता मरुतो अश्विना ।
* तम्प्रत्नथा । अयं वेनः । ये देवासः । आ न इडाभिः । विश्वेभिः सोम्यं मधु ।
ओमासथर्षणीधृतः ॥ ४७ ॥ अग्न इन्द्र वरुण मित्र देवाः शर्द्धः प्र यन्त मारु-
तोत विष्णो । उभा नासत्या रुद्रो अध्वराः पूषा भगः सरस्वती जुपन्त ॥ ४८ ॥
इन्द्राग्नी मित्रावरुणादितिः स्वः पृथिवीं द्यां मरुतः पर्वताँर ॥ अपः । हुवे विष्णुं
पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शथ्सथं सवितारमृतये ॥ ४९ ॥ अस्मे रुद्रा मेहना
पर्वतासो बृहहत्ये भरहूतौ सजोषाः । यः शथ्सते स्तुवते धार्यं पत्र इन्द्रज्येष्ठा
अस्माँर ॥ अवन्तु देवाः ॥ ५० ॥ अर्वाश्चो अद्या भवता यजत्रा आ वो हार्दि
भयमानो व्ययेयम् । त्राध्वं नो देवा निजुरो वृकस्य त्राध्वं कृतादवपदौ यजत्राः
॥ ५१ ॥ विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः । विश्वे नो
देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मै ॥ ५२ ॥ विश्वे देवाः शृणु-
तेमथ हव मे ये अन्तरिक्षे य उप दधिष्ठ । ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आस-
द्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम् ॥ ५३ ॥ देवेभ्यो हि प्रथमं यज्ञियेभ्योऽमृतत्वथं
सुवासिं भागमुत्तमम् । आदिहामानथं सवितर्व्यूणुपेऽनूचीना जीविता मानुषेभ्यः
॥ ५४ ॥ प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा बृहद्रथि विश्ववारथं रथग्राम् । द्युतद्यामा
नियुतः पत्यमानः कविः कविर्मियक्षसि प्रयज्यो ॥ ५५ ॥ इन्द्रवायू इमे सुता उप
प्रयोभिरा गतम् । इन्द्रवो वामुशन्ति हि ॥ ५६ ॥ मित्रथं हुवे पुतदक्षं वरुणं
च रिशादसम् । धियं घृताचीं सार्धन्ता ॥ ५७ ॥ दक्षा युवाकवः सुता नासत्या
वृक्कबर्हिषः । आयातथ रुद्रवर्त्तनी ॥ † तम्प्रत्नथा । अयं वेनः ॥ ५८ ॥ विद-
द्यदीं सुरमा रुणमद्रेर्महि पार्थः पूर्यथं सध्न्यकः । अग्रजयत्सुपद्यक्षराणामच्छा
रवं प्रथमा जानती गात् ॥ ५९ ॥ नहि स्पशमविदन्नन्यमस्माद्वैश्वानरात्पुंर एता-
रमग्नेः । एमेनमवृधन्नमृता अमर्त्य वैश्वानरश्चैत्रजित्याय देवाः ॥ ६० ॥ उग्रा
विघनिना मृध इन्द्राग्नी हवामहे । ता नो मृडात ईदृशे ॥ ६१ ॥ उपास्मै गा-
यता नरः पर्वमानायेन्दवे । अभि देवाँर ॥ इयक्षते ॥ ६२ ॥ ये त्वाहिहत्ये म-

* अ० ७ । मं० १२ । १६ । १६ ॥ अ० ३३ । मं० ३४ । १० ॥ अ० ७ । मं० ३३ ॥

† अ० ७ । मं० १२ । १६ ॥

घवन्नवर्द्धन्ये शम्बरे हरिषो ये गविष्ठौ । ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पिबेन्द्र
 सामेऽसगणो मरुद्भिः ॥ ६३ ॥ जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय मन्द्र ओजिष्ठो ब-
 हुलाभिमानः । अवर्द्धन्निन्द्रस्मरुतश्चिदत्र माता यद्वीरन्दधनदनिष्ठा ॥ ६४ ॥ आ
 तू न इन्द्र वृत्रहन्स्मार्कमर्द्धमा गहि । महान्महीभिरूतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र प्र-
 तूर्त्तिष्वाभि विश्वा अमि स्पृधः । अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वन्तूर्य तरु-
 ष्यतः ॥ ६६ ॥ अनु ते शुष्मं तुर्यन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा । विश्वा-
 स्ते स्पृधः शनथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वासि ॥ ६७ ॥ यज्ञो देवानां प्रत्येति
 सुम्नमादित्यामो भवता मृडयन्तः । आ वोऽर्वाचीं समतिर्ववृत्यादुः होश्चिद्या-
 वरिषोवित्तरासत् ॥ ६८ ॥ अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्पृथिविभिर्य परि पाहि
 नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा मार्किर्नो अधशऽस ईशत ॥ ६९ ॥
 प्र वीर्या शुचयो दद्रेरे वामध्वर्युभिर्मधुमन्तः सुतासः । वह वायो नियुतो या-
 ह्यच्छा पिबो सुतस्यान्धमो मदाय ॥ ७० ॥ गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा ।
 उभा कर्णा हिरण्यया ॥ ७१ ॥ काव्ययोराजानेषु क्रत्वा दक्षस्य दुराणे । रिशा-
 दसा मधस्थ आ ॥ ७२ ॥ दैव्यावध्वर्यु आ गतऽरथेन सूर्यत्वचा । मध्वा यज्ञऽ
 समञ्जाथे ॥ * तम्प्रन्नथा । अयं वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषामधः
 स्विदासीदुपरि स्विदासीत् । रेतोधा आसन्महिमान आसन्त्स्वधा अवस्तात्प्र-
 यतिः परस्तात् ॥ ७४ ॥ आ रोदसी अपृणदा स्वर्महज्जातं यदेनमपसो अधा-
 रयन् । सो अध्वराय परिणीयते कविरत्यो न वाजसातये चनोहितः ॥ ७५ ॥ उक्थे-
 भिर्वृत्रहन्तमा या मन्दाना चिदा गिरा । अङ्गूरविवासतः ॥ ७६ ॥ उप नः सू-
 नवो गिरः शृण्वन्त्वमृतस्य ये । सुमृडीका भवन्तु नः ॥ ७७ ॥ ब्रह्माणि मे मतयः
 शऽ सुतासः शुष्म इयति प्रभृतो मे अद्रिः । आ शासते प्रतिहर्यन्त्युक्थेमा हरीं
 वहतस्ता नो अच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्नु न त्वावाँ ॥ अस्ति देवता
 विदानः । न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृणुहि प्रवृद्ध ॥ ७९ ॥ तदि-
 दास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः । सद्यो जज्ञानो निरिणाति शत्रून्नु
 यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥ ८० ॥ इमा उ त्वा पुरुवसो गिरो वर्द्धन्तु या मम । पा-
 वकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत ॥ ८१ ॥ यस्यायं विश्व आयो दासः
 शेवधिपा अरिः । तिरश्चिदर्ये रुशमे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते गयिः ॥ ८२ ॥
 अयऽ सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे । सत्यः सो अस्य महिमा गृणे

शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ ८३ ॥ अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्टुं शिवेभिर्द्य परि
पाहि नो गर्यम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा मार्किनो अघशंशस ईशत
॥ ८४ ॥ आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः । अन्तः पवित्रं उपरि
श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥ ८५ ॥ इन्द्रवायू सुसंद्वा सुहवेह हवामहे ।
यथा नः सर्व इज्जनोऽनमीवः सङ्गमे सुमना अमत् ॥ ८६ ॥ ऋधगित्था स
मर्त्यः शशमे देवतातये । यो नूनं मित्रावरुणावभिष्टय आचक्रे हव्यदातये ॥ ८७ ॥
आ यातमुप भूषतं मध्वः पिबतमश्विना । दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो म-
धिष्टुमा गतम् ॥ ८८ ॥ प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु सुनता । अच्छा वीरं नर्य्य
पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु नः ॥ ८९ ॥ चन्द्रमा अप्सुन्तरा सुपर्णा धावते
दिवि । रयिं पिशङ्गं बहुलं पुरुस्पृहं हरिरेति कनिकदत् ॥ ९० ॥ देवन्देवं वा-
ज्रमे देवन्देवमभिष्टये । देवन्देवं हुवेम वाजसातये गुणन्तो देव्या धिया ॥ ९१ ॥
दिवि पृथो अरोचतामिर्वैश्वानरो बृहन् । चमया वृथान ओजसा चनोहितो ज्यो-
तिषा बाधते तमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नी अपादियस्पृशान्पद्वतीभ्यः । हित्वी शिरो
जिह्वा वावदेच्चरन्ति शव्यदान्यक्रमीन् ॥ ९३ ॥ देवासो हि ष्मा मनवे समन्यत्रो
विश्वे साकं सरातयः । ते नो अद्य ते अपरन्तुचे तु नो भवन्तु वरिवोविदः
॥ ९४ ॥ अपाधमदमिशस्तीग्शस्तिहायेन्द्रो युमन्याभवन् । देवास्त इन्द्र सग्व्या-
य येमिरे बृहद्भानो मरुद्गण ॥ ९५ ॥ प्र व इन्द्राय बृहते मरुतो ब्रह्मर्चित । वृ-
त्रं हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वैज्रेण शतपर्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येदिन्द्रो वावृथे वृषाय
शत्रो मदं सुनस्य विष्णावि । अद्या तमस्य महिमान्मायवोऽनु पुवन्ति पूर्वथा ॥
इमा उ त्वा । यस्यायम् । अयं सहस्रम् । ऊर्ध्व ऊ पु राः ॥ ९७ ॥

॥ इति त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

ऋषिः—शिवसङ्कल्पः १—६ अगस्त्यः ७—९, ४८ गृत्समदः १०, ११,

* अ० ३३ । मं० ८१—८३ ॥ अ० ११ । मं० ४२ ॥

५८ हिरण्यस्तूप आङ्गिरसः १२, १३ देवथ्रवदेववानौ भारती १४, १५, १८, १९ नोधाः
१६, १७ गीतमः २०—२३, ३३ आङ्गिरसो हिरण्यस्तूपः २४—२७ प्रस्कण्वः २८ कुन्सः
२९, ३०, ३२ हिरण्यस्तूपः ३१, ४७ वसिष्ठः ३४—४० सुहोत्रः ४१ ऋजिष्वाः ४२, ४३
मेधातिथिः ४३, ४४ भरद्वाजः ४५ विद्वयः ४६ प्राजापत्यो यज्ञः ४६ दक्षः ५०—५२
कूर्मगात्समदः ५४ कण्वः ५५—५७ ॥

देवता—मनः १—६ अन्नम् ७ अनुमतिः ८, ९ सिनीवाली १० सरस्वती ११
अग्निः १२—१५ इन्द्रः १६—१९ सोमः २०—२२ सनिता २४—२७ अश्विनौ २८—३०,
४७ सूर्यः ३१ रात्रिः ३२ उषः ३३ अग्न्यादयो लिङ्गोक्ताः ३४ भगः ३५, ३७, ३९
भगवान् ३६, ३८ उषा ४० पूषा ४१, ४२ विष्णुः ४३, ४४ द्यावापृथिव्यौ ४५ लिङ्गोक्ताः
४६—५३ मरुतः ४८ ऋषयः ४९ हिरण्यन्तेजः ५०—५२ आदित्याः ५४ अघ्यात्मं प्राणाः
५५ ब्रह्मणस्वर्गः ५६—५८ ।

छन्दः—विराट् त्रिष्टुप् १, १६, २६, २७, २९, ३१, ४२ त्रिष्टुप् २, ४, ५, १३,
१४, ३०, ३९, ४९, ५४ स्वराट् त्रिष्टुप् ३, ६ उष्णिक् ७ निचृदनुष्टुप् ८, ९, ११ अनुष्टुप्
१० विगाड् जगती १२ विगाडनुष्टुप् १५ निचृत्त्रिष्टुप् १७—२०, २२, २३, ३५, ३६,
३८, ४०, ५२, ५८ भुरिक् पङ्क्तिः २१, २४, ५३ निचृजगती २५, ३४, ४५ निचृद्
गायत्री २८, ४३ पथ्या बृहती ३२ निचृत्परोष्णिक् ३३ पङ्क्तिः ३७, ४८ गायत्री ४१,
४४ भुरिक् त्रिष्टुप् ४६ जगती ४७ भुरिगुष्णिक् ५० भुरिक्लृकरी ५१ भुरिक् जगती
५५ निचृद्बृहती ५६ विराड् बृहती ५७ ।

स्वरः—धैवतः १—६, ११, १३—२३, २६—२७, २९—३१, ३५, ३६, ३८—४०,
४२, ४६, ४९, ५१, ५२, ५४, ५८ ऋषभः ७, ३३, ५० गान्धारः ९, १० निषादः १२,
३४, ४५, ४७, ५५ पञ्चमः २४, २५, ३७, ४८, ५३ षड्जः २८, ४१, ४३, ४४ मध्यमः
३२, ५६, ५७ ॥

॥ ओ३म् ॥ यज्ञाग्रतो दूरमुदैति देवं तदु सुप्तस्य तथैवेति । दूरङ्गमं ज्यो-
तिषां ज्योतिरेकन्तन्मे मनः शिवसङ्ल्पमस्तु ॥ १ ॥ येन कर्माण्यपसो मनीषिणां
यज्ञे कृण्वन्ति विदथेषु धीराः । यदपूर्वं यत्तन्तः प्रजानां तन्मे मनः शिवसङ्ल्प-
मस्तु ॥ २ ॥ यत्प्रज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्रजासु । यस्मान्न
ऋते किञ्चन कर्म क्रियते तन्मे मनः शिवसङ्ल्पमस्तु ॥ ३ ॥ येनेदं भूतं भुवनं
भविष्यत्परिगृहीतममृतैर्न सर्वम् । येन यज्ञस्तायवे सप्त होता तन्मे मनः शिवसङ्-

न्यमस्तु ॥ ४ ॥ यस्मिन्नृचः साम यजुश्चपि यस्मिन् प्रतिष्ठिता रथनाभाविद्याराः ।
 यस्मिंश्चित् सर्वमोतं प्रजानां तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिर-
 श्वानिव यन्मनुष्यान्नेनीयतेऽभीशुभिर्वाजिन इव । हृत्प्रतिष्ठं यदजिरं जविष्ठं तन्मे
 मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ६ ॥ पितुं नु स्तोषं महो धर्माणं तविषीम् । यस्य त्रितो
 व्योजसा वृत्रं विपर्वमर्हयत् ॥ ७ ॥ अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शञ्च नस्कृधि । कृत्वे
 दक्षाय नो हिनु प्र ण आयुश्चपि तारिषः ॥ ८ ॥ अनु नोऽद्यानुमतिर्यज्ञन्देवेषु म-
 न्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मयः ॥ ९ ॥ सिर्वावालि पृथुष्टुके
 या देवानामसि स्वमा । जुपस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिदिह नः ॥ १० ॥ पञ्च नद्युः
 सरस्वतीमपि यन्ति सस्रोतसः । सरस्वती तु पञ्चधा सो देशेऽभवत्सरिन् ॥ ११ ॥
 त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिर्देवा देवानामभवः शिवः सखा । तव व्रते कवयो विद्यना-
 प्सोऽजायन्त मरुतो अजदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नो अग्ने तव देव पायुर्भिर्मघानो रक्ष
 तन्वश्च वन्द्य । ज्ञाता लोकस्य तनये गवामस्यनिमेषश्च रक्षमाणस्तव व्रते ॥ १३ ॥ उक्ता-
 नायामव भरा चिकित्वान्तसद्यः प्रवीता वृषणं जजान । अरुपस्तूषो रशदस्य पाज
 इडायासुत्रो वयुनेऽजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ।
 जातवेदो निर्धामह्यग्ने हव्याय वोढेव ॥ १५ ॥ प्रमन्महे शवसानाय शूपमाङ्गुपं
 गिर्वेणसे अङ्गिरस्वत् । सुवृक्किभिः स्तुवत ऋग्मियायार्चापार्कं नरं विश्रुताय ॥ १६ ॥
 प्र वो महे महि नमो भरध्वमाङ्गुष्ठं शवसानाय माम् । येना नः पूर्वं पितरः
 पदज्ञा अर्चन्तो अङ्गिरसो गा अविन्दन् ॥ १७ ॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासुः स-
 खायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि । तितिक्षन्ते अभिशस्ति जनानामिन्द्र त्व-
 दा कश्चन हि प्रकेतः ॥ १८ ॥ न ते दूरे परमा चिद्रजाऽस्या तु प्रयाहि हरिवो
 हरिभ्याम् । स्थिराय वृष्णे सर्वना कुतेमा युक्ता ग्रावाणः समिधाने अग्नौ ॥ १९ ॥
 अषाढं युत्सु पृतनासु परिः स्वर्षाप्सां वृजनस्य गोपाम् । भरेपुजाः सुक्षितिश्च
 सुश्रवसं जयन्तं त्वामनु मदेम सोम ॥ २० ॥ सोमो धेनुश्च सोमो अर्वन्तमाशुश्च
 सोमो वीरं कर्मेण्यं ददाति । सादन्यं विदध्यश्च सभेयं पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै
 ॥ २१ ॥ त्वमिमा ओषधीः साम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः । त्वमा ततन्थो-
 र्वन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ ॥ २२ ॥ देवेन नो मनसा देव सोम रायो
 भागश्च सहसारक्षमि युध्य । मा ता तनदीशिषे वीर्यस्योभयेभ्यः प्र चिकित्सा
 गविष्ठौ ॥ २३ ॥ अष्टौ व्यख्यत्कुभः पृथिव्या स्त्री धन्व योजना सप्त सिन्धून् ।
 हिरण्यच्छः सविता देव आगाह्यद्रत्ना दाशुषे वाय्याणि ॥ २४ ॥ हिरण्यपाणिः

सञ्जिता विचरिणिरुभे द्यावापृथिवी अन्तरीयते । अपामीत्रां बाधते वेति सूर्य्यमभि
 कृष्णेन रजमा द्यामृणोति ॥ २५ ॥ हिरण्यहस्तो असुरः सुनीथः सुमृडीकः स्ववां
 यात्वर्वाह । अपसेधव्रक्षसो यातुधानानस्थानिवः प्रतिदोषं गृणानः ॥ २६ ॥ ये ते
 पन्थाः सवितः पूर्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पृथिभिः सुगोभी रक्षा
 च नो आर्धं च ब्रूहि देव ॥ २७ ॥ उभा पितृमश्विनोभानः शर्म यच्छतम् । अवि-
 द्रियाभिरुतिभिः ॥ २८ ॥ अमृष्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं नो दत्ता वृषणा म-
 नीषाम् । अन्येऽवसे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वाजसातो ॥ २९ ॥ द्युभि-
 रन्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः । तन्नो मित्रो वरुणो मामह-
 न्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्याः ॥ ३० ॥ आ कृष्णेन रजमा वर्तमानो नि-
 वेशयन्नमृतं मर्याञ्च । हिरण्ययेन सञ्जिता रथेना देवो याति सुवनानि पश्यन्
 ॥ ३१ ॥ आ गत्रि पार्थिवञ्च रजः पितुरग्रायि धामभिः । दिवः सदाऽसि बृहती
 वि तिष्ठसु आ त्वेषं वर्तते तमः ॥ ३२ ॥ उपस्तन्निव्रमा भरास्मभ्यं वाजिनीव-
 ति । येन तोकं च तनयं च धामहे ॥ ३३ ॥ प्रानरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रात-
 मित्रावरुणा प्रातरश्विना । प्रातमगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं
 हुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्जितं भगुग्रं हुवेम वयं पुत्रसदितेर्यो विधर्त्ता । आश्विद्यं
 मन्यमानस्तुरश्विद्राजा विद्यं भगं भक्षीत्याह ॥ ३५ ॥ भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां
 धियमुदवा ददन्नः । भग प्र नो जनय गोभिरङ्गैर्भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥ ३६ ॥
 उतदानो भगवन्तः स्यामोत प्रपिन्व उत मध्ये अहाम् । उतोदिता मघवन्तसू-
 र्य्यस्य वयं देवानां सुमतां स्याम ॥ ३७ ॥ भग एव भगवाँर ॥ अस्तु देवास्तेन
 वयं भगवन्तः स्याम । तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीति स नो भग पुरस्ता भवेह
 ॥ ३८ ॥ समध्वरायोपसो नमन्त दधिक्रावेव शुचये पदार्य । अर्वाचीनं वसुविदं
 भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्न उ-
 षासो वीरवतीः सद्रमुच्छन्तु भद्राः । घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्व-
 स्तिभिः सदा नः ॥ ४० ॥ पूषन्तव व्रते वयं न रिष्येम कदा चन । स्तोतारस्त इह
 स्मासि ॥ ४१ ॥ पथस्पथः परिपति वचस्था कार्पेन कृतो अभ्यानङ्कम् । स नो
 रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियं धियं सीषधाति प्र पूषा ॥ ४२ ॥ त्रीणि पदा वि-
 चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्रासो विप-
 न्यवो जागृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ४४ ॥ घृतवती सुवनाना-
 मभिश्चियोषी पृथ्वी पधुदुर्वे सुपेशसा । द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा रिष्कमिहे

अजरे भूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ ये नः सपत्ना अप ते भवन्तिवन्द्वाग्निभ्यामववाधामहे
तान् । वसवो रुद्रा आदिन्या उपरिस्पृशं गोघ्रं चेत्तारमधिगजमेकन् ॥ ४६ ॥ आ
नासत्या त्रिभिरेकादशैरिह देवेभिर्याति मधुपेयमश्विना । प्रायुस्तारिष्टं नीरपांसि
मृक्षतुष्टं सैधतन्द्रेषो भवतः सचाभुवा ॥ ४७ ॥ एष व स्तोमो मरुत इयङ्गीर्मी-
न्दार्यस्य मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम्
॥ ४८ ॥ सहस्तोमाः सहच्छन्दस आवृतः सहप्रमा ऋपयः सप्त देव्याः पूर्वेपां प-
न्थामनुदृश्य धीरां अन्वालेभिरे रथ्यो न रथ्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्यं वर्धस्यथ रा-
यस्पोषमौद्भिदम् । इदं हिरण्यं वर्धस्व जैत्रायाविशतादु माम् ॥ ५० ॥ न तद्र-
क्षांसि न पिशाचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजं हतन् । यो विभक्तिं दात्ता-
यणं हिरण्यं स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ ५१ ॥
यदावधनन्दात्तायणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तन्म आवधनामि श-
तशारदायायुष्माञ्जरदप्रियथामम् ॥ ५२ ॥ उत नोऽहिर्वुध्न्यः शृणोत्वज एकपा-
त्पृथिवी समुद्रः । विश्वं देवा ऋतावृधो हुयाना स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवन्तु
॥ ५३ ॥ इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्नः सनाद्राजभ्यो जुहवा जुहोमि । शृणोतु
मित्रो अय्यमा भगो नस्तुविज्ञातो वरुणो दत्तो अंशः ॥ ५४ ॥ सप्त ऋपयः प्र-
तिहिताः शरीरे सप्त रक्षन्ति सदमप्रमादम् । सप्तापः स्वपतो लोकमीयुस्तत्र जा-
गृतो अस्वप्नजो सवृसदो च देवा ॥ ५५ ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वमेह ।
उप प्रयन्तु मरुतः सुदानव इन्द्रो प्राशर्भवा सचा ॥ ५६ ॥ प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिमे-
न्त्रं वदत्युक्तयम् । यस्मिन्निन्द्रो वरुणो मित्रो अय्यमा देवा ओकांसि चक्रिरे
॥ ५७ ॥ ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सुक्लस्य वाग्निं तनयं च जित्वा । विश्वन्तद्भद्रं
यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ * य इमा विश्वा । विश्वकम्मा । यो
नः पिता । अन्नं तेऽन्नस्य नो देहि ॥ ५८ ॥

॥ इति चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आदित्या देवा वा १, ३, ५, ८ आदित्या देवाः २, ४, ६, ८, १२—१४, १६, २०, २२ सङ्कसुकः ७, १५ सुर्वाकः १० शुनःशेषः ११ वैखानसः १७ भरद्वाजः शिराम्बठः १८ दमनः १९ मेधातिथिः २१ ।

देवता—पितरः १ सविता २, ३ वायुःसविता ४, ५ प्रजापतिः ६ यमः ७ विश्वे-
देवाः ८—१० आपः ११, १२ कृषीवलाः १३ सूर्यः १४ ईश्वरः १५ अग्निः १६, १७, १८, २२ इन्द्रः १९ जातवेदाः २० पृथिवी २१ ।

छन्दः—पियोलिकामध्या गायत्री १ प्राजापत्या वृद्धती १ गायत्री २, १६
उष्णिक् ३, ६ अनुष्टुप् ४, ५, ८ त्रिष्टुप् ७, १५, १८ विराड् वृद्धती ९ निचृत्त्रिष्टुप्
१० विराडनुष्टुप् ११, १४, १८ निचृदनुष्टुप् १२ स्वराडनुष्टुप् १३ स्वराट् त्रिष्टुप् १७,
२० निचृद् गायत्री १ २१ प्राजापत्या गायत्री १ २१ स्वराड् गायत्री २२ ।

स्वरः—पङ्कजः १ १, २, १६, २१, २२ मध्यमः १ १, ६ ऋषभः ३, ६, १२ गान्धारः
४, ५, ८, ११, १३, १४, १८ धैवतः ७, १० १५, १७, १८, २० ॥

॥ ओ३म् ॥ १ अपंतो यन्तु पणयो मुम्ना देवपीयवं अस्य लोकः सुतावतः ।
२ धुभिरहोभिरकुभिव्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै ॥ १ ॥ सविता ते शरीरेभ्यः
पृथिव्यां लोकमिच्छतु । तस्मै युज्यन्तामुस्रियाः ॥ २ ॥ वायुः पुनातु सविता पुना-
त्वग्नेभ्रीजसा सूर्येभ्य वर्चसा । विमुच्यन्तामुस्रियाः ॥ ३ ॥ अश्वत्थे वो निष-
देनं पुणो वो वसतिष्कृता । गोभाज इत्किलासथ यत्स्मनवथ पूरुषम् ॥ ४ ॥ स-
विता ते शरीराणि मातुरुपस्थ आ वपतु । तस्मै पृथिवि शं भव ॥ ५ ॥ प्रजा-
पतौ त्वा देवतायामुपोदके लोके निदधाम्यसौ । अप नः शोशुचदयम् ॥ ६ ॥ परं
मृत्यो अनु परोहि पन्थां यस्ते अन्य इतरो देवयानात् । चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्र-
वीमि मा नः प्रजाश्रीरिपो मोत वीरान् ॥ ७ ॥ शं वातः शं हि ते घृणिः शं
ते भवन्त्वर्षकाः । शं ते भवन्त्वग्नेयः पार्थिवामो मा त्वाभि शंशुचन् ॥ ८ ॥
कल्पन्तान्ते दिशस्तुभ्यमापः शिवतमास्तुभ्यं भवन्तु सिन्धवः । अन्तरिक्षं शिवं

तुभ्यं कल्पेन्तान्ते दिशः सर्वोः ॥ ६ ॥ अश्मेन्वती रीयेत सः रमध्वमुत्तिष्ठ प्र
 तरता सखायः । अत्रा जहीमोऽशिवा ये असेज्जिवान्वयमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ १० ॥
 अणधमप किल्बिषमप कृत्यामपो रपः । अपामार्गं त्वमस्मदर्प दुःष्वप्यः सुव
 ॥ ११ ॥ सुमित्रिया न आप ओपधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्
 द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १२ ॥ अनडाहमन्वारमामहे सारमेयः स्वस्तये । स न
 इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सन्तरणो भव ॥ १३ ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्तुः पश्यन्त
 उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४ ॥ इमं जीवेभ्यः परिधि
 दधामि मैषां नु गादपरो अर्थमेतम् । शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तर्मृत्युं दधतां
 पर्वतेन ॥ १५ ॥ अग्न आयूः पि पवस आ सुवोजेमिपञ्च नः । आरे बाधस्व दु-
 च्छुनाम् ॥ १६ ॥ आयुष्मानग्ने हविषा वृधानो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि । घृतं
 पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमान्त्स्वाहा ॥ १७ ॥ परीमे गार्म-
 नेषत पर्यग्निमहपत । देवेष्वक्त श्रवः क इमाँर ॥ आ दधर्पति ॥ १८ ॥ कव्या-
 दमग्निं प्र हिणोमि दूरं यमराज्यं गच्छतु रिप्रवाहः । इहवायमिर्तरो जातवेदा दे-
 वेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन् ॥ १९ ॥ वह वषां जातवेदः पितृभ्यो यत्रैनान्वेत्य
 निहितान् पगके । मेदमः कृत्या उप तान्त्सर्वन्तु सत्या एषामाशिपः सनमन्ताः
 स्वाहा ॥ २० ॥ * स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म
 सप्रथा । * अप नः शोशुंचदधम् ॥ २१ ॥ अस्मान्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं
 जायतां पुनः । असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा ॥ २२ ॥

॥ इति पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

—:०:—

॥ अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—दध्यङ्ङाथर्वणः १, २, ७-१२, १७-१६, २१-२४ विश्वामित्रः ३ वामदेवः
 ४-६ मेधातिथिः १३ सिन्धुद्वीपः १४-१६ लोपामुद्रा २० ।

देवता—अग्निः १, २० बृहस्पतिः २ सविता ३ इन्द्रः ४-८ मित्रादयो लिङ्गोक्ताः
६ वातादयः १० लिङ्गोक्ताः ११ आपः १२, १४—१६ पृथिवी १३ ईश्वरः १७—१९,
२१, २२ सोमः २३ सूर्यः २४ ।

छन्दः—पङ्क्तिः १ निचृत्पङ्क्तिः २ देवी वृहती * ३ गायत्री ४, १२, १४—१६
निचृद् गायत्री ३ १, ५ पादनिचृद् गायत्री ६, १६ वद्धमाना गायत्री ७ द्विपाद्विराड्
गायत्री ८ निचृदनुष्टुप् ९ विराडनुष्टुप् १०, २३ अतिशकरी ११ पिपीलिकामध्या निचृद्
गायत्री १३ भुरिक् शकरी १७ भुरिग् जगती १८ भुरिग् वृहती २० अनुष्टुप् २१ भुटि-
गुष्णिक् २२ भुरिग् ब्राह्मी षण्डुप् २४ ।

मंत्रः—पञ्चमः १, २, ११ मध्यमः ३, २० पङ्कजः ४-८, १०—१६, १९ गान्धारः
९, १०, २१, २२ ध्रुवतः १३, २४ निरदः १८ ऋग्मन्त्रः - २ ।

॥ आ३म् ॥ ऋचं वाचं प्र पथे मनो यजुः प्र पथे सामं प्राणं प्र पथे
चक्षुः श्रोत्रं प्र पथे । वागोजः सहोजो मयि प्राणापनौ ॥ १ ॥ यन्मै छिद्रं चक्षुषो
हृदयस्य मनसां वार्तितृणं बृहस्पतिर्म तदधातु । शं नो भवतु भुवनस्य यस्पतिः
॥ २ ॥ भूर्भुवः स्वः* । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचो-
दयात् ॥ ३ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया
वृता ॥ ४ ॥ कस्त्वा स यो मदानां मथर्हिष्ठो मन्सदन्यसः । दृढा चिदारुजे
वसु ॥ ५ ॥ अभी पुणः सर्वानामविता जरितृणाम् । शतम्भवास्पतिभिः ॥ ६ ॥
कया त्वं न ऊन्वाभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भेर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
विश्वस्य राजति । शन्नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ८ ॥ शन्नो मित्रः शं वरुणः
शन्नो भवत्वय्यमा । शन्न इन्द्रो बृहस्पतिः शन्नो विष्णुरुरुक्रमः ॥ ९ ॥ शन्नो
वार्तः पवताः शन्नस्तपतु सूर्यः । शन्नः कनिक्रददेवः पजन्यो अभि वर्पतु ॥ १० ॥
अहानि शं भवन्तु नः शन्न रात्रीः प्रति धीयताम् । शन्न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः
शन्न इन्द्रावरुणा रातहव्या । शन्न इन्द्रापृषणा वाजसातो शमिन्द्रासोमा सुवि-
ताय शंयोः ॥ ११ ॥ शन्नो देवीरभिष्टण आपो भवन्तु पीतये । शंयोरभि स्रवन्तु
नः ॥ १२ ॥ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथाः
॥ १३ ॥ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥ १४ ॥
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतोर्वि मातरः ॥ १५ ॥ तस्मा
अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ १६ ॥ द्यौः शा-
न्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः

शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सा
 मा शान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दत्ते दध्मं मा मित्रस्य मा चक्षुषा सर्वाणि भूतानि स-
 मीक्षन्ताम् । मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे । मित्रस्य चक्षुषा समी-
 क्षामहे ॥ १८ ॥ दत्ते दध्मं मा ज्योक्ते । संदशि जीव्यासं ज्योक्ते । संदशि
 जीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे । अन्यास्ते अस्मत्त-
 पन्तु द्वेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ २० ॥ नमस्ते अस्तु विद्युते नमस्ते
 स्तनयित्स्नवे । नमस्ते भगवन्नस्तु यतः स्वः समीहसे ॥ २१ ॥ यतो यतः समी-
 हसे ततो नो अभयं कुरु । शं नः कुरु प्रजाभ्योऽभयं नः पशुभ्यः ॥ २२ ॥
 सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु । योऽस्मान् द्वेष्टि यञ्च
 वयं द्विष्मः ॥ २३ ॥ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुचरत् । पश्येम शरदः शतं
 जीवेम शरदः शतं शृणुयाम शरदः शतं प्र ब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम
 शरदः शतं भयश्च शरदः शतात् ॥ २४ ॥

॥ इति षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

अपि-दध्यङ्ङाथर्वणः १, ३-६, ८-१६, १८ श्यावाश्वः २ कण्वः ७ दीर्घतमाः
 १७ अथर्वणः १६-२१ ।

देवता-सविता १, २, ११ द्यावापृथिव्यौ ३ यज्ञः ४-६, ८ ईश्वरः ७, १४, १६-२१
 विद्वान् ६, १३ विद्वांसः १० पृथिवी १२ अग्निः १५ ।

छन्दः-निचृदुष्णिक् १ जगती २ ब्राह्मीगायत्री ३ निचृत्पङ्क्तिः ४ स्वराड् ब्राह्मी
 गायत्री ५ भुरिगतिजगती ६ निचृदष्टिः ७ स्वराडतिधृतिः ८ अतिशकरी ९
 स्वराट् पङ्क्तिः १० त्रिष्टुप् ११ स्वराड्पङ्क्तिः १२ निचृद्गायत्री १३ भुरिगनुष्टुप्

१४ निचृद् ब्राह्मयनुष्टु १५ भुवि वृहती १६ निचृत्त्रिष्टुप् १७ अत्यष्टिः १८ विरा-
ट्पिणक् १९ निचृदतिजगती २० अनुष्टुप् २१ ।

स्वरः—ऋषजः १, १६ निषादः २, ६, २० षड्जः ३, ४, १२, १३ पञ्चमः ४, ६,
१० मध्यमः ७, ८, १६ धैवतः ११, १७ गान्धारः १४, १५, १८, २१ ।

॥ ओ३म् ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वीरदुभ्यो वृष्णो हस्ताभ्याम् । आ-
र्द्धं नारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य वृहता विप-
श्चिनः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिपुतिः ॥ २ ॥ देवी
द्यात्रापृथिवी मखस्य वास्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा म-
खस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ३ ॥ देव्यो वम्रद्यो भृतस्य प्रथमजा मखस्य वोऽय शिरो
राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ४ ॥ इत्यग्रे
आसीन्मखस्य तेऽय शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा
शीर्ष्णे ॥ ५ ॥ इन्द्रस्योऽजः स्थ मखस्य वोऽय शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः ।
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा
मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ६ ॥ प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु मृता । अच्छा वीरन्न-
र्यम्पङ्क्तिरायमन्देवा यज्ञन्नयन्तु नः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा
मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ७ ॥ मखस्य शिरोऽसि
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखस्य शिरोऽसि मखाय त्वा मखस्य त्वा शी-
र्ष्णे । मखस्य शिरोऽसि मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य
त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे
॥ ८ ॥ अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्रा धूपयामि देवयजने पृथिव्याः मखाय त्वा
मखस्य त्वा शीर्ष्णे । अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्रा धूपयामि देवयजने पृथिव्याः ।
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्रा धूपयामि देवयजने
पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ।
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ९ ॥ ऋजवे
त्वा साधवे त्वा मुक्षित्यै त्वा । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा म-
खस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ १० ॥ यमाय त्वा मखाय
त्वा सूर्यस्य त्वा तपसे । देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु पृथिव्याः सु२ स्पृशस्पाहि
अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसि ॥ ११ ॥ अनाष्टृष्टा पुरस्तादग्नेराधिपत्य आयुर्मे
दाः । पुत्रवती दक्षिणत इन्द्रस्यार्धिपत्ये प्रजां मे दाः । सुपदा पश्चाद्देवस्य सत्रि-

तुरार्धिपत्ये चक्षुर्मे दाः । आश्रुतिरुत्तरतो धातुरार्धिपत्ये रायस्पोषं मे दाः । विष्ट-
तिरुपरिष्ठाद्वृहस्पतेरार्धिपत्य ओजो मे दाः । विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्पाहि
मनोरथासि ॥ १२ ॥ स्वाहा मरुद्भिः परिरंश्रीयस्व । दिवः सꣳ स्पृशस्पाहि
मधु मधु मधु ॥ १३ ॥ गर्भो देवानां पिता मर्तानां पतिः प्रजानाम् । सं देवो
देवेन सवित्रा गत सꣳ सूर्येण रोचते ॥ १४ ॥ सꣳग्निर्गुणिना गत सं दैव्येन
सवित्रा सꣳ सूर्येणारोचिष्ट । स्वाहा सꣳग्निस्तपसा गत सं दैव्येन सवित्रा सꣳ
सूर्येणारुरुचत ॥ १५ ॥ धृत्वा दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यां धृत्वा देवो देवाना-
ममर्त्यस्तपोजाः । वाचमस्मे नियच्छ देवायुर्वम् ॥ १६ ॥ अपश्यं गोपामनिपद्य-
मानमा च परां च पृथिविश्वरन्तम् । स मर्धाचीः स विष्टृचीर्विमान आर्वरीवान्नि
भुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ विश्वासां भुवां पते विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते
सर्वस्य वचसस्पते देवश्रुत्त्वन्देव धर्म देवो देवान् पात्यत्र प्रावीरनु वान्देववीतये ।
मधु माध्वीभ्यां मधु माध्वीभ्याम् ॥ १८ ॥ हृदे त्वा मनमे त्वा दिवे त्वा स-
ूर्ययि त्वा । ऊर्ध्वो अँध्वरं दिवि देवेषु धेहि ॥ १९ ॥ पिता नोऽग्नि पिता नो
बोधि नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः । त्वष्टृमन्तस्त्वा सꣳपेम पुत्रान् पृथुन्मयि धेहि
प्रजामस्मासु प्रेरिरिष्ठाहꣳ महर्पन्या भूयामम् ॥ २० ॥ अहः केतुना जुपताꣳ
सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा । रात्रिः केतुना जुपताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा ॥ २१ ॥

इति सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—अथर्वणः १—४ दीर्घतमाः ५—२८ ।

देवता—सविता १, २४ सरस्वती २, ४ पूषा ३ वाक् ५ अश्विनौ ६, १०, १२, १३
वातः ७ इन्द्रः ८, २६ वायुः ९ यज्ञः ११, १८—२२, २७, २८ द्यावापृथिवी १४ पूषादयो
लिङ्गोक्ताः १५ रुद्रादयः १६ अग्निः १७ आपः २३ ईश्वरः २५ ।

छन्दः—निचृत्त्रिष्टुप् १, २० निचृद्गायत्री २ भुरिक् साम्नी बृहती ३ आर्ची-
पङ्क्तिः ४, १२ निचृदतिजगती ५ निचृदत्यष्टिः ६ भुरिगष्टिः ७ अष्टिः ८ भुरिगायत्री
९ अनुष्टुप् १०, २१ विराड्णिक् ११ निचृदुष्णिक् १२ अतिशकरी १४ स्वराड् जगती
१५ भुरिगतिधृतिः १६ निचृदतिशकरी १७ भुरिगाकृतिः १८ निचृदुपरिष्टाद्वृहती १९
परोष्णिक् २२ निचृदनुष्टुप् २३ विराडनुष्टुप् २४ साम्नीपङ्क्तिः २५ स्वराड् पङ्क्तिः २६
पङ्क्तिः २७ स्वराड्धृतिः २८ ।

स्वरः—धैवतः १, २० पङ्जः २, ६, १६ मध्यमः ३, ७, ८, १९ पञ्चमः ४, १२,
१४, १७, १८, २४—२८ निषादः ५, १५ गान्धारः ६, १०, २१, २३, २४ ऋषभः ११,
१३, २२ ॥

॥ ओ३म ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रमेवुऽश्विनोर्वाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्याम् । आद-
देऽर्दित्यं गम्नामि ॥ १ ॥ इड एवार्दित एहि सरस्वत्येहि । असावेहसावेहसावेहि ॥ २ ॥
अर्दित्यं गम्नामीन्द्राया उष्णीषः । पूषामि घर्मामि दीप्ति ॥ ३ ॥ अश्विन्यां पितृस्व
सरस्वत्यं पितृस्वेन्द्राय पितृस्व । स्वाहेन्द्रवत् स्वाहेन्द्रवत् स्वाहेन्द्रवत् ॥ ४ ॥ यस्ते
स्तनः शशयो यो मयोभूर्यो रन्तधा वसुविद्यः सुदत्रः । येन विश्वा पुष्यसि वाय्याणि
सरस्वति तमिह धातवेऽकः । उर्वन्तर्गिन्मन्वेमि ॥ ५ ॥ गायत्रं छन्दोमि त्रैष्टुभं छन्दोमि
द्यावापृथिवीभ्यान्त्वा परिगृह्णाम्यन्तर्गिणोपयच्छामि । इन्द्राश्विना मधुनः सार-
घस्यं घर्मं पातु वसवो यजेत वाट् । स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनेय ॥ ६ ॥ समुद्राय त्वा
वाताय स्वाहा । सगिराय त्वा वाताय स्वाहा । अनाधुण्याय त्वा वाताय स्वाहा । अप्रति-
धुण्याय त्वा वाताय स्वाहा । अत्रस्यैव त्वा वाताय स्वाहा । अशिमिदाय त्वा वाताय
स्वाहा ॥ ७ ॥ इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवते स्वाहेन्द्राय त्वादित्यवते स्वाहेन्द्राय त्वाभि-
मातिधने स्वाहा । सुवित्रे त्वं अभुमते विभुमते वाजवते स्वाहा बृहस्पतये त्वा वि-
श्वेदेव्यावते स्वाहा ॥ ८ ॥ यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा । स्वाहा घर्मामि । स्वाहा
घर्मः पित्रे ॥ ९ ॥ विश्वा आशा दक्षिणसद्विश्वान्देवानयाहिह । स्वाहाकृतस्य घ-
र्मस्य मर्धोः पितृमश्विना ॥ १० ॥ दिवि धा इमं यज्ञमिमं यज्ञं दिवि धाः । स्वाहा-
ग्नये यज्ञियाय शं यजुर्म्यः ॥ ११ ॥ अश्विना घर्मं पातुऽहाद्वीनमहादेवाभिस्तुतिभिः
तन्त्रायिणे नमो द्यावापृथिवीभ्याम् ॥ १२ ॥ अपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृ-
थिवी अमथसाताम् । इहैव रातयः सन्तु ॥ १३ ॥ इषे पितृस्वोर्जे पितृस्व ब्र-
ह्मणे पितृस्व जत्राय पितृस्व द्यावापृथिवीभ्यां पितृस्व । धर्मासि सुधर्मापितृस्वमे
नृमणानि धारय ब्रह्म धारय जत्रं धारय विशं धारय ॥ १४ ॥ स्वाहा पुष्णे श-

स्वे स्वाहा शर्वभ्यः स्वाहा प्रतिर्वेभ्यः । स्वाहा पितृभ्य ऊर्ध्वर्वाहिभ्यो धर्मपा-
 र्भ्यः स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहा रुद्राय
 रुद्रहृतये स्वाहा सं ज्योतिषा ज्योतिः । अहः केतुना जुपता सुज्योतिर्ज्योतिषा
 स्वाहा । रात्रिः केतुना जुपता सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा । मधु हुतमिन्द्रतमे अ-
 ग्नावश्याम ते देव धर्म नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥ १६ ॥ अभीमं महिमा
 दिवं विप्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रवसा पृथिवी मधु मदिस्व महौ॥ अस्मि
 रोचस्व देवर्वातमः । वि धुममग्ने अरुपं मियेद्वच सृज प्रशन्त दर्शतम् ॥ १७ ॥
 या ते धर्म दिव्या शुग्या गायत्र्या हविर्धाने मा त आप्यायतान्निष्टायतान्त
 स्यै ते स्वाहा । या ते धर्मान्तरिक्षे शुग्या त्रिष्टुभ्यार्न्तरे मा त आप्यायतान्-
 निष्टायतान्तस्यै ते स्वाहा । या ते धर्म पृथिव्या शुग्या जगत्या सदम्या ।
 सा त आप्यायतान्निष्टायतान्तस्यै ते स्वाहा ॥ १८ ॥ क्षत्रभ्य त्वा परस्पाय
 ब्रह्मणस्तन्वं पाहि । विशन्त्या धर्मणा वयमनु कामाम सुविताय नव्यमे ॥ १९ ॥
 चतुः सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य सप्रथाः स नो विश्वायुः सपथाः स नः सवयुः
 सप्रथाः । अप द्वेषो अह हरोऽन्यत्रेतस्य सधिम ॥ २० ॥ धमेतते पुरीषे तेन
 वर्द्धस्व चा च प्यायस्व । वृद्धिर्नामहि च वयमा च प्यामिपीमहि ॥ २१ ॥ अ-
 चिक्रद्वृषा हरिर्महान्मिद्रो न दर्शतः । मधु सूर्येण दिवुतदुधिरिधिः ॥ २२ ॥
 सुमित्रिया न आप ओपधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यच्च वयं
 द्विष्मः ॥ २३ ॥ उद्वयन्तमसम्परि स्युः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
 ज्योतिरुत्तमम् ॥ २४ ॥ एधोऽस्येधिर्पीमहि समिदमि तेजोऽस्मि तेजो मयि धेहि ॥ २५ ॥
 धावती द्यावापृथिवी धावच्च सप्त विन्धवो वितस्त्रिरे । तावन्तमिन्द्र ते ग्रहमुज्जी गृहणा-
 म्यक्षितं मयि गृह्णाम्यक्षितम् ॥ २६ ॥ मयि त्वदिन्द्रियं बृहन्मयि दक्षो मयि
 क्रतुः । धर्मस्त्रिशुश्रिवाजति विगज्जा ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा सह ॥ २७ ॥
 पर्यसो रेत्त आभृतं तस्य दोहमशीष्टुत्तममुत्तरा समाम । न्विपः संवृक् क्रत्वे
 दक्षस्य ते सुगुम्णस्य ते सुगुम्णाग्निदुतः । इन्द्रर्षितस्य प्रजापतिभक्षितस्य मधुमत
 उपहृत उपहृतस्य भक्षयामि ॥ २८ ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—दीर्घतमाः १—१३ ।

देवता—प्राणायो लिङ्गोक्ताः १ दिगादयो लिङ्गोक्ताः २ वागादयो लिङ्गोक्ताः ३ श्रीः
४ प्रजापतिः ५ सविता इय ६ महतः ७ अग्न्यादयो लिङ्गोक्ताः ८ उग्रादयो लिङ्गोक्ताः
९ अग्निः १०—१३ ।

छन्दः—पङ्क्तिः १ भुगिगुण्डुप २ मगडगुण्डुप ३ निचुद्वृत्ती ४ कृतिः ५ रिगाड-
धृतिः ६ भुगिगाधत्री ७ निचुद्वत्यष्टिः ८ भुगिगष्टिः ९ आकृतिः १० सराड्जगती ११
त्रिष्टुप् १२ निचुत् त्रिष्टुप् १३ ।

स्वरः—पञ्चमः १, १० गान्धारः २, ३, ८ मध्यमः ४, ९ निषादः ५, ११ धैवतः
६ १२, १३ षड्जः ७ ॥

॥ ओ३म् ॥ स्वाहा प्राणेभ्यः सार्धपतिकेभ्यः । पृथिव्यै स्वाहाग्नये स्वाहा-
न्नर्गिनाय स्वाहा वायवे स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा ॥ १ ॥ दिग्भ्यः
स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहा वरुणाय स्वाहा नाभ्यै स्वा-
हा पुताय स्वाहा ॥ २ ॥ वाचे स्वाहा प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहा । चक्षुषे
स्वाहा चक्षुषे स्वाहा । श्रोत्राय स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा ॥ ३ ॥ मनसः काममा-
कृतिं वाचः सत्यमशीय । यशना रूपमन्नस्य रसो यशः श्रीः श्रेयतां मयि स्वाहा
॥ ४ ॥ प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः सम्राट् सम्भृतो वैश्वदेवः सः सन्नो घर्मः प्रवृ-
क्कस्तेज उद्यत आश्विनः पर्यस्यानीयमानि पौष्णो विष्णुन्दमाने मारुतः कथन् ।
मित्रः शरणि सन्ताप्यमानि वायव्यो हियमाण आग्नेयो हूयमानो वाग्युतः ॥ ५ ॥
सविता प्रथमेऽहन्नग्निर्द्वितीयं वायुस्तृतीयं आदित्यश्चतुर्थं चन्द्रमाः पञ्चम ऋतुः
षष्ठे मरुतः सप्तमे बृहस्पतिरष्टमे । मित्रो नवमे वरुणो दशम इन्द्र एकादशे विश्वे
देवा द्वादशे ॥ ६ ॥ उग्रश्च भीमश्च ध्वान्तश्च धुनिश्च । सामह्वाश्चाभियुग्वा
चं विक्षिपः स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निं हृदयेनाशनिं हृदयाग्रेण पशुपतिं कृ-
त्स्नहृदयेन भवं यक्ना । सर्वं मतस्नाभ्यामीशानं मन्युना महादेवमन्तः पशव्येनोग्रं
देवं वनिष्ठुना वसिष्ठहनुः शिर्क्षानि कोश्याभ्याम् ॥ ८ ॥ उग्रं लोहितेन मित्रं

सौव्रत्येन रुद्रं दौर्व्रत्येनेन्द्रं प्रक्रीडेन मरुतो बलेन साध्यान् प्रमुदा । भवस्य कण्ठ्यं
 रुद्रस्यान्तः पारुष्यं महादेवस्य यकृच्छर्वस्य वनिष्ठुः पशुपतैः पुरितत् ॥ ६ ॥ लो-
 मभ्यः स्वाहा लोमभ्यः स्वाहा त्वचे स्वाहा त्वचे स्वाहा लोहिताय स्वाहा लोहिताय
 स्वाहा मेदोभ्यः स्वाहा मेदोभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहा स्नाव-
 भ्यः स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहा मज्जभ्यः स्वाहा मज्जभ्यः
 स्वाहा । रेतसे स्वाहा पायवे स्वाहा ॥ १० ॥ आयासाय स्वाहा प्रायासाय स्वाहा संया-
 साय स्वाहा वियासाय स्वाहाद्यासाय स्वाहा । शुचे स्वाहा सोचते स्वाहा शोचमानाय
 स्वाहा शोकाय स्वाहा ॥ ११ ॥ तपमे स्वाहा तप्यते स्वाहा तप्यमानाय स्वाहा तप्ताय
 स्वाहा घर्माय स्वाहा । निष्कृत्यै स्वाहा प्रायश्चित्यै स्वाहा भेषजाय स्वाहा ॥ १२ ॥
 यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा । ब्रह्मणे स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा
 विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा ॥ १३ ॥

॥ इत्येकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वीर्यममाः १—१७ ।

देवता—आत्मा १—३, ४—१७ ब्रह्म ४ ।

छन्दः—अनुष्टुप् १, ३, ६—११, १३, १७ भुगिनुष्टुप् २ स्वराड् जगती ८
 निवृदनुष्टुप् १२ स्वराड्णिक् १४, १५ निवृत्त्रिष्टुप् ४—७, १६ ।

स्वरः—धैवतः १, २, ४, १६ गान्धारः ३, ५, ६, ७, ६—१३, १७ निषादः ८
 ऋषभः १४, १५ ॥

॥ ओ३म् ॥ ईशा वास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् । तेन त्यक्तेन
 भुज्जीथा मा गृधः कस्य सिद्धनम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छुतं
 समाः । एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरैः ॥ २ ॥ असुर्या नाम ते

लोका अन्धेन तमसावृताः । ताँस्ते प्रेत्यापिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः
 ॥ ३ ॥ अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनदेवा आप्नुवन् पूर्वमपत् । तद्धारतोऽन्यान-
 त्वेति तिष्ठत्तस्मिन्नापो मातरिश्वा दधाति ॥ ४ ॥ तदेजति तन्नैजति तदूरे तद्वन्तिके ।
 तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्नेवा-
 नुपश्यति । सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न वि चिकित्सति ॥ ६ ॥ यस्मिन्सर्वाणि
 भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः । तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥ स
 पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरथ शुद्धमपापविद्धम् । क्विर्मनीषी परिभूः स्व-
 यम्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥ अन्धन्तमः प्र-
 विशन्ति येऽसंभूतिमुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ सम्भूत्याऽऽरताः ॥ ९ ॥
 अन्यदेवाहुः सम्भवादन्यदाहुरसम्भवात् । इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे
 ॥ १० ॥ सम्भूतिं च विनाशं च यस्तद्वेदोभयं सह । विनाशेन मृत्युं तीर्त्वा स-
 म्भूत्यामृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्धन्तमः प्र विशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो भूय इव
 ते तमो य उ विद्यायाऽऽरताः ॥ १२ ॥ अन्यदेवाहुर्विद्याया अन्यदाहुरविद्यायाः ।
 इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदो-
 भयं सह । अविद्याया मृत्युं तीर्त्वा विद्याममृतमश्नुते ॥ १४ ॥ वायुरनिलममृ-
 तमथेदं भस्मान्ति शरीरम् । ओ३म् कृतो स्मर क्रिवे स्मर कृतः स्मर ॥ १५ ॥
 अन्नं नयं सुपथा राये अस्मान्विश्वाति देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुरा-
 णमेनो भूरिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥ १७ ॥ हिरण्ययेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं
 मुखम् । योऽसावादित्ये पुरुषः सोऽसावहम् । ओ३म् खं ब्रह्म ॥ १७ ॥

॥ इति चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

समाप्तो यजुर्वेदः ।

* ओ३म् *

अथर्ववेदसंहिता

वैदिक-यन्त्रालयस्थपण्डितैर्वहुसंहितानुसारेण

संशोधिता

अजमेरीय वैदिक-यन्त्रालये

मुद्रिता.

सूत्रसंख्या: १६७२६४६०२५.

सं० १६८१ वि०

अथर्ववेदसंहितायाम्

प्रथमं काण्डम्

॥ १ ॥ ये त्रिषप्ताः परियन्ति विश्वा रूपाणि विभ्रतः । वाचस्पतिर्बला तेषां
तन्वो अद्य दधातु मे ॥ १ ॥ पुनरेहि वाचस्पते देवेन मनसा मह । वसोष्पते नि
रमय मग्नेवास्तु मयि श्रुतम् ॥ २ ॥ इहैवाभि वि तनुमे आत्नी इव ज्यया ।
वाचस्पतिर्नि यच्छतु मग्नेवास्तु मयि श्रुतम् ॥ ३ ॥ उपहृतो वाचस्पतिरुपास्मान्
वाचस्पतिर्हयताम् । सं श्रुतेन गमेमहि मा श्रुतेन वि राधिषि ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ विद्या शरस्य पितरं पर्जन्यं भूरिधायसम् । विद्यो ध्वस्य मातरं
पृथिवीं भूरिर्वर्षसम् ॥ १ ॥ ज्याक्वि परि णो नमाशमानं तन्वं कृधि । वीदुर्वरीयो-
ज्रातीरप द्वेषास्या कृधि ॥ २ ॥ वृचं यद्रावः परिषस्वजाना अनुस्फुरं शरमर्च-
न्त्यृधम् । शरमस्मद्यावय दिद्युर्मिन्द्र ॥ ३ ॥ यथा द्यां च पृथिवीं चान्तस्तिष्ठति
तेर्जनम् । एवा रोगं चास्त्रावं चान्तस्तिष्ठतु मुञ्ज इत् ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ विद्या शरस्य पितरं पर्जन्यं शतवृष्यम् । तेनां ते तन्वेऽशं करं पृथि-
व्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ १ ॥ विद्या शरस्य पितरं मित्रं शत
वृष्यम् । तेनां ॥ २ ॥ विद्या शरस्य पितरं वरुणं शतवृष्यम् ।
तेनां ॥ ३ ॥ विद्या शरस्य पितरं चन्द्रं शतवृष्यम् । तेनां ॥ ४ ॥
विद्या शरस्य पितरं सूर्यं शतवृष्यम् । तेनां ते तन्वेऽशं करं पृथिव्यां ते निषेच-

ने बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ ५ ॥ यदान्त्रेषु गर्वाभ्यां यद्वस्तावधि संश्रुतम् । एवा
ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ६ ॥ प्र ते भिनश्चि मेहनं वत्रं वेशन्त्या
इव । एवा० ॥ ७ ॥ विषितं ते वस्तिबिलं समुद्रस्योदधेरिव । एवा० ॥ ८ ॥ यथे-
षुका पराप्तदवसृष्टाधि धन्वन्तः । एवा ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ९ ॥

॥ ४ ॥ अम्बयो यन्त्यध्वभिर्जामयो अध्वरीयताम् । पृञ्चतीर्मधुना पयः
॥ १ ॥ अमूर्या उप सूर्ये यामिर्वा सूर्यः सह । ता नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥ २ ॥
अपो देवीरुपं ह्वये यत्र गावः पिबन्ति नः । सिन्धुभ्यः कर्त्तुं हविः ॥ ३ ॥ अ-
प्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजम् । अपामुत प्रशस्तिभिरग्वा भवथ वाजिनो गावो भवथ
वाजिनीः ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ आपो हि एषा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे
॥ १ ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः ॥ २ ॥ त-
स्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ ३ ॥ ईशा-
ना वार्याणां क्षयन्ति क्षर्षणां निनाम् । अपो याचामि भेषजम् ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योऽग्निस्त्वन्तु नः ॥ १ ॥
अप्सु मे सोमो अब्रवीदन्तर्विश्वानि भेषजा । अग्निं च विश्वशम्भुवम् ॥ २ ॥
आपः पृणीत भेषजं वरूथं तन्वे मम । ज्योक्च सूर्यं दृशे ॥ ३ ॥ शं न आपो
धन्वन्त्याः शम्भु सन्त्वनुप्याः । शं नः खनित्रिमा आपः शम्भु याः कुम्भ आभृताः
शिवा नः सन्तु वार्षिकीः ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ७ ॥ स्तुवानमग्न आ वह यातुधानं किमीदिनम् । त्वं हि देव वन्दितो
हन्ता दस्योर्विभूविथ ॥ १ ॥ आज्यस्य परमेष्ठिञ् जातवेदस्तनूवशिन् । अग्ने तालस्य
प्राशान यातुधानान् वि त्वापय ॥ २ ॥ वि त्वापन्तु यातुधाना अत्रिणो ये किमीदिनः ।
अथेदमग्ने नो हविरिन्द्रश्च प्रति हर्यतम् ॥ ३ ॥ अग्निः पूर्वं आ रभतां प्रेन्द्रो
नुदतु बाहुमान् । ब्रवीतु सर्वो यातुमानयमस्मीत्येत्य ॥ ४ ॥ पश्याम ते वीर्यं जा-
तवेदः प्र णो ब्रूहि यातुधानान् नृचक्षः । त्वया सर्वे परितप्ताः पुरस्तात् आ यन्तु

प्रब्रुवाणा उपेदम् ॥५॥ आ रमस्व जातवेदोऽस्माकार्थाय जज्ञिषे । दूतो नो अग्ने
भुत्वा यातुधानान् वि लापय ॥ ६ ॥ त्वमग्ने यातुधानानुपबद्धा इहा वह । अर्थ-
षामिन्द्रो वज्रेणार्पि शीर्षाणि वृश्चतु ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ इदं हविर्यातुधानान् नदी फेनमिवा वहत् । य इदं स्त्री पुमानकरिह
स स्तुवतां जनः ॥ १ ॥ अयं स्तुवान् आगमदिमं स्म प्रति हयत । बृहस्पते वशी
लब्ध्वाग्नीषोमा वि विध्यतम् ॥ २ ॥ यातुधानम्य सोमप जहि प्रजां नयस्व च ।
नि स्तुवानस्य पातय परमक्षुतावरम् ॥ ३ ॥ यत्रैषामग्ने जनिमानि वेत्थ गुहा
सतामन्निषां जातवेदः । तमस्त्वं ब्रह्मणा वायुधानो जघेपां शततर्हमग्ने ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ अस्मिन् वसु वसधो धारयन्त्विन्द्रः पूषा वरुणो मित्रो अग्निः । इ-
ममादित्या उत विश्वे च देवा उत्तरस्मिन् ज्योतिषि धारयन्तु ॥ १ ॥ अस्य देवाः
प्रदिशि ज्योतिरस्तु सूर्यो अग्निरुत वा हिरण्यम् । सपत्नो अस्मदधरे भवन्तूत्तमं
नाकमधि रोद्वेयम् ॥ २ ॥ येनेन्द्राय समभरः पयोभ्युत्तमेन ब्रह्मणा जातवेदः ।
तेन त्वमग्ने इह वर्धयेमं सजातानां श्रेष्ठ्य आ धेद्येनम् ॥ ३ ॥ एषा यज्ञमुत वर्चो
ददेऽहं सयस्पोषमुत चित्तान्यग्ने । सपत्नो अस्मदधरे भवन्तूत्तमं नाकमधि रो-
द्वेयम् ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ अयं देवानामसुरो वि राजति वशा हि सत्या वरुणस्य राज्ञः ।
ततस्परि ब्रह्मणा शाशदान उग्रस्य मन्योरुदिमं नयामि ॥ १ ॥ नमस्ते राजन्-
वरुणास्तु मन्यवे विश्वं ह्यग्र निचिकेपि द्रुग्धम् । सहस्रमन्यान् प्र सुवामि साकं
शतं जीवाति शरदस्तवायम् ॥ २ ॥ यदुवस्थानृतं जिह्वया वृजिनं बहु । राज्ञ-
स्त्वा सत्यधर्मणो मुञ्चामि वरुणादहम् ॥ ३ ॥ मुञ्चामि त्वा वैश्वानरादर्णवान्
महत्स्परि । सजातामुग्रहा वद ब्रह्म चापे चिकीहि नः ॥ ४ ॥

॥ ११ ॥ वर्षन् ते पूषन्नस्मिन्सूतावर्यमा होता कृणोतु वेधाः । सिस्रतां ना-
र्युतप्रजाता वि पर्वाणि जिहतां सूतवा उ ॥ १ ॥ चतस्रो दिवः प्रदिशश्चतस्रो भू-
म्या उत । देवा गर्भे समैरयन्तां व्यूण्वन्तु सूतवे ॥ २ ॥ सुषा व्यूणोतु वि योनिं
हापयामसि । श्रथया सूपणे त्वमत्र त्वं विष्कले मृज ॥ ३ ॥ नेव मांसि न पीवसि
नेव मज्जस्वाह तम् । अवैतु पृश्नि शेवलं शुने जरायुत्तवेऽयं जरायुं पद्यताम् ॥४॥

वि ते भिनन्नि मेहनं वि योनिं वि गवीर्निके । वि मातरं च पुत्रं च वि कुमारं
जरायुणां जरायु पद्यताम् ॥ ५ ॥ यथा वातो यथा मनो यथा पतन्ति पक्षिणः ।
एवा त्वं देशमास्य साकं जरायुणा पतावं जरायु पद्यताम् ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ १२ ॥ जरायुजः प्रथम उस्त्रियो वृषा वार्तभ्रजा स्तनयन्नेति वृष्ट्या । स
नो मृडाति तन्व ऋजुगो रुजन् य एकमोजस्त्रेधा विचक्रमे ॥ १ ॥ अङ्गैर्अङ्गे शो-
चिषां शिश्रियाणं नमस्यन्तस्त्वा हविषा विधेम । अङ्गान्तसमङ्गान् हविषा विधेम
यो अग्रभीत् पर्वस्या ग्रभीता ॥ २ ॥ मुञ्च शीर्षिक्या उत कास एनं परुष्परु-
राविवेशो यो अस्य । यो अभ्रजा वार्तजा यश्च शुष्मो वनस्पतीन्सचतां पर्वता-
श्च ॥ ३ ॥ शं मे परस्मै गात्राय शमस्त्ववराय मे । शं मे चतुर्भ्यो अङ्गेभ्यः श-
मस्तु तन्वे मम ॥ ४ ॥

॥ १३ ॥ नमस्ते अस्तु विद्युते नमस्ते स्तनयित्स्नवे । नमस्ते अस्त्वश्मने
येना दूडाशे अस्यासि ॥ १ ॥ नमस्ते प्रवतो नपाद् यतस्तपः समूहसि । मृडया
नस्तनूभ्यो मयस्तोकेभ्यस्कृधि ॥ २ ॥ प्रवतो नपान्नम एवास्तु तुभ्यं नमस्ते हे-
तये तपुषे च कृणमः । विद्य ते धाम परमं गुहा यत्समुद्रे अन्तर्निहितासि नाभिः ॥ ३ ॥
यां त्वा देवा अमृजन्त विश्व इषुं कृण्वाना अमनाय धृष्णुम् । सा नो मृड वि-
दथे गृणाना तस्यै ते नमो अस्तु देवि ॥ ४ ॥

॥ १४ ॥ भगमस्या वर्च आदिष्यधि वृक्षादिव स्रजम् । महाबुध्न इव पर्वतो
ज्योक् पितृष्वास्ताम् ॥ १ ॥ एषा ते राजन् कन्या बधूनि धूयतां यम । सा मा-
तुर्वध्यतां गृहेऽथो भ्रातुरथो पितुः ॥ २ ॥ एषा ते कुलपा राजन् ताव ते परि-
दद्यासि । ज्योक् पितृष्वासाता आ शीर्ष्णः शमोप्यात् ॥ ३ ॥ असितस्य ते ब्रह्मणा
कश्यपस्य गयस्य च । अन्तःकोशमिव जामयोजपि नद्यामि ते भगम् ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ सं सं स्रवन्तु सिन्धवः सं वाताः सं पतत्रिणः । इमं यज्ञं मृदिवो
मे जुषन्तां संस्त्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ १ ॥ इहैव हवमा यात म इह संस्त्रावया
उत्तमं वर्धयता गिरः । इहैतु सर्वो यः पशुगस्मिन् तिष्ठतु या ऋषिः ॥ २ ॥ ये

नदीनां संस्रवन्त्युत्सासः सदमर्चिताः । तेभिर्मे सर्वैः संमृवैर्धनं सं आवयामसि ॥ ३ ॥ ये सर्पिषः संस्रवन्ति क्षीरस्य चोदकस्य च । तेभिर्मे सर्वैः संमृवैर्धनं सं आवयामसि ॥ ४ ॥

॥ १६ ॥ येऽमावास्याः रात्रिमुदस्थुर्वाजमत्रिणः । अग्निस्तुरीयो यातुहा सो अस्मभ्यमर्षिं ब्रवत् ॥ १ ॥ सीसायाध्याह्नवरुणः सीसायाग्निरुपावति । सीसं मृद्विन्द्रः प्रायच्छत् तदङ्गं यातुचातनम् ॥ २ ॥ इदं विष्कन्धं सहत इदं बाधते अत्रिणः । अग्नेन विश्वा ससद्दे या ज्ञातानि पिशाच्याः ॥ ३ ॥ यदि नो मां हंसि यद्यश्च यदि पूरुषम् । तं त्वा सीसेन विध्यामो यथा नोऽसौ अवीरहा ॥ ४ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ १७ ॥ अमूर्या यन्ति योषितो हिरा लोहितवाससः । अभ्रातर इव जामयस्तिष्ठन्तु हतवर्चसः ॥ १ ॥ तिष्ठति तिष्ठति पर उत त्वं तिष्ठ मध्यमे । कनिष्ठिका च तिष्ठति तिष्ठति तिष्ठति धमनीनां सहस्रस्य हिराणाम् । अश्व्युरिन्मध्यमा हमाः साकमन्ता अरंसत ॥ ३ ॥ परि वः सिकतावती धनूर्बृहत्यक्रमीत् । तिष्ठतेत्यता सु कम् ॥ ४ ॥

॥ १८ ॥ निर्लक्ष्यं ललाम्यं निररातिं सुवामसि । अथ या भद्रा तानि नः प्रजाया अरातिं नयामसि ॥ १ ॥ निरराणि सविता साविषत्पदोर्निहस्तयोर्वरुणो मित्रो अर्यमा । निरस्मभ्यमनुमती रराणां प्रेमां देवा असाविषुः सौमगाय ॥ २ ॥ यत्त आत्मनि तन्वां घोरमस्ति यद्वा केशेषु प्रतिचक्षणे वा । सर्वं तद्वाचार्प हन्मो वयं देवस्त्वां सविता सूदयतु ॥ ३ ॥ रिश्यपदीं वृषदतीं गोषेधा विधमायुत । विलीढ्यं ललाम्यं ता अस्मन्नाशयामसि ॥ ४ ॥

॥ १९ ॥ मा नो विदन् वि व्याधिनो मो अभिव्याधिनो विदन् । आराच्छरव्या अस्मद्विषूचीरिन्द्र पातय ॥ १ ॥ विष्वञ्चो असच्छरवः पतन्तु ये अस्ता ये चास्याः । दैवीर्मनुष्येष्वो ममामित्रान् वि विध्यत ॥ २ ॥ योनः स्वो यो अरवः

सजात उत निष्टयो यो अस्माँ अभिदासन्ति । रुद्रः शरव्यैतान् ममामित्रान् वि
विध्यतु ॥ ३ ॥ यः सपत्नो योऽसपत्नो यश्च द्विषञ्छपाति नः । देवास्तं सर्वे
धूर्वन्तु ब्रह्म वर्म ममान्तरम् ॥ ४ ॥

॥ २० ॥ अदारसृद् भवतु देव सोमस्मिन् यज्ञे मरुतो मृदता नः । मा नो वि-
ददभिमा मो अशस्तिर्मा नो विदद् वृजिना द्वेष्या या ॥ १ ॥ यो अद्य सेन्यो व-
धोऽघायूनामुदीरते । युवं तं मित्रावरुणावस्मद्यावयतं परि ॥ २ ॥ इतश्च यदमुतश्च
यद बधं वरुण यावय । वि महच्छर्म यच्छ वरीयो यावया वधम् ॥ ३ ॥ शात इत्था
महाँ अस्य मित्रसाहो अस्तुतः । न यस्य हन्यते सखा न जीयते कदा चन ॥ ४ ॥

॥ २१ ॥ स्वस्तिदा विशां पतिवृत्रहा विप्रुधो वशी । वृषेन्द्रः पुर एतु नः सो-
मपा अभयङ्करः ॥ १ ॥ वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । अधमं ग-
मया तमो यो अस्माँ अभिदामन्तिः ॥ २ ॥ वि रजो वि मृधो जहि वि वृत्रस्य हनू
रुज । वि मन्युमिन्द्र वृत्रहन्नमित्रस्याभिदासतः ॥ ३ ॥ अपेन्द्र द्विपतो मनोऽप जि-
ज्यासतो वधम् । वि महच्छर्म यच्छ वरीयो यावया वधम् ॥ ४ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ २२ ॥ अनु सूर्यमुदयतां हृद्योतो हरिमा च ते । गो रोहितस्य वर्णेन तेन
त्वा परि दध्मसि ॥ १ ॥ परि त्वा रोहितैर्वर्णैर्दीर्घायुत्वाय दध्मसि । यथायमेवपा अ-
सदथो अहरितो भुवत् ॥ २ ॥ या रोहिणर्दिवत्याऽगात्रा या उत रोहिणीः ।
रूपंरूपं वयोवयस्तामिष्ट्वा परि दध्मसि ॥ ३ ॥ सुक्तेषु ते हरिमाणं रोपणाकामु
दध्मसि । अथो हरिद्रवेषु ते हरिमाणं नि दध्मसि ॥ ४ ॥

॥ २३ ॥ नक्तं जातास्योषधे रामे कृष्णे असिक्नि च । इदं रजनि रजय कि-
लासं पलितं च यत् ॥ १ ॥ किलासं च पलितं च निरितो नाशया पृषत् । आ
त्वा खो विशतां वर्णः परां शुक्लानि पातय ॥ २ ॥ असितं ते प्रलयनमास्था-
नमसितं तव । असिकन्यस्योषधे निरितो नाशया पृषत् ॥ ३ ॥ अस्थिजस्य
किलासस्य तनुजस्य च यत् त्वचि । दूष्या कृतस्य ब्रह्मणा लक्ष्मं श्वेतमनी-
नशम् ॥ ४ ॥

॥ २४ ॥ सुपर्णो जातः प्रथमस्तस्य त्वं पितृमासिथ । तदासुरी युधा जिता
रूपं चक्रे वनस्पतीन् ॥ १ ॥ आसुरी चक्रे प्रथमेदं किलासभेषजमिदं किलास-
नाशनम् । अनीनशक्तिलासं सरूपामकरत् त्वचम् ॥ २ ॥ सरूपा नाम ते माता
सरूपो नाम ते पिता । सरूपकृत् त्वमोषधे सा सरूपमिदं कृधि ॥ ३ ॥ श्यामा
सरूपङ्करणी पृथिव्या अध्युद्धता । इदमुषु प्र साधय पुनरूपाणि कल्पय ॥ ४ ॥

॥ २५ ॥ यदग्निरापो अदहत्प्रविश्य यत्राकृण्वन् धर्मधृतो नमोसि । तत्र त
आहुः परमं जनित्रं स नः संविद्वान् परि वृङ्गिथ तक्मन् ॥ १ ॥ यद्यर्चिर्यदि वासि
शोचिः शकल्येपि यदि वा ते जनित्रम् । हूडुर्नामासि हरितस्य देव स नः ॥ २ ॥
यदि शोको यदि वाभिश्शोको यदि वा राज्ञो वरुणस्यासि पुत्रः । हूडुर्नामासि
हरितस्य देव स नः संविद्वान् परि वृङ्गिथ तक्मन् ॥ ३ ॥ नमः शीतार्य तक्मने नमो
रुरार्य शोचिषे कृणोमि । यो अन्येद्युरुभयद्युरभ्येति तृतीयकाय नमो अस्तु
तक्मने ॥ ४ ॥

॥ २६ ॥ आरेसावस्मदस्तु हेतिर्देवासो असत् । आरे अश्मा यमस्यथ
॥ १ ॥ सखासावस्मभ्यमस्तु गतिः सखेन्द्रो भगः । सविता चित्रराधाः ॥ २ ॥
युयं नः प्रवतो नषान्मरुतः सूर्यत्वचसः । शर्म यच्छाथ सप्रथाः ॥ ३ ॥ सुषुदत
मृडत मृडया नस्तनूभ्यः । मयस्तोकेभ्यस्कृधि ॥ ४ ॥

॥ २७ ॥ अमूः पारे पृदाकस्त्रिषप्ता निर्जगायवः । तासां जरार्युभिर्वयमद्याः
वर्षि व्ययामस्यघ्रायोः परिपन्थिनः ॥ १ ॥ विषूच्येतु कृन्तती पिनाकमिव बिभ्रती ।
विष्वक् पुनर्भुवा मनोऽसमृद्धा अघ्रायवः ॥ २ ॥ न बहवः समशकन्नार्भका अभि
दाधृषुः । वेणोरद्रा इवाभितोऽसमृद्धा अघ्रायवः ॥ ३ ॥ प्रेतं पादौ प्र स्फुरतं
वहतं पृणतो गृहान् । इन्द्राण्येतु प्रथमाजीतामुपिता पुरः ॥ ४ ॥

॥ २८ ॥ उप प्रागाहेवो अग्नी रक्षोहामविचातनः । दहन्नप द्वयाविनो या-
तुधानान् किमीदिनः ॥ १ ॥ प्रति दह यातुधानान् प्रति देव किमीदिनः । प्रतीचीः
कृष्णवर्तने सं दह यातुधान्यः ॥ २ ॥ या शशाप शर्पेन याघं मूरमादधे । या रसस्य
हरणाय जातमारेभे तोकमत्तु सा ॥ ३ ॥ पुत्रमत्तु यातुधानीः स्वसारपुत नप्त्यम् ।
अथा मिथो विक्रियो वि घ्नतां यातुधान्यो वि तृणन्तामराय्यः ॥ ४ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ २९ ॥ अभीवर्तेन मणिना येनेन्द्रो अभिवावृधे । तेनास्मान् ब्रह्मणस्पतेऽभि
राष्ट्राय वर्धय ॥ १ ॥ अभिवृत्त्य सपत्नानभि या नो अरातयः । अभि पृतन्यन्तं
तिष्ठाभि यो नो दुरस्यति ॥ २ ॥ अभि त्वा देवः संविताभि सोमो अवीवृधत् ।
अभि त्वा विश्वा भूतान्यभीवर्तो यथासंसि ॥ ३ ॥ अभीवर्तो अभिभवः सपत्न-
क्षयणो मणिः । राष्ट्राय मह्यं बध्यतां सपत्नेभ्यः पराभुवे ॥ ४ ॥ उदसौ सूर्यो
अगादुदिदं मामकं वचः । यथाहं शत्रुहोऽसान्यसपत्नः सपत्नहा ॥ ५ ॥ सपत्न-
क्षयणो वृषाभिराष्टो विषासहिः । यथाहमेषां वीराणां विराजानि जनस्य च ॥ ६ ॥

॥ ३० ॥ विश्वेदेवा वसन्तो रक्षतेममुतादित्या जागृत यूयमस्मिन् । मेमं स-
नाभिरुत बान्यनाभिमेमं प्रापत् पौरुषेयो वधो यः ॥ १ ॥ ये वो देवाः पितरो ये
च पुत्राः संचेतसो मे शृणुतेदमुक्कम् । सर्वेभ्यो वः परि ददाम्येतं स्वस्त्येनं जरसेवहाय
॥ २ ॥ ये देवा दिवि षु ये पृथिव्यां ये अन्तरिक्षे ओषधीषु पशुष्वप्स्वन्तः । ते
कृणुत जरसमायुरस्मै शतमन्यान् परि वृणक्तु मृत्युन् ॥ ३ ॥ येषां प्रयाजा उत
वानुयाजा हुतभागा अहुतादश्च देवाः । येषां वः पञ्च प्रदिशो विभक्तास्तान् वो
अस्मै संत्रसदः कृणोमि ॥ ४ ॥

॥ ३१ ॥ आशानामाशापालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः । इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यो
विधेम हविषा वयम् ॥ १ ॥ य आशानामाशापालाश्चत्वार स्थनं देवाः । ते नो
निर्घृत्त्याः पाशेभ्यो मुञ्चतांसो अंसः ॥ २ ॥ अस्त्रामस्त्वा हविषा यजाम्य-
श्लोतानस्त्वा घृतेन जुहोमि । य आशानामाशापालस्तुरीयो देवः स नः सुभूतमेह
वक्षत् ॥ ३ ॥ स्वास्ति मात्र उत पित्रे नो अस्तु स्वास्ति गोभ्यो जगते पुरुषेभ्यः ।
विश्वे सुभूतं सुविदत्रं नो अस्तु ज्योगेव दंशेम सूर्यम् ॥ ४ ॥

॥ ३२ ॥ इदं जनासो विदयं महद्ब्रह्मं वदिष्यति । न तत् पृथिव्यां नो दिवि
येन प्राणान्ति वीरुधः ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षे आसां स्थाम आन्तसदाभिव । आ-
स्थानमस्य भूतस्य विदुष्टद् वेधसो न वा ॥ २ ॥ यद्रोदसी रजमाने भूमिश्च निरूत-
क्षतम् । आर्द्रं तदद्य सर्वदा समुद्रस्यैव स्रोत्याः ॥ ३ ॥ विश्वमन्यामभीवारं त-
दन्यस्यामधिश्चितम् । दिवे च विश्ववेदसे पृथिव्यै चाकरं नमः ॥ ४ ॥

॥ ३३ ॥ हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः संविता यास्वग्निः ।
या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ १ ॥ यासां राजा
वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अत्रपश्यञ्जनानाम् । या अग्निं ० ॥ २ ॥ यासां
देवा विवि कृष्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति । या अग्निं गर्भं दधिरे
सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ ३ ॥ शिवेन या चक्षुषा पश्यतापः
शिवया तन्वोषं स्पृशत त्वचं मे । घृतश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शं
स्योना भवन्तु ॥ ४ ॥

॥ ३४ ॥ इयं वीरुन्मधुजाता मधुना त्वा खनामसि । मधोरधि प्रजातासि
सा नो मधुमतस्कृधि ॥ १ ॥ जिह्वाया अग्रे मधु मे जिह्वामूले मधूलकम् । ममेदह
क्रतावसो मम चित्तमुपार्यसि ॥ २ ॥ मधुमन्मे निक्रमणं मधुमन्मे परायणम् । वाचा
वदामि मधुमद् भूयासं मधुस-दशः ॥ ३ ॥ मधोरस्मि मधुतरो मदुद्यान्मधुमत्तरः ।
मामित्किल त्वं वनाः शाखां मधुमतीमिव ॥ ४ ॥ परि त्वा परितन्नुनेक्षुणागाम-
विद्विषे । यथा मां कापिन्यसो यथा मन्त्रापगा असः ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ यदाबध्नन् दाक्षायणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तत्तै
बध्नाम्यायुषे वर्चसे बलाय दीर्घायुन्वायं शतशारदाय ॥ १ ॥ नैनं रक्षामि न पि-
शाचाः सहन्ते देशानामोजः प्रथमजं ह्येतत् । यो विभति दाक्षायणं हिरण्यं स
जीवेषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ २ ॥ अपां तेजो ज्यातिरोजो बलं च वनस्पतीनामुत वी-
र्याणि । इन्द्र इवेन्द्रियाण्यधि धारयामो अस्मिन् तद् दक्षमाणो विभरद्विरण्यम् ॥ ३ ॥
समानां प्रासामुतुर्भिष्टा वयं संवत्सरस्य पर्यसा पिरमि । इन्द्राग्नी विश्वे देवास्ते-
ऽनु मन्यन्तामहणीयमानाः ॥ ४ ॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ॥

—:०:—

॥ १ ॥ वेनस्तत् पश्यत् परमं गुहा यद् यत्र विश्वं भवत्येकरूपम् । इदं पृथिनरदुह-
ज्जायमानाः स्वर्विदो अभ्यनूपत त्राः ॥ १ ॥ प्र तद् वाचेदमृतस्य विद्वान् गन्धर्वो धाम
परमं गुहा यत् । त्रीणि पदानि निहिता गुहास्य यस्तानि वेद स पितृष्वितासत् ॥ २ ॥
स नः पिता जनिता स उत बन्धुधर्मानि वेद भुवनानि विश्वा । यो देवानां ना-
मध एक एव तं संप्रश्नं भुवना यन्ति सर्वा ॥ ३ ॥ परि व्यावापृथिवी सद्य आ-
यमुपातिष्ठे प्रथमजामृतस्य । वाचंभिव वक्त्रि भुवनेष्टा धास्युरेव नन्वेष्टो अग्निः
॥ ४ ॥ परि विश्वा भुवनान्यापमृतस्य तन्नु विततं दृशे कम् । यत्र देवा अमृतमा-
नशानाः संमाने योनावर्धयन्त ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ दिव्यो गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव नमस्यो विच्वीढ्यः । तं
त्वा यौमि ब्रह्मणा दिव्य देव नमस्ते अस्तु दिवि ते सधस्थम् ॥ १ ॥ दिवि स्पृष्टो
यजतः सूर्यत्वगवयाता हरसो देव्यस्य । मृडाद् गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव न-
मस्यः सुशेवाः ॥ २ ॥ अतश्चाभिः समु जग्म आभिरप्सरास्वपि गन्धर्व आसीत् ।
समुद्र आसां सदने म आहूयतः सद्य आ च परा च यन्ति ॥ ३ ॥ अभ्रिये दिद्युन्न-
क्षत्रिये या विश्वावसुं गन्धर्व सचध्वे । ताभ्यो वो देवीर्नम इत् कृणोमि ॥ ४ ॥
याः क्कन्दास्तमिषाचयोऽक्षकामा मनोमुहः । ताभ्यो गन्धर्वपत्नीभ्योऽप्सराभ्यो-
ऽकरं नमः ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ अदो यदवधावत्यवत्कमधि पर्येतात् । तत्ते कृणोमि भेषजं सुभेषजं
यथासंसि ॥ १ ॥ आदङ्गा कुविदङ्गा दतं या भेषजानि ते । तेषामसि त्वमुत्तम-
मनास्त्रावमरोगणम् ॥ २ ॥ नीचैः खनन्त्यसुरा अरुस्त्राणमिदं महत् । तदास्त्रावस्य
भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥ ३ ॥ उपजिका उद्भरन्ति समुद्रादधि भेषजम् । तदा-
स्त्रावस्य भेषजं तदु रोगमशीशमत् ॥ ४ ॥ अरुस्त्राणमिदं महत् पृथिव्या अध्युद्धतम् ।
तदास्त्रावस्य भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥ ५ ॥ शं नो भवन्त्वाप ओषधयः शिवाः ।
इन्द्रस्य वज्रो अपहन्तु रक्षस आराद् विसृष्टा इषवः पतन्तु रक्षसाम् ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ दीर्घायुत्वाय वृहते रणायारिष्यन्तो दक्षपाणाः सदैव । मणिं विष्कन्धदूषणं जङ्घिडं विभृमो वयम् ॥ १ ॥ जङ्घिडो जम्भाद् विशराद्विष्कन्धादभिश्शे-
चनात् । मणिः सहस्ररीयः परिणः पातु विश्वतः ॥ २ ॥ अयं विष्कन्धं सहतेज्यं
वाधते अत्रिणः । अयं नो विश्वभेषजो जङ्घिडः पात्वहंसः ॥ ३ ॥ देवदेत्तनं मणि-
नां जङ्घिडेन मयोभुवा । विष्कन्धं सर्वा रक्षांसि व्यायामे संहामहे ॥ ४ ॥ शणश्च
मा जङ्घिडश्च विष्कन्धादभि रक्षताम् । अरण्यादन्य अभूतः कृप्या अन्यो रसेभ्यः
॥ ५ ॥ कुन्यादूर्पिरयं मणिरथो अरातिदूर्पिः । अयो सदैस्वाञ्ज जङ्घिडः प्र ण
आयुषि तारिपत् ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ इन्द्रं जुपस्व प्र वहा याहि गुर हरिभ्याम् । पिवा सुतस्य मतेरिह
मधोश्चक्रानश्चारुमदाय ॥ १ ॥ इन्द्रं जुडरं नव्यो न पुणस्व मधोर्दिवो न ।
अस्य सुतस्य स्वर्णोप न्ना मदाः सुवाचो अगुः ॥ २ ॥ इन्द्रस्तुरायाणिसत्रो वृत्रं
यो जघान यतीने । विभेदं वलं भृगुने संसेहे शत्रून् मदे सोमस्य ॥ ३ ॥ आ त्वा
विशन्तु सुतासं इन्द्र पुणस्व कुर्वी विद्वि शक्र धियेद्वानः । श्रुधी हवं गिरौ मे
जुपस्वेन्द्रं स्वयुग्भिर्मत्स्वेह मह रणाय ॥ ४ ॥ इन्द्रस्य नु प्र वोचं वीर्याणि यानि
चकारं प्रथमानि वज्री । अहन्नहिमन्वपमत्तदे प्र वक्षणा अभिनत् पर्वतानाम् ॥ ५ ॥
अहन्नहि पर्वते शिश्रियाणं त्वष्टास्मै वज्रं सूर्या ततश्च । वाथा इव धेनुः स्यन्द-
माना अञ्जः सप्तरमव जग्गुरापः ॥ ६ ॥ वृषायमाणो अवृणीत सोमं त्रिकद्रुकेष्व-
पिवत्सुतस्य । आ सायकं मधवादत्त वज्रमहन्नेन प्रथमजामहीनाम् ॥ ७ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ समास्त्वाग्ने ऋतवो वर्धयेन्तु मेवत्सरा ऋपेश यानि सत्या । सं
दिव्येन दीदिहि रात्रेन विश्वा आ भाहि प्रदिशश्नसः ॥ १ ॥ सं चैध्यस्वाग्ने
प्र च वर्धयेममुच्चं तिष्ठ महते सांभगाय । मा ते रिपश्चुपसत्तारं अग्रे ब्रह्माणांस्ते
यशसः सन्तु मान्ये ॥ २ ॥ त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्रे संवरणे भवा
नः । सपत्नहाम्ने अभिमातिजिद् भव स्वे गये जागृद्वप्रयुञ्छन् ॥ ३ ॥ चित्रेणाग्ने
स्वेन सं रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधा यतस्व । सज्जयतानां मध्यमेष्टा राज्ञामग्ने वि-
हव्यो दीदिहीह ॥ ४ ॥ अति निहो अति सृधोऽत्यचिंतोरति द्विपः । विश्वा
हाम्ने दुरिता तर त्वं सृथास्मभ्यं सहवीरं गये दाः ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥ अघाद्विष्टा देवजाता वीरुच्छपथयोपनी । आपो मलमिव प्राणैस्त्री-
त्सर्वान् मच्छपथो अधि ॥ १ ॥ यश्च सापन्नः शपथो जाम्याः शपथश्च यः । ब्रह्मा
यन्मन्युतः शपात् सर्वं तन्नो अधस्पदम् ॥ २ ॥ दिवो मूलमवततं पृथिव्या अध्यु-
त्तम् । तेन सहस्रकाण्डेन परि णः पाहि विश्वतः ॥ ३ ॥ परि मां परि मे प्रजां
परि णः पाहि यद्वनम् । अरातिर्नो मा तारीन्मा नस्तारिषुरभिमातयः ॥ ४ ॥
शप्तास्तेतु शपथो यः सुहार्तेन नः सह । चक्षुर्मन्त्रस्य दुर्हार्दः पृथीरपि शृणी-
मसि ॥ ५ ॥

॥ ८ ॥ उदगातां भगवती विचृतौ नाम तारके । वि क्षेत्रियस्य मुञ्चतामध्रमं पाश-
मुत्तमम् ॥ १ ॥ अपेयं रात्र्युच्छत्वपोच्छन्त्वभिकृन्वरीः । वीरुत् क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्र-
त्रियमुच्छतु ॥ २ ॥ बभ्रोरर्जुनकाण्डस्य यवस्य ते पलाल्या तिलस्य तिलपिञ्ज्या ।
वीरुत् ॥ ३ ॥ नमस्ते लाङ्गलेभ्यो नम ईपायुगेभ्यः । वीरुत् ॥ ४ ॥ नमः सनि-
स्तसाक्षेभ्यो नमः संदेश्येभ्यो नमः क्षेत्रस्य पतये । वीरुत्क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्रिय-
मुच्छतु ॥ ५ ॥

॥ ९ ॥ दशवृक्ष मुञ्चेमं रक्षसो ग्राह्या अधि यैर्न जग्राह पर्वसु । अथो एनं
वनस्पते जीवानां लोकमुन्नय ॥ १ ॥ आगादुदगादयं जीवानां वातमप्यगात् ।
अभूदु पुत्राणां पिता नृणां च भगवत्तमः ॥ २ ॥ अर्धोतीरध्यगादयमधि जी-
वपुरा अगन् । शतं ह्यस्य भिषजः सहस्रमुन वीरुधः ॥ ३ ॥ देवास्ते क्षीतिम-
विदन् ब्रह्माणं उत वीरुधः । क्षीतिं ते विश्वे देवा अविदन् भूम्यामधि ॥ ४ ॥ य-
श्चकार स निष्कृत् स एव मुर्मिपक्रमः । स एव तुभ्यं भेषजानि कुण्वद् भिषजा
शुचिः । ५ ॥

॥ १० ॥ क्षेत्रियात् त्वा निर्ऋत्या जामिशंसाद् ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उमे स्ताम् ॥ १ ॥ शं ते
अग्निः सहाद्विरस्तु शं सोमः सहोपधोभिः । एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जा-
मिशंसाद् ब्रुहो ॥ २ ॥ शं ते वातो अन्तरिक्षे वयो धाच्छन्ते भवन्तु प्रदिशश्चतस्रः ।
एवाहं ॥ ३ ॥ इमा या देवीः प्रदिशश्चतस्रो वार्तपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे ।
एवाहं ॥ ४ ॥ तासु त्वान्तर्जुरसा दधामि प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिः पराधैः ।

एवा० । ० ॥ ५ ॥ अमुकथा यच्चमाद् दुरितादवद्याद् ब्रुहः पाशाद्ग्राह्याश्चोदमुकथाः ।

एवा० । ० ॥ ६ ॥ अहा अरातिमविदः स्योनमप्यभूर्भद्रे सुकृतस्य लोके । ए-

वाहं० । ० ॥ ७ ॥ सूर्यमुतं तममो ग्राह्या अधि देवा मुञ्चन्तो असृजन्निरेणसः ।

एवाहं त्वां क्षेत्रियाभिर्ऋत्या जामिशंसाद् ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् । अ-
नागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ८ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ११ ॥ दूष्या दूपिरसि हेत्या हेतिरसि मेन्या मेनिरसि । आमुहि श्रेया-
समतिं समं काम ॥ १ ॥ अक्रचोऽसि प्रतिसरोऽसि प्रत्यभिचरणोऽसि ।

आमुहि ॥ २ ॥ प्रति तमभि चर योऽस्मान्देष्टि यं वयं द्विष्मः । आमुहि० ॥ ३ ॥

सुरिरसि वचोधा असि तनूपानोऽसि । आमुहि० ॥ ४ ॥ शुक्रोऽसि भ्राजोऽसि

स्विरसि ज्योतिरसि । आमुहि श्रेयांसमतिं समं काम ॥ ५ ॥

॥ १२ ॥ द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं क्षेत्रस्य पत्न्युरुगायोऽद्भुतः । उतान्तरि-
क्षमुरु वानगोपं त इह तप्यन्तां मयि तप्यमाने ॥ १ ॥ इदं देवाः शृणुत ये यज्ञि-
या स्थ भरद्वाजो मह्यमुकथानि शंसति । पाशे स बद्धो दुरिते नियुज्यतां यो अ-
स्माकं मन इदं दिनस्ति ॥ २ ॥ इदमिन्द्र शृणुहि सोमप यत् त्वा ब्रुवा शोचता जोह-
वीमि । वृश्चामि तं कुलिशनेव वृक्षं यो अस्माकं मन इदं दिनस्ति ॥ ३ ॥ अशी-
तिभिस्तिस्मृभिः सामगोभिरादित्यभिर्वसुभिरङ्गिरोभिः । इष्टापूर्तमवतु नः पितृणामाहुं
दद हरसा देव्येन ॥ ४ ॥ द्यावापृथिवी अनु मा दीधायां विश्वे देवासो अनु मा रभध्वम् ।
अङ्गिरसः पितरः सोम्यासः पापमार्कित्वपकामस्य कृता ॥ ५ ॥ अतोव यो मरुतो मन्यते
नो ब्रह्म वा यो निन्दिषत् क्रियमाणम् । तपूषि तस्मै वृजिनानि सन्तु ब्रह्मद्विषं
द्यौरभिसंतपाति ॥ ६ ॥ सप्त प्राणानष्टो मन्यस्तांस्ते वृश्चामि ब्रह्मणा । अया
यमस्य साद्वनमग्निदूतो अरुह्यतः ॥ ७ ॥ आदधामि ते पदं समिद्धे जातवेदसि ।
अग्निः शरीरे वेवेष्टुमुं वागपि गच्छतु ॥ ८ ॥

॥ १३ ॥ आयुर्दा अग्ने जरसे वृणानो घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्ने । घृतं पीत्वा
मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रानभि रक्षतादिमम् ॥ १ ॥ परि धत्त धत्त नो वर्चसेमं
जरामृत्युं कृणुत दीर्घमायुः । बृहस्पतिः प्रायच्छद्वास एतत्सोमाय राज्ञे परिधात-

(१४)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ३. सू० १७ । ५३.

चा उ ॥ २ ॥ परीदं वासो अधिथाः स्वस्तयेऽभूर्गृष्टीनामभिशस्तिपा उ । शतं च जीवं शरदः पुरुची रायश्च पोषण्यसंन्ययस्व ॥ ३ ॥ एह्यश्मानमा तिष्ठाश्मा भवतु ते तनूः । कृण्वन्तु विश्वे देवा आयुष्टे शरदः शतम् ॥ ४ ॥ यस्य ते वासः प्रथमवास्यं हरामस्तं त्वा विश्वेऽवन्तु देवाः । तं त्वा भ्रातरः सुवृथा वर्धमानमनु जायन्तां बहवः सुजातम् ॥ ५ ॥

॥ १४ ॥ निः सालां धृष्णं धिपणमेकवाद्यां जियन्स्वम् । सर्वाश्चण्डस्य नृपत्यो नाशयामः सदान्वाः ॥ १ ॥ निर्वो गोष्ठादजामसि निरक्षानिरूपानसात् । निर्वो मगुन्धा दुहितरो गृहेभ्यश्चातयामहे ॥ २ ॥ असा यो अधिराद् गृहस्तत्र सन्त्वरात्यः । तत्र मेदिर्न्युच्यतु सर्वाश्च यातुधान्यः ॥ ३ ॥ भूतपतिर्निरजन्विन्द्रश्चेतः सदान्वाः । गृहस्य वृध्न आसीनास्ता इन्द्रो वज्रेणाधि निष्ठतु ॥ ४ ॥ यदि स्य क्षेत्रियाणां यदि वा पुरुषेपिताः । यदि स्थ दस्युभ्यो जाता नश्येततः सदान्वाः ॥ ५ ॥ परि धामान्वासामाशुर्काष्ठा मिवा सरन् । अर्जपे सर्वानार्जान् यो नश्येततः सदान्वाः ॥ ६ ॥

॥ १५ ॥ यथा द्यौश्च पृथिवी च न विभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा विभेः ॥ १ ॥ यथाहश्च रात्री च न विभीतो ॥ २ ॥ यथा सूर्यश्च चन्द्रश्च ॥ ३ ॥ यथा ब्रह्म च जत्रं च ॥ ४ ॥ यथा सन्यं चानृतं च ॥ ५ ॥ यथा भूतं च भव्यं च न विभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा विभेः ॥ ६ ॥

॥ १६ ॥ प्राणपानौ मृत्योर्मा पानं स्वाहा ॥ १ ॥ द्यावापृथिवी उपभृत्या मा पानं स्वाहा ॥ २ ॥ सूर्यं चक्षुषा मा पाहि स्वाहा ॥ ३ ॥ अग्नें वैश्वानरं विश्वेर्मा देवैः पाहि स्वाहा ॥ ४ ॥ विश्वम्भरं विश्वेन मा भरसा पाहि स्वाहा ॥ ५ ॥

॥ १७ ॥ ओजोऽस्योजो मे दाः स्वाहा ॥ १ ॥ सहोऽसि सहो मे दाः स्वाहा ॥ २ ॥ बलमसि बलं मे दाः स्वाहा ॥ ३ ॥ आयुर्गस्यायुर्मे दाः स्वाहा ॥ ४ ॥ श्रोत्रमसि श्रोत्रं मे दाः स्वाहा ॥ ५ ॥ चक्षुरसि चक्षुर्मे दाः स्वाहा ॥ ६ ॥ परिपाणमसि परिपाणं मे दाः स्वाहा ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ १८ ॥ भ्रातृव्यक्षयणमसि भ्रातृव्यचातनं मे दाः स्वाहा ॥ १ ॥ सपत्नक्षयणमसि सपत्नचातनं मे दाः स्वाहा ॥ २ ॥ अरायक्षयणमस्यरायचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ३ ॥ पिशाचक्षयणमसि पिशाचचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ४ ॥ सदान्याक्षयणमसि सदान्याचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ५ ॥

॥ १९ ॥ अग्ने यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥ अग्ने यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽस्मान्द्वेष्टि० ॥ २ ॥ अग्ने यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽ० ॥ ३ ॥ अग्ने यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽ० ॥ ४ ॥ अग्ने यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽ० ॥ ५ ॥

॥ २० ॥ वायो यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽ० ॥ १ ॥ वायो यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽ० ॥ २ ॥ वायो यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽ० ॥ ३ ॥ वायो यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽ० ॥ ४ ॥ वायो यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽ० ॥ ५ ॥

॥ २१ ॥ सूर्य यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽ० ॥ १ ॥ सूर्य यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽ० ॥ २ ॥ सूर्य यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽ० ॥ ३ ॥ सूर्य यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽ० ॥ ४ ॥ सूर्य यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽ० ॥ ५ ॥

॥ २२ ॥ चन्द्र यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽ० ॥ १ ॥ चन्द्र यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽ० ॥ २ ॥ चन्द्र यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽ० ॥ ३ ॥ चन्द्र यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽ० ॥ ४ ॥ चन्द्र यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽ० ॥ ५ ॥

॥ २३ ॥ आपो यद्वस्तपस्तेन तं प्रति तपत् योऽ० ॥ १ ॥ आपो यद्वो हरस्तेन तं प्रति हरत् योऽ० ॥ २ ॥ आपो यद्वोऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्चत् योऽ० ॥ ३ ॥ आपो यद्वः शोचिस्तेन तं प्रति शोचत् योऽ० ॥ ४ ॥ आपो यद्वस्तेजस्तेन तमतेजसं कृणुत् योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥

॥ २४ ॥ शेरभक् शेरभ पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः ।

यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत् तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥१॥ शेवृधक् शेवृध पुनर्वो० । ० ॥२॥ ओकानुओक् पुनर्वो० । ० ॥३॥ सर्पानुसर्प पुनर्वो० । ० ॥४॥ जूणिं पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः ० । ० ॥ ५ ॥ उपब्दे पुनर्वो० । ० ॥ ६ ॥ अर्जुति पुनर्वो० । ० ॥ ७ ॥ भरुजि पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः । यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत् तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥८॥

॥ २५ ॥ शं नो देवी पृश्निपर्यशं निर्ऋत्या अकः । उग्रा हि कण्वजम्भन्ती तामभञ्जि सहस्रतीम् ॥ १ ॥ सहमानेयं प्रथमा पृश्निपर्यजायत । तयाहं दुर्णाम्नां शिरो वृथामि शकुनेरिव ॥ २ ॥ अरायमसृक्पावानं यश्च स्फातिं जिहीषति । गर्भादं कण्वं नाशय पृश्निपर्णि सहस्र च ॥ ३ ॥ गिरिमेतां आ वैशय कणाञ्जीवितयोपनान् । तांस्त्वं देवि पृश्निपर्यग्निरिवानुदहन्निहि ॥ ४ ॥ पराच एनान् प्रणुद कणाञ्जीवितयोपनान् । तमांसि यत्र गच्छन्ति तत्कन्यादो अजीगमम् ॥ ५ ॥

॥ २६ ॥ एह यन्तु पशवो ये परेयुर्वायुर्येषां सहचारं जुजोष । त्वष्टा येषां रूपधेयानि वेदास्मिन् तान् गोष्ठे संविता नि यच्छतु ॥ १ ॥ इमं गोष्ठं पशवः सं स्रवन्तु बृहस्पतिरा नयतु प्रजानन् । सिनीवाली नयत्वाग्रमेपामाजग्मुषां अनुमते नि यच्छ ॥ २ ॥ सं सं स्रवन्तु पशवः समश्वाः समु पूरुषाः । सं धान्यस्य या स्फातिः संध्रान्येण हविषा जुहोमि ॥ ३ ॥ सं सिञ्चाभि गवां क्षीरं समाज्येन बलं रसम् । संसिक्ता अस्माकं वीरा ध्रुवा गावो मयि गोपतां ॥ ४ ॥ आ ह्वामि गवां क्षीरमाहर्षि धान्यं रसम् । आहृता अस्माकं वीरा आ पत्नीग्निदमस्तकम् ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ २७ ॥ नेच्छतुः प्राशं जयाति सहमानाभिभूरसि । प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान् कृण्वोषधे ॥ १ ॥ सुपर्णस्त्वान्वविन्दत् सूक्ष्मस्त्वाखनत्रमा । प्राशं० ॥ २ ॥ इन्द्रो ह चक्रे त्वा वाहावसुरेभ्य स्तरीतवे । प्राशं० ॥ ३ ॥ पाटामिन्द्रो व्याशनादसुरेभ्य स्तरीतवे । प्राशं० ॥ ४ ॥ तयाहं शत्रून्साक्ष इन्द्रः सालावृक्षा इव । प्राशं० ॥ ५ ॥ रुद्र जलाषमेषज नीलाशिखण्ड कर्मकृत् । प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान् कृण्वोषधे ॥ ६ ॥ तस्य प्राशं त्वं जहि यो न इन्द्राभिदासति । अधि नो ब्रूहि शक्निभिः प्राशि मामुत्तरं कृधि ॥ ७ ॥

॥ २८ ॥ तुभ्यमेव जरिमन् वर्धतामयं मेममन्ये मृत्यवो हिंसिषुः शतं ये ।
मातेव पुत्रं प्रमना उपस्थे मित्र एनं मित्रियात् पात्वंहसः ॥ १ ॥ मित्र एनं वरु-
णो वा रिशादा जरामृत्युं कृणुतां संविदानां । तदग्निर्होता वयुनानि विद्वान् वि-
श्वा देवानां जनिमा विवक्ति ॥ २ ॥ त्वमीशिषे पशूनां पार्थिवानां ये जाता उत
वा ये जनित्राः । मेमं प्राणो हसीन्मो अपानो मेमं मित्रा वधिषुर्मो अमित्राः
॥ ३ ॥ द्यौष्टा पिता पृथिवी माता जरामृत्युं कृणुतां संविदाने । यथा जीवा अ-
दितेरुपस्थे प्राणापानाभ्यां गुपितः शतं हिमाः ॥ ४ ॥ इममग्न आयुषे वर्चसे
नय प्रियं रेतो वरुण मित्र राजन् । मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा
जरदष्टिर्यथासत् ॥ ५ ॥

॥ २९ ॥ पार्थिवस्य रमे देवा भगस्य तन्वो बले । आयुष्यमस्मा अग्निः
सूर्यो वर्च आ धाद् बृहस्पतिः ॥ १ ॥ आयुरस्मै धेहि जातवेदः प्रजां त्वष्टरधिनि-
धेहस्मै । रायस्पोंपं सवितरा सुवास्मै शतं जीवाति शरदस्तवायम् ॥ २ ॥ आ-
शीर्णं ऊर्जेषुत संप्रजान्त्वं दत्तं धत्तं द्रविणं सचेतसौ । जयं क्षेत्राणि सहसाय-
मिन्द्र कृण्वानो अन्यानधरान्मपन्नान् ॥ ३ ॥ इन्द्रेण दत्तो वरुणेन शिष्टो मरुद्भिरग्नः
प्रहितो न आगन् । एष वां द्यावापृथिवी उपस्थे मा क्षुधन्मा तृपत् ॥ ४ ॥ ऊर्जमस्मा
ऊर्जस्वती धत्तं पयो अस्मै पयस्वती धत्तम् । ऊर्जमस्मै द्यावापृथिवी अधातां
विश्वेदेवा मरुत ऊर्जमापः ॥ ५ ॥ शिवाभिष्टे हृदयं तर्पयाम्यनमीवो मौदिषीष्ठाः
सुवर्चाः । सुवासिनां पिवतां मन्यमेतमश्विनो रूपं परिधाय मायाम् ॥ ६ ॥ इन्द्रपतां
संसृजे विद्धो अग्र ऊर्जा स्वधामजरां सा त एषा । तया स्वं जीव शरदः सुवर्चा
मा त आ सुसोद् भिषजस्ते अक्रन् ॥ ७ ॥

॥ ३० ॥ यथेदं भूम्या अधि तृणं वातो मथायति । एवा मथ्नामि ते मनो
यथा मां कामिन्यसो यथा मनपणा असः ॥ १ ॥ सं चेन्नयाथो अश्विना कामिना
सं च वक्ष्यः । सं वां भगासो अगमत् सं चित्तानि समु व्रता ॥ २ ॥ यत्सुपर्णा
विवक्ष्वो अनमीवा विवक्ष्वः । तत्र मे गच्छताद्ववं शल्य इव कुन्मलं यथा ॥ ३ ॥
यदन्तरं तद् बाह्यं यद् बाह्यं तदन्तरम् । कुन्यानां विश्वरूपाणां मनो गृभायौषधे
॥ ४ ॥ एयमगन् पतिकासा जनिक्वामोहमार्गमम् । अश्वः कनिक्रदद् यथा भगेनाहं
सहार्गमम् ॥ ५ ॥

॥ ३१ ॥ इन्द्रस्य या मही इषत् क्रिमेर्विश्वस्य तर्हणी । तया पिनाष्मि सं क्रिमीन्
 इषदा खल्वौ इव ॥ १ ॥ इष्टमदृष्टमतृहमथो कुरूमतृहम् । अल्गण्डून्तसर्वाञ्छु-
 नान् क्रिमीन् वचसा जम्भयामसि ॥ २ ॥ अल्गण्डून् हन्मि महता वधेन दूना अदूना
 अरसा अभूवन् । शिष्टानशिष्टान् नि तिरामि वाचा यथा क्रिमीणां नार्कश्छिषाते
 ॥ ३ ॥ अन्वान्त्र्यं शीर्षण्यं मथो पार्ष्ट्यं क्रिमीन् । अवस्कवं व्यध्वरं क्रिमीन्
 वचसा जम्भयामसि ॥ ४ ॥ ये क्रिमयः पर्वतेषु वनेष्वापर्धाषु पशुष्वप्स्वन्तः ।
 ये अस्माकं तन्वमाविविशुः सर्वं तद्वन्मि जनिम क्रिमीणाम् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ ३२ ॥ उद्यद्भ्रादित्यः क्रिमीन् हन्तु निम्रोचन हन्तु रक्षिमभिः । ये अन्तः क्रिमयो
 गवि । १ ॥ विश्वरूपं चतुरक्षं क्रिमीं सारङ्गमर्जनम् । शृणाम्यस्व पृथीरपि
 वृश्चामि यच्छिरः ॥ २ ॥ अत्रिवद वः क्रिमयो हन्मि कण्ववज्रमदग्निवत् । अगस्त्य-
 स्य ब्रह्मणा सं पिनप्स्यहं क्रिमीन् ॥ ३ ॥ हतो राजा क्रिमीणामुतर्षां स्थपति-
 र्हतः । हतो हतमाता क्रिमिर्हतभ्राता हतस्वसा ॥ ४ ॥ हतासौ अस्य वेशसो
 हतासः परिवेशसः । अथो ये क्षल्लका इव सर्वे ते क्रिमयो हताः ॥ ५ ॥ प्र ते
 शृणामि शृङ्गे याभ्यां वितुदायसि । भिनन्ति ते कुपुम्भं यस्ते विपधानः ॥ ६ ॥

॥ ३३ ॥ अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां छुबुकादधि । यक्ष्मं शीर्ष-
 ण्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥ १ ॥ ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो
 अनुक्यात् । यक्ष्मं दोषण्यं मंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥ २ ॥ हृदयात् ते
 परि क्लोम्नो हलीक्षणात् पार्श्वभ्याम् यक्ष्मं मत्सनाभ्यां प्लीहो यक्रस्ते वि वृ-
 हामसि ॥ ३ ॥ अन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोरुदरादधि । यक्ष्मं कृत्तिभ्यां प्लाशे-
 नाभ्यां वि वृहामि ते ॥ ४ ॥ ऊरुभ्यां ते अष्टीवद्ध्यां पार्श्वभ्यां प्रपदाभ्याम् । यक्ष्मं भस्-
 द्यं श्रोणिभ्यां भासदं मंससो वि वृहामि ते ॥ ५ ॥ अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः स्ना-
 वभ्यो धमनिभ्यः । यक्ष्मं पाणिभ्यामङ्गुलिभ्यो नखेभ्यो वि वृहामि ते ॥ ६ ॥
 अङ्ग्रे अङ्गे लोम्नि लोम्नि यस्ते पर्वणि पर्वणि । यक्ष्मं त्वचस्यं ते वयं कश्यपस्य
 वीवर्हेण विष्वञ्चं वि वृहामसि ॥ ७ ॥

॥ ३४ ॥ य ईशे पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामृत यो विपदाम् । निष्क्रीतः

स यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानं सचन्ताम् ॥ १ ॥ प्रमुञ्चन्तो भुवनस्य-
रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः । उपाकृतं शशमानं यदस्थात् प्रियं देवानामप्येतु
पार्थः ॥ २ ॥ ये बध्यमानमनु दीध्याना अन्वैक्षन्त मनसा चक्षुषा च । अग्नि-
ष्टानग्रे प्र मुमोक्तु देवो विश्वकर्मा प्रजया संरराणः ॥ ३ ॥ ये ग्राम्याः पशवो
विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः । वायुष्टानग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः
प्रजया संरराणः ॥ ४ ॥ प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्तु पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम् ।
दिवं गच्छ प्रति तिष्ठा शरीरैः स्वर्गं याहि पथिभिर्देवयानैः ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ ये भक्षयन्तो न वस्न्यान्धुर्यानिग्नयो अन्वतप्यन्त धिष्ण्याः ।
या तेषामब्रुया दुरिष्टिः स्विष्टिं नस्तां कृणवद् विश्वकर्मा ॥ १ ॥ यज्ञपतिमृषय एन-
साधुनिर्भक्तं प्रजा अनुतप्यमानम् । पथव्यान्स्तोकानप यान् रराध सं नष्टेभिः सृ-
जतु विश्वकर्मा ॥ २ ॥ अदान्यान्तसोमपान् मन्यमानो यज्ञस्य विद्वान्तसमये
न धीरः । यदनेश्वकुवान् बद्ध पप तं विश्वकर्मेन् प्र मुञ्चा स्वस्तये ॥ ३ ॥ घोरा
श्रृषयो नमो अस्त्वभ्यश्चक्षुर्यदेपां मनसश्च सत्यम् । बृहस्पतये महिष द्युमन्मो
विश्वकर्मेन् नमस्ते पाह्यस्मान् ॥ ४ ॥ यज्ञस्य चक्षुः प्रभृतिर्मुखं च वाचा श्रोत्रेण म-
नसा जुहोमि । इमं यज्ञं विवृतं विश्वकर्मेणा देवा यन्तु सुमनस्यमानाः ॥ ५ ॥

॥ ३६ ॥ आ नो अग्ने सुमतिं सैभुलो गमेदिमां कुमारीं सह नो भगेन । जुष्टा वरेषु
सर्मनेषु वल्गुरोषं पत्या सौमगमस्त्वस्यै ॥ १ ॥ सोमजुष्टं ब्रह्मजुष्टमर्यम्णा संभृतं भगम् ।
घातुर्देवस्य सत्येन कृणोमि पतिवेदनम् ॥ २ ॥ इयमग्ने नारी पतिं त्रिदेष्टुमोमो
हि राजा सुभगां कृणोति । सुवाना पुत्रान् महिषी भवाति गत्वा पतिं सुभगा वि-
राजतु ॥ ४ ॥ यथास्वरो मध्वंश्चारुरेप प्रियामृगाणां सुषदा बभूव । एवा भगस्य
जुष्टेयमस्तु नारीसम्प्रिया पत्याविराधयती ॥ ४ ॥ भगस्य नावमा रोह पूर्णामनुपद-
स्वतीम् । तयोपप्रतारय यो वरः प्रतिकाम्यः ॥ ५ ॥ आ क्रन्दय धनपते वरमाम-
नसं कृणु । सर्वं प्रदक्षिणं कृणुयो वरः प्रतिकाम्यः ॥ ६ ॥ इदं हिंसायं गुल्मुन्वय-
मौक्षो अथो भगः । एते पतिभ्यस्त्वामदुः प्रतिकामाय वेत्तवे ॥ ७ ॥ आ ते नय-
तु सविता नयतु पतिर्यः प्रतिकाम्यः । त्वमस्यैषेक्षोषधे ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ द्वितीयं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ तृतीयं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ अग्निर्नः शत्रून् प्रत्येतु विद्वान् प्रतिदहन्मभिर्शस्तिमरातिम् । स सेनां मोहयतु परेषां निर्हस्तांश्च कृणवज्जातवेदाः ॥ १ ॥ यूयमुग्रा मरुत इदृशे स्थाभि प्रेतं मुणत् सहध्वम् । अमीमृणन् वसवो नाथिता इमे अग्निर्होषां दूतः प्रत्येतु विद्वान् ॥ २ ॥ अमित्रसेनां मघवन्नस्माञ्छत्रयतीमभि । युवं तानिन्द्र वृत्रहअग्निश्च दहतं प्रति ॥ ३ ॥ प्रवत इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्रते वज्रः प्रमुणजेतु शत्रून् । जहि प्रतीचो अनूचः पराचो विष्वक्सत्यं कृणुहि चित्तमेषाम् ॥ ४ ॥ इन्द्र सेनां मोहयामित्राणाम् । अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान् विषूचो विनाशय ॥ ५ ॥ इन्द्रः सेनां मोहयतु मरुतो घ्नन्त्वोजसा चक्षूष्यगिरा दत्तां पुनरेतु पराजिता ॥ ६ ॥

॥ २ ॥ अग्निर्नो दूतः प्रत्येतु विद्वान् प्रतिदहन्मभिर्शस्तिमरातिम् । स चित्तानि मोहयतु परेषां निर्हस्तांश्च कृणवज्जातवेदाः ॥ १ ॥ अयमग्निर्ममुहद यानि चित्तानि वो हृदि । वि वो धमत्वोक्तसुः प्र वो धमतु सर्वतः ॥ २ ॥ इन्द्र चित्तानि मोहयन्नर्वाडाकृत्या चर । अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान् विषूचो वि नाशय ॥ ३ ॥ व्याकृतय एषामितार्थो चित्तानि मुह्यत । अथो यदद्येषां हृदि तदेषां परि निर्जहि ॥ ४ ॥ अमीषां चित्तानि प्रतिमोहयन्ती गृहाणाकान्यप्ये परेहि । अभि प्रेहि निर्दह हृत्सु शोकैर्प्राद्यामित्रान्तमसाविध्य शत्रून् ॥ ५ ॥ अग्रा या सेना मरुतः परेषामस्मानैत्यभ्योजसा स्पर्धमाना । तां विध्यत तमसापत्रतत यथेषामन्यो अन्यं न जानात् ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ अचिक्रदत् स्वपा इह भुवदग्ने व्यचस्व रोदसी उरुची । युज्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आमुं नय नमसा रातहव्यम् ॥ १ ॥ दूरे चित् सन्तमरुषास इन्द्रमा व्यविन्यन्तु मुख्याय विप्रम् । यद् गायत्रीं बृहतीमकर्मस्मै सौत्रामण्या दधृषन्त देवाः ॥ २ ॥ अद्भ्यस्त्वा राजा वरुणो हयतु सोमस्त्वा हयतु पर्वतेभ्यः । इन्द्रस्त्वा हयतु विदम्य आभ्यः श्येनो भूत्वा विश आ पतेमाः ॥ ४ ॥ श्येनो हव्यं नयत्वा परस्मादन्यद्येवै अपरुद्धं चरन्तम् । अश्विना पन्थां कृणुतां

सुगं तं इमं सजाता अभिसंविशध्वम् ॥ ४ ॥ ह्वयन्तु त्वा प्रतिजनाः प्रति मित्रा
अवृषत । इन्द्राग्नी विश्वेदेवास्ते विशि चर्ममदीधरन् ॥ ६ ॥ यस्ते इव वि-
वदत् सजातो यश्च निष्टयः । अपाञ्चमिन्द्र तं कृत्वाथेम मिहाव गमय ॥ ७ ॥

॥ ४ ॥ आ त्वां गन् राष्ट्रं सह वर्चसोर्दिधि प्राङ् विशां पतिरेकृतात् त्वं विरा-
ज । सर्वास्त्वा राजन् प्रदिशो ह्वयन्तूस्सद्यो नःस्यो भवेह ॥ १ ॥ त्वां विशो वृ-
णतां राज्याय त्वाग्निमाः प्रदिशः पञ्च देवीः । वर्ष्मन् राष्ट्रस्य ककुर्दि श्रयस्व
ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि ॥ २ ॥ अच्छ त्वा यन्तु हविनः सजाता अग्निर्दतो
अजिरः सं चराते । जायाः पुत्राः सुमनसो भवन्तु बहुं बलिं प्रति पश्यासा
उग्रः ॥ ३ ॥ अश्विना त्वाग्ने मित्रावरुणोभा विश्वे देवा मरुतस्त्वा ह्वयन्तु ।
अथा मनो वसुदेवाय कृणुष्व ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि ॥ ४ ॥ आ प्र द्रव
परमस्याः परावतः शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् । तदयं राजा वरुणस्तथाह
स त्वायमहवत् स उपेदमेहि ॥ ५ ॥ इन्द्रेन्द्र मनुष्याः परेहि संहज्ज्ञास्था वरुणैः
संविदानः । स त्वायमहवत् स्वे सधस्थे स देवान् यन्नत् स उ कल्पयाद विशः ॥ ६ ॥
पृथ्या रेवतीर्बिदुधा विरूपाः सर्वाः सङ्ख्या परीयस्ते अक्रन् । तास्त्वा सर्वाः
संविदाना ह्वयन्तु दशमीमुग्रः सुमना वशेह ॥ ७ ॥

॥ ५ ॥ आयमगन् पर्णमणिर्वली बलेन प्रमुणन्त्सप नान् । ओजो देवानां
पय ओषधीनां वर्चसा मा जित्वत्त्वमयावन् ॥ १ ॥ मयि क्षत्रं पर्णमणे मयि धार-
यताद् रयिम् । अहं राष्ट्रस्याभीवर्गे निजो भूयासमुत्तमः ॥ २ ॥ यं निदधुर्वनस्प-
तौ गुह्यं देवाः प्रियं मणिम् । तमस्मभ्यं सहायुषा देवा ददतु भर्तवे ॥ ३ ॥
सोमस्य पर्णः सह उग्रभागन्निन्द्रेण दतो वरुणेन शिष्टः । तं प्रियासं बहु रोच-
मानो दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ॥ ४ ॥ आ मारुक्षत पर्णमणिर्मह्य अग्निष्टता-
तये । यथाहमुत्तरोऽसान्ययम्ण उत संविदः ॥ ५ ॥ ये धीवा नो रथकाराः
कुर्माग ये मनीषिणाः । उपस्तीन् पर्णं मह्यं त्वं सर्वान् कृण्वभितो जनान् ॥ ६ ॥
ये राजानो राजकृतः सूताग्रप्रणयश्च ये । उपस्तीन् पर्णं मह्यं त्वं सर्वान् कृण्वभि-
तो जनान् ॥ ७ ॥ पर्णोऽसि तनूपानः सयोनिर्वीरो वीरेण मया । संवत्सरस्य
तेजसा तेन बध्नामि त्वामणे ॥ ८ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ पुमान् पुंसः परिजातोऽश्वत्थः खंदिगादधि । स हन्तु शत्रून् मामकान्
यानहं द्वेष्मि ये च माम् ॥ १ ॥ तानश्वत्थ निः शृणीहि शत्रून् वै बाधदोधतः । इ-
न्द्रेण वृत्रघ्ना मेदी मित्रेण वरुणेन च ॥ २ ॥ यथाश्वत्थ निरभनोऽन्तर्महर्त्यर्णवे ।
एवा तान्सर्वान्निर्भेद्गि यानहं द्वेष्मि ये च माम् ॥ ३ ॥ यः सहमानश्चरसि सा-
सहान इव ऋषभः । तेनाश्वत्थ त्वया वयं सपत्नान्त्सहिषीमहि ॥ ४ ॥ सिनात्वै-
नान् निर्ऋतिर्मृत्योः पार्श्वरमेक्यैः । अश्वत्थ शत्रून् मामकान् यानहं द्वेष्मि ये च माम्
॥ ५ ॥ यथाश्वत्थ वानस्पत्यानारोहन् कृणुषेऽधरान् । एवा मे शत्रोर्ध्वानं विष्वग्
भिन्धि सहस्व च ॥ ६ ॥ तेऽधराश्चः प्र प्लवन्तां छिन्ना नौरिव बन्धनात् । न
वैबाधप्रणुत्तानां पुनरस्ति निवर्त्तनम् ॥ ७ ॥ प्रैणान् नुदे मनसा प्रचित्तेनोत ब्रह्मणा ।
प्रैणान् वृक्षस्य शाखयाश्वत्थस्य नुदामहे ॥ ८ ॥

॥ ७ ॥ हरिणस्य रघुष्यदोऽधि शीर्षणि भेषजम् । स क्षेत्रियं विषाणया वि-
षूचीनमनीनशत् ॥ १ ॥ अनु त्वा हरिणो वृषा पद्भिश्चतुर्भिरक्रीतम् । विषाणे
वि ष्य गुब्धितं यदस्य क्षेत्रियं हृदि ॥ २ ॥ अदो यद्वरोचने चतुष्पक्षमिवच्छदिः ।
तेना ते सर्वे क्षेत्रियङ्गैभ्यो नाशयामसि ॥ ३ ॥ अमू ये दिवि सुभगे विचृतौ नाप
तारके । वि क्षेत्रियभ्य मुञ्चतामभ्यं पाशमुत्तमम् ॥ ४ ॥ आप इद् वा उ भेषजी-
रापो अमीवचातनीः । आपो विश्वस्य भेषजीस्तास्त्वा मुञ्चन्तु क्षेत्रियात् ॥ ५ ॥ य-
दासुतेः क्रियमाणायाः क्षेत्रियं त्वा व्यानशे । वेदाहं तस्य भेषजं क्षेत्रियं नाश-
यामि त्वत् ॥ ६ ॥ अपत्रासे नक्षत्राणामपत्रासे उपसापुत । अग्रास्मत् सर्वे दुर्भूत-
मप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ आ यानु मित्र ऋतुभिः कल्पमानः संवेशयन् पृथिवीमुखियाभिः । अ-
थास्मभ्यं वरुणो वायुरग्निर्वृहद् राष्ट्रं संवेशयं दधानु ॥ १ ॥ धाता रातिः सवितेदं
जुषन्तामिन्द्रस्त्वष्टा प्रति हर्यन्तु मे वचः । हुवे देवीमर्दिति शूरपुत्रां सजातानां म-
मध्यमेष्ठा यथासानि ॥ २ ॥ हुवे सोमं सवितारं नमोभिर्विश्वानादित्यां अहमुत्त-
रत्वे । अयमग्निर्दीदायद् दीर्घेव सजातैरिन्द्रोऽप्रति ब्रुवद्भिः ॥ ४ ॥ इहेदसाथ न परो
मग्राथेयो गोपाः पुष्टपतेर्व आजत् । अस्मै काणयोष कामिनीर्विश्वे वो देवा उ-
पसंयन्तु ॥ ४ ॥ सं वो मनांसि संव्रता समाकूतीने मामसि । अमी ये विव्रता स्थन्
तान्वः सं नमयामसि ॥ ५ ॥ अहं गृभ्णमि मनसा मनांसि मम चित्तमनु चित्तेभिरेत ।
मम वशेषु हृदयानि वः कृणोमि मम यातमनुवर्त्मान एत ॥ ६ ॥

॥९॥ कर्शकस्य विशकस्य घाः पिता पृथिवी माता । यथाभिचक्र देवास्तथापि कृ-
णुता पुनः ॥१॥ अश्रेष्माणो अधारयन् तथा तन्मनुना कुतम् । कुणोमि वध्नि विष्क-
न्धं मुष्काबर्हो गवामिव ॥ २ ॥ पिशङ्गे सूत्रे खगलं तदा बध्नन्ति वेधसः । श्र-
वस्यं शुष्मं काव्यं वध्नि कृण्वन्तु बन्धुरः ॥ ३ ॥ येनां श्रवस्यवश्चरथ देवा इवा-
सुरमायया । शुनो कपिरिव दूषणो बन्धुरा काव्यस्य च ॥ ४ ॥ दुष्ट्यै हि त्वा
भूत्स्यामि दूषयिष्यामि काव्यम् । उदाशवा रथा इव शपथेभिः सरिष्यथ ॥ ५ ॥
एकशतं विष्कन्धानि विष्टिता पृथिवीमनु । तेषां त्वामग्र उज्जहर्मुणिं विष्कन्ध-
दूषणम् ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ प्रथमा इ व्युवास सा धेनुरभवद् यमे । सा नः पर्यस्वती दुहामुत्त-
रावुत्तरां समा ॥ १ ॥ यां देवाः प्रति नन्दन्ति रात्रिं धेनुमुपायतीम् । संवत्स-
रस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली ॥ २ ॥ संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वा रा-
श्रुपास्महे । सा न आयुष्मतीं प्रजां रायस्पोषेण सं सृज ॥ ३ ॥ इयमेव सा या
प्रथमा व्योच्छेदाश्वितरासु चरति प्रविष्टा । महान्तो अस्यां महिमानो अन्तर्वधू-
र्जिगाय नवगज्जनित्री ॥ ४ ॥ वानस्पत्या ग्रावाणो घोषमकत हविष्कृण्वन्तः प-
रिषत्सरीणम् । एकाष्टके सुप्रजसः सुवीरा वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ५ ॥
इडायास्पदं घृतवत् सरीसृपं जातवेदः प्रति हव्या गृभाय । ये ग्राम्याः पशवो वि-
श्वरूपास्तेषां सत्तानां मयिरन्तिरस्तु ॥ ६ ॥ आ मां पुष्टे च पोषे च रात्रिं देवानो
सुमतौ स्याम । पूर्णादेवे परा पत सुपूर्णा पुनरापत । सर्वान् यज्ञान्तसंभुज्जतीषमूर्ज-
न आ भर ॥ ७ ॥ आयमगन्तसंवत्सरः पतिरेकाष्टके तव । सा न आयुष्मतीं प्रजां
रायस्पोषेण सं सृज ॥ ८ ॥ ऋतून् यज ऋतुपतीनातेवानुत हायनान् । समाः संव-
त्सरान् मासान् भूतस्य पतये यजे ॥ ९ ॥ ऋतुभ्यष्टतिवेभ्यो माद्रथः संवत्सरेभ्यः ।
धात्रे विधात्रे समृधे भूतस्य पतये यजे ॥ १० ॥ इडया जुह्वतो वयं देवान् घृतवता
यजे । गृहानलुभ्यतो वयं सं विशमोष गोमतः ॥ ११ ॥ एकाष्टका तपसा तप्य-
माना जुजान गर्भमहिमानमिन्द्रम् । तेन देवा व्यसहन्त शत्रून् हन्ता दस्यूनामभवच्छ-
चीपतिः ॥ १२ ॥ इन्द्रपुत्रे सोमपुत्रे दुहितासि प्रजापतेः । कामानस्माकं पूरय प्रति
गृहाहि नोद्विः ॥ १३ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ११ ॥ मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कर्मज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् ।
 ग्राहर्जिग्राह यद्येतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्षमेनम् ॥ १ ॥ यदि चित्तायुर्यदि वा
 परेतो यदि मृत्योरन्तिकं नीत एव । तमा हरामि निर्ऋतेरुपस्थादस्पर्पमेनं शतशा-
 रदाय ॥ २ ॥ सहस्राक्षेण शतवीर्येण शतायुषा हविषाहर्षमेनम् । इन्द्रो यथैनं
 शरदो नशत्यति विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ३ ॥ शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं
 हेमन्ताञ्छतमुवसन्तान् । शतं त इन्द्रो अग्निः सवित्, बृहस्पतिः शतायुषा हविषाहर्-
 षमेनम् ॥ ४ ॥ प्र विशतं प्राणापानावनडाहाविब व्रज १ । व्यन्ये यन्तु मृत्यवो
 यानाहुरितराञ्छतम् ॥ ५ ॥ इहैव स्तं प्राणापानौ माप गातमितो युवम् । शरी-
 रमस्याङ्गानि जरमे वहतं पुनः ॥ ६ ॥ जरायं त्वा परि ददामि जरायं नि ध्रुवामि
 त्वा । जरा त्वा भद्रा नैष्टव्यन्ये यन्तु मृत्यवो यानाहुरितराञ्छतम् ॥ ७ ॥ अभि त्वा
 जरिमाहितं गापुच्छणमिव रज्ज्वा । यस्त्वा मृत्युरभ्यर्धत् जायमानं सुपाशया । तं
 ते मृत्यस्य हस्ताभ्यामुदमुञ्चद् बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

॥ १२ ॥ इहैव ध्रुवां नि मिनोमि शालां क्षेमं निष्ठानि घृतमुक्षमाणा । तां
 त्वा शाले सर्ववीराः सुवीरा अरिष्टवीरा उपमं चरेम ॥ १ ॥ इहैव ध्रुवा प्रति निष्ठ
 शालेऽवावती गोमती सूनृतावती । ऊर्जस्वती घृतवती पर्यस्वत्युच्छ्रयस्व महते
 सौमगाय ॥ २ ॥ धरुण्यमि शाले बृहच्छन्दाः प्रतिधान्या । आ त्वा वत्सो
 गमेदा कुमार आ धेनवः मायमास्पन्दमानाः ॥ ३ ॥ इमां शालां सविता वायु-
 रिन्द्रो बृहस्पतिर्नि मिनोतु प्रजानन् । उच्यन्तुआ परुतो घृतेन भगो नो राजा नि
 कृषिं तनोतु ॥ ४ ॥ मानस्य पत्नि शरणा स्योना देवी देवेभिर्निर्मितास्यग्रे । तृ-
 णं वसाना सुमनो असस्त्वमथास्मभ्यं सहवीरं गयि दाः ॥ ५ ॥ अतेन स्थूष्णा-
 मधि रोह वंशोग्रो विराजन्नप बृहच्च शश्वन् । मा ते रिषन्नपसत्तारो गृहाणां शा-
 ले शतं जीवेम शरदः सर्ववीराः ॥ ६ ॥ एमां कुमारस्तरुणा आ वत्सो जग्मता
 सह । एमां परिस्रुतः कुम्भ आ दध्नः कुलशरगुः ॥ ७ ॥ पूर्णं नारि प्र भर कु-
 म्भमेतं घृतस्य धाराममृतेन संभृताम् । इमां पातूनमृतेना समदङ्गधीष्ठापुर्तमभि रक्षा-
 त्येनाम् ॥ ८ ॥ इमा आपः प्र भ्राम्ययक्ष्मा यक्ष्मनाशनीः । गृहानुप प्र सीदा-
 म्यमृतेन सहाग्निना ॥ ९ ॥

॥ १३ ॥ यददः संप्रयातिरहावनदता इते । तस्मादा नद्यो नाम स्थ तावो

नामानि सिन्धवः ॥ १ ॥ यत्प्रेषिता वरुणेनाच्छीर्षं समध्वलात् । तदाप्नोदिन्द्रो
वो यतीस्तस्मादापो अनुष्ठन ॥ २ ॥ अपक्रामं स्यन्दमाना अवीवरत वो हि
कम् । इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद् वानार्म वो हितम् ॥ ३ ॥ एको वो देवो-
ऽप्यतिष्ठत् स्यन्दमाना यथावशम् । उदानिपुर्महीरिति तस्माद्विकमुच्यते ॥ ४ ॥
आपो भुद्रा घृतमिदार्प आसन्नग्रीषोमौ विभ्रत्याप इत् ताः । तीव्रो रसो मधुपृचामरं-
गम् आ मा प्राणेन सह वर्चसा गमेत् ॥ ५ ॥ आदित् पश्याम्युतवां शृणोम्यामा घोषो
गच्छति वाङ्मांसाम् । मन्ये भजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अर्तुपं यदावः ॥ ६ ॥
इदं व आपो हृदयमयं वत्स श्रुतावरीः । इहेत्यमेत शकरीर्यत्रेदं वेश्यामि वः ॥ ७ ॥

॥ १४ ॥ सं वो गोष्ठेन मुपदा सं स्या सं सुभृन्त्या । अहर्जातस्य यन्मा तेना वः
सं सृजामसि ॥ १ ॥ सं वः सृजन्वयमा सं पृषा सं बृहस्पतिः । समिन्द्रो यो धन-
ञ्जयो मरियं पुष्यत यद् वसु ॥ २ ॥ संजग्माना अविभ्युपिरस्मिन् गोष्ठे करीषिणीः ।
विभ्रतीः सोम्यं मध्वनधीवा उपेतन ॥ ३ ॥ इहेव गाव एतन्नेहो शकैव पुष्यत । इहेवोत
प्र जायध्वं मरियं संजानमस्तु वः ॥ ४ ॥ शिवो वो गोष्ठो भवतु शारिशकैव पुष्यत
इहेवोत प्र जायध्वं मर्या वः सं सृजामसि ॥ ५ ॥ मर्या गावो गोपतिना सच-
ध्वमयं वो गोष्ठ इह पोषयिष्णुः । रायस्पोषेण बहुला भवन्तीर्जीवाजीवन्तीरुपवः
सदेम ॥ ६ ॥

॥ १५ ॥ इन्द्रमहं वशिजं चोदयामि सन् ऐतुं पुरणता नो अस्तु । नुदम
रातिं परिपुन्थिनं मुगं स ईशानो धनुदा अग्तु मह्यम् ॥ १ ॥ ये पन्थानो बहवो
देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी संचरन्ति । ते मा जुपन्तां पयसा घृतेन यथा क्रीत्वा
धनमाहराणि ॥ २ ॥ इध्मेनाग्र इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे बलाय ।
यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥ ३ ॥ इमामग्ने शरणिं
मीपृषो नो यमध्वानमगाम दूरम् । शुनं नो अस्तु प्रपृणो विक्रयश्च प्रतिपृणः फलि-
नं मा कृणोतु । इदं हव्यं संविदानो जुपथां शुनं नो अस्तु चरितमुत्थितं च ॥ ४ ॥
येन धनेन प्रपृणं चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः । तन्मे भूयो भवतु मा कनी-
योऽग्रे सातध्नो देवान् हविषा निषेध ॥ ५ ॥ येन धनेन प्रपृणं चरामि धनेन
देवा धनमिच्छमानः । तस्मिन् म इन्द्रो रुचिमा दधातु प्रजापतिः सविता सोमो
अग्निः ॥ ६ ॥ उप त्वा नमसा वयं होतवैश्वानर स्तुमः । स नः प्रजास्वात्मसु

गोषु प्राणेषु जागृहि ॥ ७ ॥ विश्वाहा ते सदमिद्वरेमाशवायेव तिष्ठते जातवेदः ।
शयस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा रिषाम ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ १६ ॥ प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना । प्रात-
र्भगं पुषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं हवामहे ॥ १ ॥ प्रातर्जितं भगमुग्रं
हवामहे वयं पुत्रमर्दितेर्यो विधर्ता आध्रश्चिद् यं मन्यमानस्तुरश्चिद् राजा चिद् यं भगं
भक्षीत्याह ॥ २ ॥ भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा ददर्भः । भगं प्र
णो जनय गोभिरश्वर्भगं प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥ ३ ॥ उतेदानीं भगवन्तः स्या-
मोत प्रपित्व उत मध्ये अह्वाम् । उतोदितां मघवन्तस्सूर्यस्य वयं देवानां सुमतौ
स्याम ॥ ४ ॥ भग एव भगवाँ अस्तु देवस्तेना वयं भगवन्तः स्याम । तं त्वा
भग सर्व इज्जोहवीमि सनो भग पुर एता भवेम ॥ ५ ॥ समध्वरायोषसो नमन्त
दधिक्रावेव शुचये पदाय । अर्वाचीनं वसुविदं भगं मे रयमिवाश्वा वाजिन आ
वहन्तु ॥ ६ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सवमुच्छन्तु भद्राः । घृतं
दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

॥ १७ ॥ सीरा युञ्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुम्न-
यौ ॥ १ ॥ युनक्त सीरा वि युगा तनोत कुते योनौ वपतेह बीजम् । तिराजः
श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत् सृणयः एकमा यवन् ॥ २ ॥ लाङ्गलं पवीरवत् सु-
शीर्मे सोमसत्सरु । उदिद् वपनु गामविं प्रस्थावेद् रयवाहनं पीवरीं च प्रफर्ष्यम् ॥ ३ ॥
इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषाभि रचतु । सा नः पर्यस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां
समाम् ॥ ४ ॥ शुनं सुफाला वि तुदन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अनुयन्तु वाहान् ।
शुनासीरा हविषा तोशमाना सुपिप्पला ओषधीः कर्तवस्मै ॥ ५ ॥ शुनं वाहाः
शुनं नरः शुनं कृषतु लाङ्गलम् । शुनं वरत्रा बध्यन्तां शुनमष्टामुर्दिक्ष्य ॥ ६ ॥
शुनासीरेह स्म मे जुपेथाम् । यद्विवि चक्रधुः पयस्तेनेमामुप सिञ्चतम् ॥ ७ ॥
सीते वन्दामहे त्वार्वाचीं सुमगे भव । यथा नः सुमना असो यथा नः सुफला
भुवः ॥ ८ ॥ घृतेन सीता मधुना समक्ता विधेर्देवैरनुमता मरुद्भिः । सा नः सीते
पर्यसाम्भाववृत्स्वोर्जस्वती घृतवत् पिन्वमाना ॥ ९ ॥

॥ १८ ॥ इमां खनाम्योर्षधिं वीरुधां बलवत्तमाम् । यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥ १ ॥ उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति । सपत्नीं मे परां शुद्धं पतिं मे केवलं कृधि ॥ २ ॥ नहि ते नाम जग्राह नो अस्मिन् रमसे पतौ । परामेव परावर्तं सपत्नीं गमयामसि ॥ ३ ॥ उत्तराहर्षुत्तर उत्तरे दुर्त्तराम्यः । अधः सपत्नी या ममाधरा साधराभ्यः ॥ ४ ॥ अहमस्मि सहमानाथो त्वमसि सासहिः । उभे सहस्वती भूत्वा सपत्नीं मे सहावहे ॥ ५ ॥ अभि तेऽधां सहमानामुप तेऽधां सदीयसीम् । मामनु प्र ते मनो वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥ ६ ॥

॥ १९ ॥ संशितं मे इदं ब्रह्म संशितं वीर्यबलम् । संशितं क्षत्रमजरमस्तु जिष्णुर्येषामस्मि पुरोहितः ॥ १ ॥ समहमेपां राष्ट्रं स्यामि समोजो वीर्यबलम् । वृश्चामि शत्रूणां बाहू ननेन हविषाहम् ॥ २ ॥ नीचैः पद्यन्तामधरे भवन्तु ये नः सुरि मधवानं पृतन्यान् । क्षिणामि ब्रह्मणामित्रानुभयामि स्वानहम् ॥ ३ ॥ तीक्ष्णीयांसः परशोरग्नेस्तीक्ष्णतरा उत । इन्द्रस्य वज्रात् तीक्ष्णीयांसो येषामस्मि पुरोहितः ॥ ४ ॥ एषामहमायुधा सं स्याम्येषां राष्ट्रं सुवीरं वर्धयामि । एषां क्षत्रमजरमस्तु जिष्ण्वेषां चित्तं विश्वेऽवन्तु देवाः ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वर्षन्तां मधवन् वार्जिनान्युद वीराणां जयतामेतु घोषः । पृथग् घोषा उलुलर्यः केतुमन्त उदीरिताम् । देवा इन्द्रज्येष्ठा मक्ता यन्तु सैनया ॥ ६ ॥ प्रेता जयता नर उग्र वः सन्तु बाहवः । तीक्ष्णेष्वोऽबलधन्वना हतोमायुधा अवलानुग्रवाहवः ॥ ७ ॥ अवसृष्टा परां वत शरव्ये ब्रह्मसंशिते । जयामित्रान् प्र पद्यस्व जज्ञेषां वरवरं मामीषां मोक्षि कश्चन ॥ ८ ॥

॥ २० ॥ अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नग्नि आ रोहाथा नो वर्धया रयिम् ॥ १ ॥ अग्ने अच्छां वदेह नः प्रत्यह नः सुमनाभव । प्र यो यच्छ विशां पते धनदा असि नस्त्वम् ॥ २ ॥ प्र यो यच्छस्त्वयमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः । प्र देवीः प्रोत मुनृता रयिं देवी दधातु मे ॥ ३ ॥ सोमं राजानमवसेज्जि गीर्भिर्हवामहे । आदित्यं विष्णुं सूर्यं ब्रह्मार्थं च बृहस्पतिम् ॥ ४ ॥ त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्मं यज्ञं च वर्धय । त्वं नो देव दातव्ये रयिं दानाय चोदय ॥ ५ ॥ इन्द्रवायु उभाविह सुहवेह हवामहे । यथा नः सर्वे

इज्जनः संगत्यां सुमना असद् दानकामश्च नो भवत् ॥ ६ ॥ अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं
दानाय चोदय । वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥ ७ ॥ वाजस्य नु
प्रसवे सं बभूविमेमा च विश्वा भुवनान्यन्तः । उतादित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं
च नः सर्ववीरं नि यच्छ ॥ ८ ॥ दुह्रां मे पञ्च प्रदिशो दुह्रामुर्वीर्यथा बलम् ।
प्रापेयं सर्वा आकूतीर्मनसा हृदयेन च ॥ ९ ॥ गोसन्ति वाचमुदेयं वर्चसा माम्यु-
दिहि । आ रुन्धां सर्वतो वायुस्त्वष्टा पोषं दधातु मे ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ २१ ॥ ये अग्नयो अप्सवन्तर्ये वृत्रे ये पुरुषे ये अशमसु । य आविवे-
शोर्बधीर्यो वतस्पतीस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ १ ॥ यः सोमं अन्तर्यो
गोष्वन्तर्य आविष्टो वयःसु यो मृगेषु । य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो०
॥ २ ॥ य इन्द्रेण सत्यं याति देवो वैश्वानर उत विश्वदाव्यः । यं जोहवीमि
पृतनासु सासहि तेभ्यो० ॥ ३ ॥ यो देवो विश्वाद् यमु काममाहुयं दातारं प्रतिगु-
हन्तमाहुः । यो धीरः शक्रः परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो० ॥ ४ ॥ यं त्वाहोतारं मन-
साभि सविदुस्त्रयोदश भौवनाः पञ्च मानवाः । वचोर्धसे यशसे सूनृतावते तेभ्यो०
॥ ५ ॥ उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे । वैश्वानर ज्यैष्ठ्येभ्यस्तेभ्यो०
॥ ६ ॥ दिवं पृथिवीमन्यन्तरिक्षं ये विद्युतमनुमंचरन्ति । ये दिक्वन्तर्ये वाते अ-
न्तस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ७ ॥ हिरण्यपाणिं सवितारमिन्द्र बृहस्पतिं
वरुणं मित्रमग्निम् । विश्वान् देवानङ्गिरसो हवामह इमं क्रव्यादं शमयन्त्वग्निम्
॥ ८ ॥ शान्तो अग्निः क्रव्याच्छ्रान्तः पुरुषरेपणः । अथो यो विश्वदाव्यस्तं क्र-
व्यादमशीशमम् ॥ ९ ॥ ये पर्वताः सोमपृष्ठा आप उच्चानशीवरीः । वातः पर्जन्य
आदग्निस्ते क्रव्यादमशीशमन् ॥ १० ॥

॥ २२ ॥ हंस्तिवर्चसं प्रथतां बृहद् यशो अदित्या यत् तनूः संबभूव । तत्
सर्वे समदुर्मह्यमेतद् विश्वे देवा अदितिः सजोषाः ॥ १ ॥ मित्रश्च वरुणश्चेन्द्रो
रुद्रश्च चेततु । देवासो विश्वधायस्ते माञ्जन्तु वर्चसा ॥ २ ॥ येन हस्ती व-
र्चसा संबभूव येन राजा मनुष्येष्वप्स्वान्तः । येन देवा देवतामग्र आयन् तेन मामद्य
वर्चसाग्ने वर्चस्विनं कृणु ॥ ३ ॥ यत् ते वचो जातवेदो बृहद् भवत्याहुते । यावत् सूर्यस्य
वर्च आसुरस्य च हस्तिनः । तावन्मे अश्विना वर्च आ धत्तां पुष्करसजा ॥ ४ ॥ याव-

चतस्रः प्रदिशश्चक्षुर्यावत् समश्नुते । तावत् समैर्विन्द्रियं मयि तदस्ति वर्चसम् ॥५॥
हस्ती मृगाणां सुषदांमतिष्ठावान् बभूव हि । तस्य भगेन वर्चसाभि पिञ्चामि मा
महम् ॥ ६ ॥

॥२३॥ येन वेहद् बभूविथ नाशयामसि तत् त्वत् । इदं तदन्यत्र त्वदपदुरे निदध्मसि
॥१॥ आ ते योनिं गर्भं एतु पुमान् बाणं इवेषुधिम । आ वीरोऽत्र जायतां पुत्रस्ते दश-
मास्यः ॥२॥ पुमांसं पुत्रं जनय तं पुमाननु जायताम् । भवासि पुत्राणां माता ज्ञातानां
जनयाश्च यान् ॥३॥ यानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयान्ति च । तैस्त्वं पुत्रं विन्दस्व
सा प्रसूयेतुका भव ॥ ४ ॥ कृणोमि ते प्राजापत्यमा योनिं गर्भं एतु ते । विन्दस्व
त्वं पुत्रं नारि यस्तुभ्यं शमसच्छमु तस्मै त्वं भवं ॥५॥ यासां द्यौः पिता पृथिवी
माता संपुद्रो मूलं वीरुधां बभूव । तास्त्वा पुत्रविधाय दैवीः प्रावन्त्वोषधयः ॥ ६ ॥

॥ २४ ॥ पर्यस्वतीरोषधयः पर्यस्वन्मामकं वचः । अथो पर्यस्वती नामा
भरेऽहं सहस्रशः ॥ १ ॥ वेदाहं पर्यस्वन्तं चकार धान्यं बहु । सम्भृत्वा नाम
यो देवस्तं वयं हवामहे यो यो अयज्वनो गृहे ॥ २ ॥ इमा याः पञ्च प्रदिशो
मानवीः पञ्च कृष्यः । वृष्टे शापं नदीरिवेह स्फातिं समावहान् ॥ ३ ॥ उदुत्सं श-
तधारं सहस्रधारमक्षितम् । एवास्माक्रेदं धान्यं सहस्रधारमक्षितम् ॥ ४ ॥ शतह-
स्त समाहर सहस्रहस्त सं किर । कुतस्य कार्यस्य चेह स्फातिं समावह ॥५॥ तिन्नो-
मात्रा गन्धर्वाणां चतस्रो गृहपत्न्याः । तासां या स्फातिमर्चमा तया त्वाभि मृशा-
मसि ॥ ६ ॥ उपोदशच समूहश्च क्षत्तारौ ते प्रजापते । ताविहा बहतां स्फातिं
बहुं भूमानमक्षितम् ॥ ७ ॥

॥ २५ ॥ उत्तुदस्त्वोत् तुदतु मा धृयाः शयने स्वे । इषुः कामस्य या भीमा
तया विध्यामि त्वा हृदि ॥ १ ॥ आधीपर्णां कामशल्यामिषुं सङ्कल्पकुल्मलाम् ।
तां सुसन्नतां कृत्वा कामो विध्यतु त्वा हृदि ॥ २ ॥ या म्रीहानं शोषयति काम-
स्येषुः सुसन्नता । प्राचीनपत्ना व्योषा तया विध्यामि त्वा हृदि ॥ ३ ॥ शुचा
विद्धा व्योषया शुष्कास्याभि सर्प मा । मुदुर्निमन्थुः केवली प्रियवादिन्यनुव्रता
॥ ४ ॥ आजामि त्वार्जन्या परि मातुरथो पितुः । यथा मम क्रतावसो मम चित्तमुपा-
यसि ॥ ५ ॥ व्यस्यै मित्रावरुणौ हृदश्चित्तान्यस्य तम् । अथैनानामक्रतुं कृत्वा ममैव
कृणुतं वशे ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ २६ ॥ येऽस्यां स्थ प्राच्यां दिशि हेतयो नाम देवास्तेषां वो अग्निरिषवः
 ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ १ ॥ येऽस्यां
 स्थ दक्षिणायां दिश्याविष्यवो नाम देवास्तेषां वः काम इषवः । ते नो० ॥ २ ॥
 येऽस्यां स्थ प्रतीच्यां दिशि वैराजा नाम देवास्तेषां वः आप इषवः । ते नो०
 ॥ ३ ॥ येऽस्यां स्थोर्दीच्यां दिशि प्रविध्यन्तो नाम देवास्तेषां वो वात इषवः ।
 ते नो० ॥ ४ ॥ येऽस्यां स्थ ध्रुवायां दिशि निलिम्पा नाम देवास्तेषां वः
 ओषधीरिषवः । ते नो० ॥ ५ ॥ येऽस्यां स्थोर्ध्वायां दिश्यवस्वन्तो नाम
 देवास्तेषां वो बृहस्पतिरिषवः । ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो
 वः स्वाहा ॥ ६ ॥

॥ २७ ॥ प्राची दिग्ग्निरधिपतिरसितो रक्षितादित्या इषवः । तेभ्यो नमो-
 ऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु । योऽस्मान्द्वेष्टि यं
 वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ १ ॥ दक्षिणा दिग्निन्द्रोऽधिपतिस्तिरश्चिराजी
 रक्षिता पितर इषवः । तेभ्यो ० । ० ॥ २ ॥ प्रतीची दिग् वरुणोऽधिपतिः पृदाक्
 रक्षिताऽग्निमिषवः । तेभ्यो ० । ० ॥ ३ ॥ उर्दीची दिक् सोमोऽधिपतिः स्वजो
 रक्षिताशनिरिषवः । तेभ्यो ० । ० ॥ ४ ॥ ध्रुवा दिग् विष्णुरधिपतिः कल्माषग्रीवो
 रक्षिता वीरुध इषवः । तेभ्यो ० । ० ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वा दिग् बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो
 रक्षिता वर्षमिषवः । तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम
 एभ्यो अस्तु । योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ ६ ॥

॥ २८ ॥ एकैक्यैषा सृष्ट्या सं बभूव यत्र गा असृजन्तभूतकृता विश्वरू-
 पाः । यत्र विजायते यमिन्यपतुः सा पशून् क्षिणाति रिफती रुशती ॥ १ ॥ एषा
 पशून्तं क्षिणाति क्वयाद् भूत्वा व्यद्वरी । उतैनां ब्रह्मणो दद्यात् तथा स्योना शिवा
 स्यात् ॥ २ ॥ शिवा भव पुरुषेभ्यो गोभ्यो अश्वेभ्यः शिवा । शिवास्मै सर्वेभ्यो
 क्षेत्राय शिवा न इहधि ॥ ३ ॥ इह पुष्टिरिह रस इह सहस्रसातमा भव । पशून्
 यमिनि पोषय ॥ ४ ॥ यत्रा सुहार्दः सुकृतो मदन्ति विहाय रोगं तन्वः स्वायाः ।
 तं लोकं यमिन्याभिसंबभूव सा नो मा हिंसीत् पुरुषान् पशून् ॥ ५ ॥ यत्रा
 सुहार्दो सुकृतोऽग्निहोत्रहुतां यत्र लोकः । तं लोकं यमिन्याभिसंबभूव सा नो मा
 हिंसीत् पुरुषान् पशून् ॥ ६ ॥

॥ २६ ॥ यद् राजानो विभजन्त इष्टापूर्तस्य षोडशं यमस्यामी संप्रासदः ।
अविस्तस्मात् प्र मुञ्चति दत्तः शितिपात् स्वधा ॥ १ ॥ सर्वान् कामान् पूरय-
त्याभवन् प्रभवन् भवन् । आकूतिप्रोर्विद्वचः शितिपात्रोप दस्यति ॥ २ ॥ यो
ददाति शितिपादमर्वि लोकेन संमितम् । स नार्कमभ्यारोहति यत्र शुल्को न क्रि-
यते अवलोत्न बलीयसे ॥ ३ ॥ पञ्चापुं शितिपादमर्वि लोकेन संमितम् । प्रदा-
तोप जीवति पितृणां लोके क्षितम् ॥ ४ ॥ पञ्चापुं शितिपादमर्वि लोकेन सं-
मितम् । प्रदातोप जीवति सूर्यमासयोरक्षितम् ॥ ५ ॥ इरेव नोप दस्यति समुद्र
इव पयो महत् । देवौ संवासिनाविव शितिपात्रोप दस्यति ॥ ६ ॥ क इदं
कस्मा अदात् कामः कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामः समुद्रमा-
विवेश । कामेन त्वा प्रति गृह्णामि कामैतत् ते ॥ ७ ॥ भूमिष्वा प्रति गृह्णात्व-
न्तरिक्षमिदं महत् । माहं प्राणेन मात्मना मा प्रजया प्रतिगृह्य वि राधिषि ॥ ८ ॥

॥ ३० ॥ सहृदयं सामनस्यमर्विद्वेषं कृणोमि वः । अन्यो अन्यमभि हर्यत
वत्सं जातमिवाध्या ॥ १ ॥ अनुव्रतः पितुः पुत्रो मात्रा भवतु संपनाः । ज्ञाया
पत्ये मधुमतीं वाचं वदतु शान्तिवाम् ॥ २ ॥ मा आता आतरं द्विजन्मा स्वसा-
रमुत स्वसा । सम्यञ्चः सव्रता भूत्वा वाचं वदत भद्रया ॥ ३ ॥ येन देवा न
वियन्ति नोचं विद्विषते मिथः । तत्कृणो ब्रह्म वो गृहे संज्ञानं पुरुषेभ्यः ॥ ४ ॥
ज्यार्यस्वन्तश्चित्तिनो मा वि यौष्ट संराधयन्तः सधुराश्चरन्तः । अन्यो अन्यस्मै
वल्गु वदन्त एत सध्रीचीनान् वः संपनसस्कृणोमि ॥ ५ ॥ समानी प्रपा सह वो-
क्षभागः संपाने योक्ते सह वो युनज्मि । सम्यञ्चोऽर्घिं संपर्यतारा नार्धमि-
वाभितः ॥ ६ ॥ सध्रीचीनान् वः संपनसस्कृणोम्येकश्रुष्टीन्संवर्ननेन सर्वान् ।
देवा इवामृतं रक्षमाणाः सायंप्रातः सौमनसो वो अस्तु ॥ ७ ॥

॥ ३१ ॥ वि देवा जरसावृतन् वि त्वमग्ने अरात्या । व्यहं सर्वेण पाप्म-
ना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ १ ॥ व्यात्यर्वा पर्वमानो वि शक्रः पापकृत्यर्वा ।
व्यहं ० ॥ २ ॥ वि ग्राम्याः पशव आरय्यैर्व्यापिस्तृष्णायासरन् । व्यहं ०
॥ ३ ॥ वीमे द्यावापृथिवी इतो वि पन्यानो दिशे दिशम् । व्यहं ० ॥ ४ ॥
त्वष्टा दुहित्रे बहंतु युनक्नीतीदं विश्वं भुवन् वि याति । व्यहं ० ॥ ५ ॥ अग्निः
प्राणान्तसं दधाति चन्द्रः प्राणेन संहितः । व्यहं ० ॥ ६ ॥ प्राणेन विश्वतो-

(३२)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ६. सू० ३१ । १०२.

वीर्यं देवाः सूर्यं समैरयन् । व्यंहं ॥ ७ ॥ आयुष्मतामायुष्कृतां प्राणेन जीव
मा मृथाः । व्यंहं ॥ ८ ॥ प्राणेन प्राणतां प्राणेहैव भव मा मृथाः । व्यंहं ॥
॥ ९ ॥ उदायुषा समायुषोदोषधीनां रसेन व्यंहं ॥ १० ॥ आ पर्जन्यस्य
वृष्ट्योदस्थामामृता वयम् । व्यंहं ॥ सर्वेण प्राप्मना वि यद्धमेण समायुषा ॥ ११ ॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ तृतीयं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ चतुर्थं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद् विसीमन्तः सुरुचो वेन आव । स बुध्न्या
उपमा अस्य विष्टाः सन्तश्च योनिमसन्तश्च वि वः ॥ १ ॥ इयं पित्र्या राष्ट्रे-
त्वग्रे प्रथमायं जनुषं भुवनेष्टाः । तस्मा एतं सुरुचं हारमह्यं धर्मं श्रीणन्तु प्रथ-
मायं धास्यवे ॥ २ ॥ प्र यां जज्ञे विद्वानस्य बन्धुर्विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति ।
ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्याग्नीर्चिरुचैः स्वधा अभि प्र तस्थौ ॥ ३ ॥ स हि दिवः ।
स पृथिव्या ऋतम्या मही क्षेमं रोदसी अस्कभायत् । महान मही अस्कभायद् विज्ञातो
द्यां सद्य पार्थिवं च रजः ॥ ४ ॥ स बुध्न्यादाष्ट जनुषोभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता
तस्य सम्राट् । अहर्त्यच्छक्रं ज्योतिषो जनिष्ठार्थं द्युमन्तो वि वसन्तु विप्राः ॥ ५ ॥
नूनं तदस्य काव्यो हिनोति महो देवस्य पूर्यस्य धाम । एष जज्ञे बहुभिः साकमित्था
पूर्वे अर्धे विर्षिते ससन् नु ॥ ६ ॥ योथेवाणि पितरं देवबन्धुं बृहस्पतिं नमसाव
च गच्छात् । त्वं विश्वेषां जनिता यथासः कविर्देवो न दभायत् स्वधावान् ॥ ७ ॥

॥ २ ॥ य आन्मदा बलदा यस्य विश्वं उपामन्ते प्रशिपं यस्य देवाः । योऽस्येशे
द्विपदो यश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥ यः प्राणतो निमिषतो म-
हित्वैको राजा जगतो बभूव । यस्य चक्षायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै ॥ २ ॥ यं क-
न्दसी अवतश्चस्कभाने भियमाने रोदसी अह्वेधाम् । यस्यासौ पन्था रजसो
विमानः कस्मै ॥ ३ ॥ यस्य द्यौरुर्वी पृथिवी च मही यस्याद उर्वन्तरिक्षम् ।
यस्यासौ सूर्यो विततो महित्वा कस्मै ॥ ४ ॥ यस्य विश्वे हिमवन्तो महित्वा
संपुद्रे यस्य रसामिदाहुः । इमाश्च प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै ॥ ५ ॥ आपो अग्रे
विश्वभावन् गर्भं दधाना अमृता ऋतज्ञाः । यासु देवीष्वधि देव आसीत् कस्मै ॥ ६ ॥
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीमुत
द्यां कस्मै ॥ ७ ॥ आपो वत्सं जनयन्तीर्गर्भमग्रे समैरयन् । तस्योत जायमान-
स्योन्व आसीद्विरण्ययः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ८ ॥

॥ ३ ॥ उदितस्त्रयो अक्रमन् व्याघ्रः पुरुषो वृकः । हिरुग्धि यन्ति सिन्धवो

हिरुं देवो वनस्पतिर्हिरुं द्रुमन्तु शत्रवः ॥ १ ॥ परैणैतु पथा वृकः परमेणोत त-
स्करः । परेण दत्वती रज्जुः परेणाघायुरर्षतु ॥ २ ॥ अक्षयौ च ते मुखं च ते
व्याघ्रं जम्भयामसि । आत् सर्वान् विंशतिं नखान् ॥ ३ ॥ व्याघ्रं दत्वती वयं प्रथमं
जम्भयामसि । आदु द्रेनमथो अहिं यातुधानमथो वृकम् ॥ ४ ॥ यो अद्य स्तेन
आयति स संपिष्टो अपायति । पथामपध्वं सेनैत्विन्द्रो वज्रेण हन्तु तम् ॥ ५ ॥
मूर्णा मृगस्य दन्ता अपिशीर्णा उ पृष्ठयः । निष्ठुक् ते गोधा भवतु नीचायच्छश-
युर्मृगः ॥ ६ ॥ यत् संयमो न वि यमो वि यमो यन्न संयमः । इन्द्रजोः सोमजा
आथर्वणमसि व्याघ्रजम्भनम् ॥ ७ ॥

॥ ४ ॥ यां त्वा गन्धर्वो अखनद् वरुणाय मृतभ्रजे । तां त्वा वयं खनामस्योषधि शे-
पहर्षणम् ॥ १ ॥ उदुपा उदु सूर्य उदिदं मामकं वचः । उदैजतु प्रजापतिर्वृषा शु-
ष्मेण वाजिना ॥ २ ॥ यथा स्म ते विरोहतोऽभितप्तमिवानति । ततस्ते शुष्मव-
त्तरमियं कृणोत्वोषधिः ॥ ३ ॥ उच्छुष्मोपधीनां सारं ऋषमाणाम् । सं पुंसा-
मिन्द्र वृष्णयमष्मिन् धेहि तनूवशिन् ॥ ४ ॥ अपां रमः प्रथमजोऽथो वनस्पतीनाम् ।
उत सोमस्य आतास्युतार्शमसि वृष्णयम् ॥ ५ ॥ अद्याग्रं अद्य सवितरद्य देवि सरस्वति ।
अद्यास्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः ॥ ६ ॥ आहं तनोमि ते पसो अभि-
ज्यामिव धन्वनि । क्रमस्वशी इव रोहितमनवग्लायता सदा ॥ ७ ॥ अश्वस्याश्व-
तरस्याजस्य पेतृस्य च । अथ ऋषभस्य ये वाजास्तानस्मिन् धेहि तनूवशिन् ॥ ८ ॥

॥ ५ ॥ सहस्रशृङ्गो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् । तेनां सहस्येना वयं नि
जनान्त्स्वापयामसि ॥ १ ॥ न भूमिं वानो अति वानि नार्ति पश्यति कश्चन ।
स्त्रियश्च सर्वाः स्वापय शुनश्चेन्द्रसखा चरन् ॥ २ ॥ प्रोष्ठेशयास्तल्पेशया नारी-
र्या वद्वशीवरीः । स्त्रियो याः पुण्यगन्धयस्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ३ ॥ एज-
देजदजग्रभं चक्षुः प्राणमजग्रभम् । अङ्गान्यजग्रभं मर्वा रात्रीणामतिशत्रे ॥ ४ ॥
य आस्ते यश्चरन्ति यश्च तिष्ठन् विपश्यति । तेषां सं दध्मो अक्षीणि यथेदं हर्म्यं
तथा ॥ ५ ॥ स्वमु माता स्वमु पिता स्वमु श्वा स्वमु विष्पतिः । स्वपन्त्वस्यै ज्ञातयः
स्वपन्त्वयमभितो जनः ॥ ६ ॥ स्वप्न स्वप्नाभिकरणेन सर्वं नि स्वापया जनम् ।
ओत्सूर्यमन्यान्त्स्वापयाव्युपं जागृताद्दहमिन्द्र इवारिंष्टो अक्षितः ॥ ७ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ ब्राह्मणो जज्ञे प्रथमो दशशीर्षो दशस्यः । स सोमं प्रथमः पपौ
 स चकारारसं विषम् ॥ १ ॥ यावती द्यावापृथिवी वरिष्णा यावत् सप्त सिन्धु-
 वो वितष्टिरे । वाचं विषस्य दूषणीं तामितो निरवादिषम् ॥ २ ॥ सुपर्णस्त्वा
 गरुत्मान् विषं प्रथममावयत् । नामीमदो नारूरुप उतास्मा अभवः पितुः ॥ ३ ॥
 यस्त आस्यत् पञ्चाक्षुरिर्वक्राश्चिदधि धन्वनः । अपस्कम्मस्य शल्यान्निरवोच-
 महं विषम् ॥ ४ ॥ शल्याद् विषं निरवोचं प्राञ्जनादुत पर्णधेः । अपाष्ठाच्छृङ्गात्
 कुल्मलान्निरवोचमहं विषम् ॥ ५ ॥ अरमस्त इषो शल्योऽथो ते अरसं विषम् ।
 उतारसस्य वृक्षस्य धनुष्टे अरसारसम् ॥ ६ ॥ ये अपीषन् ये अदिहन् य आस्यन्
 ये अवासृजन् । सर्वे ते वध्रयः कृता वध्रिर्विषगिरिः कुतः ॥ ७ ॥ वध्रयस्ते ख-
 नितारो वध्रिस्त्वमस्योषधे । वध्रिः स पर्वतो गिरिर्यतो जातमिदं विषम् ॥ ८ ॥

॥ ७ ॥ वारिदं वारयातै वरणावन्त्यामधि । तत्रामृतस्यासिक्कं तेना ते वारये
 विषम् ॥ १ ॥ अरसं प्राच्यं विषमरसं यदुर्दच्यम् । अथेदमधराच्यं करम्भेण
 वि कल्पते ॥ २ ॥ करम्भं कृत्वा तिर्य पीवस्पाकमुदाराधिम । क्षुधा किल त्वा
 दुष्टनो जज्ञिवान्स न रूरुपः ॥ ३ ॥ वि ते मदं मदावति शरमिव पातयामसि ।
 प्र त्वा चरुमिव येपन्तं वचसा स्थापयामसि ॥ ४ ॥ परि ग्राममिवाचितं वचसा
 स्थापयामसि । तिष्ठा वृक्ष इव स्थामन्यध्रिखाते न रूरुपः ॥ ५ ॥ पवस्तंस्त्वा
 पर्यकीणन् दुर्शोभिरजिनैरुत । प्रकीरसि त्वमोषधेध्रिखाते न रूरुपः ॥ ६ ॥
 अनासा ये वः प्रथमा यानि कर्माणि चक्रिरे । वीरान् नो अत्र मा दभन् तद् व
 एतत् पुरो दधे ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ भूतो भूतेषु पय आ दधाति स भूतान्ममधिपतिर्बभूव । तस्य मृत्यु-
 श्ररति राज्ञस्य स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम् ॥ १ ॥ अभि प्रेहि माप वेन
 उग्रश्चेत्ता सपत्नहा । आ तिष्ठ मित्रवर्धन तुभ्यं देवा अधि भुवन् ॥ २ ॥ अति-
 ष्ठन्तं परि विश्वे अभूषञ् छियं वसानश्चरति स्वरोचिः । महत् तद् वृष्णो असुरस्य
 नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥ ३ ॥ व्याघ्रो अधि वैयाघ्रे वि क्रमस्व दिशो
 महीः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वापो दिव्याः पर्यस्वतीः ॥ ४ ॥ या आपो
 दिव्याः पर्यसा मदन्त्यन्तरिक्ष उत वा पृथिव्याम् । तासां त्वा सर्वासामपामभि वि-
 श्रामि वचसा ॥ ५ ॥ अभि त्वा वचसासिचक्षापो दिव्याः पर्यस्वतीः । यथासौ

मित्रवर्धनस्तथा त्वा सविता करत् ॥ ६ ॥ एनाव्याघ्रं परिपस्वजानाः सिंहं हि-
न्वन्ति महते सौमगाय । समुद्रं न सुभुवस्तस्थिवांसं मर्मज्यन्तैर्द्धीपिनमप्स्वन्तः ॥ ७ ॥

॥ ६ ॥ एहिं जीवं त्रायमाणं पर्वतस्यास्यक्ष्यम् । विश्वेभिर्देवैर्दत्तं परिधिर्जीविनाय-
कम् ॥ १ ॥ परिपाणं पुरुषाणां परिपाणं गवामसि । अश्वानामर्षतां परिपाणा-
य तस्थिपे ॥ १ ॥ उतासिं परिपाणं यातुजम्भनमाजन । उतामृतस्य त्वं वेत्था-
थो असि जीव भोजनमथो हरितभेषजम् ॥ ३ ॥ यस्याजनं प्रसर्पस्यङ्गमङ्गं परु-
ष्परुः । ततो यक्ष्मं वि बाधस उग्रो मध्यमशीरिव ॥ ४ ॥ नैनं प्राप्नोति शपथो
न कृत्या नाभिशोचनम् । नैनं विष्कन्धमश्नुते यस्त्वा विभर्त्याजन ॥ ५ ॥ अ-
सन्मन्त्राद् दुष्वप्याद् दुष्कृताच्छमलादुत । दुहादश्चक्षुषो घोरात् तस्मान्नः
पाह्याजन ॥ ६ ॥ इदं विद्वानाजन सत्यं वक्ष्यामि नानृतम् । मनेषमश्वं गाम-
हमात्मानं तव पूरुष ॥ ७ ॥ त्रयो दासा आजनस्य त्वमा बलाम आदहिः ।
वर्षिष्ठः पर्वतानां त्रिकुन्नाम ते पिता ॥ ८ ॥ यदाजनं त्रैककुदं जातं हिमवत-
स्परि । यातुंश्च सर्वाञ्ज जम्भयन्सर्वाश्च यातुशान्यः ॥ ९ ॥ यदि वामि त्रैककुदं
यदि यामुनमुच्यसे । उभे ते भद्रे नाम्नी ताम्यां नः पाह्याजन ॥ १० ॥

॥ १० ॥ वाताज्जातो अन्तरिक्षाद् विद्युतो ज्योतिष्मपरि । स नो हिर-
ण्यजाः शङ्खः कृशनः पात्वहमः ॥ १ ॥ या अप्रनो गच्छनानां समुद्रादधि जज्ञि-
षे । शङ्खेन हत्वा रक्षांस्यत्रिणां वि पहामहे ॥ २ ॥ शङ्खेनामी वाममति शङ्खे-
नोत सदाम्वाः । शङ्खो नो विश्वभेषजः कृशनः पात्वहमः ॥ ३ ॥ दिवि जातः
समुद्रजः सिन्धुतस्पर्धभृतः । स नो हिरण्यजाः शङ्ख आयुष्मन्गणो मणिः ॥ ४ ॥
समुद्राज्जातो मणिवृत्राज्जातो दिवाकरः । सो अस्मान्मवर्त पातु हेत्या देवामुर-
भ्यः ॥ ५ ॥ हिरण्यानामेकोऽसि सोमात् त्वमधि जज्ञिषे । रथे त्वमसि दशत
इषुधौ रोचनस्त्वं प्र ण आयुषि तारिषत् ॥ ६ ॥ देवानामस्थि कृशनं बभूव
तदात्मन्वच्चरत्यप्स्वन्तः । तत् ते वधाम्यायुषे वर्चसे बलाय दीर्घायुन्वाय शत-
शरिदाय कृशनस्त्वाभि रक्षतु ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ११ ॥ अनङ्गान् दाधार पृथिवीमुत धामनङ्गान् दाधारोर्वन्तरिक्षम् । अन-
ङ्गान् दाधार प्रदिशः षडुर्वरितङ्गान् विश्वं भुवनमाविवेश ॥ १ ॥ अनङ्गानिन्द्रः

स पशुभ्यो वि चष्टे त्रयाञ्छक्रो वि मिमीते अध्वनः । भूतं भविष्यद् भुवना दुहानः
सर्वा देवानां चरति व्रतानि ॥ २ ॥ इन्द्रो जातो मनुष्येष्वन्तर्धर्मस्तपश्चरति शो-
शुचानः । सुप्रजाः सन्तस उदारो न सर्षद् यो नाशनीयादनदुहो विज्ञानम्
॥ ३ ॥ अनडान् दुहे सुकृतस्य लोक ऐनं प्याययति पवमानः पुरस्तात् ।
पर्जन्यो धारां प्ररुत ऊर्ध्वो अस्य यज्ञः पयो दक्षिणा दोहो अस्य ॥ ४ ॥
यस्य नेशे यज्ञपतिर्न यज्ञो नास्य दातेशे न प्रतिग्रहीता । यो विश्वजिद्
विश्वभृद् विश्वकर्मा धर्मं नो व्रत यतमश्नुत्प्यात् ॥ ५ ॥ येन देवाः
स्वरारुरुहुर्हिन्वा शरीरममृतस्य नाभिम् । तेन गेष्म सुकृतस्य लोकं धर्मस्य व्रतेन
तपसा यशस्यवः ॥ ६ ॥ इन्द्रो रूपेणाग्निर्वहेन प्रजापतिः परमेष्ठी विराट् । वि-
श्वानरे अक्रमत वैश्वानरे अक्रमतानदुह्यक्रमत । सोऽदंहयत् सोऽधारयत् ॥ ७ ॥
मध्यमेतदनदुहो यत्रैष वह आर्हितः । एतावदस्य प्राचीनं यावान् प्रत्यङ् समा-
र्हितः ॥ ८ ॥ यो वेदानदुहो दोहान् सप्तानुपदस्वतः । प्रजां च लोकं चाप्नोति
तथा सप्तऋषयो विदुः ॥ ९ ॥ पङ्क्तिः मेदिमवक्रामन्निरां जङ्घाभिरुत्खिदन् । अ-
भेणानडान् कीलालं कीनाशश्चाभि गच्छन्तः ॥ १० ॥ द्वादश वा एता रात्राव्रत्या
आहुः प्रजापतेः । तत्राप ब्रह्म यो वेद तद् वा अनदुहो व्रतम् ॥ ११ ॥ दुहे सायं
दुहे प्रातर्दुहे मध्यन्दिनं परि । दोहा ये अस्य संयन्ति तान् विद्वानुपदस्वतः ॥ १२ ॥

॥ १२ ॥ रोहणयमि रोहणयस्थनश्छिन्नस्य रोहणी । रोहयेदमरुन्धति ॥ १ ॥
यत् ते रिष्टं यत् ते शुत्तमस्ति पेषं त आत्मनि । धाता तद् भद्रया पुनः सं दधत्
परुषा परुः ॥ २ ॥ सं ते मज्जा मज्जा भवतु समु ते परुषा परुः । सं ते मांसस्य वि-
स्मृतं समस्थयपि रोहतु ॥ ३ ॥ मज्जा मज्जा सं धीयतां चर्मणा चर्म रोहतु । अ-
मृक् ते अस्थि रोहतु मांसं मांसेन रोहतु ॥ ४ ॥ लोम लोम्ना सं कल्पया त्वचा
सं कल्पया त्वचम् । अमृक् ते अस्थि रोहतु च्छिन्नं सं घेह्योषधे ॥ ५ ॥ स उत्
तिष्ठ प्रेहि प्र द्रव रथः सुचक्रः सुपविः सुनाभिः । प्रति तिष्ठोर्ध्वः ॥ ६ ॥ यदि
कृतं पतित्वा सैश्वरे यदि वाग्मा प्रहृतो जघान । ऋभू रथस्येवाङ्गानि स दधत्
परुषा परुः ॥ ७ ॥

॥ १३ ॥ उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः । उतागश्चक्रुषु देवा देवा
जीवयथा पुनः ॥ १ ॥ द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः । दक्षे ते अन्य
आवातु व्यन्यो वातु यद् रपः ॥ २ ॥ आ वात वाहि मेपजं वि वात वाहि यद्

रपः । त्वं हि विश्वमेव देवानां दूत इयसे ॥ ३ ॥ त्रायन्तामिमं देवास्त्रायन्तां
मरुतां गणाः । त्रायन्तां विश्वा भूतानि यथायमेव अस्त ॥ ४ ॥ आ त्वागमं
शन्तातिभिरथो अरिष्टतातिभिः । दक्षं त उग्रमाभारिपं परा यक्ष्मं सुवामि ते ॥ ५ ॥
अयं मे हस्तो भगवानयं मे भगवत्तरः । अयं मे विश्वमेव ज्योतिषो शिवार्भिमर्शनः
॥ ६ ॥ हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी । अनामयिन्नुभ्यां हस्ता-
भ्यां ताभ्यां त्वाभि मृशामसि ॥ ७ ॥

॥ १४ ॥ अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोक्रान् सो अपश्यज्जनिताग्ने । तेन देवा
देवतामग्र आयन् तेन रोहान् रुहूर्मेध्यासः ॥ १ ॥ क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यान्
हस्तेषु विभ्रतः । दिवस्पृष्टं स्वर्गेन्वा मिश्रा देवेमिराध्वम् ॥ २ ॥ पृष्ठात् पृथिव्या
अहमन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद् दिवमारुहम् । दिवो नाकस्य पृष्ठात् स्वर्ग्योतिरगाम-
हम् ॥ ३ ॥ स्वर्ग्यन्तो नापेक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी । यज्ञं ये विश्वतोधारं सु-
विद्वांसो वितेनिरे ॥ ४ ॥ अग्ने प्रहि प्रथमो देवतानां चक्षुर्देवानामुत मानुषाणाम् ।
इयक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः स्वर्ग्यन्तु यजमानः स्वस्ति ॥ ५ ॥ अजमेनजिम् प-
यसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं पयसं ब्रूहन्तम् । तेन गोष्म सुकृतस्य लोकं स्वरोहन्तो
अभि नाकमुत्तमम् ॥ ६ ॥ पञ्चादनं पञ्चाभिरङ्गुलिभिर्देव्योद्धर पञ्चधतमोद-
नम् । प्राच्यां दिशि शिरो अजस्य धेहि दक्षिणायां दिशि दक्षिणं धेहि पार्श्वम् ॥ ७ ॥
प्रतीच्यां दिशि भसदमस्य धेह्युत्तरस्यां दिश्युत्तरं धेहि पार्श्वम् । ऊर्ध्वायां दि-
श्य जस्यानूकं धेहि दिशि ध्रुवायां धेहि पाजस्यमन्तरिक्षे मध्यतो मध्यमस्य ॥ ८ ॥
शूतमजं शूतया प्रोर्णुहि त्वाचा सर्वरेङ्गः सम्भृतं विश्वरूपम् । स उन् तिष्ठतो अभि
नाकमुत्तमं पद्भिश्चतुर्भिः प्रति तिष्ठ दिक्षु ॥ ९ ॥

॥ १५ ॥ समुत्पतन्तु प्रदिशो नभस्वतीः समभ्राणि वातजृतानि यन्तु । मह
ऋषभस्य नदतो नभस्वतो वाथा आपः पृथिवीं तर्पयन्तु ॥ १ ॥ समीक्षयन्तु
तविषाः सुदानवोऽपां रसा ओषधीभिः सचन्ताम् । वर्षस्य सर्गां महयन्तु भूमिं
पृथग् जायन्तामोषधयो विश्वरूपाः ॥ २ ॥ समीक्षयस्व गायतो नभोऽस्यपां वेगासः
पृथगुद् विजन्ताम् । वर्षस्य सर्गां महयन्तु भूमिं पृथग् जायन्तां वीरुधो विश्वरूपाः
॥ ३ ॥ गणास्त्वोषं गायन्तु मारुताः पर्जन्यघोषिणः पृथक् । सर्गां वर्षस्य व-
र्षतो वर्षन्तु पृथिवीमनु ॥ ४ ॥ उदीरयत मरुतः समुद्रतस्त्वेषो अर्को नभ उन्

पातयाथ । महऋषभस्य नदतो नमस्वतो वाश्रा आपः पृथिवीं तर्पयन्तु ॥ ५ ॥
 अभि क्रन्द स्तनयार्दयोदधिं भूमिं पर्जन्य पर्यसा समङ्घ्रि । त्वया सृष्टं बहुल-
 मैतु वषमाशारैषी कुशगुरेत्वस्तम् ॥ ६ ॥ सं वोवन्तु सुदानव उत्सा अजगरा
 उत । मरुद्भिः प्रच्युता मेघा वर्षन्तु पृथिवीमनु ॥ ७ ॥ आशामाशां वि द्योततां
 वाता वान्तु दिशो दिशः । मरुद्भिः प्रच्युता मेघाः सं यन्तु पृथिवीमनु ॥ ८ ॥
 आपो विद्युदध्रे वर्ष सं वोवन्तु सुदानव उत्सा अजगरा उत । मरुद्भिः प्रच्युता
 मेघाः प्रावन्तु पृथिवीमनु ॥ ९ ॥ अपामिअस्तनूभिः संविदानो य ओषधीनामधिषा
 बभूव । स नो वर्ष वनुतां जातवेदाः प्राणं प्रजाभ्यो अमृतं दिवस्परि ॥ १० ॥
 प्रजापतिः सलिलादा समुद्रादाप इरयन्नुदधिर्मर्दयाति । प्र प्यायतां वृष्णो
 अश्वस्य रेतोऽजङ्घितेन स्तनयित्नुनेहि ॥ ११ ॥ अपो निपिञ्चन्नसुरः पिता नः
 श्वसन्तु गर्गरा अपां वरुण । अव नीचीरपः सृज वदन्तु पृथ्वीबाहवो मण्डूका
 इरिणानु ॥ १२ ॥ संवन्मर शशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः । वाचं पर्जन्यजि-
 न्वितां प्र मण्डूका अवादिषुः ॥ १३ ॥ उपप्रवद मण्डूकि वर्षमा वेद तादुरि । मध्ये
 हृदस्य प्लवस्व त्रिगृह्य चतुरः पदः ॥ १४ ॥ खण्वस्वाः खैमस्वाः मध्ये तदुरि ।
 वर्ष वनुध्वं पितरो मरुतां मन इच्छत ॥ १५ ॥ महान्तं कोशमुदचाभि पिञ्च सवि-
 द्युतं भवतु वातु वातः । तन्वतां यज्ञं बहुधा विसृष्टा आनन्दिनीरोंषधयो भवन्तु ॥ १६ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ १६ ॥ बृहन्नृषामधिष्ठाता अन्तिकादिव पश्यति । य स्तायन्मन्यते चरन्सर्व
 देवा इदं विदुः ॥ १ ॥ यस्तिष्ठति चरति यश्च वञ्चति यो निलायं चरति यः
 प्रतङ्गम् । हा सैनिषद्य यन्मन्त्रयेते राजा तद् वेद वरुणस्तृतीयः ॥ २ ॥ उतयं
 भूमिर्वरुणस्य राज्ञ उतासौ यावृहती दूरेअन्ता । उतो समुद्रा वरुणस्य कुक्षी
 उतास्मिन्नल्प उदके निलीनः ॥ ३ ॥ उत यो द्यामतिसर्पात् परस्ताश्च स
 मुच्यते वरुणस्य राज्ञः । दिव स्पशः प्र चरन्तीदमस्य सहस्राक्षा अति पश्यन्ति
 भूमिम् ॥ ४ ॥ सर्वं तद् राजा वरुणो वि चष्टे यदन्तरा रोदसी यत् परस्तात् ।
 संख्याता अस्य निमियो जनानामक्षानिव श्वघ्नी निर्मिनोति तानि ॥ ५ ॥ ये ते
 पाशावरुण सुमसं त्रेधा तिष्ठन्ति विषिता रुशन्तः । छिनन्तु सर्वे अनृतं वदन्तं यः
 सत्यवाद्यति तं सृजन्तु ॥ ६ ॥ शतेन पाशैरभि धेहि वरुणेन मा ते मोच्यनृत-
 वाङ् नृचक्षः । आस्तां जालम् उदरं श्रंशयित्वा कोश इवाबन्धः परिकृत्यमानः

॥ ७ ॥ यः समाम्योऽं वरुणो यो व्याम्योऽथः संदेश्योऽवरुणो यो विदेश्यः ।
यो देवो वरुणो यश्च मानुषः ॥ ८ ॥ तैस्त्वा सर्वैरभि ष्याभि पाशैरसावामुष्या-
यणामुष्याः पुत्र । तानु ते सर्वाननुसंदिशाभि ॥ ९ ॥

॥ १७ ॥ ईशानां त्वा भेषजानामुजेष आरभामहे । चक्रे महस्वीर्यं सर्वस्मा
ओषधे त्वा ॥ १ ॥ सत्यजितं शपथयावर्नीं सहमानां पुनः सराम् । सर्वाः
समृद्धयोषधीरितो नः पारयादिति ॥ २ ॥ या शशाप शर्पनेन याघं मूरमादधे ।
या रसस्य हरणाय जातमारिभे लोकमनु सा ॥ ३ ॥ यां ते चक्रुर्गमे पात्रे यां
चकुर्नीललोहिते । आमे मांसं कृत्यां यां चकुस्तया कृत्याकृतो जहि ॥ ४ ॥
दौर्षण्यं दौर्जीवित्यं रक्षो अर्भ्वमराय्यः । दुर्णास्नीः सर्वा दुर्वचस्ता अस्मन्ना-
शयामसि ॥ ५ ॥ क्षुधामारं तृष्णामारमगोतामनपत्यताम् । अपामार्गं त्वया वयं
सर्वं तदपमृज्महे ॥ ६ ॥ तृष्णामारं क्षुधामारमथो अक्षपराजयम् । अपामार्गं
त्वया वयं सर्वं तदपमृज्महे ॥ ७ ॥ अपामार्गं ओषधीनां सर्वाणामेक इदं वशी
तेन ते मृज्म आस्थितमथ त्वमगदश्चर ॥ ८ ॥

॥ १८ ॥ समं ज्योतिः सूर्येणाह गत्रीं समाचती । कृणोमि सत्यमृतयेऽश्माः
सन्तु कृत्वरीः ॥ १ ॥ यो देवाः कृत्या कृत्वा हरादर्विदुषो गुहम् । वृन्मो
धारुरिव मातरं तं प्रत्यगुषं पद्यताम् ॥ २ ॥ अमा कृत्वा प्राप्मानं यस्तेनान्यं जिघां-
सति । अश्मानस्तस्यां दग्धायां बहुलाः फट् करिकति ॥ ३ ॥ सहस्रधामन्
विशिखान् वित्रीवाञ्छायया त्वम । प्रति स्म चक्रुषं कृत्यां प्रियां प्रियावते हर
॥ ४ ॥ अनयाहमोषध्या सर्वाः कृत्या अददुषम् । यां क्षेत्रे चकुर्या गोपु यां वा
ते पुरुषेषु ॥ ५ ॥ यश्चकार न शशाकं कर्तुं शश्रे पादमङ्कुरिम् । चकार भद्रम-
स्मभ्यमात्मने तपनं तु सः ॥ ६ ॥ अपामार्गोऽपि माणु चेन्नियं शपथश्च यः ।
अपाहं यातुधानीरप सर्वा अराय्यः ॥ ७ ॥ अपमृज्ययातुधानानप सर्वा अराय्यः ।
अपामार्गं त्वया वयं सर्वं तदपमृज्महे ॥ ८ ॥

॥ १९ ॥ उतो अस्यबन्धुकुदुतो असि नु जामिकृत् । उतो कृत्या कृतः
प्रजां नडामिवा च्छिन्धि वार्षिकम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणेन पर्युक्तासि कएवेन नार्पदेन ।
सैनैर्वीष त्विषीमती न तत्र भयमस्ति यत्र प्रामोष्योषधे ॥ २ ॥ अप्रमेष्योष-

धीनां ज्योतिषेवाभिदीपयन् । उत ज्ञातामि पाकस्थार्थो हन्तासि रक्षसः ॥ ३ ॥
यददो देवा असुरांस्त्वयाग्रे निरकुर्वत । ततस्त्वमध्योपधेपामार्गो अजायथाः
॥ ४ ॥ विभिन्दती शतशारवा विभिन्दन् नाम ते पिता । प्रत्यग वि भिन्धि त्वं
तं यो अस्मां अभिदासति ॥ ५ ॥ अमद् भूम्याः समभवन् तयामेति महद् व्यचः
तद् वै ततो विरूपायत् प्रत्यक् कतरिमृच्छतु ॥ ६ ॥ प्रत्यङ् हि सम्बभूविथ प्रती-
चीनफलस्त्वम् । सर्वान् गच्छयथां अग्निं वरीयो यावया वधम् ॥ ७ ॥ शतेन
मा परि पाहि महस्रेणाभि रक्ष सा । इन्द्राणे वीरुधां पन उग्र ओष्मानसा दधत् ॥ ८ ॥

॥ २० ॥ आ पश्यति प्रानि पश्यति परा पश्यति पश्यति । दिवमन्तरिक्षमाद्
भूमिं सर्वं तद् देवि पश्यति ॥ १ ॥ तिनो दिवस्मिन्मः पृथिवीः पृथ्वीमाः प्रदिशः
पृथक् । त्वयाहं सर्वा भूतानि पश्यामि देव्योपधे ॥ २ ॥ दिव्यस्य सुपुष्पस्य
तस्य हासि कर्णानंका । सा भूमिमा रोगेति वृहं श्रान्ता वधुर्वि ॥ ३ ॥ तां
मे सहस्राक्षो देवो दर्शिते हस्ते आ दधन् । तस्माहं सर्वं पश्यामि यथं शूद्र उता-
र्यः ॥ ४ ॥ आदिष्कृणुष्व रूपाणि मानवानामपि गृहथाः । अथो महस्रचक्षो त्वं
प्रति पश्याः किमीदिनः ॥ ५ ॥ दर्शय मा यातधानाह दर्शय चातुधान्यः ।
पिशाचान्सर्वान् दर्शयेति त्वा रक्ष ओपधे ॥ ६ ॥ दृष्टव्यं चतुरसि शून्या-
श्च चतुरक्ष्याः । यथे सूर्यमिव पर्षन्ते मा पिशाचं तिन्यारः ॥ ७ ॥ उदग्रं
परिपाणादि यातधानं किमीदिनम् । तेनारं सर्वं पश्याम्युत शूद्रानर्यम् ॥ ८ ॥ यो
अन्तरिक्षेण पति दिव्यं वधातिर्यति । भूमिं यो मन्यते तस्य तं पिशाचं प्र-
दर्शय ॥ ९ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ २१ ॥ आ गार्वा अग्न्युत भद्रमकन्त्सीदन्तु गण्डे रणयन्त्यस्मे । प्रजा-
वतीः पुरुषा इह स्युरिन्द्राय पूर्वारुपसो दुर्हानाः ॥ १ ॥ इन्द्रो यज्वने गृणते
च शिञ्जत उपेद् ददाति न स्वं सुपायति । भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्नभिन्ने
खिल्ये नि दधाति देवयुम् ॥ २ ॥ न ता नशन्ति न दधाति तस्करो नासामा-
मिश्रो व्यथिरा दधपति । देवांश्च याभिर्यजते ददाति च ज्योगित् तामिः सवते
गोपतिः सह ॥ ३ ॥ न ता अर्वा रेणुककाटो श्रुते न संस्कृतवमुः यन्ति ता आभि ।

उरुगायमभयं तस्य ता अनु गावो मर्तस्य वि चरन्ति यज्वनः ॥ ४ ॥ गावो
भगो गाव इन्द्रो म इच्छामि हृदा मनसा चिदिन्द्रम् ॥ ५ ॥ यूयं गावो मेदयथा
कृशं चिदश्रीरं चित् कृणुथा सुप्रतीकम् । भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो बृहद् बोवय
उच्यते सभासु ॥ ६ ॥ प्रजावतीः सूर्यवसे रुशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिवन्तीः ।
मा व स्तेन ईशत मायशेमः परि वो रुद्रस्य हेतिवृणक्तु ॥ ७ ॥

॥ २२ ॥ इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इमं विशामेक वृषं कृणु त्वम् । निर-
मित्रानक्षुण्णस्य सर्वास्तान् रन्धयास्मा अहमुच्येष्टु ॥ १ ॥ एमं भज ग्रामे अश्वेषु
गोषु निष्टं भज यो अमित्रो अस्य । वर्षं क्षत्राणामयप्रस्तु राजेन्द्र शत्रुं रन्धय सर्वमरमे
॥ २ ॥ अयमस्तु धनपतिर्धनानामयं विशां विशपतिरस्तु राजा । अस्मिन्निन्द्र महि
वचीसि धेह्यवर्चसं कृणुहि शत्रुमस्य ॥ ३ ॥ अस्मै द्यावापृथिवी भूरि तामं दुहाथां घर्मदुघं
इव धेनू । अयं राजाप्रिय इन्द्रस्य भूयात् प्रियो गवाभोपधीनां पशूनाम् ॥ ४ ॥
युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रे येन जयन्ति न पराजयन्ते । यस्त्वा करदेकवृषं जना-
नामुत राज्ञामुत्तमं मानवानाम् ॥ ५ ॥ उत्तरस्त्वमधरे ते स्पन्ता ये के च राजन्
प्रतिशत्रवस्ते । एकवृष इन्द्रसखा जिगीवाञ् छत्रयतामा भरा भोजनानि ॥ ६ ॥
सिंहप्रतीको विशो अद्वि सर्वा व्याघ्रप्रतीकोव बाधस्व शत्रून् । एकवृष इन्द्रसखा
जिगीवाञ् छत्रयतामा खिदा भोजनानि ॥ ७ ॥

॥ २३ ॥ अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसः पार्श्वजन्यस्य बहुधा यमिन्धते । वि-
शोविशः प्रविशिवांसमीमहे स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ १ ॥ यथा हव्यं वहसि जात-
वेदो यथा यज्ञं कल्पयसि प्रजान् । एवा देवेभ्यः सुपतिं न आ वह स० ॥ २ ॥
यामन्यामनुष्ययुक्तं वहिष्ठं कर्मन्कर्मन्नाभगम् । अग्निर्महि रत्नोहणं यतवृधं घृताहु-
तं स० ॥ ३ ॥ सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विभुम् । हव्यवाहं हवामहे स०
॥ ४ ॥ येन ऋषयो बलमद्योतयन् युजा येनासुराणामयुवन्त प्रायाः । येना-
ग्निना पर्णीनिन्द्रो जिगाय स० ॥ ५ ॥ येन देवा अमृतमन्वविन्दन् येनौषधीर्मधु-
मतीरकृण्वन् । येन देवाः स्वराभरन्तस० ॥ ६ ॥ यस्येदं प्रदिशि यद् विरो-
चते यज्ञातं जनितव्यं च केवलम् । स्तौम्यग्निं नाधितो जोहवीमि स नो
मुञ्चत्वंहसः ॥ ७ ॥

॥ २४ ॥ इन्द्रस्य मन्महे शश्वदिदस्य मन्महे वृत्रघ्न स्तोमा उपमेम आगुः ।
यो दाशुषः सुकृतो हवमेति स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ १ ॥ य उग्रीणा मुग्रबाहु र्ययुर्यो
दानवानां बलमारुरोज । येन जिताः सिन्धवो येन गावः स० ॥ २ ॥ यश्चर्ष-
णिप्रो वृषभः स्वविद् यस्मै ग्रावाणः प्रवदन्ति नृम्णम् । यस्याध्वरः सप्तहोता
मदिष्टः स० ॥ ३ ॥ यस्य वशासं ऋषभासं उक्षणां यस्मै मीयन्ते स्वरवः स्वविदे ।
यस्मै शुक्रः पर्वते ब्रह्मशुम्भितः स० ॥ ४ ॥ यस्य जुष्टिं सोमिनः कामयन्ते यं
हवन्त इषुमन्तं गविष्टां । यस्मिन्नर्कः शिश्रिये यस्मिन्नोजः स० ॥ ५ ॥ यः प्रथमः
कर्मकृत्याय जज्ञे यस्य वीर्यं प्रथमस्यानुबुद्धम् । येनोद्यतो वज्रोभ्यायताहिस० ॥ ६ ॥
यः सङ्ग्रामान् नयति सं युधे वशी यः पुष्टानि सं सृजति द्रव्यानि । स्तोमीन्द्रं ना-
थितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ७ ॥

॥ २५ ॥ वायोः सवितुर्विदथानि मन्महे यावान्मन्वद् विशथो यौ च रक्षथः ।
यौ विश्वस्य परिभू बभूवथुस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ १ ॥ ययोः सङ्ख्याता वरि-
मा पार्थिवानि याभ्यां रजो युषितमन्तरिक्षे । ययोः प्रार्थं नान्वानि शे कश्चन
तौ० ॥ २ ॥ तव व्रते नि विशन्ते जनानस्त्वय्युदिते प्रेरते चित्रभानो । युवं वायो
सविता च भुवनानि रक्षथस्तौ० ॥ ३ ॥ अपेतो वायो सविता च दुष्कृतमप
रक्षांसि शिर्मिदां च रोधतम् । स हूजियां सृजथः सं बलेन तौ० ॥ ४ ॥ रयिं
मे पोषं सवितो वायुस्तनू दद्धमा सुवतां सुशयम् । अयच्चमताति मह इह धनं
तौ० ॥ ५ ॥ प्र सुमतिं मेवितवीय ऊतये महस्वन्तं मन्मरं मादयाथः । अर्वाग्
ग्रामस्य प्रवतो नि यच्छतं तौ० ॥ ६ ॥ उप श्रेष्ठा न आशिषो देवयोर्धामन्नस्थि-
रन् । स्तौमि देवं सवितारं च वायुं तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ २६ ॥ मन्वे वां द्यावापृथिवी सुभोजसौ सचेतसौ ये अप्रथेथामार्तितायो-
जनानि । प्रतिष्ठे ह्यभवन्तं वसूनां ते नो मुञ्चतमंहसः ॥ १ ॥ प्रतिष्ठे ह्यभवन्तं वसूनां
प्रवृद्धे देवी सुभगे उरूवी । द्यावापृथिवी भवन्तं मे स्योने ते० ॥ २ ॥ असन्तापे सु-
तपसौ हुवेहमुर्वी गम्भीरे कविर्मिनमस्ये । द्या० ॥ ३ ॥ ये अमृतं विभ्रथो ये
हवींषि ये स्रोत्या विभ्रथो ये मनुष्यान् । द्या० ॥ ४ ॥ ये उस्त्रिया विभ्रथो ये
वनस्पतीन् ययोर्वा विश्वा भुवनान्यन्तः । द्या० ॥ ५ ॥ ये क्रीलालेन तर्पयथो

ये घृतेन वाभ्यामुतेन किं चन शक्नुवन्ति । द्यावापृथिवी भवन्तं मे स्योने ते०
॥ ६ ॥ यन्नेदमधि शोचन्ति येनयेन वा कृतं पौरुषेयान्न दैवात् । स्तौमि द्यावा-
पृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वंहमः ॥ ७ ॥

॥२७॥ मरुतां मन्वे अर्धि मे जुवन्तु प्रेमं वाजं वाजसाते अवनतु । अ शूनिव
सुयमानह उतये ते नो मुञ्चन्त्वंहमः ॥ १ ॥ उत्समक्षितं व्यचन्ति ये सदा य
आसिञ्चन्ति रसमोषधीषु । पुरो दधे मरुतः पृश्निमातृस्ते० ॥ २ ॥ पयोधेनूनां
रसमोषधीनां जुवमर्वातां कवयो य इन्वथ । शग्मा भवन्तु मरुतो नः स्योनास्ते०
॥ ३ ॥ अपः समुद्राद् दिवमुद् वहन्ति दिवस्पृथिवीपृथिवी ये सृजन्ति । ये अद्भिरी-
शाना मरुतश्चरन्ति ते० ॥ ४ ॥ ये कीलालेन तपेयन्ति ये घृतेन ये वा वयो मे-
दसा संसृजन्ति । ये अद्भिरीशाना मरुतो वपेयन्ति ते० ॥ ५ ॥ यदीदिदं मरुतो
मारुतेन यदि देवा दैव्येनहगारं । यृगवीशिध्वे वयवस्तस्य निष्कृतेने० ॥ ६ ॥
तिग्ममनीकं विदितं सहस्रन्मार्कं शर्शः पृतनासुग्रम् । स्तौमि मरुतो नाथितो जो-
हवीमि ते नो मुञ्चन्त्वंहमः ॥ ७ ॥

॥ २८ ॥ भवाशर्वो मन्वे वां तस्य वित्तं ययोर्विदिदं प्रदिशि यद् विरोचते ।
यावस्येशथि द्विपदो यौ चतुष्पदसौ नो मुञ्चन्त्वंहमः ॥ १ ॥ ययोरभ्यध्व उत
यद् दूरे चिद् यौ विदिताविपुवृतामभिष्टौ । याव० ॥ २ ॥ महस्त्राक्षौ वृत्रहणौ हुवे-
हं दूरेगव्यूनी स्तुवन्मयुगौ । याव० ॥ ३ ॥ यावरेभार्थं वह्नु साकमग्रे प्र चेद-
स्त्राष्टमभिभां जवेपु । याव० ॥ ४ ॥ ययोर्विधाजपुवयते कश्चनान्तदेवपूत मानु-
षेषु । याव० ॥ ५ ॥ यः कृन्थाकृन् मृल्लृक् यानुधानो नि तस्मिन् धत्तं वज्रं युगौ ।
यावस्येशथि द्विपदो यौ चतुष्पदसौ० ॥ ६ ॥ अर्धि नो वृत्तं पृतनासुग्रा सं
वज्रेण सृजतं यः किरीदी । स्तौमि भवाशर्वो नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्च-
न्त्वंहमः ॥ ७ ॥

॥२९॥ मन्वे वां मित्रावरुणावृतावृथौ सचेतसौ दुहङ्गो यौ नुदथे । प्र स-
त्यावानमवथो भरेपु तौ नो मुञ्चन्त्वंहमः ॥ १ ॥ सचेतसौ दुहङ्गो यौ नुदथे प्र
सत्यावानमवथो भरेपु । यौ गच्छथो नृचक्षमा वभ्रुणा सुतं तौ० ॥ २ ॥ या-
वज्जिसमवथो यावगन्ति मित्रावरुणा जमदग्निमग्निम् । यो कश्यपमवथो यौ व-
सिष्ठं तौ० ॥ ३ ॥ यौ श्यावाश्वमवथो वध्यथं मित्रावरुणा पुरुषीठमग्निम् ।

यौ विमदमवथः सप्तवधिं तौ० ॥ ४ ॥ यौ भरद्वाजमवथो यौ गविष्टिरं विश्वामित्रं वरुण मित्रं कुत्सम् । यौ कक्षीवन्तमवथः प्रोत कण्वं तौ० ॥ ५ ॥ यौ मेधातिथिमवथो यौ विशाकं मित्रावरुणावुशनां काव्यं यौ । यौ गोतममवथः प्रोत मुद्गलं तौ० ॥ ६ ॥ ययो रयः सत्यवन्मर्जुरश्मिर्मिथुवा चरन्तमभियार्तिं दूषयन् । स्तामि मित्रावरुणौ नाथितो जाह्नवीभि तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ७ ॥

॥ ३० ॥ अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरान् अहमादित्यैकत विश्वदेवैः । अहं मित्रावरुणोभा विभर्म्यहर्मिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥ १ ॥ अहं राष्ट्रीं सङ्गमनी वसूनां चिकितुषीं प्रथमा यज्ञियानाम् । ता मा देवा व्यदधुः पुरुत्रा भरिस्थात्रां भूर्यावेशयतः ॥ २ ॥ अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवानां मुत मानुषाणाम् । यं कामये तन्तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ३ ॥ मया सोन्नमन्ति यो विपश्यन्ति यः प्राणति य ई शृणोत्युक्तम् । अमन्तयो मां त उप वियन्ति श्रुधि श्रुत श्रद्धेयं ते वदामि ॥ ४ ॥ अहं रुद्राय धनुरा तनोमि ब्रह्मद्विषे शरं व हन्तवा उ । अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृथिवी आ विवेश ॥ ५ ॥ अहं सोममाहनसं विभर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम् । अहं दध्राधि द्रविणा हविर्मते सुप्राव्याः यजमानाय सुन्वते ॥ ६ ॥ अहं सुवे पितरपस्य धृन्मम योनिर्गस्वन्तः सम्पुद्रे । ततो वितिष्ठे भुवनानि विश्वेनामं द्यां वर्ष्मणोपं सृशामि ॥ ७ ॥ अहमेव वात इव प्र वाम्या रभमाणा भुवनानि विश्वा । परां दिवो पर एना पृथिव्यं तावती महिम्ना सं बभूव ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ ३१ ॥ त्वया मन्यो सरथमारुजन्तो हर्षमाणा हृषितासो मरुत्वन् । तिमेषव आयुधा संशिरात्रा उ । प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः ॥ १ ॥ अग्निरि मन्यो त्विषितः सहस्व सेनाजीर्नः सहरे हूत एधि । हत्वाय शत्रून् विभजस्व वेद ओजो मिमानो वि मृधो नुदस्व ॥ २ ॥ सहस्व मन्यो अभिमातिमस्मै रुजन् मूणन् प्रमूणन् प्रेहि शत्रून् । उग्रं ते पाजो नन्वा ररुध्रे वशी वशं नयामा एकज त्वम् ॥ ३ ॥ एको बहुनामसि मन्य इडिता विशंविशं युद्धाय सं शिशाधि । अकृत्तुरुक्या युजा वयं घुमन्तं घोषं विजयार्थं कृतमसि ॥ ४ ॥ विजेपकृदिन्द्र इवानवब्रवोः स्माकं मन्यो अधिषा भवेह । प्रियं ते नाम सहरे गृणीमसि विज्ञा तमुत्सं यत आबभूथ ॥ ५ ॥ आभूत्या सहजा वज्र सायक सहो विभर्षि सहभूत उत्तरम् । कत्वा नो मन्यो

सह मेघेधि महाधनस्य पुरुहूत संमृजि ॥ ६ ॥ संमृष्टं धनमुभयं समाकृतमस्मभ्यं
घृतां वरुणश्च मन्युः । भियो दधाना हृदयेषु शत्रवः पराजितासो अप नि लं-
यन्ताम् ॥ ७ ॥

॥ ३२ ॥ यस्ते मन्योर्विधद् वज्र सायक सह ओजः पुष्यति विश्वमानुषक् ।
साह्याम दासमार्य त्वया युजा वयं सहस्कृतेन सहसा सहस्वता ॥ १ ॥ मन्युरिन्द्रो
मन्युरेवास देवो मन्युर्होता वरुणो जातवेदाः । मन्युर्विश ईडते मानुषीर्याः पाहि
नो मन्यो तर्पसा सजोषाः ॥ २ ॥ अर्भीहि मन्योतवमस्तवीयान् तर्पसा युजा वि जहि
शत्रून् । अभित्रहा वृत्रहा दस्युहा च विश्वा वसून्या भरा त्वं नः ॥ ३ ॥ त्वं हि
मन्यो अभिमन्योजाः स्वयंभूमामो अभिपातिपाहः । विश्वचर्षणिः सहुरिः सही-
यानस्मास्वोजः पृतनासु धेहि ॥ ४ ॥ अभागः सन्नप परेतो अस्मि तव क्रत्वा त-
विषस्य प्रचेतः । तं त्वा मन्यो अकृतुर्जिहीडाहं स्वा तनूर्बलदावा न एहि ॥ ५ ॥
अयं ते अस्त्युप न एह्यर्वाङ् प्रतीचीनः सहुरे विश्वदावन् । मन्यो वज्रिन्नभि न
आ ववृस्व हनाव दस्यूरुत बोध्यापेः ॥ ६ ॥ अभि प्रेहि दक्षिणतो भवा नोधा
वृत्राणि जङ्घनाव भूरि । जुहोमि ते ध्रुणं मध्वो अग्रमुभायुषांशु प्रथमा पिचाव ॥ ७ ॥

॥ ३३ ॥ अप नः शोशुचदधमने शुशुग्ध्या रयिम् । अप नः शोशुचदधम् ॥ १ ॥
सुन्नेत्रिया सुमातया वमूया च यजामहे अपं ॥ २ ॥ प्रयद् भर्दिष्ट एषां प्रा-
स्माकासश्च सूर्यः । अपं ॥ ३ ॥ प्रयत् ते अग्ने सूर्यो जायमहि प्र ते वयम् ।
अपं ॥ ४ ॥ प्र यदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति भानवः । अपं ॥ ५ ॥ त्वं
हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभरसि । अपं ॥ ६ ॥ द्विपो नो विश्वतोमुखाति
नावेव पारय । अपं ॥ ७ ॥ सनः सिन्धुमिव नावति पर्पा खरतये । अप नः
शोशुचदधम् ॥ ८ ॥

॥ ३४ ॥ ब्रह्मास्य दीर्घं बृहदस्य पृष्ठं वामदेव्यपुदरमोदनस्य । छन्दांसि-
पचौ मुखमस्य सन्धं विष्टारी जातस्तपोर्वि यज्ञः ॥ १ ॥ अनस्थाः पुताः प-
वनेन शुद्धाः शुचयः शुचिर्मापि यन्ति लोकम् । नैपां शिश्रं प्र दहति जातवेदाः
स्वर्गे लोके बहु स्नैगमेपाम् ॥ २ ॥ विष्टारिणमोदनं ये पचन्ति नैनानवर्तिः स-
चते कदा चन । आस्तेयम् उप याति देवान्त्सं गन्धर्वमिद ते सोम्येभिः ॥ ३ ॥
विष्टारिणमोदनं ये पचन्ति नैनान् यमः परि मुष्णाति रेतः । रथी ह भूत्वा रथ

यान् ईयते पक्षी ह भूत्वाति दिवः समेति ॥ ४ ॥ एष यज्ञानां विततो बहिष्ठो
विष्टारिणं पक्वा दिवमा विवेश । आण्डीकं कुमुदं सं तेनोति विसं शालूकं श-
फको मुलाली । एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः स्वर्गे लोके मधुमत् पिन्वमाना
उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः ॥ ५ ॥ घृतद्वेडा मधुकूलाः सुरोदकाः
क्षीरेण पूर्णा उदकेन दध्ना । एतास्त्वा ० ॥ ६ ॥ चतुरः कुम्भांश्चतुर्धा ददामि
क्षीरेण पूर्णा उदकेन दध्ना । एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः स्वर्गे लोके मधु-
मत् पिन्वमाना उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः । ७ ॥ इममोदनं नि
दधे ब्राह्मणेषु विष्टारिणं लोकजितं स्वर्गम् । स मे मा दैष्ट स्वधया पिन्वमानो
विश्वरूपा धेनुः कामदुर्घा मे अस्तु ॥ ८ ॥

॥ ३५ ॥ यमोदनं प्रथमजा ऋतस्य प्रजापतिस्तपसा ब्रह्मणेपचत् । यो
लोकानां विष्टतिर्नाभिरेपात् तेनोदनेनार्ति तराणि मृत्युम् ॥ १ ॥ येनातरन् भूत-
कृताति मृत्युं यमन्वविन्दन् तपसा श्रमेण । यं पपाच ब्रह्मणे ब्रह्म पूर्वं तेनो ॥ २ ॥
यो दाधार पृथिवीं विश्वभोजसं यो अन्तरिक्षमापृणाद् रसेन । यो अस्तम्नाद्
दिवमूर्ध्वं महिम्ना तेनो ॥ ३ ॥ यस्मान्मासा निर्मितास्त्रिशदराः संवत्सरो
यस्मान्निर्मितो द्वादशारः । अहोरात्रा यं परिचिन्तो नापुस्तेनो ॥ ४ ॥ यः प्राणदः
प्राणदवान् बभूव यस्मै लोका घृतवन्तः क्षरन्ति । ज्योतिष्मतीः प्रदिशो यस्य
सर्वास्तेनो ॥ ५ ॥ यस्मात् पक्वादमृतं सम्बभूव यो गायत्र्या अधिपतिर्बभूव ।
यस्मिन् वेदा निर्हिता विश्वरूपास्तेनोदनेनार्ति तराणि मृत्युम् ॥ ६ ॥ अत्र बाधे
द्विषन्तं देवपीयुं सपत्ना ये मेप ते भवन्तु । ब्रह्मोदनं विश्वजितं पचामि शृण्वन्तु
मे श्रद्धधानस्य देवाः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

॥ ३६ ॥ तान्तसत्याज्ञाः प्र देहत्वग्निर्वैश्वानरो वृषा । यो नो दुरस्याद्
दिप्साच्चाथो यो नो अरातियात् ॥ १ ॥ यो नो दिप्सददिप्सतो दिप्सतो यश्च दिप्सति ।
वैश्वानरस्य दंष्ट्रयोरग्नेरपि दधामि तम् ॥ २ ॥ य आगरे मृगयन्ते प्रतिकोशे
मात्रास्यै । क्रव्यादो अन्यान् दिप्सतः सर्वास्तान्तसहसा सहे ॥ ३ ॥ सहे पिशा-
चान्तसहसैषां द्रविणं ददे । सर्वान् दुरस्यतो हन्मि सं म आकूतिर्ह्ययताम् ॥ ४ ॥

ये देवास्तेनहासन्ते सूर्येण मिमते ज्वम् । नदीषु पर्वतेषु ये सं तैः पशुभिर्विदे ॥ ५ ॥
 तर्पनो अस्मि पिशाचानां व्याघ्रो गोमतामिव । श्वानः सिंहमिव दृष्ट्वा तेन विन्दते
 न्यञ्चनम् ॥ ६ ॥ न पिशाचैः सं शक्नोमि न स्तेनैर्न वनगुभिः । पिशाचास्तस्मान्नश्यन्ति यमहं ग्राममाविशे ॥ ७ ॥ यं ग्राममाविशते इदमुग्रं सहो मम ।
 पिशाचास्तस्मान्नश्यन्ति न पापमुप जानते ॥ ८ ॥ ये मां क्रोधयन्ति लपिता हस्तिनं
 मशका इव । तानहं मन्ये दुर्हितान् जने अल्पशयूनिव ॥ ९ ॥ अभि तं निर्ऋतिर्धे-
 चामश्वमिवाश्वाभि धान्या । मन्त्रो यो मह्यं कुर्वति स उ पाशान् मुच्यते ॥ १० ॥

॥ ३७ ॥ त्वया पूर्वमयर्वाणो जघ्नू रक्षोस्योषधे । त्वया जघान कश्यपस्त्वया
 कण्वो अगस्त्यः ॥ १ ॥ त्वया वयमप्सरसो गन्धर्वश्चातयामहे । अजशृङ्गयज
 रक्षः सर्वान् गन्धेन नाशय ॥ २ ॥ नदी यन्त्वप्सरसोऽप्यां तारमवदसम् । गुल्गुलूः
 पीलो नलद्यौ च गन्धिः प्रमन्दनी । तन् परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ३ ॥
 यत्राश्वत्था न्यग्रोधा महानृक्षाः शिखण्डिनः । तन् परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभू-
 तन ॥ ४ ॥ यत्र वः प्रेङ्क्षा हरिता अर्जुना उत यत्राद्याटाः कर्करीः संचरन्ति । तन्
 परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५ ॥ एवमग्नो पन्थिनां वीरुधां वीर्यावती । अजभृ-
 ङ्ग्यराट्की तीक्ष्णशृङ्गी व्यृपतु ॥ ६ ॥ अतन्पतः शिखण्डिनो गन्धर्वस्याप्सरापतेः ।
 भिनन्नि मुष्कावपि यामि शेषः ॥ ७ ॥ भीमा इन्द्रस्य हेतवः शतमूढीरयम्मयीः ।
 तामिर्हविरदान् गन्धर्वानवकादान् व्यृपतु ॥ ८ ॥ भीमा इन्द्रस्य हेतवः शतमू-
 णीर्हिरण्ययीः । तामिर्हविरदान् गन्धर्वानवकादान् व्यृपतु ॥ ९ ॥ अक्कादा-
 नमिशोचानप्सु ज्योतय मामकान् । पिशाचान् सर्वानोषधे प्र मृणीहि सहस्व
 च ॥ १० ॥ श्वेकः कपिरिवैकः कुमारः सर्वकेशकः । प्रियो दृश इव भुत्वा
 गन्धर्वः सचते स्त्रियम् तप्तितो नाशयाममि ब्रह्मणा वीर्यावता ॥ ११ ॥ जाया
 इद्वो अप्सरसो गन्धर्वाः पतयो यूयम् । अप धावतामर्त्या मन्यान् मा संचध्वम् ॥ १२ ॥

॥ ३८ ॥ उज्जिन्दनीं सज्जयन्तीमप्सरां साधुदेविनीम् । ग्लहे कृतानि कृणवा-
 नामप्सरां तामिह हुवे ॥ १ ॥ विचिचितीमाकिरन्तीमप्सरां साधुदेविनीम् । ग्लहे
 कृतानि गृह्णानामप्सरां तामिह हुवे ॥ २ ॥ यार्यैः परिनृत्यत्याददाना कुतं ग्लहात् ।
 सा नः कृतानि सीपती प्रहामानेतु गायया । सा नः पर्यस्वत्येतु मा नां जेपुरिदं
 धनम् ॥ ३ ॥ या अक्षेपु प्रमोदन्ते शुच कोधे च विभ्रती । आनन्दिनीं प्रमोदिनी-
 मप्सरां तामिह हुवे ॥ ४ ॥ सूर्यस्य रश्मीननु याः संचरन्ति मरीचीर्वा या अनु-

संचरन्ति । यासांमृषभो दूरतो वाजिनीवान्त्सद्यः सर्वान् लोकान् पर्येति रचन् ।
स नं ऐतु होममिमं जुषाणोऽन्तरिक्षेण सह वाजिनीवान् ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षेण सह
वाजिनीवन् कर्की वत्सामिह रक्ष वाजिन् । इमे ते स्तोका बह्वला एष्टवार्क्ष्यं ते
कर्कीह ते मनोस्तु ॥ ६ ॥ अन्तरिक्षेण सह वाजिनीवन् । कर्की वत्सामिह रक्ष वाजिन् ।
अयं घासो अयं व्रज इह वत्सा नि बन्धीमः । यथानाम व ईरमहे स्वाहा ॥ ७ ॥

॥ ३६ ॥ पृथिव्यामग्नये समनमन्त्स आर्ध्नीत् । यथा पृथिव्यामग्नये सम-
नमन्नेवा मर्ह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ १ ॥ पृथिवी धेनुस्तस्या अग्निर्वत्सः । सा
मेग्निना वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् । आयुः प्रथमं प्रजां पौषं रयिं स्वाहा ॥ २ ॥
अन्तरिक्षे वायवे समनमन्त्स आर्ध्नीत् । यथान्तरिक्षे वायवे समनमन्नेवा मर्ह्यं
संनमः सं नमन्तु ॥ ३ ॥ अन्तरिक्षं धेनुस्तस्या वायुर्वत्सः । सा मे वायुना वत्सेने-
षमूर्जं ०।० ॥ ४ ॥ दिव्यादित्याय समनमन्त्स आर्ध्नीत् । यथादिव्यादित्याय
समनमन्नेवा मर्ह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ ५ ॥ द्यौर्धेनुस्तस्या आदित्योवत्सः सा
मे आदित्येन वत्सेनेषमूर्जं ०।० ॥ ६ ॥ दिक्षु चन्द्राय समनमन्त्स आर्ध्नीत् ।
यथा दिक्षु चन्द्राय समनमन्नेवा मर्ह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ ७ ॥ दिशो धेनुव-
त्तासां चन्द्रो वत्सः । ता मे चन्द्रेण वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् । आयुः प्रथमं
प्रजां पौषं रयिं स्वाहा ॥ ८ ॥ अग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अभि-
शस्तिपा उ । नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्मभागम् ॥ ९ ॥
इदा पुतं मनसा जातवेदो विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । सप्तास्यानि तव
जातवेदस्तेभ्यो जुहोमि स जुषस्व इव्यम् ॥ १० ॥

॥ ४० ॥ ये पुरस्ताज्जुह्वति जातवेदः प्राच्या दिशोभिदासन्त्यस्मान् । अभिमृ-
त्वा ते पराश्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान् प्रतिसुरेण हन्मि ॥ १ ॥ ये दक्षिणतो जुह्वति
जातवेदो दक्षिणाया दिशोभिदासन्त्यस्मान् । यमपृत्वा ते ० ॥ २ ॥ ये पश्चा-
ज्जुह्वति जातवेदः प्रतीच्या दिशोभिदासन्त्यस्मान् । वरुणमृत्वा ते ० ॥ ३ ॥
य उत्तरतो जुह्वति जातवेद उदीच्या दिशोभिदासन्त्यस्मान् । सोममृत्वा ते ०
॥ ४ ॥ ये षस्ताज्जुह्वति जातवेदो ध्रुवाया दिशोभिदासन्त्यस्मान् । भूमिमृत्वा

(५०)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ८. सू० ४० । १४२.

ते० ॥ ५ ॥ ये॑न्तरि॒क्षाज्जुह्व॑ति जातवेदो व्य॒ध्वाया॑ दि॒शोभि॑दासन्त्य॒स्मान् ।
वा॒युमृ॑त्वा ते० ॥ ६ ॥ य उ॒परि॑ष्टाज्जुह्व॑ति जातवेद ऊ॒र्ध्वाया॑ दि॒शोभि॑दासन्त्य॒-
स्मान् । सूर्य॑मृत्वा ते० ॥ ७ ॥ ये दि॒शाम॑न्तर्देशेभ्यो जुह्व॑ति जातवेदः सर्वा॑भ्यो
दिग्भ्यो॑भि॒दास॑न्त्य॒स्मान् । ब्रह्म॑र्त्वा ते परा॑ञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगे॑नान् प्रतिस॑रेण
हन्मि ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमोऽनुवाकः ॥

॥ चतुर्थं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ पञ्चमं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ ऋधं मन्त्रो योनिं य आ बभूवामृतामुर्वधमानः सुजन्मा । अदब्धासु-
 अर्जमानोहैव त्रितो धर्तादाधार त्रीणि ॥ १ ॥ आ यो धर्माणि प्रथमः ससाद
 ततो वपूषि कृणुषे पुरुषि । धास्युर्योनिं प्रथम आ विवेशा यो वाचमनुदितां चि-
 केत ॥ २ ॥ यस्ते शोकाय तन्वं गिरेच क्षरद्विरण्यं शुचयोनु स्वाः । अत्रा द-
 धेते अमृतानि नामास्मे वस्त्राणि विश पर्यन्ताम् ॥ ३ ॥ प्र यदेते प्रतरं पूर्य
 गुः सदःसद अतिष्ठन्तो अजूर्यम् । कविः शुपस्य मातरा रिहाणे जाम्यै धुर्य प-
 तिमेरयेथाम् ॥ ४ ॥ तदुपु तै महत् पृथुज्मन् नमः कविः काव्येना कृणोमि ।
 यत् सम्यञ्चाविभियन्तावभि क्षामत्रा महीरोधचक्रे वावृधेते ॥ ५ ॥ सप्त मर्यादाः
 कवयस्ततज्जुस्तासामिदेकामभ्यहुरो गात्र । आयोर्है स्कम्भ उपमस्य नीडे पथा
 विसर्गे धरुणेषु तस्थौ ॥ ६ ॥ उतामृतामुर्वत एमि कृणवन्नसुरान्मा तन्वस्तत्
 सुमदगुः । उत वा शक्रो रत्नं दधान्यूजय वा यत् सचते हविर्दाः ॥ ७ ॥ उत पुत्रः
 पितरं क्षत्रमीडे ज्येष्ठं मर्यादमह्वयन्स्वस्तये । दर्शनं तु ता वरुण यास्ते विष्ठा
 आवर्ततः कृणवो वपूषि ॥ ८ ॥ अर्धमर्धेन पर्यसा पृणक्ष्यर्धेन शुष्म वर्धसे अ-
 मुर । अर्वि वृधाम शग्मियं सखायं वरुणं पुत्रमदित्या इषिरम् । कविशस्तान्यस्मै
 वपूष्यवोचाम रोदसी सत्यवाचा ॥ ९ ॥

॥ २ ॥ तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेष नृम्णः । सद्यो जज्ञानो
 नि रिणाति शत्रून्नु यदेनं मदन्ति विश्वजमाः ॥ १ ॥ वावृधानः शवसा भूर्योजाः
 शत्रुर्दासाय भियसं दधाति । अव्यनञ व्यनञ सरिन् सं ते नवन्त प्रभृता म-
 देषु ॥ २ ॥ त्वे क्रतुमपि पृञ्चन्ति भूरि द्विर्यदेते त्रिभवन्त्यूमाः । स्वादोः स्वा-
 दीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥ ३ ॥ यदि चिन्नु त्वा
 घना जयन्तं रणे रणे अनुमदन्ति विप्राः । ओजीयः शुष्मिन्तिस्थरमा तनुष्व
 मा त्वा दभन् दुरेवासः कशोकाः ॥ ४ ॥ त्वया वयं शाश्वदे रणेषु प्रपश्यन्तो
 युधेन्यानि भूरि । चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयांसि
 ॥ ५ ॥ नि तद् दधिषेवरे परे च यस्मिन्नाविथा वसा दुराणे । आ स्थापयत्

मातरं जिगत्नुमर्त इन्वत कर्वराणि भूरि ॥ ६ ॥ स्तुष्व वर्ष्मन् पुरुवर्त्मानं समृभ्वा-
णामिनतममासमाप्तयानाम् । आ दर्शति शदसा भूर्योजाः प्र संचति प्रतिमानं
पृथिव्याः ॥ ७ ॥ इमा ब्रह्म बृहद्विः कृणवदिन्द्राय शुषमप्रियः स्वर्षाः । महो
गोत्रस्य क्षयति स्वराजा तुर्गश्चिद् विश्वमर्णवत् तपस्वान् ॥ ८ ॥ एवा महान् बृ-
हद्विः अथर्वावोचत् स्वां तन्वमिन्द्रमेव । स्वसारौ मातरिभ्वरी अग्निं द्विन्वन्ति
चैने शर्वसा वर्धयन्ति च ॥ ९ ॥

॥ ३ ॥ ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तन्व पुषम् । मह्यं नमन्तां
प्रदिशश्चतस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम ॥ १ ॥ अग्ने मन्युं प्रतिनुदन् परेषां त्वं नो
गोपाः परि पाहि विश्वतः । अपाओ यन्तु निवता दुरस्यवोमैषां चित्तं प्रबुधां वि नैशत्
॥ २ ॥ मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुर्गग्निः । ममान्तरिक्षपुरु-
लोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामायास्मै ॥ ३ ॥ मह्यं यजन्तां मम यानीष्टाकृतिः
सत्या मनसो मे अस्तु । एनो मानि गौ कतमश्चनाहं । विश्वेदेवा अभि रचन्तु मेह
॥ ४ ॥ मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहृतिः । देवा होतारः
सनिपन् न एतदरिष्टाः स्याम तन्वा सुवीराः ॥ ५ ॥ दैवीः षड्वीरु नः कृ-
णोत विश्वे देवास इह मादयध्वम् । मा नो विददभिमा मो अशस्तिर्मा नो विदद्
वृजिना ब्रह्मयाया ॥ ६ ॥ तिस्रो देवीर्महि नः शर्म यच्छत प्रजायै नस्तन्वे यष्ट
पुष्टम् । मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥ ७ ॥ उ-
रुव्यचा नो महिषः शर्म यच्छत्यस्मिन् हवे पुरुदुतः पुरुक्षु । स नः प्रजायै हर्यश्च
भुडेन्द्र मा नो रीरिषो मा परा दाः ॥ ८ ॥ धाता विधाता भुवनस्य यस्प-
तिर्देवः सविताभिमातिधाहः । आदित्या रुद्रा अश्विनोभादेवाः पान्तु यजमानं
निर्ऋथात् ॥ ९ ॥ ये नः सपत्ना अप ते भवन्तिवन्द्राग्निभ्यामव बाधामह ए-
नान् । आदित्या रुद्रा उपरिस्पृशो न उग्रं चेतारमधिराजमक्रत ॥ १० ॥ अ-
र्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे यो गोजिद् धनजिदग्निजिद् यः । इमं नो यज्ञं विहवे
शृणोत्वस्मार्कमभूर्हर्यश्च मेदी ॥ ११ ॥

॥ ४ ॥ यो गिरिष्वजायया वीरुधां बलवत्तमः । कुष्ठेहि त्वमनाशनत्वमानं
नाशयञ्जितः ॥ १ ॥ सुपर्णसुवने गिरौ जातं हिमवतस्परि । धनैरभि भुत्वार्यन्ति
विदुर्हि त्वमनाशनम् ॥ २ ॥ अश्वत्थो देवसदनस्तृतीयस्यामितो दिवि । तन्नामृ-
तस्य चक्षुषं देवाः कुष्ठमबन्वत ॥ ३ ॥ हिरण्ययी नौरचरद्विरयचन्धना दिवि ।

तत्रामृतस्य पुष्पं देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ ४ ॥ हिरण्ययाः पन्थान आसन्नरित्राणि
हिरण्यया । नावो हिरण्ययीरासन् याभिः कुष्ठं निरावहन् ॥ ५ ॥ इमं मे कुष्ठं
पुरुषं तमा वहत तं निष्कुरु । तमु मे अगदं कृधि ॥ ६ ॥ देवेभ्यो अग्निं जातोसि
सोमस्यासि सखा हितः । स प्राणाय व्यानाय चक्षुषे मे अस्मै मृड ॥ ७ ॥
उदङ् जातो हिमवतः स प्राच्यां नीयसे जनम् । तत्र कुष्ठस्य नामान्युत्तमानि वि
भेजिरे ॥ ८ ॥ उत्तमो नाम कुष्ठास्युत्तमो नाम ते पिता । यत्तमं च सर्वं नाशय
त्त्वमानं चारुसं कृधि ॥ ९ ॥ शीर्षामयमुपहृत्यामर्च्योस्तन्वोऽरपः । कुष्ठस्तत् सर्वं
निष्कुरुद् दैवं समह वृष्णयम् ॥ १० ॥

॥ ५ ॥ रात्रीं माता नमः पितार्यमा ते पितामहः । सिल्लाची नाम वा असि
सा देवानामसि स्वसा ॥ १ ॥ यस्त्वा पिबति जीवति त्रायसे पुरुषं त्वम् ।
भर्त्री हि शश्वतामसि जनानां च न्यञ्जनी ॥ २ ॥ वृक्षं वृक्षमा रोहसि वृष-
ण्यन्तीव कन्यला । जयन्ती प्रत्यातिष्ठन्ती स्परेणी नाम वा असि ॥ ३ ॥ यद्
दण्डेन यदिष्टा यद् वारुर्हरसा कुतम् । तस्य त्वमसि निष्कृतिः सेमं निष्कृष्टि
पुरुषम् ॥ ४ ॥ भद्रात् प्लक्षाभिस्तिष्ठस्यश्चत्थात् खदिराञ्चवात् । भद्रान्यग्रोधात्
पर्णात् सा न एक्षरुन्धति ॥ ५ ॥ हिरण्यवर्णे सुमगे सूर्यवर्णे वपुष्टमे ।
रुतं गच्छासि निष्कृते निष्कृतिर्नाम वा असि ॥ ६ ॥ हिरण्यवर्णे सुमगे शुष्मे
लोमशवक्षणे । अपामसि स्वसा लाक्षे वातो हात्मा बभूव ते ॥ ७ ॥ सिल्ला-
ची नाम कानीनोर्जवभ्रु पिता तवं । अश्वो यमस्य यः श्यावस्तस्य हास्नास्यु-
चिता ॥ ८ ॥ अश्वस्यास्रः सम्पतिता सा वृक्षां अभि सिष्यदे । सरा पतत्रिणी
भूत्वा सा न एक्षरुन्धति ॥ ९ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद् वि सीमतः सुरुचो वेन आवः । स बुध्न्वा उ-
पमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ॥ १ ॥ अनात्ता ये यः प्रथमा
यानि कर्माणि चक्रिरे । वीरान् नो अत्र मा दभन् तद् वः एतत् पुरो दधे ॥ २ ॥
सहस्रधार एव ते समस्वरन् दिवो नाके मधुजिह्वा असञ्चतः । तस्य स्पशो न नि-
मिषन्ति भूर्धन्यः पदेपदे पाशिनः सन्ति सेतवे ॥ ३ ॥ पर्युषु प्र धन्वा वाज-
सातये परि वृत्राणि सचरिः । विषस्तदध्वर्णवेनैयसे सनिस्तसो नामासि जयो-

दशो मास इन्द्रस्य गृहः ॥ ४ ॥ न्वेतेनारात्सीरसौ स्वाहा । तिग्मायुधौ
 तिग्महेती सुशेवौ सोमारुद्राविह सु मृडतं नः ॥ ५ ॥ अवेतेनारात्सीरसौ स्वाहा ।
 तिग्मा० ॥ ६ ॥ अपैतेनारात्सीरसौ स्वाहा । तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सो-
 मारुद्राविह सु मृडतं नः ॥ ७ ॥ मुमुक्षुस्मान्दुरितादवद्याज्जुषेयां यज्ञममृतम-
 स्मान् धनम् ॥ ८ ॥ चक्षुषो हेते मनसो हेते ब्रह्मणो हेते तपसश्च हेते । मेन्या
 मेनिरस्यमेनयस्ते सन्तु येस्मां अभ्यघायन्ति ॥ ९ ॥ योस्मांश्चक्षुषा मनसा
 चित्त्याकृत्या च यो अघायुरभिदासात् । त्वं तानग्रे मेन्यामेनीन् कृणु स्वाहा
 ॥ १० ॥ इन्द्रस्य गृहोसि । तं त्वा प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः
 सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मोस्ति तेन ॥ ११ ॥ इन्द्रस्य शर्मासि । तं त्वा०
 ॥ १२ ॥ इन्द्रस्य वर्मासि । तं त्वा० ॥ १३ ॥ इन्द्रस्य वरूथमासि । तं त्वा
 प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मोस्ति
 तेन ॥ १४ ॥

॥ ७ ॥ आ नो भर मा परिष्ठा अराते मा नो रक्षीर्दक्षिणां नीयमानाम् । नमो
 वीर्त्साया असमृद्धये नमो अस्त्वरतये ॥ १ ॥ यमराते पुरोधत्से पुरुषं परि-
 पिणम् । नमस्ते तस्मै कृणो मा वनि व्यथयीर्मम ॥ २ ॥ प्र णो वनिर्देव कृता
 दिवा नक्तं च कल्पताम् । अरातिमनुप्रेमो वयं नमो अस्त्वरतये ॥ ३ ॥ सर-
 स्वतीमनुपतिं भगं यन्तो हवामहे । वाचं जुष्टां मधुमतीमवादिपं देवानां देवहृति-
 षु ॥ ४ ॥ यं याचाम्यहं वाचा सरस्वत्या मनोयुजा । श्रद्धा तमद्य विन्दतु दत्ता
 सोमैर्न बभ्रुणा ॥ ५ ॥ मा वनि मा वाचं नो वीर्त्सीरुभाविन्द्राग्नी आ भरतां
 नो वसूनि । सर्वे नो अद्य दित्सन्तोरातिं प्रति हर्यत ॥ ६ ॥ परोपेक्षसमृद्धे वि
 ते हेति नयामसि । वेदं त्वाहं निमीवन्तीं नितुदन्तीमिराते ॥ ७ ॥ उत नग्ना
 बोभुवती स्वप्नया संचसे जनम् । अराते चित्तं वीर्त्सन्त्याकृतिं पुरुषस्य च ॥ ८ ॥
 या महती महोन्माना विश्वा आशा व्यानशे । तस्यै हिरण्यकेशयै निर्वर्त्त्या
 अकरं नमः ॥ ९ ॥ हिरण्यवर्णा सुभगा हिरण्यकशिपुर्मही । तस्यै हिरण्यद्रा-
 पयेरात्या अकरं नमः ॥ १० ॥

॥ ८ ॥ वैकङ्कतेनेध्मेन देवेभ्य आज्यं वह । अग्ने ताँ इह मादय सर्व आ
 यन्तु मे हवम् ॥ १ ॥ इन्द्रा याहि मे हवामिदं करिष्यामि तच्छृणु । इम पेन्द्रा
 अतिसरा आकृतिं सं नमन्तु मे । तेभिः शक्रेम वीर्यं जातवेदस्तनुवाशिन् ॥ २ ॥

यदसावमुतोदेवा अदेवः संश्रिचकीर्षति । मा तस्याग्निर्हव्यं वाञ्छीद्वै देवा अस्य
मोषं गुर्ममैवहवमेतन ॥ ३ ॥ अति धावतातिसरा इन्द्रस्य वर्चसा हत । अवि
वृक इव मथ्नीत स वो जीवन् मा मोचिप्राणमस्यापि नह्यत ॥ ४ ॥ यममी पुं-
रोदधिरे ब्रह्माणमपभूतये । इन्द्र स ते अधस्पदं तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे ॥ ५ ॥
यदि मेयुर्देवपुरा ब्रह्म वर्माणि चकिरे । तनुपानं परिपाणं कृण्वाना यदुपोचिरे सर्वं
तदरसं कृधि ॥ ६ ॥ यानसावतिसरांश्चकार कृण्वच्च यान् । त्वं तानिन्द्र
वृत्रहन् प्रतीचः पुनरा कृधि यथामुं तृणदां जनम् ॥ ७ ॥ यथेन्द्र उद्राचनं लब्ध्वा
चक्रे अधस्पदम् । कृण्वेदमधरांस्तथामृच्छ्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥ अत्रै-
नानिन्द्र वृत्रहभुगो मर्माणि विध्य । अत्रैनानभि तिष्ठेन्द्र मेघाहं तव । अनु
त्वेन्द्रा रभामहे स्याम सुमतौ तव ॥ ९ ॥

॥ ९ ॥ दिवे स्वाहा ॥ १ ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ २ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा
॥ ३ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ ४ ॥ दिवे स्वाहा ॥ ५ ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ ६ ॥
सूर्यो मे चक्षुर्वीरः प्राणोऽन्तरिक्षमात्मा पृथिवी शरीरम् । अस्तुतो नामाहम-
यमस्मि स आत्मानं नि दधे द्यावापृथिवीभ्यां गोपीथाय ॥ ७ ॥ उदायुरुद् ब-
लमुत् कृतमुत् कृत्यामुन्मनीषामुदिन्द्रियम् । आयुष्कुदायुष्पत्नी स्वधावन्तौ गोपा
मे स्तं गोपायत मा । आत्मसदौ मे स्तं मा मा हिंसिष्टम् ॥ ८ ॥

॥ १० ॥ अश्ववर्म मेसि यो मा प्राच्या दिशोऽधायुरभिदासात् । एतत् स
श्रृच्छात् ॥ १ ॥ अश्ववर्म मेसि यो मा दक्षिणाया दिशोऽ० ॥ २ ॥ अ-
श्ववर्म मेसि यो मा प्रतीच्या दिशोऽ० ॥ ३ ॥ अश्ववर्म मेसि यो मा मोदी-
च्या दिशोऽ० ॥ ४ ॥ अश्ववर्म मेसि यो मा ध्रुवाया दिशोऽ० ॥ ५ ॥
अश्ववर्म मेसि यो मोर्ध्वाया दिशोऽ० ॥ ६ ॥ अश्ववर्म मेसि यो मा दिशा-
मन्तर्देशेभ्योऽधायुरभिदासात् । एतत् स श्रृच्छात् ॥ ७ ॥ बृहता मन उप द्वये मात-
रिधना प्राणापानौ । सूर्याच्चक्षुरन्तरिक्षाच्छ्रोत्रं पृथिव्याः शरीरम् । सरस्वत्या
वाचमुप ह्यामहे मनोयुजा ॥ ८ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ११ ॥ कथं महे असुरायाब्रवीरिह कथं पित्रे हरये त्वेषर्तृम्णः । पृश्नि
वरुण दक्षिणा ददावान पुनर्मघ त्वं मनसाचिकित्सीः ॥ १ ॥ न कामेन पुन-
र्मघो भवामि सं चक्षे कं पृश्निमेतामुपाजे । केननु त्वमथर्वन् काव्येन केन जाते-
नासि जातवेदाः ॥ २ ॥ सत्यमहं गभीरः काव्येन सत्यं जातेनास्मि जातवे-
दाः । न मे दासो नार्यो महित्वा व्रतं मीमाय यदहं धारिष्ये ॥ ३ ॥ न त्वदन्यः
कवितरो न मेधया धीरतरो वरुण स्वधावन् । त्वं ता विश्वा भुवनानि वेत्थ स
चिन्नु त्वज्जनो मायी विभाय ॥ ४ ॥ त्वं ह्यः वरुण स्वधावन् विश्वा वेत्थ
जनिमा सुप्रणीते । किं रजस एना परो अन्यदस्त्येना किं परेणावरममुर ॥ ५ ॥
एकं रजस एना परो अन्यदस्त्येना पर एकेन दुर्गशी चिदर्वाक् । तत् ते विद्वान्
वरुण प्र ब्रवीम्यधोवचसः पण्यो भवन्तु नीचर्दासा उप सर्पन्तु भूमिम् ॥ ६ ॥
त्वं ह्यः वरुण ब्रवीषि पुनर्मघेष्ववद्यानि भूरि । मो षु पण्यीरभ्येतावतो भुन्मा
त्वा वोचन्नराधसं जनासः ॥ ७ ॥ मा मा वोचन्नराधसं जनासः पुनस्ते
पृश्नि जरितर्ददामि । स्तोत्रं मे विश्वमा याहि शचीभिर्गन्तर्विश्वासु मानुषीषु
दिक्षु ॥ ८ ॥ आ ते स्तोत्राण्युद्यतानि यन्त्वन्तर्विश्वासु मानुषीषु दिक्षु । देहि नु
मे यन्मे अदत्तो अग्नि युज्यो मे सप्तर्षदः सखासि ॥ ९ ॥ समा नो बन्धुर्वरुण
समा जा वेदाहं तद्यन्नावेषा समा जा । ददामि तद् यत् ते अदत्तो अस्मि यु-
ज्यस्ते सप्तर्षदः सखास्मि ॥ १० ॥ देवो देवाय गृणते वयोधा विप्रो विप्राय
स्तुवते सुमेधाः । अजीजनो हि वरुण स्वधावन्नथर्वाणं पितरं देवबन्धुम् । तस्मा
उ राधः कृणुहि सुप्रशस्तं सखा नो असि परमं च बन्धुः ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान् यजसि जातवेदः । आ
द्य वह मित्रमहश्चिकित्वान् त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥ १ ॥ तनूनपात् पय
ऋतस्य यानान् मध्वा सप्तज्जन्तस्त्वदया सुजिह्व । मन्मानि धीभिस्त यज्ञमृन्धन्
देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः ॥ २ ॥ आजुह्वान ईदयो वन्द्यश्वा याह्यग्ने वसुभिः
सजोषाः । त्वं देवानामसि यज्ञ होता स एनान् यक्षीषितो यर्जीयान् ॥ ३ ॥
प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्ने अह्नाम् । व्यु प्रथते वितरं
वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥ ४ ॥ व्यचस्वतीरुर्विया वि श्रयन्तां पतिभ्यो
न जनयः शुर्ममानाः । देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः
॥ ५ ॥ आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उपासानक्ता सदतां नि योनौ । दिव्ये

योषणे बृहती सुरुमे अग्निं श्रियं शुक्रपिशं दधानि ॥ ६ ॥ दैव्या होतारा
प्रथमा सुवाचा मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्वै । प्रचोदयन्ता विदधेषु कारू प्राचीनं
ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥ ७ ॥ आ नो यज्ञं भारती तूर्यमेत्विडा मनुष्यदिह
चेतयन्ती । तिस्रो देवीर्यहिरेदं स्योनं सरस्वतीः स्वपसः सदन्ताम् ॥ ८ ॥ य
इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपं पृथिवी भुवनाति विश्वा । तमद्य होतरिषितो
यजीयान् देवं त्वष्टारमिह यज्ञि विद्वान् ॥ ९ ॥ उपाव सृज त्मन्यां समृज्जन्
देवानां पार्थ ऋतुथा हवींषि । वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना
घृतेन ॥ १० ॥ सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञमग्निदेवानामभवत् पुरोगाः । अस्य
होतुः प्रशिष्यतस्य वाचि स्वाहा कृतं हविरदन्तु देवाः ॥ ११ ॥

॥ १३ ॥ ददिहिं मह्यं वरुणो दिवः कविर्वचोभिरुग्रैर्नि रिणामि ते विषम् ।
स्वातमस्वातमुत सक्रमग्रमिरेव धन्वन्नि जज्ञास ते विषम् ॥ १ ॥ यत् ते
अपोदकं विषं तत् तं पृतास्वग्रमम् । गृह्णामि ते मध्यममुत्तमं रसमुतावमं भियसा
नेशदादु ते ॥ २ ॥ वृषा मे रवो नमसा न तन्यतुरुग्रैर् ते वचसा वाध आदु
ते । अहं तमस्य नृभिरग्रमे रमं तमस इव ज्योतिस्तेतु सूर्यः ॥ ३ ॥ चक्षुषा
ते चक्षुर्हन्मि विप्रेण हन्मि ते विषम् । अहे मिमस्व मा जीवीः प्रत्यगभ्येतु त्वा
विषम् ॥ ४ ॥ कैरात पृश्न उपतृणयवश्च आ मे शृणुतासिता अलीकाः । मा मे
सख्युस्तामानमपिष्ठाताश्चावयन्तो नि विप्रे रमध्वम् ॥ ५ ॥ अमितस्य तैमातस्य
बभ्रोरपोदकस्य च । सात्रासाहस्याहं मन्योस्व ज्यामिव धन्वनो वि मुञ्चामि
रथो इव ॥ ६ ॥ आलिङ्गी च विलिङ्गी च पिता च माता च । विञ्च वेः सर्वतां
बन्ध्वरमाः किं करिष्यथ ॥ ७ ॥ उरुगूलाया दुहिता जाता दास्यसिक्न्या ।
प्रतङ्गं दद्रुपीणां सर्वासामरमं विषम् ॥ ८ ॥ कर्णा श्वावित् तदब्रवीद् गिरेरवच-
रन्तिका । याः कश्चेमाः खनित्रिमास्तासामरसतमं विषम् ॥ ९ ॥ तावुवं न
तावुवं न घेत् त्वमसि तावुवम् । तावुवेनारसं विषम् ॥ १० ॥ तस्तुवं न तस्तुवं न
घेत् त्वमसि तस्तुवम् । तस्तुवेनारसं विषम् ॥ ११ ॥

॥ १४ ॥ सुपर्णस्त्वान्वविन्दत् । मूकरस्त्वाखनन्नसा । दिप्सौपथे त्वं दिप्स-
न्तमव कृत्याकृतं जहि ॥ १ ॥ अव जहि यातुधानानव कृत्याकृतं जहि । अथो
यो अस्मान् दिप्सन्ति तमु त्वं जहोपथे ॥ २ ॥ रिर्यस्येव परीशासं परिक्लृप्त्य
परि त्वचः । कृत्यां कृत्याकृतं देवा निष्कर्मिव प्रति मुञ्चत ॥ ३ ॥ पुनः कृत्यां
कृत्याकृतं हस्तगृह्य पराणय । समक्षमस्मा आ धेहि यथा कृत्याकृतं हनत् ॥ ४ ॥

कृत्याः सन्तु कृत्याकृतं शपथः शपथीयते । सुखो रथ इव वर्ततां कृत्या कृत्याकृतं पुनः ॥ ५ ॥ यदि स्त्री यदि वा पुमान् कृत्यां चकार पाप्मनै । तामु तस्मै नयामस्यश्चमिवाश्वाभिधान्या ॥ ६ ॥ यदि वासि देवकृता यदि वा पुरुषैः कृता । तां त्वा पुनर्णयामसीन्द्रेण सयुजा वयम् ॥ ७ ॥ अग्ने पृतनाषाट् पृतनाः सहस्व । पुनः कृत्यां कृत्याकृतं प्रतिहरणेन हरामसि ॥ ८ ॥ कृतव्यधनि विध्य तं यश्चकार तमिज्जहि । नत्वामचकुपे वयं वधाय सं शिशीमहि ॥ ९ ॥ पुत्र इव पितरं गच्छ स्वज इवाभिष्टितो दश । बन्धमिवावकामी गच्छ कृत्यै कृत्या कृतं पुनः ॥ १० ॥ उदेणीव वारुण्यभिस्कन्दं मुगीव । कृत्या कर्तारमृच्छतु ॥ ११ ॥ इष्वा ऋजीयः पततु द्यावापृथिवी तं प्रति । सा तं मुगमिव गृह्णातु कृत्या कृत्याकृतं पुनः ॥ १२ ॥ अग्निरिवेतु प्रतिकूलमनुकूलमिवोदकम् । सुखो रथ इव वर्ततां कृत्या कृत्याकृतं पुनः ॥ १३ ॥

॥ १५ ॥ एका च मे दश च मेपञ्चकार ओषधे । ऋतं जात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ १ ॥ द्वे च मे विंशतिश्च मे० । ० ॥ २ ॥ तिस्रश्च मे त्रिंशच्च मे० । ० ॥ ३ ॥ चतस्रश्च मे चत्वारिंशच्च मे० । ० ॥ ४ ॥ पञ्च च मे पञ्चाशच्च मे० । ० ॥ ५ ॥ षट् च मे षष्टिश्च मे० । ० ॥ ६ ॥ सप्त च मे सप्ततिश्च मे० । ० ॥ ७ ॥ अष्ट च मेष्टीतिश्च मे० । ० ॥ ८ ॥ नव च मे नवतिश्च मे० । ० ॥ ९ ॥ दश च मे शतं च मे० । ० ॥ १० ॥ शतं च मे सहस्रं चापञ्चकार ओषधे । ऋतं जात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ १६ ॥ यद्येकवृषोसि सृजारसोसि ॥ १ ॥ यदि द्विवृषोसि ० ॥ २ ॥ यदि त्रिवृषोसि ० ॥ ३ ॥ यदि चतुर्वृषोसि ० ॥ ४ ॥ यदि पञ्चवृषोसि ० ॥ ५ ॥ यदि षड्वृषोसि ० ॥ ६ ॥ यदि सप्तवृषोसि ० ॥ ७ ॥ यद्यष्टवृषोसि ० ॥ ८ ॥ यदि नववृषोसि ० ॥ ९ ॥ यदि दशवृषोसि सृजारसोसि ॥ १० ॥ यद्येकादशोसि सोषोदकोसि ॥ ११ ॥

॥ १७ ॥ तेवदन् प्रथमा ब्रह्मकिल्बिषेकूपारः सलिलो मातरिश्वा । वी-
डुहंरास्तप उग्रं मयोभूरापो देवीः प्रथमजा ऋतस्य ॥ १ ॥ सोमो राजा प्रथमो

ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहणीयमानः । अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीद-
 ग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥ २ ॥ हस्तेनैव ग्राह्यं आधिरस्या ब्रह्मजायेति चेद-
 वोचत् । न दूतार्यं ग्रहेयां तस्य एषा तथा ग्राष्टं गुपितं क्षत्रियस्य ॥ ३ ॥ यामाहु-
 स्तारकैषा विकेशीति दुच्छुनां ग्राममवपद्यमानाम् । सा ब्रह्मजाया विदुनोति ग्राष्टं
 यत्र प्रापादि शश उल्कुपीमान् ॥ ४ ॥ ब्रह्मचारी चरति वेर्विषद् विषः स देवा-
 नां भवत्येकमङ्गम् । तेन जायामन्वविन्दद् बृहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वं न देवाः
 ॥ ५ ॥ देवा वा एतस्यामवदन्त पूर्वे सप्त ऋषयस्तपसा ये निषेदुः । भीमा जाया
 ब्राह्मणस्यापनीता दुर्धा दधाति परमे व्योमन् ॥ ६ ॥ ये गर्भा अवपद्यन्ते जगद्
 यच्चापलुप्यते । वीरा ये तुह्यन्ते मिथो ब्रह्मजाया हिंनस्ति तान् ॥ ७ ॥ उक्तं यत्
 पतयो दश स्त्रियाः पूर्वे अब्राह्मणाः । ब्रह्मा चेद्वस्तमग्रहीत् स एव पतिरेकधा
 ॥ ८ ॥ ब्राह्मण एव पतिर्न राजन्यो न वैश्यः । तत् सूर्यः प्रब्रुवन्निति पञ्चभ्यो
 मानवेभ्यः ॥ ९ ॥ पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या अददुः । राजानः सत्यं गृ-
 ह्णाना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥ १० ॥ पुनर्दार्यं ब्रह्मजायां कृत्वा देवैर्निकिल्बिषम् ।
 ऊर्जं पृथिव्या भक्तोरुगायमुपासते ॥ ११ ॥ नास्य जाया शतवाही कल्याणी
 तल्पमा शयि । यस्मिन् ग्राष्टे निरुध्यते ब्रह्मजाया चित्त्वा ॥ १२ ॥ न विकर्णः
 पृथुशिरास्तस्मिन् वेश्मनि जायते । यस्मिन् ० ॥ १३ ॥ नास्य क्षत्ता निष्कग्रीवः सू-
 नानामेत्यग्रतः । यस्मिन् ० ॥ १४ ॥ नास्य श्वेतः कृष्णकर्णो धुरि युक्को म-
 हीयते । यस्मिन् ० ॥ १५ ॥ नास्य क्षेत्रं पुष्करिणी नाण्डीकं जायते विसम् ।
 यस्मिन् ० ॥ १६ ॥ नास्मै पृथिन वि दुहन्ति येस्या दोहमुपासते । यस्मिन् ग्राष्टे
 निरुध्यते ब्रह्मजाया चित्त्वा ॥ १७ ॥ नास्य धेनुः कल्याणी नान्दान्तसहते
 धुरम् । विजानिष्यत्र ब्राह्मणो रात्रिं वसति पापया ॥ १८ ॥

॥ १८ ॥ नैतां ते देवा अददुस्तुभ्यं नृपते अत्तवे । मा ब्राह्मणस्य राजन्यं गां
 जिघत्सो अनाधाम् ॥ १ ॥ अक्षदुग्धो राजन्यः पाप आत्मपराजितः । स ब्रा-
 ह्मणस्य गार्मघादद्य जीवानि मा श्वः ॥ २ ॥ आर्विष्टिताघर्विषा पृदाकूरिव च-
 र्मेणा । सा ब्राह्मणस्य राजन्यं तृष्टैषा गौरनाधा ॥ ३ ॥ निर्वै क्षत्रं नयति हन्ति
 वज्रोऽग्निगिरारब्धो वि दुनोति सर्वम् । यो ब्राह्मणं मन्यते अन्नमेव स विषस्य पि-
 षति तैमातस्य ॥ ४ ॥ य एनं हन्ति मृदुं मन्यमानो देवपीयुर्धनकापो न क्षित्तात् ।
 सं तस्येन्द्रो हृदयेग्निर्मिन्ध उभे एनं द्विष्टो नभसी चरन्तम् ॥ ५ ॥ न ब्राह्मणो हिं-

सितव्योऽग्निः प्रियतनोरिव । सोमो ह्यस्य दायाद इन्द्रो अस्याभिशस्तिपाः ॥ ६ ॥
 शतापांश्चां नि गिरति तां न शक्नोति निः खिदन् । अन्नं यो ब्राह्मणां मन्त्रः स्वा-
 द्वाद्वाहीति मन्यते ॥ ७ ॥ जिह्वा ज्या भवति कुल्मलं वाङ्माडीका दन्तास्तपसाभि-
 दिग्धाः । तेभिर्ब्रह्मा विध्यति देवपीयून् हृद्गुलैर्धनुर्भिर्देवजृतेः ॥ ८ ॥ तीक्ष्णेष्वो
 ब्राह्मणा हेतिमन्तो यामस्यान्ति शरव्यां न सा मृषा । अनुहाय तपसा मन्युना
 श्वेत दूरादपि भिन्दन्त्येनम् ॥ ९ ॥ ये सहस्रभराजन्नासन् दशशता उत । ते ब्राह्म-
 णस्य गां जग्ध्वा वैतहव्याः पराभवन् ॥ १० ॥ अथैव तान् हन्यमाना वैतहव्या
 अवातिरत् । ये कर्सरप्राचन्धायाश्चरमाज्जामर्षचिरन् ॥ ११ ॥ एकशतं ता जनता-
 या भूमिर्व्यधूनुत । प्रजां हिंसित्वा ब्राह्मणीमसंभ्रुव्यं पराभवन् ॥ १२ ॥ देवपी-
 युश्चरति मर्त्येषु गरगीर्णो भवत्यस्थिभयान् । यो ब्राह्मणं देववन्धुं हिनस्ति न स
 पितृयाणामप्येति लोकम् ॥ १३ ॥ अग्निर्वै नः पदवायः सोमो दायाद उच्यते ।
 हन्ताभिशस्तेन्द्रस्तथा तद् वेधसो विदुः ॥ १४ ॥ इषुरिव दिग्धा नृपते पृदाकूरिव
 गोपते । सा ब्राह्मणस्तेषुर्गोरा तया विध्यति पीयतः ॥ १५ ॥

॥ १९ ॥ अतिमात्रमवर्धन्त नोदिव दिवमस्पृशन् । भृगुं हिंसित्वा सृज्जया वै-
 तहव्याः पराभवन् ॥ १ ॥ ये वृहत्सामानमाङ्गिरममर्षयन् ब्राह्मणं जनाः । पेतृ-
 स्तेषामुभयादमविस्तोकान्यावयन् ॥ २ ॥ ये ब्राह्मणं ग्रन्थिष्ठीवन् ये वास्मिञ्छुल्क-
 मीषिरे । अस्नस्ते मध्ये कुल्यायाः केशान् स्वादन्त आसते ॥ ३ ॥ ब्रह्मगवी पच्यमाना
 यावत् साभि विजङ्गहे । तेजो राष्ट्रम्य निहेन्ति न वीरो जायते वृषा ॥ ४ ॥ क्रुर्मस्या
 आशसनं तृष्टं पिशितमभ्येत । क्षीरं यदस्याः पीयते तद् वै पितृषु किल्बिषम् ॥ ५ ॥
 उग्रो राजा मन्त्रज्ञानो ब्राह्मणं यो जियत्सति । परा तत् सिच्यते राष्ट्रं ब्राह्मणो
 यत्र जीयते ॥ ६ ॥ अष्टापदी चतुरक्षी चतुःश्रोत्रा चतुर्हनुः । दधाम्या विजिह्वा
 भूत्वा सा राष्ट्रमव धूनुते ब्रह्मज्यस्य ॥ ७ ॥ तद् वै राष्ट्रमा स्रवति नावं मिन्नामिवो-
 दकम् । ब्रह्मणं यत्र हिंसन्ति तद् राष्ट्रं हेन्ति दुच्छुना ॥ ८ ॥ तं वृद्धा अपि से-
 धन्ति छायां नो मोषणा इति । यो ब्राह्मणस्य सद्धनमभि नारद मन्यते ॥ ९ ॥
 विषयेतद् देवकृतं राजा वरुणोऽब्रवीत् । न ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा राष्ट्रं जागार-
 कश्चन ॥ १० ॥ नवैव ता नवतयो या भूमिर्व्यधूनुत । प्रजां हिंसित्वा ब्राह्मणीमसं-
 भ्रुव्यं पराभवन् ॥ ११ ॥ यां मृतायानुवध्नन्ति कुधं पदयोपनीम् । तद् वै ब्रह्मज्य
 ते देवा उपस्तरणमब्रुवन् ॥ १२ ॥ अश्रूणि कृपमाणस्य यानि जीतस्य वावृतुः ।

तं वै ब्रह्मज्य ते देवा अपां भागमधारयन् ॥ १३ ॥ येन मृतं स्तनपयन्ति शमश्रू-
णि येनोन्दते । तं वै ब्रह्मज्य ते देवा अपां भागमधारयन् ॥ १४ ॥ न वर्ष मै-
त्रावरुणं ब्रह्मज्यमभि वर्षति । नास्मै समितिः कल्पते न मित्रं नयते वशम् ॥ १५ ॥

॥ २० ॥ उच्चर्षीषो दुन्दुभिः सत्त्वनायन् वानस्पत्यः संभृत उस्त्रियाभिः ।
वाचं क्षुण्वानो दमयन्त्सपत्नान्तिंसंह इव जेष्यन्नाभि तंस्तनीहि ॥ १ ॥ मिह
इवास्तानीद् द्रवयो विवेदोभिक्रन्दन्पुत्रो वासितामिव । वृषा त्वं वध्र्यस्ते स-
पत्नी ऐन्द्रस्ते शुष्मो अभिमातिपाहः ॥ २ ॥ वृषेव युथे सहसा विद्वानो गव्य-
न्नाभि रुव सन्धनाजित् । शुचा विध्य हृदयं परेषां हित्वा ग्रामान् प्रच्युता यन्तु
शत्रवः ॥ ३ ॥ संजयन् पृत्तना ऊर्ध्वमायुर्गृह्णा गृह्णानो बहुधा वि चक्ष्व ।
दैवी वाचं दुन्दुभ आ गुरस्व वेधाः शत्रूणामुप भरस्व वेदः ॥ ४ ॥ दुन्दुभे-
र्वाचं प्रयतां वदन्तीमाश्रयती नाथिता घोषबुद्धा । नारी पुत्रं धावतु हस्तगृह्णा-
मित्री भीता समरे वधानाम् ॥ ५ ॥ पूर्वो दुन्दुभे प्र वदासि वाचं भूम्याः पृष्ठे
वद रोचमानः । अमित्रमेनामभिजज्जमानो युमद् वद दुन्दुभे सनुतावत् ॥ ६ ॥
अन्तरेमे नमसी घोषो अस्तु पृथक् ते ध्वनयो यन्तु शीर्षम् । अभि क्रन्द स्तनयो-
त्पिपानः श्लोकृन्मित्र तूयाय स्वर्धा ॥ ७ ॥ धीभिः कृतः प्र वदाति वाचमु-
र्द्धपय सत्त्वनामायुधानि । इन्द्रमेदी सत्त्वना नि ह्वयस्व मित्रैरमित्रां अवे जङ्घ-
नीहि ॥ ८ ॥ संक्रन्दनः प्रवदो धृष्टपुषेणः प्रवेदकृद् बहुधा ग्रामघोषी । श्रेयो-
बन्वानो वयुनानि विद्वान् कीर्ति बहुभ्यो वि हर द्विराजे ॥ ९ ॥ श्रेयः केतो
वसुजित् सहीयान्संग्रामजित् सांशितो ब्रह्मणासि । अंशूनिव ग्रावाधिपवणे
अद्रिर्गव्यन् दुन्दुभेधि नृत्य वेदः ॥ १० ॥ शत्रूपाएनीषाडभिमातिपाहो गवेषणः
सहमान उद्धित् । वाग्वीव मन्त्रं प्र भरस्व वाचं सांग्रामजित्यायेषमुद् वदेह
॥ ११ ॥ अच्युतच्युत् समदो गर्मिष्ठो मृधो जेता पुरण्तायोध्यः । इद्रेण शुष्मो
विदथा निचिक्यद्बुधोतनो द्विषतां याहि शीर्षम् ॥ १२ ॥

॥ २१ ॥ विहृदयं वैमनस्यं वदामित्रेषु दुन्दुभे । विद्वेपं कश्मशं भयममित्रेषु
नि दध्मस्यवैनान् दुन्दुभे जहि ॥ १ ॥ उद्वेपमाना मनसा चक्षुषा हृदयेन च ।
धावन्तु विभ्यतोमित्राः प्रत्रासेनाज्ये हुते ॥ २ ॥ वानस्पत्यः संभृत उस्त्रियाभि-
र्विश्वगौत्र्यः । प्रत्रासममित्रैभ्यो वदाज्येनाभिघोरितः ॥ ३ ॥ यथा मृगाः संचि-
जन्त आरण्याः पुरुषादधि । एवा त्वं दुन्दुभेमित्रानभि क्रन्द प्र त्रासयार्थो चि-

तानि मोहय ॥ ४ ॥ यथा वृक्षादजावयो धावन्ति बहु बिभ्यतीः । एवा० ॥ ५ ॥
 यथा श्येनात् पतत्रिणः संविजन्ते अर्हदिवि सिंहस्य स्तनथोर्यथा । एवा त्वं दु-
 न्दुभे मित्रानभि क्रन्द प्र त्रासयाथो चित्त नि मोहय ॥ ६ ॥ परामित्रान् दुन्दुभि-
 ना हरिणस्याजिनेन च । सर्वे देवा अतिवसन् ये संग्रामस्येशते ॥ ७ ॥ यैरिन्द्रः
 प्रकीडते पद्मोपैश्छायया सह । तैरमित्रास्त्रसन्तु नोमी ये यन्त्यनीकशः ॥ ८ ॥
 ज्याघोषा दुन्दुभयोभि क्रोशन्तु या दिशः । सेनाः पराजिता यतीरमित्राणामनी-
 कशः ॥ ९ ॥ आदित्य चक्षुरादस्त्र मरीचयो नु धावत । पत्सज्जिनीरा संजन्तु
 विगते बाहुवीर्ये ॥ १० ॥ यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातर इन्द्रेण युजा प्र मृणीत
 शत्रून् । सोमो राजा वरुणो राजा महादेव उत मृत्युरिन्द्रः ॥ ११ ॥ एता देव
 सेनाः सूर्यकेतवः सचेतसः । अमित्रान् नो जयन्तु स्वाहा ॥ १२ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ २२ ॥ अग्निस्तक्मानमपवाधतामितः सोमोऽग्राववरुणः पूतदक्षाः ।
 वेदिर्बेहिः समिधः शोशुचाना अय द्वेपांस्यमुया भवन्तु ॥ १ ॥ अयं यो विश्वान्
 हरितान् कृणोष्युच्छोचयन्नग्निरिवाभिदुन्वन् । अथा हि तक्मन्नरसो हि भूया अथा
 न्यङ्ङधराङ् वा परेहि ॥ २ ॥ यः परुषः पारुष्योवध्वंस इवारुणः । तक्मानं
 विश्वधावीर्याधराञ्चं परां सुवा ॥ ३ ॥ अधराञ्चं प्र हिणोमि नमः कृत्वा तक्मने ।
 शकम्भरस्यमुष्टिहा पुनरेतु महावृषान् ॥ ४ ॥ ओको अस्य मूर्जवन्त ओको अस्य
 महावृषाः । यावज्जातस्तक्मंस्तावानसि बर्हिहकेषु न्योचरः ॥ ५ ॥ तक्मन् व्याल
 वि गद व्यङ्ग भूरि यावय । दासीं निष्टकरीमिच्छतां वज्रेण समर्पय ॥ ६ ॥
 तक्मन् मूर्जवतो गच्छ बर्हिहकान् वा परस्तराम् । शूद्रामिच्छ प्रफव्यः । तां तक्मन्
 वीव धूनुहि ॥ ७ ॥ महावृषान् मूर्जवतो बन्ध्वद्वि परेत्य । प्रेतानि तक्मने ब्रूमो
 अन्यक्षेत्राणि वा इमा ॥ ८ ॥ अन्य क्षेत्रे न रमसे वशी सन् मृडयासि नः । अ-
 भूदु प्रार्थस्तक्मा स गमिष्यति बर्हिहकान् ॥ ९ ॥ यत् त्वं शीतोथो रुरः सह का-
 सावैपयः । भीमास्ते तक्मन् हेतयस्ताभिः स्म परि वृङ्गिषि नः ॥ १० ॥ मा स्पै-
 तान्तसखीन् कुरुथा बलासं कासमुद्युगम् । मा स्मातोर्वाडैः पुनस्तत् त्वां तक्म-
 न्नुप ब्रुवे ॥ ११ ॥ तक्मन् भ्रात्रा बलासेन स्वस्त्राकासिकया सह । पाप्मा भ्रा-
 तृव्येण सह गच्छामुमरणं जनम् ॥ १२ ॥ तृतीयकं वितृतीयं सद्दिन्दमुत शारदम् ।

तक्मानं शीतं रूरं ग्रैष्मं नाशय वार्षिकम् ॥ १३ ॥ गन्धारिभ्यो मूजवद्भयो-
क्त्रेभ्यो मगधेभ्यः । ग्रैष्यन् जनमिव शेवधिं तक्मानं परि ददासि ॥ १४ ॥

॥ २३ ॥ ओते मे द्यावापृथिवी ओता देवी सरस्वती । ओतौ म इन्द्रश्चा-
ग्निश्च क्रिमिं जम्भयतामिति ॥ १ ॥ अस्येन्द्र कुमारस्य क्रिमीन् धनपते जहि ।
हता विश्वा अरातय उग्रेण वर्चसा मम ॥ २ ॥ यो अक्षयौ परिसर्पति यो नासे
परिसर्पति । दतां यो मध्यं गच्छति तं क्रिमिं जम्भयामसि ॥ ३ ॥ सरूपौ द्वौ
विरूपौ द्वौ कृष्णौ द्वौ रोहितौ द्वौ । बभ्रुश्च बभ्रुकर्णश्च गृध्रः कोकश्च ते हताः
॥ ४ ॥ ये क्रिमयः शितिकक्षा ये कृष्णाः शिति बाहवः । ये के च विश्वरूपा-
स्तान् क्रिमीन् जम्भयामसि ॥ ५ ॥ उत पुरस्तात् सूर्य एति विश्वदृष्टो अदृष्टहा ।
दृष्टाश्च घ्नन्नदृष्टाश्च सर्वाश्च प्रमृणन् क्रिमीन् ॥ ६ ॥ येवाषासः कष्कषास एज-
त्काः शिपवित्तुकाः । दृष्टश्च हन्यतां क्रिमिरुतादृष्टश्च हन्यताम् ॥ ७ ॥ हतो येवाषः
क्रिमीणां हतो नदनिमोत । सर्वान् नि मष्मपाकरं दृपदा खल्वौ इव ॥ ८ ॥
त्रिशीर्षाणं त्रिकुदं क्रिमिं सारङ्गमर्जुनम् । शृणाम्यस्य पृष्टीरपि वृश्चामि यच्छिरः
॥ ९ ॥ अत्रिवद् वः क्रिमयो हन्मि कण्ववज्जमदग्निवत् । अगस्त्यस्य ब्रह्मणा सं
पिनष्म्यहं क्रिमीन् ॥ १० ॥ हतो राजा क्रिमीणां पुतैषां स्थपतिर्हतः । हतो हत-
माता क्रिमिर्हतभ्राता हतस्वसा ॥ ११ ॥ हतासौ अस्य वेशसौ हतासः परिवेशसः ।
अथो ये क्षुल्लका इव सर्वे ते क्रिमयो हताः ॥ १२ ॥ सर्वेषां च क्रिमीणां
सर्वासां च क्रिमीणाम् । भिनन्नयश्मना शिरो दहाम्यग्निना मुखम् ॥ १३ ॥

॥ २४ ॥ सविता प्रसवानामधिपतिः स मावतु । अग्निमन् ब्रह्मण्यस्मिन् कर्म-
ण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां चित्यामस्यामाकृत्यामस्यामाशिष्यस्यां
देवहृत्यां स्वाहा ॥ १ ॥ अग्निर्वनस्पतीनामधिपतिः स मावतु । ० ॥ २ ॥ द्यावा-
पृथिवी दातृणामधिपत्नी ते मावताम् । ० ॥ ३ ॥ बर्हणोपामधिपतिः स
मावतु । ० ॥ ४ ॥ मित्रावरुणौ वृष्ट्याधिपती तौ मावताम् । ० ॥ ५ ॥ मरुतः
पर्वतानामधिपतयस्ते मावन्तु । ० ॥ ६ ॥ सोमो वीरुथामधिपतिः स मावतु । ०
॥ ७ ॥ वायुरन्तरिक्षस्याधिपतिः स० । ० ॥ ८ ॥ सूर्यश्चक्षुषामधिपतिः स० ।
० ॥ ९ ॥ चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपतिः स० । ० ॥ १० ॥ इन्द्रो दिवोधिपतिः
स० । ० ॥ ११ ॥ मरुतां पिता पशूनामधिपतिः स० । ० ॥ १२ ॥ मृत्युः प्रजा-

नामधिपतिः स० । ० ॥ १३ ॥ यमः पितॄणामधिपतिः स मावतु । ० ॥ १४ ॥
पितरः परे ते मावन्तु । ० ॥ १५ ॥ तता अत्रे ते० । ० ॥ १६ ॥ ततस्तताम-
हास्ते मावन्तु । अस्मिन् ब्रह्मण्यस्मिन् कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्या प्रतिष्ठायाम-
स्या चित्यामस्यामाकृत्यामस्यामाशिष्यस्यां देव हूत्यां स्वाहा ॥ १७ ॥

॥ २५ ॥ पर्वताद् दिवो योनिरङ्गादङ्गात् समाभृतम् । शेषो गर्भस्य रेतोधाः
सरौ पर्णमिवा दधत् ॥ १ ॥ यथेयं पृथिवी मही भूतानां गर्भमादधे । एवा दधामि
ते गर्भं तस्मै त्वामवसे हुवे ॥ २ ॥ गर्भं धेहि सिनीवाल्लि गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते अश्विनोभा धत्तां पुष्करस्रजा ॥ ३ ॥ गर्भं ते मित्रवरुणौ गर्भं देवो बृह-
स्पतिः । गर्भं त इन्द्रश्चाग्निश्च गर्भं धाता दधातु ते ॥ ४ ॥ विष्णुर्योनिं कल्प-
यतु त्वष्टा रूपाणि पिशतु । आ सिञ्चतु प्रजापतिर्याता गर्भं दधातु ते ॥ ५ ॥
यद् वेद राजा वरुणो यद् वा देवी सरस्वती । यदिन्द्रो वृत्रहा वेद तद् गर्भक-
रं पिव ॥ ६ ॥ गर्भो अस्योपधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्य
सो अग्ने गर्भमेह धाः ॥ ७ ॥ आर्धं स्कन्द वीरयम्ब गर्भमा धेहि योन्याम् ।
वृषांसि वृषयावन् प्रजायै त्वा नयामसि ॥ ८ ॥ वि जिहीष्व बार्हन्सामे गर्भस्ते
योनिमा शयाम् । अदुष्टे देवाः पुत्रं सोमपा उभयाविनम् ॥ ९ ॥ धातुः श्रेष्ठेन
रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः । पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥ १० ॥
त्वष्टः श्रेष्ठेन ० । ० ॥ ११ ॥ सविंतुः श्रेष्ठेन ० । ० ॥ १२ ॥ प्रजापते श्रेष्ठेन
रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः । पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥ १३ ॥

॥ २६ ॥ यजूंषि यज्ञे समिधः स्वाहाग्निः प्रविद्वानिह वो युनक्तु ॥ १ ॥
युनक्तु देवः संविता प्रजानन्नस्मिन् यज्ञे महिषः स्वाहा ॥ २ ॥ इन्द्र उक्थामदान्
यस्मिन् यज्ञे प्रविद्वान् युनक्तु सुयुजः स्वाहा ॥ ३ ॥ प्रैषा यज्ञे निविदः स्वाहा
शिष्टाः पत्नीभिर्वहतेह युक्ताः ॥ ४ ॥ छन्दांसि यज्ञे मरुतः स्वाहा मातेर्व पुत्रं
पिपृतेह युक्ताः ॥ ५ ॥ एयमगन् बर्हिषा प्रोक्षणीभिर्यज्ञं तन्वानादितिः स्वाहा
॥ ६ ॥ विष्णुर्युनक्तु बहुधा तपांस्यस्मिन् यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ ७ ॥ त्वष्टा युन-
क्तु बहुधा नु रूपा अस्मिन् यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ ८ ॥ भर्गो युनक्वाशिपो-
न्वस्मा अस्मिन् यज्ञे प्रविद्वान् युनक्तु सुयुजः स्वाहा ॥ ९ ॥ सोमो युनक्तु बहुधा
पयांस्यस्मिन् यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ १० ॥ इन्द्रो युनक्तु बहुधा वीर्याण्यस्मिन्

यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ ११ ॥ अश्विना ब्रह्मणा यातमर्वाश्चौ वषट्कारेण यज्ञं वर्ध-
यन्तौ । बृहस्पते ब्रह्मणा याह्यर्वाङ् यज्ञो अयं स्वरिदं यजमानाय स्वाहा ॥ १२ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ २७ ॥ ऊर्ध्वा अस्य समिधौ भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीष्यग्नेः । द्युमत्तमा
सुप्रतीकः सध्वनुस्तनूनपादसुरो भूरिपाणिः ॥ १ ॥ देवो देवेषु देवः पथो अन-
क्लि मध्वा घृतेन ॥ २ ॥ मध्वा यज्ञं नक्षति प्रणानो नराशंसो अग्निः सुकृद् देवः
सविता विश्ववारः ॥ ३ ॥ अच्छायमेति शर्वसा घृता चिदीडानो वह्निर्नमसा
॥ ४ ॥ अग्निः सुचो अक्षरेषु प्रयत्नु स यक्षदस्य महिमानमग्नेः ॥ ५ ॥ तुरी
मन्द्रासु प्रयत्नु वसवश्चातिष्ठन् वसुधातरश्च ॥ ६ ॥ द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रतं
रक्षन्ति विश्वहा ॥ ७ ॥ उरुव्यचमाग्नेर्धास्ना पत्यमाने । आ सुष्वयन्ती यजते
उपाके उपासानकेमं यज्ञमवतामध्वरं नः ॥ ८ ॥ देवा होतार ऊर्ध्वमध्वरं नोग्ने-
र्जिह्वयाभि गृणत गृणता नः स्पृष्टये । तिस्रो देवीर्यहिरदं सदन्तामिडा सरस्व-
ती मही भारती गृणाना ॥ ९ ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु । देवं त्वष्टा रायस्पापं
वि ष्य नाभिमस्य ॥ १० ॥ वनस्पतेर्वा सृजा रराणः । त्वना देवेभ्यो अग्नि-
र्हव्यं शमिता स्वदयतु ॥ ११ ॥ अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदाः । इन्द्राय यज्ञं
विश्वे देवा हविरिदं जुपन्ताम् ॥ १२ ॥

॥ २८ ॥ नव प्राणान्नवभिः सं मिमीते दीर्घायुन्वायं शतशारदाय । हरिते
त्रीणि रजते त्रीण्ययसि त्रीणि तपसाविष्टितानि ॥ १ ॥ अग्निः सूर्यश्चन्द्रमा
भूमिरापो द्यौरन्तरिक्षं प्रदिशो दिशश्च । आर्तवा ऋतुभिः संविदाना अनेन मा
त्रिवृता पारयन्तु ॥ २ ॥ त्रयः पोषास्त्रिवृतिं श्रयन्तामनक्तुं पूषा पर्यसा घृतेन ।
अन्नस्य भूमा पुरुषस्य भूमा भूमा पशूनां त इह श्रयन्ताम् ॥ ३ ॥ इममादित्या
वसुना समुक्षतेममग्ने वर्धय वावृधानः । इममिन्द्र सं सृज वीर्येणास्मिन् त्रिवृच्छ्रय-
तां पोषयिष्णुः ॥ ४ ॥ भूमिष्ठा पातु हरितेन विश्वभृदग्निः पिपत्त्वयसा सजो-
षाः । वीरुद्धिष्टे अर्जुनं संविदानं दक्षं दधातु सुमनस्यमानम् ॥ ५ ॥ त्रेधा जातं
जन्मनेदं हिरण्यमग्नेरेकं प्रियतमं बभूव सोमस्यैकं हिंसितस्य परापतत् । अपा-
मेकं वेधसां रेत आहुस्तत् ते हिरण्यं त्रिवृदस्त्वायुषे ॥ ६ ॥ त्र्यायुषं जमदग्नेः
कस्यपस्य त्र्यायुषम् । त्रेधामृतस्य चक्षुषं त्रीणयायुषि तेकरम् ॥ ७ ॥ त्रयः

सुपर्णास्त्रिवृता यदायन्नेकाक्षरमभिसंभूय शक्राः । प्रत्यौहन्मृत्युममृतैर्न साकमन्त-
 र्दधाना दुरितानि विश्वा ॥ ८ ॥ दिवस्त्वा पातु हरितं मध्यात् त्वा पात्वर्जुनम् ।
 भूम्या अयस्मयं पातु प्रागाद् देवपुरा अयम् ॥ ९ ॥ इमास्तिस्रो देवपुरास्तास्त्वा
 रक्षन्तु सर्वतः । तास्त्वं विश्वं वर्चस्व्युत्तरो द्विपतां भव ॥ १० ॥ पुरं देवानाम-
 मृतं हिरण्यं य आबोधे प्रथमो देवो अग्रे । तस्मै नमो दश प्राचीः कृणोम्यनु
 मन्यतां त्रिवृदावधे मे ॥ ११ ॥ आ त्वा चृतत्वयमा पूषा बृहस्पतिः । अहर्जा-
 तस्य यन्नाम तेन त्वार्तिं चृतामसि ॥ १२ ॥ ऋतुभिर्घातैर्वरायुषे वर्चसे त्वा ।
 संवत्सरस्य तेजसा तेन संहनु कृणमसि ॥ १३ ॥ घृतादुज्जुप्तं मधुना समं भूमि-
 द्दहमच्युतं पारयिष्णु । भिन्दत् सप्तानधरांश्च कृण्वदा मा रोह महते सौम-
 गाय ॥ १४ ॥

॥ २९ ॥ पुरस्ताद् युक्तो बह जातवेदोऽग्ने विद्धि क्रियमाणं यदेदम् । त्वं
 भिषग् भेषजस्यासि कर्ता त्वया गामश्च पुरुषं सनेम ॥ १ ॥ तथा तदग्ने कृणु
 जातवेदो विश्वेभिर्देवैः सह संविदानः । यो नो विदेव यतमो जघाम यथा सो
 अस्य परिधिष्पताति ॥ २ ॥ यथा सो अस्य परिधिष्पताति तथा तदग्ने कृणु
 जातवेदः । विश्वेभिर्देवैः सह संविदानः ॥ ३ ॥ अक्षयानि विध्य हृदयं नि
 विध्य जिह्वां नि तृन्धि प्र दतो मृणीहि । पिशाचो अस्य यतमो जघासाग्ने यविष्ठ
 प्रति तं शृणीहि ॥ ४ ॥ यदस्य हृतं विहृतं यन् पराभृतमात्मनो जग्धं यतमत् पि-
 शाचैः । तदग्ने विद्वान् पुनरा भव त्वं शरीरे मांसममुमेरयामः ॥ ५ ॥ आमे
 सुपर्कवे शबले विपर्कवे यो मा पिशाचो अशने ददम्भ । तदात्मना प्रजया पि-
 शाचा वि यातयन्तामगदोऽयमस्तु ॥ ६ ॥ क्षीरे मा मन्थे यतमो ददम्भ कृष्टप-
 च्ये अशने धान्येऽयः । तदा० ॥ ७ ॥ अपां मा पाने यतमो ददम्भ कृव्याद्
 यातूनां शयने शयानम् । तदा० ॥ ८ ॥ दिवा मा नक्तं यतमो ददम्भ कृव्याद्
 यातूनां शयने शयानम् । तदात्मना प्रजया पिशाचा वि यातयन्तामगदोऽयमस्तु
 ॥ ९ ॥ कृव्यादग्ने रुधिरं पिशाचं मनोहनं जहि जातवेदः । तमिन्द्रो वाजीं
 वज्रैश्च हन्तु च्छिन्नत्तु सोमः शिरो अस्य धृष्णुः ॥ १० ॥ सनादग्ने मृशसि यातु-
 धानान् न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्धुः । सहमृगाननु दह कृव्यादो मा ते
 हेत्या मुञ्चत दैव्यायाः ॥ ११ ॥ समाहर जातवेदो यजुतं यत् पराभृतम् । मात्रा-
 ण्यस्य वर्धन्तामशुनिवा प्यायतामयम् ॥ १२ ॥ सौमस्येव जातवेदो अंशुरा

प्यायतामयम् । अग्ने विरिञ्चिनं मेध्यमयुद्धं कृणु जीवतु ॥ १३ ॥ एतास्ते अग्ने
समिधः पिशाचजम्भनीः । तास्त्वं जुषस्व प्रति चैना गृहाण जातवेदः ॥ १४ ॥
तार्धाधीरग्ने समिधः प्रति गृह्णाह्यर्चिषा । जहातु क्रव्याद्वृषं यो अस्य मांसं जि-
हीर्षति ॥ १५ ॥

॥ ३० ॥ आवर्तस्त आवर्तः परावर्तस्त आवर्तः । इहैव भव मा नुगा मा
पूर्वाननु गाः । पितृनुसुं बध्नामि ते दृढम् ॥ १ ॥ यत् त्वामिच्छेः पुरुषः स्वो
यदरुणो जनः । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते ॥ २ ॥ यद् दुद्रोर्हिथ
शेषिषे स्त्रियै पुंसि अर्चित्त्या । उन्मो० ॥ ३ ॥ यदेनसो मातृकृताच्छेषं पितृकृताश्च
यत् । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते ॥ ४ ॥ यत् ते माता यत् ते पिता
जामिभ्राता च सर्जतः । प्रत्यक् सैवस्व भेषजं जरदष्टिं कृणोमि त्वा ॥ ५ ॥
इहैधि पुरुष सर्वेण मनसा सह । हृता यमस्य मानु गा अधि जीवपुरा इहि ॥ ६ ॥
अनुहृताः पुनरेहि विद्वानुदयनं पथः । आगेहेणमाक्रमणं जीवतो जीवतोयनम्
॥ ७ ॥ मा विभेन मरिष्यमि जरदष्टिं कृणोमि त्वा । निरवोचमहं यत्तममङ्गभ्यो
अङ्गज्वरं तव ॥ ८ ॥ अङ्गभेदो अङ्गज्वरो यश्च ते हृदयामयः । यत्तमः श्येन
इव प्रापेत्तद् वाचा साढः परस्तराम् ॥ ९ ॥ ऋषीं बोधप्रती बोधावस्वप्नो यश्च
जागृविः । तौ ते प्राणस्य गोप्तारौ दिवा नक्तं च जागृताम् ॥ १० ॥ अयमग्नि-
रूपस्य इह सूर्य उदैतु ते । उदैहि मृत्योर्गर्भरात् कृष्णाच्चित् तममस्परि ॥ ११ ॥
नमो यमाय नमो अस्तु मृत्यवे नमः पितृभ्य उत ये नयन्ति । उत्पारणस्य यो
वेद तमग्निं पुरा दधेस्मा अरिष्टतानये ॥ १२ ॥ एतु प्राण एतु मन एतु चक्षुर-
थो बलम् । शरीरमस्य सं विदां तन् पद्ध्यां प्रति तिष्ठतु ॥ १३ ॥ प्राणेनाग्ने
चक्षुषा सं सृजेमं समीरय तन्वांसं बलेन । वेत्थामृतस्य मा नु गान्मा नु भूमिगृ-
हो भुवत् ॥ १४ ॥ मा ते प्राण उप दसन्मो अपानोपि धायिते । सूर्यस्त्वाधिप-
तिर्मृत्योरुदायच्छतु ररिमभिः ॥ १५ ॥ इयमन्तर्वदति जिह्वा बद्धा पनिष्पदा ।
त्वया यक्ष्मं निरवोचं शतं रोपीश्च तत्कमनः ॥ १६ ॥ अयं लोकः प्रियतमो देवा-
नामपराजितः । यस्मै त्वमिह मृत्यवे दिष्टः पुरुष जज्ञिषे । स च त्वानु ह्वयामसि
मा पुस जरसो मृथाः ॥ १७ ॥

॥ ३१ ॥ यां ते चक्रुरामे पात्रे यां चक्रुर्मिश्रधान्ये । आमे मांसे कृत्या यां
चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ १ ॥ यां ते चक्रुः कृकवाकावजे वा यां कुरी-

रिणि । अ॒व्यां ते कृ॒त्यां यां० ॥ २ ॥ यां ते च॒कुरेक॑शफे प॒शूना॑मु॒भया॑दति ।
 ग॒र्दभे॑ कृ॒त्यां यां० ॥ ३ ॥ यां ते च॒कुरेमू॑लायां व॒लगं वा॑ न॒रा॒च्याम् । क्षेत्रे॑ ते
 कृ॒त्यां यां० ॥ ४ ॥ यां ते च॒कुर्गा॑र्हपत्ये पू॒र्वा॒ग्ना॒नुत॑ दु॒श्चितः॑ । शा॒लायां॑ कृ॒त्यां
 यां० ॥ ५ ॥ यां ते च॒क्रुः स॒भायां॑ यां च॒कुरधि॑देवने । अ॒क्षेपु॑ कृ॒त्यां यां० ॥ ६ ॥
 यां ते च॒क्रुः से॒नायां॑ यां च॒कुरि॑ष्यायुधे । दु॒न्द॒भा कृ॒त्यां यां० ॥ ७ ॥ यां ते
 कृ॒त्यां कूपै॑व॒दधुः॑ श॒मश॑ने वा॒ निच॑रन्तुः । स॒न्नानि॑ कृ॒त्यां यां च॒क्रुः पुनः॑ प्र॒ति
 ह॒रामि॑ ताम् ॥ ८ ॥ यां ते च॒क्रुः पु॒रुपा॑स्थे अ॒र्ना संक॑सुके च॒ याम् । मू॒कं नि॒-
 दा॑हं क॒व्यादं॑ पुनः॑ प्र॒ति ह॒रामि॑ ताम् ॥ ९ ॥ अ॒र्पये॑ना ज॒भारि॑णां तां प॒थेतः॑ प्र
 हि॒राम॑सि । अ॒धीरो॑ म॒र्या॒धरि॑भ्यः सं ज॒भारा॑चित्त्या ॥ १० ॥ यश्च॑कार न श-
 शाक॑ कर्तुं श॒श्रे पा॑दम॒हगु॑रिम् । च॒कार॑ भ॒द्रम॑म्म॒भ्यम॑भगो भ॒गव॑द्भ्यः ॥ ११ ॥
 कृ॒त्याकृ॑तं व॒लगि॑नं मू॒लिनं॑ श॒पथे॑र्यम् । इ॒द्र॒स्तं ह॑न्तु म॒हता॑ व॒धेना॑ग्निर्वि॒ध्यत्व॑-
 स्तया ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ पञ्चमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ पष्ठं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ दोषो गाय बृहद गाय धुमद्वेहि । आथर्वेण स्तुहि देवं सवितारम्
॥ १ ॥ तमुं पुहि यो अन्तः सिन्धोः सूनुः । मृत्यस्य युवान् मद्रोयवाचं सुशेवम्
॥ २ ॥ स धा नो देवः सविता साविपदमृतानि भूरि । उभे सुष्टुता सुगातैव ॥ ३ ॥

॥ २ ॥ इन्द्राय सोममृत्विजः सुनोता च धावत । स्तोतुर्यो वचः शृण्वद्वचं
च मे ॥ १ ॥ आ यं विशन्तीन्देवा वयां न वृक्षमन्धसः । विरिग्निन् वि मृधो जहि
रक्षस्विनीः ॥ २ ॥ सुनोता सोमपावने सोममिन्द्राय वज्रिणे । युवाजेतेशानः स
पुरुष्टुतः ॥ ३ ॥

॥ ३ ॥ पातं न इन्द्रापूषणादितिः पान्तु मरुतः । अपां नपात् सिन्धवः सप्त
पातन् पातु नो विष्णुरुन द्यौः ॥ १ ॥ पातां नो द्यावापृथिवी अभिष्टये पातु ग्रावा
पातु सोमो नो अंहसः । पातु नो देवी शुभगा सरस्वती पान्वग्निः शिवा ये अस्य
पायवः ॥ २ ॥ पातां नो देवाश्चिना शुभस्पती उपासानक्रोत न उरुष्यताम् ।
अपां नपादभिहुती गयस्य चिद् देव त्वष्टर्वधेय सर्वतातये ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ त्वष्टा मे देव्यं वचः पर्जन्यो ब्रह्मणस्पतिः । पुत्रैर्भर्तृभिरदितिर्नु पातु
नो दुष्टं त्रायमाणं सहः ॥ १ ॥ अंशो भगो वरुणो मित्रो अयेमादितिः पान्तु
मरुतः । अप तस्य द्वेषो गमेदभिहुतो यावयच्छत्रुमन्तितम् ॥ २ ॥ धिये समश्चिना
प्रावतं न उरुष्या ण उरुज्मन् न प्रयुच्छन् । द्यौः ष्पितर्यावय दुच्छुना या ॥ ३ ॥

॥ ५ ॥ उदेनमुच्चरं नयाग्रे घृतेनाहुत । समेनं वर्चसा सृज प्रजया च बह्वं
कृधि ॥ १ ॥ इन्द्रेमं प्रतरं कृधि सजातानामसद् वशी । रायस्पोषेण सं सृज
जीवातवे जरसे नय ॥ २ ॥ यस्य कृण्मो हविर्गृहे तमग्ने वर्धया त्वम् । तस्मै सोमो
अधि ब्रवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

॥६॥ योऽस्मान् ब्रह्मणस्पते देवो अभिमन्यते । सर्वं तं रन्धयासि मे यजमानाय सुन्वते ॥ १ ॥ यो नः सोम सुशंसिनो दुःशंस आदिदेशति । वज्रेणास्य मुखं जहि स संपिष्टो अपायति ॥ २ ॥ यो नः सोमाभिदासति सनाभिर्यश्च निष्यः । अप तस्य बलं तिर महीव द्यौर्वधुत्मना ॥ ३ ॥

॥ ७ ॥ येन सोमादितिः पथा मित्रा वा यन्त्यद्रुहः । तेना नोवसा गहि ॥ १ ॥ येन सोम साहन्त्यासुरान् रन्धयासि नः । तेना नो अधि वोचत ॥ २ ॥ येन देवा असुराणामोजांस्यवृणीध्वम् । तेना नः शर्म यच्छत ॥ ३ ॥

॥ ८ ॥ यथा वृक्षं लिङ्गजा समन्तं परिपस्वजे । एवा परिष्वजस्व मां यथा-
मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ १ ॥ यथा सुप्रणः प्रपन् पक्षौ निहन्ति
भूम्याम् । एवा नि हन्मि ते मनो यथा मां ॥ २ ॥ यथेपे द्यावापृथिवी सद्यः
पर्येति सूर्यः । एवा पर्येमि ते मनो यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ ३ ॥

॥ ९ ॥ वाञ्छ मे तन्वं पादौ वाञ्छाक्षर्यो वाञ्छ सक्थर्यो । अक्षर्यो वृषण्यन्त्याः
केशा मां ते कामेन शुष्यन्तु ॥ १ ॥ मम त्वा दोषाणि श्रिपै कृणोमि हृदयश्रि-
षम् । यथा मम कृतावसो मम चित्तमुपायसि ॥ २ ॥ यासां नाभिरारहेणं हृदि
संवर्ननं कृतम् । गावो घृतस्य मातरोमं सं वानयन्तु मे ॥ ३ ॥

॥ १० ॥ पृथिव्यै श्रोत्राय वनस्पतिभ्योग्नयेधिपतये स्वाहा ॥ १ ॥ प्राणा-
यान्तरिक्षाय वयोभ्यो वायवेधिपतये स्वाहा ॥ २ ॥ दिवे चक्षुषे नक्षत्रेभ्यः सूर्या-
याधिपतये स्वाहा ॥ ३ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ११ ॥ शमीमश्वत्थ आरूढस्तत्र पुंसुवनं कृतम् । तद् वै पुत्रस्य वेदनं तत्
स्त्रीष्वा मरामसि ॥ १ ॥ पुंसि वै रेतो भवति तत् स्त्रियामनु पिच्यते । तद् वै
पुत्रस्य वेदनं तत् प्रजापतिरब्रवीत् ॥ २ ॥ प्रजापतिरनुमतिः सिनीवान्यचीकृ-
पत् । सैषूयमन्यत्र दधत् पुमांसमु दधदिह ॥ ३ ॥

॥ १२ ॥ परि धामिब सूर्योहीनां जनिमागमम् । रात्री जगदिवान्यदुंसात्

तेना ते वारये विषम् ॥ १ ॥ यद् ब्रह्मभिर्यदृषिभिर्यद् देवैर्विदितं पुरा । यद् भूतं
मर्त्यमासन्वत तेना ते वारये विषम् ॥ २ ॥ मध्वा पृश्ने नद्यः पर्वता गिरयो मधु ।
मधु परुष्णी शीपाला शमास्ने अस्तु शं हृदे ॥ ३ ॥

॥ १३ ॥ नमो देववधेभ्यो नमो राजवधेभ्यः । अथो ये विश्यानां वधा-
स्तेभ्यो मृत्यो नमोस्तु ते ॥ १ ॥ नमस्ते अधिवाकाय परावाकाय ते नमः । सु-
मृत्यै मृत्यो ते नमो दुर्मृत्यै तं इदं नमः ॥ २ ॥ नमस्ते यातुधानेभ्यो नमस्ते भे-
षजेभ्यः । नमस्ते मृत्यो मूर्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्य इदं नमः ॥ ३ ॥

॥ १४ ॥ अस्थिसंसं परुसंसमास्थितं हृदयामयम् । घलासं सर्वं नाशया-
ज्जेष्टा यश्च पर्वसु ॥ १ ॥ निर्वलासं बलासिनः क्षिणोमि मुष्करं यथा । छिन-
द्वयस्य बन्धनं मूलमुर्वा इव ॥ २ ॥ निर्वलासेतः प्र पताशुक्रः शिशुको यथा ।
अथो इष्ट इव हायनोप द्राक्षवीरहा ॥ ३ ॥

॥ १५ ॥ उत्तमो अस्योपधीनां तव वृक्षा उपस्तयः । उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं
यो अस्मां अभिदासति ॥ १ ॥ सैवन्धुश्चासवन्धुश्च यो अस्मां अभिदासति ।
तेषां सा वृक्षाणामिवाहं भूयासमुत्तमः ॥ २ ॥ यथा सोम ओपधीनामुत्तमो ह-
विषां कृतः । तलाशा वृक्षाणामिवाहं भूयासमुत्तमः ॥ ३ ॥

॥ १६ ॥ आचयो अनावयो रसस्त उग्र आचयो । आ ते कर्मभमसि
॥ १ ॥ विहल्हो नाम ते पिता मदावती नाम ते माता । स हि न त्वमसि यस्त्व-
मात्मानमावयः ॥ २ ॥ तौविलिकेवलयावायमैलव ऐलयीत् । बभ्रुश्च बभ्रुकर्ण-
श्चापेहि निराल ॥ ३ ॥ अलसालामि पूर्वा मिलाजालास्युत्तरा । नीलागल-
साला ॥ ४ ॥

॥ १७ ॥ यथेयं पृथिवी मही भूतानां गर्भमादधे । एवा ते धियतां गर्भो अ-
नुसृतुं सर्वितवे ॥ १ ॥ यथेयं पृथिवी मही दाधारेमान् वनस्पतीन् । एवा० ॥ २ ॥
यथेयं पृथिवी मही दाधार पर्वतान् गिरीन् । एवा० ॥ ३ ॥ यथेयं पृथिवी मही
दाधार विष्टितं जगत् । एवा ते धियतां गर्भो अनु सृतुं सर्वितवे ॥ ४ ॥

॥ १८ ॥ ईर्ष्याया भ्राजिं प्रथमां प्रथमस्या उतापराम् । अग्निं हृदय्यं-

शोकं तं ते निर्वीपयामसि ॥ १ ॥ यथा भूमिर्मृतमना मृतान्मृतमनस्तरा । यथोत
मधुपो मन एवेर्वीर्भुतं मनः ॥ २ ॥ अदो यत् ते हृदि श्रितं मनस्कं पतयिष्णु
कम् । ततस्त इर्या मुञ्चामि निरुष्माणं दत्तेरिव ॥ ३ ॥

॥ १६ ॥ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनवो धिया । पुनन्तु विश्वा भूतानि
पर्वमानः पुनातु मा ॥ १ ॥ पर्वमानः पुनातु मा कन्वे दत्ताय जीवसे । अथो
अरिष्टतातये ॥ २ ॥ उमाभ्यां देव सवितः पवित्रेण रावेन च । अस्मान् पुनीहि
चक्षसे ॥ ३ ॥

॥ २० ॥ अग्नेरिवास्य दहत एति शुष्मिण उनेव मत्तो विलयन्नपायति ।
अन्यमस्मदिच्छतु कं चिदव्रतस्तपुर्विधाय नमो अस्तु तन्मने ॥ १ ॥ नमो रुद्राय
नमो अस्तु तन्मने नमो राज्ञे वरुणाय त्विषीमते । नमो दिवे नमः पृथिव्ये नम
ओषधीभ्यः ॥ २ ॥ अयं यो अभिशोचयिष्णुर्विश्वा रूपाणि हरिता कृणोषि ।
तस्मै तेरुणाय वभ्रवे नमः कृणोमि वन्याय तन्मने ॥ ३ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ २१ ॥ इमा यास्तिस्रः पृथिवीस्तासां ह भूमिरुत्तमा । तामामर्धि त्वचो
अहं भेषजं समु जग्रमम् ॥ १ ॥ श्रेष्ठमसि भेषजानां वसिष्ठं वीरुधानाम् । सोमो
भग इव यामेषु देवेषु वरुणो यथा ॥ २ ॥ रवेतीरनाश्रुपः सिपासवः सिपासथ ।
उत स्थ केशदंष्ट्रणीरयो हं केशवर्धनीः ॥ ३ ॥

॥ २२ ॥ कृष्णं नितानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत् पतन्ति । त
आववृत्रन्सदनादृतस्यादिद् घृतेन पृथिवी व्युदः ॥ १ ॥ पर्यस्वतीः कृणुथाप
ओषधीः शिवा यदेजथा मरुतो रुमवक्षसः । ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वत यत्रा
नरो मरुतः मिञ्चथा मधु ॥ २ ॥ उदमुतो मरुतस्तां हर्यत वृष्टिया विश्वा निवर्त-
स्पृणाति । एजाति ग्लहा कन्येव तुन्नैरुं तुन्दाना पत्येव जाया ॥ ३ ॥

॥ २३ ॥ सस्रुषीस्तदवमो दिवा नक्तं च सस्रुषीः । वरेण्यक्रतुरहमपो देवीरुप-
ह्वये ॥ १ ॥ ओता आपः कर्मण्याः मुञ्चन्वितः प्रणीतये । सद्यः कृण्वन्त्वेतवे ॥ २ ॥
देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्तु मानुषाः । शं नो भवन्त्वप ओषधीः शिवाः ॥ ३ ॥

॥ २४ ॥ हिमवतः प्र स्रवन्ति सिन्धौ समह संगमः । आपौ ह मद्यं तद् दे-
वीर्ददन् हृद्योत् भेषजम् ॥ १ ॥ यन्मे अच्योरादिद्योत् पाषाण्योः प्रपदोश्च यत् ।
आपस्तत् सर्वं निष्करन् भिपजां सुमिषक्रमाः ॥ २ ॥ सिन्धुपत्नीः सिन्धुरात्रीः
सर्वा या नद्यस्थन । दत्त नस्तस्य भेषजं तेना वो भुनजामहे ॥ ३ ॥

॥ २५ ॥ पञ्च च याः पञ्चाशच्च संयन्ति मन्या अभि । इतस्ताः सर्वा न-
श्यन्तु वाका अपचितामिव ॥ १ ॥ सप्त च याः सप्ततिश्च संयन्ति ग्रैव्या अभि ।
इतस्ताः ० ॥ २ ॥ नव च या नवतिश्च संयन्ति स्कन्ध्या अभि । इतस्ताः सर्वा
नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥ ३ ॥

॥ २६ ॥ अत्र मा पाप्मन्मृज वशी मन मृडयासि नः । आ मा भद्रस्य लोके
पाप्मन् धेद्यविद्वुतम् ॥ १ ॥ यां नः पाप्मन् न जहामि तमु न्वा जहिमो वयम् ।
पथामनु व्या वर्तनेन्यं पाप्मानु पद्यताम् ॥ २ ॥ अन्यत्रास्मन्युच्यतु सहस्राक्षो
अमर्त्यः । यं देषाम तमृच्छतु यमु द्विष्मस्तमिज्जहि ॥ ३ ॥

॥ २७ ॥ देवाः कुपोत इषितो यदिच्छन् दूतो निर्ऋत्या इदमाजगाम । तस्मा
अर्चाम कृणवाम निष्कृतिं शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥ शिवः कुपोत
इषितो नो अम्वनागा देवाः शकुनो गृहं नः । अग्निर्हि विप्रो जुषतां हविर्नः
परिहेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥ २ ॥ हेतिः पक्षिणी न दभात्यस्मानाष्ट्री पदं क-
ण्ठते अग्निधाने । शिवो गोभ्य उत पुरुषेभ्यो नो अस्तु मा नो देवा इह हिंसीत्
कुपोतः ॥ ३ ॥

॥ २८ ॥ अत्रा कुपोतं नुदत प्रणोदमिषं मदन्तः परि गां नयामः । सं लो-
भयन्तो दुरिता पदानि हित्वा न ऊर्जं प्र पदात् पार्थिष्ठः ॥ १ ॥ परीमेऽग्निमर्षतु
परीमे गार्मनेषत । देवेष्वक्रत श्रवः क इमां आ दधर्षति ॥ २ ॥ यः प्रथमः प्र-
वर्तमाससाद् बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानः । योऽस्थेशे द्विपदो यश्चतुष्पदस्तस्मै
यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ ३ ॥

॥ २९ ॥ अमून् हेतिः पतत्रिणीन्येतु यदुलूको वदति मोघमेतत् । यद् वा कुपोतः
पदमन्यो कुर्याति ॥ १ ॥ यौ ते दूतौ निर्ऋत इदमेतोप्रहितौ प्रहितौ वा गृहं नः ।

कपोतोलूकाभ्यामर्पदं तदस्तु ॥ २ ॥ अथैरहत्यायेदमा पंपत्यात् सुवीरताया
इदमा संपद्यात् । पराङ्घ्रि परा वट पराचीमनु संवतम् । यथा यमस्य त्वा गृहेरसं
प्रतिचारकशानाभूकं प्रतिचारकशान् ॥ ३ ॥

॥ ३० ॥ देवा इमं मधुना संयुतं यवं सरस्वत्यामधि मृणावचर्कषुः । इन्द्र
आसीत् सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन् मरुतः मुदानवः ॥ १ ॥ यस्ते मदी-
वकेशो विकेशो येनाभिहस्यं पुरुषं कृणोषि । आरात् त्वदन्या वनानि वृक्षि त्वं
शमि शतवल्शा वि रोह ॥ २ ॥ बृहत् पलाशे सुभगे वर्षे बृद्ध ऋतावरि मातेव
पुत्रेभ्यो मृडकेशेभ्यः शमि ॥ ३ ॥

॥ ३१ ॥ आयं गौः पृश्निरक्रपीदमदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्त्स्वः ॥ १ ॥
अन्तश्चरति रोचना अस्य प्राणादपानतः । व्यस्यन्महिषः स्वः ॥ २ ॥ त्रिंशद्
धामा वि राजति वाक् पतङ्गो अंशिथियत् । प्रति वस्तोरहर्द्युभिः ॥ ३ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ३२ ॥ अन्तर्द्वि जुहुतास्वेतद् यातुधानक्षयणं घृतेन । आराद् रक्षांसि
प्रति दह त्वमग्ने न नो गृहाणामुप तीतपामि ॥ १ ॥ रुद्रो वो मीवा अशरैत् पि-
शाचाः पृष्टीर्वोषि शृणातु यातुधानाः । वीरुद् वो विश्वतोर्वीर्या यमेन समजी-
गमत ॥ २ ॥ अभयं मित्रावरुणा विहास्तु नोर्चिपात्रियो नुदतं प्रतीचः । मा
ज्ञातारं मा प्रतिष्ठां विदन्त मिथो विघ्नाना उप यन्तु मृत्युम् ॥ ३ ॥

॥ ३३ ॥ यस्येदमा रजो युजस्तुजे जनावनं स्वः । इन्द्रस्य रन्त्यं बृहत् ॥ १ ॥
नाधृष आ दधृषते धृषाणो धृषितः शर्वः । पुरा यथा व्यथिः अत्र इन्द्रस्य ना-
धृषे शर्वः ॥ २ ॥ स नो ददातु तां शयिमुखं पिशङ्गं संदशम् । इन्द्रः पतिस्तुविष्टमो
जनेष्वा ॥ ३ ॥

॥ ३४ ॥ प्राग्नये वाचमीरय वृषभार्य क्षितीनाम् । स नः पर्षदति विषः ॥ १ ॥
यो रक्षांसि निजूर्वत्यग्निस्तिग्मेन शोचिषा । स० ॥ २ ॥ यः परस्याः परावत-

स्तिरो धन्वातिरोचते । स० ॥ ३ ॥ यो विश्वाभि विषरयति ध्रुवना सं च पश्यति ।
स० ॥ ४ ॥ यो अस्य पारे रजसः शुक्रो अग्निरजायत । सनः पर्षदति द्विषः ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ वैश्वानरो न ऊतय आ प्र यातु परावतः । अग्निर्नः सुष्टीरुप ॥ १ ॥
वैश्वानरो न आगमदिमं यज्ञं सजूरुप । अग्निरुक्थेष्वं हंसु ॥ २ ॥ वैश्वानरो-
ङ्गिरसां स्तोममुक्थं च चाकलपत् । एषु घृम्नं स्वर्यमत् ॥ ३ ॥

॥ ३६ ॥ ऋतावानि वैश्वानरमुतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं घर्ममीमहे ॥ १ ॥
स विश्वा प्रति चाकलप ऋतूरुत् सृजते वशी । यज्ञस्य वयं उत्तिरन् ॥ २ ॥ अग्निः
परेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य । सम्राडेको वि राजति ॥ ३ ॥

॥ ३७ ॥ उप प्रागात् सहस्राक्षो युक्ता शपथो रथम् । शप्तारमन्विच्छन् मम
वृकं इवाविमतो गृहम् ॥ १ ॥ परिणो वृद्धि शपथ हृदमग्निरिवा दहन् । शप्ता-
रमत्र नो जहि दिवो वृक्षमिवाशनिः ॥ २ ॥ यो नः शपादशपतः शपतो यश्च
नः शपात् । शुने पेषमिवा वक्षामं तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे ॥ ३ ॥

॥ ३८ ॥ सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ त्विपरिमौ ब्राह्मणे सूर्ये या । इन्द्रं या
देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ १ ॥ या हस्तिर्नि द्वीपिनि या हि-
रये त्विपरिप्सु गोषु या पुरुषेषु । इन्द्रं० ॥ २ ॥ रथे अक्षेर्षुभस्य वाजे वार्ते
पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । इन्द्रं० ॥ ३ ॥ राजन्ये दुन्दुभावायता यामश्वस्य वाजे
पुरुषस्य मायौ । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ ४ ॥

॥ ३९ ॥ यशो हविर्वर्धतामिन्द्रं जूतं सहस्रवीर्यं सुभृतं सहस्कृतम् । प्रसर्त्ता-
णमनु दीर्घाय चक्षसे हविष्यन्तं मा वर्धय ज्येष्ठतातये ॥ १ ॥ अच्छा न इन्द्रं यशसं
यशोभिर्यशस्विनं नमसाना विधेम । स नो रास्व राष्ट्रमिन्द्रं जूतं तस्यते रातो यशसः
स्याम ॥ २ ॥ यशा इन्द्रोयशा अग्निर्यशाः सोमो अजायत । यशा विश्वस्य भूत-
स्याहमस्मि यशस्तमः ॥ ३ ॥

॥ ४० ॥ अभयं द्यावापृथिवी इहास्तु नोभयं सोमः सविता नः कृणोतु ।
अभयं नोस्तूर्वाऽन्तरिक्षं सप्तऋषीणां च हविषाभयं नो अस्तु ॥ १ ॥ अस्मै ग्रामाय

प्रदिशश्चतस्र ऊर्जं सुभूतं स्वस्ति संविता नः कृणोतु । अशञ्चिन्द्रो अमयं नः कृ-
णोत्वान्यत्र राज्ञामभियातु मन्युः ॥ २ ॥ अनमित्रं नो अधरादनमित्रं न उत्तरात् ।
इन्द्रानमित्रं नः पश्चार्दनमित्रं पुरस्कृधि ॥ ३ ॥

॥ ४१ ॥ मनसे चेतसे धिय आकूतय उत चित्तये । मृत्यै श्रुताय चतसे विधेम
हविषा वयम् ॥ १ ॥ अपानाय व्यानार्य प्राणाय भूरिधायसे । सरस्वत्या उरुव्य-
चै विधेम हविषा वयम् ॥ २ ॥ मा नो हासिपुक्तेर्पयो दैव्या ये तनूपा ये न-
स्तन्वस्तनूजाः । अमर्त्या मर्त्या अभि नः सचध्वमायुर्धत्त प्रतरं जीवसे नः ॥ ३ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ४२ ॥ अत्र ज्यामिव धन्वनो मन्युं तनोमि ते हृदः । यथा संमनसौ
भूत्वा सखायाविव सचावहै ॥ १ ॥ सखायाविव सचावहा अत्र मन्युं तनोमि ते ।
अधस्ते अरमनो मन्युमुपास्यामि यो गुरुः ॥ २ ॥ अभि तिष्ठामि ते मन्युं पाष्यर्था
प्रपदेन च । यथाविशो न वादिपो मम चित्तमुपायसि ॥ ३ ॥

॥ ४३ ॥ अयं दुर्भो विमन्युकः स्वाय चारुणाय च । मन्योर्विमन्युकस्यायं
मन्युशर्मन उच्यते ॥ १ ॥ अयं यो भूरिमूलः समुद्रमवतिष्ठति । दुर्भः पृथिव्या
उत्थितो मन्युशर्मन उच्यते ॥ २ ॥ वि ते हनव्यां शरणिं वि ते मुक्यां नयामसि ।
यथाविशो न वादिपो मम चित्तमुपायसि ॥ ३ ॥

॥ ४४ ॥ अस्थाद् द्यौरस्थात् पृथिव्यस्थाद् विश्वमिदं जगत् । अस्थुर्वृक्षा
ऊर्ध्वस्वप्नास्तिष्ठाद् रोगो अयं तव ॥ १ ॥ शतं या भेषजानि ते सहस्रं संगतावि
च । श्रेष्ठमास्त्रावभेषजं वसिष्ठं रोगनार्शनम् ॥ २ ॥ रुद्रस्य मूर्ध्न्यस्य मृतस्य नाभिः ।
विषाणका नाम वा असि पितृणां मूलादुत्थिता वातीकुलनार्शनी ॥ ३ ॥

॥ ४५ ॥ परोपेहि मनस्याप किमशस्तानि शंससि । परोहि न त्वा कामये
वृक्षा वनानि सं चर गृहेषु गोषु मे मनः ॥ १ ॥ अवशसा निःशसा यत्
पराशसोपारिम जाग्रतो यत् स्वपन्तः । अग्निर्विश्वान्यप दुष्कृतान्य जुष्टान्यारे

अस्मद् दधातु ॥ २ ॥ यदिन्द्र ब्रह्मणस्पतेपि मृषा चरामसि । प्रचेता न
आङ्गिरसो दुर्गितात् पात्वंहसः ॥ ३ ॥

॥ ४६ ॥ यो न जीवोसि न मृतो देवानाममृतगर्भोसि स्वप्न । वरुणानी
ते माता यमः पिताररुर्नामासि ॥ १ ॥ विश्वे ते स्वप्न जनित्र देवजामीनां पुत्रो-
सि यमस्य करणः । अन्तर्कोसि मृत्युरासि । तं त्वा स्वप्न तथा सं बिभ्र स नः
स्वप्न दुष्वप्न्यात् पाहि ॥ २ ॥ यथा कलां यथा शफं यथर्णं संनयन्ति । एवा
दुष्वप्न्यं सर्वं द्विषते सं नयामसि ॥ ३ ॥

॥ ४७ ॥ अग्निः प्रातः सर्वने पात्वस्मान् वैश्वानरो विश्वकृद् विश्वशोभूः ।
स नः पावको द्रविणे दधात्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम ॥ १ ॥ विश्वेदेवा मरुत
इन्द्रो अस्मानस्मिन् द्वितीये सर्वने न जघुः । आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं
देवानां सुमतौ स्याम ॥ २ ॥ इदं तृतीयं सर्वनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त ।
ते सौधन्वनाः स्वरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वस्यो नयन्तु ॥ ३ ॥

॥ ४८ ॥ श्येनोसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा रभे । स्वस्ति मा सं वहास्य
यज्ञस्योदचि स्वाहा ॥ १ ॥ ऋभुरासि जगच्छन्दा अनु त्वा रभे । ० ॥ २ ॥
वृषासि त्रिष्टुच्छन्दा अनु त्वा रभे । स्वस्ति मा सं वहास्य यज्ञस्यो दचि स्वाहा ॥ ३ ॥

॥ ४९ ॥ नहि ते अग्रे तन्वः क्रूरमानंश मर्त्यैः । कृपिर्बभस्ति तेज्जनं स्वं
जरायु गौरिव ॥ १ ॥ मेष इव वै सं च वि चोर्वच्यसे यदुत्तरद्रावुपरश्च स्वादतः ।
शीर्ष्णा शिरोप्ससाप्सो अर्दयंशून् बभस्ति हरितेभिरासभिः ॥ २ ॥ सुपर्णा
वाचमकृतोप द्यव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः । नि यन्नियन्त्युपरस्य निष्कृतिं
पुरु रेतो दधिरे सूर्यभितः ॥ ३ ॥

॥ ५० ॥ इतं तदं समङ्गमाखमर्धिना छिन्तं शिरो अपि पृष्टीः शृणीतम् ।
यवाग्ने ददानर्पिनह्यतं मुखमयामयं कृणुतं धान्याय ॥ १ ॥ तर्दहै पतङ्गहै जम्भ
हा उप कस । ब्रह्मे वा संस्थितं हविरनदन्त इमान् यवानर्हिसन्तो अपोदित
॥ २ ॥ तर्दापिते वर्षापते तृष्टजम्भा आ शृणोत मे । य आरण्या व्यङ्गरा ये के
च स्थ व्यङ्गरास्तान्त्सर्वान् जम्मयामसि ॥ ३ ॥

॥ ५१ ॥ वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अति द्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ १ ॥ आपो अस्मान् मातरः सूदयन्तु घृतेन नो घृतप्वः पुनन्तु । विश्वं हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरुदिदाभ्यः शुचिरा पूत एमि ॥ २ ॥ यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरन्ति । अचित्त्या चेत् तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ ५२ ॥ उत् सूर्यो दिव एति पुरो रक्षामि निजूर्वेन् । आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥ १ ॥ नि गावो गोष्ठे असदन् नि मुगासो अविचत । न्युर्मर्यो नदीनां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥ २ ॥ आयुर्दद विप्रश्चितं श्रुतां कण्वस्य वीरुषम् । आभारिषं विश्वभैषजीमसा दृष्टान् नि शमयत् ॥ ३ ॥

॥ ५३ ॥ द्यौश्च म इदं पृथिवी च प्रचेतसौ शुक्रो बृहन् दक्षिणया पिपतु । अनु स्वधा चिकितां सोमो अग्निर्वायुर्नः पातु सविता भगश्च ॥ १ ॥ पुनः प्राणः पुनरात्मा न ऐतु पुनश्चक्षुः पुनरसुर्न ऐतु । वेश्वानरो नो अदब्धस्तनूपा अन्तस्तिष्ठाति दुरितानि विश्वा ॥ २ ॥ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिर्गन्महि मनसा सं शिवेन । त्वष्टा नो अत्र वरीयः कृणोत्वन्तु नो माष्टु तन्वोऽयद् विरिष्टम् ॥ ३ ॥

॥ ५४ ॥ इदं तद् युज उत्तरमिन्द्रं शुम्भाम्यष्टये । अस्य क्षत्रं श्रियं महीं वृष्टिर्विव वर्धया तृणम् ॥ १ ॥ अस्मै क्षत्रमग्नीषोमावस्मै धारयतं गयिम् । इमं राष्ट्रस्याभिवर्गे कृणुतं युज उत्तरम् ॥ २ ॥ सर्वन्धुश्चासंबन्धुश्च यो अस्मां अभिदासति । सर्वं तं रन्धयासि मे यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥

॥ ५५ ॥ ये पन्थानो बृहवो देवयानां अन्तरा धावापृथिवी संचरन्ति । तेषामज्या नि यतमो बहाति तस्मै मा देवाः परि धत्तेह सर्वे ॥ १ ॥ ग्रीष्मो ह्यमन्तः शिशिरो वसन्तः शरद् वर्षाः स्विते नो दधात । आ नो गोषु भजता प्रजायां निवात इद् वः शरणे स्याम ॥ २ ॥ इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता बृहन्नमः । तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ३ ॥

॥ ५६ ॥ मा नो देवा अर्हिर्वधीत् सतोकान्तसहपूरुषान् । संयतं न वि-
ष्परद् व्याप्तं न सं यमममो देवजनेभ्यः ॥ १ ॥ नमोस्त्वसिताय नमस्तिर-
श्चिराजये । स्वजाय बभ्रवे नमो नमो देवजनेभ्यः ॥ २ ॥ सं ते हन्मि दत्ता
दतः समु ते हन्वा हनू । सं ते जिह्वाया जिह्वां सम्वास्नाह आस्यम् ॥ ३ ॥

॥ ५७ ॥ इदमिद् वा उ भेषजमिदं रुद्रस्य भेषजम् । येनेपुमेकतेजनां शतश-
ल्यामपब्रवत् ॥ १ ॥ जालापेणाभि पिञ्चत जालापेणोप सिञ्चत् । जालापमुग्रं
भेषजं तेन नो मृड जीवसे ॥ २ ॥ शं च नो मयश्च नो मा च नः किं चनाम-
मत् । चमा रपो विश्वं नो अस्तु भेषजं सर्वं नो अस्तु भेषजम् ॥ ५ ॥

॥ ५८ ॥ यशसं मेन्द्रो मयवान् कृणोतु यशसं द्यावापृथिवी उभे इमे । य-
शसं मा देवः सविता कृणोतु प्रियो दातुर्दक्षिणाया इह स्याम् ॥ १ ॥ यथेन्द्रो
द्यावापृथिव्योर्यशस्वान् यथाप ओषधीषु यशस्वतीः । एवा विश्वेषु देवेषु वयं स-
र्वेषु यशसः स्याम ॥ २ ॥ यशा इन्द्रो यशा अग्निर्यशाः सोमो अजायत । यशा
विश्वस्य भूतस्याहमस्मि यशस्तमः ॥ ३ ॥

॥ ५९ ॥ अनडुद्भ्यस्त्वं प्रथमं धेनुभ्यस्त्वमरुन्धति । अधेनवे वयसे शर्म यच्छ
चतुष्पदे ॥ १ ॥ शर्म यच्छन्वोषधिः सह देवीररुन्धती । कर्तु पर्यस्वन्तं गोष्ठमयक्ष्मो
उत पूरुषान् ॥ २ ॥ विश्वरूपां सुभगामच्छावदामि जीवताम् । सा नो रुद्रस्यास्तां
हेति दूरं नयतु गोभ्यः ॥ ३ ॥

॥ ६० ॥ अयमा यात्यर्यमा पुरस्ताद् विषितस्तुपः । अस्या इच्छन्नमुवै प-
तिमुत जायामजानये ॥ १ ॥ अश्रमदियमर्यमन्नन्यासां समनं यती । अन्नो न्वर्यमन्न-
स्या अन्याः समनमारयति ॥ २ ॥ धाता दाधार पृथिवीं धाता द्यामुत सूर्यम् । धा-
तास्या अमुवै पतिं दधातु प्रतिक्राम्यम् ॥ ३ ॥

॥ ६१ ॥ मह्यमापो मधुमदेरयन्तां मह्यं सरो अभरज्ज्योतिषेकम् । मह्यं
देवा उत विश्वे तपोजा मह्यं देवः सविता व्यचो धात् ॥ १ ॥ अहं विवेच पृ-
थिवीमुत द्यामहमुतूरजनयं सप्त साकम् । अहं सत्यमनृतं यद् वदाभ्यहं देवीं परि

वाचं विशश्च ॥ २ ॥ अहं जजान पृथिवीमुत धामहमुतूरजनयं सप्त सिन्धून् ।
अहं सत्यमनृतं यद् वदामि यो अग्नीषोमावजुषे सखाया ॥ ३ ॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ ६२ ॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्नः पुनातु वार्तः प्राणेनैषिरो नभोभिः ।
द्यावापृथिवी पर्यसा पर्यस्वती ऋतावरी यज्ञिये नः पुनीताम् ॥ १ ॥ वैश्वानरीं
सूनृतामा रभध्वं यस्या आशास्तन्वो वीतपृष्ठाः । तया गुणन्तः सधमादेषु वयं
स्याम परयो रयीणाम् ॥ २ ॥ वैश्वानरीं वर्चस आ रभध्वं शुद्धा भवन्तः शु-
चयः पावकाः । इहेडया सधमादं मदन्तो ज्योक् परयेम सूर्यमुच्चरन्तम् ॥ ३ ॥

॥ ६३ ॥ यत् ते देवी निर्वृतिरावन्ध दामं ग्रीवास्त्रिभोक्यं यत् । तत्
ते वि ष्याम्यार्युषे वर्चसे बलायादोमदमन्नमहि प्रसूतः ॥ १ ॥ नमोस्तु ते नि-
र्वृते तिग्मतेजो यस्मयान् वि चृता बन्धपाशान् । यमो मद्यं पुनरित् त्वां ददाति
तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ २ ॥ अयस्मये वृषदे वैधिष इहाभिर्हितो मृत्यु-
भिर्ये सहस्रम् । यमेन त्वं पितृभिः संविदान उत्तमं नाकमधि रोहयेमस् ॥ ३ ॥
संसमिद् युवसे वृषन्नने विश्वान्यय आ । इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥ ४ ॥

॥ ६४ ॥ सं जानीध्वं सं पृच्यध्वं सं वो मनांसि जानताम् । देवा भागं यथा
पूर्वं संजानाना उपासते ॥ १ ॥ समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं व्रतं सह
चित्तमेषाम् । समानेन वो हविषा जुहोमि समानं चेतो अभिसंविशध्वम् ॥ २ ॥
समानी व आकूतिः समाना हृदयानि वः । समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहा-
सति ॥ ३ ॥

॥ ६५ ॥ अवं मन्युरवायतावं बाहू मनोयुजा । पराशर त्वं तेषां पराञ्चं शुष्मं
मर्दयाधा नो रयिमा कृधि ॥ १ ॥ निर्हस्तेभ्यो नर्हस्तं यं देवाः शरुमस्यथ । वृश्वापि
शत्रूणां बाहूननेन हविषाहम् ॥ २ ॥ इन्द्रश्चकार प्रथमं नैर्हस्तमसुरेभ्यः । जयन्तु
सत्त्वानो मम स्थिरेणेन्द्रेण मेदिना ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ निर्हस्तः शत्रुरभिदासन्नस्तु ये सेनाभिर्युधमायन्त्यस्मान् । समर्पये-
न्द्र मइता वषेन द्रात्वेषामघहारो विविद्धः ॥ १ ॥ आतन्वाना आयच्छन्तोस्यन्तो

ये च धारय । निर्हस्ताः शत्रवः स्थनेन्द्रो बोध पराशरीत् ॥ २ ॥ निर्हस्ताः सन्तु
शत्रवोऽङ्गैषां स्लापयामसि । अथैषामिन्द्र वेदांसि शतशो वि भजामहे ॥ ३ ॥

॥ ६७ ॥ परिवर्त्मानि सर्वत इन्द्रः पूषा च सस्रतुः । मुह्यन्त्वद्यामूः सेना
अमित्राणां परस्तराम् ॥ १ ॥ मुढा अमित्राश्चरताशीर्षाणं द्वाहयः । तेषां वो
अग्निमूढानामिन्द्रो हन्तु हरिवरम् ॥ २ ॥ ऐषु नष्ट वृषाजिनं हरिणस्या भियं कृधि ।
पराङ्मुखं एषं त्वर्वाची गौरुपेषतु ॥ ३ ॥

॥ ६८ ॥ आयमगन्तसविता क्षुरेणोष्णेन वाय उदकेनेहि । आदित्या रुद्रा
वसव उन्दन्तु सचेतमः सोमस्य राज्ञो वपत् प्रचेतमः ॥ १ ॥ अदितिः श्मश्रु व-
पत्वाप उन्दन्तु सचेतमः । चिकित्सतु प्रजापतिर्दीर्घायुत्वाय चक्षमे ॥ २ ॥ येना-
वपत् सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् । तेन ब्रह्मणो वपतेदमस्य
गोमानश्चवानयमस्तु प्रजावान् ॥ ३ ॥

॥ ६९ ॥ गिरावर्गगरटिषु हिरण्ये गोषु यद् यशः । सुरायां सिन्धुयमानायां
कीलाले मधु तन्मयि ॥ १ ॥ अश्विना साखेण मा मधुनाङ्गं शुमस्पती ।
यथा भर्गस्वतीं वाचमावदानि जनां अनु ॥ २ ॥ मयि वर्चो अथो यशोथो य-
ज्ञस्य यत् पर्यः । तन्मयि प्रजापतिर्दिवि धार्मिव दंहतु ॥ ३ ॥

॥ ७० ॥ यथा मांसं यथा सुरा यथाक्षा आधिदेवने । यथा पुंसो वृषण्यत
स्त्रियां निहन्यते मनः । एवा तै अघ्नये मनोधि वृत्से नि हन्यताम् ॥ १ ॥
यथा हस्ती हस्तिन्याः पदेन पदमुद्युजे । यथा पुंसो ० । ० ॥ २ ॥ यथा प्रधि-
र्यथोपाधिर्यथा नभ्यं प्रधावधि । यथा पुंसो वृषण्यत स्त्रियां निहन्यते मनः ।
एवा तै अघ्नये मनोधि वृत्से नि हन्यताम् ॥ ३ ॥

॥ ७१ ॥ यदन्नमाग्निं बहुधा विरूपं हिरण्यमश्वमुत गामजामविम् । यदेव किं
च प्रतिजग्रहाहमग्निष्टदोता सुहुतं कृणोतु ॥ १ ॥ यन्मा हुतमहुतमा जगाम दत्तं
पितृभिरनुमतं मनुष्यैः । यस्मान्मे मन उदिव रारजीत्यग्निष्टदोता सुहुतं कृणोतु
॥ २ ॥ यदन्नमब्रध्नतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नत संगृणामि । वैश्वानरस्य महतो
महिम्ना शिवं मष्टं मधुमदस्त्वन्नम् ॥ ३ ॥

॥ ७२ ॥ यथासितः प्रथयते वशाँ अनु वपूँषि कृणवन्नमुरस्य मायया । एवा
ते शेषः सहसायमर्कोऽङ्गेनाङ्गं संसमकं कृणोतु ॥ १ ॥ यथा पसस्तायादरं वातेन
स्थूलभं कृतम् । यावत् परस्वतः पसस्तावत् ते वर्धतां पसः ॥ २ ॥ यावद-
ङ्गीनं पारस्वतं हास्तिनं वार्दभं च यत् । यावदश्वस्य वाजिनस्तावत् ते वर्धतां
पसः ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

॥ ७३ ॥ एह यातु वरुणः सोमो अग्निर्वृहस्पतिर्वसुभिरेह यातु । अस्य
श्रियमुपसंयातु सर्वं उग्रस्य चेतुः संमनसः सजाताः ॥ १ ॥ यो वः शुष्मो ह-
र्दयेष्वन्तराकूतिर्या वो मनसि प्रविष्टा । तान्त्सीधियामि हविषा घृतेन मयि स-
जाता रमतिर्वो अस्तु ॥ २ ॥ इहैव स्तमपं याताध्यस्मत् पूषा परस्तादपथं वः
कृणोतु । वास्तोष्पतिरनु वो जोहवीतु मयि सजाता रमतिर्वो अस्तु ॥ ३ ॥

॥ ७४ ॥ सं वः पृच्यन्तां तन्वः सं मनामि मसु व्रता । सं वोयं ब्रह्मणस्प-
तिर्भगः सं वो अजीगमत् ॥ १ ॥ संज्ञपनं वो मनमोर्धो संज्ञपनं हृदः । अथो म-
गस्य यच्छ्रान्तं तेन संज्ञपयामि वः ॥ २ ॥ यथाधिन्या वसुभिः संवभुवुर्मरुद्भिरग्रा
अर्हणयिमानाः । एवा त्रिणामन्नहृणीयमान इमान जनान्संमनमस्कृधीह ॥ ३ ॥

॥ ७५ ॥ निग्मुं नुद ओकसः सपन्नो यः पृतन्यति । तैर्वाप्येन हविषेन्द्र एनं
पराशरीत् ॥ १ ॥ परमां तं परावतमिन्द्रो नुदतु वृत्रहा । यतो न पुनरायति श-
श्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ २ ॥ एतु तिम्रः परावत एतु पञ्च जना अति । एतु ति-
स्रोति रोचना यतो न पुनरायति । शश्वतीभ्यः समाभ्यो यावत् सूर्यो असद
दिवि ॥ ३ ॥

॥ ७६ ॥ य एनं परिपीदन्ति समादधति चक्षसे । संप्रेद्धो अग्निर्जिह्वाभि-
रुदतु हृदयादधि ॥ १ ॥ अग्नेः सातपनस्याहमायुषे पदमा रभे । अज्जातिर्यस्य
पश्यति धूममुद्यन्तमास्यतः ॥ २ ॥ यो अस्य समिधं वेद क्षत्रियेण समाहिताम् ।
नाभिह्वारे पदं नि दधाति स मृत्यवे ॥ ३ ॥ नैनं घ्नन्ति पर्यायिणो न स्रज्जा अव
गच्छति । अग्नेर्यः क्षत्रियो वेदास्त्राम गृह्णात्यायुषे ॥ ४ ॥

॥ ७७ ॥ अस्थाद् द्यौरस्थात् पृथिव्यस्थाद् विश्वमिदं जगत् । आस्थाने पर्वता
अस्थु स्थाम्न्यश्नो अतिष्ठिपम् ॥ १ ॥ य उदानेद् परार्यणं य उदानण्या यनम् ।
आवर्तनं निवर्तनं यो गोपा अपि तं हुवे ॥ २ ॥ जातवेदो नि वर्तय शतं ते
सन्त्वावृतः । सहस्रं त उपावृतस्ताभिर्नः पुनरा कृधि ॥ ३ ॥

॥ ७८ ॥ तेन भूतेन हविषायमा प्यायतां पुनः । जायां यामस्मा आवा
क्षुस्तां रसेनाभि वर्धताम् ॥ १ ॥ अभि वर्धतां पर्यसाभि राष्ट्रेण वर्धताम् । रय्या
सहस्रवर्चसेमां स्तामनुपक्षितां ॥ २ ॥ त्वष्टा जायामजनयत् त्वष्टास्यै त्वां पतिम् ।
त्वष्टा सहस्रमायूषि दीर्घमायुः कृणोत वाम् ॥ ३ ॥

॥ ७९ ॥ अयं नो नभसस्पतिः संस्फानो अभि रक्षतु । असमार्तिं गृहेषु नः
॥ १ ॥ त्वं नो नभसम्पत ऊर्जे गृहेषु धारय । आ पुष्टमेत्वा वसु ॥ २ ॥ देव
संस्फान सहस्रापोपस्यंशिषे । तस्य नो रास्व तस्य नो धेहि तस्य ते अक्रिवांसः
स्याम ॥ ३ ॥

॥ ८० ॥ अन्तरिक्षेण पतति विश्वा भूतावचाकशत् । शुनो दिव्यस्य यन्म-
हस्तेना ते हविषा विधेम ॥ १ ॥ ये त्रयः कालकाञ्जा दिवि देवा इव श्रिताः ।
तान्सर्वानह उतयेस्मा अरिष्टतानये ॥ २ ॥ अप्सु ते जन्म दिवि ते मधस्यं समुद्रे
अन्तर्महिमाते पृथिव्याम् । शुनो दिव्यस्य यन्महस्तेना ते हविषा विधेम ॥ ३ ॥

॥ ८१ ॥ यन्तामि यच्छमे हस्तावप रक्षांसि सेधासि । प्रजां धनं च गृह्णानः
परिहस्तो अभूदयम् ॥ १ ॥ परिहस्त वि धारय योनिं गर्भाय धातवे । मर्यादे
पुत्रमा धेहि तं त्वमा गमयागमे ॥ २ ॥ यं परिहस्तमविभ्ररदितिः पुत्रकाम्या ।
त्वष्टा तमस्या आ बध्नाद् यथा पुत्रं जनादिति ॥ ३ ॥

॥ ८२ ॥ आगच्छत आगतस्य नाम गृह्णाम्यायतः । इन्द्रस्य वृत्रघ्नो वन्वे
वासवस्य शतक्रतोः ॥ १ ॥ येन सूर्य सावित्रीमश्विनोहंतुः पथा । तेन मामब्र-
वीद् भगो जायामा बहतादिति ॥ २ ॥ यस्तैकुशो वसुदानो बृहन्निन्द्र हिर-
ण्ययः । तेना जनीयते जायां महीं धेहि शचीपते ॥ ३ ॥

॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥

॥ ८३ ॥ अर्पचितः प्र पतत सुपर्णो वंसतेरिव । सूर्यः कृणोतु मेषजं
चन्द्रमा वोषोच्छतु ॥ १ ॥ अन्येका श्येन्येका कृष्णैका रोहिणी द्वे । सर्वासामग्रभं
नामावरीरघ्नीरपेतन ॥ २ ॥ अश्वतिका रामायण्यपचित् प्र पतिष्यति । ग्लौरितः
प्र पतिष्यति स गलुन्तो नशिष्यति ॥ ३ ॥ बीहि स्वामाहुति जुपाणो मनसा
स्वाहा मनसा यदिदं जुहोमि ॥ ४ ॥

॥ ८४ ॥ यस्यास्त आसनि घोरे जुहोम्येषां बुद्धानामवसर्जनाय कम् । भूमि-
रिति त्वाभिप्रमन्वते जना निर्ऋतिरिति त्वाहं परि वेद सर्वतः ॥ १ ॥ भूतै
हविष्मती भवैष ते भागो यो अस्मासु । मुञ्चेमानमूनेनसः स्वाहा ॥ २ ॥ एवो
ष्वःस्मर्त्तिर्ऋते नेहा त्वमयस्मयान् वि चृता बन्धपाशान् । यमो मह्यं पुनरित् त्वा
ददाति तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ ३ ॥ अयस्मये द्रुपदे वैधिष इहाभिहितो
मृत्युभिरे सहस्रम् । यमेन त्वं पितृभिः संविदान उत्तमं नाक्रमधि रोहयेमम् ॥ ४ ॥

॥ ८५ ॥ वरुणो वारयाता अयं देवो वनस्पतिः । यक्ष्मो यो अस्मिन्ना विष्ट-
स्तमु देवा अवीवरन् ॥ १ ॥ इन्द्रस्य वचसावयं मित्रस्य वरुणस्य च । देवानां
सर्वेषां वाचा यक्ष्मं ते वारयामहे ॥ २ ॥ यथा वृत्र इमा आपस्तस्तस्मै विश्वधा
यतीः । एवा ते अग्निना यक्ष्मं वैश्वानरेण वारये ॥ ३ ॥

॥ ८६ ॥ वृषेन्द्रस्य वृषा दिवो वृषा पृथिव्या अयम् । वृषा विश्वस्य भूतस्य
त्वमेकवृषो भव ॥ १ ॥ समुद्र ईशे स्रवतामग्निः पृथिव्या वशी । चन्द्रमा नक्ष-
त्राणामीशे त्वमेकवृषो भव ॥ २ ॥ सम्राडस्यसुराणां ककुन्मनुष्याणाम् । देवा-
नामर्धभागसि त्वमेकवृषो भव ॥ ३ ॥

॥ ८७ ॥ आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलत् । विशस्त्वा सर्वा वा-
ञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि अशत् ॥ १ ॥ इहैवधि मापं च्योष्टाः पर्वत इवाविचाच-
लत् । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रमु धारय ॥ २ ॥ इन्द्र एतमदीधरद् ध्रुवं ध्रुवेण
इविषा । तस्मै सोमो अधि ब्रवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

॥ ८८ ॥ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवं विश्वमिदं जगत् । ध्रुवामः पर्वता इमे
ध्रुवो राजा विशामयम् ॥ १ ॥ ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः । ध्रुवं
त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥ २ ॥ ध्रुवोच्युतः प्र मृणीहि शत्रू-
न्क्षत्रयतो धरान् पादयस्व । सर्वा दिशः संमनसः सध्रीचीर्ध्रुवाय ते समितिः
कल्पतामिह ॥ ३ ॥

॥ ८६ ॥ इदं यत् प्रेक्ष्यः शिरो दत्तं सोमैर्न वृष्यथम् । ततः परि प्र जातेन
हार्दि ते शोचयामसि ॥ १ ॥ शोचयामसि ते हार्दि शोचयामसि ते मनः । वातं
धूम इव सध्यः मा मेवान्वेतु ते मनः ॥ २ ॥ महीं त्वा मित्रावरुणौ महीं देवी स-
रस्वती । महीं त्वा मध्यं भूम्या उभावन्तौ सर्पस्यताम् ॥ ३ ॥

॥ ६० ॥ यां ते रुद्र इधुमास्यदङ्गैर्म्यो हृदयाय च । इदं तामग्र त्वद् वयं विषूचीं
वि वृहामसि ॥ १ ॥ यास्ते शतं धमनयोऽन्यनु विष्टिताः । तासां ते सर्वासां वयं
निर्विषाणि ह्वयामसि ॥ २ ॥ नमस्ते रुद्रास्यते नमः प्रतिहितायै । नमो विमुज्य-
मानायै नमो निपतितायै ॥ ३ ॥

॥ ६१ ॥ इमं यवमष्टायोगैः षड्योगेभिरचकृषुः । तेनां ते तन्वोऽरपो प्राची-
नमपव्यये ॥ १ ॥ न्यग् वातो वाति न्यक् तपति सूर्यः । नीचीनमघ्न्या दुहे
न्यग् भवतु ते रपः ॥ २ ॥ आप इद् वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः । आपो
विश्वस्य भेषजीस्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम् ॥ ३ ॥

॥ ६२ ॥ वातरंहा भव वाजिन् युज्यमान इन्द्रस्य याहि प्रसवे मनोजवाः ।
युञ्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आ ते त्वष्टा पत्सु जवं दधातु ॥ १ ॥ जवस्ते
अर्वन् निहितो गुहा यः श्येने वात उत योचरत् परीत्तः । तेन त्वं वाजिन् बले-
वान् बलेनाजि जय समने पारयिष्णुः ॥ २ ॥ तनूष्टे वाजिन् तन्वं नयन्ती वाम-
मस्मभ्यं धावतु शर्म तुभ्यम् । अहुतो महो धरुणाय देवो दिवीव ज्योतिः स्वमा
मिमीयात् ॥ ३ ॥

॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥

॥ ६३ ॥ यमो मृत्युरंघमारो निर्ऋथो बभ्रुः शर्वोस्ता नीलशिखण्डः ।
देवजनाः सेनयोत्तस्थिवांसस्ते अस्माकं परि वृञ्जन्तु वीरान् ॥ १ ॥ मनसा होमै-
र्हरसा घृतेन शर्वायास्त्र उत राज्ञे भवाय । नमस्यैभ्यो नम एभ्यः कुणोम्यन्यत्रा-
स्मदघर्विषा नयन्तु ॥ २ ॥ त्रायध्वं नो अघर्विषाभ्यो वधाद् विश्वे देवा मरुतो
विश्ववेदसः । अग्नीषोमा वरुणः पूतदत्ता वाता पर्जन्ययोः सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥

॥ ६४ ॥ सं वो मनांसि सं व्रता समाकूतीर्नमामसि । अमी ये विव्रता स्थन
तान् वः सं नमयामसि ॥ १ ॥ अहं गृभ्यामि मनसा मनांसि मम चित्तमनु चित्ते-

भिरेत । मम वशेषु हृदयानि वः कृणोमि मम यातमनुवर्तमान एत ॥ २ ॥ ओते
मे द्यावापृथिवी ओता देवी सरस्वती । ओतौ म इन्द्रश्चाग्निश्चर्ष्यास्मेदं सर-
स्वति ॥ ३ ॥

॥ ६५ ॥ अश्वत्थो देवसदनस्तुतीयस्यामितो दिवि । तत्रामृतस्य चक्षुषं देवाः
कुष्ठमवन्वत ॥ १ ॥ हिरण्ययी नौरचरद्विरण्यबन्धना दिवि । तत्रामृतस्य पुष्पं
देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ २ ॥ गर्भो अस्यापधीनां गर्भो हिमवतामृत । गर्भो विश्वस्य
भूतस्येमं मे अगदं कृषि ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ या ओषधयः सोमराज्ञीर्विबीः शतविचक्षणाः । बृहस्पतिं प्रसूतास्ता
नो मुञ्चन्त्वहंसः ॥ १ ॥ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो वरुण्यादुत । अथो यमस्य
पद्वींशाद् विश्वस्माद् देव किन्विपात् ॥ २ ॥ यच्चक्षुषा मनसा यच्च वाचोपारिम
जाग्रतो यत् स्वपन्तः । सोमस्तानि स्वधया नः पुनातु ॥ ३ ॥

॥ ६७ ॥ अभिभूर्यज्ञो अभिभूरग्निरभिभूः सोमो अभिभूरिन्द्रः । अभ्यहं
विश्वाः पृतना यथा सान्येवा विधेमग्निहोत्रा इदं हविः ॥ १ ॥ स्वधास्तु
मित्रावरुणा विपश्चिता प्रजावत् क्षत्रं मधुनेह पिन्वतम् । बाधेथां दूरं निर्धृतिं
पराचैः कुतं चिदेनः प्र मुमुक्षुस्मत् ॥ २ ॥ इमं वीरमनु हर्षध्वमुग्रमिन्द्रं सखायो
अनु सं रमध्वम् । प्राप्तिजितं गोजितं वज्रबाहुं जयन्तमजम् प्रमृणन्तमोजसा ॥ ३ ॥

॥ ६८ ॥ इन्द्रो जयाति न परां जयाता अधिराजो राजसु राजयति । चर्कस्य
ईदृयो वन्द्यश्चोपसर्गो नमस्यो भवेह ॥ १ ॥ त्वमिन्द्राधिराजः श्रवस्युस्त्वं भूरभि-
भूतिर्जनानाम् । त्वं दैवीर्विशं इमा वि राजायुष्मत् क्षत्रमजरं ते अस्तु ॥ २ ॥
प्राच्यां दिशस्त्वमिन्द्रासि राजतोदीच्यां दिशो वृत्रहन्ध्रुहोसि । यत्र यन्ति स्रोत्या-
स्तज्जितं ते दक्षिणतो वृषभ एषि हव्यः ॥ ३ ॥

॥ ६९ ॥ अमि त्वेन्द्र वरिमतः पुरा त्वाँहरुणाबुवे । कृयाम्युग्रं चेचारं पुरु-
क्षामानमेकजम् ॥ १ ॥ यो अद्य सेन्यो वधो निषीसन् न उदीरते । इन्द्रस्य
तत्र बाहू संमन्तं परि दधः ॥ २ ॥ परि दध इन्द्रस्य बाहू संमन्तं त्रातुस्त्रायतां
नः । देव सवितः सोम राजन्त्सुमनसं मा कृणु स्वस्तये ॥ ३ ॥

॥ १०० ॥ देवा अदुः सूर्यो अदाद् द्यौरदात् पृथिव्यदात् । तिस्रः सरस्वती-
रदुः सार्वित्ता विषदूषणम् ॥ १ ॥ यद् वो देवा उपजीक्षा आसिञ्चन् धन्वन्धु-

अ० ११. सू० १०६ । २७६. षष्ठं काण्डम् ।

(८७)

दुकम् । तेन देवप्रसूतेनेदं दूषयता विषम् ॥ २ ॥ असुराणां दुष्टितासि सा देवा-
नामसि स्वसा । दिवस्पृथिव्याः संभृता सा चर्करासं विषम् ॥ ३ ॥

॥ १०१ ॥ आ वृषायस्व अग्निहि वर्धस्व प्रथयस्व च । यथाङ्गं वर्धतां शेष-
स्तेन योषितमिज्जहि ॥ १ ॥ येन कुशं वाजयन्ति येन हिन्वन्त्यातुरम् । तेना-
स्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः ॥ २ ॥ आहं तनोमि ते पसो अग्नि ज्या-
मिव धन्वनि । क्रमस्वशी इव रोहितमनवग्लायता सदा ॥ ३ ॥

॥ १०२ ॥ यथायं बाहो अश्विना समति सं च वर्तते । एवा माममि ते
मनः समेतु से च वर्तताम् ॥ १ ॥ आहं खिदामि ते मनो राजाश्वः पृष्टयामिव ।
रेष्मच्छिन्नं यथा तृणं मयि ते वेष्टतां मनः ॥ २ ॥ आज्ञनस्य मरुदस्य कुष्ठस्य
नलदस्य च । तुरा भगस्य हस्ताभ्यामनुरोधनमुद्गर ॥ ३ ॥

॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥

॥ १०३ ॥ संदानं वो वृहस्पतिः संदानं सविता करत् । संदानं मित्रो अर्य-
मा संदानं भगो अश्विना ॥ १ ॥ सं परमान्तसमवमानथो सं द्यामि मध्यमान् ।
इन्द्रस्तान् पर्यद्वादाम्ना तानग्ने सं द्या त्वम् ॥ २ ॥ अमी ये युधमायन्ति केतून्
कृत्वानीकिशः । इन्द्रस्तान् पर्यद्वादाम्ना तानग्ने सं द्या त्वम् ॥ ३ ॥

॥ १०४ ॥ आदानेन संदानेनामित्राना द्यामसि । अपाना ये वैषां प्राणा
असुनासून्तसमच्छिदन् ॥ १ ॥ इदमादानमकरं तपसेन्द्रेण संशितम् । अमित्रा
येत्र नः सन्ति तानग्ने आ द्या त्वम् ॥ २ ॥ ऐनान् द्यतामिन्द्राग्नी सोमो
राजा च मेदिनौ । इन्द्रो मरुत्वानादानमामित्रैभ्यः कृणोतु नः ॥ ३ ॥

॥ १०५ ॥ यथा मनो मनस्केतैः परापतत्याशुमत् । एवा त्वं कासे प्र पत
यनसोनुं प्रवार्यम् ॥ १ ॥ यथा वाणः सुसंशितः परापतत्याशुमत् । एवा त्वं
कासे प्र पत पृथिव्या अनुसंवर्तम् ॥ २ ॥ यथा सूर्यस्य रश्मयः परापतन्त्या-
शुमत् । एवा त्वं कासे प्र पत समुद्रस्यानुं विचरम् ॥ ३ ॥

॥ १०६ ॥ आर्यने ते परार्यणे दूर्वा रोहन्तु युष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जा-
यतां इदो वा पुण्डरीकवान् ॥ १ ॥ अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् । मध्ये

वृद्धस्य नो गुहाः पराचीना मुखा कृधि ॥ २ ॥ हिमस्य त्वा जरायुणा शाले
परि व्ययामसि । शीतदूदा हि नो भ्रुवोऽग्निः कृणोतु भेषजम् ॥ ३ ॥

॥ १०७ ॥ विश्वजित् त्रायमाणायै मा परि देहि । त्रायमाणो द्विपाच्च सर्व
नो रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः स्वम् ॥ १ ॥ त्रायमाणो विश्वजिते मा परि देहि ।
विश्वजिद् द्विपाच्च ० ॥ २ ॥ विश्वजित् कन्याण्यै मा परि देहि । कन्याणि द्वि-
पाच्च ० ॥ ३ ॥ कल्याणि सर्वविदे मा परि देहि । सर्वविद् द्विपाच्च सर्व नो
रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः स्वम् ॥ ४ ॥

॥ १०८ ॥ त्वं नो मेधे प्रथमा गोभिरश्वेभिरा गहि । त्वं सूर्यस्य रश्मिभि-
स्त्वं नो असि यज्ञिया ॥ १ ॥ मेधामहं प्रथमां ब्रह्मएवतीं ब्रह्मजृतामृषिष्ठिताम् ।
प्रपीतां ब्रह्मचारिभिर्देवानामवसे हुवे ॥ २ ॥ यां मेधामभवो विदुर्या मेधामसुरा
विदुः । ऋषयो भद्रां मेधां यां विदुस्तां मय्या वेशयामसि ॥ ३ ॥ यामृषयो
भूतकृतो मेधां मेधाविनो विदुः । तया मामद्य मेधयाग्ने मेधाविनं कृणु ॥ ४ ॥
मेधां सायं मेधां प्रातर्मेधां मध्यन्दिनं परि । मेधां सूर्यस्य रश्मिभिर्वचसा वेशया-
महे ॥ ५ ॥

॥ १०९ ॥ पिप्पली क्षिप्तभेषज्युः तार्तिविद्भेषजी । ता देवाः समक-
ल्पयन्त्रियं जीवित्वा अलम् ॥ १ ॥ पिप्पल्यः समवदन्तायतीर्जननादधि ।
वं जीवमश्रवामहं न स रिष्याति पूरुषः ॥ २ ॥ असुरास्त्वा न्यस्वनन् देवास्त्वो-
दवपन् पुनः । अतीकृतस्य भेषजीमथो क्षिप्तस्य भेषजीम् ॥ ३ ॥

॥ ११० ॥ प्रतो हि कपीदयो अचरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि । स्वां
चाग्ने तन्वं पिप्रायस्त्रास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ॥ १ ॥ ज्येष्ठघ्न्यांजातो वितृ-
तोर्यमस्य मूलवर्हणात् परि पाह्येनम् । अत्येनं नेषद् दुरितानि विश्वा दीर्घायुत्वाय
शतशारदाय ॥ २ ॥ व्याघ्रेन्हाजनिष्ठ वीरो नक्षत्रजा जायमानः सुवीरः । स मा
बधीत् पितरं वर्धमानो मा मातरं प्र मिनीज्जनित्रीम् ॥ ३ ॥

॥ १११ ॥ इमं मे अग्ने पूरुषं सुमुग्ध्यं यो बद्धः सुर्यतो लालपीति । अतो-
धि ते कृणवद् भागधेयं यदानुन्मादितोसति ॥ १ ॥ अग्निष्टे नि शमयतु यदि ते
मन् उद्युतम् । कृणोमि विद्वान् भेषजं यथानुन्मादितोससि ॥ २ ॥ देवैः नसा दुर्न्म-

दितमुन्मत्तं रक्षसस्परि । कृणोमि विद्वान् भेषजं यदानुन्मदितोसति ॥ ३ ॥
पुनस्त्वा दुरप्सरसः पुनरिन्द्रः पुनर्भगः । पुनस्त्वा दुर्विश्वे देवा यथानुन्मदितोस-
सि ॥ ४ ॥

॥ ११२ ॥ मा ज्येष्ठं वधीदयमग्र एषां मूलवर्हेणात् परि पाद्येनम् । स
ग्राह्याः पाशान् वि चृत प्रजानन् तुभ्यं देवा अनु जानन्तु विश्वे ॥ १ ॥ उन्मु-
ञ्च पाशांस्त्वमग्न एषां त्रयस्त्रिभिरुत्सिता येभिरासन् । स ग्राह्याः पाशान् वि
चृतप्रजानन् पितापुत्रा मानरं मुञ्च सर्वान् ॥ २ ॥ येभिः पाशैः परिविचो
विवदोक्ते अङ्ग आपिते उत्सितश्च । वि ते मुच्यन्तां विमुचो हि सन्ति भूणधि
पूषन् दुरितानि मृच्य ॥ ३ ॥

॥ ११३ ॥ विने देवा अमृजन्तदेनमित्रेन एनन्मनुष्येषु ममृजे । ततो यदि त्वा
ग्राहिरानशे तां ते देवा ब्रह्मणा नाशयन्तु ॥ १ ॥ मरीचीर्धृमान् प्र विशानु पा-
प्मन्नुदारान् गच्छन्त वा नीहारान् । नदीनां फेनां अनु तान् वि नश्य भूणधि
पूषन् दुरितानि मृच्य ॥ २ ॥ द्वादशधा निर्हितं त्रितस्यार्पमृष्टं मनुष्यैरुत्सानि ।
ततो यदि त्वा ग्राहिरानशे तां ते देवा ब्रह्मणा नाशयन्तु ॥ ३ ॥

॥ इति एकादशोऽध्यायः ॥

॥ ११४ ॥ यद् देवा देवहेडनं देवा मथकृमा वयम् । आर्दिन्यास्तस्माच्चो
यूयमृतस्यतेन मृञ्चत ॥ १ ॥ ऋतस्यतेनादित्या यजत्रा मुञ्चतेह नः । यज्ञं य
यज्ञवाहसः शिक्तन्तो नोपशेक्मि ॥ २ ॥ मेदस्वता यजमानाः क्षुचाज्यानि जु-
ह्वतः । अक्रामा विश्वे वो देवाः शिक्तन्तो नोप शेक्मि ॥ ३ ॥

॥ ११५ ॥ यद् विद्वांसो यद्विद्वांस एनांसि चकृमा वयम् । यूयं नस्तस्मा-
भ्युञ्चत विश्वे देवाः सजोपसः ॥ १ ॥ यदि जाग्रद् यदि स्वप्नेन एतस्योक्तरम् ।
भूतं मा तस्माद् भव्यं च द्रुपदादिव मुञ्चताम् ॥ २ ॥ द्रुपदादिव मुमुक्षानः
खिन्नः स्नात्वा मलादिव । पूतं पवित्रेणैवाज्यं विश्वे शुम्भन्तु मनसः ॥ ३ ॥

॥ ११६ ॥ यद् यामं चकुर्निखनन्तो अग्ने कापर्विणा अन्नविदो न विद्यया ।
वैवस्वते राजन्ति तज्जुहोम्यथ यज्ञियं मधुमदस्तु नोन्नम् ॥ १ ॥ वैवस्वतः कृण-

वद् भागधेयं मधुभागो मधुना सं सृजाति । मातुर्यदेन इषितं न आगन् यद् वा
पितृपराद्धो जिहीडे ॥ २ ॥ यदीदं मातुर्यदि वा पितुर्नः परि आतुः पुत्राच्चे-
तस एन आगन् । यावन्तो अस्मान् पितरः सचन्ते तेषां सर्वेषां शिवो अस्तु
मन्युः ॥ ३ ॥

॥ ११७ ॥ अपमित्यमप्रतीत्तं यदस्मि यमस्य येन बलिना चरामि । इदं त-
दग्ने अनृणो भवामि त्वं पाशान् विचृतं वेत्थ सर्वान् ॥ १ ॥ इहैव सन्तः प्रति
दद्य एनज्जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत् । अयमित्य धान्यं यज्जघसाहमिदं त-
दग्ने अनृणो भवामि ॥ २ ॥ अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन् तृतीये लोके
अनृणाः स्याम । ये देवयानाः पितृयाणाश्च लोकाः सर्वान् पथो अनृणा आ-
क्षिपेम ॥ ३ ॥

॥ ११८ ॥ यद्वस्ताभ्यां चक्रुः किल्बिषाण्यक्षाणां गणमुपलिप्समानाः ।
उग्रं पश्ये उग्रजितौ तदद्याप्सरसावनु दत्तागुणं नः ॥ १ ॥ उग्रं पश्ये राष्ट्रभुन्
किल्बिषाणि यदक्षतृत्नमनु दत्तं न एनत् । ऋणाघो नर्गमेन्मेमानो यमस्य
लोके अधिरज्जुरायत् ॥ २ ॥ यस्मा ऋणं यम्य जायामुपैमि यं याचमानो
अभ्यमि देवाः । ते वाचं वादिपुर्मोत्तरां मदेवपन्ती अप्सरसावधीतम् ॥ ३ ॥

॥ ११९ ॥ यददीव्यन्नृणमहं कृणोम्यदाम्यन्नग्र उन सैगुणामि । वैश्वानरो नो
अधिपा वसिष्ठ उदिन्नयाति सुकृतम्यं लोकम् ॥ १ ॥ वैश्वानरा प्रति वेद-
यामि यद्युणं सैगरो देवतासु । स एतान् पाशान् विचृतं वेद सर्वान् वक्त्रेण सह
सं भवेम ॥ २ ॥ वैश्वानरः पविता मा पुनानु यन् सैगरमभिधावाम्याशाम् ।
अनाजानन् मनसा याचमानो यन् तत्रेनो अप तन् सुवामि ॥ ३ ॥

॥ १२० ॥ यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम ।
अयं तस्माद् गार्हपत्यो नो अग्निरुदिन्नयाति सुकृतम्यं लोकम् ॥ १ ॥ भूमिर्माता-
दितिर्नो जनित्रं आतान्तरिक्षमग्निशस्त्या नः । द्यौर्नः पिता पित्र्याच्छं भवति
जामिमुत्वा माव पत्सि लोकात् ॥ २ ॥ यत्रा सुहार्दः सुकृतो मदन्ति विहाय
रोगं तन्वः स्वायाः । अश्लोणा अश्लेरहुताः स्वर्गे तत्र परयेम पितरौ च पुत्रान् ॥ ३ ॥

॥ १२१ ॥ विषाणा पाशान् वि ष्याध्यस्मद् य उत्तमा अध्रमा वारुणा ये ।
दुष्पण्यं दुरितं नि ष्वास्मदयं गच्छेम सुकृतस्य लोकम् ॥ १ ॥ वद् दाक्षिण्य

बध्यसे यच्च रज्ज्या यद् भूम्या बध्यसे यच्च वाचा । अयं तस्माद् गार्हपत्यो नो
अग्निरुदिभयाति मुकृतस्य लोकम् ॥ २ ॥ उदगातां भगवती विचृतां नाम तारके ।
प्रेहामनस्य यच्छतां प्रेतु बद्धकमोचनम् ॥ ३ ॥ वि जिहीष्व लोकं कृणु बन्धान्मु-
ञ्चामि बद्धकम् । योन्या इव प्रच्युतो गर्भः पथः सर्वा अनु क्षिय ॥ ४ ॥

॥ १२२ ॥ एतं भागं परि ददामि विद्वान् विश्वकर्मन् प्रथमजा ऋतस्य ।
अस्माभिर्देवं जग्मः परस्तादन्विष्यं तन्तुमनु सं तरेम ॥ १ ॥ तत् तन्तुमन्वेके तर-
न्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनेन । अयन्ध्वेके ददतः प्रयच्छन्तो दातुं चेच्छिञ्चान्त्स
स्वर्गे एव ॥ २ ॥ अन्वारोयथामनुमंगमेथामेनं लोकं श्रद्धाणाः सचन्ते । यद् वा
पक्कं परि विष्टमर्गो तस्य शुभये दम्पती सं श्रेयथाम् ॥ ३ ॥ यज्ञं यन्तं मनसा बृह-
न्तमन्वारोहामि तपसा मयोनिः । उपहृता अग्ने जग्मः परस्तान् तृतीये नाके सध-
मादं मदेम ॥ ४ ॥ शुद्धाः पूता योपिता यज्ञिया इमा ब्रह्मणां हस्तेषु प्रपृथक्
सादयामि । यन्काम इदमभिपिञ्चामि ब्रह्मिन्द्रो मरुत्वान्त्स ददातु तन्मे ॥ ५ ॥

॥ १२३ ॥ एतं मधम्याः परि वो ददामि यं शेषधिमावहोज्जातवेदाः ।
अन्वागन्ता यजमानः स्वस्ति तं स्म जानीत परमे व्योमन् ॥ १ ॥ जानीत स्मैनं
परमे व्योमन् देवाः मधम्या विद लोकमत्र । अन्वागन्ता यजमानः स्वस्तीष्टा-
पूतं स्म कृणुताविरस्मै ॥ २ ॥ देवाः पितरः पितरो देवाः । यो अस्मि सो
अस्मि ॥ ३ ॥ स पंचामि स ददामि य यज्ञे स दत्तान्मा गृपन् ॥ ४ ॥ नाके राजन्
प्रति तिष्ठ तत्रैतत् प्रति तिष्ठतु । विद्धि पूतस्य नो राजन्त्स देव सुमनो भव ॥ ५ ॥

॥ १२४ ॥ दिवो नु मा बृहनो अन्तरिक्षादपां स्तोको अभ्यपसद् रसेन ।
सामिन्द्रियेण परमाहमग्ने छन्दोभिर्यज्ञैः मुकृतां कृतेन ॥ १ ॥ यदि वृक्षादभ्य-
पसत् फलं तद् यद्यन्तरिक्षात् स उ वायुरेव । यत्रास्पृक्षत् तन्वो यच्च वासस आपो
नुदन्तु निर्वृतिं पराचैः ॥ २ ॥ अभ्यञ्जनं सुरभि सा समृद्धिर्हिरण्यं वर्चस्तदु
पूत्रिममेव । सर्वा पवित्रा वितताव्यस्मत् तन्मा तारिन्निर्ऋतिर्मा अरातिः ॥ ३ ॥

॥ इति द्वादशोऽनुवाकः ॥

॥ १२५ ॥ वनस्पते वीद्विहो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः । गाभिः
संनद्धो असि वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि ॥ १ ॥ दिवस्पृथिव्याः पर्योज

ऋतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः । अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं
हविषा रथं यज ॥ २ ॥ इन्द्रस्योजो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नारिः ।
स इमां नो हव्यदाति जुषाणो देव रथं प्रति हव्या गृभाय ॥ ३ ॥

॥ १२६ ॥ उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा ते वन्वतां विष्टितं जगत् ।
स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवदेराद् दर्वीयो अप मेध शत्रुन ॥ १ ॥ आ क्रन्दय बल-
मोजो न आ धा अभि एन दुरिता बाधमानः । अप मेध दुन्दुभे दुच्छुनामित
इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व ॥ २ ॥ प्रामं जयार्भीमे जयन्तु केतुमद दुन्दुभिर्वावदीतु ।
समश्रपणीः पतन्तु नो नरोस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ३ ॥

॥ १२७ ॥ विद्वधस्य बलासस्य लोहितस्य वनस्पते । विसर्पकस्योपधे
मोर्च्छिपः पिशितं चन ॥ १ ॥ यो ते बलाम तिष्ठतः कर्त्ते पुष्कावपश्रितो ।
वेदाहं तस्य भेषजं त्रीपुट्टमभिचक्ष्णम् ॥ २ ॥ यो अन्न्यो यः कण्यो यो अच्यो-
र्विसर्पकः । वि ब्रह्मो विसर्पकं विद्वधं हृदयामयम् । परा तमज्ञातं यक्ष्यम-
धराञ्चै सुवामसि ॥ ३ ॥

॥ १२८ ॥ शक्रधूमं नक्षत्राणि यद् राजानमकुर्वत । भद्राहमस्मै प्रायच्छन्निदं
गष्टमसादिति ॥ १ ॥ भद्राहं नो मध्यन्दिने भद्राहं सायमस्तु नः । भद्राहं नो
अहो प्राता रात्रौ भद्राहमस्तु नः ॥ २ ॥ अहोरात्राभ्यां नक्षत्रेभ्यः सूर्या-
चन्द्रमसाभ्याम् । भद्राहमस्मभ्यं राजन्त्रकृणु त्वं क्रोध ॥ ३ ॥ यो नो भद्रा-
हमकरः सायं नक्रमथो दिवा । तस्मै ते नक्षत्रराज शक्रधूम सदा नमः ॥ ४ ॥

॥ १२९ ॥ भगेन मा शाशपेन साकमिन्द्रेण मेदिना । कृणोमि भगिनं माप
द्वान्त्वरतयः ॥ १ ॥ येन वृक्षा अभ्यभेवो भगेन वर्चसा सह । तेन मा भगिनं
कृण्वप द्वान्त्वरतयः ॥ २ ॥ यो अन्न्यो यः पुनः सरो भगो वृक्षेष्वहितः ।
तेन मा भगिनं कृण्वप द्वान्त्वरतयः ॥ ३ ॥

॥ १३० ॥ रथजितो रथजितेयीनामस्मरमामयं स्मरः । देवाः प्र हिणुत
स्मरमसो मामनु शोचतु ॥ १ ॥ असौ मे स्मरतादिति प्रियो मे स्मरतादिति
देवाः ॥ २ ॥ यथा मम स्मरादसौ नामुष्याहं कदा चन । देवाः प्र हिणुत स्म-

स्मृत्सौ मामनु शोचतु ॥ ३ ॥ उन्मादयत मरुत् उदन्तरिच्च मादय । अग्न उन्मा-
दया त्वमसौ मामनु शोचतु ॥ ४ ॥

॥ १३१ ॥ नि शीपितो नि पत्तन आघ्योऽनि तिगमि ते । देवाः प्र द्विणुत
स्मृत्सौ मामनु शोचतु ॥ १ ॥ अनेमन्विदं मन्यस्वाकूते समिदं नमः । देवाः
प्र द्विणुत स्मृत्सौ मामनु शोचतु ॥ २ ॥ यद् धवसि त्रियांजनं पञ्चयोजन-
मारिवनम् । तत्स्व पुनरायमि पुत्राणां नो अमः पिता ॥ ३ ॥

॥ १३२ ॥ यं देवाः स्मृत्समिञ्चक्ष्वन्तः शोशुचानं महाध्या । तं ते
तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ १ ॥ यं विश्वे देवाः स्मृत्समिञ्चक्ष्वन्तः ० । ०
॥ २ ॥ यमिन्द्राणी स्मृत्समिञ्चक्ष्वन्तः ० । ० ॥ ३ ॥ यमिन्द्राग्नी स्मृत्स-
मिञ्चक्ष्वन्तः ० । ० ॥ ४ ॥ यं मित्रावरुणौ स्मृत्समिञ्चक्ष्वन्तः
शोशुचानं महाध्या । तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ ५ ॥

॥ १३३ ॥ य इमां देवा मेग्येलाभाववन्तु यः सैननाह य उ नो युयोज ।
यस्य देवस्य प्रशिषा चरामः स पारमिञ्छान् स उ नो पि मुञ्चान् ॥ १ ॥ आहु-
ताभ्यभिद्धत ऋषीणामभ्यायुधम् । पूर्वा व्रतस्य प्राप्तर्ता वीरिणी भव मेखले
॥ २ ॥ मृत्योः गृहे ब्रह्मचारी यदस्मि नियचिन् भूतान् पुरुषं युमाय । तमहं ब्रह्मणा
तपसा श्रमेणानयनं मेखलेया मिनमि ॥ ३ ॥ श्रद्धाया दृढिता तपसाधि
ज्ञाता स्वस्य ऋषीणां भूतकृतां वृष्य । सा नो मेखले प्रतिमा धेहि मेधामथो नो
धेहि तप इन्द्रियं च ॥ ४ ॥ यां त्वा पूर्वं भूतकृत ऋषयः परिवेधिरे । सा त्वं परि-
ष्वजस्व मां दीर्घायुन्वाय मेखले ॥ ५ ॥

॥ १३४ ॥ अयं वज्रस्नपयतामृतस्यावास्य गृध्रमप हन्तु जीवितम् । शृणा-
तु प्रीवाः प्र शृणानुष्णिहा वृत्रस्येव शचीपतिः ॥ १ ॥ अधरोधर उत्तरेभ्यो
गूढः पृथिव्या मोत्सुपन् । वज्रणावहनः शयाम् ॥ २ ॥ यो जिनाति तमन्विच्छ
यो जिनाति तमिज्जहि । जिनतां वज्र त्वं सीमन्तमन्वञ्चमनु पातय ॥ ३ ॥

॥ १३५ ॥ यदृशामि बलं कुर्वे इत्थं वज्रमा ददे । स्कन्धानमुष्यं शातयेन्
वृत्रस्येव शचीपतिः ॥ १ ॥ यन् पिबामि सं पिबामि समुद्र इव संपिबः प्राणा-
नमुष्यं संपाय सं पिबामो अमुं वयम् ॥ २ ॥ यद् गिरामि सं गिरामि समुद्र
इव संगिरः । प्राणानमुष्यं संगीर्य सं गिरामो अमुं वयम् ॥ ३ ॥

॥ १३६ ॥ देवी देव्यामधिं जाता पृथिव्यामस्योषधे । तां त्वानितस्त्रिं केशो-
भ्यो दंहणाय खनामसि ॥ १ ॥ दंहं प्रत्नान् जनयाजातान् जातानु वर्षीयस-
स्कृधि ॥ २ ॥ यस्ते केशोवपद्यते समूलो यश्च वृश्चते । इदं तं विश्वमेषज्याभि-
षिञ्चामि वीरुधा ॥ ३ ॥

॥ १३७ ॥ यां जमदग्निरखनद दुहित्रे केशवर्धनीम् । तां वीतहव्य आभ-
रदसितस्य गुहेभ्यः ॥ १ ॥ अभीशुना मेया आसन् व्यामेनानुमेयाः । केशा
नडा इव वर्धन्तां शीर्ष्णस्ते अमिताः परि ॥ २ ॥ दंह मूलमाग्रं यच्छ वि मध्यं
यामयौषधे । केशा नडा इव वर्धन्तां शीर्ष्णस्ते अमिताः परि ॥ ३ ॥

॥ १३८ ॥ त्वं वीरुधां श्रेष्ठतमाभिश्चुतास्योषधे । इमं मे अद्य पूरुषं क्रीव-
मौपशिनं कृधि ॥ १ ॥ क्लीवं कृध्वोपशिनमथो कुरीरिणं कृधि । अथास्येन्द्रो प्राव-
भ्यामुभे भिनन्त्राण्डर्या ॥ २ ॥ क्लीवं क्लीवं त्वाकरं वध्रे वधि त्वाकरमरसा-
रसं त्वाकरम् । कुरीरमभ्य शीर्षिणि कुम्भं चाधिनिदध्मसि ॥ ३ ॥ ये ते नाड्यौ
देवकृते ययोस्तिष्ठति वृण्यम् । ते ते भिनन्नि शम्ययामुष्या अधि मुष्कयोः ॥ ४ ॥
यथा नडं कृशिपुते स्त्रियो भिन्दन्त्यश्मना । एवा भिनन्ति ते शेषामुष्या अधि
मुष्कयोः ॥ ५ ॥

॥ १३९ ॥ न्यस्तिका रगेहिथ सुभगं कर्णी मम । शतं तव प्रतानास्त्रय-
स्त्रिंशन्नितानाः । तया महस्यपण्यो हृदयं शोषयामि ते ॥ १ ॥ शुष्यतु मयि ते
हृदयमथो शुष्यन्त्रास्यम् । अथो नि शुष्य मां कामेनाथो शुष्कास्या चर ॥ २ ॥
संवनेनी समुष्यला वध्रु कल्याणि सं नुद । अमं च मां च सं नुद समानं हृदयं
कृधि ॥ ३ ॥ यथोदकमपपुषोपशुष्यन्त्रास्यम् । एवा नि शुष्य मां कामेनाथो
शुष्कास्या चर ॥ ४ ॥ यथा नकुलो विच्छिद्य मंदधान्यहिं पुनः । एवा कामस्य
विच्छिद्य सं धेहि वीर्यावति ॥ ५ ॥

॥ १४० ॥ यां व्याघ्राववृद्धौ जिघ्रन्तः पितरं मातरं च । तीं दन्तीं ब्रह्म-
णस्पते शिवां कृणु जातवेदः ॥ १ ॥ ब्रीहिमक्षं यवमक्षमथो मापमथो तिलम् ।
एष वां भागो निहितो रन्ध्रेयाय दन्तौ मा हिंसिष्टं पितरं मातरं च ॥ २ ॥ उष-
हृतौ मयुजौ स्योर्ना दन्तौ सुमङ्गलौ । अन्यत्र वां घोरं तन्वः परेतु दन्तौ ना
हिंसिष्टं पितरं मातरं च ॥ ३ ॥

॥ १४१ ॥ वायुरेनाः समाकर्ते त्वष्टा पोषाय धियताम् । इन्द्रं आभ्यो अधि
 ब्रवद् रुद्रो भूम्ने चिकित्सतु ॥ १ ॥ लोहितेन स्वधितिना मिथुनं कर्णयोः कृधि ।
 अकर्तामश्विना लक्ष्म तदस्तु प्रजया बहु ॥ २ ॥ यथा चक्रुर्देवासुरा यथा मनु-
 ष्या उत । एवा सहस्रपोषाय कृणुतं लक्ष्माश्विना ॥ ३ ॥

॥ १४२ ॥ उच्छ्रयस्य बहुर्भूतं स्वेन महत्मा यव । मूर्खीहि विश्वा पात्राणि
 मा त्वा दिव्याशनिर्वधीत् ॥ १ ॥ आशूण्वन्तं यवं देवं यत्र त्वाच्छ्रवदामसि ।
 तदुच्छ्रयस्य घोरिव ममुद्र ईवर्ध्याक्षितः ॥ २ ॥ अक्षितास्त उपसदोक्षिताः सन्तु
 राशयः । पूणन्तो अक्षिताः सन्त्वत्तारः सन्त्वक्षिताः ॥ ३ ॥

॥ इति त्रयोदशोऽनुवाकः ॥

॥ पष्ठं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ सप्तमं काण्डम् ।

॥ १ ॥ धीती वा ये अनयन् वाचो अग्रं मनसा वा येवदनुतानि । तृती-
येन ब्रह्मणा वावृथानास्तुर्गियेणामन्वत नाम धेनोः ॥ १ ॥ स वेद पुत्रः पितरं
स मातरं स सुनुर्भुवत् स भुवत् पुनर्मयः । स धामाणीदन्तरिक्षं स्वः स इदं
विश्वमभवत् स आभवत् ॥ २ ॥

॥ २ ॥ अथर्वाणं पितरं देवयन्धुं सातुर्गर्भं पितुर्गुं युवानम् । य इमं यज्ञं
मनसा चिक्रेत् प्र णो वाचस्तमिहेह ब्रवः ॥ १ ॥

॥ ३ ॥ अया विष्टा जनयन् कर्वाणि स हि घृणिरुरुर्वगाय गातुः । स
प्रत्युदैद् धरुणं मध्वो अग्रं स्वया तन्वा तन्वमस्यत ॥ १ ॥

॥ ४ ॥ एकया च दशभिश्चा मुहुते द्वाभ्यामिष्ट्यं विंशत्या च । तिसृभिश्च
वहसे त्रिंशता च त्रियुग्भिर्वाय इह ता वि मुञ्च ॥ १ ॥

॥ ५ ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यामन् । ते ह नाकं
महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं माध्याः सन्ति देवाः ॥ १ ॥ यज्ञो बभूव स आ ब-
भूव स प्र जज्ञे स उ वावृथे पुनः । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मासु त्रविं-
शमा दधातु ॥ २ ॥ यद् देवा देवान हविषायजन्तामन्यानि मनमामन्येन । मदेम
तत्र परमे व्योमन् पश्येम तदुदितो सूर्यस्य ॥ ३ ॥ यत् पुरुषेण हविषा यज्ञं देवा
अतन्वत । अस्ति नु तस्मादोजीयो यद् विहव्येनजिरे ॥ ४ ॥ मुग्धा देवा उत शुना
यजन्तोत गोरवः पुरुषायजन्त । य इमं यज्ञं मनसा चिक्रेत् प्र णो वाचस्त-
मिहेह ब्रवः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ अदितिर्द्यौरदितिर्न्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवा
अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनन्वम् ॥ १ ॥ महीषु मातरं सुव्रता-
नामृतस्य पत्नीमवसे हवामहे । तुविन्नमामजरन्तीमुरुचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणी-
तिम् ॥ २ ॥ मुत्रामाणं पृथिवीं धामनेहसं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् । देवी

नार्यं स्वरित्रामनागसो अस्त्रवन्तीमा रुद्धेमा स्वस्नये ॥ ३ ॥ वाजस्य नु प्रसवे मातरं
महीमर्दिति नाम वचसा करामहे । यस्या उपस्थ उर्वन्तरिच्छं सा नः शर्म
त्रिवरुथं नि यच्छात् ॥ ४ ॥

॥ ७ ॥ दितेः पुत्राणामर्दितरुत्तारिषमव देवानां बृहतामनर्मणाम् । तेषां
हि धामं गभिरक्षममुद्रियं नैनान् नमसा परो अस्ति कश्चन ॥ १ ॥

॥ ८ ॥ भद्रादधि श्रेयः प्रेष्टि बृहस्पतिः पुरण्णा ते अस्तु । अथेममस्या वर
आ पृथिव्या अरिशत्रुं कृणुहि सर्ववीरम् ॥ १ ॥

॥ ९ ॥ प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः । उभे अभि प्रियतमे
सुधम्ये आ नृ पगा च चरति प्रजानन् ॥ १ ॥ पूषेमा आशा अतु वेद सखाः सो
अस्मां अभयतमेन नेपन । स्मृन्निदा आघृणिः सर्ववीरोप्रयुच्छन् पुर एतु प्रजा-
नन् ॥ २ ॥ पूषन् तव व्रते वधे न रिप्येम वृदा चन । स्तोतारस्त इह स्मसि
॥ ३ ॥ परि पूषा परमताद्वस्त दधातु दक्षिणम् । पुनर्नो नष्टमाजतु सं नष्टेन ग-
मेमहि ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ यस्मे स्तनः शशयुर्वो मयोभूयः सुम्नयुः सुहवो यः सुदत्रः । येन
विश्वा पुष्यामि वार्याणि सरस्वति नमिह धातवः कः ॥ १ ॥

॥ ११ ॥ यस्ते पृथु स्तेनयित्तुर्य ऋष्यो देवः केतुर्विश्वमाभूषतीदम् । मा
नो वर्धविद्युता देव सस्यं मोत वर्धो रश्मिभिः सूर्यस्य ॥ १ ॥

॥ १२ ॥ सुभा च मा समितिश्चावतां प्रजापतेर्दुहितरौ संविदाने । येनां
संगच्छा उप मा स शिञ्चाश्चारु वदानि पितरः सङ्गतेषु ॥ १ ॥ विद्म ते सभे नाम
नरिष्टा नाम वा असि । ये ते के च सभासदस्ते मे सन्तु सर्वाचसः ॥ २ ॥ ए-
षामहं समासीनानां वर्चो विज्ञानमा ददे । अस्याः सर्वस्याः संसदो मामिन्द्र
भगिने कृणु ॥ ३ ॥ यद् वो मनः परागतं यद् बद्धमिह वेह वा । तद् व आ व-
र्तयामसि मयि वो रमतां मनः ॥ ४ ॥

॥ १३ ॥ यथा सूर्यो नक्षत्राणामुद्यंस्तेजास्याददे । एवा स्त्रीणां च पुंसां

च द्विषतां वर्च आ ददे ॥ १ ॥ यावन्तो मा सपत्नानामायन्तं प्रतिपश्यथ । उ-
च्यन्तसूर्य इव सुप्तानां द्विषतां वर्च आ ददे ॥ २ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १४ ॥ अभि त्वं देवं सवितारमोणयोः कविक्रतुम् । अर्चामि सत्यमेवं
रत्नधामभि प्रियं प्रतिम् ॥ १ ॥ ऊर्ध्वा यस्यामातिर्भा आदिद्युतत् सर्वांमनि । हिर-
ण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपात् स्वः ॥ २ ॥ सावीर्हि देव प्रथमार्यं पित्रे वृष्मा-
णमस्मै वग्निमाणमस्मै । अथास्मभ्यं सवितर्वार्याणि दिवोर्दिव आ सुवा भूरि
पथः ॥ ३ ॥ दमूना देवः सविता वरेण्यो दधद रत्नं दत्तं पितृभ्य आर्यैषि । पि-
वात् सोमं समर्ददेनेमिष्टे परिज्मा चित् क्रमते अस्य धर्मणि ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ तां सवितः सत्यमेवां सुचित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्ववाराम् । या-
मेस्य कण्वो अदुहत् प्रपीतां सहस्रधारां महिषो नगाय ॥ १ ॥

॥ १६ ॥ बृहस्पते सवितर्वधेयैनं ज्योतयेनं महते मांमगाय । संशितं चित्
सन्तरं सं शिशाधि विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥ १ ॥

॥ १७ ॥ धाता दधातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पूर्णेन य-
च्छतु ॥ १ ॥ धाता दधातु दाशुषे प्राचीं जीवातुमन्त्रिताम् । वयं देवस्य धीम-
हि सुमतिं विश्वगंधमः ॥ २ ॥ धाता विश्वा वार्या दधातु प्रजाकामाय दाशुषे
दुरोणे । तस्मै देवा अमृतं सं व्ययन्तु विश्वे देवा अदितिः सजोषाः ॥ ३ ॥ धाता
शतिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजया सं-
रराणो यज्ञमानाय द्रविष्णं दधातु ॥ ४ ॥

॥ १८ ॥ प्र नभस्व पृथिवि भिन्धीदं दिव्यं नभः । ऊर्ध्वो दिव्यस्य नो
घातरीशानो वि ष्या दतिम् ॥ १ ॥ न घंस्तताषु न हिमो जघान प्र नभतां पृ-
थिवी जीरदानुः । आपांश्चिदस्मै घृतमित् चरन्ति यत्र सोमः सदमित् तत्र भद्रम् ॥ २ ॥

॥ १९ ॥ प्रजापतिर्जनयति प्रजा इमा धाता दधातु सुमनस्यमानः । संजा-
नानाः संमनसः सयोनयो मयि पुष्टं पुष्टपतिर्दधातु ॥ १ ॥

॥ २० ॥ अन्वद्य नोनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां
दाशुपे परम् ॥ १ ॥ अन्विदनुमते त्वं मंससे शं च नस्कृधि । जुषस्व हव्यमाहुतं
प्रजां देवि ररास्व नः ॥ २ ॥ अनु मन्यतामनुमन्यमानः प्रजावन्तं रयिमक्षीय-
माणम् । तस्य वयं हेडमि मापि भूम सुमृडीके अस्य सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥ यत्
ते नाम सुद्वं सुप्रणीतेनुमते अनुमतं सुदानु । तेना नो यज्ञं पिष्टहि विश्ववारे
रयि नो धहि सुभगे सुवीरम् ॥ ४ ॥ एमं यज्ञमनुमतिर्जगाम सुक्षेत्रतार्यं सुवीर-
तार्यं मुजातम् । भद्राद्यस्याः प्रमतिर्वभव सप्तं यज्ञमवतु देवगोपा ॥ ५ ॥ अनु-
मतिः सर्वमिदं बभूव यत् निष्ठति चरति यद् च विश्वमेजति । तस्यास्ते देवि सुमतौ
स्यामानुमते अनु हि मंससे नः ॥ ६ ॥

॥ २१ ॥ समेत विश्वे वचसा पतिं दिव एको विभूर्तिथिर्जनानाम् । स
पूर्वो नूतनमाविवांसत् तं वर्तनिगनु ववृत् एकमिन् पुरु ॥ १ ॥

॥ २२ ॥ अयं सहस्रमा नो दृशे कवीनां मतिर्ज्योतिर्विधर्मणि ॥ १ ॥ ब्रध्नः
समीचीरुपसः समैरयन् । अरेपसः सचैतसः त्वसरे मन्युमत्तमाश्रिते गोः ॥ २ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ २३ ॥ दौर्ध्वन्त्यं दौर्जीवित्यं रक्षो अभ्वमगार्यः । दुर्गास्त्रीः सर्वा दुर्वीचस्ता
अस्मन्नाशयामसि ॥ १ ॥

॥ २४ ॥ यत्त इन्द्रो अखनद यदग्निरिष्यं देवा मरुतो यत् स्वर्काः । तदस्म-
भ्यं सविता सन्त्यधर्मा प्रजापतिरनुमतिनि यन्ध्यात् ॥ १ ॥

॥ २५ ॥ यगोरोजमा स्कभिना रजोसि यो वीर्यैर्वीरतमा शविष्ठा । यो
पत्येते अप्रतीता सद्योभिर्विष्णुमगन् वरुणं पूर्वहतिः ॥ १ ॥ यस्येदं प्रदिशि यद्
विरोचते प्र चानति वि च चष्टे शचीभिः । पुरा देवस्य धर्मणा सद्योभिर्विष्णुम-
गन् वरुणं पूर्वहतिः ॥ २ ॥

॥ २६ ॥ विष्णोर्नु कं प्रा वोचं वीर्याणि यः पार्थिवानि विमुमे रजोसि ।
यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥ प्र तद् विष्णुं स्त-
वते वीर्याणि मृगो न भीमः कुक्षरो गिगिष्ठाः । एगवत् आ जगम्यात् परस्याः ॥ २ ॥
यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा । उरु विष्णो वि क्रमस्येरु

क्षयाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर ॥ ३ ॥ इदं विष्णुर्वि-
चक्रमे त्रेधा नि दधे पदा । समूढमस्य पांसुरे ॥ ४ ॥ त्रीणि पदा वि चक्रमे
विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । इतो धर्माणि धारयन् ॥ ५ ॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत
यतो ब्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ६ ॥ तद् विष्णोः परमं पदं मदा
पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुर्गततम् ॥ ७ ॥ दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या
महो विष्ण उरोगन्तरिक्षात् । हस्तौ पृणम्ब बहुभिर्विसव्यैराग्रयन्तु दक्षिणादोन
सव्यात् ॥ ८ ॥

॥ २७ ॥ इडैवास्माँ अनु वस्तां वनेन यस्याः पदे पुनर्ते देवयन्तः । घृतपदी
शक्वरी सोमपृष्ठोप यज्ञमस्थित वैश्वदेवी ॥ १ ॥

॥ २८ ॥ वेदः स्वस्तिर्द्विगुणः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्निः स्वस्ति । हविष्कृता
यज्ञिया यज्ञकामास्ते देवासाँ यज्ञमिमं जुपन्ताम् ॥ १ ॥

॥ २९ ॥ अग्नाविष्णु महि तद् वाँ महित्वं प्राथो घृतस्य गुह्यस्य नाम । दमे-
दमे सप्त रत्ना दधानाँ प्रति वाँ जिह्वा घृतमा चरययान् ॥ १ ॥ अग्नाविष्णु
महि धाम प्रियं वाँ त्रीथी घृतस्य गुह्या जुषाणौ । दमेदमे सुष्टुन्या वाँ वृथानाँ
प्रति वाँ जिह्वा घृतमुच्चरययान् ॥ २ ॥

॥ ३० ॥ स्वाक्लं मे द्यावापृथिवी स्वाक्लं मित्रो अक्रयम् । स्वाक्लं मे ब्रह्म-
णस्पतिः स्वाक्लं सविता करत् ॥ १ ॥

॥ ३१ ॥ इन्द्रोतिभिर्वहुलाभिर्नो अथ यावच्छ्रेष्ठार्भमेघवन्धूर जिन्य । यो
मो द्वेष्टयधरैः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मस्तमु प्राणो जहातु ॥ १ ॥

॥ ३२ ॥ उप प्रियं पर्निपतं युवानमाहुतीवृधम् । अगन्म बिभ्रतो नमो
दीर्घमायुः कृणोतु मे ॥ १ ॥

॥ ३३ ॥ सं मा सिञ्चन्तु मरुतः सं पूषा सं बृहस्पतिः । सं मायमग्निः
सिञ्च प्रजया च धनेन च दीर्घमायुः कृणोतु ये ॥ १ ॥

॥ ३४ ॥ अग्ने जातान् प्र गुदा मे सपन्तान् प्रत्यजान् जातवेदो नुदस्व ।
अधस्पदं कृणुष्व ये घृतन्यबोनागसस्ते वयमर्दितये स्याम ॥ १ ॥

॥ ३५ ॥ प्रान्यान्तसपत्नान्तसहसा सहस्र प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व ।
इदं राष्ट्रं पिपूहि सौभगाय विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥ १ ॥ इमा यास्ते शतं
हिराः सहस्रं धमनीरुत । तासां ते सर्वामामहमश्मना विलमप्यधाम् ॥ २ ॥ परं
योनेरवरं ते कृणोमि मा त्वा प्रजाभि भून्मोत स्रुनुः । अस्वं त्वाप्रजसं कृणोम्य-
श्मानं ते अपिधानं कृणोमि ॥ ३ ॥

॥ ३६ ॥ अक्षयौ नो मधुमंकाशे अनीकं नो समञ्जनम् । अन्तः कृणुष्व
मां हृदि मन इषां सहासति ॥ १ ॥

॥ ३७ ॥ अभि त्वा मनुजानेन दधामि मम वाससा । यथासो मम केवल्लो
नान्यासां कीर्तयाश्चन ॥ १ ॥

॥ ३८ ॥ इदं खनामि भेषजं मां पश्यमभिरोरुदम् । पुरायतो निवर्तनमायतः
प्रतिनन्दनम् ॥ १ ॥ येना निचक्र आसुरीन्द्र देवेभ्यस्परि । तेना नि कुर्वे त्वा-
महं यथा ते सानि सुप्रिया ॥ २ ॥ प्रतीची सोममसि प्रतीच्युत सूर्यम् । प्रतीची
विश्वान्देवान् तां त्वाच्छावदामि ॥ ३ ॥ अहं वदामि नेत् त्वं सभायामह त्वं वद ।
ममेदमस्त्वं केवल्लो नान्यासां कीर्तयाश्चन ॥ ४ ॥ यदि वासि तिरोजनं यदि
वा नद्यस्तिरः । इयं ह महां त्वामोषधिर्विष्टेव न्यानयत् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ३९ ॥ दिव्यं सुपर्णं पयसं ब्रुहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम् । अभीषतो
वृष्ट्या तर्पयन्तमा नो गोष्ठे रयिष्ठां स्थापयाति ॥ १ ॥

॥ ४० ॥ यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रत उपतिष्ठन्त आपः । यस्य
व्रते पुष्टपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे हवामहे ॥ १ ॥ आ प्रत्यश्च दाशुषं दाश्वसं
सरस्वन्तं पुष्टपतिं रयिष्ठाम् । रायस्पोषं श्रवस्युं वसाना इह हुवेम सदनं रयी-
णाम् ॥ २ ॥

॥ ४१ ॥ अति धन्वान्यन्यपस्ततर्द श्येनो नृचक्षा अवसानदर्शः । तन्
विश्वान्यवरा रजांसीन्द्रेण सख्या शिव आ जगम्यात् ॥ १ ॥ श्येनो नृचक्षा
दिव्यः सुपर्णः सहस्रपाच्छतयोनिर्वयोधाः । स नो नि यच्छाद् वसु यत् पराभृतम-
स्माकमस्तु पितृषु स्वधावत् ॥ २ ॥

(१०२)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ४. सू० ४६ । ३६४.

॥ ४२ ॥ सोमारुद्रा वि बृहत्तं विषूचीमभीवा या नो गयमाविवेश । बार्धेर्था
दूरं निश्चीति पगचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुक्षुमस्मत् ॥ १ ॥ सोमारुद्रा युव-
मेतान्यस्मद् विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् । अर्व स्यतं मुञ्चतं यज्ञो असत्
तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत् ॥ २ ॥

॥ ४३ ॥ शिवास्त एका अशिवास्त एकाः सर्वा बिभर्षि सुमनस्यमानः ।
तिस्रो वाचो निहिता अन्तरस्मिन् तासामेका वि पपातानु घोषम् ॥ १ ॥

॥ ४४ ॥ उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतश्चैननयोः । इन्द्रश्च
विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम् ॥ १ ॥

॥ ४५ ॥ जनाद् विश्वजनीनात् सिन्धुतस्पर्शा भूतम् । दृगत् त्वा मन्य
उद्धृतभीर्ष्या नाम भेषजम् ॥ १ ॥ अग्नेरिवास्प दहेतो दावस्य दहेतः पृथक् ।
एतामेतस्येर्ष्यामुदनाग्निमिव शमय ॥ २ ॥

॥ ४६ ॥ सिनीवाल्लि पृथुपुके या देवानामसि स्वमा । जुषस्य हव्यमाहुतं
प्रजां देवि दिदिदिद नः ॥ १ ॥ या सुवाहुः स्वहुरिः सुपूमा बहुस्रवरी । तस्य
विश्वत्स्यै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन ॥ २ ॥ या विश्वन्नीन्द्रमसि प्रतीचीं सह-
स्रस्तुकाभियन्ती देवी । विष्णोः पत्ति तुभ्यं गता हवींषि पतिं देवि गर्भमे
चोदयस्व ॥ १ ॥

॥ ४७ ॥ कुहं देवीं सुकृतं विद्यनार्पममस्मिन् यज्ञे सुहवा जोहवीमि । मा
नो रयि विश्ववारं नि यच्छाद् ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ १ ॥ कुहदेवाना-
ममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषो जुषेत । शृणोतु यज्ञमुजानी नो अद्य-
शयस्पोषं चिक्रितुषीं दधातु ॥ २ ॥

॥ ४८ ॥ राकामहं सुहवा सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुमगा बोधतु न्मना । सी-
व्यन्वपः सूच्यार्च्छयमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ १ ॥ यास्ते राके सुम-
तयः सुपेशमो याभिर्दिदामि दाशुषे वधनि । तामिर्नो अद्य सुमना उपामहि
सहस्राणेषु सुभगे रराणा ॥ २ ॥

॥ ४९ ॥ देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये ।
याः पार्थिवासां या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छन्तु ॥ १ ॥ उत

ग्ना व्यन्तु देवर्षत्नीरिन्द्राय । ग्नाय्यश्विनी राद । आ रोदसी वरुणानी शृणोतु
व्यन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम् ॥ २ ॥

॥ ५० ॥ यथा वृषमशनिर्विश्वाहा हन्त्यप्रति । एवाहमद्य कितवान्चैर्बध्या-
समप्रति ॥ १ ॥ तुराणामतुराणां विशामवर्जुषीणाम् । समेतु विश्वतो भगो अ-
न्तर्हस्तं कृतं मम ॥ २ ॥ ईडे अग्नि स्वावगुं नमोभिरिह प्रमक्रो वि चयत् कृतं
नः । रथैरिव प्र भरे वाजयेद्विः प्रदक्षिणं मरुतां स्तोममध्याम् ॥ ३ ॥ वयं ज-
येम त्वया युजा वृतमस्माकमंशमुदेवा भरेभरे । अस्पभ्यामिन्द्र वरीयः सुगं कृधि
प्र शत्रूणां मघवन् वृषया रुज ॥ ४ ॥ अजैप त्वा संलिखितमजैपमुत संरुधम् ।
अविं वृको यथा मथदेवा मथामि ते कृतम् ॥ ५ ॥ उत प्रहामर्तिदीवा जयति कु-
तमिव श्वघ्नी वि चिनोति काले । या देवकांशो न धनं रुणाद्वि समित् तं रायः
सृजति स्वधार्मिः ॥ ६ ॥ गोभिष्टेमामतिं दुग्वां यवेन वा जुधे पुरुहूत विश्वे ।
ययं गजसु प्रथमा धनान्यरिष्टांशो वृजनीभिजयेम ॥ ७ ॥ कृतं मे दक्षिणे हस्ते
जयो मे सव्य आहितः । गोजिद भूयासमश्वाजिद धनंजयो हिरण्यजित् ॥ ८ ॥
अक्षाः फलवतीं युवे दत्त गां क्षीरिणीमिव । सं मा कृतस्य धारया धनुः स्ना-
जैव नक्षत ॥ ९ ॥

॥ ५१ ॥ बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादद्यायोः । इन्द्रः
पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरीयः कृणोतु ॥ १ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ५२ ॥ संज्ञानं नः स्वेभिः संज्ञानमरणेभिः । संज्ञानमश्विना युवमिहास्मासु
नि यच्छतम् ॥ १ ॥ सं जानामहे मनसा सं चिकित्वा मा युष्महि मनसा दे-
व्येन । मा घोषा उत् स्तुर्वहुले विनिर्हते मेपुः पप्तादिन्द्रस्याहन्यागते ॥ २ ॥

॥ ५३ ॥ अमुत्रभूयादधि यद् यमस्य बृहस्पतेऽभिशास्तेरमुञ्चः । प्रस्थौह-
तामश्विना मृत्युमस्मद् देवानामग्ने भिषजा शचीभिः ॥ १ ॥ सं क्रामते मा ज-
हीतं शरीरं प्राणापानौ ते सयुजाविह स्ताम् । शतं जीव शरदो वर्धमानोऽग्निष्टे
गोषा अधिषा वसिष्ठः ॥ २ ॥ आयुर्यत् ते अतिहितं पराचैरपानः प्राणः पुन-
रा ताविताम् । अग्निष्टदाहानिर्ऋतेरूपस्यात् तदात्मनि पुनरा वैशयामि ते ॥ ३ ॥

(१०४)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ५. सू० ५८ । ३७३.

मेमं प्राणो हासीन्मो अपानो ब्रह्माय परा गात् । सप्तर्षिभ्य एनं परि ददामि
त एनं सृजस्ति जरसे वहन्तु ॥ ४ ॥ प्र विंशतं प्राणापानावनद्वाहाविव ब्रजम् ।
अयं जरिष्णः शैवधिररिष्ट इह वर्धताम् ॥ ५ ॥ आ ते प्राणं सुवामसि परा
यक्ष्मै सुवामि ते । आयुर्नो विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः ॥ ६ ॥ उद वयं तमम-
स्परि रोहन्तो नाकमुत्तमम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ ७ ॥

॥ ५४ ॥ ऋचं सामं यजामहे याभ्यां कर्माणि कुर्वते । एते सदैसि राज-
तो यज्ञं देवेषु यच्छतः ॥ १ ॥ ऋचं सामं यदप्राचं हविरोजो यजुर्बलम् । एष
मा तस्मान्मा हिंसीद् वेदः पृष्टः शचीपते ॥ ५ ॥

॥ ५५ ॥ ये ते पन्थानो व दिवो येभिर्विश्वमरेयः । तेभिः सुम्नया धेहि नो
वसो ॥ १ ॥

॥ ५६ ॥ तिरश्चिराजेरसितात् पृदाकोः परि संभृतम् । तन् कृष्णर्वणो विष-
मियं बीरुदनीनशत् ॥ १ ॥ इयं वीरुन्मधुजाता मधुश्चुन्मधुला मधूः । सा विदुः
तस्य भेषज्यथो मशकजम्भनी ॥ २ ॥ यतो दृष्टं यतो धीतं ततस्ते निर्हियामसि ।
अर्भस्य तृप्रदंशिनो मशकस्यारसं विषम् ॥ ३ ॥ अयं यो वक्रो विषरुर्व्यङ्गो मुखा-
नि बक्रा वृजिना कृणोपि । तानि न्वं ब्रह्मणस्पत इपीकामिय सं नमः ॥ ४ ॥ अ-
रसस्य शर्कोटस्य नीचीनस्योपसर्पतः । विषं ह्यस्यादिष्यथो एनमजीजमम् ॥ ५ ॥
न ते बाह्वेर्बलमस्ति न शीर्षे नोत मध्यतः । अथ किं प्रापयामुया पुच्छे विभ-
र्ष्यर्भकम् ॥ ६ ॥ अदन्ति न्वा पिपीलिका वि वृश्चन्ति मयुर्यः । सर्वे भल वचाय
शर्कोटमरसं विषम् ॥ ७ ॥ य उमाभ्यां प्रहरसि पुच्छेन चास्येन च । आस्ये
न ते विषं किमु ते पुच्छधावसत् ॥ ८ ॥

॥ ५७ ॥ यदाशसा वदतो मे विचुक्षुमे यद् याचमानस्य चरतो जना अनु ।
यदात्मनि तन्वो मे विरिष्टं सरस्वती तदा पृणद् घृतेन ॥ १ ॥ सप्त चरन्ति शिशवे
प्ररुर्वते पित्रे पुत्रासो अप्यवीवृतभृतानि । उमे इदस्योमे अस्य राजत उमे यतेते
उमे अस्य पुष्यतः ॥ २ ॥

॥ ५८ ॥ इन्द्रावरुणा सुतपात्रिमं सुतं सोमं पिबतं मद्यं धृतव्रतौ । युवो रथो
अध्वरो देववीतये प्रति स्वसमुप यातु पीतये ॥ १ ॥ इन्द्रावरुणा मधुमक्षमस्य

अ० ६. सू० ६५ । ३००.

सप्तमं काण्डम् ।

(१०५)

वृष्णः सोमस्य वृषणा वृषेथाम् । इदं वामन्धः परिपिक्कमासद्यास्मिन् बर्हिषि
मादयेथाम् ॥ २ ॥

॥ ५६ ॥ यो नः शपादशपतः शपतो यश्च नः शपात् । वृक्ष इव विद्युता
हत आ मूलादनु शुष्यतु ॥ १ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ ६० ॥ ऊर्जं विश्रद्धमुवर्तिः सुमेधा अघोरैरेण चक्षुषा मित्रियैरेण । गृहानैमि
सुमता वन्दमानो रमन्त्यं मा विभीतु मत् ॥ १ ॥ इमे गृहा मयोभुव ऊर्जस्वन्तः प-
र्यस्वन्तः । पूर्णा वामेन तिष्ठन्तस्ते नो जानन्वायतः ॥ २ ॥ येषामध्येति प्रवसन्
येषु सोमनसो बृहदुः । गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्वायतः ॥ ३ ॥ उपहृता भू-
रिधेनाः सम्रायः स्वादुर्गमुदः । अक्षुष्या अक्षुष्या स्त गृहा मास्मद् विभीतन ॥ ४ ॥
उपहृता इव गाव उपहृता अजावयः । अथो अक्षस्य कीलाल उपहृतो गृहेषु नः ॥ ५ ॥
सूनुतावन्तः सुभगा इमन्तो हमाभुदाः । अक्षुष्या अक्षुष्या स्त गृहा मास्मद् विभी-
तन ॥ ६ ॥ इहेव स्त सानु गाव विश्वा सपाणि पुष्यत । ऐष्यामि भद्रणा सह भू-
यांसो भवता मया ॥ ७ ॥

॥ ६१ ॥ यदेग्ने तपसा तप उपतप्यामहे तपः । प्रियाः श्रुतस्य भूयास्मा-
नुष्मन्तः सुमेधमः ॥ १ ॥ अग्ने तपस्तः । तप उप तप्यामहे तपः । श्रुतानि श्रु-
एवन्तो वयमायुष्मन्तः सुमेधमः ॥ २ ॥

॥ ६२ ॥ अयमग्निः सत्पतिर्वृद्धहृणो रथीव पत्नीर्नजयत् पुरोहितः । नामा
पृथिव्यां निहितो दर्विशुगदधम्पदं कृणुतां ये पृतन्यवः ॥ १ ॥

॥ ६३ ॥ पृतनाजितं सहमानपाग्निप्रवर्धैवामहे परमान् सधस्थात् । स
नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा चामद् देवोति दुर्गितान्यग्निः ॥ १ ॥

॥ ६४ ॥ इदं यत् कुण्णः शकुनिरभिनिष्पतन्नर्षीपतत् । आपो मा तस्मात्
सर्वस्माद् दुरितात् पान्त्वरेतः ॥ १ ॥ इदं यत् कुण्णः शकुनिरवामृचिन्नर्चते ते
मुखेन । अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु ॥ २ ॥

॥ ६५ ॥ प्रतीचीनफलो हि त्वमपामार्गं रुरोहिथ । सर्वान् मच्छपथां अग्नि
वरीयो यावया हतः ॥ १ ॥ यद् दुष्कृतं यच्छमलं यद् वा चेरिम प्रापया । त्वया

(१०६)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ६. सू० ७२ । ३८७.

तद् विश्वतोमुखापामार्गपं मृज्महे ॥ २ ॥ श्यावर्दता कुनखिना बण्डेन यत्स-
हासिम । अपामार्गं त्वया वयं सर्वं तदपं मृज्महे ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ यद्यन्तरिक्षे यदि वात आसु यदि वृक्षेषु यदि वोल्पेषु । यदस्त्र-
वन् पशव उद्यमानं तद् ब्राह्मणं पुनरस्मानुपेतु ॥ १ ॥

॥ ६७ ॥ पुनर्मैत्विन्द्रियं पुनरात्मा द्रविणं ब्राह्मणं च । पुनरग्नयो धिप्सवा
यथास्थाम कल्पयन्तामिहैव ॥ ३ ॥

॥ ६८ ॥ सरस्वति व्रतेषु ते दिव्येषु देवि धामसु । जुषस्य हव्यमाहुतं प्रजा
दैवि ररास्य नः ॥ १ ॥ इदं ते हव्यं घृतवत् सरस्वतीदं पितृणां हविशस्यं यत् ।
इमानि त उदिता शतमानि तेभिर्वयं मधुमन्तः स्याम ॥ २ ॥ शिवा नः शतमा भव
सुमृडीका सरस्वति । मा ते युयोम मंहशः ॥ ३ ॥

॥ ६९ ॥ शं नो वातो वातु शं नस्तपतु सूर्यः । अहानि शं भवन्तु नः शं
रात्री प्रति धीयतां शमुपा नो व्युच्छतु ॥ १ ॥

॥ ७० ॥ यत् किं चासौ मनसा यच्च वाचा यज्ञैर्जुहोति हविषा यज्ञेषा । त-
न्युन्या निर्वृतिः संविदाना पुरा मन्यादाहुतिं हन्त्वस्य ॥ १ ॥ यानुधाना नि-
र्वृतिरादु रजस्ते अस्य हन्त्वन्वृतेन मन्यम् । इन्द्रे पिना देवा आज्यमस्य गथनन्तु
मा तन् सं पादि यदसौ जुहोति ॥ २ ॥ अजि विराजा श्येनो संपाणि विव ।
आज्यं पृतन्यतोर्हतां यो नः कश्चभ्यग्रायति ॥ ३ ॥ अपाञ्चो न उभौ बाहू
अपि नह्याभ्यास्यम् अग्नेर्देवस्य मन्युना तेन तेवधिपं हविः ॥ ४ ॥ अपि नह्याभि
ते बाहू अपि नह्याभ्यास्यम् । अग्नेर्योरस्य मन्युना तेन त्वधिपं हविः ॥ ५ ॥

॥ ७१ ॥ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि । ध्रुपदं दिवेर्देवे
हन्तारं भङ्ग्रावतः ॥ १ ॥

॥ ७२ ॥ उत् तिष्ठताव पश्यतेन्द्रस्य भागमृत्त्वियम् । यदि श्रुतं जुहोतं
यदाश्रुतं ममत्तं ॥ १ ॥ श्रुतं हविरो धिन्द्र प्र याहि जगाम सरो अध्वनो वि
मध्यम् । परि त्वासते निधिभिः सखायः कुलपा न व्राजपति चरन्तम् ॥ २ ॥ श्रुतं

मन्य ऊधनि आतमग्नौ सुशृतं मन्येतदृतं नवीयः । माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य दुधः
पिवेन्द्रः वज्रिन् पुरुकृज्जुषाणः ॥ ३ ॥

॥ ७३ ॥ समिद्धो अग्निर्वृषणा रथी दिवस्तप्तो घर्मो दुह्यते वामिषे मधु ।
वयं हि वां पुरुदमासो अश्विना हवामहे सधमादेषु कारवः ॥ १ ॥ समिद्धो
अग्निराश्विना तप्तो वां घर्म आ गतम् । दुह्यन्ते नूनं वृषणेह धेनवो दस्त्रा मदन्ति
वेधसः ॥ २ ॥ स्वाहाकृतः शुचिर्देवेषु यज्ञो यो अश्विनोऽश्वमसो देवपानः । तमु-
विश्वे अमृतासो जुषाणा गन्धर्वस्य प्रन्याम्ना रिहन्ति ॥ ३ ॥ यदुस्त्रियास्वा-
हुतं घृतं पयोयै स वामश्विना भाग आ गतम् । माध्वी धर्तारा विदथस्य सत्पती
तप्तं घर्म पिवतं रोचने दिवः ॥ ४ ॥ तप्तो वां घर्मो नक्षतु स्वहीता प्र वामध्वर्यु-
श्चतु पयस्वान् । मधोर्दग्धस्याश्विना तनायां वीतं णतं पयस उस्त्रियायाः ॥ ५ ॥
उप द्रव पयसा गोधुगोपमा घर्मे मिञ्च पय उस्त्रियायाः । वि नाकमख्यत् सविता
वरैर्योनुप्रयाणमुपमो वि राजति ॥ ६ ॥ उप ह्वये सुदुधां धेनुमेतां सुहस्तो-
गोधुगुत दोहदेनाम् । श्रेष्ठं मवं सविता साविपन्नोभीद्धो घर्मस्तदु पु प्र वोचत्
॥ ७ ॥ दिङ्मुखती वसुपत्नी वसूनां वन्ममिच्छन्ती मनसा न्यागन् । दुहामश्वि-
भ्यां पयो अघ्नयेयं मा वर्धतां महंत सौभगाय ॥ ८ ॥ जुष्टो दमूना अतिथिर्दुगेण
इमं नो यज्ञमुप याहि विठान् । विश्वा अग्ने अभिपुजो विहत्य शत्रूयतामा रा-
भोजनानि ॥ ९ ॥ अग्ने शर्धे महते सौभगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु । सं-
जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महामि ॥ १० ॥ सुयवसाद् भग-
वती हि भूया अधा वयं भगवन्तः स्याम । अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिव
शुद्धमुदकमाचरन्ती ॥ ११ ॥

॥ इति पष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ ७४ ॥ अपचितं लोहिनीनां कृष्णा मातेनि शुश्रुम । मनेर्देवस्य मूलैर्न
सर्जं विध्यामि ता अहम् ॥ १ ॥ विध्याम्यासां प्रथमां विध्याम्युत मध्यमाम् ।
इदं जघन्यामासामा लिङ्गनाञ्चि स्तुकांमिव ॥ २ ॥ त्वाष्ट्रेणाहं वर्चसा वि त ईर्ष्या-
ममीमदम् । अथो यो मन्युष्टे पते तमु ते शमयामसि ॥ ३ ॥ व्रतेन त्वं
व्रतपते समक्तो विश्वाहा सुमना दीदिहीद । तं त्वा वयं जातवेदः समिद्धं प्रजा-
वन्त उप सदेस सर्वे ॥ ४ ॥

॥ ७५ ॥ प्रजावतीः सुयवसे रुशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः । मा
व स्तेन ईशत माघशंसः पतिं वो रुद्रस्य ह्येतिवृणक्तु ॥ १ ॥ पदज्ञा स्थ रमतयः
संहिता विश्वनाम्नीः । उप मा देवीर्देवभिरेत । इमं गोष्ठमिदं सदी घृतेनास्मा
न्त्समुक्षत ॥ २ ॥

॥ ७६ ॥ आ सुमसः सुमसो असनीभ्यो असन्तराः । सेहोस्समतरा लव-
णाद विक्लेदीयसीः ॥ १ ॥ या ग्रैव्या अपचितोथो या उपपक्ष्याः । विजाम्नि या
अपचितः स्वयंस्रसः ॥ २ ॥ यः कीकमाः प्रशृण्वति तलीद्यमवतिष्ठति । निर्हा-
स्तं सर्वं जायान्यं यः कथं ककुदिं श्रितः ॥ ३ ॥ एक्षी जायान्यः पतति स
आ विंशति पूरुपम् । तदक्षितस्य भेषजमुभयोः सुक्षितस्य च । ४ ॥ विब्र वै ते
जायान्य जानं यतो जायान्य जायमे । कथं ह तत्र त्वं हतो यस्य कृण्मो हवि-
र्गृहे ॥ ५ ॥ धूपन् पिब कलशे सोममिन्द्र वज्रहा शूर समरे वसूनाम् । माध्य-
न्दिने सर्वेन आ वृषस्य रयिष्ठानो रयिमम्मामु धेहि ॥ ६ ॥

॥ ७७ ॥ सातपना इदं हविर्मरुदन्तज्जुष्टन । अस्माकोती रिशादमः
॥ १ ॥ यो नो मतो मरुतो दुर्हणायुस्मिन्नित्तानि वमयो जिवांसति । ब्रह्मः
पाशान् प्रति मुञ्चतां सस्तपिष्ठन् तपसा हन्तना तम् ॥ २ ॥ संवत्सरीणां
मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सर्गणा मानुषासः । ते अस्मन् पाशान् प्र मुञ्चन्त्वेनसः
सातपना मत्सरा मादयिष्यन्व ॥ ३ ॥

॥ ७८ ॥ वि ते मुञ्चामि रशनां वि योक्तुं वि नियाजैनम् । इहेव त्वमजस्र
एध्यग्ने ॥ १ ॥ अस्मै चत्राणि धारयन्तमग्ने युनजिम त्वा ब्रह्मणा देव्येन । दीदि-
ष्टास्मभ्यं द्रविणेह भद्रं प्रेमं वोचो हविर्दा देवतासु ॥ २ ॥

॥ ७९ ॥ यत् ते देवा अकृण्वन् भागधेयमपावास्ये संवसेन्तो महित्वा । तेना
नो यज्ञं पिष्टहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम् ॥ १ ॥ अहमेवास्म्य-
मावास्याः मामा वसन्ति सुकृतो । मयीमे मयि देवा उभये माध्याश्चेन्द्रज्येष्ठाः
सभगच्छन्त सर्वे ॥ २ ॥ आगन् रात्री संगमनी वसूनामूर्जं पुष्टं वस्त्रावेशयन्ती ।
अप्रावास्यायै हविषा विधेमोर्जं दुहाना पयसा न आगन् ॥ ३ ॥ अमावास्ये
न त्वदतान्बन्यां विश्वा रूपाणि परिभूर्जजान । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु
व्यं स्यात् पतयो रयीणाम् ॥ ४ ॥

॥ ८० ॥ पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगया ।
तस्यां देवैः संवसन्तो महित्वा नाकस्य पृष्ठं समिपा मदम ॥ १ ॥ वृषमं वाजि-
नं वयं पौर्णमासं यजामहे । स नो ददात्वार्चितां रयिमनुपदस्वतीम् ॥ २ ॥
प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परिभूर्जजान । यत्कामास्ते जुहुमस्त-
न्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ३ ॥ पौर्णमासी प्रथमा यज्ञियामीदक्षां
रात्रीणामतिशर्वरेषु । ये त्वां यज्ञैर्यज्ञिये अर्धयन्त्यमी ते नाकै सुकृतः प्रवि-
ष्टाः ॥ ४ ॥

॥ ८१ ॥ पूर्वापरं चरतो माययैतो शिशू क्रीडन्तौ परि यातोर्णवम् । विश्वा-
न्यो भुवना विचष्टे ऋतूरन्यो विदध्वायसे नवः ॥ १ ॥ नवो नवो भवामि जा-
यमानांक्षी केतुरुपमप्यग्रम् । भागं देवेभ्यो वि दधास्यायन् प्र चन्द्रमस्तिरसे
दीपिमायुः ॥ २ ॥ सोमस्यांशो युधां पतेनूतो नाम वा असि । अनूतं दर्श मा
कृधि प्रजया च धनेन च ॥ ३ ॥ दर्शयि दर्शनेमि समग्रोमि समन्तः । समग्रः सम-
न्तो भयामं गोभिरश्वैः प्रजया पशुभिर्गृहधनेन ॥ ४ ॥ योऽस्मान् द्रोष्टि यं वयं
द्विप्मस्तस्य त्वं प्राणेना प्यायस्य । आ वयं प्याशिपीमहि गोभिरश्वैः प्रजया
पशुभिर्गृहधनेन ॥ ५ ॥ यं देवा अंशुमाप्याययन्ति यमाक्षितमक्षिता भक्षयन्ति ।
तेनास्मानिन्द्रो वह्णो बृहस्पतिराप्याययन्तु भुवनस्य गोपाः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

॥ ८२ ॥ अभ्यर्चत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ।
इमं यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत् पवन्ताम् ॥ १ ॥ मय्यग्रे अग्निं गृ-
ह्णामि सह क्षत्रेण वर्चसा वलेन । मयिं प्रजां मय्यायुर्दधामि स्वाहा मय्यग्निम्
॥ २ ॥ इहेवाग्ने अधिधारया रयिं मा त्वा नि कन् पूर्वचित्ता निकारिणः ।
क्षत्रेणाग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वधतां ते अनिष्टृतः ॥ ३ ॥ अन्वाग्निरुषसा
मग्रमग्न्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्य उपसो अनु रश्मीननु द्यावापृ-
थिवी आ विवेश ॥ ४ ॥ प्रत्यग्निरुषसामग्रमग्न्यत् प्रत्यहानि प्रथमो जातवेदाः ।
प्रति सूर्यस्य पुरुधा च रश्मीन् प्रति द्यावापृथिवी आ ततान ॥ ५ ॥ घृतं ते अग्ने
दिव्ये सधस्यै घृतेन त्वां मनुग्धा समिन्धे । घृतं ते देवीर्नृप्य आ वहन्तु घृतं
तुभ्यं दुहतां गावो अग्ने ॥ ६ ॥

॥ ८३ ॥ अप्सु ते राजन् वरुण गृहो हिंश्ययो मिथः । ततो धृतव्रतो राजा सर्वा धामानि मुञ्चतु ॥ १ ॥ धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण मुञ्च नः । यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम ततो वरुण मुञ्च नः ॥ २ ॥ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अधा वयमादित्य व्रते तवानागमो अदितये स्याम ॥ ३ ॥ प्रास्मत् पाशान् वरुण मुञ्च सर्वान् य उत्तमा अधमा वारुणा ये । दुष्वप्यं दुरितं नि ष्वास्मदर्थं गच्छेम सुकृतस्य लोकम् ॥ ४ ॥

॥ ८४ ॥ अनाधृष्यो जातवेदा अमन्यो विराडेभ्ये क्षत्रभृद्दीदिहीह । विश्वा अमीवाः प्रमुञ्चन् मानुषीभिः शिवाभिर्य परि पाहि नो गर्यम् ॥ १ ॥ इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोजायथा वृषभ चर्षणीनाम् । अपानुदो जनममित्रायन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम् ॥ २ ॥ मृगो न भीमः कुचरो गिगिष्ठाः परावन् आ जगम्यात् परस्याः । सुकं संशायं पविर्मिन्द्र तिमं वि शर्वन्ताहि वि मृधो नुदस्व ॥ ३ ॥

॥ ८५ ॥ त्वमपु वाजिनं देवजतं सहोवानं तरुनारं रथानाम् । अरिष्टनेमि पृतनाजिप्राशुं स्वस्त्ये तार्क्ष्यमिहा हुवेम ॥ १ ॥

॥ ८६ ॥ वातारमिन्द्रं मवितारमिन्द्रं हवेहवे सुहवं शर्मिन्द्रम् । हुवे नु शकं पुरुहुतमिन्द्रं स्वस्ति न इन्द्रो मववान् कृणोतु ॥ १ ॥

॥ ८७ ॥ यो अग्रा रुद्रो यो अप्स्यन्तये आपधीर्वीरुध आविवेश । य इमा विश्वा भुवन्नानि चाकूपे तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वग्रये ॥ १ ॥

॥ ८८ ॥ अपेह्यारिस्परिर्वा असि । विपे विपमपृक्था विपमिद् वा अपृक्थाः । अहिमेवाभ्यपेहि तं जहि ॥ १ ॥

॥ ८९ ॥ अपोदिष्या अचायिषं रसेन समपृचमहि । परम्यानग्न आगमं तं मा सं सृज वर्चसा ॥ १ ॥ सं मार्गे वर्चसा सृज सं प्रजया समापृषा । विद्युर्मै अस्य देवा इन्द्रो विद्यात् सह ऋषिभिः ॥ २ ॥ इदमापः प्रवहतावद्यं च मलं च यत् । यच्चभिदुद्रोहानृतं यच्च शेपे अभीरुणम् ॥ ३ ॥ एधोस्येधिषीय समिदसि समेधिषीय । तेजोसि तेजो मर्य धेहि ॥ ४ ॥

॥ ६० ॥ अपि वृश्चपुराणवद् व्रततेरिव गुणितम् । ओजो दासस्य दम्भय
॥ १ ॥ वयं तदस्य संभृतं वस्विन्द्रेण वि भजामहे । म्लापयामि भजः शिभ्रं वरु-
णस्य व्रतेन ते ॥ २ ॥ यथा शेषो अपायति स्त्रीषु चासदनावयाः । अवस्थस्य
कृदीवतः शाङ्गुरस्य नितोदिनः । यदाततमव तत्तनु यदुत्तं नि तत्तनु ॥ ३ ॥

॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥

॥ ६१ ॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवाँमिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः । बा-
धतां द्वेषो अभयं नः कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ १ ॥

॥ ६२ ॥ स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मदाराच्छिद् द्वेषः सनुतयुयोतु । तस्य
वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सोमनसे स्याम ॥ १ ॥

॥ ६३ ॥ इन्द्रेण मन्युना वयमभि प्याम पृतन्युनः । घन्तो वृत्राण्यप्रति ॥ १ ॥

॥ ६४ ॥ ध्रुवं ध्रुवेण हविपात्र सोमं नयामसि । यथा न इन्द्रः केवलीर्विशः
सोमनसस्करत् ॥ १ ॥

॥ ६५ ॥ उदस्य श्यावो विथुरो गृध्रो व्यामिव पेततुः । उच्छ्रोचनप्रशो-
चनावस्योच्छ्रोचनौ हृदः ॥ १ ॥ अहमेनावुदतिष्ठिपं गावो श्रान्तसदाविव ।
कुर्कुगाविव कूजन्तावुदवन्तौ वृकाविव ॥ २ ॥ आतोदिनां नितोदिनावथो
सतोदिनावुत । अपि नह्याम्यस्य मेढं य इतः स्त्री पुमान् जभार ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ असदन् गात्र सदनेपमद् वसति वयः । आस्थाने पर्वता अस्थुः
स्थाम्नि वृकावतिष्ठिपम् ॥ १ ॥

॥ ६७ ॥ यद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन् होतश्चिकित्वन्नवृणीमहीह ।
ध्रुवमयो ध्रुवमुता शविष्ठ प्रविष्टान् यज्ञमुप याहि सोमम् ॥ १ ॥ सर्मिन्द्र नो मनसा-
नेष गोभिः सं सुरिभिर्हरिवन्त्सं स्वस्त्या । सं ब्रह्मणा देवहितं यदस्ति सं देवानां
सुमतौ यज्ञियानाम् ॥ २ ॥ यानावह उशतो देव देवास्तान् प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे ।
जुष्टिवांसः पणिवांसो मधून्यस्मै धत्त वसवो वसूनि ॥ ३ ॥ सुगा वो देवाः सदना
अकर्म य आजग्म सर्वने मा जुषाणाः । वहमाना भरमाणाः स्वा वसूनिवसुं धर्म-

(११२)

अथर्ववेदसंहिता । अ० १०, सू० १०७ । ४२२.

दिवमा रोहतातु ॥ ४ ॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ । स्वां योनिं गच्छ स्वाहा ॥ ५ ॥ एष ते यज्ञो यज्ञपते महसूक्तवाकः । सुवीर्यः स्वाहा ॥ ६ ॥ वषट्हुतेभ्यो वषट्हुतेभ्यः । देवा गातुविदो गातुं चित्वा गातुमित ॥ ७ ॥ मनसस्पत इमं नो दिवि देवेषु यज्ञम् । स्वाहा दिवि स्वाहा पृथिव्यां स्वाहान्तरिक्षे स्वाहा वाते धां स्वाहा ॥ ८ ॥

॥ ६८ ॥ सं त्रिहिरुक्तं हविषा घृतेन समिन्द्रेण वसुना सं मरुद्भिः । सं देवैर्विश्वदेवेभिरुक्तमिन्द्रं गच्छतु हविः स्वाहा ॥ १ ॥

॥ ६९ ॥ परिं स्तृणीहि परिं धेहि वेदिं मा जामिं मापीरमुया शयानाम् । होतृषदंनं हरितं हिरण्ययं निष्का एते यजमानस्य लोके ॥ १ ॥

॥ १०० ॥ पर्यावर्ते दुष्यन्त्यान् पापात् स्वप्यादभूत्याः । ब्रह्माहमन्तरं कृण्वे परा स्वप्नमुवाः शुचः ॥ १ ॥

॥ १०१ ॥ यत् स्वप्ने अन्नमश्रापि न प्रातरधिगम्यते । सर्वं तदस्तु मे शिवं नहि तद् दृश्यते दिवा ॥ १ ॥

॥ १०२ ॥ नमस्कृत्य द्यावापृथिवीभ्यामन्तरिक्षाय मृत्यवे । मेक्षाम्यूर्ध्वंस्तिष्ठन् मा मां हिंसिषुरीश्वराः ॥ १ ॥

॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥

॥ १०३ ॥ को अस्या नो द्रुहोवद्यवत्या उन्नप्यति क्षत्रियो वस्य इच्छन् । को यज्ञक्रामः क उ पूर्तिक्रामः को देवेषु वनुते दीधिमायुः ॥ १ ॥

॥ १०४ ॥ कः पृथि धेनुं वरुणेन दत्तामयवरेण मुदुषां नित्यवत्साम् । बृहस्पतिना सख्यं जुषाणो यथावशं तन्त्रः कल्पयाति ॥ १ ॥

॥ १०५ ॥ अपक्रामन् पौरुषयाद् वृणानो देव्यं वचः । प्रणीतीरभ्यावर्तन्स्त्रिविश्वेभिः सखिभिः सह ॥ १ ॥

॥ १०६ ॥ यदस्मृति चक्रुम किं चिदग्न उपागिम चरणे जातवेदः । ततः पाहि त्वं नः प्रचेतः शुभे सखिभ्यो अमृतत्वमस्तु नः ॥ १ ॥

॥ १०७ ॥ अत्र दिवस्तारयन्ति सप्त सूर्यस्य रश्मयः । आपः समुद्रिया धारास्तास्ते शल्यमसिससन् ॥ १ ॥

॥ १०८ ॥ यो न स्तायद् दिप्सति यो न आविः स्वो विद्वानरंणो वा नो
अग्ने । प्रतीच्येत्त्वरंणी दृत्वती तान् मेपांमग्ने वारतु भुन्मो अर्पत्यम् ॥ १ ॥ यो
नः सुप्तान् जाग्रतो वाभिदामात् तिष्ठतो वा चरतो जातवेदः । वैश्वानरेण सयुजा
सज्जोपास्तान् प्रतीचो निर्देह जातवेदः ॥ २ ॥

॥ १०९ ॥ इदमुग्रार्थं वभ्रवे नमो यो अक्षेणु तनूवशी । घृतेन कर्त्ति शिचाभि
स नो मृडातीदृशो ॥ १ ॥ घृतमप्सुराभ्यो बह्व्यमग्ने पांसूनक्षेभ्यः सिकता अपश्च ।
अथाभागं हव्यदाति जुषाणा मदन्ति देवा उभयानि हव्या ॥ २ ॥ अप्स-
रसः सधमादं मदन्ति हविर्धानमन्तरा सूर्यं च । ता मे हस्तौ सं सृजन्तु घृतेन
सपत्नं मे कितवं रन्धयन्तु ॥ ३ ॥ आदिनवं प्रतिदीव्ये घृतेनास्मां अभि चर । वृच-
मिवाशन्या जहि यो अस्मान् प्रतिदीव्यति ॥ ४ ॥ या नो दुवे धनमिदं चकार
यो अक्षाणां ग्लहन् शेषणं च । स नो देवो हविमिदं जुषाणो गन्धर्वेभिः
सधमादं मदेम ॥ ५ ॥ सर्वसव इति यो नामधेयमुग्रं श्या राशृभृतो ह्यक्षाः । तेभ्यो
व इन्द्रो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६ ॥ देवान् यन्नाथितो दुवे
ब्रह्मचर्यं यदपिम् । अक्षान् यद् वभ्रनालभे ते नो मृडन्वीदृशो ॥ ७ ॥

॥ ११० ॥ अग्न इन्द्रश्च दाशुपे हतो वृत्राण्यमति । उभा हि वृत्रहन्तमा ॥ १ ॥
याभ्यामजयन्तस्वः रग्र एव यायातस्थतुर्ध्वनानि विश्वा प्रचर्पणी वृषणा वर्ज
बाह्व अग्निमिन्द्रं वृत्रहणा दुवेहम् ॥ २ ॥ उप त्वा देवो अग्रभीक्ष्मसेन बृहस्पतिः ।
इन्द्रं गीर्भिर्न आ विश यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥

॥ १११ ॥ इन्द्रस्य कुक्षिरसि सोमधान आत्मा देवानामुत मानुषाणाम् ।
इह प्रजा जनय यास्त आसु या अन्यत्रेह तस्ते रमन्ताम् ।

॥ ११२ ॥ शुम्भनी द्यावापृथिवी अन्तिसुम्ने महिधते । आपः सप्त सुसु-
धुदेवीस्ता नो मृञ्चन्त्वंहसः ॥ १ ॥ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो वरुण्यादुत । अथो
यमस्य पदवींशाद् विश्वस्माद् देवकिन्विषात् ॥ २ ॥

॥ ११३ ॥ तृष्टिके तृष्टवन्दन उदमं छिन्धि तृष्टिके । यथा कृतद्विष्टासोमुष्मै
शेष्यावते ॥ १ ॥ तृष्टासि तृष्टिका विषा विषातक्यासि । परिवृक्ता यथासंस्पृ-
भस्यं वशेव ॥ २ ॥

(११४)

अथर्ववेदसंहिता । अ० १०. सू० ११८ । ४३२.

॥ ११४ ॥ आ ते ददे वृक्षशाम्य आ तेहं हृदयाद् ददे । आ ते मुखस्य संका-
शात् सर्वं ते वर्च आ ददे ॥ १ ॥ प्रेतोर्यन्तु व्याघ्र्यः प्रानुध्वाः प्रो अशस्तयः ।
अग्नी रष्ट्रस्विनीर्हन्तु सोमो हन्तु दुरस्यतीः ॥ २ ॥

॥ ११५ ॥ प्र पतेतः पारिपि लक्ष्मि नश्येतः प्रामुतः पत । अयस्मर्येनाग्नेर्न
विषते त्वा संजामसि ॥ १ ॥ या मा लक्ष्मीः पतयालूरजुष्टामिचुस्कन्द वन्दनवे
बृक्षम् । अन्यत्रास्मत् सवितस्तामितो धा हिरण्यहस्तो वसु नो रराणः ॥ २ ॥ एक-
शतं लक्ष्म्योऽमर्त्यस्य साकं तन्वा जनुषोधि जाताः । तामां पारिष्टा निरितः
प्र हिण्मः शिवा अस्मभ्यं जातवेदो नि यच्छ ॥ ३ ॥ एता एना व्याकरं स्थिते
गा विष्ठिता इव । रमन्तां पुण्या लक्ष्मीर्याः पापीस्ता अनीनशम् ॥ ४ ॥

॥ ११६ ॥ नमो कुराय च्यवनाय नोदनाय धृष्णवे । नमः शीतार्य पूर्व-
काम कृत्वने ॥ १ ॥ यो अन्येद्युरुभयद्युभ्यंतीमं मण्डकमभ्यन्वतः ॥ २ ॥

॥ ११७ ॥ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्योहि मयूररोमभिः । आ त्वा के विद् वि
र्यमन् वि न प्राशिनोति धन्वेव तां इहि ॥ १ ॥

॥ ११८ ॥ मर्माणि ते वर्मणा ह्यादयामि सोमस्त्वा राजामृतेनानु वस्ताम् ।
उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं त्वानु देवा मदन्तु ॥ १ ॥

॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥

॥ सप्तमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथाष्टमं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ अन्तर्काय मृत्यवे नमः प्राणा अणाना इह ते रमन्ताम् । इहाव-
मस्तु पुरुषः महासुना सूर्यस्य मागे अमृतस्य लोके ॥ १ ॥ उदेनं भगो अग्रभी-
दुदेनं सोमो अग्रमान् । उदेनं मरुतो देवा उदिन्द्राग्नी स्वस्तये ॥ २ ॥ इह तेसु-
रिह प्राण इहायुरिह ते मनः । उत् त्वा निश्च्येत्याः पाशेभ्यो देव्या वाचा भरा-
मसि ॥ ३ ॥ उत् क्रामातः पुरुष माव पत्था मृत्योः पट्टीशमवमुच्चमानः । मा
न्धित्वा अस्मान्लोकादग्नेः सूर्यस्य संदशः ॥ ४ ॥ तुभ्यं वार्तः पवतां मातरिञ्चा
तुभ्यं वर्षन्त्वमृतान्यार्पः । सूर्यस्ते तन्वेः शं तपाति त्वां मृत्युर्देयतां मा प्र मेष्टाः ॥ ५ ॥
उद्यानं ते पुरुष नावयानं जीवातुं ते दक्षतातिं कृणोमि । आ हि रोहेमममृतं सुखं
रथमथ जिर्विर्बदयमा वदामि ॥ ६ ॥ मा ते मनस्तत्र गान्मा तिस्रो भून्मा जी-
वेभ्यः प्र मतो मानु गाः पितृन् । विश्वे देवा अभि रचन्तु त्वेह ॥ ७ ॥ मा गता-
नामा दीधीथा ये नयन्ति परावतम् । आ रोह तमसो ज्योतिरेक्षा ते हस्तौ रमा-
महे ॥ ८ ॥ इयामथ त्वा मा शबलश्च प्रेषितौ यमस्य यो पथिरग्नी श्वानौ ।
अर्वाकेहि मा वि दीप्यो मात्र तिष्ठः पराङ्मनाः ॥ ९ ॥ मेजं पत्यामनु गा भीम
एष येन पूर्वं नेयथ तं प्रवीमि । तम एतत् पुरुष मा प्र पत्था अयं परस्ताद-
भयं ते अर्वाक् ॥ १० ॥ (१) रचन्तु त्वाग्नेयो ये अप्स्वन्ता रचन्तु त्वा मनुष्याः
यमिन्धते । वैश्वानरो रचन्तु जातवेदा दिव्यस्त्वा मा प्र धाग विद्युता सह ॥ ११ ॥
मा त्वा कृष्णदृभि मैसारात् संकसुकावर । रचन्तु त्वा यो रचन्तु पृथिवी सूर्यश्च
त्वा रचतां चन्द्रमाश्च । अन्तरिक्षं रचन्तु देवदेव्याः ॥ १२ ॥ बोधश्च त्वा प्र-
तीबोधश्च रचतामस्वप्नश्च त्वानवप्राणश्च रचताम् । गोपायश्च त्वा जागृविश्च र-
चताम् ॥ १३ ॥ ते त्वा रचन्तु ते त्वा गोपायन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ॥ १४ ॥
जीवेभ्यस्त्वा समुर्दे वासुरिन्द्रो धाता दधातु सविता त्रायमाणः । मा त्वा प्राणो
बलं हासीदसुं तेनु इयामसि ॥ १५ ॥ मा त्वा जम्भः संहनुर्मो तमो विदन्मा
जिष्वा बर्हिः प्रयधुः कथा स्याः । उत् त्वादित्या बसवो मरन्तूदिन्द्राग्नी स्वस्तये
॥ १६ ॥ उत् त्वा योक्तु पृथिव्युत् प्रजापथिरग्रमीत् । उत् त्वा मृत्योरोषधयः
सोमराक्षीरपीपत् ॥ १७ ॥ अयं देवा इदेवास्त्वयं मामुञ्ज गाहितः । इमं सहस्रं

वीर्येण मृत्योरुत् पारयामसि ॥ १८ ॥ उत् त्वा मृत्योरपीपरं सं धमन्तु वयो-
धसः । मा त्वा व्यस्तकेशयो मा त्वाघरुदो रुदन् ॥ १९ ॥ आहार्षमविदं त्वा
पुनरागाः पुनर्णवः । सर्वाः सर्वे ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेविदम् ॥ २० ॥ व्यवात्
ते ज्योतिरभूदप त्वत् तमो अक्रीत् । अप त्वन्मृत्युं निर्ऋतिमप यत्तमं नि
दध्मसि ॥ २१ ॥ (२)

॥ २ ॥ आ रभस्वेमाममृतस्य श्रुष्टिमाच्छिद्यमाना जग्दष्टिरस्तु ते । अस्तु त
आयुः पुनरा भराभि रजस्तमो मोष गा मा प्र मेष्टाः ॥ १ ॥ जीवतां ज्योति-
रभ्येह्यर्वाडा त्वा हरामि शतशरदाय । अत्रमुञ्चन् मृत्युपाशानशस्तिं द्राघीय
आयुः प्रतरं ते दधामि ॥ २ ॥ वातात् ते प्राणमविदं सूर्याच्चक्षुरहं तव । यत् ते
मनस्त्वयि तद् धारयामि सं चित्स्वाह्वेदं जिह्यालपन् ॥ ३ ॥ प्राणेन त्वा वि-
पदां चतुष्पदामग्निमिव ज्ञानमभि सं धमामि । नमस्ते मृत्यो चक्षुषे नमः प्राणाय
ते करम् ॥ ४ ॥ अयं जीवतु मा मृत्युं समारयामसि । कृणोम्यस्मै भेषजं मृत्यो
मा पुरुषं वधीः ॥ ५ ॥ जीवतां नद्यग्निं जीवन्तीमोषधीमहम् । प्रायमाणां स-
हमानां सहस्वतीमिह हविस्मा अग्निप्रातये ॥ ६ ॥ अग्निं ब्रूहि मा रभयाः सृजेमं
तद्वै सन्तस्वदाया इहाम्तु । भवाशवां मुडेन शर्म यच्छतममभिध्वं दुग्धं धन्त-
मायुः ॥ ७ ॥ अस्मै मृत्यो अग्निं ब्रूहि दयस्वोदितोऽयमेतु । अरिष्टः सर्वाः
सुभ्रुज्जुरसा शतहायन आत्मना भुजमश्नुताम् ॥ ८ ॥ देवानां इतिः परि त्वा
वृणक्तु पारयामि त्वा रजस उत् त्वा मृत्योरपीपरम् । आरादग्निं कव्यादं निरूहं
जीवातवे ते परिधिं दधामि ॥ ९ ॥ यत् ते नियानं रजसं मृत्यो अनवधृष्यम् ।
पथ इमं तस्माद् रक्षन्तो ब्रह्मास्मै वरं कृणुमसि ॥ १० ॥ (३) कृणोमि ते प्राणा-
पानां जरां मृत्युं दीयिमायुः स्वस्ति । ववस्वतेन प्रहितान यमदुतांश्रतां । सधापि
सर्वान् ॥ ११ ॥ आरादरातिं निर्ऋतिं परो ग्राहिं कव्यादः पिशाचान् । रक्षो
यत् सर्वं दुभृतं तत् तम इवाप हन्मसि ॥ १२ ॥ अग्नेष्टं प्राणममृतादायुष्मतां वन्वे
जातवेदसः । यथानरिष्या अमृतः सज्जसस्तत् ते कृणोमि तदु ते समृध्यताम् ॥ १३ ॥
शिवे ते स्तां द्यावापृथिवी असंतापे अभिश्रियो । शं ते सूर्य आ तपतु शं वाता
वातु ते हृदे । शिवा अभि धरन्तु त्वापो दिव्याः पर्यस्वतोः ॥ १४ ॥ शिवा-
स्ते सन्त्वोषधय उत् त्वाहार्षमधरस्या उत्तरां पृथिवीमग्निं । तत्र त्वादित्यो रक्ष-
तां सूर्याचन्द्रमसांनुभा ॥ १५ ॥ यत् ते वासः परिधानं यां नीविं कृणुषे न्वय ।
शिवं ते तन्वेतत् कृणुः संस्पशेदृच्छामस्तु ते ॥ १६ ॥ यत् कुरेव धर्षयता सु-

तेजसा वसा वर्षसि केशश्मश्रु । शुभं सुखं मा न आयुः प्र मोषीः ॥ १७ ॥
 शिवौ ते स्तां व्रीहियवार्चबलासार्वदोमधौ । एतौ यच्चं वि बाधेते एतौ मुञ्चन्ते
 अंहसः ॥ १८ ॥ यदुन्नासि यत् पिबसि धान्यं कृष्याः पर्यः । यद्वाघं यदनाघं
 सर्वं ते अन्नमविषं कृणोमि ॥ १९ ॥ अहं च त्वा रात्रये चोभाभ्यां परि ददासि ।
 अरायेभ्यो जिघत्सुभ्य इमं मे परि रक्षत ॥ २० ॥ (४) शतं तेषुतं हायनान् द्वे
 युगे व्रीणि चत्वारि कृणुमः । इन्द्राग्नी विश्वे देवास्तेनु मन्यन्तामहृणीय-
 मानाः ॥ २१ ॥ शरदे त्वा हेमन्ताय वसन्ताय ग्रीष्माय परि ददासि । वर्षाणि
 तुभ्यं स्योनानि येषु वर्धन्त आपधीः ॥ २२ ॥ मृत्युरीशे द्विपदौ मृत्युरीशे चतु-
 ष्पदाम् । तस्मात् त्वां मृत्योर्गोपितेरुद्धरामि स मा बिभेः ॥ २३ ॥ सौरिष्टु न मरि-
 ष्यामि न मरिष्यासि मा बिभेः । न वै तत्र म्रियन्ते नो यन्त्यधमं तमः ॥ २४ ॥
 सर्वो वै तत्र जीवति गौरश्चः पुरुष पशुः । यत्रेदं ब्रह्म क्रियते पविर्जीवनाय
 कम् ॥ २५ ॥ परि त्वा पातु ममानेभ्योभिचारात् सर्वन्धुम्यः । अमन्त्रि-
 बाधृन्तोतिजीवो मा ते हासिषुमवः शरीरम् ॥ २६ ॥ ये मृत्यव एकशतं वा नाह्य
 अतिताप्याः । मुञ्चन्तु तस्मान् त्वां देवा अग्नेर्वैधानरादधि ॥ २७ ॥ अग्नेः
 शरीरमसि पारयिष्णु रक्षोहामि सपन्नहा । अथो अमीवचातनः पृतुदुर्नाम
 मेवजम् ॥ २८ ॥ (५)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ३ ॥ गन्धर्वो वाजिनमा जिघामि मित्रं प्रयिष्ठमुप यामि शर्म । शिशानो
 अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् ॥ १ ॥ अयोदंष्ट्रो भु-
 चिषो यातुधानानुप स्पृश जातवेदः समिद्धः । आ जिह्वया मूर्देवान् रभस्व कृ-
 ष्यादौ वृष्टापि धत्स्वासन् ॥ २ ॥ उभोभयाविष्णुं धेहि दंष्ट्रौ हिंस्रः शिशानो वरं
 परं च । उतान्तरिक्षे परि याह्यग्ने जम्भेः स धेह्यभि यातुधानान् ॥ ३ ॥ अग्ने
 त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंसाशनिर्हरसा हन्त्वेनम् । प्र पर्वाणि जातवेदः दु-
 शीहि कृष्यात् क्रत्रिष्णुर्वि चिनोत्वेनम् ॥ ४ ॥ यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्ति-
 ष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् । उतान्तरिक्षे पतन्तं यातुधानं तमस्ता विध्य शर्वा शि-
 शानः ॥ ५ ॥ यज्ञरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः । ताभि-
 विध्य हृदये यातुधानान् प्रतीचो बाहून् प्रति मध्येक्षम् ॥ ६ ॥ उत्तरंवा-
 ग्मपृष्ठहि जातवेद उत्तरंभाणौ ऋष्टिभिर्यातुधानान् । अग्ने पूर्वो नि जहि शोशु-
 चान आमादः क्विहास्तमदन्त्वेनीः ॥ ७ ॥ इह प्र ब्रूहि यतुमः सो अग्ने यातु-

धानो ये इदं कृणोति । तमा रमस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षसश्चक्षुषे रन्धयैनम् ॥ ८ ॥
 तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष यज्ञं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र खय प्रचेत । हिंसं रक्षोऽस्यग्नि शोशु-
 चानं मा त्वा दमन् यातुधाना नृचक्षः ॥ ९ ॥ नृचक्षाः रक्षः परि परय विष्टु
 तस्य ग्रीणि प्रति मृणीक्षमा । तस्याग्ने पृथीर्हरसा मृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य
 बृश्च ॥ १० ॥ (६) त्रिर्यातुधानः प्रसितिं त एन्वुलं यो अग्ने अनृतेन हन्ति ।
 तमर्चिषा स्फुर्जयन् जातवेदः समन्वमेनं गृणते नि युद्धिः ॥ ११ ॥ यदग्ने अद्य
 मिथुना शपांसो यद् वाचस्तुष्टं जनयन्त रेभाः । मन्योर्मनसः शरव्या जायते य
 तर्षा विष्य इदये यातुधानान् ॥ १२ ॥ परा मृणीहि तर्पसा यातुधानान् पराग्ने
 रक्षो हरसा मृणीहि । पराचिषा मूरदेवान् कृणीहि परामृतपः शोशुचतः गृणीहि
 ॥ १३ ॥ पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु मृत्यगेनं शपथा यन्तु मृष्टाः । वाचास्तेनं
 शरव अचक्षन्तु मर्मन् विश्वस्येतु प्रसितिं यातुधानः ॥ १४ ॥ यः पौरुषेयेण
 कृविषा समञ्जो यो अरव्येन पशुना यातुधानः । यो अघ्न्याया भरति क्षेममन् तेषां
 क्षीर्षाणि हरसापि बृश्च ॥ १५ ॥ विषं गवां यातुधाना भरन्तामा वृश्चन्तामदि-
 तये दुरेवाः । परैणान् देवः संविता ददानु परा भागमोषधीनां जयन्ताम् ॥ १६ ॥
 संवत्सरीणं पय उस्त्रियायास्तस्य माशीद् यातुधानो नृचक्षः । पीयूषमग्ने यत-
 मस्तिवृप्सात् तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्माणि ॥ १७ ॥ सनादग्ने मृणमि यातु-
 धानान् न त्वा रक्षोमि पृतनासु जिग्युः । महमूराननु दह कव्यादो मा ते हन्या
 बृश्चत दैव्याषाः ॥ १८ ॥ त्वं नो अग्ने अथरादुदकस्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तान् ।
 प्रति त्ये ते अजरामस्तर्पिष्ठा अथशंसं शोशुचतो दहन्तु ॥ १९ ॥ पश्चात् पुर-
 स्तादथरादुतोत्तरात् कविः काव्येन परि पाशग्ने । सखा सखायमजरो जरिम्णे
 अग्नेर्मतां अमर्त्यस्त्वं नः ॥ २० ॥ (७) तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजो येन
 परयसि यातुधानान् अथर्ववज्ज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वेन्तमचितं न्योष ॥ २१ ॥
 परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि । ध्रुवदृशं दिवेदिव हन्तारं महन्गुरावतः ॥ २२ ॥
 विषेण भक्षुरावतः प्रति स्म रक्षसो जहि । अग्ने तिग्मेन शोषिषा तपुर्ग्राभिरर्चिभिः
 ॥ २३ ॥ वि ज्योतिषा बृहता मात्यामिगाविर्विधानि कृणुते महित्वा । प्रादेवीर्मायाः
 सहते दुरेवाः शिशीने शृङ्ग रक्षोभ्यो विनिवे ॥ २४ ॥ ये ते शृङ्गे अजरो जातवेदस्ति-
 ग्महेती ब्रह्मसंशिते । ताभ्यां दुर्हर्दिमाभिदासन्तं किर्यादिनं प्रत्यञ्चमर्चिषा जात-
 वेदोवि निच्य ॥ २५ ॥ अग्नो रक्षोसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक
 र्विषः ॥ २६ ॥ (८)

॥ ४ ॥ इन्द्रासोमा तर्पतं रक्षं उज्जतं न्यर्पयतं इषया तमोवृषः । परा कृ-
 शीतमचितो न्योषतं इतं नुवेयां नि शिशीतमत्रिषः ॥ २ ॥ इन्द्रासोमा समव-
 धीसमभ्यधं तर्पुयस्तु चररग्निमां इव । ब्रह्मविषे कव्यादे घोरेचक्षसे द्वेषो वचम-
 नवायं किमीदिने ॥ २ ॥ इन्द्रासोमा दुष्कृतो वत्रे अन्तर्नारम्भणे तमांसि प्रविध्य-
 तम् । यतो नैषां पुनरेकश्चनोदयत् तद् वामस्तु सहसे मन्युमच्छवः ॥ ३ ॥ इन्द्रा-
 सोमा वर्तयतं दिवो वधं सं पृथिव्या अवशंसाय तर्हणम् । उत तंचतं स्वर्ग्यपर्वते-
 स्यो येन रक्षो वावृधानं निजूर्वधः ॥ ४ ॥ इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्षग्मितमेभिर्गु-
 वमर्यहन्मभिः तर्पुर्वधेभिरजरोभिरक्षिणो नि पर्शानि विध्यतं यन्तु निस्वरम् ॥ ५ ॥
 इन्द्रासोमा परि वां भूतु विश्वत इयं मतिः कक्ष्याश्वेव वाजिना । यां वां होत्रां परि-
 हिनामि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपतां इव जिन्वतम् ॥ ६ ॥ प्रति अरेयां तुजयद्भिरेवैतं
 द्रुहो चक्षो मरुगुरावतः । इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूद् यो मा कृदाचिद-
 भिदासति द्रुहुः ॥ ७ ॥ यो मा पाकेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः ।
 आप इव काशिना संगृभीता असंभस्त्वासेत इन्द्र वज्रा ॥ ८ ॥ ये पाकशंसं वि-
 हरन्त एवैये वा भद्रं दुपयन्ति स्वधाभिः । अहये वा तान् प्रददातु सोम आ वा-
 दधातु निश्चैतरूपस्ये ॥ ९ ॥ यो नो रसं दिप्सति पित्वा अग्ने अध्वानां गवां
 यस्तनूनाम् । रिपुस्तेन स्तैयकृद् दध्रमेतु नि प हीयतां तन्वातना च ॥ १० ॥ (६)
 परः सो अस्तु तन्वातना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः । प्रति शुष्यतु
 वशो अस्य देवा यो मा दिवा दिप्सति यश्च नक्रम् ॥ ११ ॥ सुविज्ञानं चिकि-
 तुषे जनाय सचासं वचसी पस्पृधाते । तयोर्यत् सत्यं यतरदजीयस्तदित् सो-
 मोवति हन्त्यासत् ॥ १२ ॥ न वाउ सोमो वृजिनं हिनोति न चात्रियं मिथुवा
 धारयन्तम् । हन्ति रक्षो हन्त्यासद् वदन्तमुभाविन्द्रस्य प्रसितौ शपाते ॥ १३ ॥
 यदि वाहमनृतदेवो अस्मि मोघं वा देवां अप्यूहे अग्ने । किमस्मभ्यं जातवेदो
 हृषीषे द्रोघवाचस्ते निश्चयं संचन्ताम् ॥ १४ ॥ अद्या घृरीय यदि वातुधानो अस्मि
 वदि वायुस्ततप पूरुषस्य । अद्या स वीरैर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं वातुधानेत्याह
 ॥ १५ ॥ यो मायातुं वातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह । इन्द्रस्तं
 इन्तु महता वधेन विश्वस्य जन्तोरधमस्यदीष्ट ॥ १६ ॥ प्र मा जिगाति स्वर्गलोह
 नक्रमपं द्रुहुस्तन्वं गृहमाना । वज्रमनन्तमव सा पदीष्ट आवाधो मन्तु रक्षसं
 उपपदैः ॥ १७ ॥ वि तिष्ठध्वं मरुतो विष्वीञ्छतं गृध्रायतं रक्षसः सं पिनहन ।
 वयो ये भूत्वा पतयन्ति नक्रभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अध्वरे ॥ १८ ॥

अ वचस्य दिवोश्मानमिन्द्र सोमशितं मघवन्त्सं शिशोषि । माक्तो अपाक्तो अध-
 रादुदक्तोऽभि जहि रक्षसः पर्वतेन ॥ १६ ॥ एत उ त्वे पतयन्ति श्रयातव इन्द्र
 दिप्सन्ति दिप्सबोदाभ्यम् । शिशीति शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदशनिं या-
 तुमदभ्यः ॥ २० ॥ (१०) इन्द्रो यातूनामभवत् पराशरो हविर्मयीनामभ्याऽचिवांसताम् ।
 अभीदु शक्रः परशुर्यथा वनं पात्रेव भिन्दन्त्सत एतु रक्षसः ॥ २१ ॥ उलूक-
 यातुं शुशुलूकयातुं जहि श्रयातुमुत कोकयातुम् । सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं हृषदेव
 अ मृण रक्ष इन्द्र ॥ २२ ॥ मा नो रक्षो अभि नद् यातुमावदपोच्छन्तु मिथुना ये
 किंपीदिनः । पृथिवी नः पार्थिवात्पान्वहंसोन्तरिचं दिव्यात् पालुस्मान् ॥ २३ ॥
 इन्द्र जहि पुमोसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शाशदानाम् । विप्रिवासो मूर्धेवा
 ऋदन्तु मा ते दृश त्सूर्यमुच्चरन्तम् ॥ २४ ॥ प्रति चक्ष्व वि चक्ष्वेन्द्रश्च सोम जा-
 गृतम् । रक्षोभ्यो वधमस्पतमशनिं यातुमदभ्यः ॥ २५ ॥ (११)

॥ इति त्रितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ अयं प्रतिमुरो मणिर्वीरो वीराय वध्यते । वीर्यवान्सपत्नहा शूर-
 वीरः परिपार्यः सुमङ्गलः ॥ १ ॥ अयं मणिः सपत्नहा सुवीरः सहस्वान् वाजी
 सहमान उग्रः । प्रत्यककृत्या दुषयन्नेति वीरः ॥ २ ॥ अनेनेन्द्रो मणिना वृत्रम-
 हअनेनासुरान् पराभावयन्मनीषी । अनेनाजयद् द्यावापृथिवी उभे इमं अनेना-
 जयत् मदिशश्चतस्रः ॥ ३ ॥ अयं आक्त्यो मणिः प्रतिवर्तः प्रतिमुरः । ओजस्वान्
 विप्रधो वशी सो अस्मान् पातु सर्वतः ॥ ४ ॥ तदग्निराह तदु सोम आह वृ-
 हस्पतिः सविता तदिन्द्रः । ते मे देवाः पुरोहिताः प्रतीचीः कृत्याः प्रतिसुरैर-
 जन्तु ॥ ५ ॥ अन्तर्दधे द्यावापृथिवी उताहकृत मूर्यम् । ते मे देवाः पुरोहिताः
 प्रतीचीः कृत्याः प्रतिसुरैरजन्तु ॥ ६ ॥ ये आक्त्यं मणिं जना वर्माणि कृण्व-
 तं । मूर्यं इव दिवमारुह्य वि कृत्या बाधते वशी ॥ ७ ॥ आक्त्वेन मणिन ऋषि-
 शेव मनीषिणा । अजैषं सर्वाः पृतना वि मृधो हन्मि रक्षसः ॥ ८ ॥ याः कृत्या
 आक्षिरसीर्याः कृत्या आसुरीर्या कृत्याः स्वयंकृता या उ चान्येभिरापृताः ।
 उभयीस्ताः परा यन्तु परावतो नवतिं नाव्याऽमति ॥ ९ ॥ अस्मै मणिं वर्म
 वध्नन्तु देवा इन्द्रो विष्णुः सविता रुद्रो अग्निः । प्रजापतिः परमेष्ठी विराट् वैश्व-
 नर ऋषयश्च सर्वे ॥ १० ॥ (१२) उज्जमो अस्योपधीनामनृद्वान् जगतामिव व्यस्रः
 श्वपदामिव । यमैच्छामाविदाम तं प्रतिस्पाशनमन्तितम् ॥ ११ ॥ स इद्व्याघ्रो

भङ्गस्यसौ सिंहो अयो वृषा । अयो सपत्नकर्शनो यो विभर्तीमं मणिम् ॥ १२ ॥
 नैनं ध्वन्त्यप्सरसो न गन्धर्वा न मर्त्याः । सर्वा दिशो विराजति यो विभर्तीमं
 मणिम् ॥ १३ ॥ कुर्यपस्त्वाममृजत कुर्यपस्त्वा समैरयत् । अविभस्वेन्द्रो
 मानुषे विभ्रत् संश्रेष्ठिणेजयत् । मणिं सहस्रवीर्यं वर्म देवा अकुर्यवत् ॥ १४ ॥
 यस्त्वा कृत्याभिर्यस्त्वा दीक्षाभिर्यस्त्वा जिघांसति । प्रत्यक् त्वमिन्द्र तं जहि
 वज्रेण शतपर्वणा ॥ १५ ॥ भयमिदं वै प्रतीवर्त ओजस्वान् संजयो मणिः । प्रजा
 धनं च रक्षतु परिपार्यः सुमङ्गलः ॥ १६ ॥ असपत्नं नो अधरादसपत्नं न उत्त-
 रात् । इन्द्रासपत्नं नः पश्चाज्ज्योतिः शूर पुस्कृधि ॥ १७ ॥ वर्म मे द्यावापृ-
 थिवी वर्माहर्वर्म सूर्यः । वर्म मे इन्द्रश्चाग्निश्च वर्म धाता दधातु मे ॥ १८ ॥ पेन्द्रामं
 वर्म बहुलं यदुग्रं विश्वे देवा नाति विध्यन्ति सर्वे । तन्मे तन्वै त्रायतां सर्वतो बृह-
 दायुष्मां जरदृष्टिथामानि ॥ १९ ॥ आ मारुचद् देवमग्निर्महा अरिष्टतातय ।
 इमं मेयिमभिसंविशध्वं तनूपानं त्रिवरूयमोजसे ॥ २० ॥ अस्मिन्निन्द्रो नि दधातु
 नृम्यमिमं देवासो अभिसंविशध्वम् । दीर्घायुन्वायं शतशार्ङ्गायायुष्मान् जरद-
 र्ष्टिथामस्तु ॥ २१ ॥ स्वस्तिदा विशां पतिर्वृषहा विष्णुधो वशी । इन्द्रो बध्नातु ते मणिं
 जिगीवां अपराजितः सोमपा अभयंकरो वृषा । स त्वा रक्षतु सर्वतो दिवा
 नक्तं च विश्वतः ॥ २२ ॥ (१३)

॥ ६ ॥ यौ ते मातोन्ममार्जे ज्ञानायाः पतिवेदनौ । दुर्गामा तत्र मा गृधदलिंश
 उत वृत्सपः ॥ १ ॥ पल्लालानुपलानौ शकुं कोकं मलिम्लुचं पलीजकम् । आश्रयै
 वत्रिवासमृच्छग्रीवं प्रमीलितम् ॥ २ ॥ मा सं वृतो मोषं सृप उरु माव सृपो-
 न्तरा । कृणोम्यस्यै भेषजं व्रजं दुर्गामचातनम् ॥ ३ ॥ दुर्गामां च सुनामां चोभा
 संवृतमिच्छतः । अरायानप हन्मः सुनामा स्त्रैणमिच्छताम् । ४ ॥ यः कृष्णः केश्य-
 मुर स्तम्बज उत तुरिहकः । अरायानस्या मुष्काम्या भंसमोषं हन्मासि ॥ ५ ॥
 अनुजिघ्रं प्रमृशन्तं कव्यादमुत रेरिहम् । अरायांछकिष्किषौ व्रजः पित्रो अनी-
 नशत् ॥ ६ ॥ यस्त्वा स्वप्ने निपद्यते भ्राता भूत्वा पितेव च । व्रजस्तान्संहतामितः
 ऋषरूपास्तिरीटिनः ॥ ७ ॥ यस्त्वा स्वपन्ती त्सरति यस्त्वा दिप्सति जाग्रतीम् ।
 छायाभिर्व प्र तान्सूर्यः परिक्रामन्ननीनशत् ॥ ८ ॥ यः कृणोति मृतवत्सामवतो-
 कायिमां स्त्रियम् । तमोषधे त्वं नाशयास्याः कमलमञ्जिवम् ॥ ९ ॥ ये शालाः
 परितृष्यन्ति सायं गर्दभनादिनः । कुसूला ये च कुचिलाः ककुभाः करुमाः सिमाः ।
 तानोषधे त्वं गुन्धेन विषूचीनान् वि नाशय ॥ १० ॥ (१४) ये कुकन्धाः कुकूर-

भाः कृत्वा दीर्शानि विभ्रति । ऋषीवा इव प्रनृत्यन्तो वने ये कुर्वते योषं तानितो
 नाशयामसि ॥ ११ ॥ ये सूर्यं न तितिक्षन्त आतपन्तममुं दिवः । अरायान् वस्त-
 वासिनो दुर्गन्धील्लोहितास्यान् मर्ककान् नाशयामसि ॥ १२ ॥ य आत्मानम-
 तिमात्रमसं आधाय विभ्रति । स्त्रीणां श्रोणिप्रतोदिन इन्द्र रक्षीसि नाशय ॥ १३ ॥
 ये पूर्वं ब्रुवो यन्ति हस्ते शृङ्गाणि विभ्रतः । आपाकेष्टाः प्रहासिनं स्तम्बे ये
 कुर्वते ज्योतिस्तातितो नाशयामसि ॥ १४ ॥ येषां पश्चात् प्रपदानि पुरः पाष्णीः
 पुरो मुखा । खलजाः शकभूमजा उरुण्डा ये च मदप्याः कुम्भमुष्का अयाशवः ।
 तानस्या ब्रह्मणस्पते प्रतीवोधेन नाशय ॥ १५ ॥ पुर्यस्ताक्षा अप्रचक्ष्णा अस्त्रैणाः
 संन्तु पण्डगाः । अर्च भेषज पादय य इमां संविद्वन्मत्यपतिः स्वपतिं स्त्रियम् ॥ १६ ॥
 उद्धर्षिणं मुनिकेशं जम्भयन्तं मरीमृशम् । उपेपन्तमुदुम्बलं तुण्डेलमुत शालुडम् ।
 पदा प्र विध्य पाप्मयीं स्थालीं गौरिव स्यन्दना ॥ १७ ॥ यस्ते गर्भं प्रतिमृशा-
 ज्जातं वा मर्याति ते । पिक्वस्तमुग्रधन्वा कुणोतु हृदयाविधम् ॥ १८ ॥ ये अम्नो
 जातान् मारयन्ति मूर्तिका अनुशरन्ते । स्त्रीभागान् पिक्वो गन्धर्वान् वातो अभ्र-
 मिवाजतु ॥ १९ ॥ परिसृष्टं धारयतु यद्वितं माव पाहि तत् । गर्भं त उग्रो रक्षतां
 भेषजां नीविभार्यी ॥ २० ॥ (१५) पृथीतमान् तंज्ज्वाच्छायकादुत नग्न-
 कात् । प्रजायै पत्ये त्वा पिक्वः परि पातु किर्मादिनः ॥ २१ ॥ द्रव्यास्याचतुर-
 चात् पञ्चपादादनङ्गरे । घृन्तादिभि प्रमर्पतः परि पाहि वरीवृतान् ॥ २२ ॥ य
 आमं मांसप्रदन्ति पारुपयं च ये कविः । गर्भान् स्वादन्ति केशवास्तानितो नाश-
 यामसि ॥ २३ ॥ ये सूर्यान् परिमर्पन्ति स्तुपेव श्वशुगदधि । ब्रजश्च तेषां पिक्वश्च
 हृदयेधि नि विध्यताम् ॥ २४ ॥ पिक्व रक्तं जायमानं मा पुर्मायं स्त्रियं कृन् ।
 आण्डादो गर्भान्मा दभन् वाधस्वतः किर्मादिनः ॥ २५ ॥ अप्रजास्त्वं मार्तवन्समाद-
 रोदमघमावयम् । वृक्षादिव स्रजं कृत्वाप्रिये प्रति मुञ्च तत् ॥ २६ ॥ (१६)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ७ ॥ या ब्रध्नो याश्च शुक्रा रोहिणीरुत पृथ्वयः । असिक्नीः कृष्णा
 ओषधीः सर्वा अच्छावदामसि ॥ १ ॥ त्रायन्तामिमं पुरुषं यस्माद् देवेर्षितादधि ।
 यासां द्यौष्णिता पृथिवी माता समुद्रो मूलं वीरुधो बभूव ॥ २ ॥ आपो अग्रं
 दिव्या ओषधयः । तास्ते यत्तमेनम्य मङ्गादङ्गादनीनशन् ॥ ३ ॥ प्रस्तृणती
 स्तम्बिनीरेकशुक्राः प्रतन्वतीरोषधीरा वदामि । अंशुमतीः काण्डिनीर्या विशाखा

ह्वयामि ते वीरुधो वैश्वदेवीरुध्राः पुरुषजीवनीः ॥४॥ यद् वः सहः सहमाना वीर्यं ।
 यच्च वो बलम् । तेनेममस्माद् यच्चात् पुरुषं मुञ्चतोपधीरथो कृणोमि भेष-
 जम् ॥ ५ ॥ जीवतां नधारिषां जीवन्तीमोषधीमहम् । अरुन्धतीमुन्नयन्तीं पुष्पां
 मधुमतीमिह हुवेस्मा अरिष्टतातये ॥ ६ ॥ इहा यन्तु प्रचेतसो मेदिनीर्वचसो मम ।
 यथेमं पारयामसि पुरुषं दुरितादधि ॥ ७ ॥ अग्नेग्रामो अपां गर्भो या रोहन्ति
 पुनर्णवाः । ध्रुवाः सहस्रनाम्नीभेषजीः सन्त्वाभृताः ॥ ८ ॥ अवकोन्वा उदका-
 त्मान ओषधयः । व्यृपन्तु दुरितं तीक्ष्णशुक्रयः ॥ ९ ॥ उन्मुञ्चन्तीं विवरुणा
 उग्रा या विषदूषणीः । अथो बलामनाशनीः कृत्यादूषणीश्च यास्ता इहा यन्त्वो-
 पधीः ॥ १० ॥ (१७) अपकीताः सदीपसोर्वीरुधो या अभिपुताः । त्राय-
 न्तामस्मिन् ग्रामे गामश्वं पुरुषं पशुम् ॥ ११ ॥ मधुमन्मूले मधु द्रुमासां मधुमन्मध्यं
 वीरुधो बभूव । मधुमन् पर्णं मधुमन् पुष्पमासां मधोः संभक्ता अमृतस्य भक्षो वृत्त-
 मक्षं दृढतां गोपुरोगवम् ॥ १२ ॥ यार्तीः कियतीश्चमाः पृथिव्यामधोपधीः ।
 ता मां सहस्रपर्यो मृत्योर्मिञ्चन्त्वहम् ॥ १३ ॥ वैयाघ्रो मणिवीरुधां त्रायमाणो-
 भिशस्तिपाः । असीवाः सर्वा रक्षांस्यप हन्त्वधि दुग्मस्मत् ॥ १४ ॥ सिंहस्यैव
 स्तनयोः सं विजन्तेर्गैरिव विजन्त आभृताभ्यः । गवां यक्ष्मः पुरुषाणां वीरु-
 द्धिरर्तिनुतो नाव्या एतु सैन्याः ॥ १५ ॥ मुमुक्षाना ओषधेर्गर्भेर्वैश्वानरादधि ।
 भूमिं संतन्वतीरित यासां राजा वनस्पतिः ॥ १६ ॥ या रोहन्त्याकिरसीः पर्वतेषु
 समेषु च । ता नः पर्यस्वतीः शिरा ओपधीः सन्तु शं हुवे ॥ १७ ॥ याश्चाहं
 वेद वीरुधा याश्च पश्यामि चक्षुषा । अज्ञाता जानीमश्च या यासु विदम च संभृ-
 तम् ॥ १८ ॥ सर्वाः समग्रा ओपधीर्वोधन्तु वचसो मम । यथेमं पारयामसि
 पुरुषं दुरितादधि ॥ १९ ॥ अरुन्धतो दुर्भो वीरुधांसोपो राजाभृतं हविः । व्रीहि-
 यैश्च भेषजी दिवस्पुत्रावमर्त्यो ॥ २० ॥ (१८) उज्जिहीध्वे स्तनयत्यभि-
 क्रन्दन्त्योपधीः । यदा वः पृश्निमातरः पर्जन्यो रेतमावति ॥ २१ ॥ तस्यामृतस्येमं
 बलं पुरुषं पाययामसि । अथो कृणोमि भेषजं यथासच्छतहायनः ॥ २२ ॥ व-
 राहो वेद वीरुधं नकुलो वेद भेषजीम् । सर्पो गन्धर्वा या विदुस्ता अस्मा अवसे
 हुवे ॥ २३ ॥ याः सुपर्णा आकिरसीर्दिव्या या रघटो विदुः । वयसि हंसा
 या विदुयोश्च सर्वे पतत्रिणः । पुगा या विदुरोपधीस्ता अस्मा अवसे हुवे
 ॥ २४ ॥ यावतीनामोषधीनां गार्वः प्राभन्त्यध्या यावतीनामजावयः । तावती-
 स्तुभ्यमोषधीः शर्म यच्छन्त्वाभृताः ॥ २५ ॥ यावतीषु मनुष्यां भेषजं भिषजो विदुः ।
 तावतीर्विषभेषजीरा भरामि त्वामधि ॥ २६ ॥ पुष्पवती प्रसूमतीः फलिनीरफला

उत । संमातरं इव दुहामस्मा अरिष्टतातये ॥ २७ ॥ उत् त्वाहार्षं पञ्चशलादयो दश-
शलादुत । अथो यमस्य पदवींशाद् विश्वस्माद् देवकिन्विषात् ॥ २८ ॥ (१९)

॥ ८ ॥ इन्द्रो मन्थतु मन्थिता शक्रः शूरः पुरंदरः । यथा हनामसेनां अमि-
त्राणां सहस्रशः ॥ १ ॥ पूतिग्ज्जुरुपध्मानी पूति सेनां कृणोन्वमूम् । धूममर्षि
परादश्यामित्रां हुत्वा दधतां भयम् ॥ २ ॥ अमूनश्चत्थ निः शृणीहि खावामून्
खदिराजिरम् । ताजद्भ्रक् इव भज्यन्तां हन्त्वेनान् वर्धको वर्धः ॥ ३ ॥ पुरुषान-
मून् परुषाह्वः कृणोतु हन्त्वेनान् वर्धको वर्धः । क्षिप्रं शर इव भज्यन्तां बृहज्जा-
लेन संदिताः ॥ ४ ॥ अन्तरिक्षं जालमासीज्जालदण्डा दिशो महीः । तेना-
भिधाय दस्यूनां शक्रः सेनामपावपत् ॥ ५ ॥ बृहाद्भि जालं बृहत्तः शक्रस्य वाजि-
नीवितः । तेन शत्रून्भि सर्वान् न्युञ्ज यथा न मुच्यन्ते कतमध्वनैर्याम् ॥ ६ ॥ बृहत् ते
जालं बृहत् इन्द्र शूर सहस्राधेस्य शतवीर्यस्य । तेन शनं सहस्रं प्रयुतं न्यवुदं जघान
शक्रो दस्यूनामभिधाय सेनया ॥ ७ ॥ अयं लोको जालमासीच्छक्रस्य महतो
महान् । तेनाहमिन्द्रजालेनामूस्तमग्राभि दधामि सर्वान् ॥ ८ ॥ मेदिदृष्टा व्यृक्षि-
रार्तिश्चानपवाचना । अमस्तन्द्नीश्च मोहश्च तैर्मनुभि दधामि सर्वान् ॥ ९ ॥
मृत्यवेमून् प्र यच्छामि मृत्युपाशरमी मिताः । मृत्योर्यं अयला दूतास्तेभ्य एनान्
प्रति नयामि ब्रह्मा ॥ १० ॥ (२०) नयतामून् मृत्युदूता यमदूता अपोऽमृत ।
परःसहस्रा हन्यतां नृणेदेनान् मृत्यं भवस्य ॥ ११ ॥ साध्या एकं जालदण्ड-
मुच्यते यन्त्योजसा । रुद्रा एकं वमव एकमादित्येरेक उच्यतः ॥ १२ ॥ विश्वे देवा
उपरिष्टादुञ्जन्तो यन्त्योजसा । मध्येन घन्तो यन्तु सेनामर्षिरसो महीम् ॥ १३ ॥
वनस्पतीन् वानस्पत्यानोषधीरुत बीरुषः । क्षिपाण्बतुष्पादिष्णामि यथा सेनाममूं
हनन् ॥ १४ ॥ गन्धर्वाप्सरसः सर्पान् देवान् पुण्यजनान् पितृन् । दृष्टानदृष्टा-
निष्णामि यथा सेनाममूं हनन् ॥ १५ ॥ इम उप्ता मृत्युपाशा यानाक्रम्य न
मुच्यसे । अमुष्या हन्तु सेनाया इदं कूटं सहस्रशः ॥ १६ ॥ धर्मः समिद्धो अग्नि-
नायं होमः सहस्रद्वः । भवश्च पृश्निबाहुश्च शर्व मेनाममूं हतम् ॥ १७ ॥ मृत्यो-
राषमा पचन्तां क्षुधं मेदि वर्धं भयम् । इन्द्रश्चाबुजालाम्यां शर्व मेनाममूं हतम्
॥ १८ ॥ पराजिताः प्र व्रसतामित्रा नुक्ता धावतु मर्षणा । बृहस्पतिप्रणुत्तानां
मामीषां मोक्षि कश्चन ॥ १९ ॥ अत्र पचन्तामेषामायुधानि मा शकन् प्रतिधा-
मिषुम् । अयैषां बहु चिभ्यतामिषवां घन्तु मर्माणि ॥ २० ॥ सं क्रौशतामेनान्
धावापृथिवी समन्तरिक्षं सह देवताभिः । मा हतारं मा प्रतिष्ठां विदन्त मिथो

विष्मन्ता उर्ध्वं यन्तु मुर्युम् ॥ २१ ॥ दिशश्चतस्रोश्चतुर्यो देवयस्य पुरोडाशाः
शक्रा अन्तरिक्षमुद्रिः । द्यावापृथिवी पर्वसी अतवोभीशवोन्तर्देयाः किंकरा वाक्
परिरध्यम् ॥ २२ ॥ संवत्सरो रथः परिवत्सरो रथोपस्थो विराडीषाग्नी रथ-
मुखम् । इन्द्रः सव्यष्टाअन्द्रमाः सारथिः ॥ २३ ॥ इतो जयेतां वि जय सं
जय जय स्वाहा । इमे जयन्तु परामी जयन्तां स्वाह्म्यो दुराहामीभ्यः । नील-
लोहितेनामून्म्यवतनोमि ॥ २४ ॥ (२१)

॥ इति चतुर्योऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ कुतस्तौ ज्ञातौ कतमः सो अर्थः कस्माल्लोकात् कतमस्याः पृथिव्याः ।
वत्सौ विराजः सलिलादुदैतां तौ त्वा पृच्छामि कतरेण दुग्धा ॥ १ ॥ यो अक्रन्द-
बन् सलिलं महित्वा योनिं कृत्वा त्रिभुजं शयानः । वत्सः कामदुयो विराजः स
गुहा चक्रे तन्वः पराचैः ॥ २ ॥ यानि त्रीणि बृहन्ति येषां चतुर्थं विद्युनक्ति वा-
चम् । अमैर्नद विद्यात् तपसा विपश्चिद् यस्मिमेकं युज्यते यस्मिमेकम् ॥ ३ ॥ बृहत्
परि सामानि पृष्ठात् पञ्चाधि निर्मिता । बृहद् बृहत्या निर्मितं कुतोधि बृहती मिता ॥ ४ ॥
बृहती परि मात्राया मातुर्मात्राधि निर्मिता । माया ह जज्ञे मायायां मायाया मातली
परि ॥ ५ ॥ वैश्वानरस्य प्रतिमोपरि यार्यावद् रोदसी विवबाधे अग्निः । ततः
पृष्ठादाद्युतो यन्ति स्तोमा उदितो बन्त्यमि पृष्ठमहः ॥ ६ ॥ यद् त्वां पृच्छन्
क्षयः करयमे त्वं हि युक्तं युयुचे योग्यं च । विराजमाहर्जस्यः पितरं तां नो
वि धेहि कतिधा सखिभ्यः ॥ ७ ॥ यां प्रच्युतामनु यज्ञाः प्रच्यवन्तः उपतिष्ठन्तः
उपतिष्ठमानाम् । यस्यां व्रते प्रसवे यक्षमेजति सा विरादृषयः परमे व्योमन् ॥ ८ ॥
अशार्शति प्राणेन आश्रुतीनां विराट् स्वराजमभ्येति पथात् । विश्वं पृथन्तीष-
भिरूपां विराजं परयन्ति त्वे न त्वे परयन्त्येनाम् ॥ ९ ॥ को विराजो मिथुनत्वं
प्र वेद क ऋतून् क उ कल्पमस्याः । क्रमान् को अस्याः कतिधा विदुग्धान् को
अस्या धामं कतिधा व्युष्टीः ॥ १० ॥ (२२) इत्येव सा या प्रथमा व्यौच्छ-
दास्वितरासु चरति प्रविष्टा । महान्तो अस्यां महिमानो अन्तर्बुध्नीगाय नवग-
ज्जनित्री ॥ ११ ॥ अन्दः पथे उपसा पेषिष्ठाने समानं योनिमनु सं चरेते ।
सूर्यपत्नी सं चरतः प्रजान्ती केतुवती अजरे भूरिरेतसा ॥ १२ ॥ ऋतस्य पन्था-
मनु तिस्र आगुक्ष्णो यमा अनु रेत आगुः । प्रजामेका जिन्वत्युजमेका राष्ट्रमेका
रक्षति देवयूनाम् ॥ १३ ॥ अग्नीषोमावदधुर्वा तुरीयासीद् यज्ञस्य पञ्चावर्षयः

कल्पयन्तः । गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदकीं यजमानाय स्वराभरन्तीम् ॥ १४ ॥ पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनान्मनीषृतवोनु पञ्च । पञ्च दिशः पञ्चदशेन कलसास्ता एकमूर्ध्नीरभि लोकमेकम् ॥ १५ ॥ षट् जाता भूता प्रथमजर्तस्य षड् सामानि षट् वंहन्ति । षड्योगं सीरमनु सामसाय षडाहुर्यावापृथिवीः षडुर्वीः ॥ १६ ॥ षडाहुः शीतान् षड् मास उष्णानृतुं नो मृत यतमोर्तिरिक्तः । सप्त सुगर्वाः कवयो नि पेंदुः सप्त च्छन्दास्पनु सप्त दीवाः ॥ १७ ॥ सप्त होमाः समिधो ह सप्त सधूनि सप्तर्तवो ह सप्त । सप्ताज्यानि परि भूतमायन् ताः सप्तगुधा इति शुश्रुमा वयम् ॥ १८ ॥ सप्त च्छन्दांसि चतुरराण्यन्यो भन्मस्मिन्नध्यापितानि । कथं स्तोमाः प्रति तिष्ठन्ति तेषु तानि स्तोमेषु कथमार्षितानि ॥ १९ ॥ कथं गायत्री त्रिष्टुभं व्याप कथं त्रिष्टुप् पञ्चदशेन कल्पते । त्रयस्त्रिंशेन जगती कथमनुष्टुप् कथमैकविंशः ॥ २० ॥ (२३) अष्ट जाता भूता प्रथमजर्तस्याष्टेन्द्रस्त्रिंशो देव्या ये । अष्टयोनिरदिनिरष्टपुत्राष्टमीं रात्रिंमभि हव्ययेति ॥ २१ ॥ इत्थं श्रेयो मन्यमानेदमार्गं युष्माकं सख्ये अहमेस्मि शेवा । सप्तानजन्मा कर्तुरस्ति वः शिवः स वः सवोः सं चरति प्रजानन् ॥ २२ ॥ अष्टेन्द्रस्य षट् यमस्य अषीणां सप्त सप्तधा । अपो मनुष्याऽनोपधीस्तां उ पञ्चानु सेचिरे ॥ २३ ॥ केवलीन्द्राय दुदुहे हि गृष्टिर्वशं पीयूषं प्रथमं दुहाना । अथातर्पयच्चतुरश्चतुर्धा देवान् मनुष्यांश्च अमुरानुत अषीन् ॥ २४ ॥ को नु गौः क एकःश्वः किमु धाम का आशिपः । यत्वं पृथिव्यामैकवृद्धैः कृतुः कंतो नु सः ॥ २५ ॥ एको गौरैक एकःश्विरैकं धामैकधाशिपः । यत्वं पृथिव्यामैकवृद्धैः कर्तुर्नाति रिच्यते ॥ २६ ॥ (२४)

॥ १० ॥ (१) विराह वा इदमग्र आसीन् तस्या जाताः सर्वमधिभेदियमेवेदं भविष्यतीति ॥ १ ॥ सोदक्रामन् सा गार्हपत्ये न्यक्रामन् ॥ २ ॥ गृहमेधी गृहपतिर्भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ सोदक्रामन् साहवनीये न्यक्रामन् ॥ ४ ॥ यन्त्यस्य देवादेवहृतिं प्रियो देवानां भवति य एवं वेद ॥ ५ ॥ सोदक्रामन् सा दक्षिणार्मा न्यक्रामन् ॥ ६ ॥ यज्ञतो दक्षिणीयो वासतेयो भवति य एवं वेद ॥ ७ ॥ सोदक्रामन् सा सभायां न्यक्रामन् ॥ ८ ॥ यन्त्यस्य सभां सम्यो भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥ सोदक्रामन् सा समितो न्यक्रामन् ॥ १० ॥ यन्त्यस्य समितिं सामित्यो भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥ सोदक्रामन् सामन्त्राख्ये न्यक्रामन् ॥ १२ ॥ यन्त्यस्यामन्त्राणामन्त्राख्यो भवति य एवं वेद ॥ १३ ॥ (२५)

(१) सोदक्रामत् सान्तरिक्षे चतुर्धा विक्रान्तातिष्ठत् ॥ १ ॥ तां देवमनु-
ष्यां अनुवन्मियमेष तद्वेदं यदुभयं उपजीविषेमामुषं ज्ञायामहा इति ॥ २ ॥
तामुपाक्यन्त ॥ ३ ॥ ऊर्ज एहि स्वध एहि घ्नन्त एहीरावत्येहीति ॥ ४ ॥
तस्या इन्द्रो वत्स आसीद् गायत्र्यभिधान्यभ्रमूषः ॥ ५ ॥ बृहच्च रथन्तरं च ब्रौ
स्तनावास्तां यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च ब्रौ ॥ ६ ॥ ओषधीरेव रथन्तरेखं देवा
अदुहन् व्यचो बृहता ॥ ७ ॥ अपो वामदेव्येन यज्ञं यज्ञायज्ञियेन ॥ ८ ॥ ओष-
धीरेवास्मै रथन्तरं दुहे व्यचो बृहत् ॥ ९ ॥ अपो वामदेव्यं यज्ञं यज्ञायज्ञियं य
एवं वेद ॥ १० ॥ (२६)

(१) सोदक्रामत् सा वनस्पतीनागच्छत् तां वनस्पतयोघ्नत् सा संवत्सरे स-
मभवत् ॥ १ ॥ तस्माद् वनस्पतीनां संवत्सरे वृक्षमपि रोहति वृश्चतेस्याग्नि-
यो भ्रातृव्यो य एवं वेद ॥ २ ॥ सोदक्रामत् सा पितृनागच्छत् तां पितरोघ्नत्
सा मामि समभवत् ॥ ३ ॥ तस्मात् पितृभ्यो माम्युषमास्यं ददति प्र पितृयाणं
पन्थां जानाति य एवं वेद ॥ ४ ॥ सोदक्रामत् सा देवानागच्छत् तां देवा अघ्नत्
सा धीमामे समभवत् ॥ ५ ॥ तस्माद् देवेभ्यो धीमासे वषट् कुर्वन्ति प्र देवयानं
पन्थां जानाति य एवं वेद ॥ ६ ॥ सोदक्रामत् सा मनुष्याः नागच्छत् तां म-
नुष्या अघ्नत् सा मयः समभवत् ॥ ७ ॥ तस्मान्मनुष्येभ्य उ यधुरुषं हरन्त्यु-
पास्य गृहे हरन्ति य एवं वेद ॥ ८ ॥ (२७)

(४) सोदक्रामत् सासुरानागच्छत् तामसुरा उपाक्यन्त माय एहीति
॥ १ ॥ तस्या विरोचनः प्राहादिर्वत्स आसीदयस्पात्रं पात्रम् ॥ २ ॥ तां द्विमूर्धात्व्यो-
धोक् तां मायामेवाधोक् ॥ ३ ॥ तां मायामसुरा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति
य एवं वेद ॥ ४ ॥ सोदक्रामत् सा पितृनागच्छत् तां पितर उपाक्यन्त स्वध ए-
हीति ॥ ५ ॥ तस्या यमो राजा वत्स आसीद् रजतपात्रं पात्रम् ॥ ६ ॥ ताम-
न्तको मार्त्यवोयोक् तां स्वधामेवाधोक् ॥ ७ ॥ तां स्वधां पितर उप जीवन्त्यु-
पजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ सोदक्रामत् सा मनुष्याः नागच्छत् तां
मनुष्याः उपाक्यन्तेरावत्येहीति ॥ ९ ॥ तस्या मनुर्ववस्वतो वत्स आसीत् पृ-
थिवी पात्रम् ॥ १० ॥ तां पृथीं वैन्योयोक् तां कृषिं च मस्यं चाधोक् ॥ ११ ॥
ते कृषिं च मस्यं च मनुष्याः उप जीवन्ति कृष्टराधिरुपजीवनीयो भवति य एवं
वेद ॥ १२ ॥ सोदक्रामत् सा सप्तऋषीनागच्छत् तां सप्तऋषय उपाक्यन्त
ब्रह्मणवत्येहीति ॥ १३ ॥ तस्याः सोमो राजा वत्स आसीच्छन्दः पात्रम् ॥ १४ ॥

(१२८)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ५. सू० १० । ४४३.

तां बृहस्पतिराग्निरसोऽधोक् तां ब्रह्मा च तपश्चाधोक् ॥ १५ ॥ तद् ब्रह्मा च तपश्च
सप्तऋषय उप जीवन्ति ब्रह्मवर्चस्पृपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ १६ ॥ (२८)

(५) सोदक्रामत् सा देवानागच्छत् तां देवा उपाह्वयन्तोर्जे एहीति ॥ १ ॥
तस्या इन्द्रो वत्स आसीच्चमसः पात्रम् ॥ तां देवः सविताधोक् तामूर्जामेवाधोक्
॥ १ ॥ तामूर्जा देवा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ४ ॥ सोदक्रामत् सा
गन्धर्वाप्सरस आगच्छत् तां गन्धर्वाप्सरस उपाह्वयन्त पुण्यगन्ध एहीति ॥ ५ ॥
तस्यारिचित्ररथः सौर्यवर्चसो वत्स आसीत् पुष्करपर्ण पात्रम् ॥ ६ ॥ तां वसुरुषिः
सौर्यवर्चसोऽधोक् तां पुण्यमेव गन्धर्मधोक् ॥ ७ ॥ तं पुण्यं गन्धं गन्धर्वाप्सरस
उप जीवन्ति पुण्यगन्धिरुपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ सोदक्रामत् से-
तरज्जनानागच्छत् तामितरज्जना उपाह्वयन्त तिरोध एहीति ॥ ९ ॥ तस्याः कुबे-
रो वैश्वरुणो वत्स आसीदामपात्रं पात्रम् ॥ १० ॥ तां रज्जतनाभिः काबिरको-
धोक् तां तिरोधामेवाधोक् ॥ ११ ॥ तां तिरोधामितरज्जना उप जीवन्ति तिरो-
धत्ते सर्वे प्राप्मानमुपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ सोदक्रामत् सा
सर्पानागच्छत् तां सर्पा उपाह्वयन्त विषवत्येहीति ॥ १३ ॥ तस्यास्तच्छको वै-
शालेयो वत्स आसीदलाबुपात्रं पात्रम् ॥ १४ ॥ तां धूतगाष्ट ऐरावतोऽधोक् तां वि-
षमेवाधोक् ॥ १५ ॥ तद् विषं सर्पा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं
वेद ॥ १६ ॥ (२९)

(६) तद् यस्मा एवं विदुषेलाबुनाभिषिञ्चेत् प्रत्याह्न्यात् ॥ १ ॥ न
घं प्रत्याह्न्यान्मनसा त्वा प्रत्याहन्मीति प्रत्याह्न्यात् ॥ २ ॥ यत् प्रत्याहन्ति
विषमेव तत् प्रत्याहन्ति ॥ ३ ॥ विषमेवास्याप्रियं भ्रातृष्यमनुबिच्यते य एवं
वेदः ॥ ४ ॥ (३०)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ अष्टमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ नवमं कारुडम् ॥

॥ १ ॥ दिवस्पृथिव्या अन्तरिक्षान् समुद्रादग्नेर्वातान्मधुकुशा हि जुञ्जे । तां
चायित्त्वामृतं वर्मानां हृदिः प्रजाः प्राति नन्दन्ति सर्वाः ॥ १ ॥ महत् पयो वि-
श्वरूपमस्याः समुद्रस्य त्र्योत रेत आदुः । यत ऐति मधुकुशा रराणा तत् प्राणस्तद-
मृतं निर्विष्टम् ॥ २ ॥ पर्यन्त्यस्याश्रितं पृथिव्यां पृथङ्गो बहुधा मीमांसमानाः ।
अग्नेर्वातान्मधुकुशा हि जुञ्जे मरुतामुग्रा नमिः ॥ ३ ॥ प्रातादित्यानां दृष्टिता वसुनां
प्राणः प्रजानाममृतस्य नाभिः । दिव्यवर्णा मधुकुशा घृताक्षा महान् भर्गश्चरति
मर्त्येषु ॥ ४ ॥ मयोः कशामजनयन्त देवास्तस्या गर्भो अभवद् विश्वरूपः । तं
जानं तरुणं पिपति प्राता स जानो विश्वा भुवना वि चष्ट ॥ ५ ॥ कस्तं प्र वेद क
उ तं चिकेत यो अस्य हृदः कुलशः सोमधानो अक्षितः । ब्रह्मा सुमेधाः सो
अस्मिन् मदेत ॥ ६ ॥ स तौ प्र वेद स उ तौ चिकेत यावस्याः स्तनौ सहस्रधारा-
वर्चितौ । ऊर्जं दृष्टान् अनपस्पृग्न्तौ ॥ ७ ॥ दिङ्मरिकर्ता बृहती वयोधा उर्ध्वोपा-
भ्येति या व्रतम् । त्रीन् घृताक्षि वावशाना मिमाति शायुं पर्यते पर्योभिः ॥ ८ ॥
यामापीनामुपमामन्त्यापः शाकृग वृषभा ये स्वराजः । ते वर्षन्ति ते वर्ष-
यन्ति तद्धिदे काऽमृजेमार्पः ॥ ९ ॥ स्तनयिन्नुस्ते वाक् प्रजापते वृषा शुष्मं क्षिपसि
भूम्यामधि अग्नेर्वातान्मधुकुशा हि जुञ्जे मरुतामुग्रा नमिः ॥ १० ॥ (१)
यथा सोमः प्रातःसर्वेन अश्विनोभिर्वात प्रियः । एवा मे अश्विना वर्च आत्मनि
धियताम् ॥ ११ ॥ यथा सोमो द्वितीये सर्वेन इन्द्राग्न्योर्भवेति प्रियः । एवा
मे इन्द्राग्नी वर्च आत्मनि धियताम् ॥ १२ ॥ यथा सोमस्तृतीये सर्वेन अभुणा
भवेति प्रियः । एवा मे अभवो वर्च आत्मनि धियताम् ॥ १३ ॥ मधुं जनिषीय
मधुं वंशिषीय । परस्वानान् आगमं तं मा सं सृज वर्चसा ॥ १४ ॥ सं माञ्चे वर्चसा
सृज सं प्रजया समायुषा । विद्युर्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात् सह ऋषिभिः ॥ १५ ॥
यथा मधुं मधुकृतः संभरन्ति मधावधि । एवा मे अश्विना वर्च आत्मनि धियताम्
॥ १६ ॥ यथा मर्चा इदं मधुं न्यञ्जन्ति मधावधि । एवा मे अश्विना वर्चस्तेजो बल-

मोजंश्च ध्रियताम् ॥ १७ ॥ यद् गिरिषु पर्वतेषु गोष्वश्वेषु यन्मधु । सुरार्या सि-
ष्यमानार्या यत् तत्र मधु तन्मयि ॥ १८ ॥ अश्विना सारधेर्षा मा मधुनाङ्गं शुभ-
स्पती । यथा वर्चस्पतीं वाचमावदानि जनां अनु ॥ १९ ॥ स्तनयित्नुस्ते वाक् प्र-
जापते वृषा शुष्मं क्षिपसि भूम्यां दिवि । तां पशव उर्प जीवन्ति सर्वे तेनो सेष-
मूर्जं पिपति ॥ २० ॥ पृथिवी दण्डोऽन्तरिक्षं गर्भो द्यौः कशा विद्युत् प्रकशो
हिरण्ययो बिन्दुः ॥ २१ ॥ यो वै कशायाः सप्त मधूनि वेद मधुमान् भवति । ब्रा-
ह्मणश्च राजा च धेनुश्चानड्वाश्च ब्रीहिश्च यवश्च मधु सप्तमम् ॥ २२ ॥ मधुमान्
भवति मधुमदस्याहार्यं भवति । मधुमतो लोकान् जयति य एवं वेद ॥ २३ ॥
यद् बीध्रे स्तनयति प्रजापतिरेव तत् प्रजाभ्यः प्रादुर्भवति । तस्मात् प्राचीनोप-
क्षीतस्तिष्ठे प्रजापतेनु मा बुध्यस्वेति अन्वेनं प्रजा अनु प्रजापतिर्बुध्यते य एवं
वेद ॥ २४ ॥ (१)

॥ २ ॥ सपत्नहनेमृषभं घृतेन कामं शिञ्चामि हविषाज्येन । नीचैः स-
पत्नान् मम पादय त्वमभिष्टुतो महता वीर्येण ॥ १ ॥ यन्मे मनसो न प्रियं न
चक्षुषो यन्मे बभूवस्ति नाभिनन्दति । तद् दुष्वप्यं प्रति मुञ्चामि सपत्ने कामं
स्तुत्वोदहं भिदेयम् ॥ २ ॥ दुष्वप्यं कामं दुरितं च कामाग्रजस्तामस्वगतामव-
र्तिम् । उग्र ईशानः प्रति मुञ्च तस्मिन् यो अस्मभ्यमंहरणा चिकित्सात् ॥ ३ ॥
नुदस्व कामं प्र गुदस्व कामावर्तिं यन्तु मम ये सपत्नाः । तेषां नृत्तानामधमा
तमांस्यग्ने वास्तूनि निदेह त्वम् ॥ ४ ॥ सा ते कामं दुहिता धेनुर्बध्यते यामाहु-
र्वाचं कवयो विराजम् । तया सपत्नान् परि वृद्धिं ये मम पर्येनान् प्राणः पशवो
जीवनं वृणक्तु ॥ ५ ॥ कामस्येन्द्रस्य वरुणस्य राज्ञो विष्णोर्बलेन सवितुः सवेन ।
अग्नेर्होत्रेण प्र गुदे सपत्नां ह्रस्वीव नावमुदकेषु धीरः ॥ ६ ॥ अध्यक्षो बाजी
मम कामं उग्रः कृणोतु मह्यमसपत्नमेव । विश्वे देवा मम नाथ भवन्तु सर्वे देवा
हवमा यन्तु मे इमम् ॥ ७ ॥ इदमाज्यं घृतवज्जुषाणाः कामज्येष्ठा इह मादय-
ध्वम् । कृणवन्तो मह्यमसपत्नमेव ॥ ८ ॥ इन्द्राग्नी कामं सरथं हि भूत्वा नीचैः
सपत्नान् मम पादयाथः । तेषां पत्नानामधमा तमांस्यग्ने वास्तून्यनुनिदेह त्वम्
॥ ९ ॥ जहि त्वं कामं मम ये सपत्ना अन्धा तमांस्यव पादयैनान् । निरिन्द्रिया
अरसाः संन्तु सर्वे मा ते जीविषुः कतमच्छनाहः ॥ १० ॥ (१) अवधीत्
कामो मम ये सपत्ना उहं लोकमकरन्मह्यमेधुम् । मह्यं नमन्ता प्रदिशश्चतस्रो मह्यं

षडुर्वीर्घृतमा बहन्तु ॥ ११ ॥ ते धराञ्चः प्र स्रवन्तां छिन्ना नौरिब बन्धनात् ।
न सार्यकप्रणुत्तानां पुनरस्ति निवर्तनम् ॥ १२ ॥ अग्निर्यव इन्द्रो यवः सोमो यवः ।
यवयाशनो देवा यावयन्त्वेनम् ॥ १३ ॥ असर्ववीरश्चरु प्रणुत्तो द्वेष्यो मित्राणां
परिवर्ग्यः स्वानाम् । उत पृथिव्यामव स्यन्ति विद्युत उग्रो वो देवः प्र मृणत् स-
पत्नान् ॥ १४ ॥ स्युता चेयं बृहत्त्यच्युता च विद्युद् बिभर्ति स्तनयितृन् सर्वान् ।
उद्यन्नादित्यो द्रविषेन तेजसा नीचैः सपत्नान् नुदतां मे सहस्वान् ॥ १५ ॥ यत् ते काम
शर्म त्रिवरूथमुहु ब्रह्म वर्म विवर्तमनतिव्याभ्यं कृतम् । तेन सपत्नान् परि वृहथि ये मम
पर्येनान् प्राणः पशवो जीवनं वृणक्तु ॥ १६ ॥ येन देवा असुरान् प्राणुदन्त येनेन्द्रो
दस्यूनधमं तमो निनाय । तेन त्वं काम मम ये सपत्नास्तानस्माल्लोकात् प्र गुदस्व
दुरम् ॥ १७ ॥ यथा देवा असुरान् प्राणुदन्त यथेन्द्रो दस्यूनधमं तमो बबाधे । तथा
त्वं काम मम ये सपत्नस्तानस्माल्लोकात् प्र गुदस्व दुरम् ॥ १८ ॥ कामो जज्ञे प्र-
थमो नैन देवा आपुः पितरं न मर्त्याः । ततस्त्वमसि ज्यायान् विश्वहा महास्तस्मै
ते काम नम इत् कृणोमि ॥ १९ ॥ यावती द्यावापृथिवी वस्मिन्ना यावदापः सिष्य-
दुर्वावदग्निः । ततस्त्वम् ॥ २० ॥ (४) यावतीर्दिशः प्रदिशो विष्वचीर्यावतीरा-
शा अभिचक्षणा दिवः । ततस्त्वम् ॥ २१ ॥ यावतीर्भृङ्गा जत्वंः कुरुरवो यावतीर्वघा
वृक्षसर्प्यो बभ्रुवुः । ततस्त्वम् ॥ २२ ॥ ज्यायान् निमिषतोसि तिष्ठतो ज्यायान्स-
मुद्रादसि काममन्यो । ततस्त्वम् ॥ २३ ॥ न वै वार्तश्चन काममामोति नाग्निः
सूर्यो नोत चन्द्रमाः । ततस्त्वमसि ज्यायान् विश्वहा महास्तस्मै ते काम नम इत्
कृणोमि ॥ २४ ॥ यास्ते शिवास्तन्वंः काम भद्रा यार्भिः सत्यं भवति यद् वृणीषे ।
ताभिष्टुप्समं अभिसंविंशस्वान्यत्र प्रापीरपं वेशया धियः ॥ २५ ॥ (५)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १ ॥ उपमिता प्रतिमितामथो परिमितामुत । शालाया विश्ववाराया
नद्धानि वि चृतामसि ॥ १ ॥ यत् ते नदं विश्ववारे पाशो ग्रन्थिश्च यः कृतः ।
बृहस्पतिरिवाहं बलं वाचा वि स्रसयामि तत् ॥ २ ॥ आ ययाम सं बबर्ह ग्रन्थी-
र्भकार ते दृढान् । परूषि विद्वां ह्यस्तेवेन्द्रेण वि चृतामसि ॥ ३ ॥ वंशानां ते
नहनानां प्राणाहस्य तृणस्य च । पक्षाणां विश्ववारे ते नद्धानि वि चृतामसि ॥ ४ ॥
संदंशानां पल्लवानां परिष्वज्जन्यस्य च । इदं मानस्य पत्न्या नद्धानि वि चृता-
मसि ॥ ५ ॥ यार्नि तेन्तः शिक्यान्यावेष्टु रण्याय कम् । प्र ते तानि चृतामसि

शिवा मानस्य पत्नीं न उद्धिता तन्वे भव ॥ ६ ॥ हविर्धानमग्निशालं पत्नीनां सद-
नं सदः । सदो देवानामसि देवि शाले ॥ ७ ॥ अक्षुमोपशं विततं सहस्राक्षं विष्णु-
वर्ति । अर्वनद्धमभिहितं ब्रह्मणा वि चृतामसि ॥ ८ ॥ यस्त्वा शाले प्रतिगृह्णाति
येन चासि मिता त्वम् । उर्भो मानस्य पत्नि तौ जीवतां जरदष्टी ॥ ९ ॥ अमुत्रैनमा
गच्छताद् दृढा नद्धा परिष्कृता । यस्यास्ते विचृतामस्यक्रमं परुष्परुः ॥ १० ॥ (६)
यस्त्वा । शाले निमिमार्थं संजभार वनस्पतीन् । प्रजार्थं चक्रे त्वा शाले परमेष्ठी प्र-
जापतिः ॥ ११ ॥ नमस्तस्मै नमो दात्रे शालापतये च कृणमः । नमोऽग्नये प्रचरते
पुरुषाय च ते नमः ॥ १२ ॥ गोभ्यो अश्वेभ्यो नमो यच्छालायां विजायते । वि-
जावति प्रजावति वि ते पाशांश्चृतामसि ॥ १३ ॥ अग्निमन्तरश्वादिदयसि पुरुषान्
पशुभिः सह । विजावति प्रजावति वि ते पाशांश्चृतामसि ॥ १४ ॥ अन्तरा द्यां
च पृथिवीं च यद् व्यचस्तेन शालां प्रति गृह्णामि त इमाम् । यदन्तरिक्षं रजसो
विमानं तत् कृण्वेऽहमुदरं शेषदिभ्यः । तेन शालां प्रति गृह्णामि तस्मै ॥ १५ ॥
ऊर्जस्वती पर्यस्वती पृथिव्यां निर्मिता मिता । विश्वान्नं विश्र्वती शाले मा हिमीः
प्रतिगृह्णतः ॥ १६ ॥ नृणां रावता पल्लवान् वयानां गत्रीन् शाला जगतो निवे-
शनी । मिता पृथिव्यां तिष्ठसि हस्तिनीव पृथ्वी ॥ १७ ॥ इदम्य ते वि चृतामस्य-
पिनद्धमपोर्गुवन । वरुणेन समुब्जितां मित्रः प्रातर्व्युज्जतु ॥ १८ ॥ ब्रह्मणा शालां
निर्मितां कविभिर्निर्मितां मिताम् । इन्द्राया रक्षतां शालाममृतां सोम्ये सदः ॥ १९ ॥
कुलायेधि कुलायं कोशे कोशः समुब्जितः । तत्र मर्तो वि जायते यस्माद् विश्वं प्र-
जायते ॥ २० ॥ (७) या द्विपक्षा चतुष्पक्षा पदपक्षा या निर्मीयते । अष्टापक्षां
दशपक्षां शालां मानस्य पत्नीमग्निर्गर्भे इवा शये ॥ २१ ॥ प्रतीचीं त्वा प्रती-
चीनः शाले प्रैम्यहिमताम् । अग्निहोन्नतरापश्चनम्यं प्रथमा द्याः ॥ २२ ॥ इमा
आयः प्र भराभ्ययच्छमां यच्छमनाशनीः । गृहानुप प्र सीदाम्यमृतेन महाग्निना ॥ २३ ॥
मा नः पाशं प्रति मुचो गुरुभोगं लघुभवं । बभूविष त्वा शाले यत्र कामं भरापसि
॥ २४ ॥ प्राच्या दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्याद्येभ्यः ॥ २५ ॥
दक्षिणाया दिशः ० ॥ २६ ॥ प्रतीच्या दिशः ० ॥ २७ ॥ उदीच्या दिशः ० ॥ २८ ॥
ध्रुवाया दिशः ० ॥ २९ ॥ ऊर्ध्वाया दिशः ० ॥ ३० ॥ दिशोर्दिशः शालाया
नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्याद्येभ्यः ॥ ३१ ॥ (८)

॥ ४ ॥ साहस्रस्त्रेष ऋषभः पर्यस्वान् विश्वा रूपाणि वृक्षस्यासु बिभ्रत् ।
भद्रं दात्रे यजमानाय शिवन् बार्हस्पत्य उस्त्रियस्तन्तुमातान् ॥ १ ॥ अपां यो अग्ने

प्रतिमा बभूव प्रभूः सर्वस्मै पृथिवीव देवी । पिता वत्सानां पतिरध्वनानां सा-
 हस्रे पोषे अर्पि नः कृणोतु ॥ २ ॥ पुमानन्तर्गन्तस्थविरः पर्यस्वान् वसोः कबन्ध-
 मृषभो विभर्ति । तमिन्द्राय पृथिभिर्देवयानैर्हुतमग्निर्वहतु जातवेदाः ॥ ३ ॥
 पिता वत्सानां पतिरध्वनानामथो पिता महतां गर्गराणाम् । वत्सो जरायुं प्रतिधुक्
 पीयूषं आमिक्षा घृतं तद् वस्य रेतः ॥ ४ ॥ देवानां भाग उपनाह एषोऽपां रस
 ओषधीनां घृतस्य । सोमस्य भक्षमवृणीत शक्रो बृहन्नद्रिरभवद् यच्छरीरम् ॥ ५ ॥
 सोमेन पूर्णं कलशं विभर्षि त्वष्टा रूपाणां जनिता पशूनाम् । शिवास्ते सन्तु प्रज-
 न्व इह या इमा न्यस्मभ्यं स्वाधिते यच्छ या अमूः ॥ ६ ॥ आज्यं विभर्ति घृ-
 तमस्य रेतः साहस्रः पोषस्तस्य यज्ञमाहुः । इन्द्रस्य रूपमृषभो वसानः सो अस्मान्
 देवाः शिव ऐतु दत्तः ॥ ७ ॥ इन्द्रस्योजो वरुणस्य बाहू अश्विनोरसौ मरुतामियं
 ककुत् । बृहस्पतिं संभृतमेतमाहुर्ये धीरांसः कवयो ये मनीषिणः ॥ ८ ॥ देवी-
 विंशः पर्यस्वाना तनापि त्वामिन्द्रं त्वां सरस्वन्तमाहुः । सहस्रं स एकमुखा
 ददाति यो ब्रह्मण ऋषभमाजुहोति ॥ ९ ॥ बृहस्पतिः सविता ते वयो दधौ त्व-
 पुर्वायोः पर्यान्मा त आभृतः । अन्तरिक्षे मनमा त्वा जुहोमि बर्हिष्ठे द्यावापृथिवी
 उभे स्ताम् ॥ १० ॥ (९) य इन्द्र इव देवेषु गोप्सेति विवावदत् । तस्य ऋ-
 षभस्याज्ञानि ब्रह्मा सं स्तौतु भद्रया ॥ ११ ॥ पार्श्वे आस्तामनुमत्या भगस्या-
 स्तामनुवृजौ । अष्टीवन्तावब्रवीन्मित्रो ममेनौ केवल्यविति ॥ १२ ॥ भसदासी-
 दादित्यानां श्रोणीं आस्तां बृहस्पतेः । पुच्छं वानस्य देवस्य तेन धृनोत्योषधीः ॥ १३ ॥
 गुदा आसन्तिसनीवान्याः सूर्यायास्त्वचमब्रुवन् । उत्थातुरब्रुवन् पद ऋषभं य-
 दकल्पयम् ॥ १४ ॥ क्रोड आसीज्जामिशंसस्य सोमस्य कलशो धृतः । देवाः सं-
 गन्त्य यत् सर्वं ऋषभं व्यकल्पयन् ॥ १५ ॥ ते कुष्टिकाः सरमार्ये कुर्मेभ्यो अदधुः
 शफान् । ऊर्ध्वमस्य कीटेभ्यः श्वर्तेभ्यो आधारयन् ॥ १६ ॥ भृक्षाभ्यां रक्ष
 ऋषत्यवर्ति हन्ति चक्षुषा । शृणोति भद्रं कर्णाभ्यां गवां यः पतिरध्वन्यः ॥ १७ ॥
 शतषाजं स यजते नैनं दुन्वन्त्यग्नयः । जिन्वन्ति विश्वे तं देवा यो ब्राह्मण ऋ-
 षभमाजुहोति ॥ १८ ॥ ब्राह्मणेभ्यं ऋषभं दत्त्वा वरीयः कृणुते मनः । पुष्टिं
 सो अध्वनानां स्वे गोष्ठेव पश्यते ॥ १९ ॥ गावः सन्तु प्रजाः सन्त्वथो अस्तु
 तनू बलम् । तत् सर्वमनु मन्यन्ता देवा ऋषभदायिने ॥ २० ॥ अयं पिपान् इन्द्र
 इद् रयिं दधातु चेतनीम् । अयं धेनुं सुदुषां नित्यवन्तां वशं दुहां विपरिचतं
 परो दिवः ॥ २१ ॥ पिशङ्गरूपो नभसो वयोधा ऐन्द्रः शुष्मो विश्वरूपो न

(१३४)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ३. सू० ४ । ४४८.

आगन् । आयुरस्मभ्यं दधत् प्रजां च रायश्च पोषैरभि नः सचताम् ॥ २२ ॥ उपेहोपपर्वनास्मिन् गोष्ठ उपं पृञ्च नः । उपं अष्टमस्य यद् रेत उपेन्द्र तव वीर्यम् ॥ २३ ॥ एतं वो युवानं प्रति दध्मो अत्र तेन क्रीडेन्तीश्चरत वशाँ अनु । मा नो हासिष्ट जनुषा सुभागा रायश्च पोषैरभि नः सचध्वम् ॥ २४ ॥ (१०)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ (१) आ नद्यैतमा रभस्व सुकृतां लोकमपि गच्छतु प्रजानन् । तीर्त्वा तमांसि बहुधा महान्त्यजो नाकमा क्रमतां तृतीयम् ॥ १ ॥ इन्द्राय भागं परि त्वा नयाम्यस्मिन् यज्ञे यजमानाय सुरिम् । ये नो विपन्त्यनु तान् रभस्वानागमो यजमानस्य वीराः ॥ २ ॥ प्र पदोर्व नेनिग्धि दृश्चरितं यष्टचारं शुद्धैः शकैरा क्रमतां प्रजानन् । तीर्त्वा तमांसि बहुधा विपर्ययजो नाकमा क्रमतां तृतीयम् ॥ ३ ॥ अनु च्छद्य इयामेन त्वचमेतां विशस्तर्यथापर्षसिना माभि मैस्थाः । माभि ब्रुहः पुरुशः कल्पयेनं तृतीये नाके अधि वि श्रयनम् ॥ ४ ॥ अच्चा कुम्भीमध्यग्नौ श्रयाभ्या सिञ्चोदकमव धेक्षेनम् । पर्याधत्ताग्निना शमितारः शूतां गच्छतु सुकृतां यत्र लोकः ॥ ५ ॥ उत्क्रामातः परि चेदतमस्तप्ताच्चरोरधि नाकं तृतीयम् । अग्नेरग्निरधि सं बभूविथ ज्योतिष्मन्तमभि लोकं जयनम् ॥ ६ ॥ अजो अग्निरजमु ज्योतिराहुरजं जीवता ब्रह्मणे देयमाहुः । अजस्तमांस्यप हन्ति दूरमस्मिल्लोके श्रद्धधानेन दत्तः ॥ ७ ॥ पञ्चौदनः पञ्चधा वि क्रमतामकंस्यमानस्त्रीणि ज्योतीषि । ईजानानां सुकृतां प्रेषि मध्यं तृतीये नाके अधि वि श्रयस्व ॥ ८ ॥ अजा रंहि सुकृतां यत्र लोकः शरभो न चत्तोति दुर्गाण्येषः । पञ्चौदनो ब्रह्मणो दीयमानः स दातारं तृप्त्या तर्पयाति ॥ ९ ॥ अजस्त्रिनाके त्रिदिवे त्रिपृष्ठे नाकस्य पृष्ठे ददिवान्से दधाति । पञ्चौदनो ब्रह्मणो दीयमानो विश्वरूपा धेनुः कामदुयारयेका ॥ १० ॥ (११) एतद् वो ज्योतिः पितरस्तृतीयं पञ्चौदनं ब्रह्मणेजं ददाति । अजस्तमांस्यप हन्ति दूरमस्मिल्लोके श्रद्धधानेन दत्तः ॥ ११ ॥ ईजानानां सुकृतां लोकमीप्सन् पञ्चौदनं ब्रह्मणेजं ददाति । स व्याप्तिमभि लोकं जयंतं शिवाँऽभ्यं प्रतिगृहीतो अस्तु ॥ १२ ॥ अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोकाद् विप्रो विप्रस्य सहस्रो विपरिचत् । इष्टं पूर्तमभिपूर्तं वषट्कृतं तद् देवा अतुशः कल्पयन्तु ॥ १३ ॥ अमोतं वासो दद्यादिरण्यमपि दक्षिणाम् । तथा लोकान्तस्मान्प्रोद्भि ये दिव्या ये च पार्थिवाः ॥ १४ ॥ एतास्त्राजोष यन्तु धाराः सोम्या देवीर्पुतपृष्ठा मधु-

रचुतः । स्तभान पृथिवीमुत घां नाकस्य पृष्ठेर्धे सशरंश्मौ ॥ १५ ॥ अजोऽ-
 स्यजं स्वर्गोसि त्वया लोकमङ्गिरसः प्राजानन् । तं लोकं पुण्यं प्र ज्ञेयम् ॥ १६ ॥
 येना सहस्रं बहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो बह स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ १७ ॥
 अजः पृक्तः स्वर्गे लोके दधाति पञ्चौदनो निश्चिंतिं बार्धमानः । तेन लोकान्तसू-
 र्यवतो जयेम ॥ १८ ॥ यं ब्राह्मणे निदधे यं च विष्णु या विप्रश्च ओदनानाम्-
 जस्य । सर्वं तदग्ने सुकृतस्य लोके जानीतान्नः संगमने पथीनाम् ॥ १९ ॥ अजो
 वा इदमग्ने व्यक्रमत तस्योर इयमभवद्दद्याः पुष्टम् । अन्तरिजं मध्यं दिशः पार्श्वं
 संपुट्रौ कुक्षौ ॥ २० ॥ (१२) सत्यं चतं च चक्षुषी विश्वं सत्यं श्रद्धा प्राणा
 विराट् शिरः । एष वा अपरिमितो यज्ञो यदजः पञ्चौदनः ॥ २१ ॥ अपरि-
 मितमेव यज्ञमाप्नोत्यपरिमितं लोकमव रुन्दे । योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं
 ददाति ॥ २२ ॥ नास्यास्थीनि भिन्त्यान्न मज्ज्ञो निर्धयेत् । सर्वमेनं समादायेद-
 मिदं प्र वैशयेत् ॥ २३ ॥ इदमिदमेवास्य रूपं भवति तेनैतं सं गमयति । इषं
 मह ऊर्जमस्मै दुहे योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥ २४ ॥ पञ्च
 रुक्मा पञ्च नवानि वस्त्रा पञ्चास्मै धेनुवः कामदुद्या भवन्ति । योऽजं पञ्चौदनं
 दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥ २५ ॥ पञ्च रुक्मा ज्योतिरस्मै भवन्ति वर्म वासांसि
 तन्वे भवन्ति । स्वर्गं लोकमरनुते योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति
 ॥ २६ ॥ या पूर्वं पतिं विन्त्वाथान्यं विन्दतेपरम् । पञ्चौदनं च तावजं
 ददाति न वि योषतः ॥ २७ ॥ समानलोको भवति पुनर्धुवापरः पतिः । योऽजं
 पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥ २८ ॥ अनुपूर्ववत्सां धेनुमनद्वाहमुपवर्ह-
 णम् । वासो हिरण्यं दुत्वा ते यन्ति दिवमुत्तमाम् ॥ २९ ॥ आत्मानं पितरं पुत्रं
 पौत्रं पितामहम् । ज्ञायां जनित्रीं मातरं ये प्रियास्तानुषं ह्वये ॥ ३० ॥ (१३)
 यो वै नैदायं नामर्तु वेद । एष वै नैदायो नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः । निरेवा-
 प्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना । योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्यो-
 तिषं ददाति ॥ ३१ ॥ यो वै कुर्वन्तं नामर्तु वेद । कुर्वतीकुर्वतीमेवाप्रियस्य भ्रा-
 तृव्यस्य श्रियमा दत्ते । एष वै कुर्वन्नामर्तुर्यदजः ० । ० । ० ॥ ३२ ॥ यो वै
 संयन्तं नामर्तु वेद । संयतीसंयतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ।
 एष वै संयन्नाम ० । ० । ० ॥ ३३ ॥ यो वै पिन्वन्तं नामर्तु वेद । पिन्वतीपि-
 न्वतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते । एष वै पिन्वन्नाम ० । ० । ० ॥ ३४ ॥
 यो वा उद्यन्तं नामर्तु वेद । उद्यतीमुद्यतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते । एष
 वा उद्यन्नाम ० । ० । ० ॥ ३५ ॥ यो वा अभिभुवं नामर्तु वेद । अभिभवन्तीमभिभवन्ती-

मेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते । एष वा अभिभूर्नामर्तुयदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना । योजं पञ्चौदनं दाक्षिणा-
ज्योतिषं ददाति ॥ ३६ ॥ अजं च पचत पञ्च चौदनान् । सर्वा दिशः समनसः
सग्नीचीः सान्तर्देशाः प्रति गृह्णन्तु त एतम् ॥ ३७ ॥ तास्ते रक्षन्तु तत्र तुभ्य-
मेतं ताम्भ्य आज्यं हविग्निदं जुहोमि ॥ ३८ ॥ (१४)

॥ ६ ॥ (१) यो विद्याद् ब्रह्म प्रत्यक्षं परंषि यस्य संभारा ऋचो यस्यानूक्यम्
॥ १ ॥ सामानि यस्य लोमानि यजुर्हृदयमुच्यते परिस्तरणमिहविः ॥ २ ॥ यद्
वा अतिथिपतिरतिथीन् प्रतिपश्यति देवयजनं प्रेक्षते ॥ ३ ॥ यदाभिवदति दी-
क्षामुपैति यदुदकं याचत्यपः प्र णयति ॥ ४ ॥ या एव यज्ञ आपः प्रणीयन्ते ता
एव ताः ॥ ५ ॥ यत् तर्पणमाहरन्ति य एवाग्नीषोमीयः पशुर्वध्यते स एव सः
॥ ६ ॥ यदावसथान् कृन्त्यन्ति सदोहविर्धानान्येव तत् कन्पयन्ति ॥ ७ ॥ य-
दुपस्तुण्ति यर्हिरेव तत् ॥ ८ ॥ यदुपरिशयनमाहरन्ति स्वर्गमेव तेन लोकमव-
रुन्दे ॥ ९ ॥ यत् कशिपूपवर्हणमाहरन्ति परिधय एव ते ॥ १० ॥ यदाञ्ज-
नाभ्यञ्जनमाहरन्त्याज्यमेव तत् ॥ ११ ॥ यत् पुरा परिवेपात् खादमाहरन्ति
पुरोडाशावेव तौ ॥ १२ ॥ यदशनकृतं ह्वयन्ति हविष्कृतमेव तद्ध्वयन्ति ॥ १३ ॥
ये व्रीहयो यवा निरुप्यन्तेशव एव ते ॥ १४ ॥ यान्युलूखलमुसलानि प्रावाण
एव ते ॥ १५ ॥ शूर्पं पवित्रं तुषां ऋज्जीपाभिपर्वणीरारपः ॥ १६ ॥ छुग् दर्वि-
नेक्षणायावर्नं द्रोणकलशाः कुम्भ्यो वायव्यानि पात्राणीयमेव कृष्णाजिनम्
॥ १७ ॥ (१५)

(२) यजमानब्राह्मणं वा एतदतिथिपतिः कुरुते यदाहार्याणि प्रेक्षते इदं
भूयाश्चिदाश्मिति ॥ १ ॥ यदाह भूय उद्धरेति प्राणमेव तेन वर्षीयांसं कुरु-
ते ॥ २ ॥ उप हरति हवीष्या सादयति ॥ ३ ॥ तेषामासंभानामतिथिरात्मन्
जुहोति ॥ ४ ॥ सुचा हस्तेन प्राणे यूपे सुक्षारेण वपस्कारेण ॥ ५ ॥ एते वै
मियाश्चाप्रियाश्चत्विजः स्वर्गं लोकं गमयन्ति यदतिथयः ॥ ६ ॥ स य एवं विद्वान्
न विषन्नश्रीयान्न द्विपतोन्नमश्रीयान्न मीमांसितस्य न मीमांसमानस्य ॥ ७ ॥
सर्वो वा एष जग्धपाप्मा यस्यान्नमश्नन्ति ॥ ८ ॥ सर्वो वा एषो जग्धपाप्मा यस्यान्नं
नाश्नन्ति ॥ ९ ॥ सर्वदा वा एष गुरुग्रावार्द्रपवित्रो वितताध्वर आर्हतयज्ञक्रतुर्गो उप-
हरति ॥ १० ॥ प्रजापत्यो वा एतस्य यज्ञो विततो य उपहरति ॥ ११ ॥ प्रजार्पतेर्वा एष

विक्रमार्जुन विक्रमते य उपहरति ॥ १२ ॥ योतिथीनां स आहवनीयो यो वेष्मनि
स गार्हपत्यो यस्मिन् पचन्ति स दक्षिणाग्निः ॥ १३ ॥ (१६)

(३) इष्टं च वा एष पूर्तं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोतिथेरश्नाति ॥ १ ॥
पर्यश्च वा एष रसं च० ॥ २ ॥ ऊर्जां च वा एष स्फाति च० ॥ ३ ॥ प्रजां च
वा एष पशूश्च ॥ ४ ॥ कीर्तिं च वा एष यशश्च० ॥ ५ ॥ श्रियं च वा एष
संविदं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोतिथेरश्नाति ॥ ६ ॥ एष वा अतिथिर्यच्छ्रोत्रिय-
स्तस्मात् पूर्वो नाश्नीयात् ॥ ७ ॥ अग्निनायन्यतिथावश्नीयाद् यज्ञस्य सात्मत्वाय
यज्ञस्याविच्छेदाय तद् व्रतम् ॥ ८ ॥ एतद् वा उ स्वादीयो यदधिगुवं क्षीरं वा
मांसं वा तदेव नाश्नीयात् ॥ ९ ॥ (१७)

(४) स य एवं विद्वान् क्षीरमुपसिच्योपहरति ॥ १ ॥ यावदग्निष्टोमेने-
ष्टा सुसमृद्धेनावरुद्धे तावदेनेनावरुद्धे ॥ २ ॥ स य एवं विद्वान्सर्पिरुपसि-
च्योपहरति ॥ ३ ॥ यावदतिरात्रेणष्टा० ॥ ४ ॥ स य एवं विद्वान् मधूपसिच्यो-
पहरति ॥ ५ ॥ यावत् मयमर्धेनेष्टा० ॥ ६ ॥ स य एवं विद्वान् मांसमुपसिच्यो-
पहरति ॥ ७ ॥ यावद द्वादशहेनेष्टा सुसमृद्धेनावरुद्धे तावदेनेनावरुद्धे ॥ ८ ॥ स य
एवं विद्वानुदकमुपसिच्योपहरति ॥ ९ ॥ प्रजानां प्रजननाय गच्छति प्रतिष्ठां प्रियः
प्रजानां भवति य एवं विद्वानुदकमुपसिच्योपहरति ॥ १० ॥ (१८)

(५) तस्मा उषां हिङ्कृणोति सविता प्र स्तौति ॥ १ ॥ बृहस्पतिरूर्जयो-
द्भायति त्वष्टा पुष्ट्या प्रति हरति विश्वे देवा निधनम् ॥ २ ॥ निधनं भूत्याः प्र-
जायाः पशूनां भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ तस्मा उद्यन्तसूर्यो हिङ्कृणोति संग्रहः
प्र स्तौति ॥ ४ ॥ मध्यन्दिन उद्भायत्यपराहः प्रति हरत्यस्तंयन्निधनम् । निधनं०
॥ ५ ॥ तस्मा अश्रो भवन् हिङ्कृणोति स्तनयन् प्र स्तौति ॥ ६ ॥ विद्योत्तमानः
प्रति हरति वर्षन्नुद्भायत्युदगृह्णन् निधनम् । निधनं० ॥ ७ ॥ अतिथीन् प्रति
पश्यति हिङ्कृणोत्यभि वदति प्र स्तौत्युदकं याचत्युद्भायति ॥ ८ ॥ उप हरति प्रति
हरत्युच्छिष्टं निधनम् ॥ ९ ॥ निधनं भूत्याः प्रजायाः पशूनां भवति य एवं वेद
॥ १० ॥ (१९)

(६) यत् चत्वारं ह्वयत्या श्रावयत्येव तत् ॥ १ ॥ यत् प्रतिशृणोति
प्रत्याश्रावयत्येव तत् ॥ २ ॥ यत् परिवेष्टारः पात्रहस्ताः पूर्वे चापरे च प्रपद्यन्ते

अमसाध्वर्यव ध्रुव ते ॥ ३ ॥ तेषां न कश्चनाहोता ॥ ४ ॥ यद् वा अतिथिपति-
रतिथीन् परिविष्य गृहानुपोदैत्यवभृथमेव तदुपावैति ॥ ५ ॥ यत् सभागयति द-
क्षिणाः सभागयति यदनुतिष्ठत उदवस्यत्येव तत् ॥ ६ ॥ स उपहूतः पृथिव्यां
भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन् यत् पृथिव्यां विश्वरूपम् ॥ ७ ॥ स उपहूतोन्तरिक्षे
भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन् यदन्तरिक्षे विश्वरूपम् ॥ ८ ॥ स उपहूतो दिवि भक्षयत्युप-
हूतस्तस्मिन् यद् दिवि विश्वरूपम् ॥ ९ ॥ स उपहूतो देवेषु भक्षयत्युपहूतस्त-
स्मिन् यद् देवेषु विश्वरूपम् ॥ १० ॥ स उपहूतो लोकेषु भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्
यल्लोकेषु विश्वरूपम् ॥ ११ ॥ स उपहूत उपहूतः ॥ १२ ॥ आप्नोतीमिं लोकमा-
प्नोत्यमुम् ॥ १३ ॥ ज्योतिष्मतो लोकान् जयति य एवं वेद ॥ १४ ॥ (२०)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ७ ॥ प्रजापतिश्च परमेष्ठी च ऋद्धो इन्द्रः शिरो अग्निर्बिलाटं यमः
कृकाटम् ॥ १ ॥ सोमो राजा मस्तिष्को द्यौरुत्तरहनुः पृथिव्यधरहनुः ॥ २ ॥
विद्युज्जिह्वा मरुतो दन्ता रेवतीर्ग्रीवाः कृत्तिका स्कन्धा घर्मो वहः ॥ ३ ॥ विश्वं
वायुः स्वर्गो लोकः कृष्णद्रं विधग्नी निवेप्यः ॥ ४ ॥ श्येनः क्रोडोऽन्तरिक्षं पा-
जस्य बृहस्पतिः ककुद् बृहतीः कीर्कमाः ॥ ५ ॥ देवानां पत्नीः पुष्ट्य उपमदः
पर्शवः ॥ ६ ॥ मित्रश्च वरुणश्चासौ त्वष्टा चार्थमा च दोषणी महादेवो बाहू
॥ ७ ॥ इन्द्राणी भसद् वायुः पुच्छं पर्वमानो बालाः ॥ ८ ॥ ब्रह्म च स्रष्टुं च
श्रोणी बलमूरु ॥ ९ ॥ धाता च मन्त्रिता चाष्टीवन्तो जहृधा गन्धर्वा अप्सरसः
कुष्ठिका अदितिः शफाः ॥ १० ॥ चेतो हृदयं यकृन्मेधा व्रतं पुंगितद् ॥ ११ ॥
क्षुत् कुक्षिरिवा वनिष्ठुः पर्वताः प्लाशयः ॥ १२ ॥ क्रोधो वृकौ मन्युराण्डौ
प्रजा शर्पः ॥ १३ ॥ नदी सुग्री वर्षस्य पतय स्तना स्तनयित्पुरुषः ॥ १४ ॥
विश्वव्यचाश्चर्मोपधयो लोमानि नक्षत्राणि रूपम् ॥ १५ ॥ देवजना गुदा व-
नुष्या आन्त्राययत्रा उदरम् ॥ १६ ॥ रक्षांसि लोहितमितरजना उवप्यम् ॥ १७ ॥
अभ्रं पीबो मज्जा निधनम् ॥ १८ ॥ अग्निरासीन् उत्थितोश्चिना ॥ १९ ॥ इन्द्रः
प्राङ् तिष्ठन् दक्षिणा तिष्ठन् यमः ॥ २० ॥ मन्यद् तिष्ठन् धातोद्भृत् तिष्ठन्त्सविता
॥ २१ ॥ तृणानि ग्रामः सोमो राजा ॥ २२ ॥ मित्र ईक्षमाण आशुत् आनन्दः
॥ २३ ॥ पुज्यमानो वैश्वदेवो युक्रः प्रजापतिर्विमुक्रः सर्वम् ॥ २४ ॥ एतद् वै
विश्वरूपं सर्वरूपं गोरूपम् ॥ २५ ॥ उपैतं विश्वरूपाः सर्वरूपाः पशवस्तिष्ठन्ति
य एवं वेद ॥ २६ ॥ (२१)

॥ ८ ॥ शीर्षकिं शीर्षामयं कर्णशूलं विलोहितम् । सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं
 बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ १ ॥ कर्णाम्ब्यां ते कङ्कूपेभ्यः कर्णशूलं विसर्पकम् ।
 सर्वं ॥ २ ॥ यस्य हेतोः प्रच्यवते यक्ष्मः कर्णत आस्यतः । सर्वं ॥ ३ ॥
 यः कृणोति प्रमोतमन्धं कृणोति पूरुषम् । सर्वं ॥ ४ ॥ अङ्गभेदमङ्गज्वरं
 बिम्बाङ्गयं विसर्पकम् । सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ५ ॥ यस्य
 भीमः प्रतीकाश उद्वेपयति पूरुषम् । त्वमानं विश्वशारदं बहिः ॥ ६ ॥
 य ऊरू अनुसर्पन्त्यथो एति ग्वीनिके । यक्ष्मं ते अन्तरङ्गेभ्यो बहिः ॥ ७ ॥ यदि
 कामादपकामाद्दृढयाज्जायते परिः । हृदो बलासमङ्गेभ्यो बहिः ॥ ८ ॥ हरि-
 माण्यं ते अङ्गेभ्योऽधामन्तरादरात् । यक्ष्माधामन्तरात्मनो बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ९ ॥
 आसो बलासो भवतु मूत्रं भवन्वामयन् । यक्ष्माणां सर्वेषां त्रिषं निरवोचमहं
 त्वत् ॥ १० ॥ (२२) बहिर्विलं निद्रवन्तु काहाबाहं तवोदरात् । यक्ष्माणां ॥
 ११ ॥ उदरात् ते क्लोम्नो नाभ्या हृदयादधि । यक्ष्माणां सर्वेषां त्रिषं नि-
 रवोचमहं त्वत् ॥ १२ ॥ याः मीमानं विरुजन्ति मूर्धानं प्रन्यपेक्षीः । अर्हिसन्तीर-
 नाभ्या निद्रवन्तु बहिर्विलम् ॥ १३ ॥ या हृदयमुपन्यनुतन्वन्ति कीर्कसाः ।
 अर्हिः ॥ १४ ॥ याः पार्श्वे उपन्यनुनिक्षन्ति पृष्ठीः । अर्हिः ॥ १५ ॥ या-
 स्तिरश्चरुषन्त्यपेक्षीर्विच्छन्तामु ते । अर्हिः ॥ १६ ॥ या गुदा अनुसर्पन्त्या-
 न्वाणि मोहयन्ति च । अर्हिः ॥ १७ ॥ या मज्जां निर्धयन्ति पक्षि विरुजन्ति
 च । अर्हिसन्तीरनाभ्या निद्रवन्तु बहिर्विलम् ॥ १८ ॥ ये अङ्गानि मदयन्ति
 यक्ष्मासो रोषणास्तव । यक्ष्माणां सर्वेषां त्रिषं निरवोचमहं त्वत् ॥ १९ ॥
 विमल्पस्य विब्रधस्य वातीकारस्य बालजेः । यक्ष्माणां सर्वेषां त्रिषं निरवोच-
 महं त्वत् ॥ २० ॥ पादाभ्यां ते जानुभ्यां श्रोणिभ्यां परि भंससः । अनुकाद-
 र्षीरुष्णिहाभ्यः शीष्णो रोगमनीनशम् ॥ २१ ॥ सं ते शीष्णैः कपालानि
 हृदयस्य च यो विधुः । उद्यमादित्य गरिमाभिः शीष्णो रोगमनीनशोऽङ्गभेदमशी-
 शमः ॥ २२ ॥ (२३)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ अस्य वामस्य पलितस्य होतुस्तस्य आता मध्यमो अस्त्यश्वः ।
 तृतीयो आता घृतपृष्ठो अस्याश्वपश्यं विक्षतिं सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥ सप्त पु-
 ष्पजन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो बहति सप्तनामा । त्रिनामि चक्रमजरमन्व यत्रेमा
 विष्ठा भुजनाधि तस्युः ॥ २ ॥ इमं रथमाधे ये सप्त तस्युः सप्तचक्रं सप्त बह-

न्त्यश्वाः । सप्त स्वसारो अभि सं नवन्त यत्र गवां निर्हिता सप्त नामा ॥ ३ ॥
 को ददर्श प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदनस्था विभर्ति । भूम्या असुरसृगात्मा
 कं स्मित् को विडांसमुप गात् प्रष्टुमेत् ॥ ४ ॥ इह ब्रवीतु य ईमञ्च वेदास्य वामस्य
 निर्हितं पदं वेः । शीर्ष्णः क्षीरं दूहते गावो अस्य वविं वसाना उदकं पदापुः
 ॥ ५ ॥ पार्कः पृच्छामि मनमाविजानन् देवानामिना निर्हिता पदानि । वत्से व-
 ष्कयोधि सप्त तन्तून् वि तन्निरे कवय ओतवा उ ॥ ६ ॥ अचिकित्वाश्चि-
 कितुपश्चिदत्र कवीन् पृच्छामि विद्वानो न विद्वान् । वि यस्तस्तम्भ षडिमा रजो-
 स्यजस्य रूपे किमपि स्विदेकम् ॥ ७ ॥ माता पितरमुत आ वभाज धीत्यमे मन-
 सा सं हि जग्मे । सा वीभन्सुर्गर्भरसा नविद्धा नमस्यन्त इदुपवाकमीयुः ॥ ८ ॥
 युक्ता मातासीद्भुरि दक्षिणाया अतिष्ठद गर्भो वृजनीष्वन्तः । अमीमिद वत्सो अनु
 गार्मपश्यद विश्वरूप्यं त्रिषु योजनेषु ॥ ९ ॥ तिम्रो मातृस्त्रीन् पितृन् विभ्रदेकं
 ऊर्ध्वस्तस्थौ नेमव ग्लापयन्त । मन्त्रयन्ते दिवो अमृष्यं पृष्ठं विश्वविदो वाचमवि-
 श्वविद्याम् ॥ १० ॥ (२४) पञ्चारे चके परिवर्तमान यस्मिन्नातम्भुर्भुवनानि
 विश्वा । तस्य नाक्षस्तप्यते भूरिभारः सनादेव न चिद्व्यते सनाभिः ॥ ११ ॥
 पञ्चपादं पितरं षादशाकृतिं दिन आहुः परे अर्धे पुरीषिणम् । अर्धमे अन्य उपरे
 विचक्षणं समचके पडर आहुरपितम् ॥ १२ ॥ षादशारं नहि तज्जराय ववर्ति
 चक्रं परि धामृतम् । आ पुत्रा अग्रे मिथुनागो अत्र सप्त शतानि विंशतिश्च
 तम्भुः ॥ १३ ॥ सनेमि चक्रपञ्जरं वि प्रावृत्त उक्तानायां दर्श युक्ता वहन्ति ।
 सूर्यस्य चक्षु रजमेन्यावृत्तं यस्मिन्नातम्भुर्भुवनानि विश्वा ॥ १४ ॥ स्त्रियः सती-
 स्तां उ मे पुंस आहुः पश्यदक्षपवान् वि चेतदन्धः । कवियः पुत्रः स इमा चि-
 केत् यस्ता विजानात् स पितृष्पितामन् ॥ १५ ॥ साकंजानां समधमाहुरेकजं ष-
 डिष्टमा ऋषयो देवजा इति । तेषामिष्टानि विहितानि धामश स्थात्रे रजन्ते विकृ-
 तानि रूपशः ॥ १६ ॥ अवः परेण पर एनावरेण पदा वत्सं विधेती गौरुद-
 स्थात् । सा कुद्रीची कं स्विदर्थं परागात् कं स्विन् मृते नहि यूथे अस्मिन् ॥ १७ ॥
 अवः परेण पितरं यो अस्य वेदावः परेण पर एनावरेण । कवीयमानः क इह
 प्र वोचद् देवं मनः कुतो अधि प्रजातम् ॥ १८ ॥ ये अर्वाञ्चस्तां उ पराच
 आहुर्ये पराञ्चस्तां उ अर्वाच आहुः । इन्द्रश्च या चक्रयुः सोम तानि धुरा न
 युक्ता रजसो वहन्ति ॥ १९ ॥ वा सुपर्णा मयुजा सखाया समानं वृक्षं परि ष-
 स्वजाते । तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वन्त्यनरनन्यो अभि चाकशीति ॥ २० ॥
 यस्मिन् वृक्षे मध्वदः सुपर्णा निविशन्ते सुवते चापि विश्वे । तस्य यद्वाहुः पि-

प्लवं स्वाद्ये तन्नोन्नयः पितरं न वेद ॥ २१ ॥ यत्रा सुपर्णा अमृतस्य भक्ष-
मर्निमेपं विदधाभिस्वरन्ति । एना विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स मा धीरः पाक-
मन्ना विवेश ॥ २२ ॥ (२५)

॥ १० ॥ यद् गायत्रे आर्धं गायत्रमाहितं त्रैष्टुभं वा त्रैष्टुभाभिरतश्चत ।
यद्वा जगज्जगत्याहितं पदं य इत् यद् विदुस्ते अमृतत्वमानशुः ॥ १ ॥ गायत्रेण
प्रति मिमीते अर्कमर्केण साम त्रैष्टुभेन वाकम् । वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदा-
क्षरेण मिमते सप्त वाणीः ॥ २ ॥ जगता सिन्धुं दिव्यस्कभायद् रथंतरे सूर्य
पर्यपश्यत् । गायत्रस्य समिधस्तिस्र आहुस्ततो मद्वा प्र रिरिचे महित्वा ॥ ३ ॥
उप ह्वये सुदुर्षा धेनुमेतां सुहस्तौ गौधुगुत दोहदेनाम् । श्रेष्ठं सवं सविता सावि-
पन्नोभीदो घर्मस्तद् पु प्र वीचत् ॥ ४ ॥ हिङ्कुण्वती वसुपत्नी वसूनां बत्समि-
च्छन्ती सनमाभ्यागात् । दुहामभिम्यां पयो अघ्नयेयं सा वधेतां महते सौम-
गाय ॥ ५ ॥ गौरमीमेदभि वृन्सं म्रियन्ते मूर्धानं हिङ्ङकुणोन्मातवा उ । मृ-
क्काणं घर्ममभि बायशाना मिमाति मायुं पयते पयोभिः ॥ ६ ॥ अयं स शिङ्क्ले
येन गौरमीवृता मिमाति मायुं ध्वमनावधि श्रिता । सा चित्तिभिर्नि हि चकार
मन्यानि विद्युज्ज्वन्ती प्रति ब्रविमोहत ॥ ७ ॥ अनच्छये तुरगात् जीवमेजद ध्रुवं
मध्य आ पृथ्यानाम् । जीवो मृतस्य चरति स्वधाभिरमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः
॥ ८ ॥ विधुं दद्राणं सलिलस्य पुष्टे युवानं सन्तं पलितो जगार देवस्य पश्य
काव्यं महित्वा द्या ममार स द्यः समान ॥ ९ ॥ य ई चकार न सो अस्थ
वेद य ई ददर्श हिङ्गिन्नु तस्मात् । स मातुर्योना परिवीता अन्तर्बहुप्रजा नि-
र्ऋतिग विवेश ॥ १० ॥ (२६) अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परां च पृ-
थिभिश्चरन्तम् । स सध्वीचीः स विषूचीवसान आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥ ११ ॥
द्यौर्नः पिता जनिता नाभिरत्र बन्धुर्नो माना पृथिवी महीयम् । उत्तानयोश्च-
म्बोऽर्योनिरन्तरत्रा पिता दुहितुर्गर्भमाधात् ॥ १२ ॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं पृ-
थिव्याः पृच्छामि वृष्णो अश्वस्य रेतः । पृच्छामि विश्वस्य भुवनस्य नाभिं पृ-
च्छामि वाचः परमं व्योम ॥ १३ ॥ इयं वद्विः परा अन्तः पृथिव्या अयं सोमो
वृष्णो अश्वस्य रेतः । अयं यज्ञो विश्वस्य भुवनस्य नाभिर्ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम
॥ १४ ॥ न वि जानामि यदि वेदमस्मि निणयः सनेदो मनसा चरामि । यदा
मार्गन् प्रथमजा अतस्यादिद् वाचो अश्नुवे भागमस्याः ॥ १५ ॥ अणाङ् प्राङ्ङेति
स्वधया गृभीतोमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः । ता शश्वन्ता विषूचीना वियन्ता न्य-
न्यं चिक्युर्न नि चिक्युरन्यम् ॥ १६ ॥ सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठ-

स्ति प्रदिशा विधर्मणि । ते धीतिभिर्मनसा ते विपश्चितः परिभ्रुवः परि भवन्ति
विश्वतः ॥ १७ ॥ अचो अचरे परमे व्योमन् यस्मिन् देवा अधि विश्वे निषेदुः ।
यस्तन्न वेद किमुचा करिष्यति य इत् तद् विदुस्ते अमी समासते ॥ १८ ॥ अचः
एदं मात्रया कल्पयन्तोर्ध्वर्चेन चाक्लृपुर्विश्वमेजत् । त्रिपाद् ब्रह्म पुरुषं वि तष्टे तेन
जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः ॥ १९ ॥ सुयवसाद् भगवती हि भूया अधो वयं भग-
वन्तः स्याम । अद्धि तृणमध्वने विश्वदानीं पिब शुद्धमुदकमाचरेन्ती ॥ २० ॥
(२७) गौरिन्मिमाय सलिलानि तल्लस्येकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी । अष्टा-
पदी नवपदी बभ्रुवुषीं सहस्राक्षरा भुवनस्य पङ्क्तिस्तस्याः समुद्रा अधि वि क्ष-
रन्ति ॥ २१ ॥ कृष्णं नितानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतन्ति । त
आववृत्रन्तसर्दनादृतस्यादिद्यूतेन पृथिवीं व्यूदुः ॥ २२ ॥ अपादेति प्रथमा पद-
तीनां कस्तद् वा मित्रावरुणा चिकेत । गर्भो भारं भर्त्या चिदस्या अतं पिप-
त्यनृतं नि पाति ॥ २३ ॥ विराड् वाग् विराट् पृथिवी विरादन्तरिक्षं विराद् प्र-
जापतिः । विराणमुत्पुः साध्यानामधिराजो बभूव तस्य भूतं भव्यं वशे स मे भूतं
भव्यं वशे कृणोतु ॥ २४ ॥ शक्रमयं धूममारादपश्यं विपुवता पर एनावरेण ।
उच्चाणं पृश्निमपचन्त विरास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ २५ ॥ त्रयः केशि-
नं अतुथा वि चक्षते संवत्सरे वपत् एक एषाम् । विश्वमन्यो अभिचष्टे शचीभि-
र्धोजिरेकस्य ददृशे न रूपम् ॥ २६ ॥ चत्वारि धाक् परिमिता एदानि तानि
विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या
वदन्ति ॥ २७ ॥ इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमादुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् ।
एकं सद विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥ २८ ॥ (२८)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ नवमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ दशमं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ मां कल्पयन्ति बहवो वधूमिव विश्वरूपां हस्तकृतां चिकित्सवः ।
 सारादेत्वर्पं नुदाम एनाम् ॥ १ ॥ शीर्षवतीं नखतीं कर्णिनीं कन्याकृता सं-
 भृता विश्वरूपा । सारादेत्वर्पं नुदाम एनाम् ॥ २ ॥ शुद्रकृता राजकृता स्त्रीकृता
 ब्रह्मभिः कृता । ज्ञाया पन्यां नुत्तवं कर्तारं बन्धुच्छतु ॥ ३ ॥ अनयाहमोष-
 ष्या सर्वाः कृत्या अद्दुषम् । यां चेत्रे चकुर्यां गोषु यां वा ते पुरुषेषु ॥ ४ ॥
 अधर्मस्त्वयकृते शपथः शपथीयते । प्रत्यक् प्रतिप्रहिणो यथा कृत्याकृते हनतु
 ॥ ५ ॥ प्रतीचीनं आहिरमोर्ध्वो नः पुरोहितः । प्रतीचीः कृत्या आकृत्यामून्
 कृत्याकृतो जहि ॥ ६ ॥ यस्त्वोवाच परेहीति प्रतिकूलमुदायम् । तं कृत्येभि-
 निवर्तस्व मास्मानिच्छो अनागमः ॥ ७ ॥ यस्ते परेषु संदधौ रथस्यैवभुधिया ।
 तं गच्छ तत्र तेयनमज्ञातस्तेयं जनः ॥ ८ ॥ ये त्वां कृत्वालेभिरे विद्वता अभि-
 चारिणः । शस्त्रादिं कृत्यादूषणं प्रतिवर्त्म पुनःमरं तेन त्वा स्नयामसि ॥ ९ ॥
 यद् दुर्मगां प्रस्नपितां मृतवत्सामुपेयिम । अपेतु सर्वं मत् पापं द्रविणं मोषं तिष्ठतु
 ॥ १० ॥ (१) यत् ते पितृभ्यो ददतो यज्ञे वा नाम जगुहुः । संदेश्यान्तु
 सर्वस्मात् पापादिमा मुञ्चन्तु त्वोपधीः ॥ ११ ॥ देवेनसात् पित्र्यान्नामप्राहात्
 संदेश्यादभिनिष्कृतात् । मुञ्चन्तु त्वा वीरुधो वीर्येण ब्रह्मण अग्निभः परसु अ-
 चीणाम् ॥ १२ ॥ यथा वार्तश्च्यावयति भूम्या रेणुमन्तरिक्षाच्चाभ्रम् । एवा मत्
 सर्वं दुर्भूतं ब्रह्मनुत्तमपायति ॥ १३ ॥ अपं कामं नानदती विनद्धा गर्दभीव ।
 कर्तृन् नक्षस्वेतो नुत्ता ब्रह्मणा वीर्यावता ॥ १४ ॥ अयं पन्याः कृत्येति त्वा
 नयामोभिप्रहितां प्रति त्वा प्र हिणमः । तेनाभि याहि भञ्जत्यनस्वतीव बाहिनीं
 विश्वरूपा कुरुटिनीं ॥ १५ ॥ पराक् ते ज्योतिरपथं ते अर्वागन्यत्रास्मदयना
 कणुष्व । परेणेहि नवति नाव्याः अति दुर्गाः स्रोत्या मा चण्डिष्ठाः परेहि ॥ १६ ॥
 वार्त इव वृक्षान् नि मृणीहि पादय मा गामश्च पुरुषमुच्छिष एषाम् । कर्तृन्
 नि हृत्येवः कृत्येप्रजास्त्वाय बोधय ॥ १७ ॥ मां ते बहिषि यां श्मशाने

• चेत्त्रे कृत्यां वल्लभं वा निचखुः । अग्नौ वा त्वा गार्हपत्येऽभिचेरुः पाकं सन्ते
धीरतरा अनागसम् ॥ १८ ॥ उपाहृतमनुबुद्धं निखातं वैरं त्सार्यन्वविदाम क-
र्त्रेम् । तदैतु यत् आभृतं तत्राश्व इव वि वर्ततां हन्तुं कृत्याकृतः प्रजाम् ॥ १९ ॥
स्वायसा असर्यः सन्ति नो गृहे विद्या ते कृत्ये यतिधा परूषि । उत्तिष्ठैव परे-
हीतोऽज्ञति किमिहेच्छसि ॥ २० ॥ (२) ग्रीवास्ते कृत्ये पादौ चापि कत्सर्था-
मि निर्द्रव । इन्द्राग्नी अस्मान् रक्षतां यौ प्रजानां प्रजावती ॥ २१ ॥ सोमो
राजाधिपा मृदिता च भूतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥ २२ ॥ भवाशर्वावस्यतां
पापकृते कृत्याकृते दुष्कृते विद्युतं देवहेतिम् ॥ २३ ॥ यद्येयं छिपदी चतुष्पदी
कृत्याकृता संभृता विश्वरूपा । सेतोऽष्टापदी भूत्वा पुनः परेहि दुच्छुने ॥ २४ ॥
अभ्यःक्राक्ता स्वरंकृता सर्वे भरन्ती दुरितं परेहि जानीहि कृत्ये कर्तारं दुहितेव
पितरं स्वम् ॥ २५ ॥ परेहि कृत्ये मा तिष्ठो विद्वस्येव पदं नय । मृगः स मृग-
युस्त्वं न त्वा निकर्तुमर्हति ॥ २६ ॥ उत हन्ति पूर्वसिनं प्रत्यादायापरं ह्रस्वा ।
उत पूर्वस्य निघृतो नि हन्त्यपरः प्रति ॥ २७ ॥ एतद्धि शृणु मे वचोयेहि यत्
एयथ । यस्त्वा चकार तं प्रति ॥ २८ ॥ अनागोहत्या वै भीमा कृत्ये मा नो गा-
मश्वं पुरुषं बधीः । यत्रयत्रासि निर्दिता ततस्त्वोत्थापयामसि पणालज्धीयसी
भव ॥ २९ ॥ यदि स्थ तममावृता जालेनाभिहिता इव । सर्वाः संलुप्येतः
कृत्याः पुनः कर्त्रे प्र हिषमसि ॥ ३० ॥ कृत्याकृतो वल्लगिनोऽभिनिष्कारिणः प्र-
जाम् । मृणीहि कृत्ये मोर्च्छिषोमून् कृत्याकृतो जहि ॥ ३१ ॥ यथा सूर्यो मु-
च्यते तमसस्पतिं रात्रिं जहात्युपसञ्च केतून् । एव हं सर्वं दुर्भूतं कर्त्रे कृत्याकृता
कृतं हस्तीव रजो दुरितं जहामि ॥ ३२ ॥ (३)

॥ २ ॥ केन पाष्णी आभृते पूरुषस्य केन मांसं संभृतं केन गुल्फौ । केना-
ङ्गुलीः पेशनीः केन खानि केनोच्छलङ्खौ मध्यतः कः प्रतिष्ठाम् ॥ १ ॥ क-
स्मान्तु गुल्फावधरावकृण्वन्नष्टीवन्तावुत्तरौ पूरुषस्य । जङ्घे निश्चृत्य न्यदधुः
कं स्विज्जानुनोः सन्धी क उ तर्षिकेत ॥ २ ॥ चतुष्टयं युज्यते संहितान्तं जानु-
भ्यामूर्ध्वं शिथिरं कवन्धम् । श्रोणी यदूरु क उ तज्जजान याभ्यां कुसिन्धं सुदृढं
बभूव ॥ ३ ॥ कर्ति देवाः कतमे त आसन् य उरो ग्रीवारिचक्रयुः पूरुषस्य ।
कर्ति स्तनौ व्यदधुः कः कफोडौ कर्ति स्कन्धान् कर्ति पुष्टीरन्ध्रिन्वन् ॥ ४ ॥ को
अस्य बाहु समभरद् वीर्यं करवादिति । असौ को अस्य तद् देवः कुसिन्धे अ-
ध्यादधी ॥ ५ ॥ कः सप्त खानि वि ततर्द शीर्षणि कर्णाग्रिमौ नासिके चक्षणी

मुखम् । येषां पुरुषा विजयस्य महानि चतुष्पादो विपदो यन्ति यामम् ॥ ६ ॥
 हन्वोर्हि जिह्मामदधात् पुरुचीमर्धा महीमर्धि शिश्राय वार्चम् । स आ वरीवर्ति भु-
 वनेष्वन्तरपो वसानः क उ तच्चिकेत ॥ ७ ॥ मस्तिष्कमस्य यतमो ललार्तं कृका-
 टिकां प्रथमो यः कपालम् । चित्वा चित्यं हन्वोः पूरुषस्य दिवं रुरोह कतमः
 स देवः ॥ ८ ॥ प्रियाप्रियाणि बहुला स्वप्नं संवाधतन्द्रयः । आनन्दानुग्रो न-
 न्दांश्च कस्माद् वहति पूरुषः ॥ ९ ॥ आर्तिरवर्तिनिर्ऋतिः कुतो नु पुरुषमतिः ।
 राद्धिः समृद्धिरवृद्धिर्मतिरुदितयः कुतः ॥ १० ॥ (४) को अस्मिन्नापो व्य-
 दधाद् विपुवृतः पुरुवृतः सिन्धुसृत्याय जावाः । तीव्रा अरुणा लोहिनीस्ताम्र-
 धूम्रा ऊर्ध्वा अवाञ्चीः पूरुषे रिरश्चीः ॥ ११ ॥ को अस्मिन् रूपमदधात् को म-
 हानं च नाम च । गातुं को अस्मिन् कः केतुं कश्चरित्राणि पूरुषे ॥ १२ ॥ को
 अस्मिन् प्राणमवयत् को अपानं व्यानमु । समानमस्मिन् को देवोर्धि शिश्राय
 पूरुषे ॥ १३ ॥ को अस्मिन् यज्ञमदधादेको देवोर्धि पूरुषे । को अस्मिन्सत्यं को-
 नृतं कुतो मृत्युः कुतोमृतम् ॥ १४ ॥ को अस्मै वासः पर्यदधात् को अस्यायुर-
 कल्पयत् । बलं को अस्मै प्रायच्छत् को अस्याकल्पयज्जवम् ॥ १५ ॥ केनापो
 अन्वतनुत् केनाहरकरोद रुचे । उपमं केनान्वेन्दु केन सायंभवं ददे ॥ १६ ॥
 को अस्मिन् रेतो न्यदधात् तन्तुरा तायतामिति । मेधां को अस्मिन्नध्यौहत् को
 बाणं को नृतां दधौ ॥ १७ ॥ केनेसां भूमिर्माणोत् केन पर्यभनद् दिवम् । केनाभि
 मद्वा पर्वतान् केन कर्माणि पूरुषः ॥ १८ ॥ केन पर्जन्यमन्वेति केन सोमं विच-
 क्षणम् । केन यज्ञं च श्रद्धां च केनास्मिन् निहितं मनः ॥ १९ ॥ केन श्रोत्रियमा-
 प्नोति केनेमं परमेष्ठिनम् । केनेममग्निं पूरुषः केन संवत्सरं ममे ॥ २० ॥ (५)
 ब्रह्म श्रोत्रियमाप्नोति ब्रह्मेमं परमेष्ठिनम् । ब्रह्मेममग्निं पूरुषो ब्रह्म संवत्सरं ममे ॥ २१ ॥
 केन देवां अनु क्षियति केन देवजनीर्विशः । केनेदमन्यन्नक्षत्रं केन सत् क्षत्रमुच्यते
 ॥ २२ ॥ ब्रह्म देवां अनु क्षियति ब्रह्म देवजनीर्विशः । ब्रह्मेदमन्यन्नक्षत्रं ब्रह्म सत्
 क्षत्रमुच्यते ॥ २३ ॥ केनेयं भूमिर्विहिता केन द्यौरुत्तरा हिता । केनेदमूर्ध्वं तिर्यक्
 चान्तरिक्षं व्यचौ हितम् ॥ २४ ॥ ब्रह्मणा भूमिर्विहिता ब्रह्म द्यौरुत्तरा हिता ।
 ब्रह्मेदमूर्ध्वं तिर्यक् चान्तरिक्षं व्यचौ हितम् ॥ २५ ॥ मूर्धानमस्य संसीव्यार्थर्वा
 हृदयं च यत् । मस्तिष्कादूर्ध्वः प्रैरयत् पर्वमानोधि शीर्षतः ॥ २६ ॥ तद् वा अ-
 र्ववणः शिरो देवकोशः समुब्जितः । तत् प्राणो अभि रचति शिरो अन्नमथा
 मनः ॥ २७ ॥ ऊर्ध्वो नु मृष्टास्तिर्यङ्नु मृष्टाः सर्वा दिशः पूरुष आ बभूवांश्च ।

पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उच्यते ॥ २८ ॥ यो वै तां ब्रह्मणो वे-
दामृतेनावृतां पुरम् । तस्मै ब्रह्म च ब्राह्माश्च चक्षुः प्राणं प्रजां ददुः ॥ २९ ॥ न
वै तं चक्षुर्जहाति न प्राणो जरसः पुरा । पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उ-
च्यते ॥ ३० ॥ अष्टवक्रा नवद्वारा देवानां पूरयोध्या । तस्यां हिरण्ययः कोशः
स्वर्गो ज्योतिषावृतः ॥ ३१ ॥ तस्मिन् हिरण्यये कोशे अग्ने त्रिप्रतिष्ठिते । तस्मिन्
यद् यक्षमात्मन्वत् तद् वै ब्रह्मविदो विदुः ॥ ३२ ॥ प्रभ्राजमानां हरिणीं यशसा
संपरीवृताम् । पुरं हिरण्ययीं ब्रह्मा विवेशापराजिताम् ॥ ३३ ॥ (६)

॥ इति प्रथमोज्जुवाकः ॥

॥ ३ ॥ अयं मे वरुणो मणिः सपत्नक्षयणो वृषा । तेना रभस्य त्वं शत्रून् प्र
मृणीहि दुरस्यतः ॥ १ ॥ प्रैणान्मृणीहि प्र मृणा रभस्य मणिस्ते अस्तु पुरेता
पुरस्तात् । अवारयन्त वरणेन देवा अभ्याचारमसुराणां श्वःश्वः ॥ २ ॥ अयं
मणिर्वरुणो विश्वभेषजः सहस्राक्षो हरितो हिरण्ययः । स ते शत्रून् धरान् पाद-
याति पूर्वस्तान् दभ्नुहि ये त्वां द्विषन्ति ॥ ३ ॥ अयं ते कन्यां विततां पौरुषेया-
दयं भयात् । अयं त्वा सर्वस्मात् प्रापाद् वरणो वारयिष्यते ॥ ४ ॥ वरणो वा-
रयाता अयं देवो वनस्पतिः । यक्ष्मो यो अस्मिन्नाविष्टस्तमु देवा अवीवरन् ॥ ५ ॥
स्वमे सुप्त्वा यदि पश्यासि पापं मृगः सृतिं यति धावादजुष्टाम् । परिचिवाच्छकुनेः
पापवादादयं मणिर्वरुणो वारयिष्यते ॥ ६ ॥ अरात्यास्त्वा निर्ऋत्या अभिचा-
रादथो भयात् । मृत्योरोजीयसो वधाद् वरणो वारयिष्यते ॥ ७ ॥ यन्मे माता
यन्मे पिता भ्रातरो यच्च मे स्वा यदेनश्चकुमा वयम् । ततो नो वारयिष्यतेयं देवो
वनस्पतिः ॥ ८ ॥ वरणेन प्रव्यथिता भ्रातृव्या मे सवन्धवः । अमूर्तं रजो अप्य-
गुस्ते यन्त्वधमं तमः ॥ ९ ॥ अरिष्टोहमरिष्टगुरायुष्मान्तसर्वपूरुषः । तं मायं वर-
णो मणिः परि पातु दिशोदिशः ॥ १० ॥ (७) अयं मे वरुण उरसि राजा
देवो वनस्पतिः । स मे शत्रून् वि बाधतामिन्द्रो दस्युनिवासुरान् ॥ ११ ॥ इमं बि-
भर्मि वरणमायुष्मान् छतशरिदः । स मे राष्ट्रं च क्षत्रं च पशूनोजश्च मे दधत् ॥ १२ ॥
यथा वातो वनस्पतीन् वृक्षान् भनक्थोजसा । एवा सपत्नान् मे भङ्गिधि पूर्वीन्
जातां उतापरान् वरणस्त्वाभिरक्षतु ॥ १३ ॥ यथा वारतश्चाग्निश्च वृक्षान्
प्सातो वनस्पतीन् । एवा सपत्नान् मे प्साहि पूर्वीन् ॥ १४ ॥ यथा वातेन
प्रक्षीणा वृक्षाः शेरे न्यर्पिताः । एवा सपत्नांस्त्वं मम प्र क्षीणीहि न्यर्पय पूर्वीन्

जातौ उतापराण् वरुणस्त्वाभि रक्षतु ॥ १५ ॥ तांस्त्वं प्र च्छिन्दि वरुण पुरा
दिष्ठात् पुरायुषः । य एनं पशुषु दिप्सन्ति ये चास्य राष्ट्रदिप्सवः ॥ १६ ॥ यथा
सूर्यो अतिभाति यथास्मिन् तेज आर्हितम् । एवा मे वरुणो मणिः कीर्ति भूति
नि यच्छतु तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥ १७ ॥ यथा यशश्चन्द्रर्ष-
स्यादित्ये च नृचक्षसि । एवा मे० ॥ १८ ॥ यथा यशः पृथिव्यां यथास्मिन् जा-
तवैदसि । एवा० ॥ १९ ॥ यथा यशः कन्यायां यथास्मिन्संभृते रथे । एवा०
॥ २० ॥ (८) यथा यशः सोमपीथे मधुपर्के यथा यशः । एवा० ॥ २१ ॥
यथा यशोऽग्निहोत्रे वपट्कारे यथा यशः । एवा० ॥ २२ ॥ यथा यशो यजमाने
यथास्मिन् यज्ञ आर्हितम् । एवा० ॥ २३ ॥ यथा यशः प्रजापतौ यथास्मिन् प-
रमेष्ठिनि । एवा० ॥ २४ ॥ यथा देवेष्वमृतं यथेषु सत्यमार्हितम् । एवा मे वरुणो
मणिः कीर्ति भूति नि यच्छतु तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥ २५ ॥ (९)

॥ ४ ॥ इन्द्रस्य प्रथमो रथो देवानामपरो रथो वरुणस्य तृतीय इत् । अही-
नामपमा रथं स्थाणुमारदथार्पत् ॥ १ ॥ दुर्भः शोचिस्तरुणक्रमश्वस्य वारः पुरु-
षस्य वारः । रथस्य बन्धुरम् ॥ २ ॥ अथ श्वेत पदा जहि पूर्वेषु चापरेण च ।
उदभ्रुतमिव दार्वहीनामरसं विषं वारुग्रम् ॥ ३ ॥ अग्रं युषो निमज्जयेन्मज्ज्य पुन-
रब्रवीत् । उदभ्रुतमिव दार्वहीनामरसं विषं वारुग्रम् ॥ ४ ॥ पैत्रो हन्ति कस-
र्णालं पैत्रः शिवत्रमुतासितम् । पैत्रो रथव्याः शिरः सं विभेद पृदाक्काः ॥ ५ ॥
पैत्र प्रेहि प्रथमोनु त्वा वयमेमसि । अहीन् व्यस्यतात् पथो येन स्मा वयमेमसि
॥ ६ ॥ इदं पैत्रो अजायतेदमस्य परायणम् । इमान्यर्वतः पृदाहिघ्न्यो वाजिनी-
वतः ॥ ७ ॥ संयतं न विष्परद् व्यातं न सं यमत् । अस्मिन् क्षेत्रे ब्रावही स्त्री
च पुमोरच तावुभावरसा ॥ ८ ॥ अरसासं इहाहयो ये अन्ति ये च दूरके । घ-
नेन हन्ति वृश्चिकमहिं दण्डेनागतम् ॥ ९ ॥ अघाश्वस्येदं भेषजमुभयोः स्वजस्य
च । इन्द्रो मेहिमघायन्तमहिं पैत्रो अरन्धयत् ॥ १० ॥ (१०) पैत्रस्य मन्महे
वयं स्थिरस्थं स्थिरधाम्नः । इमे पश्चा पृदाकवः प्रदीर्घ्यत आसते ॥ ११ ॥ नष्टा-
सवो नष्टविषा हता इन्द्रेण वज्रिणा । जघानेन्द्रो जघ्निमा वयम् ॥ १२ ॥
हतास्तिरश्चिराजयो निपिष्टासुः पृदाकवः । दर्वि करिकृतं शिवत्रं दुर्भेजसितं जहि
॥ १३ ॥ कैरातिका कुमारिका सका खनति भेषजम् । हिरण्ययीभिरग्निभिर्गिरी-
णामुप सानुषु ॥ १४ ॥ आयमगन् युवा भिषक् पृश्निहार्पराजितः । स वै स्व-
जस्य जम्भेन उभयोर्वृश्चिकस्य च ॥ १५ ॥ इन्द्रो मेहिमरन्धयन्मित्रञ्च वरुणश्च ।

वातापर्जन्योभा ॥ १६ ॥ इन्द्रो मेहिमरन्धयत् पृदाकुं च पृदाकवम् । स्वजं तिर-
श्चिराजिं कसर्णांलिं दशोनसिम् ॥ १७ ॥ इन्द्रो जघान प्रथमं जनितारमेहे तव ।
तेषांस्तु तृह्यमाणानां कः स्वित् तेषांमसद् रसः ॥ १८ ॥ सं हि शीर्षाण्यग्रभं पौ-
ञ्जिष्ठ इव कर्वरम् । सिन्धोर्मध्यं परेत्य व्यनिजमहेर्विपम् ॥ १९ ॥ अहीनां सर्वेषां
विपं परा वहन्तु सिन्धवः । हतास्तिरश्चिराजयो निषिष्टासः पृदाकवः ॥ २० ॥
(११) ओषधीनामहं वृण उर्वरीरिव साधुया । नयाम्यर्वतीरिवाहे निरैतु ते
विपम् ॥ २१ ॥ यदग्नौ सूर्यं विपं पृथिव्यामोषधीषु यत् । कान्दाविपं कनककं
निरैतु ते विपम् ॥ २२ ॥ ये अग्निजा ओषधिजा अहीनां ये अप्सुजा विद्युत
आबभूवुः । येषां जातानि बहुधा महान्ति तेभ्यः सर्पेभ्यो नमसा विधेम ॥ २३ ॥
तौदी नामासि कन्या घृताक्षी नाम वा अमि । अधस्पदेन ते पदमा ददे विपदू-
षणम् ॥ २४ ॥ अक्रादक्रात् प्र च्यावय हृदयं परं वज्रय । अधा विपस्य यत् तेजो-
वाचीनं तदेतु ते ॥ २५ ॥ आरे अभूद् विपमरोद विपे विपमप्रागपि । अग्नि-
विपमहेनिरधात् सोमो निरणयीत् । दंष्टारमन्वगाद् विपमहिरमृत ॥ २६ ॥ (१२)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजं स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं । स्थेन्द्रस्य
नृम्णं स्थ । जिष्णवे योगाय ब्रह्मयोगैर्वो युनज्मि ॥ १ ॥ इन्द्रस्यौजं । जिष्णवे
योगाय चत्रयोगैर्वो युनज्मि ॥ २ ॥ इन्द्रस्यौजं । जिष्णवे योगायन्द्रयोगैर्वो युन-
ज्मि ॥ ३ ॥ इन्द्रस्यौजं । जिष्णवे योगाय सोमयोगैर्वो युनज्मि ॥ ४ ॥ इन्द्र-
स्यौजं । जिष्णवे योगायाप्सुयोगैर्वो युनज्मि ॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजं स्थेन्द्रस्य सह
स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं । स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ । जिष्णवे योगाय विश्वानि मा
भूतान्युप तिष्ठन्तु युक्ता भ आप स्थ ॥ ६ ॥ अग्नेर्भाग स्थ । अपां शुक्रमापो
देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त । प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥ ७ ॥ इन्द्रस्य
भाग स्थ । ० । ० ॥ ८ ॥ सोमस्य भाग स्थ । ० । ० ॥ ९ ॥ वरुणस्य भाग स्थ ।
० । ० ॥ १० ॥ (१३) मित्रावरुणयोर्भाग स्थ । ० । ० ॥ ११ ॥ यमस्य
भाग स्थ । ० । ० ॥ १२ ॥ पितॄणां भाग स्थ । ० । ० ॥ १३ ॥ देवस्य सवि-
तुर्भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त । प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै
लोकाय सादये ॥ १४ ॥ यो व आपोपां भागोऽप्स्वन्तर्यजुष्यो देवयजनः ।
इह तमर्ति सृजामि तं माभ्यवनिधि । तेन तमभ्यतिसृजामो योऽस्मान् द्वेष्टि यं

वयं द्विष्मः । तं वधेयं तं स्तृपीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मे न्या ॥ १५ ॥
 यो व आपोपामूर्मिप्सु ० । ० । ० । ० ॥ १६ ॥ यो व आपोपा वत्सो-
 प्सु ० । ० । ० । ० ॥ १७ ॥ यो व आपोपा वृषभोप्सु ० । ० । ० । ० ॥ १८ ॥
 यो व आपोपा हिंरयगर्भोप्सु ० । ० । ० । ० ॥ १९ ॥ यो व आपोपाम-
 श्मा पृश्निर्दिव्योप्सु ० । ० । ० । ० ॥ २० ॥ (१४) ये व आपोपामग्नयोप्स्वन्त-
 र्यजुष्या देवयजनाः । इदं तानति सृजामि तान् माभ्यवनिचि । तैस्तमुभ्यति-
 सृजामो योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः । तं वधेयं तं स्तृपीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया
 मेन्या ॥ २१ ॥ यदर्वाचीनं त्रैहायणादनृतं किं चोदिम । आपो मा तस्मात् सर्वस्माद्
 दुरितात् पान्त्वहंसः ॥ २२ ॥ समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमपीतन । अ-
 रिष्टाः सर्वहायसो मा च नः किं चनाममत् ॥ २३ ॥ अग्रिमा आपो अपरि प्रम-
 स्मत् । प्रास्मदेनो दुरितं सुप्रतीकाः प्र दुष्वप्स्यं प्र मलं वहन्तु ॥ २४ ॥ विष्णोः
 क्रमोसि सपत्नहा पृथिवीसंशितोऽग्निर्तेजाः । पृथिवीमनु वि क्रमेहं पृथिव्यास्तं नि-
 र्भजामो योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः । स मा जीवीत् तं प्राणो जहात् ॥ २५ ॥
 विष्णोः क्रमोसि सपत्नहान्तरिक्षसंशितो वायुर्तेजाः । अन्तरिक्षमनु वि क्रमेहम-
 न्तरिक्षात् तं निर्भजामो ० । ० ॥ २६ ॥ विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा द्यौसंशितः सू-
 र्यतेजाः । दिवमनु वि क्रमेहं दिवस्तं ० । ० ॥ २७ ॥ विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा
 दिक्संशितो मनस्तेजाः । दिशोऽनु वि क्रमेहं दिग्भ्यस्तं ० । ० ॥ २८ ॥ विष्णोः
 क्रमोसि सपत्नहाशासंशितो वाततेजाः । आशा अनु वि क्रमेहमाशाभ्यस्तं ० । ०
 ॥ २९ ॥ विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा ऋक्संशितः सामतेजाः । ऋचोऽनु वि क्रमे-
 हमुग्भ्यस्तं ० । ० ॥ ३० ॥ (१५) विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा यज्ञसंशितो ब्रह्म-
 तेजाः । यज्ञमनु वि क्रमेहं यज्ञात् तं ० । ० ॥ ३१ ॥ विष्णोः क्रमोसि सपत्नहोषधी-
 संशितः सोमतेजाः । ओषधीरनु वि क्रमेहमोषधीभ्यस्तं ० । ० ॥ ३२ ॥ विष्णोः
 क्रमोसि सपत्नहाप्सुसंशितो वरुणतेजाः । अपोऽनु वि क्रमेहमप्यस्तं ० । ० ॥ ३३ ॥
 विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा कृषिसंशितोऽर्भतेजा । कृषिमनु वि क्रमेहं कृष्यास्तं
 ० । ० ॥ ३४ ॥ विष्णोः क्रमोसि सपत्नहा प्राणसंशितः पुरुषतेजाः । प्राणमनु
 वि क्रमेहं प्राणात् तं निर्भजामो योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः । स मा जीवीत् तं
 प्राणो जहात् ॥ ३५ ॥ जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमभ्यष्टां विश्वाः पृतना अरा-
 तीः । इदमहमाप्यायणस्यामुष्याः पुत्रस्य वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वैष्टयामीद-
 मेनमधराञ्च पादयामि ॥ ३६ ॥ सूर्यस्यावृतमन्वा वर्ते दक्षिणामन्वावृतम् । सा
 मे द्रविणं यच्छतु सा मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥ ३७ ॥ दिशो ज्योतिष्मतीरभ्या-

वर्ते । ता मे द्रविणं यच्छन्तु ता मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥ ३८ ॥ सप्तऋषीन्भ्या-
वर्ते । ते मे द्रविणं यच्छन्तु ते मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥ ३९ ॥ ब्रह्माभ्यावर्ते । तन्मे
द्रविणं यच्छन्तु तन्मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥ ४० ॥ (१६) ब्राह्मणां अभ्यावर्ते । ते मे
द्रविणं यच्छन्तु ते मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥ ४१ ॥ यं वयं मृगयापद्मे तं वधे स्तृणवा-
महे । व्यात्ते परमेष्ठिनो ब्राह्मणापीपदाम् तम् ॥ ४२ ॥ वैश्वानरस्य दंष्ट्रीभ्यां हे-
तिस्तं समधादभि । इयं तं प्सात्वाहुतिः समिद् देवी सहीयसि ॥ ४३ ॥ रात्रौ
वरुणस्य बन्धोसि । सोऽमुमापुष्यायणमपुष्याः पुत्रपत्ने प्राणे बन्धान् ॥ ४४ ॥ यत्
ते अन्नं भुवस्पत आक्षिपति पृथिवीमनु । तस्य नस्त्वं भुवस्पते संप्रयच्छ प्रजापते
॥ ४५ ॥ अपो दिव्या अचायिपं रसेन समपृच्छमहि । पर्यस्वानग्न आगमं तं मा
सं सृज वर्चसा ॥ ४६ ॥ सं माग्ने वर्चसा सृज सं प्रजया समायुषा । विद्युर्मे
अस्य देवा इन्द्रो विद्यात् सह ऋषिभिः ॥ ४७ ॥ यदग्ने अद्य मिथुना शपातो
यद्वाचस्तुष्टं जनयन्त रेभाः । मन्योर्मनसः शग्वाजायते या तया विध्य ह-
दये यातुधानान् ॥ ४८ ॥ परां शृणीहि तपसा यातुधानान् पराग्ने रत्नो हरसा
शृणीहि । परार्चिषा मूरदेवां छृणीहि परामुतपः शोशुचतः शृणीहि ॥ ४९ ॥
अपामस्मै वज्रं प्र हरापि चतुर्भृष्टं शीर्षिभिर्द्याय विद्वान् । सो अस्याक्लानि प्र शृणुतु
सर्वा तन्मे देवा अनु जानन्तु विश्वे ॥ ५० ॥ (१७)

॥ ६ ॥ अरातीयोभ्रातृव्यस्य दुर्हादो द्विपतः शिरः । अपि वृश्चाम्यो-
जसा ॥ १ ॥ वर्म महमयं मणिः फालाज्जातः करिष्यति । पूर्णो मन्थेन मार्गमद्
रसेन सह वर्चसा ॥ २ ॥ यत् त्वा शिक्वः परावधीत् तच्चा हस्तेन वास्या । आपस्त्वा
तस्माज्जीवलाः पुनन्तु शुचयः शुचिम् ॥ ३ ॥ हिरण्यस्रगयं मणिः श्रद्धां यज्ञं मङ्गो
दधत् । गुहे वसतु नोर्तिथिः ॥ ४ ॥ तस्मै घृतं सुरां मध्वन्नमन्नं क्षदामहे । स
नः पितेर्व पुत्रेभ्यः श्रेयः श्रेयश्चिकित्सतु भूयोभूयः श्वःश्वो देवेभ्यो म-
णिरेत्य ॥ ५ ॥ यमवध्नाद् बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे । त-
मग्निः प्रत्यमुञ्चत सो अस्मै दुह आज्यं भूयोभूयः श्वःश्वस्तं त्वं द्विपतो जहि
॥ ६ ॥ यमवध्नाद् बृहस्पतिर्मणिं । तमिन्द्रः प्रत्यमुञ्चतौजसे वीर्याय कम् । सो
अस्मै बलमिद् दुहे भूयोभूयः ॥ ७ ॥ यमव० । तं सोमः प्रत्यमुञ्चत महे ओ-
त्राय चक्षसे । सो अस्मै वर्च इद् दुहे भूयो ॥ ८ ॥ यमव० । तं सूर्यः प्रत्यमु-
ञ्चत तेनेमा अजयद् दिशः । सो अस्मै भूतिमिद् दुहे भूयो ॥ ९ ॥ यमवध्नाद्
बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे । तं विश्वेन्द्रमा मणिमसुराणां

पुरोजयद् दानवानां हिरण्ययीः । सो अस्मै श्रियमिद् दुहे भूयो० ॥ १० ॥ (१८)
 यमबध्नाद् बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । सो अस्मै वाजिनं दुहे भूयो० ॥ ११ ॥
 यमब० । तेनेमां मणिना कृषिमश्विनावभि रक्षतः । स भिषग्भ्यां महौ दुहे भूयो०
 ॥ १२ ॥ यमब० । तं बिभ्रत् सविता मणिं तेनेदमजयत् स्वः । सो अस्मै
 सूनृतां दुहे भूयो० ॥ १३ ॥ यमब० । तमापो बिभ्रतीर्मणिं सदा धावन्त्यचिताः
 स आभ्योमृतमिद् दुहे भूयो० ॥ १४ ॥ यमब० । तं राजा वह्न्यो मणिं प्रत्य-
 मुञ्चत शंभुवम् । सो अस्मै सत्यमिद् दुहे भूयो० ॥ १५ ॥ यमब० । तं देवा बिभ्रतो
 मणिं सर्वाल्लोकान् युधाजयन् । स एभ्यो जितिमिद् दुहे भूयो० ॥ १६ ॥
 यमबध्नाद् बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तमिमं देवता मणिं प्रत्यमुञ्चन्त शंभु-
 वम् । स आभ्यो विश्वमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ १७ ॥
 अतवस्तमबध्नतातवास्तमबध्नत । संवत्सरस्तं बद्ध्वा सर्वं भूतं वि रक्षति ॥ १८ ॥
 अन्तर्देशा अबध्नत प्रदिशस्तमबध्नत । प्रजापतिमृष्टो मणिर्द्विषतो मेधरां अकः
 ॥ १९ ॥ अथर्वाणो अबध्नतार्थवणा अबध्नत । तैर्मदिनो अङ्गिरसो दस्यूनां
 बिभिदुः पुरस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ २० ॥ (१९) तं धाता प्रत्यमुञ्चत् स भूतं
 व्यकल्पयत् । तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ २१ ॥ यमबध्नाद् बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुर-
 क्षितिम् । स मायं मणिरागमद् रमेन सह वर्चसा ॥ २२ ॥ यमब० । स मायं
 मणिरागमत् सह गोभिरजाविभिरन्नैः प्रजया सह ॥ २३ ॥ यमब० । स मायं
 मणिरागमत् सह व्रीहियवाभ्यां महसा भृत्या सह ॥ २४ ॥ यमब० । स मायं
 मणिरागमन्मर्धाधृतस्य धारया कीलालेन मणिः सह ॥ २५ ॥ यमब० । स मायं
 मणिरागमदूर्जया पर्यसा सह द्रविणेन श्रिया सह ॥ २६ ॥ यमब० । स मायं
 मणिरागमत् तेजसा त्विष्या सह यशसा कीर्त्या सह ॥ २७ ॥ यमबध्नाद् बृह-
 स्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् । स मायं मणिरागमत् सर्वाभिर्भूतिभिः सह ॥ २८ ॥
 तमिमं देवता मणिं मर्ध्वा ददतु पुष्टये । अभिभुं क्षत्रवर्धनं सपत्नदम्भनं मणिम्
 ॥ २९ ॥ ब्रह्मणा तेजसा सह प्रति मुञ्चामि मे शिवम् । असपत्नः सपत्नहा
 सपत्नान् मेधरां अकः ॥ ३० ॥ (२०) उत्तरं द्विषतो मामयं मणिः कृणोतु
 देवजाः । यस्य लोका इमे त्रयः पर्यो दुग्धमुपासते । स मायमधि रोहतु मणिः
 श्रेष्ठ्याय मूर्धतः ॥ ३१ ॥ यं देवाः पितरो मनुष्या उपजीवन्ति सर्वदा । स माय-
 मधि रोहतु मणिः श्रेष्ठ्याय मूर्धतः ॥ ३२ ॥ यथा बीजमुर्वरायां कृष्टे फालेन
 रोहति । एवा मयि प्रजा पशवोन्नमन् वि रोहतु ॥ ३३ ॥ यस्मै त्वा यज्ञवर्धन

(१५२)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ४. सू० ७ । ४६०.

मणे प्रत्यमुचं शिवम् । तं त्वं शतदक्षिण मणे श्रेष्ठयाय जिव्मतात् ॥ ३४ ॥
एतमिध्मं समाहितं जुषाणो अग्ने प्रति ह्ये होमैः । तस्मिन् विदेम सुमतिं स्वस्ति
प्रजां चक्षुः पशून्समिद्धे जातवेदसि ब्रह्मणा ॥ ३५ ॥ (२१)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ७ ॥ कस्मिन्नङ्गे तपो अस्याधि तिष्ठति कस्मिन्नङ्गे ऋतमस्याध्याहितम् ।
कं व्रतं कं श्रद्धास्य तिष्ठति कस्मिन्नङ्गे सत्यमस्य प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ कस्माद-
ङ्गाद् दीप्यते अग्निरस्य कस्मादङ्गात् पवते मातरिश्वा । कस्मादङ्गाद् वि भिषीतेधि
चन्द्रमा मह स्कम्भस्य भिमानी अङ्गम् ॥ २ ॥ कस्मिन्नङ्गे तिष्ठति भूमिरस्य कस्मि-
न्नङ्गे तिष्ठत्यन्तरिक्षम् । कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्याहिता द्यौः कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्यु-
त्तरं दिवः ॥ ३ ॥ कः प्रेप्सन् दीप्यत ऊर्ध्वो अग्निः कः प्रेप्सन् पवते मातरिश्वा ।
यत्र प्रेप्सन्तीरभियन्त्यावृतः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ ४ ॥ कर्धमासाः कं
षन्ति मासाः संवत्सरेण सह संविदानाः । यत्र यन्त्युतवो यत्रार्तिवाः स्कम्भं तं०
॥ ५ ॥ कः प्रेप्सन्ती युवती विरूपे अहोरात्रे द्रवतः संविदाने । यत्र प्रेप्सन्तीर-
भियन्त्यार्षः स्कम्भं तं० ॥ ६ ॥ यस्मिन्स्तब्ध्वा प्रजापतिर्लोकान्तर्षवो अधा-
स्यत् । स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ ७ ॥ यत् परममवमं यच्च मध्यमं
प्रजापतिः समृजे विश्वरूपम् । कियता स्कम्भः प्र विवेश तत्र यन्न प्राविशत्
कियत् तद् बभूव ॥ ८ ॥ कियता स्कम्भः प्र विवेश भूतं कियद् भविष्यदन्वाशये-
स्य । एकं यदङ्गमकृणोत् सहस्रधा कियता स्कम्भः प्र विवेश तत्र ॥ ९ ॥
यत्र लोकाश्च कोशाश्चापो ब्रह्म जना विदुः । असंख्यं यत्र सन्धान्त स्कम्भं तं
ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ १० ॥ (२२) यत्र तपः पराक्रम्य व्रतं धारयत्युत्त-
रम् । ऋतं च यत्र श्रद्धा चापो ब्रह्म समाहिताः स्कम्भं तं० ॥ ११ ॥ यस्मिन्
भूमिरन्तरिक्षं द्यौर्यस्मिन्नध्याहिता । यत्राग्निश्चन्द्रमाः सूर्यो वातस्तिष्ठन्त्यार्षिताः
स्कम्भं तं० ॥ १२ ॥ यस्य त्रयस्त्रिंशद् देवा अङ्गे सर्वे समाहिताः स्कम्भं तं०
॥ १३ ॥ यत्र ऋषयः प्रथमजा ऋचः साप यजुर्मेही । एकार्षिर्यस्मिन्प्रापितः
स्कम्भं तं० ॥ १४ ॥ यत्रामृतं च मृत्युश्च पुरुषेधि समाहिते । समुद्रो यस्य नाड्यः ।
पुरुषेधि समाहिताः स्कम्भं तं० ॥ १५ ॥ यस्य चतस्रः प्रदिशो नाड्यः स्ति-
ष्ठन्ति प्रथमाः । यज्ञो यत्र पराक्रान्तः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ १६ ॥
ये पुरुषे ब्रह्म विदुस्ते विदुः परमेष्ठिनम् । यो वेद परमेष्ठिनं यश्च वेद प्रजापतिम् ।
ज्येष्ठं ये ब्राह्मणं विदुस्ते स्कम्भमनुसंविदुः ॥ १७ ॥ यस्य शिरो वैश्वानरश्च-

चुरङ्गिरसो भवन् । अङ्गानि यस्य यातवः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ १८ ॥
 यस्य ब्रह्म मुखं माहुर्जिह्वा मधुकशामुत । विराजमूधो यस्याहुः स्कम्भं तं ॥ १९ ॥
 यस्माद्देवो अपातन् च यजुर्यस्मादपाकषन् । सामानि यस्य लोमान्यथर्वाङ्गि-
 रसो मुखं स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ २० ॥ (२३) असच्छाखां प्र-
 तिष्ठन्तीं परममिव जनां विदुः । उतो सन्मन्यन्ते वरे ये ते शाखामुपासते ॥ २१ ॥
 यत्रादित्याश्च रुद्राश्च वसवश्च समाहिताः । भूतं च यत्र भव्यं च सर्वं लोकाः
 प्रतिष्ठिताः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ २२ ॥ यस्य त्रयस्त्रिंशद् देवा
 निधिं रक्षन्ति सर्वदा । निधिं तमद्य को वेद यं देवा अभिरक्षथ ॥ २३ ॥ यत्र
 देवा ब्रह्मविदो ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते । यो वै तान् विद्यात् प्रत्यक्षं स ब्रह्मा वेदिता
 स्यात् ॥ २४ ॥ बृहन्तो नाम ते देवा ये सतः परिजज्ञिरे । एकं तदङ्गं स्कम्भस्या-
 सदाहुः परो जनाः ॥ २५ ॥ यत्र स्कम्भः प्रजूनयन् पुराणं व्यवर्तयत् । एकं त-
 दङ्गं स्कम्भस्य पुराणमनुमंविदुः ॥ २६ ॥ यस्य त्रयस्त्रिंशद् देवा अङ्गे गात्रा
 विभेजिरे । तान् वै त्रयस्त्रिंशद्देवानंके ब्रह्मविदो विदुः ॥ २७ ॥ हिरण्यगर्भं
 परममनन्तयुधं जनां विदुः । स्कम्भस्तदग्रे प्रामिञ्चद्विरण्यं लोके अन्तरा ॥ २८ ॥
 स्कम्भे लोकाः स्कम्भे तपः स्कम्भे ध्युतमाहितम् । स्कम्भं त्वा वेद प्रत्यक्षमिन्द्रे-
 सर्वं समाहितम् ॥ २९ ॥ इन्द्रे लोका इन्द्रे तप इन्द्रे ध्युतमाहितम् । इन्द्रं त्वा वेद
 प्रत्यक्षं स्कम्भे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ३० ॥ (२४) नाम नाम्ना जोहवीति पुरा
 ख्यात् पुरोषसः । यदजः प्रथमं संबभूव स ह तत् स्वराज्यमियाय यस्मान्नान्यत्
 परमस्ति भूतम् ॥ ३१ ॥ यस्य भूमिः प्रमान्तरिक्षमुतोदरम् । दिवं यश्चक्रे मूर्धानं
 तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ ३२ ॥ यस्य सूर्यश्चन्द्रश्चन्द्रमाश्च पुनर्णवः ।
 अग्निं यश्चक्र आस्यं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ ३३ ॥ यस्य वातः प्राणा-
 पानौ चक्षुरङ्गिरसो भवन् । दिशो यश्चक्रे प्रज्ञानी तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः
 ॥ ३४ ॥ स्कम्भो दाधार द्यावापृथिवी उभे इमे स्कम्भो दाधारोर्वन्तरिक्षम् ।
 स्कम्भो दाधार प्रदिशः पटुर्वीः स्कम्भ इदं विश्वं भुवनमा विवेश ॥ ३५ ॥ यः
 श्रमात् तपसो जातो लोकान्तर्वासन्समानशः । सोमं यश्चक्रे केवलं तस्मै ज्येष्ठाय
 ब्रह्मणे नमः ॥ ३६ ॥ कथं वातो नेलेयति कथं न रमते मनः । किमापः सत्यं प्रेप्सन्तीर्ने
 लेयन्ति कदा चन ॥ ३७ ॥ महद् यच्च भुवनम्य मण्ये तपसि कान्तं सलिलस्य पुष्टे ।
 तस्मिन् छयन्ते य उ के च देवा वृक्षस्य स्कन्धः परित इव शाखाः ॥ ३८ ॥
 यस्मै हस्ताभ्यां पादाभ्यां वाचा श्रोत्रेण चक्षुषा । यस्मै देवाः सदा बलिं प्रयच्छ-
 न्ति विभितेमिदं स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः सिंदेव सः ॥ ३९ ॥ अप तस्य हतं तमो

व्यावृत्ताः स प्राप्मना । सर्वाणि तस्मिन् ज्योतीषि यानि त्रीणि प्रजापतौ ॥ ४० ॥
 यो वेतसं हिरण्ययं तिष्ठन्तं सलिले वेद । स वै गुह्यः प्रजापतिः ॥ ४१ ॥ तन्त्रमेकं
 युवती विरूपे अभ्याक्रामं वयतः परमयूखम् । ग्रान्या तन्तूस्तिरते धृते अन्या
 नापं वृज्जाते न गमातो अन्तम् ॥ ४२ ॥ तयोरहं परित्रत्यन्त्योरिव न वि जा-
 नामि यतरा परस्तात् । पुमानेनद् वयत्युदगृणति पुमानेनद् वि जभाराधि नाकं
 ॥ ४३ ॥ इमे प्रयूखा उप तस्तभुर्दिवं सामानि चक्रुस्तसराणि वारवे ॥ ४४ ॥

(२५)

॥ ८ ॥ यो भूतं च भव्यं च सर्वं यथाधितिष्ठति । स्वर्गस्य च केवलं
 तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ १ ॥ स्कम्भनेमे विष्टभिते द्यौश्च भूमिश्च तिष्ठतः ।
 स्कम्भ इदं सर्वमान्सन्वद यत् प्राणश्चिमिषश्च यत् ॥ २ ॥ तिस्रो ह प्रजा अन्त्या-
 यमायन् न्यन्त्या अर्कमभितोविशन्त । बृहन् ह तस्थौ रजसो विमानो हरितो ह-
 रिणीरा विवेश ॥ ३ ॥ द्वादश प्रथयश्चक्रमेकं त्रीणि नभ्यानि क उ तक्षिकेत ।
 तत्राहतास्त्रीणि शतानि शङ्खः पृष्टिश्च स्त्रीला अर्वाचाचला ये ॥ ४ ॥ इदं स-
 वितर्वि जानाहि पद यमा एक एकजः । तस्मिन् हापिन्वामिच्छन्ते य एषामेक ए-
 कजः ॥ ५ ॥ आविः सन्निहितं गुहा जराम् महन् पदम् । तत्रेदं सर्वमापितुमेतत्
 प्राणत् प्रतिष्ठितम् ॥ ६ ॥ एकचक्रं वर्तन् एकनमि सहस्राक्षं प्र पुरो नि पश्चा । अ-
 र्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं क तद् बभूव ॥ ७ ॥ पृच्छयाही बह्वन्यग्रमेपां
 प्रष्टवो युक्ता अनुसंवदन्ति । अयातमस्य ददृशे न यातं परं नेदीयावरं दवीयः
 ॥ ८ ॥ तिर्यग्विलक्ष्मस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन् यशो निहितं विश्वरूपम् । तदासत्
 श्रवणः सप्त साकं ये अस्य गोपा महतो बभूवुः ॥ ९ ॥ या पुरस्ताद् युज्यते या
 च पश्चाद् या विश्वतो युज्यते या च सवतः । यया यज्ञः प्राङ् नायते ता त्वा
 पृच्छामि कतमा सचाम् ॥ १० ॥ (२६) यदेजति पतति यच्च तिष्ठति प्राण-
 दप्राणश्चिमिषच्च यद् भुवत् । तद् दाधार पृथिवीं विश्वरूपं तत् संभूय भवत्येक-
 मेव ॥ ११ ॥ अनन्तं विनतं पुरुत्रानन्तमन्तवच्चा समन्ते । ते नाकपालधरति विचि-
 न्वन् विद्वान् भुतभुत भव्यमस्य ॥ १२ ॥ प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तरदृश्यमानो
 बहुधा वि जायते । अर्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं कतमः स केतुः ॥ १३ ॥
 ऊर्ध्वं भरन्तमुदकं कुम्भेनैवादहार्यम् । पश्यन्ति सर्वे चक्षुषा न सर्वे मनसा विदुः
 ॥ १४ ॥ दूरे पूर्णेन वसति दूर ऊनेन हीयते । महद् यच्च भुवनस्य मध्ये तस्मै
 बलिं राष्ट्रभृतो भरन्ति ॥ १५ ॥ यतः सूर्य उदेत्यस्तं यत्र च गच्छति । तदेव

मन्येहं ज्येष्ठं तदु नात्येति किं चन ॥ १६ ॥ ये अर्वाह् मध्यं उत वा पुराणं वेदं
विद्वांसमभितो वदन्ति । आदित्यमेव ते परि वदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं त्रिवृतं
च वंसम् ॥ १७ ॥ सहस्राक्षयं वियंतावस्य पक्षौ हरेर्हंसस्य पततः स्वर्गम् ।
स देवान्त्सर्वानुरस्युपदद्य संपश्यन् याति भुवनानि विश्वा ॥ १८ ॥ सत्येनोर्ध्व-
स्तपति ब्रह्मणावाहं वि पश्यति । प्राणो न तिर्यह प्राणति यस्मिन् ज्येष्ठमधि श्रितम्
॥ १९ ॥ यो वै ते विद्यादरणी याभ्यां निर्मथ्यते वसु । स विद्वान् ज्येष्ठं मन्येत
स विद्याद ब्राह्मणं महत् ॥ २० ॥ (१७) अपादमे समभवश्च सो अमे स्वरा-
भरत् । चतुष्पाद् भुत्वा भोग्यः सर्वमादत्त भोजनम् ॥ २१ ॥ भाग्यो भवदयो
अक्षमदद् बहु । यो देवमुत्तरावन्तमुपामाते सनातनम् ॥ २२ ॥ सनातनमेनमाहु-
रुताद्य स्यात् पुनर्णवः । अहोरात्रे प्र जायेत अन्यो अन्यस्य रूपयोः ॥ २३ ॥
शतं सहस्रमयुतं न्यवुदमसंख्येयं स्वमस्मिन् निर्विष्टम् । तदस्य घनन्वाभिपश्यत
एव तस्माद् देवो गंचत एव एतन् ॥ २४ ॥ बालादेकमणीयस्कमुतकं नैव दृश्यते ।
ततः परिष्वजीयसी देवता सा मम प्रिया ॥ २५ ॥ इयं कल्याण्यजरा मन्य-
स्यामृता गृहे । यस्मै कृता शये स यश्चकार जजार सः ॥ २६ ॥ त्वं स्त्री त्वं
पुमानसि त्वं कुमार उत वा कुमारी । त्वं जीर्णो दण्डेन वञ्चमि त्वं जातो म-
यसि विश्वतोमुखः ॥ २७ ॥ उतपो पितोत वा पुत्र एषामुतपो ज्येष्ठ उत वा
कनिष्ठः । एको ह देवो मनसि प्रविष्टः प्रथमो जातः स उ गर्भे अन्तः ॥ २८ ॥
पुर्णान् पुर्णमुदचति पुर्णं पुर्णेन मिच्यते । उतो तदद्य विद्याम् यतस्तत् परिषि-
च्यते ॥ २९ ॥ एषा सनन्ती सनमेव जातपा पुराणी परि सर्वे बभूव । मही
देव्युषसो विभाती सक्नैकेन मिष्टा वि चष्टे ॥ ३० ॥ (२८) अत्रिर्वै नाम
देवतर्तेनास्ते परीवृता । तस्या रूपेणैव वृक्षा हरिता हरितस्रजः ॥ ३१ ॥ अन्वि
सन्तं न जहान्यन्ति सन्तं न पश्यति । देवस्य पश्य काव्यं न ममार न जीर्यति
॥ ३२ ॥ अपूर्वेणैषिता वाचस्ता वदन्ति यथायथम् । वदन्तीर्यत्र गच्छन्ति तदा-
हुर्ब्राह्मणं महत् ॥ ३३ ॥ यत्र देवाश्च मनुष्याश्चारा नाभाविब श्रिताः । अपां
त्वा पुष्पं पृच्छामि यत्र तन्मायया हितम् ॥ ३४ ॥ येभिर्वात इषितः प्रवाति
ये ददन्ते पञ्च दिशः सध्रीचीः । य आहुतिमत्यमन्यन्त देवा अपां नेतारः कतमे
त आसन् ॥ ३५ ॥ इमामेषां पृथिवी वस्त एकोन्तरिक्षं पर्येको बभूव ।
दिवमेषां ददते यो विधर्ता विश्वा आशाः प्रति रक्षन्त्येकं ॥ ३६ ॥ यो विद्यात्
सर्वं विततं यस्मिन्मोताः प्रजा इमाः । सर्वं सर्वस्य यो विद्यात् स विद्याद्

ब्राह्मणं महत् ॥ ३७ ॥ वेदाहं सूत्रं विततं यस्मिन्भोताः प्रजा इमाः । सूत्रं सूत्र-
स्याहं वेदाथो यद् ब्राह्मणं महत् ॥ ३८ ॥ यदन्तरा घावापृथिवी अग्निरैत
प्रदहन् विश्वदाव्यः । यत्रातिष्ठन्नेकपत्नीः परस्तात् कैवासीन्मातरिश्वा तदानीम्
॥ ३९ ॥ अपस्वासीन्मातरिश्वा प्रविष्टः प्रविष्टा देवाः सलिलान्यासन् । बृहन्
हवस्थौ रजसो विमानः पर्वमानो हरित आ विवेश ॥ ४० ॥ उत्तरेणैव गायत्री-
ममृतेषु वि चक्रमे । साम्ना ये सामं संविदुरजस्तद् ददृशे क ॥ ४१ ॥ निवेशनः
संगमनो वसूनां देव इव सविता सत्यधर्मा । इन्द्रो न तस्थौ समेर धनानाम्
॥ ४२ ॥ पुण्डरीकं नवद्वारं त्रिभिर्गुणैर्भिरावृतम् । तस्मिन् यद् यत्तमात्मन्वत्
तद् वै ब्रह्मविदो विदुः ॥ ४३ ॥ अक्रामो धीरो अमृतः स्वयंभू रसेन तृप्तो न कुत-
श्चनोतः । तमेव विद्वान् न विभाय मृत्योरात्मानं धीरमजरं युवानम् ॥ ४४ ॥ (२६)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ अग्रायतामर्षिं नद्या मुखानि सपन्नैषु वज्रमर्षयेतम् । इन्द्रेण दुना
प्रथमा शतौदना आतृष्यन्ती यजमानस्य गातुः ॥ १ ॥ वेदिष्ठे चर्म भवतु बहि-
र्लोमानि यानि ते । एषा त्वा रशनाग्रधीद् ग्रावा त्वेषोधि नृत्यतु ॥ २ ॥ वा-
सास्ते प्रोक्षणीः सन्तु जिह्वा सं माष्ट्यन्ते । शुद्धा त्वं यक्षिया भूत्वा दिवं प्रेहि
शतौदने ॥ ३ ॥ यः शतौदनां पचति कामप्रेण स कल्पते । प्रीता द्यम्यन्विजः
सर्वे यन्ति यथायथम् ॥ ४ ॥ स स्युर्गमा रोहति यत्रादस्त्रिदिवं दिवः । अपूप-
नाभिं कृत्वा यो ददाति शतौदनाम् ॥ ५ ॥ स तान् लोकान्त्समामोति ये दिव्या
ये च पार्थिवाः । शिरण्यज्योतिषं कृत्वा यो ददाति शतौदनाम् ॥ ६ ॥ ये ते
देवि शमितारः पक्रागे ये च ते जनाः । ते त्वा सर्वे गोप्स्यन्ति मैम्यो मैपीः
शतौदने ॥ ७ ॥ वसवस्त्वा दक्षिणत उत्तरान्मरुतस्त्वा । आदित्याः पश्चाद्
गोप्स्यन्ति सार्गिणोममर्षिं द्रव ॥ ८ ॥ देवाः पितरो मनुष्या गन्धर्वाप्सरसश्च
ये । ते त्वा सर्वे गोप्स्यन्ति सार्तिरात्रमर्षिं द्रव ॥ ९ ॥ अन्तरिक्षं दिवं भूमिमा-
दित्यान् मरुतो दिशः । लोकान्त्स सर्वानामोति यो ददाति शतौदनाम् ॥ १० ॥
(३०) घृतं शोचन्ती मुभगा देवी देवान् गमिष्यति । पक्रारमघ्न्ये मा हिंसी-
द्विवं प्रेहि शतौदने ॥ ११ ॥ ये देवा दिविपदो अन्तरिक्षमदर्शये ये च मे भू-
स्यामर्षि । तेभ्यस्त्वं धुञ्च सर्वदा क्षीरं सर्पिरयो मधु ॥ १२ ॥ यत् ते शिरो यत् ते मुखं
यो कर्णो ये च ते हनू । आमिक्षां दुहता दात्रे क्षीरं सर्पिरयो मधु ॥ १३ ॥ यो त

ओष्ठी ये नासिके ये मृद्व्यो ये च तैर्दिग्धी । अमिर्चा० ॥ १४ ॥ यत् ते वलोमा
यदृदयं पुरीतत् सहकण्ठिका । अमिर्चा० ॥ १५ ॥ यत् ते यकृद् ये मत्सने
यदान्त्रं याश्च ते गुदाः । अमिर्चा० ॥ १६ ॥ यस्ते प्लाशिर्बो वनिष्ठुर्यो कुष्ठी
यश्च चर्म ते । अमिर्चा० ॥ १७ ॥ यत् ते मज्जा यदस्थि यन्मांसं यंश्च लोहितम् ।
अमिर्चा० ॥ १८ ॥ यौ ते बाहू ये दोषणी यावंसौ या च ते ककुत् । अ-
मिर्चा० ॥ १९ ॥ यास्ते श्रीवा ये स्कन्धा याः पृष्ठीर्पाश्च पर्शवः । अमिर्चा०
॥ २० ॥ (३१) यौ त उरू अष्टीवन्तौ ये श्रोणी या च ते भसत् । अमिर्चा०
॥ २१ ॥ यत् ते पुच्छं ये ते बाला यद्धो ये च ते स्तनाः । अमिर्चा० ॥ २२ ॥
यास्ते जरुघा याः कुष्ठिका अच्छरा ये च ते शफाः । अमिर्चा० ॥ २३ ॥ यत् ते
चर्म शतैर्दन्ते यानिलोमान्यघ्न्ये । अमिर्चा० दुहतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥ २४ ॥
क्रोढौ ते स्तां पुरोडाशावाज्येनाभिधारितौ । तौ पृष्ठां देवि कृत्वा सा पञ्चारं
दिवं वह ॥ २५ ॥ उलूखले मुमले यश्च चर्मणि यो वा शूर्पे तण्डुलः कर्षः ।
यं वा वार्तो मातरिश्वा पर्वमानो ममाथाग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु ॥ २६ ॥
अपो देवार्मेधुमतीर्धृतश्चुतो ब्रह्मणां हस्तेषु प्रपृथक् सादयामि । यत्काम इदमभि-
शिञ्चामि वोहं तन्मे सर्वं संपद्यतां वयं स्याम पतयो रणीणाम् ॥ २७ ॥ (३१)

॥ १० ॥ नमस्ते जायमानायै ज्ञाताया उत ते नमः । बालेभ्यः शफेभ्यो
रूपायाघ्न्ये ते नमः ॥ १ ॥ यो विद्यात् सप्त प्रवतः सप्त विद्यात् परावतः । शिरो
यज्ञस्य यो विद्यात् स वशां प्रति गृहणीयात् ॥ २ ॥ वेदाहं सप्त प्रवतः सप्त वेद परा-
वतः । शिरो यज्ञस्याहं वेद सोमं चास्यां विचक्षणम् ॥ ३ ॥ यया धौर्ध्या पृथिवी
ययापो गुपिता इमाः । वशां महस्रधारां ब्रह्मणाच्छावदामसि ॥ ४ ॥ शतं कुंसाः शतं
दोम्धारः शतं गोसारो अधि पृष्ठे अस्याः । ये देवास्तस्यां प्राणान्ति ते वशां विदुरेकधा
॥ ५ ॥ यज्ञपदीराक्षीरा स्वधाप्राणा महीलुका । वशा पर्जन्यपत्नी देवा अप्येति ब्रह्म-
णा ॥ ६ ॥ अनु त्वाग्निः प्राविशदनु सोमो वशे त्वा । ऊर्ध्वस्ते भद्रे पर्जन्यो
विद्युतस्तु स्तना वशे ॥ ७ ॥ अपस्त्वं धुचे प्रथमा उर्वरा अपरा वशे । तृतीयं
राष्ट्रं धुचेक्षीरं वशे त्वम् ॥ ८ ॥ यदादित्यैर्दूयमानोपातिष्ठ अतावरि । इन्द्रः
सहस्रं पात्रान्तसोमं त्वापाययद् वशे ॥ ९ ॥ यदनुर्चीन्द्रमैरात् त्वं अषभो-
जयत् । तस्मात् ते वृत्रहा पर्यः क्षीरं कुडोहरद् वशे ॥ १० ॥ (३३) यत् ते
कुडो घनपतिरा क्षीरमहरद् वशे । इदं तदद्य नाकस्त्रिषु पात्रेषु रक्षति ॥ ११ ॥
त्रिषु पात्रेषु तं सोममा देव्यहरद् वशा । अथर्वा यत्र दीक्षितो बर्हिष्यास्त हिर-

एयये ॥ १२ ॥ सं हि सोमेनागतं समु सर्वेण पृथता । वशा समुद्रमध्यं द्याद् ग-
 न्धर्वैः कलिभिः सह ॥ १३ ॥ सं हि वातेनागतं समु सर्वैः पतत्रिभिः । वशा
 समुद्रे प्रानृत्य दृचः सामानि बिभ्रती ॥ १४ ॥ सं हि सूर्येणागतं समु सर्वेण
 चक्षुषा । वशा समुद्रमत्यख्यद् भद्रा ज्योतीषि बिभ्रती ॥ १५ ॥ अभीष्टता हि-
 रण्येन यदतिष्ठ अतावरि । अश्वः समुद्रो भुत्वाध्यस्कन्दद् वशे त्वा ॥ १६ ॥
 तद् भद्राः समगच्छन्त वशा देष्टव्यो स्तथा । अथर्वा यत्र दीक्षितो बर्हिष्यास्त्रं
 हिरण्यये ॥ १७ ॥ वशा माता राजन्यस्य वशा माता स्वधे तव । वशाया यज्ञ
 आयुधं ततश्चित्तमजायत ॥ १८ ॥ ऊर्ध्वो बिन्दुरुदचरद् ब्रह्मणः ककुदादधि ।
 ततस्त्वं जज्ञिषे वशे ततो होताजायत ॥ १९ ॥ आस्नस्ते गार्था अभवन्नुष्णिहा-
 भ्यो बलं वशे । पाजस्याज्ज्ञे यज्ञ स्तनभ्यो रश्मयस्तव ॥ २० ॥ (३४) ई-
 र्माभ्यामयनं जातं सर्वथभ्यां च वशे तव । आन्त्रेभ्यो जज्ञिरे अत्रा उदरादधि
 वीरुधः ॥ २१ ॥ यदुदरं वरुणस्यानुप्राविशथा वशे । ततस्त्वा ब्रह्मोदह्यन् स
 हि नेत्रमवेत् तव ॥ २२ ॥ सर्वे गर्भादवेपन्त जायमानादसुम्बः । सखव हि ता-
 माहुर्वशेति ब्रह्मभिः कलुप्तः स ह्यस्या बन्धुः ॥ २३ ॥ युधः एकः सं सृजति यो
 अस्या एक इद् वशी । तरांसि यज्ञा अभवन् तस्मां चक्षुरभवद् वशा ॥ २४ ॥ वशा
 यज्ञं प्रत्यगृह्णाद् वशा सूर्यमधारयत् । वशा यामन्तरविशदोदनो ब्रह्मणा सह ॥ २५ ॥
 वशामेवामृतमाहुर्वशां मृत्युमुपासते । वशेदं सर्वमभवद् देवा मनुष्याः असुराः
 पितर अपयः ॥ २६ ॥ य एवं विद्यान् स वशां प्रति गृहीयान् । तथा हि यज्ञः
 सर्वपाद् दुहे दात्रेनपस्फुरन् ॥ २७ ॥ तिम्रो जिह्वा वरुणस्यान्तर्दीप्त्यासां च ।
 तासां या मध्ये राजति सा वशा दुष्प्रतिग्रहा ॥ २८ ॥ चतुर्धा रेतो अभवद् व-
 शायाः । आपस्तुरीयममृतं तुरीयं यज्ञस्तुरीयं पशवस्तुरीयम् ॥ २९ ॥ वशा
 घौर्वशा पृथिवी वशा विष्णुः प्रजापतिः । वशाया दुग्धमपिषन्तमाध्या वसवश्च
 ये ॥ ३० ॥ वशाया दुग्धं पीत्वा साध्या वसवश्च ये । ते वै ब्रह्मस्य विष्टपि पयो
 अस्या उपासते ॥ ३१ ॥ सोममेनामेकं दुहे घृतमेक उपासते । य एवं विदुषं वशां
 ददुस्ते गतास्त्रिदिवं दिवः ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणेभ्यो वशां दन्त्वा सर्वांल्लोकान्त-
 मनुते । अतं ह्यस्यामार्पितमपि ब्रह्माथो तपः ॥ ३३ ॥ वशां देवा उप जीवन्ति
 वशां मनुष्या उत । वशेदं सर्वमभवद् यावत् सूर्यो विपश्यति ॥ ३४ ॥ (३५)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ दशमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथैकादशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ अग्ने जायस्वादितिर्नाथितेयं ब्रह्मोदितं पंचति पुत्रकामा । समञ्च-
 पयो भूतकृतस्ते त्वा मन्थन्तु प्रजया महेह ॥ १ ॥ कृणुत धूमं वृषणः सखायो-
 द्रोधाविता वाचमच्छ । अयमग्निः पृतनापाद् सुवीरो येन देवा असंहन्त दस्यून्
 ॥ २ ॥ अग्नेजनिष्ठा महते वीर्याय ब्रह्मोदनाय पक्नवे जातवेदः । समञ्चपयो
 भूतकृतस्ते त्वाजीजनअस्यै रयिं सर्ववीरं नि यच्छ ॥ ३ ॥ समिद्धो अग्ने समि-
 धा समिध्यस्व विद्वान् देवान् यज्ञियाँ एह वक्षः । तेभ्यो हविः ध्रुपयं जातवेद
 उत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥ ४ ॥ त्रेधा भागो निर्हितो यः पुरा वो देवानां पि-
 तृणां मन्यानाम् । अंशान् जानीध्वं वि भजामि तान् वो यो देवानां स इमां पा-
 रयानि ॥ ५ ॥ अग्ने सहम्यानभिभूरभीदसि नीचो न्युञ्ज विषतः सपन्नान् ।
 इयं मात्रा मीयमाना मिता च मज्जातांस्ते बलिहृतः कृणोतु ॥ ६ ॥ साकं सं-
 जातैः पर्यसा सहैधुर्दुर्व्रजनां महते वीर्याय । ऊर्ध्वो नाकस्याधि रोह विष्टयं स्वर्गो
 लोक इति यं वदन्ति ॥ ७ ॥ इयं मही प्रीतिं गृह्णातु चर्मं पृथिवी देवी सुमनस्यमाना ।
 अयं गच्छेम सुकृतस्य लोकम् ॥ ८ ॥ एतां प्रावाणौ सयुजा युहगिध चर्मणि
 निर्धिन्ध्यंशून् यजमानाय साधु । अवघ्नती नि जहि य इमां पृतन्यव ऊर्ध्वं प्रजामुद्धर-
 न्युद्देह ॥ ९ ॥ गृहाण प्रावाणौ सकृत्तौ वीर हस्त आ ते देवा यज्ञिया यज्ञम-
 गुः । त्रयो वरा यत्तमांस्त्वं वृणीषे तास्ते समृद्धीरिह राधयामि ॥ १० ॥ (१)
 इयं ते धीतिरिदमु ते जनित्रं गृह्णातु त्वामदितिः शरं पुत्रा । परां पुनीहि य इमां पृ-
 तन्यवोस्यै रयिं सर्ववीरं नि यच्छ ॥ ११ ॥ उपश्वसे द्रुवये सीदता यूयं वि वि-
 च्चध्वं यज्ञियामस्तुषैः । श्रिया समानानति सर्वान्त्स्यामाधस्पदं विषतस्पादयामि
 ॥ १२ ॥ बरेहि नारि पुनरेहि क्षिप्रमपां त्वा गोष्ठोर्ध्वरुक्षद् भराय । तासां गृ-
 ष्णीताद् यत्तमा यज्ञिया असन् विभाज्य धीरीतरा जहीतात् ॥ १३ ॥ एसा अंगु-
 र्षोषितः शुभ्रमाना उत्तिष्ठ नारि त्वसं रमस्व । सुपत्नी पत्या प्रजया प्रजावत्या
 त्वांगन् यज्ञः प्रति कुम्भं वृभाय ॥ १४ ॥ ऊर्जो भागो निर्हितो यः पुरा व ऋषिप्राशि-
 ष्ठाप आ भरताः । अयं यज्ञो गातुविभायवित् प्रजाविदुग्रः पशुविद् वीरविद् वो

अस्तु ॥ १५ ॥ अग्ने चरुयज्ञियस्त्वाध्यरुक्नुचिस्तपिष्ठस्तपसा तपेनम् । आर्षे-
या देवा अभिसङ्गत्य भागमिमं तपिष्ठा ऋतुमिस्तपन्तु ॥ १६ ॥ शुद्धाः पूता यो-
षितो यज्ञिया इमा आपश्चरुमव सर्पन्तु शुभाः । अदुः प्रजा बहुलान् पशून् नः व-
क्षौदनस्य सुकृतमितु लोकम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मणा शुद्धा उत पूता घृतेन सोमस्या-
शर्वस्तण्डुला यज्ञिया इमे । अपः प्र विंशतं प्रति गृह्णातु वश्चरुमिं पक्वा सुकृ-
तमितु लोकम् ॥ १८ ॥ उरुः प्रथस्व महता महिम्ना सहस्रपृष्ठः सुकृतस्य लोके ।
पितामहाः पितरः प्रजोपजाहं पक्वा पञ्चदशस्ते अस्मि ॥ १९ ॥ सहस्रपृष्ठः शत-
धारो अचितो ब्रह्मौदनो देवयानः स्वर्गः । अमृंस्तु आ दधामि प्रजया रेषयेनान्
बलिद्वाराय मृदतान्महमेव ॥ २० ॥ (२) उदेहि वेदिं प्रजया वर्षयेनां नृदस्व
रक्षः प्रतरं धेहोनाम् । श्रिया समानानति सर्वान्त्स्यामाधस्पदं द्विषतस्पादयामि
॥ २१ ॥ अभ्यावर्तस्व पशुभिः सहैनां प्रत्यङ्मेनां देवताभिः सहैधि । मा त्वा प्रा-
पञ्चपथो माभिचारः स्वे क्षेत्रे अनमीवा वि राज ॥ २२ ॥ ऋतेन तृष्टा मनसा
द्वितैषा ब्रह्मौदनस्य विहिता वेदिरग्रे । अमृद्रीं शुद्धामुपधेहि नारि तत्रौदनं साद-
य देवानाम् ॥ २३ ॥ अदितेहस्तां क्षुचमेतां द्वितीयां सप्तऋषयो भूतकृतो याम-
कृण्वन् । सा मात्राणि विदुष्योदनस्य दर्विवंधामध्यनं चिनोतु ॥ २४ ॥ शृतं
त्वा हव्यमुषं सीदन्तु देवा निः सृप्याग्नेः पुनरेतान् प्र सीद । सोमं पुनो जठरं सीद
ब्रह्मणामर्षेयास्ते मा रिपन् प्राशितारः ॥ २५ ॥ सोमं राजन्त्संज्ञानमा वषे-
भ्यः सुब्राह्मणा यतमे त्वोपसीदन् । ऋषीनार्षेयास्तपसोधि जातान् ब्रह्मोदने सुह-
वा जोहवीमि ॥ २६ ॥ शुद्धाः पूता योषितो यज्ञिया इमा ब्रह्मणा हस्तेषु प्रपृथक् साद-
यामि । यत्काम इदमभिषिञ्चामि जोहमिन्द्रो मरुत्वान्स ददाविदं मे ॥ २७ ॥
इदं मे ज्योतिरमृतं हिरण्यं पक्वं क्षेत्रात् कामदया म एषा । इदं धनं नि दधे आ-
ह्वयेषु कृण्वे पन्थां पितृषु यः स्वर्गः ॥ २८ ॥ अग्नौ तुषाना वष जातवेदसि परः
कम्बूकाँ अप मृदढि दूरम् । एतं शुश्रुम गृहराजस्य भागमथो विष्णु निश्चतेर्मा-
गधेयम् ॥ २९ ॥ आर्म्यतुः पर्वतो विद्धि सुन्वतः पन्थां स्वर्गमधि रोहयेनम् ।
येन रोहात् परमापद्य यद् वयं उत्तमं नाकं परमं व्योम ॥ ३० ॥ (३) बभ्रे.
रध्वयो मुस्तमेतद् वि मुहृद्व्याज्याय लोकं कृणुहि प्रविद्वान् । घृतेन मात्रानु सर्वा
वि मृदढि कृण्वे पन्थां पितृषु यः स्वर्गः ॥ ३१ ॥ बभ्रे रक्षः समदमा वषेभ्यो-
ब्राह्मणा यतमे त्वोपसीदन् । पुरीषिणः प्रथमानाः पुरस्तादार्षेयास्ते मा रिपन्
प्राशितारः ॥ ३२ ॥ आर्षेयेषु नि दध ओदन त्वा नानार्षेयाणामप्यस्त्यत्र ।

अग्निर्मे गोप्ता मरुतश्च सर्वे विश्वे देवा अभि रचन्तु पक्वम् ॥ ३३ ॥ यज्ञं दुहानं स-
हमित् प्रपीनं पुमींसं धेनुं सदनं रयीणाम् । प्रजामृतत्वमुत दीर्घमायुं गायश्च पौषे-
रुषं त्वा सदेम ॥ ३४ ॥ वृषभौसि स्वर्गं ऋषीनार्षेयान् गच्छ । सुकृतां लोके
सीद तत्र नौ संस्कृतम् ॥ ३५ ॥ समाचिनुष्वानुसंप्रयाद्यग्ने पथः कम्पय देव-
यानान् । एतैः सुकृतेरनु गच्छेम यज्ञं नाकं तिष्ठन्तमधि सप्तर्षी ॥ ३६ ॥ येन
देवा ज्योतिषा घामुदार्यन् ब्रह्मोदनं पक्व सुकृतस्य लोकम् । तेन गेषम सुकृत-
स्य लोकं स्वर्गरोहन्तां अभि नाकमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ (४)

॥ २ ॥ भवांश्चर्यां मृडन्तं माभि यानं भूतपती पशुपती नमो वाम । प्रतिहि-
तामार्चतां मा वि स्थापे मा नो हिमिष्टे छिपदो मा चतुष्पदः ॥ १ ॥ शुने कोष्टे मा
शरीराणि कर्तमलिङ्गवेभ्यो गृध्रेभ्यो ये च कृष्णा अविष्यन्तः । मर्दिकास्ते पशु-
पते वयमि ते विद्यसे मा विदन्त ॥ २ ॥ क्रन्दाय ते प्राणाय याश्च ते भव रो-
पयः । नमस्ते रुद्र कृणुमः सहस्राक्षायामन्व ॥ ३ ॥ पुरस्तात् ते नमः कृणुमः उ-
त्तरादधरादुत । अर्धाङ्गाद दिवस्पयन्तरिक्षाय ते नमः ॥ ४ ॥ मुखाय ते प-
शुपते यानि चक्षुषि ते भव । त्वये रूपाय संशरीं प्रतीचीनाय ते नमः ॥ ५ ॥
अङ्गेभ्यस्त उदराय जिह्वाया आस्याय ते । दृष्टये गन्धाय ते नमः ॥ ६ ॥
अस्त्रा नीलशिखण्डेन सहस्राक्षेण राजिना । रुद्रेणाधिकशक्तिना तेन मा समरा-
महि ॥ ७ ॥ स नो भवः परं वृणक्तु विश्वन् आप इवाग्निः परि वृणक्तु नो
भवः । मा नोभि मास्तु नमो अस्त्वस्मै ॥ ८ ॥ चतुर्नमो अष्टकृत्वा भवाय दश-
कृत्वाः पशुपते नमस्ते । त्वमे पञ्च पशवो विमक्ता गावो अश्वाः पुरुषा अजाव-
यः ॥ ९ ॥ तव चतस्रः प्रदिगस्तव द्यास्तव पृथिवी तवेदमुपमोर्वन्तरिक्षम् ।
तवेदं सर्वमात्मन्वद यन् प्राणन् पृथिवीमनु ॥ १० ॥ (५) उरुः कोशो वसु-
धानस्तवायं यस्मिन्निमा विदवा भुवनान्यन्तः । स नो मृड पशुपते नमस्ते परः
कोशरो अभिमाः श्वानः परो यन्त्वयुरुदो विक्रेड्यः ॥ ११ ॥ धनुर्विभर्षि हरितं
हिङ्गययं सहस्राभि शतवधं शिखण्डिन् । रुद्रस्येणुश्चरति देवहेतिस्तस्य नमो
यतमस्यां दिशितः ॥ १२ ॥ योऽभियातो निलयते त्वां रुद्र निचिकीर्षति ।
एभादनुप्रयुङ्क्ते तं विदस्य पटनीरिव ॥ १३ ॥ भवारुद्रो सयुत्रा संविदानावु-
भावुशौ चरता बीर्याय । ताभ्यां नमो यतमस्यां दिशितः ॥ १४ ॥ नमस्त-
स्त्वायते नमो अस्तु परायते । नमस्ते रुद्र तिष्ठत आसीनायोत ते नमः ॥ १५ ॥
नमः सायं नमः प्रातर्नमो रात्र्या नमो दिवा । भवाय च शर्वाय चोभाभ्यामकरं

नमः ॥ १६ ॥ सङ्ख्याकर्मतिष्ठत्यं पुरस्ताद् रुद्रमस्वन्तं बहुधा विप्रश्चितम् । गो-
पाराम जिह्वेयमानम् ॥ १७ ॥ श्यावाश्च कृष्णमसितं मृगान्तं भीमं रथं के-
शिनः पादयन्तम् । पूर्वे प्रतीप्तो नमो अस्त्वस्मै ॥ १८ ॥ मा नोभि स्ता मृत्ये दे-
वहेति मा नः कुधः पशुपते नमस्ते । अन्यत्रास्मद् दिव्यां शाखां विधूनु ॥ १९ ॥
मा नो हिंसीरधि नो ब्रूहि परि शो वृद्धिषि मा कुधः । मा त्वया समराम-
हि ॥ २० ॥ (६) मा नो गोषु पुरुषेषु मा गृध्रो नो अजविषु । अन्यत्रोम
वि वर्तय पियारूपां प्रजां जहि ॥ २१ ॥ यस्य तक्मा कासिका हेतिरेकमर्थ-
स्येव वृषणः कन्त एति । अभिपूर्वं निर्णयते नमो अस्त्वस्मै ॥ २२ ॥ योऽन्तरिक्षे
तिष्ठति विष्टभितोर्यज्वनः प्रमृणन् देवपीयून् । तस्मै नमो दशभिः शकरीभिः ॥ २३ ॥
तुभ्यमारुययाः पशवो मृगा बने हिता हंसाः सुपर्णाः शकुना वयोसि । तव
यक्षं पशुपते अप्स्वान्तस्तुभ्यं चरन्ति दिव्या आपो वृधे ॥ २४ ॥ शिशुमारा
अजगराः पुरीकया जषा मत्स्या रजसा येभ्यो अस्यासि । न ते दूरं न पत्रि-
ष्ठास्ति ते भव सद्यः सर्वान् परि पश्यसि भूमिं पूर्वस्माज्जस्युत्तरास्मिन् समुद्रे
॥ २५ ॥ मा नो रुद्र तक्मता मा विषेण मा नः सं स्ता दिव्येनाग्निना । अ-
न्यत्रास्मद् विष्टुतं पातयेताम् ॥ २६ ॥ भवो दिवो भव ईशो पृथिव्या भव आ पप्र
ज्वेऽन्तरिक्षम् । तस्मै नमो यतमस्यां दिशीतः ॥ २७ ॥ भव राजन् यजमानाय मृड
पशूनां हि पशुपतिर्वभूय । यः श्रद्धधाति सन्ति देवा इति चतुष्पदे विपदेस्य मृड
॥ २८ ॥ मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा नो बहन्तमुत मा नो वच्चयतः । मा नो
हिंसीः पितरं मातरं च स्वां तन्वं रुद्र मा सीरिषो नः ॥ २९ ॥ रुद्रस्यैलबका-
रेभ्योसंस्त्रुगिलेभ्यः । इदं महास्येभ्यः श्वेभ्यो अकरं नमः ॥ ३० ॥ नमस्ते
घोषिणीभ्यो नमस्ते केशिनीभ्यः । नमो नमःकृताभ्यो नमः सम्भृज्जतीभ्यः ।
नमस्ते देव सेनाभ्यः स्वस्ति नो अमयं च नः ॥ ३१ ॥ (७)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ३॥ (१) तस्यैदं नस्य चतुस्पतिः शिरो ब्रह्म मुखम् ॥ १ ॥ चात्रोपृथिवी भोत्रे
सूर्याचन्द्रमसावर्दिणी सप्तश्रृणयः प्राणायानाः ॥ २ ॥ चक्षुर्मुखं कामं उलूख-
लम् ॥ ३ ॥ दितिः शर्पमदितिः शर्पमाही वातोपाविनक् ॥ ४ ॥ अन्धाः कणा
मावस्तण्डुला मशकास्तुषाः ॥ ५ ॥ कर्तुं फलीकरणाः शरोभ्रम् ॥ ६ ॥ श्याम-
मयोभ्य मानानि लोहितमस्य लोहितम् ॥ ७ ॥ त्रपु मस्य हरितं वर्णः पुष्करमस्य

गन्धः ॥ ८ ॥ खलः पात्रं स्पृश्यासंसात्रीषे अनुकये ॥ ९ ॥ आन्त्राणि जत्रवो गुदा-
वरत्राः ॥ १० ॥ इयमेव पृथिवी कुम्भी भवति राध्यामानस्योदुनस्य द्यौरपिधा-
नम् ॥ ११ ॥ सीताः पर्शवः सिकता ऊर्ध्वम् ॥ १२ ॥ अतं हस्तावनेजनं
कुल्योपसेचनम् ॥ १३ ॥ अचा कुम्भ्यधिष्ठितार्विज्येन प्रेषिता ॥ १४ ॥
ब्रह्मणा परिगृहीता साम्ना पर्युदा ॥ १५ ॥ बृहदायवनं रथन्तुरं दर्विः ॥ १६ ॥
अतवः पकारं आर्नवाः समिन्धते ॥ १७ ॥ चरुं पञ्चबिलमुखं घर्मोभीन्धे
॥ १८ ॥ ओदनेन यज्ञवचः सर्वे लोकाः समाप्याः ॥ १९ ॥ वस्मिन्समुद्रो
द्यौर्भूमिस्त्रयो वरपरं श्रिताः ॥ २० ॥ यस्य देवा अकल्पन्तोच्छिष्टे पदशीतयः
॥ २१ ॥ तं त्वौदुनस्य पृच्छामि यो अस्य महिमा महान् ॥ २२ ॥ स य
ओदुनस्य महिमानं विद्यात् ॥ २३ ॥ नाल्प इति ब्रूयान्नानुपसेचन इति नेदं च
किं चेति ॥ २४ ॥ यावद् दाताभिर्मनस्येत तस्माति वदेत् ॥ २५ ॥ ब्रह्मवादिनो
वदन्ति पराञ्चमोदनं प्राशीः प्रत्यश्चाश्मिति ॥ २६ ॥ त्वमोदनं प्राशी-
स्त्वामोदनाश्च इति ॥ २७ ॥ पराञ्चं चैनं प्राशीः प्राणास्त्वा हास्यन्तीत्येन-
माह ॥ २८ ॥ प्रत्यञ्चं चैनं प्राशीरणानास्त्वा हास्यन्तीत्येनमाह ॥ २९ ॥
नैवाहमोदनं न मामोदनः ॥ ३० ॥ ओदुन एवोदनं प्राशीत् ॥ ३१ ॥ (८)

(२) ततश्चैनमन्येन शीर्ष्णा प्राशीर्येन चैतं पूर्वं अर्षयः प्रार्थन् । ज्येष्ठतस्तै
प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् । बृह-
स्पतिना शीर्ष्णा । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् । एष वा ओदुनः सर्वाङ्गः
सर्वपटुः सर्वतनुः । सर्वाङ्ग एव सर्वपटुः सर्वतनुः सं भवति य एवं वेद ॥ ३२ ॥
ततश्चैनमन्याभ्यां श्रोत्राभ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्वं अर्षयः प्रार्थन् ।
बध्निरो भविष्यतीत्येनमाह । तं वा० । द्यावापृथिवीभ्यां श्रोत्राभ्याम् ।
ताभ्यामेनं प्राशिषं ताभ्यामेनमजीगमम् । एष वा० । ० ॥ ३३ ॥
ततश्चैनमन्याभ्यामचीभ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्वं अर्षयः प्रार्थन् । अन्धो भवि-
ष्यतीत्येनमाह । तं वा० । सूर्याचन्द्रमसाभ्यामचीभ्याम् । ताभ्यामेनं० । ० । ०
॥ ३४ ॥ ततश्चैनमन्येन मुखेन प्राशीर्येन चैतं पूर्वं अर्षयः प्रार्थन् । मुखतस्तै
प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह । तं वा० । ब्रह्मणा मुखेन । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजी-
गमम् ॥ एष वा० । ० ॥ ३५ ॥ ततश्चैनमन्येन जिह्वया प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्वं
अर्षयः प्रार्थन् । जिह्वा तै मरिष्यतीत्येनमाह । तं वा० । अग्नेजिह्वया । तयैनं
प्राशिषं तयैनमजीगमम् । एष वा० । ० ॥ ३६ ॥ ततश्चैनमन्येनैर्दन्तैः प्राशीर्ये-
नैतं पूर्वं अर्षयः प्रार्थन् । दन्तास्ते शत्स्यन्तीत्येनमाह । तं वा० । अतुभि-

दर्शतैः । तैरेनं प्राशिपं तैरेनमजीगमम् । एष वा० । ० ॥ ३७ ॥ ततश्चै-
 नमन्यैः प्राणापानैः प्राशीर्येनै चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । प्राणापानास्त्वा हनि-
 ष्यतीत्येनमाह । तं वा० । सप्तर्षिभिः प्राणापानैः । तैरेनं० । ० । ० ॥ ३८ ॥ तत-
 श्चैनमन्येन व्यचंसा प्राशीर्येन चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । राजयक्ष्मस्त्वा हनि-
 ष्यतीत्येनमाह । तं वा० । अन्तरिक्षेण व्यचंसा । तेनैनं प्राशिपं तेनैनमजीग-
 मम् । एष वा० । ० ॥ ३९ ॥ ततश्चैनमन्येन पुष्टेन प्राशीर्येन चेतं पूर्वं ऋषयः
 प्राश्नन् । विद्युत् त्वा हनिष्यतीत्येनमाह । तं वा० । दिवा पुष्टेन । तेनैनं० ।
 ० । ० ॥ ४० ॥ ततश्चैनमन्येनोदरेण प्राशीर्येन चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् ।
 कुप्या न रत्स्यसीत्येनमाह । तं वा० । पुष्टिव्योरेण । तेनैनं० । ० । ० ॥ ४१ ॥
 ततश्चैनमन्येनोदरेण प्राशीर्येन चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । उदरदारस्त्वा हनि-
 ष्यतीत्येनमाह । तं वा० । मन्येनोदरेण । तेनैनं० । ० । ० ॥ ४२ ॥ तत-
 श्चैनमन्येन वस्तिना प्राशीर्येन चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । अप्सु मरिष्यसीत्येनमाह ।
 तं वा० । समुद्रेण वस्तिना । तेनैनं० । ० । ० ॥ ४३ ॥ ततश्चैनमन्याभ्याम-
 रुभ्यां प्राशीर्याभ्यां चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । ऊरु ते मरिष्यत इत्येनमाह । तं
 वा० । मित्रावरुणयोऽरुभ्याम् । ताभ्यामेनं प्राशिपं ताभ्यामेनमजीगमम् । एष
 वा० । ० ॥ ४४ ॥ ततश्चैनमन्याभ्यामष्टीवद्भ्यां प्राशीर्याभ्यां चेतं पूर्वं ऋषयः
 प्राश्नन् । आमो भविष्यसीत्येनमाह । तं वा० । त्वष्टुमष्टीवद्भ्याम् । ताभ्यामेनं०
 ० । ० ॥ ४५ ॥ ततश्चैनमन्याभ्यां पादाभ्यां प्राशीर्याभ्यां चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् ।
 बहुचारी भविष्यसीत्येनमाह । तं वा० । अश्विनोः पादाभ्याम् । ताभ्यामेनं० । ० । ०
 ॥ ४६ ॥ ततश्चैनमन्याभ्यां प्रपदाभ्यां प्राशीर्याभ्यां चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । सर्पस्त्वा
 हनिष्यतीत्येनमाह । तं वा० । मृत्विनुः प्रपदाभ्याम् । ताभ्यामेनं० । ० । ० ॥ ४७ ॥
 ततश्चैनमन्याभ्यां हस्ताभ्यां प्राशीर्याभ्यां चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । ब्राह्मणं
 हनिष्यसीत्येनमाह । तं वा० । अतस्य हस्ताभ्याम् । ताभ्यामेनं० । ० । ० ॥ ४८ ॥
 ततश्चैनमन्यया प्रतिष्ठया प्राशीर्या चेतं पूर्वं ऋषयः प्राश्नन् । अप्रतिष्ठानोनायतनो
 मरिष्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नावाञ्च न पराञ्च न प्रत्यञ्चम् । सत्ये
 प्रतिष्ठाय । तयैने प्राशिपं तयैनमजीगमम् । एष वा ओद्दिनः सर्वाहगः सर्वपठः
 सर्वतनुः । सर्वाङ्ग एव सर्वपठः सर्वतनुः सं भवति य एवं वेद ॥ ४९ ॥ (६)

(३) एतद् वै ब्रध्नस्य विष्टपं यदोद्दिनः ॥ ५० ॥ ब्रध्नलोको भवति
 ब्रध्नस्य विष्टपि श्रयते य एवं वेद ॥ ५१ ॥ एतस्माद् वा ओद्दिनात् त्रयस्त्रिंशत्

लोकान् निर्गमितीत प्रजापतिः ॥ ५२ ॥ तेषां प्रज्ञानीय यज्ञमसृजत ॥ ५३ ॥ स
य एवं विदुषं उपद्रष्टा भवति प्राणं रुणद्धि ॥ ५४ ॥ न च प्राणं रुणद्धि स-
र्वज्यानि जीयते ॥ ५५ ॥ न च सर्वज्यानि जीयते पुरैनं जरसः प्राणो जहाति
॥ ५६ ॥ (१०)

॥ ४ ॥ घृणाय नमो यस्य सर्वमिदं वशं । यो भूतः सर्वस्येश्वरो यस्मिन्-
न्सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ नमस्ते प्राण क्रन्दाय नमस्ते स्तनयित्नुवे । नमस्ते प्राण
विद्युते नमस्ते प्राण वर्षते ॥ २ ॥ यत् प्राण स्तनयित्नुनाभिक्रन्दत्योषधीः ।
प्र वीयन्ते गर्भान् दधतेथो बर्हीर्वि जायन्ते ॥ ३ ॥ यत् प्राण श्रुतावागतेभिक्र-
न्दत्योषधीः । सर्वं तदा प्र मोदते यत् किं च भूम्यामधि ॥ ४ ॥ यदा प्राणो
अभ्यवर्षीद् वर्षेण पृथिवीं महीम् । पशवस्तत् प्र मोदन्ते महो वै नो भविष्यति
॥ ५ ॥ अभिवृष्टा ओषधयः प्राणेन समवादिनः । आयुर्वै नः प्रातीतरः सर्वा
नः सुरभीरकः ॥ ६ ॥ नमस्ते अस्त्वायते नमो अस्तु परायते । नमस्ते प्राण
तिष्ठते आसीनायोत ते नमः ॥ ७ ॥ नमस्ते प्राण प्राणते नमो अस्त्वपानते ।
पराचीनाय ते नमः प्रतीचीनाय ते नमः सर्वस्यै त इदं नमः ॥ ८ ॥ यार्ते प्राण
प्रिया तनूयो ते प्राण प्रेयसी । अथो यद् भैषजं तव तस्य नो भेहि जीवसे ॥ ९ ॥
प्राणः प्रजा अनु वस्ते पिना पुत्रमिव प्रियम् । प्राणो ह सर्वस्येश्वरो यच्च
प्राणाति यच्च न ॥ १० ॥ (११) प्राणो मृत्युः प्राणस्तक्मा प्राणं देवा
उपासते । प्राणो ह सत्यवादिनमुत्तमं लोक आ दधत् ॥ ११ ॥ प्राणो विराट्
प्राणो देही प्राणं सर्वं उपासते । प्राणो ह सूर्यश्चन्द्रमाः प्राणमाहुः प्रजापतिम्
॥ १२ ॥ प्राणापानौ व्रीहियवावन्द्धान् प्राण उच्यते । यवै ह प्राण आहितो-
पानौ व्रीहिरुच्यते ॥ १३ ॥ अपानति प्राणति पुरुषो गर्भे अन्तरा । यदा त्वं
प्राण जिन्वस्यस्य स जायते पुनः ॥ १४ ॥ प्राणमाहुर्मतिरिश्चानिं वातो ह प्राण
उच्यते प्राणे ह भूतं भव्यं च प्राणे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥ आयुर्वशीरा-
क्षिरसीर्देवीर्मनुष्यजा उत । ओषधयः प्र जायन्ते यदा त्वं प्राण जिन्वसि ॥ १६ ॥
यदा प्राणो अभ्यवर्षीद् वर्षेण पृथिवीं महीम् । ओषधयः प्र जायन्तेथो याः
क्रावच वीरुधः ॥ १७ ॥ यस्ते प्राणेद् वेद यस्मिन्श्चामि प्रतिष्ठितः । सर्वे तस्मै
बलिं हरान्मुष्मिल्लोक उत्तमे ॥ १८ ॥ यथा प्राण बलिहतस्तुभ्यं सर्वाः प्रजा
हमाः । एवा तस्मै बलिं हरान् यस्त्वा शुण्वत् सुश्रवः ॥ १९ ॥ अन्तर्गर्भश्च-
रति देवतास्वाभूतो भूतः स उ जायते पुनः । स भूतो भव्यं भविष्यत् पिता पुत्रं

प्र विवेशा माचीभिः ॥ ३० ॥ (१२) एकं पातुं नोस्त्रिदति सल्लिहासं स उच-
रन् । यद्वक् स तर्ह्यस्त्रिदेवैर्बाध न श्वः स्यान्न रात्री नाहः स्यान्न व्युच्छेत् कदा
चन ॥ २१ ॥ अष्टाचक्रं वर्तत एकनेमि सहस्राक्षरं प्र पुरो नि पश्चा । अर्धेन
विश्वं भुवने जजान यदस्यार्धं कृतमः स केतुः ॥ २२ ॥ यो अस्य विश्वजन्मन
ईशो विश्वस्य चेष्टतः । अन्येषु क्षिप्रधन्वने तस्मै प्राण नमोस्तु ते ॥ २३ ॥ यो
अस्य सर्वजन्मन ईशो सर्वस्य चेष्टतः । अतन्मो ब्रह्मणा धीरः प्राणो मानुं तिष्ठतु
॥ २४ ॥ ऊर्ध्वः सुप्तेषु जागार ननु तिर्यङ् नि पद्यते । न सुप्तस्य सुप्तेष्वनु शुभ्राव
कश्चन ॥ २५ ॥ प्राण मा मत् पर्यावृतो न मदन्यो भविष्यति । अपां गर्भमिव
जीवसे प्राणं ब्रूनामि त्वा मयि ॥ २६ ॥ (१३)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ ब्रह्मचारीष्णधरति रोदसी उभे तस्मिन् देवाः संमनसो भवन्ति ।
स दाधार पृथिवीं दिवं च स आचार्यं तपसा पिपति ॥ १ ॥ ब्रह्मचारिणं
पितरो देवजनाः पृथग् देवा अनुसंयन्ति सर्वे । गन्धर्वा एनमन्वायन् त्रयस्त्रिंशत्
त्रिंशताः षट्सहस्राः सर्वान्स देवास्तपसा पिपति ॥ २ ॥ आचार्यं उपनयमानो
ब्रह्मचारिणं कण्ठे गर्भमन्तः । तं रात्रींस्तिष्ठ उदरे विभर्ति तं जातं द्रष्टुमभिसं-
यन्ति देवाः ॥ ३ ॥ इयं समित् पृथिवी द्यौर्द्वितीयोऽन्तरिक्षं समिधा पृथति ।
ब्रह्मचारी समिधा मेखलया भ्रमेश लोकांस्तपसा पिपति ॥ ४ ॥ पूर्वीं
जातो ब्रह्मयो ब्रह्मचारी धर्मं वसानस्तपसोदतिष्ठत् । तस्माज्जातं ब्राह्मणं ब्रह्म
ज्येष्ठं देवाश्च सर्वे अमृतं न साकम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मचार्येति समिधा सर्पिः कार्ष्णं
वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः । स सद्य एति पूर्वस्यादुत्तरं सपुटं लोकान्संगृह्य
गुह्यं चरिष्यत् ॥ ६ ॥ ब्रह्मचारी जनयन् ब्रह्मापो लोकं प्रजार्पति परमेष्ठिने विरा-
ज्यम् । गर्भो भूत्वामृतस्य योनाविन्द्रो ह भूत्वासुरास्ततर्ह ॥ ७ ॥ आचार्यस्तमश्च
नमस्वी उभे इमे उर्वीं गम्भीरे पृथिवीं दिवं च । ते रक्षति तपसा ब्रह्मचारी तस्मिन्
देवाः संमनसो भवन्ति ॥ ८ ॥ इमा भूमिं पृथिवीं ब्रह्मचारी विद्यामा जम्भार
प्रथमो दिवं च । ते कृत्वा समिधावुपास्ते तपोरार्पिता भुवनानि विश्वा ॥ ९ ॥
अर्वागन्यः परो अन्यो दिवस्पृष्टाद् गुहां निधी निहितौ ब्राह्मणस्य । तौ रक्षति
तपसो ब्रह्मचारी तत् केवलं कण्ठे ब्रह्म विद्वान् ॥ १० ॥ (१४) अर्वागन्य इतो
अन्यः पृथिव्या अग्नी समेतो नमसी अन्तरेमे । तयोः भयन्ते रश्मयोर्धि

इडास्तानां तिष्ठति तपसा ब्रह्मचारी ॥ ११ ॥ अभिक्रन्दन् स्तनयश्चरुणः शितिर्नो
बृहच्छेषोऽनु भूमौ जमार । ब्रह्मचारी सिंध्यति सान्नी रेतः पृथिव्यां तेन जीवन्ति
प्रदिशन्तस्तस्रः ॥ १२ ॥ अग्नौ सूर्ये चन्द्रमसि मातरिभ्यश्च ब्रह्मचार्येऽप्यु समि-
धमा दधाति । तासामर्चाधि पृथग्भ्ये चरन्ति तस्मान्माज्यं पुरुषो वर्षमायः ॥ १३ ॥
आचार्योऽप्युत्सुर्बहुणः सोम ओषधयः पर्यः । जीमूता आसन्तस्तत्त्वानस्तैरिदंस्व-
राभृतम् ॥ १४ ॥ अमा घृतं कृणुते केवलमाचार्यो भूत्वा बहूणो यद्यदैच्छत् प्रजा-
पतौ । तद् ब्रह्मचारी प्रार्थच्छन् स्वान् मित्रो अध्यात्मनः ॥ १५ ॥ आचार्यो ब्र-
ह्मचारी ब्रह्मचारी प्रजापतिः । प्रजापतिर्वि राजति विराडिन्द्रो भवद् वशी ॥ १६ ॥
ब्रह्मचर्येण तपसा राजा राष्ट्रं वि रक्षति । आचार्यो ब्रह्मचर्येण ब्रह्मचारिण-
मिच्छते ॥ १७ ॥ ब्रह्मचर्येण कन्यायुवानं विन्दते पतिम् । अनृणान् ब्रह्म-
चर्येणाशौ घ्रासं जिगीर्यति ॥ १८ ॥ ब्रह्मचर्येण तपसा देवा मृत्युमपाघ्नत ।
इन्द्रो ह ब्रह्मचर्येण देवेभ्यः स्वराभरत् ॥ १९ ॥ ओषधयो भूतभक्ष्यमहोरात्रे
वनस्पतिः । संवत्सरः सहर्तुभिस्ते जाता ब्रह्मचारिणः ॥ २० ॥ (१५)
पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या ग्राम्याश्च ये । अपचाः पक्षिणश्च ये ते जाता
ब्रह्मचारिणः ॥ २१ ॥ पृथक् सर्वे प्राजापत्याः प्राणानात्मसु विभ्रति । तान्स-
र्जान् ब्रह्म रक्षति ब्रह्मचारिण्याभृतम् ॥ २२ ॥ देवानामितत् परिपूतमनभ्यारूढं
चरति रोचमानम् । तस्माज्जातं ब्राह्मणं ब्रह्म ज्येष्ठं देवाश्च सर्वे अमृतेन साकम्
॥ २३ ॥ ब्रह्मचारी ब्रह्म भजद् विभर्ति तस्मिन् देवा अधि विश्वे समोताः ।
प्राणापानौ जनयन्नाद् व्यानं वाचं मनो हृदयं ब्रह्ममेधाम् ॥ २४ ॥ चक्षुः श्रोत्रं
यशो अस्मासु धेक्षन् रेतो लोहितमुदरम् ॥ २५ ॥ तानि कल्पद् ब्रह्मचारी सं-
ल्लिख्य पुष्टे तर्पतिष्ठत् तप्यमानः समुद्रे । स स्नातो बभूव पित्रलः पृथिव्यां
बहु रोचते ॥ २६ ॥ (१६)

॥ ६ ॥ अग्निं ब्रूमो वनस्पतीनोषधीरुत वीरुधः । इन्द्रं बृहस्पतिं सूर्यं ते नो मुञ्च-
न्त्वहंसः ॥ १ ॥ ब्रूमो राजानं बहूणं मित्रं विष्णुमथो भगम् । अंशं विर्वस्वन्तं ब्रूम-
स्ते नो० ॥ २ ॥ ब्रूमो देवं सवितारं धातारं पुत पुण्यम् । त्वष्टारमपियं ब्रूमस्ते नो०
॥ ३ ॥ गन्धर्वाप्सरसो ब्रूमो अश्विना ब्रह्मणस्पतिम् । अर्यमा नाम यो देवस्ते नो०
॥ ४ ॥ अहोरात्रे इदं ब्रूमः सूर्याचन्द्रमसावुमा । विश्वानादित्यान् ब्रूमस्ते नो०
॥ ५ ॥ वार्ते ब्रूमः पर्जन्यमन्तरिक्षमथो दिशः । आशाश्च सर्वा ब्रूमस्ते नो मुञ्च-
न्त्वहंसः ॥ ६ ॥ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादहोरात्रे अथो उषाः । सोमो मा देवो

(१६८)

अथर्ववेदसंहिता ।

अ० ४. सू० ७ । ४७०.

मुञ्चतु यमाहुश्चन्द्रमा इति ॥ ७ ॥ पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या वत ये मृगाः ।
शकुन्तान् पक्षिणो ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ८ ॥ भवाशर्वाविहं ब्रूमो रुद्रं पशु-
पतिंश्च वः । इषुषी येषां संविद्य ता नः सन्तु सदा शिवाः ॥ ९ ॥ दिवं ब्रूमो न-
क्षत्राणि भूमिं यक्षाणि पर्वतान् । समुद्रा नद्यो वैशन्तास्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ १० ॥
(१७) सप्तर्षीन् वा इदं ब्रूमोपो देवीः प्रजापतिम् । पितृन् यमश्रेष्ठान् ब्रूमस्ते
नो० ॥ ११ ॥ ये देवा दिविषदो अन्तरिक्षसदंश्च ये । पृथिव्यां शक्रा ये श्रि-
तास्ते नो० ॥ १२ ॥ आदित्या रुद्रा वसवो दिवि देवा अथर्वाणः । अग्निरसो
मनीषिणस्ते नो० ॥ १३ ॥ यज्ञं ब्रूमो यजमानमृचः सामानि भेषजा । यजूंषि
होत्रा ब्रूमस्ते नो० ॥ १४ ॥ पञ्च राज्यानि वीरुधां सोमश्रेष्ठानि ब्रूमः । दुर्भो भूमो
यवः सहस्ते नो० ॥ १५ ॥ भरायान् ब्रूमो रक्षामि सर्पान् पुण्यजनान् पितृन् ।
मृत्युनेकशतं ब्रूमस्ते नो० ॥ १६ ॥ अतन् ब्रूम अतुपतीनार्तवानुत हायनान् ।
समाः संवत्सरान् मामांस्ते नो० ॥ १७ ॥ एतं देवा दक्षिणतः पश्चात् प्राञ्च उदे-
त । पुरस्तादुत्तराच्छक्रा विश्वं देवाः समेन्य ते नो० ॥ १८ ॥ विश्वान् देवानिदं
ब्रूमः सत्यसंधानृतावृधः विश्वाभिः पत्नीभिः सह ते नो० ॥ १९ ॥ सर्वान् दे-
वानिदं ब्रूमः सत्यसंधानृतावृधः । सर्वाभिः पत्नीभिः सह ते नो० ॥ २० ॥
भूतं ब्रूमो भूतपतिं भूतानामुत यो वशी । भूतानि सर्वा संगन्य ते नो० मुञ्चन्त्वंहसः
॥ २१ ॥ या देवीः पञ्च प्रदिशो ये देवा द्वादशर्तवः । संवत्सरस्य ये दंष्टास्ते
नः सन्तु सदा शिवाः ॥ २२ ॥ यन्मातली रथकीतममृतं वेदं भेषजम् । तदि-
न्द्रो भप्सु प्रावेशयत् तदापो दत्त भेषजम् ॥ २३ ॥ (१८)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ७ ॥ उच्छिष्टे नाम रूपं चोच्छिष्टे लोक आर्हितः । उच्छिष्टे इन्द्रश्चा-
ग्निश्च विश्वमन्तः समर्हितम् ॥ १ ॥ उच्छिष्टे द्यावापृथिवी विश्वं भूतं समर्हि-
तम् । आपः समुद्र उच्छिष्टे चन्द्रमा वात आर्हितः ॥ २ ॥ सगुच्छिष्टे असंश्रोभौ
मृत्युर्वाजः प्रजापतिः । लोक्या उच्छिष्टे आयत्ता वृश्च द्रश्वापि धीर्मयि ॥ ३ ॥
इदो दैहस्थिरो न्यो ब्रह्म विश्वमृजो दश । नाभिमिव सर्वतश्चक्रमुच्छिष्टे देवताः
भिताः ॥ ४ ॥ अक् साम यजुरुच्छिष्टे उदगीथः प्रस्तुतं स्तुतम् । हिङ्कार
उच्छिष्टे स्वरः साम्नो मेडिश्च तन्मयि ॥ ५ ॥ ऐन्द्राग्नं पावमानं महानाम्नीर्म-
हाव्रतम् । उच्छिष्टे यज्ञस्याङ्गान्यन्तर्गमं इव मातरि ॥ ६ ॥ राजसूयं वाजपेय-

मपिद्योमस्तदध्वरः । अर्काश्वमेधावुच्छिष्टे जीववर्हिर्मदिन्तमः ॥ ७ ॥ अग्न्याधेयम-
 र्वा दीक्षा कामप्ररत्नदसा सह । उत्सवा यज्ञाः सत्तापयुच्छिष्टेधि समाहिताः ॥ ८ ॥
 अग्निहोत्रं च धन्वा च वषट्कारो व्रतं तपः । दक्षिणेष्टं पूर्णं चोच्छिष्टेधि समाहि-
 ताः ॥ ९ ॥ एकरात्रो द्विरात्रः संप्रःश्रीः प्रक्रीरुवध्यः । ओतं निहितमुच्छिष्टे
 यज्ञस्याणानि विधया ॥ १० ॥ (१६) चतुरात्रः पञ्चरात्रः षड्रात्रश्चोभयः
 सह । षोडशी सप्तरात्रश्चोच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे ये यज्ञा अमृते हिताः ॥ ११ ॥ प्र-
 तीहारो निधनं विश्वजिज्ञाभिजिज्ञ यः । सान्द्रातिरात्रावुच्छिष्टे द्वादशाहोपि त-
 न्मयि ॥ १२ ॥ सनृता संनतिः घेमः स्वधोर्जामृतं सहः । उच्छिष्टे सर्वे प्रत्य-
 ष्चः कामाः कामेन तातृपुः ॥ १३ ॥ नव भूमीः समुद्रा उच्छिष्टेधि धिता दिवः ।
 आ सूर्यो भान्युच्छिष्टेहोरात्रे अपि तन्मयि ॥ १४ ॥ उपहव्यं विपुवन्तं ये च
 यज्ञा गुहा हिताः । विमेति भर्ता विश्वस्पोच्छिष्टो जनितुः पिता ॥ १५ ॥ पिता
 जनितुरुच्छिष्टोमोः पौत्रः पितामहः । स क्षियति विश्वस्येशानां वृषा भूम्यामति-
 धन्यः ॥ १६ ॥ अतं सन्यं तपो राष्ट्रं श्रमो धर्मश्च कर्म च । भूतं भविष्यदुच्छिष्टे
 वीर्यं लक्ष्मीर्वलं वलं ॥ १७ ॥ समुच्छिष्टो ज्ञा आकृतिः क्षत्रं राष्ट्रं पटुव्यः । संव-
 त्सरोधुच्छिष्टे इडा प्रेसा प्रदी दधिः ॥ १८ ॥ चतुर्दशार आप्रियश्चातुर्पास्यानि
 नीविदः । उच्छिष्टे यज्ञा होवाः पशुबन्धास्तदिष्टयः ॥ १९ ॥ अर्धमासाश्च मासा-
 श्चातवा अतुभिः सह । उच्छिष्टे योषिणीरापः स्तनयिन्नुः श्रुतिमही ॥ २० ॥
 (२०) शर्कराः मिकता अश्मान् आपधयो वीरुधम्बुला । अत्राणि विद्युतो व-
 र्षमुच्छिष्टे संश्रिता धिता ॥ २१ ॥ राज्ञिः प्राप्तिः समानिर्व्याभिर्बह एधतुः । अ-
 त्यामिरुच्छिष्टे भूतिश्चाहिता विहिता हिता ॥ २२ ॥ यच्च प्राणति प्राणेन यच्च
 पश्यति चक्षुषा उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥ २३ ॥ अचः सा-
 मानि छन्दांसि पुराणं यजुषा सह । उच्छिष्टाज्जज्ञिरे० ॥ २४ ॥ प्राणापानौ
 चक्षुः श्रोत्रमक्षितिरच क्षितिश्च या । उच्छिष्टा० ॥ २५ ॥ आनन्दा मोदाः प्र-
 मुदाभीमोदमुदश्च ये । उच्छिष्टा० ॥ २६ ॥ देवाः पितरो मनुष्या गन्धर्वाप्स-
 रसश्च ये । उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥ २७ ॥ (२१)

॥ ८ ॥ यन्मन्युर्जयामावहतु संकल्पस्य गुहादधि । क आसं जग्याः के वराः
 क उ ज्येष्ठवरो भवत् ॥ १ ॥ तर्पथैवास्तां कर्म चान्तर्महत्त्यर्णवे । त आसं जग्यास्ते
 वरा ब्रह्म ज्येष्ठवरो भवत् ॥ २ ॥ दशं साकर्मजायन्त देवा देवेभ्यः पुरा ।
 यो वै तान् विद्यात् प्रत्यक्षं स वा अच महद् वदेत् ॥ ३ ॥ प्राणापानौ चक्षुः

श्रोत्रमर्चितिश्च चितिश्च या । व्यानोदानौ वाङ् मनस्ते वा आकृतिमावहन् ॥ ४ ॥ अजाता आसन्नतवोर्धो धाता बृहस्पतिः । इन्द्राग्नी अश्विना तर्हि कं ते ज्येष्ठमुपासत ॥ ५ ॥ तपश्चैवास्तां कर्म चान्तर्महर्त्यग्रेवे । तपो ह जज्ञे कर्मणस्तत् ते ज्येष्ठमुपासत ॥ ६ ॥ येत आसीद् भूमिः पूर्वा यामन्नातय इद् विदुः । यो वै तां विद्यान्नामथा स मन्येत पुराणवित् ॥ ७ ॥ कुत इन्द्रः कुतः सोमः कुतो अशिरजायत । कुतस्त्वष्टा समभवत् कुतो धाताजायत ॥ ८ ॥ इन्द्रादिन्द्रः सोमात् सोमो अग्नेरग्निरजायत । त्वष्टा ह जज्ञे त्वष्टुर्धातुर्धाताजायत ॥ ९ ॥ ये त आसन् दश जाता देवा देवेभ्यः पुरा । पुत्रेभ्यो लोकं दत्त्वा कस्मिंस्ते लोक आसते ॥ १० ॥ (२२) यदा केशानस्थि स्नाव मांसं मज्जानमाभरत् । शरीरं कृत्वा पदवत् कं लोकमनु प्राविशत् ॥ ११ ॥ कुतः केशान् कुतः स्नाव कुतो अस्थीन्याभरत् । अङ्गा पर्वणि मज्जानं को मांसं कुत आभरत् ॥ १२ ॥ संसिचो नाम ते देवा ये सभारान्त्समभरन् । सर्वे संसिच्य मर्त्य देवाः पुरुषमाविशन् ॥ १३ ॥ ऊरू पादावष्टीवन्तौ शिरो हस्तावथो मुखम् । पृष्टीर्वर्ज्ये पार्श्वे कस्तत् समदधादधिः ॥ १४ ॥ शिरो हस्तावथो मुखं जिह्वां ग्रीवाश्च कीकसाः । त्वचा प्रावृत्य सर्वं तत् संधा समदधान्मही ॥ १५ ॥ यत्तच्छरीरमशयत् संधया संहितं महत् । येनेदमद्य रोचते को अस्मिन् वर्णमाभरत् ॥ १६ ॥ सर्वे देवा उपाशिचन् तदजानाद् बधूः सती । ईशा वशस्य या ज्ञाया सास्मिन् वर्णमाभरत् ॥ १७ ॥ यदा त्वष्टा व्यर्तयत् पिता त्वष्टुर् उत्तरः । गृहं कृत्वा मर्त्य देवाः पुरुषमाविशन् ॥ १८ ॥ स्वप्नो वै तन्द्रीर्निर्ऋतिः पाप्मानो नाम देवताः । जरा खालत्यं पालित्यं शरीरमनु प्राविशन् ॥ १९ ॥ स्तेयं दुष्कृतं वृजिनं सत्यं यज्ञो यशो बृहत् । बलं च क्षत्रमोजश्च शरीरमनु प्राविशन् ॥ २० ॥ (२३) भूतिश्च वा अभूतिश्च रातयो रातयश्च याः । क्षुधश्च सर्वास्तृष्णाश्च शरीरमनु प्राविशन् ॥ २१ ॥ निन्दाश्च वा अनिन्दाश्च यश्च हन्तेति नेति च । शरीरं श्रद्धा दक्षिणाश्रद्धा चानु प्राविशन् ॥ २२ ॥ विद्याश्च वा अविद्याश्च यश्चान्यदुपदेश्यम् । शरीरं ब्रह्म प्राविशद्विद्युः सामाथो यजुः ॥ २३ ॥ आनन्दा मोदाः प्रमुदो भीमोदमुदश्च ये । हसो नरिष्टो नृत्तानि शरीरमनु प्राविशन् ॥ २४ ॥ आलापाश्च प्रलापाश्च भीलापलपश्च ये । शरीरं सर्वे प्राविशन्नायुजः प्रयुजो युजः ॥ २५ ॥ प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रमर्चितिश्च चितिश्च या । व्यानोदानौ वाङ्मनः शरीरेण त ईयन्ते ॥ २६ ॥ आशिषश्च प्रशिषश्च संशिषौ विशिषश्च याः । चिच्चानि सर्वे संकल्पाः शरीरमनु प्राविशन् ॥ २७ ॥ आस्तेयीश्च वास्तेयीश्च त्वरणाः कृपणाश्च याः । गुह्या शुक्रा स्थूला

अपस्ता बीभस्तावसादयन् ॥ २८ ॥ अस्थि कृत्वा समिधं तदृष्टापो असा-
दयन् । रेतः कृत्वाज्यं देवाः पुरुषमाविशन् ॥ २९ ॥ या आपो याश्च देवता
या विराट् ब्रह्मणा सह । शरीरं ब्रह्म प्राविशच्छरीरेधि प्रजापतिः ॥ ३० ॥ सूर्य-
श्चक्षुर्वीर्यं प्राणं पुरुषस्य वि भोजिरे । अथास्येतरमात्मानं देवाः प्रायच्छन्मनये
॥ ३१ ॥ तस्माद् वै विद्वान् पुरुषमिदं ब्रह्मेति मन्यते । सर्वा ह्यस्मिन् देवता
गावो गोष्ठ इवासते ॥ ३२ ॥ प्रथमेन प्रमारेण त्रेधा वि ष्वहू वि गच्छति ।
अद एकेन गच्छत्यद एकेन गच्छतीहैकेन नि पवते ॥ ३३ ॥ अप्सु स्तीमासु
वृद्धासु शरीरमन्तरा हितम् । तस्मिं छ्वांघ्यन्तरा तस्माच्छ्वांघ्युच्यते ॥ ३४ ॥ (२४)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ६ ॥ ये ब्राह्मणे या इषवो धन्वनां वीर्याणि च । असीन् परशूनार्युधं चि-
त्ताकूतं च याद्रादि । सर्वं तद्वर्बुदे त्वमित्रैभ्यो दृशे कुरुदारांश्च प्र दर्शय ॥ १ ॥
उत्तिष्ठत सं नक्षत्रं मित्रा देवजना यूयम् । संदृष्टा गुप्ता वः सन्तु या नो मित्रा-
र्यवर्बुदे ॥ २ ॥ उत्तिष्ठतमा रभेयामादानसंदानाभ्याम् । अमित्राणां सेना अभि-
धत्तमर्बुदे ॥ ३ ॥ अर्बुदिर्नाम यो देव ईशानश्च न्यवर्बुदिः । याभ्यामन्तरिक्षमा-
वृतमियं च पृथिवी मही । ताम्यामिन्द्रमेदिभ्यामहं जितमन्त्रैर्मिसेनया ॥ ४ ॥ उ-
त्तिष्ठ त्वं देवजनावर्बुदे सेनया सह । भञ्जामित्राणां सेनां भोगेभिः परि वारय
॥ ५ ॥ सप्त जातान् न्यवर्बुदे उदाराणां समीक्षयन् । तभिष्टमाज्ये हुते सर्वं उत्तिष्ठ
सेनया ॥ ६ ॥ प्रतिघ्नानाश्रुमुखी कृधुरुर्णी च क्रोशतु । विकेशी पुरुषे हुते रदि-
ते अर्बुदे तव ॥ ७ ॥ संकर्षन्ती कुरुकरं मनसा पुत्रमिच्छन्ती । पतिं भ्रातरमात्स्वान्
रदिते अर्बुदे तव ॥ ८ ॥ अलिङ्गवा जाष्कमदा गृध्राः श्येनाः पतत्रिणः । ध्वाङ्क्षाः
शकुनयस्तृप्यन्त्वमित्रेषु समीक्षयन् रदिते अर्बुदे तव ॥ ९ ॥ अथो सर्वं श्वार्पदं
मक्षिका तृप्यतु क्षिभिः । पौरुषेयेधि कुर्यापे रदिते अर्बुदे तव ॥ १० ॥ (२५)
आ गृहीतं सं बृहत् प्राणापानान् न्यवर्बुदे । निवाशा घोषाः सं यन्त्वमित्रेषु समी-
क्षयन् रदिते अर्बुदे तव ॥ ११ ॥ उद् वेपथ सं विजन्तां भियामित्रान्त्सं-
सृज । उरुम्राहैर्बाहूर्विध्यामित्रान् न्यवर्बुदे ॥ १२ ॥ मुहान्त्वेषां ब्राह्मणश्चित्ताकूतं
च यद्बुदि । मैषामुच्छेपि किं चन रदिते अर्बुदे तव ॥ १३ ॥ प्रतिघ्नानाः सं धो-
षन्तूरः पदुरावाघ्नानाः । अघारिणीर्विकेश्यो रुदत्यः । पुरुषे हुते रदिते अर्बुदे
तव ॥ १४ ॥ श्वन्वतीरप्सरसो रूपका उतावर्बुदे । अन्तः पात्रेः रेरिहतीं रिशां दु-
र्विहितैषिणीम् । सर्वास्त्य अर्बुदे त्वमित्रैभ्यो दृशे कुरुदारांश्च प्र दर्शयः ॥ १५ ॥

खद्वरैधिचङ्गमां खर्विकां खर्ववासिनीम् । य उदारा अन्तर्हिता गन्धर्वाप्सरसश्च ये ।
 सर्पा इतरजना रक्षांसि ॥ १६ ॥ चतुर्दंष्ट्रांश्चयावदतः कुम्भमुष्कां असृग्मुखान् । स्व-
 भ्यसा ये चोद्भयसाः ॥ १७ ॥ उद् वैषय त्वमर्बुदेमित्राणामयः सिचः । जयांश्च जि-
 ण्णुरचमित्रां जयतामिन्द्रमेदिनी ॥ १८ ॥ प्रबलीनो मृदितः शयां इतो मित्रो न्यर्बुदे ।
 अग्निजिह्वा धूमशिखा जयन्तीर्यन्तु सेनया ॥ १९ ॥ तयावुदे प्रणुत्तानामिन्द्रो हन्तु
 बरैवरम् । अमित्राणां शचीपतिर्मीमांसा मोचि कश्चन ॥ २० ॥ (२६) उत्क-
 सन्तु हृदयान्युर्ध्वः प्राण उदीपतु । शौक्लास्यमनु वर्तताममित्रान् मोत मित्रिणः
 ॥ २१ ॥ ये च धीरा ये चाधीराः पराञ्चो वधिराश्च ये । तमसा ये च तूपा
 अयो वस्ताभिवासिनः । सर्वास्तां अर्बुदे त्वममित्रेभ्यो ह्यो कुरुद्रांश्च प्र दर्शय
 ॥ २२ ॥ अर्बुदिश्च त्रिपन्धिश्चामित्रान् नो वि विध्यताम् । यथैषामिन्द्र वृत्रहन्
 इनाम शचीपतेमित्राणां सहस्रशः ॥ २३ ॥ वनस्पतीन् वानस्पत्यानोपधीरुत
 वीरुषः । गन्धर्वाप्सरसः सर्पान् देवान् पुण्यजनान् पितॄन् । सर्वास्तां अर्बुदे
 त्वममित्रेभ्यो ह्यो कुरुद्रांश्च प्र दर्शय ॥ २४ ॥ ईशां वो मरुतो देव आदित्यो
 ब्रह्मणस्पतिः । ईशां व इन्द्रश्चाग्निश्च धाता मित्रः प्रजापतिः । ईशां व अय-
 श्चक्रुर्मित्रेषु समीक्षयन् रादिते अर्बुदे तव ॥ २५ ॥ तेषां सर्वेषामीशाना उचि-
 ष्टत सं नक्षत्रं मित्रा देवजना युयम् । इमं संप्रामं संजित्य यथालोकं वि तिष्ठ-
 ध्वम् ॥ २६ ॥ (२७)

॥ १० ॥ उत्तिष्ठत सं नक्षत्रमुदाराः केतुभिः सह । सर्पा इतरजना रक्षां-
 स्पमित्राननु धावत ॥ १ ॥ ईशां वो वेद गज्यं त्रिपन्धं अरुणैः केतुभिः सह ।
 ये अन्तरिक्षे ये दिवि पृथिव्यां ये च मानवाः । त्रिपन्धेस्ते चेतसि दुर्णामान् उपा-
 सताम् ॥ २ ॥ अयोमुखाः सूचीमुखा अयो विकङ्कतीमुखाः । कव्यादो वार्तरहस
 आ सजन्त्वमित्रान् वज्रेण त्रिपन्धिना ॥ ३ ॥ अन्तर्धेहि जातवेद आदित्य
 कुणपं बभूव । त्रिपन्धेरियं सेना सुहितास्तु मे वशी ॥ ४ ॥ उत्तिष्ठ त्वं देवजनार्बुदे
 सेनया सह । अयं तल्लिखे आहुतस्त्रिपन्धेराहुतिः प्रिया ॥ ५ ॥ शिनिपदी सं
 यतु शरव्येयं चतुष्पदी । कृत्येमित्रेभ्यो मव त्रिपन्धेः सह सेनया ॥ ६ ॥
 धूम्राक्षी सं पततु कधुकर्णी च क्रोशतु । त्रिपन्धेः सेनया जिते अरुणाः सन्तु
 केतवः ॥ ७ ॥ अवायन्तां पृथिव्यो ये वयोस्पन्तरिक्षे दिवि ये चरन्ति । आपदो
 मक्षिकाः सं रभन्ताणामादो गृध्राः कुणपे रदन्ताम् ॥ ८ ॥ यामिन्द्रेण संधां समर्षत्या
 व्रजं वा च बृहस्पते । तयाहमिन्द्रसंभया सर्वान् देवानिह ह्रुव इतो जयत मामुतः ।

॥६॥ बृहस्पतिराग्निरस ऋषयो ब्रह्मसंशिताः । असुरक्षयं बधं त्रिषन्धि दिव्याश्र-
यन् ॥ १० ॥ (२८) येनासौ गुप्त आदित्य उमाविन्द्रश्च तिष्ठतः । त्रिषन्धि देवा
अमज्जन्तौजसे च बलाय च ॥ ११ ॥ सर्वल्लोकान्तसमजयन् देवा आहुत्यानया ।
बृहस्पतिराग्निरसो वज्रं यमसिञ्चतासुरक्षयणं वधम् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिराग्नि-
रसो वज्रं यमसिञ्चतासुरक्षयणं वधम् । तेनाहममं सेनां नि लिम्पामि
बृहस्पतेमित्रान् हन्म्योजसा ॥ १३ ॥ सर्वे देवा अत्यार्यन्ति ये अभन्ति वषट्क-
तम् । इमां जुषध्वमाहुतिमितो जयन् मामुतः ॥ १४ ॥ सर्वे देवा अत्यार्यन्तु त्रि-
पन्धेराहुतिः प्रिया । संधां मेहनीं रक्षत ययामे असुरा जिताः ॥ १५ ॥ वायुरमि-
त्राणामिष्वग्राययाञ्चतु । इन्द्र एषां आहन् प्रति भनक्तु मा शक्नु प्रतिधामिषुम् ।
आदित्य एषामस्त्रं वि नाशयतु चन्द्रमा युतामर्गतस्य पन्थाम् ॥ १६ ॥ यदि मे-
युदेवपुरा ब्रह्म वर्माणि चक्षिरे । तनूपां परिपाणं कृण्वाना यदुपोचिरे सर्वं तदह-
सं कृधि ॥ १७ ॥ कव्यादानुवर्तयन् पुन्युना च पुगेहितम् । त्रिपन्धे प्रेष्टि सेनया
जयामित्रान् प्र पद्यस्व ॥ १८ ॥ त्रिपन्धे नममा त्वममित्रान् परि वारय । पूषदा-
ज्यप्रणुत्तानां मामीषां मोचि कश्चन ॥ १९ ॥ शितिपदी सं पतन्वमित्राणामयूः
मिचः । पुष्टन्वधामूः सेनां अमित्राणां न्ययुदे ॥ २० ॥ (२९) मूढा अमि-
त्रा न्यवेदे जंघपां वरंवरम् । अनया जहि सेनया ॥ २१ ॥ यध्वं कवची यथा-
कवचोऽमित्रो यथाज्मनि । ज्यापाशैः कवचपाशैरज्मनाभिहतः शयाम् ॥ २२ ॥ ये
वर्मिणो ये वर्माणो अमित्रा ये च वर्मिणः । सर्वास्तां अयुदे हतांछवानोदन्तु भू-
म्याम् ॥ २३ ॥ ये रथिनो ये अरथा असादा ये च सादिनः । सर्वानदन्तु तान्
हतान् गृध्राः शयेनाः पतत्रिणः ॥ २४ ॥ सहस्रकुण्ठा शतामामित्री सेनां समरे
वधानाम् । विविद्धा कक्रुजाकृता ॥ २५ ॥ मर्माविधं रोरुवतं सुपर्णैरदन्तु दुश्चित्तमृदितं
शयानम् । य इमां प्रतीचीमाहुतिममित्रो नो युयुत्सति ॥ २६ ॥ यां देवा अनुत्ति-
ष्ठन्ति बस्या नास्ति विराधनम् । तयेन्द्रो हन्तु वज्रहा वज्रेण त्रिषन्धिना ॥ २७ ॥ (३०)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ एकादशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ द्वादशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ सत्यं बृहदृतमुग्रं दीक्षा तपो ब्रह्म यज्ञः पृथिवीं धारयन्ति । सा
नो भूतस्य मव्यस्य पत्न्युरुं लोकं पृथिवी नः कृणोतु ॥ १ ॥ असंख्यार्धं बध्यतो
मानवानां यस्या उद्धतः प्रवतः समं बहू । नानावीर्या ओषधीर्या विभर्ति पृथिवी
नः प्रथतां राध्यतां नः ॥ २ ॥ यस्यां समुद्र उत सिन्धुरापो यस्यामन्नं कृष्टयः संव-
भूवुः । यस्यामिदं जिन्वति प्राणदेजन् सा नो भूमिः पूर्वपये दधातु ॥ ३ ॥ य-
स्याश्वत्सः प्रदिशः पृथिव्या यस्यामन्नं कृष्टयः संवभूवुः । या विभर्ति बहुधा
प्राणदेजन् सा नो भूमिर्गोष्वप्यन्नं दधातु ॥ ४ ॥ यस्यां पूर्वं पूजना विचक्रिरे
यस्यां देवा अमुरानभ्यवर्तयन् । गवामश्वानां वयमथ विष्टा भगं वर्चः पृथिवी
नो दधातु ॥ ५ ॥ विश्वंभरा वसुधानीं प्रतिष्ठा हिरण्यवज्जा जगतो निवेशनी ।
वैश्वानरं विभ्रती भूमिरग्निमिन्द्रश्चपभा द्रविण्ये नो दधातु ॥ ६ ॥ यां रक्षन्त्य-
स्वप्ना विश्वदानीं देवा भूमिं पृथिवीमप्रमादम् । सा नो मधु प्रियं दुहामयो उ-
च्चतु वर्चसा ॥ ७ ॥ याणवेधि सालिलमग्न आसीद् यां मायाभिरन्वचरन् म-
नीषिणः । यस्या हृदयं परमे व्योमन्सन्त्येनावृतममृतं पृथिव्याः । सा नो भूमि-
स्त्वपि बलं राष्ट्रे दधातुत्तमे ॥ ८ ॥ यस्यामार्षः परिचराः सयानीरहोरात्रे अ-
प्रमादं चरन्ति । सा नो भूमिर्भरिधारा पयो दुहामयो उच्चतु वर्चसा ॥ ९ ॥ या-
मृश्विनावभिमातां विष्णुर्यस्यां विचक्रमे । इन्द्रो यां चक्र आत्मनैनमित्रां श-
चीपतिः । सा नो भूमिर्वि सृजता माता पुत्राय मे पयः ॥ १० ॥ (१) गिर-
यस्ते पर्वता विमबन्तोरण्यं ते पृथिवि स्थानमस्तु । चक्षुः कृष्णां रोहिणीं विश्व-
रूपां ध्रुवां भूमिं पृथिवीमिन्द्रगुप्ताम् । अजीतोहतो अन्नोध्यष्टां पृथिवीमहम् ॥ ११ ॥
यत् ते मर्घ्यं पृथिवि यच्च नभ्यं यास्य ऊर्जस्तन्वः संवभूवुः । तामु नो घेष्मभि
नः पवस्व माता भूमिः पुत्रो अहं पृथिव्याः । पूजन्त्यः पिता स उ नः पिपर्तु
॥ १२ ॥ यस्यां वेदिं परिगृह्णन्ति भूम्यां यस्यां यज्ञं तन्वते विश्वकर्मायः ।
यस्यां मीयन्ते स्वरवः पृथिव्यामूर्ध्वाः शुक्रा आहुत्याः पुरस्तात् । सा नो भूमिर्वे-
र्धयद् वर्धमाना ॥ १३ ॥ यो नो द्वेष्ट पृथिवि यः पूतन्याद् योऽभिदास्रान्मनसा

ओ बभूवे । तं नो भूमे रन्धय पूर्वकृत्वरि ॥ १४ ॥ त्वज्जातास्त्वयि चरन्ति
 मर्त्यास्तं विमयि क्षिपदस्त्वं चतुष्पदः । तवेमे पृथिवि पञ्च मानवा येभ्यो ज्योति-
 रमृतं मर्त्येभ्य उद्यन्तस्यो रश्मिभिरातनोति ॥ १५ ॥ ता नः प्रजाः सं दुरता
 ससमग्रा वाचो मधु पृथिवि घेहि मदाय ॥ १६ ॥ विश्वस्य मातरमोषधीना ध्रुवा
 भूमि पृथिवी धर्मणा धृताम् । शिवा स्योनामनु चरेम विश्वहा ॥ १७ ॥ महत्
 सुधस्य मदती बभूविथ महान् वेग एजधुर्वेपथुष्टे । महास्त्वेन्द्रो रक्षत्यप्रमादम् । सा
 नो भूमे प्र रोचय हिरण्यस्येव मंदशि मा नो द्विजत कश्चन ॥ १८ ॥ अग्निर्भूम्या-
 मोषधीष्वग्निमापो विभ्रत्यग्निरश्मसु । अग्निरन्तः पुरुषेषु गोष्वश्वेष्वग्नयः ॥ १९ ॥
 अग्निर्दिव आ तपत्यग्नेर्देवस्योर्वन्तरिक्षम् । अग्नि मतीस इन्धते हव्यवाहं
 घृतप्रियम् ॥ २० ॥ (२) अग्निवासाः पृथिव्यमितज्जुस्त्विषीमन्तं संशितं मा
 कृणोतु ॥ २१ ॥ भूम्या देवेभ्यो ददति यज्ञं हव्यमरंकृतम् । भूम्या मनुष्या
 जीवन्ति मधयाक्षेन मर्त्याः । सा नो भूमिः प्राणमायुर्दधातु जरदष्टि मा पृथिवी
 कृणोतु ॥ २२ ॥ यस्ते गन्धः पृथिवि संवभूव यं विभ्रन्योषधयो यमार्यः । यं गन्धर्वा
 अप्सरसश्च भोजेर तेन मा सुरभि कृणु मा नो द्विजत कश्चन ॥ २३ ॥ यस्ते
 गन्धः पुष्करमाविवेश यं संजुभुः सूर्याया विवाहं । अमर्त्याः पृथिवि गन्धमग्रे
 तेन मा सुरभि कृणु मा नो द्विजत कश्चन ॥ २४ ॥ यस्ते गन्धः पुरुषेषु स्त्रीषु
 पुंसु भगो रुचिः । यो अश्वेषु वीर्येषु यो मृगेषु हस्तिषु । कन्यायां वचो यद्
 भूमे तेनास्मा अपि सं सृज मा नो द्विजत कश्चन ॥ २५ ॥ शिला भूमिरश्मा
 पांसुः सा भूमिः संघृता धृता । तस्यै हिरण्यवत्तसे पृथिव्या अकरं नमः ॥ २६ ॥
 यस्या वृक्षा वानस्पत्या ध्रुवास्तिष्ठन्ति विश्वहा । पृथिवी विश्वधापसं धृतामध्या-
 वदाममि ॥ २७ ॥ उदीराणा उतासीनास्तिष्ठन्तः प्रक्रामन्तः । पद्भ्यां दक्षिणम-
 व्याभ्यां मा व्यथिष्महि भूम्याम् ॥ २८ ॥ तिमृग्वरीं पृथिवीमा वदामि क्षमां भूमि
 अक्षणा वावृथानाम् । ऊर्जे पुष्टं विभ्रतीमग्नभागं घृतं त्वाभि नि षोदेम भूमे
 ॥ २९ ॥ शुद्धा न आपस्तन्वं चरन्तु यो नः सेदुरप्रिये तं नि दध्मः । एवित्रैश्च
 पृथिवि मोत पुनामि ॥ ३० ॥ (३) यास्ते प्राचीः प्रदिशो या उदीचीर्यास्ते
 भूमे अधराद् याश्च पश्चात् । स्योनास्ता मग्नं चरते भवन्तु मा नि पतं भूवने
 शिभ्रियाणः ॥ ३१ ॥ मा नः पश्चान्मा पुरस्ताद्भुदिष्टा मोत्तराधरादुत । स्वस्ति
 भूमे नो मव मा विदन् परिपन्थिनो वरीयो यावया वधम् ॥ ३२ ॥ यावत् तेभि
 विपश्यामि भूमे सूर्येण मेदिना । तावन्मे बभुर्मा मेष्टोत्तरामुत्तरं समां ॥ ३३ ॥
 यक्ष्यानिः पुर्वावत् दक्षिणं मूक्यमभि भूमे पाशम् । उद्यानास्त्वा प्रतीची वत्

पुष्टीभिरधिरोमहे । मा हिंसीस्तत्र नो भूमे सर्वस्य प्रतिशीवरि ॥ ३४ ॥ यत् ते
 भूमे विखनानि क्षिप्रं तदपि रोहतु । मा ते मर्षं विमृश्वरि मा ते हृदयमर्षिपक्ष
 ॥ ३५ ॥ प्रीष्मस्ते भूमे वर्षाणि शरद्धेमन्तः शिशिरो वसन्तः । ऋतवस्ते वि-
 हिता हायनीरहोरात्रे पृथिवि नो दुहाताम् ॥ ३६ ॥ वार्षं स्रपं विजमाना विमृ-
 श्वरी यस्यामार्सन्नयो ये अप्सवन्तः । परा दस्युन् ददती देवपीयूनिन्द्रं वृणाना
 पृथिवी न वृत्रम् । शुक्राय दधे वृषमाय वृष्यो ॥ ३७ ॥ यस्यां सदोहविर्धने
 यूषो यस्यां निमीयते । ब्रह्माणो यस्यामर्चस्तृग्भिः साम्ना यजुर्विदः । युज्यन्ते
 यस्यामृत्विजः सोममिन्द्राय पातवे ॥ ३८ ॥ यस्यां पूर्वं भूतकृत अर्पयो गा उदा-
 नुचुः । सप्त सन्त्रेण वेधसो यज्ञेन तपसा सह ॥ ३९ ॥ सा नो भूमिरा दिशतु
 यद्वनं कामयामहे । भगो अनुप्रयुङ्क्षामिन्द्र एतु पुरोगवः ॥ ४० ॥ (४) यस्यां
 गायन्ति नृत्यन्ति भूम्यां मर्त्या व्यैलषाः । युज्यन्ते यस्यामाकन्दो यस्यां वदति
 दुन्दुभिः । सा नो भूमिः प्र एदतां सपत्नानसपत्नं मा पृथिवी कृणोतु ॥ ४१ ॥
 यस्यामक्षं व्रीहियवौ यस्या इमाः पञ्च कृष्टयः । भूम्यै पञ्जन्यपन्थ्यै नमोस्तु वर्षमे-
 दसे ॥ ४२ ॥ यस्याः पुरो देवकृताः चेत्रे यस्यां विकुर्वते । प्रजापतिः पृथिवीं
 विश्वगर्भामाशांमाशां स्यां नः कृणोतु ॥ ४३ ॥ निधिं विभ्रती बहुधा गुहा वसुं
 मणिं हिरण्यं पृथिवी ददातु मे । वसुति नो वसुदा रासमाना देवी दधातु सुम-
 नस्यमाना ॥ ४४ ॥ जलं विभ्रती बहुधा विवाचसं नानाधर्माणं पृथिवी यथोक्त-
 सम । सहस्रं धारा द्रविणस्य मे दुहा ध्रुवं धेनुरनपस्फुरन्ती ॥ ४५ ॥ यस्तं
 स्रपो वृश्चिकस्तृष्टदंश्मा हेमन्तजन्धो भूमलां गुहा शयं । किमिजिन्वत् पृथिवि
 यद्यदेजति शश्वपि तन्नः सर्पन्मोषं सृपद यच्छिवं तेन नो मृद ॥ ४६ ॥ ये ते पन्थानो
 बहवो जनारयना रयस्य वर्तमानसश्च यातवे । यैः संचरन्त्युभयं भद्रपापास्तं पन्था-
 नं जयेमानमिप्रमतस्करं यच्छिवं तेन नो मृद ॥ ४७ ॥ मन्वं विभ्रती गुरुभृद् भद्रपाप-
 स्यं निधनं तितिष्ठुः । वराहेण पृथिवी संविद्राना संकुराय वि जिहीते मृगाय
 ॥ ४८ ॥ ये त आरण्याः पशवो मृगा वने हिताः सिंहा व्याघ्राः पुरुपादशर-
 न्ति । उलं वृकं पृथिवि दुच्छुनामित ऋषीकां रक्षो अप वाधयास्मत् ॥ ४९ ॥ ये गन्धर्वा
 अप्सरसा ये चारायाः किपीदिनः । पिष्टान्सर्वा रक्षोसि नानस्मद् भूमे यावय
 ॥ ५० ॥ (५) यां हिपादः पक्षिणः संपतन्ति वंसाः सुपर्णाः शकुना वयांसि ।
 यस्यां वातो मानरिज्वयते रजांसि कृण्वंश्च्यवावयैरच वृषान् । वातस्य प्रवामुप-
 वामनु वात्यर्चिः ॥ ५१ ॥ यस्यां कृष्णमरुतं च संहिते अहोरात्रे विहिते भूम्या-
 मर्षि । वर्षेण भूमिः पृथिवी वृतावृता सा नो दधातु भद्रया शिषे धामनिवा-

मनि ॥ ५२ ॥ यौश्च मे इदं पृथिवी चान्तरिक्षं च मे व्यचः । अग्निः सूर्य
 आपो मेघां विज्वे देवाश्च सं ददुः ॥ ५३ ॥ अहमस्मि सहमान उत्तरो नाम भू-
 म्याम् । अभीषादस्मि विश्वापाडाशामाशां विपासहिः ॥ ५४ ॥ अदो यद देवि
 प्रथमाना पुरस्ताद् देवरूपा व्यसर्पा महित्वम् । आ त्वां सुभूतमविशत् तदानी-
 मकल्पयथाः प्रदिशश्चतस्रः ॥ ५५ ॥ ये आमा यदरण्यं याः सभा अधि भूम्याम् ।
 ये संप्रामाः समितयस्तेषु चारु वदेम ते ॥ ५६ ॥ अश्व इव रजो दधुवे वि-
 तान् जनान य आक्षिपन् पृथिवीं यादजायत । मन्द्राग्रन्वरी भुवनस्य गोपा व-
 नस्पतीनां गृभिरोपधीनाम् ॥ ५७ ॥ यद वदामि मधुमन् तद वदामि यदीक्षे तद
 वनन्ति मा । त्विर्षामानस्मि जतिमानवान्यान् हन्मि दोधतः ॥ ५८ ॥ शन्ति-
 वा सुरभिः स्योना कीलालोधिनी पर्यस्वती । भूमिरधि ब्रवीतु मे पृथिवी पर्यसा
 सह ॥ ५९ ॥ यामन्वच्छ्रविषा विश्वकर्षेन्तर्गणे रजसि प्रविष्टाम् । भुजिष्यं-
 पात्रं निहितं गुहा यदाविमोर्गे अभवन्मातृमद्भ्यः ॥ ६० ॥ त्वमस्यावपनी
 जनानामदितिः कामदुघा पप्रथाना । यत् न कुनं तत् न आ पूरयति प्रजापतिः
 प्रथमजा श्रुतस्य ॥ ६१ ॥ उपस्थास्ते अनमीवा अयन्मा अम्मभ्यं सन्तु पृथिवि
 प्रसृताः । दीर्घं न आयुः प्रतिबुध्यमाना वयं तुभ्यं बलिहृतः स्याम ॥ ६२ ॥
 भूम मातर्नि धीहि मा भद्रया सुप्रतिष्ठितम् । संविदाना दिवा कवे श्रियां मा
 भेहि भूम्याम् ॥ ६३ ॥ (६)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ २ ॥ नहमा गेहं न ते अत्र लोक इदं सीसं भागधेयं त एहि । यो गोषु
 यक्ष्मः पुरुषेषु यक्ष्मस्तेन त्वं साकमधराह परेहि ॥ १ ॥ अग्रशंसदुः शमाभ्यां
 करेणानुकरेण च । यक्ष्मं च सर्वं तेनेतो मृत्युं च निरजामसि ॥ २ ॥ निरितो
 मृत्युं निर्धेति निरगतिमजामसि । यो नो वेष्टि तमद्वयने अक्रव्याद यष्टु वि-
 ष्मस्तमृ ते प्र सुवामसि ॥ ३ ॥ यद्यग्निः क्रव्याद यदि वा व्याघ्र इमं गोष्ठं
 प्रविशेशान्योकाः । तं मापाज्यं कुन्वा प्र हिणोमि दूरं स गच्छत्वप्सुपदोऽप्यग्नीन्
 ॥ ४ ॥ यत् त्वा क्रुद्धाः प्रचकुर्वन्पुनः पुरुषं मृतं । सुकल्पमग्ने तत् त्वया पुन-
 स्त्वेदीपयामसि ॥ ५ ॥ पुनस्त्वादिन्या रुद्रा वसवः पुनर्ब्रह्मा वसुनीतिरग्ने ।
 पुनस्त्वा ब्रह्मणस्पतिराधादि दीर्घायुन्वायं शतशारदाय ॥ ६ ॥ यो अग्निः क्र-
 व्यात् प्रविशेश नो गृहमिमं पश्यन्नितरं जातवेदसम् । तं हारामि पितृयज्ञाय दूरं स

घर्ममिन्धां परमे सधस्थे ॥ ७ ॥ ऋव्यादमग्निं प्र हिणोमि दूरं यमराज्ञो गच्छतु
 रिप्रवाहः । इहायमितरो जातवेदा देवो देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन् ॥ ८ ॥ ऋव्याद-
 मग्निमिपितो हरामि जनान् दृहन्तं वज्रेण मृत्युम् । नि त शास्मि गार्हपत्येन
 विद्वान् पितॄणां लोकेषि भागो अस्तु ॥ ९ ॥ ऋव्यादमग्निं शशमानमुक्थ्यं । प्र
 हिणोमि पृथिभिः पितृयाणैः । मा देवयानैः पुनरा गा अत्रैवधि पितॄषु जागृहित्वम्
 ॥ १० ॥ (७) समिन्धते संकसुके स्वस्तये शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः ।
 जहाति रिप्रमत्येन एति समिद्धो अग्निः सुपुनो पुनानि ॥ ११ ॥ देवो अग्निः
 संकसुको दिवस्पृष्ठान्यारुहत् । मृच्यमानो निरेणसोमोगम्मां अशस्त्याः ॥ १२ ॥
 अस्मिन् वयं संकसुके अग्नौ रिप्राग्निं मृज्महे । अभूम यज्ञियाः शुद्धाः प्र ण आ-
 यूषि तारिपत् ॥ १३ ॥ संकसुको विकसुको निष्कथो यच्च निम्बः । ते ते यत्नं
 सवेदसो दुराद् दर्मनीनशन् ॥ १४ ॥ यो नो अश्वेषु यग्नेषु यो नो गोष्वजा-
 विषु । ऋव्यादं निर्णुदाममि यो अग्निर्जीवितयोपनः ॥ १५ ॥ अन्येभ्यस्त्वा पुरु-
 षेभ्यो गोभ्यो अश्वेभ्यस्त्वा । निः ऋव्यादं नुदाममि यो अग्निर्जीवितयोपनः
 ॥ १६ ॥ यस्मिन् देवा अमृजन् यस्मिन् मनुष्या उव । तस्मिन् घृतस्तावो मृष्टा
 त्वमग्ने दिवै रुह ॥ १७ ॥ समिद्धो अग्न आदुत स नो पाभ्यपक्रमीः । अत्रैव दीदिहि
 द्यवि ज्योक् च सूर्य इशे ॥ १८ ॥ सीमे मृद्वे नडे मृद्वमग्नौ संकसुके च यत् ।
 अथो अव्यां रामायौ शीर्षक्रिमुपवर्हणे ॥ १९ ॥ सीमे मर्ते मादयित्वा शीर्षि-
 क्रिमुपवर्हणे । अव्यामसिक्क्यां मृष्टा शुद्धा भवन् यज्ञियाः ॥ २० ॥ (८) परं मन्यो
 अनु परं हि पन्थां यस्तं एष इतरो देवयानान् । चतुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमिहेम वीरा
 बहवो भवन्तु ॥ २१ ॥ इमे जीवा पि मृतैराववृत्रक्षमृद भद्रा देवहृतिर्नो अद्य ।
 प्राञ्चो अगाम नृतये हसाय सुवीरागो विदथमा वंदेम ॥ २२ ॥ इमं जीवेभ्यः
 परिधिं दधामि तेषां नु गादपरो अर्थमेतम् । शनं जीवन्तः शरदः पुरुचीस्तिरो
 मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥ २३ ॥ आ रोहतायुज्जरसं वृणाना अनुपूर्वं यतमाना
 यति स्थ । तान् वस्त्वष्टा सृजनिमा सजोषाः सर्वमायुनेयतु जीवनाय ॥ २४ ॥
 यथाहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथैव ऋतुभियन्ति साकम् । यथा न पूर्वमपरो जहा-
 त्येवा धातरायुषि कल्पयेषाम् ॥ २५ ॥ अश्मन्वती गीयते मं रभध्वं वीरयध्वं प्र
 तरता सखायः । अत्रा जहात ये अमन दुग्वा अनमीवानुत्तरेणाभि वाजान् ॥ २६ ॥
 उत्तिष्ठता प्र तरता सखायोऽश्मन्वती नदी स्यन्दत इयम् । अत्रा जहात ये अस-
 अशिवाः शिवान्त्स्योनानुत्तरेणाभि वाचान् ॥ २७ ॥ वृश्चदेवीं वर्चस आ रभध्वं
 शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः । अतिक्रामन्तो दुरिता पदानि शनं हिमाः सर्व-

वीरा मदेम ॥ २८ ॥ उद्दीचीनैः पथिभिर्वायुमद्भिरतिक्रामन्तोवगन् परेभिः ।
 भिः सप्त कृत्व अथैयः परेता मृत्युं प्रत्योहन् पदयोपनेन ॥ २९ ॥ मृत्योः पदं
 योपयन्त एत द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः । आसीना मृत्युं नुदता सधस्थे जीवा-
 सो विदधमा वदेम ॥ ३० ॥ (६) इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराजनेन सर्पि-
 षा सं स्पृशन्ताम् । अनश्रवो अनमीवाः सुरन्ना आ रोहन्तु जनयो योनिम-
 ग्रै ॥ ३१ ॥ व्याकरोमि हविषाहमेतो तौ ब्रह्मणा व्यहं कल्पयामि । स्वधां
 पितृभ्यो अजरां कृणोमि दीर्घेणायुषा समिमान्मृजामि ॥ ३२ ॥ यो अग्निः
 पितरो हृस्वन्तराविवेशामृतो मर्त्येषु । मय्यहं तं परि गृह्णामि देवं मा सो
 अस्मान् द्विच्छत मा वयं तम् ॥ ३३ ॥ अयावृत्त्य गार्हपत्यात् कव्यादा प्रेतं दक्षि-
 णा । प्रियं पितृभ्य आत्मने ब्रह्मभ्यः कृणुता प्रियम् ॥ ३४ ॥ द्विभागधनमा-
 दाय प्र विणान्यवन्त्या । अग्निः पुत्रस्य ज्येष्ठस्य यः कव्यादनिराहितः ॥ ३५ ॥
 यन् कृपते यद वनुते यच्च वस्नेने विन्दते । सर्वं मर्त्यस्य तच्चास्ति कव्याच्चेदनि-
 राहितः ॥ ३६ ॥ अयत्रियो हनवंचो भवति ननेन हविरत्तवे । छिनत्ति कव्या गो-
 र्धनाद् यं कव्यादनुवर्त्तते ॥ ३७ ॥ मुदुर्गृह्यः प्र वदत्याति मर्त्यो नीत्य । कव्याद्
 यानग्निरन्तिकादनुविष्टान् वितावति ॥ ३८ ॥ ग्राह्या गृहाः सं सृज्यन्ते स्त्रिया
 यन्म्रियते पतिः । ब्रह्मैव विद्वानेष्यो यः कव्यादं निगदधत् ॥ ३९ ॥ यद् रिप्रं
 शर्मलं चकृम यच्च दुष्कृतम् । आपो मा तस्माच्छुम्भन्त्वग्नेः संकमुकाश्च यत् ॥ ४० ॥
 (१०) ॥ ता अथरादुदीचीराववृत्रन् प्रजान्तीः पथिभिर्देवयानैः । पर्वतस्य वृष-
 भस्याधि पुष्टे नवाश्ररन्ति सरितः पुराणीः ॥ ४१ ॥ अग्नें अकव्याग्निः कव्यादं
 नुदा देवयजनं वह ॥ ४२ ॥ इमं कव्यादा दिवेशाय कव्यादमन्वगात् । व्याघ्रौ
 कुन्वा नातानं तं हगमि शिवाग्रम् ॥ ४३ ॥ अन्तर्धिदेवानां परिधिर्मेनुष्याणाम-
 ग्निर्गार्हपत्य उभयानन्तरा श्रितः ॥ ४४ ॥ जीवानामायुः प्र तिर् त्वमग्ने पितृ-
 णां लोकमपि गच्छन्तु ये मृताः । सुगार्हपत्यो वितपश्रतिमुषामुषां श्रेयसीं धे-
 ह्यस्मै ॥ ४५ ॥ सर्वानग्ने सहमानः सुपत्नानेषामूर्जं गयिमस्मासु धेहि ॥ ४६ ॥
 इमन्निष्टं वन्दि प्रप्रिमन्वारभध्वं स वो निर्वचद दुरितादवधात् । तेनार्प हत शर्हमा-
 पतन्तं तेन रुद्रस्य परि पातास्ताम् ॥ ४७ ॥ अनद्वाहं प्लवमन्वारभध्वं स वो
 निर्वचद दुरितादवधात् । आ रोहत सवितुर्नविमेतां षडभिरुर्वीधिरमतिं तरेम ॥ ४८ ॥
 अहोरात्रे अन्धैपि विभन्तु स्तेभ्यस्तिष्ठन् प्रतरणः सुवीरः । अनातुरान्मुमनसस्त-
 ल्य विभज्ज्योगेव नः पुरुषगन्धिरेधि ॥ ४९ ॥ तं देवेभ्य आ वृश्न्ते पापं जी-
 वन्ति सर्वदा । कव्याद् यानग्निरन्तिकादश्च इवानुवर्त्तते नडम् ॥ ५० ॥ (११) ॥

ये श्रद्धा धनकाम्या कव्यादा मासते । ते वा अन्येषां कुम्भीं पर्यादधति सर्व-
दा ॥ ५१ ॥ प्रेवं पिपतिषति मनसा मुहुरा वर्तते पुनः । कव्याद् यानग्निरन्तिका-
दनुविहान् वितावति ॥ ५२ ॥ अविः कृष्णा भागधेयं पशूनां सीसं कव्यादपि
चन्द्रं त आहुः । माषाः पिष्टा भागधेयं ते हव्यमरणयान्या गह्वरं सचस्व ॥ ५३ ॥
इषीकां जरतीमिष्टा तिल्विपञ्जं दण्डनं नहम् । तमिन्द्र इध्मं कृत्वा यमस्याग्निं
निरादधौ ॥ ५४ ॥ प्रत्यश्चर्मकं प्रत्यर्पयित्वा प्रविहान् पन्थां वि ह्याविवेश । प-
रामीषामस्त्रेन दिदेश दीर्घेणायुषा समिमान्सृजामि ॥ ५५ ॥ (१९)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ३ ॥ पुमान् पुंसोधिं तिष्ठ चर्महि तत्र क्यस्व यत्तमा प्रिया ते । यार्वन्ता-
ध्वने प्रथमं समेयथुस्तद् वां वयो यमराज्ये समानम् ॥ १ ॥ तावद् वां चक्षुस्तर्ति
धीर्याणि तावत् तेजस्ततिथा वार्जिनानि । अग्निः शरीरं सचते यदधोधा पक्कान्मि-
थुना सं भवाथः ॥ २ ॥ समस्मिन्लोके समु देवयाने सं स्मां समेतं यमराज्येषु ।
पुतो पवित्रैरुप तद्धयेथां यद्द रेतो अर्धि वां संवभूव ॥ ३ ॥ आपस्पुत्रासो अमि
सं विशध्वमिमं जीवं जीवधन्याः समेत्य । तामां भजध्वममृतं यमाहुर्यमोदनं पचति
वां जनित्री ॥ ४ ॥ यं वां पिता पचति यं च माता रिप्रास्मिमुक्तं शर्मलाच्च वाचः ।
स ओदनः शतधारः स्वर्ग उभे व्याप नभसी महित्वा ॥ ५ ॥ उभे नभसी उम-
यांश्च लोकान् ये यज्वनामभिजिताः स्मर्गाः । तेषां ज्योतिष्मान् मधुमान् यो
अग्ने तस्मिन् पुत्रैर्जरमि सं श्रयेथाम् ॥ ६ ॥ प्राचीप्राचीं प्रदिशमा रभेथामेतं
ह्योकं अर्धधानाः सचन्ते । एद् वां पक्कं परिविष्टमशौ तस्य गुप्तये दंपती सं श्रये-
थाम् ॥ ७ ॥ दक्षिणां दिशमभि नरुमाणौ पर्यावर्तेथापि पात्रमेतत् । तस्मिन्
वां यमः पितृभिः संविदानः पक्काय शर्म बहुलं नि यच्छात् ॥ ८ ॥ प्रतीचीं दि-
शामियमिद वरं यस्यां सोमो अधिपा मृडिता च । तस्यां श्रयेथां मुकृतः सचे-
थामधा पक्कान्मिथुना सं भवाथः ॥ ९ ॥ उत्तरं गच्छं प्रजयोऽरावेद् दिशामुदीची
कृणवन्नो अग्रम् । पाङ्क्तं छन्दः पुरुषो बभूव विश्वैर्विश्वारक्तः सह सं भवेम ॥ १० ॥
(११) ध्रुवेयं विराणनमो अस्त्वस्य शिवा पुत्रेभ्य उत मद्यमस्तु । सा नो दध्य-
दिते विश्ववार इयं इव गोपा अमि रक्ष पक्कम् ॥ ११ ॥ पितेव पुत्रानमि सं
स्वजस्व नः शिवा नो वाता इह वान्त भूमौ । यमोदनं पचतो देवते इह तं नस्तप
उत सत्यं च वेत्तु ॥ १२ ॥ यद्यत् कृष्णः शकुन एह गत्वा त्सरन् विषक्तं विलं
आससाद् । यका दास्यार्द्रहस्ता समङ्ग उलूखलं मुसलं शुम्भतापः ॥ १३ ॥ अयं

ग्रावा पृथुबुध्नो वयोधाः पूतः पवित्रैरप हन्तु रक्षः । आ रौह चर्म महि शर्म यच्छ मा
 दंपती पौत्रमघं नि गाताम् ॥ १४ ॥ वनस्पतिः सह देवेन आगन् रक्षः पिशाचां
 अपवाधमानः । स उच्छ्रयातै प्र वदाति वाचं तेन लोकां अभि सर्वान् जयेम
 ॥ १५ ॥ सप्त मेधान् पशवः पर्यगृह्णन् य एषां ज्योतिष्मां उत यश्चकशी । अय-
 सिंशद् देवतास्तान्संचन्ते स नः स्वर्गमभि नैष लोकम् ॥ १६ ॥ स्वर्गं लोकम-
 भि नो नयामि सं जायया सह पुत्रैः स्याम । गृह्णामि हस्तमनु मैत्वत्र मा नस्तारी-
 मिर्धृतिर्मा अरातिः ॥ १७ ॥ ग्राहिं पाप्मानमति तां अयाम तपो व्यस्य प्र वदा-
 सि बल्लु । वानस्पत्य उद्यतो मा जिहिंसीमी तण्डुलं वि शरीर्देवयन्तम् ॥ १८ ॥
 विश्वव्यचा घृतपृष्ठो भविष्यन्सयोनिलोकमुप बाह्यतम् । वर्षवृद्धमुप यच्छ शूर्पं
 तपं पलावानप तद् विनक्तु ॥ १९ ॥ त्रयो लोकाः संमिता ब्राह्मणेन द्यौरेवासौ
 पृथिव्यन्तरिक्षम् । अंशून् गृभीत्वान्वारभेथामा प्यायन्तां पुनरा यन्तु शूर्पम्
 ॥ २० ॥ (१४) पृथग्रूपाणि बहुधा पशुनामेकरूपो भवसि सं समृद्धया । एतां
 त्वचं लोहिनीं तां नुदस्व ग्रावा शुम्भाति मलग इव वस्त्रा ॥ २१ ॥ पृथिवीं त्वा
 पृथिव्यामा वेशयामि तनूः समानी विकृता त एषा । यद्यद् द्युत्तं लिखितमर्पणेन
 तेन मा सुस्रोत्रद्वयापि तद् वपामि ॥ २२ ॥ जनित्रीव मतिं हयांसि सुनुं सं त्वा
 दधामि पृथिवीं पृथिव्या । उखा कुम्भी वेद्यां मा व्यधिष्टा यज्ञायुधराज्येनातिषक्ता
 ॥ २३ ॥ अग्निः पचन् रक्षतु त्वा पुरस्तादिन्द्रो रक्षतु दक्षिणतो मरुत्वान् । व-
 रुणस्त्वा दंहाद्वरुणो मतीच्या उत्तरान् त्वा सोमः सं ददातै ॥ २४ ॥ पूता पवित्रैः
 पवन्ते अभ्राद् दिवं च यन्ति पृथिवीं च लोकान् । ता जीवला जीवधन्याः प्रतिष्ठाः पात्र
 आसिक्ताः पर्यग्निरिन्धाम् ॥ २५ ॥ आ यन्ति दिवः पृथिवीं संचन्ते भूम्याः संचन्ते
 अध्यन्तरिक्षम् । शुद्धाः सतीस्ता उ शुम्भन्त एव ता नः स्वर्गमभि लोकं नयन्तु ॥ २६ ॥
 उतेव मन्वीरुत संमितास उत शुक्राः शुचयश्चामृतासः । ता ओदन् दंपतिभ्यः
 प्रशिष्टा आपः शिचन्तीः पचता सुनाथाः ॥ २७ ॥ संख्याता स्तोकाः पृथिवीं
 संचन्ते प्राणापानैः समिता ओषधीभिः । असंख्याता आप्यमानाः सुवर्णाः
 सर्व व्यापुः शुचयः शुचित्वम् ॥ २८ ॥ उद्योधन्त्यभि वल्यन्ति तप्ताः फेनमस्य-
 ग्नि बहुलाश्च बिन्दन् । योषेव दृष्टा पतिमृत्विगार्यैस्तण्डुलैर्भवता समापः
 ॥ २९ ॥ उत्थापयुः सीदतो बुध्न एनानज्जिरात्मानमभि सं स्पृशन्ताम् । अमा-
 सि पात्रैरुदकं यदेतन्मितास्तण्डुलाः प्रदिशो यदीमाः ॥ ३० ॥ (१५) प्र यच्छ
 पशुं त्वरया हरौषमहिंसन्त ओषधीर्दान्तु पर्वन् । यासां सोमः परि राज्यं ब-
 भूवामन्युता नो वीरुधौ भवन्तु ॥ ३१ ॥ नव बहिरोदनाय स्तुषीत प्रियं हृद-

अक्षुषो बल्युगतु । तस्मिन् देवाः सह देवीर्विशन्ति यमं प्राश्नन् वृतुभिर्निषद्य ॥ ३२ ॥
 वनेस्पते स्तीर्यमा सीद बर्हिर्ग्न्येष्टोमैः संमितो देवताभिः । त्वष्ट्रेव रूपं सुकृतं
 स्वधित्यैना एहाः परि पात्रे ददृशाम् ॥ ३३ ॥ पृथ्यां शरत्सु निधिषा अभी-
 च्छात् स्वः पक्वेनाभ्यश्नवातै । उपैनं जीवान् पितरश्च पुत्रा एतं स्वर्गं गमया-
 न्तमग्नेः ॥ ३४ ॥ धृता ध्रियस्व धरुणे पृथिव्या अच्युतं त्वा देवताश्च यावन्तु ।
 तं त्वा दंषती जीवन्तौ जीवपुत्रावुद् वासयातः पर्यग्निधानात् ॥ ३५ ॥ सर्वा-
 न्त्समागा अभिजित्य लोकान् यावन्तः कामाः समतीतपस्तान् । वि गाहेथामा-
 पवनं च दर्विरेकस्मिन् पात्रे अयुद्धैरेनम् ॥ ३६ ॥ उप स्तृणीहि प्रथये पुरस्ताद्
 घृतेन पात्रमभि धारयैतत् । वाश्रेवोसा तरुणं स्तनस्युमिमं देवासो अभिद्विदृक्कृणोत
 ॥ ३७ ॥ उपास्तरिरकरा लोकमेतमरुः प्रथतामसमः स्वर्गः । तस्मिं लयानै महिषः
 सुपर्णो देवा एनं देवताभ्यः प्र यच्छान् ॥ ३८ ॥ यद्यज्जाया पचति त्वत्
 परःपरः पतिर्वा जाये त्वत् तिरः । स तत् सृजेथा सह वां तदस्तु संपादयन्तौ
 सह लोकमेकम् ॥ ३९ ॥ यावन्तो अस्याः पृथिवीं सचन्ते अस्मत् पुत्राः परि ये
 सैवभूवुः । सर्वास्तां उप पात्रे ह्वयेथां नामिं जानानाः शिशवः समायान् ॥ ४० ॥
 (१६) वसोर्या धारा मधुना प्रपीना घृतेन मिश्रा अमृतस्य नाभयः । सर्वास्ता
 अव रुन्धे स्वर्गः पृथ्यां शरत्सु निधिषा अभीच्छात् ॥ ४१ ॥ निधि निधिषा
 अभ्येनमिच्छादनीश्वरा अभितः सन्तु येन्ये । अस्मानिदेतां निर्हितः स्वर्गस्त्रि-
 भिः काण्डैस्त्रीन्स्वर्गानिरुक्तत् ॥ ४२ ॥ अग्नी रक्षस्तपनु यद् विदेवं कव्यात् पि-
 शाच इह मा प्र पास्त । नुदाम एनमप रुध्मो अस्मदादित्या एनमज्जिरसः सच-
 न्ताम् ॥ ४३ ॥ अदिन्येभ्यो अङ्गिरोभ्यो मध्विदं घृतेन मिश्रं प्रति वेदयामि ।
 शुद्धहस्तौ ब्राह्मणस्यानिहत्येनं स्वर्गं सुकृतावपीतम् ॥ ४४ ॥ इदं प्रापमुत्तमं
 काण्डमस्य यस्माल्लोकान् परमेष्ठी समाप । आ मिञ्च सर्पिर्वृतवन् समहृध्येष
 भागो अज्जिरसो नो अत्र ॥ ४५ ॥ सत्याय च तपमे देवताभ्यो निधि शेवधि
 परि दद्य एतम् । मा नो घृतेन गान्मा समित्यां मा स्मान्यस्मा उत्सृजता पुग मत्
 ॥ ४६ ॥ अहं पचाम्यहं देदापि ममेदु कर्मन् करुणोधि जाया । कामागो लोको
 अजनिष्ट पुत्राञ्चरभथां वय उत्तरावत् ॥ ४७ ॥ न किल्बिषमत्र नाधारो अस्ति
 न यन्मित्रः समममान एति । अनूनं पात्रं निर्हितं न एतत् पक्कारं पक्कः पु-
 नरा विशाति ॥ ४८ ॥ प्रियं प्रियाणां कृण्वाम तमाते यन्तु यतमे द्विपन्ति ।
 धेनुरनद्वान् वयोवय आयदेव पौरुषेयमप मृत्युं नदन्तु ॥ ४९ ॥ समग्नयो विदुरन्यो
 अन्यं य ओषधीः सचन्ते यश्च सिन्धून् । यावन्तो देवा दिव्यास्तपन्ति हिरण्यं

ज्योतिः पचतो बभूव ॥ ५० ॥ (१७) एषा त्वचां पुरुषे सं बभूवानग्नाः सर्वे प-
शवो ये अन्ये । अत्रेणात्मानं परिं धापयाधोमोतं वासो मुखमोदनस्य ॥ ५१ ॥
यद्वक्षेपु वदा यत् समित्यां यद्वा वदा अनृतं वित्तकाम्या । समानं त-
न्तुमभि संवसानौ तस्मिन्त्सर्वं शर्मलं सादयाथः ॥ ५२ ॥ वर्षं वनुष्वपि
गच्छ देवास्त्वचो धूमं पर्युत्पातयासि । विश्वव्यचा घृतपृष्ठो भविष्यन्त्सयो-
निर्लोकमुप याह्येतम् ॥ ५३ ॥ तन्वं स्वर्गो बहुधा वि चक्रे यथा त्रिद आत्मन-
न्यवर्णाम् । अपाजित् कृष्णां रुशतीं पुनानो या लोहिनी तां ते अग्नौ जुहोमि
॥ ५४ ॥ प्राच्यै न्वा दिशेऽग्नयेधिपतयेसिताय रक्षित्र आदित्यायेषुमते । एतं
परिं दद्वस्तं नो गोपायतास्माकर्मताः । दिष्टं नो अत्र जरसे नि नैषज्जरा मृत्य-
वे परिं णो ददात्वथ पक्केन सह सं भवेम ॥ ५५ ॥ दक्षिणायै त्वा दिश इन्द्रा-
याधिपतये तिरश्चिराजये रक्षित्रे यमायेषुमते । एतं० । ० ॥ ५६ ॥ प्रतीच्यै त्वा दिशे
वरुणायधिपतये पृदाकवे रक्षित्रेऽत्रायेषुमते । एतं० । ० ॥ ५७ ॥ उदीच्यै त्वा
दिशे सोमायाधिपतये मज्जाय रक्षित्रेशन्या इषुमत्यै । एतं० । ० ॥ ५८ ॥ ध्रुवा-
यै त्वा दिशे विष्णवेधिपतये कन्मापघ्नीवाय रक्षित्र ओषधीभ्य इषुमतीभ्यः । एतं०
। ० ॥ ५९ ॥ ऊर्ध्वायै न्वा दिशे बृहस्पतयेधिपतये श्वित्राय रक्षित्रे वर्षायेषुमते ।
एतं परिं दद्वस्तं नो गोपायतास्माकर्मताः । दिष्टं नो अत्र जरसे नि नैषज्जरा
मृत्यवे परिं णो ददात्वथ पक्केन सह सं भवेम ॥ ६० ॥ (१८)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ४ ॥ ददामीत्येव ब्रूयादनु चैनामभुन्सत । वशां ब्रह्मभ्यो याचद्भ्यस्तत्
प्रजावदपन्यवत् ॥ १ ॥ प्रजया स वि क्रीणीते पशुभिश्चोष दस्यति । य आर्षे-
येभ्यो याचद्भ्यो देवानां गां न दित्सति ॥ २ ॥ कुटयास्य सं शीर्यन्ते श्लोण-
यां काटमर्दति । वण्डया दहन्ते गृहाः काणया दीयते स्वम् ॥ ३ ॥ विलोहितो
अधिष्ठानाच्छक्नो विन्दति गोपतिम् । तथा वशायाः संविद्यं दुरदग्ना ह्युच्यसे
॥ ४ ॥ पदोरस्या अधिष्ठानाद् विक्लिन्दुर्नाम विन्दति । अनामनात् सं शीर्यन्ते
या मुखेनोपजिघ्रति ॥ ५ ॥ यो अस्याः कर्णावास्कुनोत्या स देवेषु बृधते ।
लक्ष्मं कुर्वे इति मन्यते कनीयः कण्ठे स्वम् ॥ ६ ॥ यदस्याः कस्मै चिद् भोगाय
बालान् कश्चिन् प्रकृन्तति । ततः किशोरा म्रियन्ते वत्सांश्च घातुंको वृकः ॥ ७ ॥
यदस्या गोपती मत्या लोम ध्वाङ्क्षो अर्जीहिडत् । ततः कुमारा म्रियन्ते यक्ष्मो
विन्दत्यनामनात् ॥ ८ ॥ यदस्याः पल्पूलनं शकृद् दासी समस्यति । ततोपरूपं

जायते तस्मादव्येष्ट्यदेनसः ॥ ६ ॥ जायमानाभि जायते देवान्सब्राह्मणान्
वशा । तस्माद् ब्रह्मभ्यो देयैषा तदाहुः स्वस्य गोपनम् ॥ १० ॥ (१९) य एनां
वनिमायन्ति तेषां देवकृता वशा । ब्रह्मज्येयं तदब्रुवन् य एनां निप्रियायते
॥ ११ ॥ य अपिषेभ्यो याचद्भ्यो देवानां गां न दित्सति । आ स देवेषु वृश्च-
ते ब्राह्मणानां च मन्यवे ॥ १२ ॥ यो अस्य स्याद् वशाभोगो अन्यामिच्छेत
तर्हि सः । हिंस्ते अदत्ता पुरुषं याचितां च न दित्सति ॥ १३ ॥ यथा शेवधिर्नि-
हितो ब्राह्मणानां तथा वशा । तामेतदच्छायन्ति यस्मिन् कस्मिंश्च जायते ॥ १४ ॥
स्वमेतदच्छायन्ति यद् वशां ब्राह्मणा अभि । यथैनानन्यस्मिन् जिनीयादेवास्या
निरोधनम् ॥ १५ ॥ चरेदेवा त्रैहायणादविज्ञातगदा सती । वशां च
विद्याभारद ब्राह्मणास्तर्हेष्याः ॥ १६ ॥ य एनामवशामाह देवानां नि-
हितं निधिम् । उभौ तस्मै भवाश्चौ परिक्रम्येधुमस्यतः ॥ १७ ॥ यो अस्य
ऊधो न वेदायो अस्य स्तनानुत । उभयेनैवास्मै दुहे दानुं चेदशकद् वशाम् ॥ १८ ॥
दुरदभ्नैतमा शये याचितां च न दित्सति । नास्मै कामाः समृध्यन्ते यामदत्त्वा
चिकीर्षति ॥ १९ ॥ देवा वशामयाचन् मुखं कृत्वा ब्राह्मणम् । तेषां सर्वेषामद-
दद्देहं न्येति मानुषः ॥ २० ॥ (२०) हेडं पशूनां न्येति ब्राह्मणेभ्योददद् व-
शाम् । देवानां निहितं भागं मन्यश्चेन्निप्रियायते ॥ २१ ॥ यदन्ये शतं याच-
युर्ब्राह्मणा गोपति वशाम् । अथेनां देवा अब्रुवन्नेवं ह विदूषां वशा ॥ २२ ॥
य एवं विदुषेदत्त्वाधान्येभ्यो ददद् वशाम् । दुर्गा तस्मा अधिष्ठानं पृथिवी सह-
देवता ॥ २३ ॥ देवा वशामयाचन् यस्मिन्नये अजायत । तामेतां विद्याभारदः
सह देवैरुदाजत ॥ २४ ॥ अनपत्यमन्यपशुं वशा कृणोति पुरुषम् । ब्राह्मणंश्च या-
चिताथेनां निप्रियायते ॥ २५ ॥ अग्नीषोमाभ्यां कामाय मित्राय वरुणाय च ।
तेभ्यो याचन्ति ब्राह्मणास्तेष्ववा वृश्चतेददत् ॥ २६ ॥ यावदस्या गोपतिर्नोपशृ-
णुयाद्वचः स्वयम् । चरेदस्य तावद् गोपु नास्य श्रुत्वा गृहे वसेत् ॥ २७ ॥ यो
अस्या ऋचं उपश्रुत्याथ गोष्वर्चाचरत् आयुश्च तस्य भूतिं च देवा वृश्चन्ति ही-
हिताः ॥ २८ ॥ वशा चरन्ती बहुधा देवानां निहितो निधिः । आविष्कृणुष्व
रूपाणि यदा स्थाप जिघांसति ॥ २९ ॥ आविरात्मानं कृणुते यदा स्थाप जि-
घांसति । अथो ह ब्रह्मभ्यो वशा याञ्छ्याय कृणुते मनः ॥ ३० ॥ (२१) मनसा
सं कल्पयति तद् देवा अपि गच्छति । ततो ह ब्रह्मणां वशाष्टुपप्रयन्ति याचितुम्
॥ ३१ ॥ स्वधाकुरेण पितृभ्यो यज्ञेन देवताभ्यः । दानेन राज्ञ्यो वशाया मा-
तुर्हेदं न गच्छति ॥ ३२ ॥ वशा माता राज्ञ्यस्य तथा संभूतमप्रशः । तस्या आहु

रनर्पणं यद् ब्रह्मभ्यः प्रदीयते ॥ ३३ ॥ यथाज्यं प्रगृहीतमालुम्पेत् कुचो अ-
ग्नये । एवा ह ब्रह्मभ्यो वशामग्नय आ वृश्चतेददत् ॥ ३४ ॥ पुरोडाशवत्सा
सुदुग्धा लोकेस्मा उप निष्ठति । सास्मै सर्वान् कामान् वशा प्रददुषे दुहे ॥ ३५ ॥
सर्वान् कामान् यमराज्ये वशा प्रददुषे दुहे । अथाहुनारिकं लोकं निरुन्धानस्य
याचिताम् ॥ ३६ ॥ प्रवीयमाना चरन्ति क्रुद्धा गोपतये वशा । बृहतं मा मन्यमान्
मृत्योः पाशेषु बध्यताम् ॥ ३७ ॥ यो बृहतं मन्यमानोमा च पचते वशाम् । अ-
प्यस्य पुत्रान् पौत्राश्च याचयेत् बृहस्पतिः ॥ ३८ ॥ महदेषाव तपति चरन्ती गोषु
गौरपि । अथो ह गोपतये वशाददुषे विपं दुहे ॥ ३९ ॥ प्रियं पशूनां भवति
यद् ब्रह्मभ्यः प्रदीयते । अथो वशायास्तन् प्रियं यद् देवत्रा हविः स्यात् ॥ ४० ॥
(२२) या वशा उदकल्पयन् देवा यज्ञादुदेत्य । तामां विलिप्न्यं भीमा-
मुदाकुरुत नारदः ॥ ४१ ॥ तां देवा अमीमांसन्त वशेयामवशेति ।
तामब्रवीन्नाग्द एषा वशानां वशतमेति ॥ ४२ ॥ कति नु वशा नाग्द यास्त्वं
वेत्थ मनुष्यजाः । ताम्वा पृच्छामि विद्वांसं कस्या नाश्रीयादब्रूयः ॥ ४३ ॥
विलिप्न्या बृहस्पते या च सुतवशा वशा । तस्या नाश्रीयादब्राह्मणो य आशंस-
त भूत्याम् ॥ ४४ ॥ नमस्ते अस्तु नाग्दानुष्टु विदुषं वशा । कृतमासां भीमते
यामदत्त्वा पराभवत् ॥ ४५ ॥ विलिप्ती या बृहस्पतेर्यो सुतवशा वशा । तस्या
नाश्रीयादब्राह्मणो य आशंसत भूत्याम् ॥ ४६ ॥ त्रीणि वै वंशाज्ञातानि विलि-
प्ती सुतवशा वशा । ताः प्र यच्छेद् ब्रह्मभ्यः सोनावस्कः प्रजापतौ ॥ ४७ ॥
एतद् वो ब्राह्मणा हविरिति मन्वीत याचितः । वशां चेदेनं याचैयुर्या भीमादु-
षो गृहे ॥ ४८ ॥ देवा वशां पर्यवदन् न नोदादिति हीहिताः । एताभिर्ह्यग्नि-
भेदं तस्माद् वै स पराभवत् ॥ ४९ ॥ उतेनां भेदो नाददाद् वशामिन्द्रेण याचितः ।
तस्मात् तं देवा आगसोऽध्वन्नहमुत्तरे ॥ ५० ॥ ये वशाया अदानाय वदन्ति परि-
रापिणः । इन्द्रस्य मुन्येवं जाल्मा आ वृश्चन्ते अचित्त्या ॥ ५१ ॥ ये गोपतिं
पराणीयाथाहुर्मा ददा इति । रुद्रस्यास्तां ते हतिं परि यन्त्यचित्त्या ॥ ५२ ॥
यदि हुतां यधहुताममा च पचते वशाम् । देवान्तसब्राह्मणानृत्वा जिह्वो लोका-
भिर्हृच्छति ॥ ५३ ॥ (२३)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ (१) श्रमेण तपसा सृष्टा ब्रह्मणा विचर्ते श्रिता ॥ १ ॥ सत्ये-
नाश्रुता श्रिया प्राश्रुता यशसा परीवृता ॥ २ ॥ स्वधया परिहिता धृद्वशा पर्युद्धा

दीक्षया गुप्ता यज्ञे प्रतिष्ठिता लोको निधनम् ॥ ३ ॥ ब्रह्म पदवायं ब्राह्मणोधि-
पतिः ॥ ४ ॥ तामाददानस्य ब्रह्मगवीं जिनतो ब्राह्मणं क्षत्रियस्य ॥ ५ ॥ अप
क्रामति सुनृता वीर्यं पुण्या लक्ष्मीः ॥ ६ ॥ २४ ॥

(२) ओजश्च तेजश्च सहश्च बलं च वाक् चैन्द्रियं च श्रीश्च धर्मश्च ॥ ७ ॥
ब्रह्मं च क्षत्रं च राष्ट्रं च विशश्च त्विषिश्च यशश्च वर्चश्च द्रविणं च ॥ ८ ॥
आयुश्च रूपं च नाम च कीर्तिश्च प्राणश्चापानश्च चक्षुश्च श्रोत्रं च ॥ ९ ॥
पर्यश्च रमश्चायं चान्नायं चर्तं च सत्यं चेष्टं च पुनं च प्रजा च पशव-
श्च ॥ १० ॥ तानि सर्वाण्यप क्रामन्ति ब्रह्मगवीमाददानस्य जिनतो ब्राह्मणं
क्षत्रियस्य ॥ ११ ॥ (२५)

(३) सैषा भीमा ब्रह्मगव्यधविषा साक्षात् कृत्या कूल्बजमावृता ॥ १२ ॥
सर्वाण्यस्यां घोराणि सर्वे च मृत्यवः ॥ १३ ॥ सर्वाण्यस्यां कुराणि सर्वे पुरुष-
वधाः ॥ १४ ॥ सा ब्रह्मज्यं देवपीयुं ब्रह्मगव्यादीयमाना मृत्योः पद्वींश्च आ घति
॥ १५ ॥ मेनिः शतवधा हि सा ब्रह्मज्यस्य क्षितिर्हि सा ॥ १६ ॥ तस्माद् वै
ब्राह्मणानां गार्दुगधर्षा विजानता ॥ १७ ॥ वज्रो धावन्ती वैश्वानर उद्धिता ॥ १८ ॥
हेतिः शफानुन्विदन्ती महादेवोपक्षमाणा ॥ १९ ॥ क्षुरपविरीक्षमाणा धारयमा-
नाभि स्फूर्जति ॥ २० ॥ मृत्युर्हि हृण्वत्युग्रो देवः पुच्छं पर्यस्यन्ती ॥ २१ ॥
सर्वज्यानिः कर्णौ वरीवर्जयन्ती राजयन्मो मेहन्ती ॥ २२ ॥ मेनिर्दुष्टमाना शीघ्र-
क्लिर्दुग्धा ॥ २३ ॥ मेदिरुपतिष्ठन्ती मिथोयोधः परामृष्टा ॥ २४ ॥ शरव्यामुल्ले-
पिनक्षमान ऋतिर्हन्यमाना ॥ २५ ॥ अधविषा निपतन्ती तमो निपतिता ॥ २६ ॥
अनुगच्छन्ती प्राणानुप दासयति ब्रह्मगवी ब्रह्मज्यस्य ॥ २७ ॥ (२६)

(४) वैरं विकृत्यमाना पौत्राद्यं विभाज्यमाना ॥ २८ ॥ देवहेतिर्द्वियमाणा
वृद्धिर्द्विता ॥ २९ ॥ पाप्माधिधीयमाना पारुष्यमवधीयमाना ॥ ३० ॥ विषं प्रयस्य-
न्ती त्वमा प्रयस्ता ॥ ३१ ॥ अघं पच्यमाना दुष्वप्यं पक्वा ॥ ३२ ॥ मूलवर्हणी
पर्याक्रियमाणा क्षितिः पर्याकृता ॥ ३३ ॥ असंज्ञा गन्धेन शुगुद्वियमाणाशीविष
उद्धृता ॥ ३४ ॥ अभूतिरुपह्रियमाणा पराभूतिरुपहृता ॥ ३५ ॥ शर्वः क्रुद्धः
पिश्यमाना शिर्मिदा पिशिता ॥ ३६ ॥ अवर्तिरश्यमाना निर्वर्तिरशिता ॥ ३७ ॥
अशिता लोकार्च्छिनत्ति ब्रह्मगवी ब्रह्मज्यमस्माद्यामुष्माच्च ॥ ३८ ॥ (२७)

(५) तस्या आहननं कृत्या मेनिराशसनं वल्लग उबध्यम् ॥ ३९ ॥ अस्व-
गता परिहृणुता ॥ ४० ॥ अग्निः कव्याद् भूत्वा ब्रह्मगवी ब्रह्मज्यं प्रविश्याति

॥ ४१ ॥ सर्वास्याङ्गा पर्वी मूलानि वृश्चति ॥ ४२ ॥ छिनत्त्यस्य पितृबन्धु परा
भावयति मातृबन्धु ॥ ४३ ॥ विवाहां ज्ञातीन्सर्वानपि क्षापयति ब्रह्ममग्नी ब्रह्म-
ज्यस्य चित्रियेणापुनर्दीयमाना ॥ ४४ ॥ अवास्तुमेनमस्वंगमप्रजसं करोत्यपराप
रुणो भवति क्षीयते ॥ ४५ ॥ य एवं विदुषो ब्राह्मणस्य चित्रियो गामादृशे
॥ ४६ ॥ (२८)

(६) क्षिप्रं वै तस्याहनने गृध्राः कुर्वत ऐलवम् ॥ ४७ ॥ क्षिप्रं वै तस्यादहनं
परि नृत्यन्ति केशिनीराघ्नानाः प्राणिनोरपि कुर्वाणाः पापमैलवम् ॥ ४८ ॥
क्षिप्रं वै तस्य वास्तुषु वृकाः कुर्वत ऐलवम् ॥ ४९ ॥ क्षिप्रं वै तस्य पृच्छन्ति यत्
तदासीद्विदं नु ताद्वेदिति ॥ ५० ॥ छिन्ध्या छिन्धि प्र छिन्ध्वपि क्षापय क्षापय
॥ ५१ ॥ आददानमाङ्गिरसि ब्रह्मज्यमुप दासय ॥ ५२ ॥ वैश्वदेवी शुभ्यसे
कन्या कूर्वज्जमावृता ॥ ५३ ॥ ओषन्ती समोषन्ती ब्रह्मणो वज्रः ॥ ५४ ॥ क्षुरपवि-
मृन्धुर्भुत्वा वि धाव त्वम् ॥ ५५ ॥ आ दत्मे जिततां वर्च इष्टं पूर्तं चाशिपः ॥ ५६ ॥
आदाय जीतं जीताय लोकेऽमुष्मिन् प्र यच्छसि ॥ ५७ ॥ अघ्नवै पदवीर्भवे
ब्राह्मणस्याभिशास्त्या ॥ ५८ ॥ मेनिः शरव्या भवाघादघर्विषा भव ॥ ५९ ॥
अघ्नये प्र शिरो जहि ब्रह्मज्यस्य कृतार्गसो देवपीयोऽराधसः ॥ ६० ॥ त्वया
प्रमूर्णं मृदितमग्निर्देहतु दुश्चितम् ॥ ६१ ॥ (२९)

(७) बुध प्र वृश्च सं वृश्च देह प्र देह सं देह ॥ ६२ ॥ ब्रह्मज्यं देव्यघ्न्य
आ मूलादनुसंदेह ॥ ६३ ॥ यथायाद् यमसादृनात् पापलोकान् परावतः ॥ ६४ ॥
एवा त्वं देव्यघ्न्ये ब्रह्मज्यस्य कृतार्गसो देवपीयोऽराधसः ॥ ६५ ॥ वज्रेण शत-
पर्वणा तीक्ष्णेन क्षुरभृष्टिना ॥ ६६ ॥ प्र स्कन्धान् प्र शिरो जहि ॥ ६७ ॥
लोमान्यस्य सं छिन्धि त्वचमस्य वि वेष्टय ॥ ६८ ॥ मांसान्यस्य शतय स्नावा-
न्यस्य सं वृह ॥ ६९ ॥ अस्थीन्यस्य पीडय मज्जानमस्य निर्जेहि ॥ ७० ॥ सर्वा-
स्याङ्गा पर्वीणि वि श्रेष्ठय ॥ ७१ ॥ अग्निरेनं क्रव्यात् पृथिव्या नुदतामुदोषतु
शायुरन्तरिक्षान्महतो वरिष्णः ॥ ७२ ॥ सूर्य एनं दिवः प्र नुदतां न्योषतु
॥ ७३ ॥ (३०)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ द्वादशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ त्रयोदशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ उदेहि वाजिन् यो अस्वन्तर्दिदं राष्ट्रं प्र विंश सुनृतावत् । यो
 रोहितो विश्वमिदं जजान स त्वा राष्ट्राय सुभृतं विभर्तु ॥ १ ॥ उवाज आ गन्
 यो अस्वन्तर्विश आ रोह त्वद्योनयो याः । सोमं दधानोऽप ओषधीर्गा-
 श्रतुष्पदो द्विपद आ वंशेयह ॥ २ ॥ यूयमुग्रा मरुतः पृथिमातर इन्द्रेण युजा प्र
 मृणीत शत्रून् । आ वो रोहितः शृणवत् सुदानवस्त्रिपमामो मरुतः स्वादुसंमुदः ॥ ३ ॥
 रुहो रुरोह रोहित आ रुरोह गर्भो जनीनां जनुषामुपस्थम् । ताभिः संरब्धमन्व-
 विन्दन् षडुर्वीर्गानुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः ॥ ४ ॥ आ ते राष्ट्रमिह रोहितो हार्याद्
 व्यास्थन्मृधो अभयं ते अभूत् । तस्मै ते द्यावापृथिवी स्वर्ताभिः कामं दुहाथा-
 मिह शक्वरीभिः ॥ ५ ॥ रोहितो द्यावापृथिवी जजान तत्र तन्तुं परमेष्ठी ततान ।
 तत्र शिश्रियेज एकपादोद्वेहद द्यावापृथिवी बलेन ॥ ६ ॥ रोहितो द्यावापृथिवी
 अद्वेहत् तेन स्व स्वभितं तेन नाकः । तेनान्तरिक्षं विर्मिता रजसि तेन देवा अमृ-
 तमन्वविन्दन् ॥ ७ ॥ वि रोहितो अमृशद् विश्वरूपं समाकुर्वाणः प्ररुहो रुह-
 रच । दिवं रुद्धा महता महिम्ना सं ते राष्ट्रमनक्तु पर्यमा घृतेन ॥ ८ ॥ यास्ते
 रुहः प्ररुहो यास्ते आरुहो याभिरापृणामि दिवमन्तर्गन्तम् । तामां ब्रह्मणा पर्य-
 सा वावृधानो विशि राष्ट्रे जागृहि रोहितम्य ॥ ९ ॥ यास्ते विशस्तपमः संव-
 भूवृत्सं गायत्रीमनु ता इहागुः । तास्त्वा विंशन्तु मनसा शिवेन संमाता वन्सो
 अभ्येतु रोहितः ॥ १० ॥ (१) ऊर्ध्वो रोहितो अग्नि नाकं अस्थाद् विश्वा
 रूपाणि जनयन् युवा कविः । तिग्मेनाग्निज्योतिषा वि भानि तृतीयं चक्रे रजसि
 प्रियाणि ॥ ११ ॥ महमृष्टो वृषभो जातवेदा घृताहृतः सोमपृष्ठः सुवीरः ।
 मा मा हासीन्नाथितो नेत् त्वा जहानि गोपोषं च मे वीरपोषं च धेहि ॥ १२ ॥
 रोहितो यज्ञस्य जनिता मुखं च रोहिताय वाचा श्रोत्रेण मनसा जुहोमि । रोहि-
 तं देवा यन्ति सुमनस्यमाना स मा रोहैः सामित्यै रोहयतु ॥ १३ ॥ रोहितो यज्ञं
 व्यदधाद् विश्वकर्मणं तस्मात् तेजांभ्युप मेमान्यागुः । वोचयं ते नाभि भुवन्या-
 धि मुज्मनि ॥ १४ ॥ आ त्वा रुहोह बृहत्पूतं पङ्क्तिरा ककुब् वर्चसा जातवेदः ।

आ त्वा रुरोहोष्णिहाक्षरो वषट्कार आ त्वा रुरोह रोहितो रेतसा सह ॥ १५ ॥
 अयं वस्ते गर्भे पृथिव्या दिवं वस्तेयमन्तरिक्षम् । अयं ब्रध्नस्य त्रिष्टपि स्वर्लोकान्
 ध्यानशे ॥ १६ ॥ वाचस्पते पृथिवी नः स्योना स्योना योनिस्तत्पा नः सुशेवा । इहैव
 प्राणः सख्ये नो अस्तु तं त्वा परमेष्ठिन् पर्यग्निरायुषा वर्चसा दधातु ॥ १७ ॥
 वाचस्पते अतवः पञ्च ये नो वैश्वकर्मणाः परि ये संबभूवुः । इहैव प्राणः सख्ये
 नो अस्तु तं त्वा परमेष्ठिन् परि रोहित आयुषा वर्चसा दधातु ॥ १८ ॥ वाचस्पते
 सौमनसं मनश्च गांघ्रे नो गा जनय योनिषु प्रजाः । इहैव प्राणः सख्ये नो अस्तु
 तं त्वा परमेष्ठिन् पर्यहमायुषा वर्चसा दधामि ॥ १९ ॥ परि त्वा धातु सविता देवो
 अग्निर्वर्चसा मित्रावरुणावभि त्वा । सर्वा अरातीरवक्रामन्नेहीदं राष्ट्रमकरः सूनृ-
 तावत् ॥ २० ॥ (२) यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहित । शुभा यासि रिणन्नपः ॥ २१ ॥
 अनुव्रता रोहिणी रोहितस्य सूरिः सुवर्णा बृहती सुवर्चाः । तया वाजान् त्रि-
 श्वरूपां जयेम तया विश्वाः पृतना अभि ध्याम ॥ २२ ॥ इदं सद्यो रोहिणी रो-
 हितस्यासौ पन्थाः पृषती येन याति । तां गन्धर्वाः कुरयण उन्नयन्ति तां रक्षन्ति
 कवयोप्रमादम् ॥ २३ ॥ सूर्यस्याश्वा हरयः केतुमन्तः सदा वहन्त्यमृताः सुखं
 रथम् । घृतपावा रोहितो आजमानो दिवं देवः पृषतीमा विवेश ॥ २४ ॥ यो रो-
 हितो वृषभस्तिग्मशृङ्ग पर्यग्निं परि सूर्यं बभूव । यो विष्टन्नाति पृथिवीं दिवं च
 तस्माद् देवा अधि सृष्टीः सृजन्ते ॥ २५ ॥ रोहितो दिवमारुहन्महतः पर्यग्नवात् ।
 सर्वा रुरोह रोहितो रुहः ॥ २६ ॥ वि मिमीष्व पर्यस्वतीं घृताचीं देवानां धेनु-
 रनस्पृगेषा । इन्द्रः सोमं पिबतु क्षेमो अस्त्वग्निः प्र स्तौतु वि सृधो नुदस्व ॥ २७ ॥
 समिद्धो अग्निः समिधानो घृतवृद्धो घृताहुतः । अभीषाद् विश्वापादग्निः सपत्नान्
 हन्तु ये मम ॥ २८ ॥ हन्तवैनान् प्र देहत्वगिर्यो नः पृतन्यति । कृव्यादाग्निना
 वयं सपत्नान् प्र देहाममि ॥ २९ ॥ अवाचीनानव जहीन्द्र वज्रेण बाहुमान् ।
 अधा सपत्नान् मामकानग्नेस्तेजोभिरादिपि ॥ ३० ॥ (३) अग्ने सपत्नानध-
 रान् पादयास्मद् व्यथया सजातमुन्निपपानं बृहस्पते । इन्द्राग्नी मित्रावरुणावधेरे
 पयन्तामप्रतिमन्युयमानाः ॥ ३१ ॥ उद्यंस्त्वं देव सूर्य सपत्नानव मे जहि । अ-
 धैनानश्मना जहि ते यन्त्वधमं तमः ॥ ३२ ॥ वत्सो विराजो वृषभो मंतीनामा रु-
 रोह शुक्रपृष्ठोन्तरिक्षम् ॥ घृतेनार्कपभ्यर्चन्ति वत्सं ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्ति
 ॥ ३३ ॥ दिवं च रोह पृथिवीं च रोह राष्ट्रं च रोह द्रविणं च रोह । प्रजां च
 रोहामृतं च रोह रोहितेन तन्वं सं स्पृशस्व ॥ ३४ ॥ ये देवा राष्ट्रभृताभितो
 यन्ति सूर्यम् । तैष्टे रोहितः संविदानो राष्ट्रं दधातु सुमनस्यमानः ॥ ३५ ॥ उव

त्वा यज्ञा ब्रह्मपूता वहन्त्यध्वगतो हरयस्त्वा वहन्ति । तिरः समुद्रमर्ति रोचसेख्य-
 बम् ॥ ३६ ॥ रोहिते द्यावापृथिवी अधि श्रिते वसुजिति गोजिति संधनानिति ।
 सहस्रं यस्य जनिमानि सप्त च बोचेयं ते नाभिं भुवनस्याभि मज्जनि ॥ ३७ ॥
 यशा यांसि प्रदिशो दिशश्च यशाः पशूनामृत चर्पणीनाम् । यशाः पृथिव्या अ-
 दित्य उपस्थेहं भूयासं सवितेव चारुः ॥ ३८ ॥ अमुत्र सन्निह वेद्येतः संस्तानि
 पश्यसि । इतः पश्यन्ति रोचनं दिवि सूर्यं विपश्चितम् ॥ ३९ ॥ देवो देवान् म-
 र्चयस्यन्तश्चरस्यर्णवे । समानमग्निभिन्धते तं विदुः कवयः परे ॥ ४० ॥ (४)
 अवः परेण पर एनावरेण पदा वत्सं बिभ्रती गौरुदस्थात् । सा कद्रीची कं स्वि-
 दर्थं परागात् कं स्वित् स्रते नहि युथे अस्मिन् ॥ ४१ ॥ एकपदी द्विपदी सा च-
 तुष्पद्यष्टापदी नवपदी बभ्रुवृषी । सहस्राक्षरा भुवनस्य पङ्क्तिस्तस्याः समुद्रा अधि
 वि चरन्ति ॥ ४२ ॥ आरोहन् द्याममृतः प्राव मे वचः । उन् त्वां यज्ञा ब्रह्मपूता
 वहन्त्यध्वगतो हरयस्त्वा वहन्ति ॥ ४३ ॥ वेद तत् ते अमर्त्यं यत् तं आक्रमणं दिवि ।
 यत् ते सधस्थं परमे व्योमिन् ॥ ४४ ॥ सूर्यो द्यां सूर्यः पृथिवीं सूर्य आपोति प-
 श्यति । सूर्यो भुतस्यैकं चक्षुरा रुरोह दिवं महीम् ॥ ४५ ॥ उर्वीरासन् परिधयो
 वेदिभूमिरकल्पत । तत्रैतावग्नी आधत्त हिमं घ्नं च रोहितः ॥ ४६ ॥ हिमं घ्नं
 चाधाय युषान् कृत्वा पर्वतान् । वर्षाज्यावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥ ४७ ॥
 स्वर्विदो रोहितस्य ब्रह्मणाग्निः समिध्यते । तस्माद् घ्नंस्तस्माच्चिमस्तस्माद् यज्ञो जा-
 यत ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणाग्नी वावृधानौ ब्रह्मवृद्धौ ब्रह्माहुनौ । ब्रह्मेद्वावग्नी ईजाते रोहि-
 तस्य स्वर्विदः ॥ ४९ ॥ सत्ये अन्यः समाहितोऽप्यन्यः समिध्यते । ब्रह्मेद्वावग्नी ईजा-
 ते रोहितस्य स्वर्विदः ॥ ५० ॥ (५) यं वातः परि शुष्मति यं वेन्द्रो ब्रह्मणस्प-
 तिः । ब्रह्मेद्वावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥ ५१ ॥ वेदिं भूमिं कल्पयित्वा
 दिवं कृत्वा ददिणाम् । घ्नंस्तदग्निं कृत्वा चकार विश्वमात्मन्वद् वर्षणाज्येन
 रोहितः ॥ ५२ ॥ वर्षमाज्यं घ्नंस्तो अग्निर्वेदिभूमिरकल्पत । तत्रैतान् पर्वतान् अग्नि-
 र्गीर्भिरूर्ध्वा अकल्पयत् ॥ ५३ ॥ गीर्भिरूर्ध्वान् कल्पयित्वा रोहितो भूमिमब्रवीत् ।
 त्वयीदं सर्वं जायतां यद भूतं यच्च आन्यम् ॥ ५४ ॥ स यज्ञः प्रथमो भूतो भव्यो
 अजायत । तस्माद्द्व जज्ञ इदं सर्वं यत् किं चेदं विरोचत रोहितेन अपिणाभृतम्
 ॥ ५५ ॥ यश्च गां पदा स्फुरति प्रत्यह् सूर्यं च मेहति । तस्य वृश्चामि ते मूलं
 न च्छायां कवोपरम् ॥ ५६ ॥ यो माभिच्छायमत्येपि मां चाग्निं चान्तरा ।
 तस्य वृश्चामि ते मूलं न च्छायां कवोपरम् ॥ ५७ ॥ यो अद्य देव सूर्य त्वां च-
 मां चान्तरा यति । दुष्यन्त्यं तस्मिन्मूलं दुश्तानि च मृज्महे ॥ ५८ ॥ मा प्र

गाम पथो वयं मा यज्ञादिन्द्र सोमिनः । मान्त स्थुर्नो अरांतयः ॥५६॥ यो य-
ज्ञस्य प्रसाधनस्तन्तुर्देवेष्वारततः । तमाहुतमशीमहि ॥ ६० ॥ (६)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥२॥ उदस्य केतवो दिवि शुक्रा आजन्त ईरते । आदित्यस्य नृचक्षसो म-
हिषतस्य मीदुषः ॥ १ ॥ दिशां प्रज्ञानां स्वरयन्तमर्चिषां सुपक्षमाशु पतरयन्तम-
र्णवे । स्तवाम सूर्य भुवनस्य गोपां यो रश्मिभिर्दिशं आभाति सर्वाः ॥ २ ॥
यत् प्राङ् प्रत्यङ् स्वधया यामि शीभे नानारूपे अहनी कर्षि मायया । तदादि-
त्य महि तत् ते महि श्रवो यदेको विश्वं परि भूम जायसे ॥ ३ ॥ विपश्चितं त-
रणि आजमानं वहन्ति यं हरितः सप्त बह्वीः । सुताद् यमन्त्रिर्दिवमुन्निनाय तं स्वां
पश्यन्ति परियान्तमाजिम् ॥ ४ ॥ मा त्वा दमन परियान्तमाजि स्वस्ति दुर्गा
अति याहि शीभम् । दिवं च सूर्य पृथिवीं च देवीमहोरात्रे विमिमानो यदर्षि
॥ ५ ॥ स्वस्ति ते सूर्य चरमे रथाय येनोभावन्तो परियासि सद्यः । यं ते वह-
न्ति हरितो वहिष्ठाः शतमश्वा यदि वा सप्त बह्वीः ॥ ६ ॥ सुखं सूर्य रथमंशु-
मन्तं स्योनं सुबह्मिमाधि तिष्ठ वाजिनम् । यं ते वहन्ति हरितो वहिष्ठाः शतमश्वा
यदि वा सप्त बह्वीः ॥ ७ ॥ सप्त सूर्यो हरितो यातवे रथे हिरण्यत्वचसो बृ-
हतीरयुक् । अमोचि शुक्रो रजमः परस्ताद् विधूय देवस्तमो दिवमारुहत् ॥ ८ ॥
उत् केतुना बृहता देव आगन्नापावृक् तमोभि ज्योतिरश्रत् । दिव्यः सुपर्णः स वीरो
व्यग्व्यर्दादितेः पुत्रो भुवनानि विश्वा ॥ ९ ॥ उद्यन रश्मीना तनुपे विश्वा रूपाणि
पुष्यसि । उभा संपुद्रौ क्रतुना वि भांसि सर्वांल्लोकान् परिभ्रर्जमानः ॥ १० ॥ (७)
पूर्वापरं चरतो माययैतौ शिशु क्रीडन्तो परि यातोर्णवत् । विश्वान्यो भुवना वि-
चष्टे हरण्यैरन्यं हरितो वहन्ति ॥ ११ ॥ दिवि त्वान्त्रिरधारयत् सूर्या मासाय कर्तवे ।
स एपि सुधृतस्तपन् विश्वा भूतावचाकशत् ॥ १२ ॥ उभावन्तौ समर्षसि वत्सः स-
मातराविव । तन्वे तदितः पुरा ब्रह्म देवा अमी विदुः ॥ १३ ॥ यत् संपुद्रमनु श्रितं
तत् सिंहासति सूर्यः । अज्वाभ्य धितता महान् पूर्वश्चापरश्चयः ॥ १४ ॥ तं समाप्नोति
जुतिभिस्ततो नाप चिकित्सति । तेनामृतस्य भक्षं देवानां नागं रुन्धते ॥ १५ ॥
उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ १६ ॥ अप त्ये
तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यकुर्मिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥ १७ ॥ अदृश्रन्नस्य
केतवो वि रश्मयो जनां अनु । आजन्तो अग्नयो यथा ॥ १८ ॥ तरणिर्विश्व-
दर्शतो ज्योतिःकुदसि सूर्य । विश्वमा भांसि रोचन ॥ १९ ॥ प्रत्यङ् देवाना

विशः प्रत्यङ्ङुदैषि मानुषीः । प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे ॥ २० ॥ (८) येना पा-
 वक चक्षसा भुरग्यन्तं जनां अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ २१ ॥ वि द्यामेषि
 रजस्पृथ्वर्हाममानो अकुभिः । पश्यन् जन्मानि सूर्य ॥ २२ ॥ सप्त त्वा हरितो
 रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणम् ॥ २३ ॥ अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः
 सरो रथस्य नृपत्यः । ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥ २४ ॥ रोहितो दिवमारुहत् त-
 पसा तपस्वी । स योनिमैति स उ जायते पुनः स देवानामधिपतिर्वभूव ॥ २५ ॥ यो
 विश्वचर्षणिरुत विश्वतोमुखो यो विश्वतस्पाणिरुत विश्वतस्पृथः । सं बाहुभ्यां
 भरति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन् देव एकः ॥ २६ ॥ एकपाद द्विपदो भूयो वि
 चक्रमे द्विपात् त्रिपादमभ्येति पश्चात् । द्विपाद् पटपदो भूयो वि चक्रमे त एकप-
 दस्तन्वं समासते ॥ २७ ॥ अतन्द्रो यास्यन् हरितो यदास्थाद् द्वे रूपे कृणुते रोचमानः ।
 केतुमानुद्यन्सहमानो रजोमि विश्वा आदित्य प्रवतो वि भासि ॥ २८ ॥ वरमहा
 असि सूर्य बडादित्य महा असि । महांस्ते महतो महिमा त्वमादित्य महा असि
 ॥ २९ ॥ रोचसे दिवि रोचसे अन्तरिक्षे पतङ्ग पृथिव्यां रोचसे रोचसे अप्स्वान्तः ।
 उमा समुद्रौ रुच्या व्यापिथ देवो देवासि महिषः स्वर्जित् ॥ ३० ॥ (९) अर्वाङ् पर-
 स्तात् प्रयतो व्यध्व आशुर्विपश्चित् पतयन् पतङ्गः । विष्णुर्विचिन्तः शवसाधिति-
 ध्न प्र केतुना सहते विश्वमेजन् ॥ ३१ ॥ चित्रश्चिकित्वान महिषः सुपर्ण आ
 रोचयन् रादसी अन्तरिक्षम् । अहोरात्रे परि सूर्य वसाने ग्राम्य विश्वा तिरतो
 वीर्याणि ॥ ३२ ॥ तिम्रो विभ्राजन् तन्वं शिशानोरंगमासः प्रवतो रराणः ।
 ज्योतिष्मान पक्षी महिषो वयोधा विश्वा आस्थान् प्रदिशः कल्पमानः ॥ ३३ ॥
 चित्रं देवानां केतुरनीकं ज्योतिष्मान् प्रदिशः सूर्य उच्यन् । दिवाकुराति घुम्नैस्त-
 मांसि विश्वातारीद् दुरितानि शुक्रः ॥ ३४ ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मि-
 त्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्राद् द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुर्पश्च
 ॥ ३५ ॥ उच्चा पतन्तमरुणं सुपर्णं मध्ये दिवस्तराणि आजमानम् । पश्याम त्वा
 सवितारं यमाहुरजस्रं ज्योतिर्यदावन्ददत्त्रिः ॥ ३६ ॥ दिवस्पृष्टे धावमानं सुपर्णम-
 दित्याः पुत्रं नाथकामि उपं यामि भीतः । स नः सूर्य प्र तिर दीर्घमायुर्मा रिषाम
 सुमतौ ते स्याम ॥ ३७ ॥ सहस्रहृद्यं वियतावस्य पक्षौ हरहंसस्य पततः स्वर्गम् ।
 स देवान्तर्वा नुरस्युपदद्य संपश्यन् याति भुवनानि विश्वा ॥ ३८ ॥ रोहितः कालो
 अभवद् रोहितोऽग्रि प्रजापतिः । रोहितो यज्ञानां मुखं रोहितः स्वराभरत् ॥ ३९ ॥
 रोहितो लोका अभवद् रोहितोत्यतपद् दिवम् । रोहितो रश्मिभिर्भूमिं समुद्रमनु सं-
 चरत् ॥ ४० ॥ (१०) सर्वा दिशः समचरद् रोहितोधिपतिर्दिवः । दिवं समुद्रमाद्-

भूमिं सर्वं भूतं वि रक्षति ॥ ४१ ॥ आरोहन्नुक्रो बृहतीरतन्द्रो ब्रे रूपे कृणुते
 रोचमानः । चित्रश्चिकित्वान् महिषो वार्तमाया यावतो लोकानभि यद् विभा-
 ति ॥ ४२ ॥ अभ्यन्यदेति पर्यन्यदस्यतेहोरात्राभ्यां महिषः कल्पमानः । सूर्ये
 बयं रजसि क्षियन्तं गातुविदं हवामहे नार्धमानः ॥ ४३ ॥ पृथिवी प्रो महिषो नार्ध-
 मानस्य गातुरदन्धचक्षुः परि विश्वं बभूव । विश्वं संपश्यन्त्सुविदत्रो यजत्र इदं शृणोतु
 यदहं ब्रवीमि ॥ ४४ ॥ पर्यस्य महिमा पृथिवी समुद्रे ज्योतिषा विभ्राजन् परि धामन्तरि-
 क्षम् । सर्वं संपश्यन्त्सुविदत्रो यजत्र इदं शृणोतु यदहं ब्रवीमि ॥ ४५ ॥ अषोध्यग्निः
 समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुपासम् । यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र
 भानवः सिस्त्रते नाकमच्छ ॥ ४६ ॥ (११) ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ ३ ॥ य इमे द्यावापृथिवी ज्ञातु यो द्रापि कृत्वा भुवनानि वस्ते । य-
 स्मिन् क्षियन्ति प्रदिशः षड्वीर्याः पतन्तो अनु विचाकशीति । तस्य देवस्य क्रु-
 द्दस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति । उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्म-
 ज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ १ ॥ यस्माद् वाता ऋतुथा पवन्ते यस्मात् समुद्रा
 अधि विक्षरन्ति । तस्य देवस्य । ० । ० ॥ २ ॥ यो मारयति प्राणयति यस्मात्
 प्राणन्ति भुवनानि विश्वा । तस्य ० ॥ ३ ॥ यः प्राणेन द्यावापृथिवी तर्पयत्यपा-
 नेन समुद्रस्य जठरं यः पिपति । तस्य ० ॥ ४ ॥ यस्मिन् विराट् परमेष्ठी प्रजाप-
 तिरग्निर्वैश्वानरः सह पृथ्व्या श्रितः । यः परस्य प्राणं परमस्य तेज आददे ।
 तस्य ० ॥ ५ ॥ यस्मिन् षड्वीर्याः पञ्च दिशो अधि श्रिताश्चतस्र आपो यज्ञस्य
 त्रयोक्षराः । यो अन्तरा रोदसी क्रुद्धश्चतुर्ष्वक्षत । तस्य ० ॥ ६ ॥ यो अन्नादो
 अन्नपतिर्बभूव ब्रह्मणस्पतिरुत यः । भूनां भविष्यद् भुवनस्य यस्पतिः । तस्य ०
 ॥ ७ ॥ अहोरात्रैर्विमितं त्रिशदङ्गं त्रयोदशं मासं यो निर्मिमीते । तस्य ० ॥ ८ ॥
 कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत् पतन्ति । त आर्वष्ट्रन्त्सद-
 नादृतस्य । तस्य ० ॥ ९ ॥ यत् ते चन्द्रं कश्यप रोचनावद् यत् संहितं पुष्कलं
 चित्रभानु । यस्मिन्त्सूर्या अपि ताः सप्त साकम् । तस्य ० ॥ १० ॥ (१२)
 बृहदेनमनु वस्ते पुरस्ताद् रथंतरं प्रति गृह्णाति पश्चात् । ज्योतिर्वसाने सद्रमप्रमा-
 दम् । तस्य ० ॥ ११ ॥ बृहदन्यतः पञ्च आसीद् रथंतरमन्यतः सर्वले सध्रीची ।
 यद् रोहितमजनयन्त देवाः । तस्य ० ॥ १२ ॥ स वरुणः सायमग्निर्भवति स मित्रो
 भवति प्रातरुद्यन् । स सविता भूत्वान्तरिक्षेण याति स इन्द्रो भूत्वा तपति मध्यतो

दिवम् । तस्य० ॥ १३ ॥ सहस्राङ्ग्यं विर्यतावस्य पत्नौ हरैर्हंसस्य पततः स्व-
 र्गम् । स देवान्तस्वनुरस्युपदद्य संपश्यन् याति भुवनानि विश्वा । तस्य० ॥ १० ॥
 अयं स देवो अप्सवन्तः सहस्रमूलः पुरुशाको अत्तिः । य इदं विश्वं भुवनं जजान ।
 तस्य० ॥ १५ ॥ शुक्रं वहन्ति हरयो रघुष्यदौ देवं दिवि वर्चसा आजमानम् । य-
 स्योर्ध्वा दिवं तन्वः स्तपन्त्यर्धाङ् सुवर्णैः पटैर्वि भाति । तस्य० ॥ १६ ॥ येना-
 दित्यान् हरितः संवहन्ति येन यज्ञेन बहवो यन्ति प्रजानन्तः । यदेकं ज्योतिर्बहुधा
 विभाति । तस्य० ॥ १७ ॥ सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेको अर्धो वहति सप्तनामा ।
 त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनार्धिं तस्थुः । तस्य० ॥ १८ ॥ अष्टधा
 युक्तो वहति वह्निरुग्रः पिता देवानां जनिता भतीनाम् । ऋतस्य तन्तुं मनसा
 मिमानः सर्वा दिशः पवते मातरिश्वा । तस्य० ॥ १९ ॥ सम्यञ्चं तन्तुं प्रदिशानु सर्वा
 अन्तर्गायत्र्यामृतस्य गर्भे । तस्य० ॥ २० ॥ (११) निम्रुचस्तिष्ठो व्युषो ह
 तिस्रस्त्रीणि रजांसि दिवो अरु तिस्रः । विश्वा ते अग्ने त्रेधा जनित्रे त्रेधा देवानां ज-
 निमानि विश्व । तस्य० ॥ २१ ॥ वि य औणोत् पृथिवीं जायमान आ समुद्रमदधादन्त-
 रिन्ने । तस्य० ॥ २२ ॥ त्वमग्ने क्रतुभिः केतुभिर्हितोऽकैः समिद्ध उदराचथा दिवि ।
 किमभ्यार्चन्मरुतः पृश्निमातरो यद् रोहितमजनयन्त देवाः । तस्य० ॥ २३ ॥ य आत्मदा
 बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः । योऽस्येशं द्विपदो यश्चतुष्पदः । त-
 स्य० ॥ २४ ॥ एकपाद् द्विपदो भूयो वि चक्रमे द्विपात् त्रिपादमभ्येति पश्चात् । चतुष्पा-
 षके द्विपदामभिस्वरं संपश्यन् पङ्क्तिमुपतिष्ठमानः तस्य देवस्य । कुदस्यैनदागो य एवं
 विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति । उद् वेपथ रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च
 पाशान् ॥ २५ ॥ कुष्णायाः पुत्रो अर्जुनो रात्र्या वृत्सो जायत । स ह द्यामधि
 रोहति रुहो रुरोद् रोहितः ॥ २६ ॥ (१४)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ४ ॥ (१) स एति सविता स्वर्दिवस्पृष्टेवचाकेशत् ॥ १ ॥ रश्मिभि-
 र्नभ आभृतं महेन्द्र एत्यावृतः ॥ २ ॥ स धाता स विधर्ता स वायुर्नभ उच्छ्रितम् । ०
 ॥ ३ ॥ सौर्यमा स वरुणः स रुद्रः स महोदेवः । ० ॥ ४ ॥ सो अग्निः स उ सूर्यः
 स उ एव महायमः । ० ॥ ५ ॥ तं नृत्सा उप तिष्ठन्त्येकशीर्षाणो युता दश । ० ॥ ६ ॥
 पश्चात् प्राञ्च आ तन्वन्ति यदुदेति वि भासति । ० ॥ ७ ॥ तस्यैष मारुतो गणः स
 एति शिक्याकृतः ॥ ८ ॥ रश्मिभिर्नभ आभृतं महेन्द्र एत्यावृतः ॥ ९ ॥ तस्येमे
 नव कोशा विष्टम्भा नवधा हिताः ॥ १० ॥ स प्रजाम्यो वि पश्यति यच्च प्राणति यच्च

अ० ४. सू० ४ । ४८२. त्रयोदशं काण्डम् ।

(१६५)

न ॥ ११ ॥ तमिदं निर्गतं सद्दः स एष एकं एकवृदेकं एव ॥ १२ ॥ एते अस्मिन् देवा एकवृत्तो भवन्ति ॥ १३ ॥ (१२)

(२) कीर्तिश्च यशश्चाम्भश्च नमश्च ब्राह्मणवर्चसं चान्नं चान्नाद्यं च ॥ १४ ॥ य एतं देवमेकवृत्तं वेदं ॥ १५ ॥ न द्वितीयो न तृतीयश्चतुर्थो नाप्युच्यते । ० ॥ १६ ॥ न पञ्चमो न षष्ठः सप्तमो नाप्युच्यते । ० ॥ १७ ॥ नाष्टमो न नवमो दशमो नाप्युच्यते । ० ॥ १८ ॥ स सर्वस्मै वि पश्यति यच्च प्राणति यच्च न । ० ॥ १९ ॥ तमिदं निर्गतं सद्दः स एष एकं एकवृदेकं एव । ० ॥ २० ॥ सर्वे अस्मिन् देवा एकवृत्तो भवन्ति । ० ॥ २१ ॥ (१६)

(३) ब्रह्म च तपश्च कीर्तिश्च यशश्चाम्भश्च नमश्च ब्राह्मणवर्चसं चान्नं चान्नाद्यं च ॥ २२ ॥ भूतं च भव्यं च श्रद्धा च रुचिश्च स्वर्गश्च स्वधा च ॥ २३ ॥ य एतं देवमेकवृत्तं वेदं ॥ २४ ॥ स एव मृत्युः सोमृतं सोम्वं । स रक्षः ॥ २५ ॥ स रुद्रो वसुवर्निर्वसुदेव्यं नमोवाके वषट्कारोनु संहितः ॥ २६ ॥ तस्येमे सर्वे यातव उपं प्रशिर्षमासते ॥ २७ ॥ तस्माम् सर्वा नक्षत्रा वशे चन्द्रमसा सह ॥ २८ ॥ (१७)

(४) स वा अहोर्जायत तस्मादहोर्जायत ॥ २९ ॥ स वै रात्र्या अजायत तस्माद् रात्रिरजायत ॥ ३० ॥ स वा अन्तरिक्षादजायत तस्मादन्तरिक्षमजायत ॥ ३१ ॥ स वै वायोरजायत तस्माद् वायुरजायत ॥ ३२ ॥ स वै दिवोर्जायत तस्माद् द्यौरर्ध्रजायत ॥ ३३ ॥ स वै दिग्भ्योर्जायत तस्माद् दिशोर्जायन्त ॥ ३४ ॥ स वै भूमरजायत तस्माद् भूमिरजायत ॥ ३५ ॥ स वा अग्नेरजायत तस्मादग्निरजायत ॥ ३६ ॥ स वा अद्भ्योर्जायत तस्मादापोर्जायन्त ॥ ३७ ॥ स वा ऋग्भ्योर्जायत तस्मादृचोर्जायन्त ॥ ३८ ॥ स वै यज्ञादजायत तस्माद् यज्ञोर्जायत ॥ ३९ ॥ स यज्ञस्तस्य यज्ञः स यज्ञस्य शिरस्कृतम् ॥ ४० ॥ स स्तनयति स वि द्योतते स उ अश्मानमस्यति ॥ ४१ ॥ पापार्थं वा भद्रार्थं वा पुरुषायासुराय वा ॥ ४२ ॥ यद्वा कृणोष्योषधीर्यद्वा वर्षसि भद्रया यद्वा जुन्यमवीवृधः ॥ ४३ ॥ तावांस्ते मघवन् महिमोपो ते तन्वः शतम् ॥ ४४ ॥ उपो ते बध्वे बद्धानि यदि वासि न्यवृद्धम् ॥ ४५ ॥

(५) भूयानिन्द्रो नमुराद् भूयानिन्द्रासि मृत्युर्भ्यः ॥ ४६ ॥ भूयानरात्याः शक्याः पतिस्त्वमिन्द्रासि बिभूः प्रभूरिति त्वोपास्महे वयम् ॥ ४७ ॥ नम-

(१६६)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ४. सू० ४ । ४८२.

स्ते अस्तु पश्यत पश्य मा पश्यत ॥ ४८ ॥ अन्नाद्येन यशसा तेजसा ब्राह्मणव-
र्चसेन ॥ ४९ ॥ अम्भो अमो महः सह इति त्वोपास्महे वयम् । ० । ० ॥ ५० ॥
अम्भो अरुणं रजतं रजः सह इति त्वोपास्महे वयम् । ० । ० ॥ ५१ ॥ (१९)

(६) उरुः पृथुः सुभूर्ध्रु इति त्वोपास्महे वयम् । ० । ० ॥ ५२ ॥ प्रथो वगो
व्यचो लोक इति त्वोपास्महे वयम् । ० । ० ॥ ५३ ॥ भवद्वसुदिद्वसुः संयद्वसुयद्वसुरिति
त्वोपास्महे वयम् ॥ ५५ ॥ नमस्ते अस्तु पश्यत पश्य मा पश्यत ॥ ५५ ॥ अन्नाद्येन
यशसा तेजसा ब्राह्मणवर्चसेन ॥ ५६ ॥ (२०)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ त्रयोदशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ चतुर्दशं काण्डम् ।

॥ १ ॥ सत्येनोत्तमिता भूमिः सूर्येणोत्तमिता द्यौः । अतेनादित्यास्तिष्ठन्ति
दिवि सोमो अर्धं श्रितः ॥ १ ॥ सोमेनादित्या बलिनः सोमेन पृथिवी मही ।
अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम आर्हितः ॥ २ ॥ सोमं मन्यते पणिवान् यत् सै-
षिषन्त्योषधिम् । सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्यारनाति पार्थिवः ॥ ३ ॥ यत् त्वा
सोम प्रपिबन्ति तत् आ प्यायसे पुनः । वायुः सोमस्य रक्षिता समानां मास
आकृतिः ॥ ४ ॥ आच्छद्भिर्धानैर्गुपितो बर्हितैः सोम रक्षितः । ब्राह्मणमिच्छुषवन्
तिष्ठसि न ते अश्नाति पार्थिवः ॥ ५ ॥ चित्तिरा उपबर्हिणं चक्षुरा अभ्यञ्ज-
नम् । धीर्भूमिः कोश आसीद् यदयात् सूर्या पतिम् ॥ ६ ॥ रैभ्यासीदनुदेयी नारा-
शंसी न्योचनी । सूर्याया भद्रमिद् वासो गार्थयैति परिष्कृता ॥ ७ ॥ स्तोमा
आसन् प्रतिधयः कुरीरं छन्द ओपशः । सूर्याया अश्विना वराग्निरासीत् पुरो-
गवः ॥ ८ ॥ सोमो वधूयुरभवदश्विनास्तामुभा वरा । सूर्या यत् पत्ये शंसन्ती
मनसा सविताददात् ॥ ९ ॥ मनो अम्या अने आसीद् द्यौरासीदुत च्छदिः ।
शुक्रावनेद्वाहावास्तां यदयात् सूर्या पतिम् ॥ १० ॥ (१) अक्सामाम्याम-
भिहितौ गावौ ते सामनावेताम् । श्रोत्रे ते चक्रे आस्तां दिवि पन्थाश्चराचरः ॥ ११ ॥
शुची ते चक्रे यात्या व्यानो अन्न आर्हतः । अनो मनस्मयं सूर्यारोहत् प्रयती प-
तिम् ॥ १२ ॥ सूर्याया बह्वतुः प्रागात् सविता यमवासृजत् प्रघासु हन्यन्ते गावः
फल्गुनीषु व्युहते ॥ १३ ॥ यदश्विना पृच्छमानावयातं त्रिचक्रेण बह्वतुं सूर्यायाः ।
कैकं चक्रं वामासीत् क देष्टार्यं तस्थयुः ॥ १४ ॥ यदयातं शुभस्पती वरेयं सूर्या-
मुप । विश्वे देवा अनु तद् वामजानन् पुत्रः पितरमवृणीत पूषा ॥ १५ ॥ के ते
चक्रे सूर्ये ब्रह्माणं अतुथा विदुः । अथैकं चक्रं यद् गुहा तदजातय इदं विदः ॥ १६ ॥
अर्यमणं यजामहे सुबन्धुं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनात् प्रेतो मुञ्चामि ना-
मुतः ॥ १७ ॥ प्रेतो मुञ्चामि नामुतः सुबद्धामुमतेस्करम् । यथेयमिन्द्र मीढुः
सुपुत्रा सुमगासति ॥ १८ ॥ प्र त्वां मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद येन त्वाबध्नात्
सविता सुशेवाः । अतस्य योनौ सुकृतस्य लोके स्थोनं ते अस्तु सहसैभलायै
॥ १९ ॥ भगस्त्वेतो नयतु हस्तगृह्याश्विना त्वा प्र बहतां रथेन । गृहान् गच्छ
गृहपत्नी यथासौ वशिनी त्वं विदधमा बहासि ॥ २० ॥ (२) इह प्रियं प्र-

जायै ते समृध्यतामस्मिन् गृहे गार्हपत्याय जागृहि । एना पत्या तन्वं सं स्पृश-
 स्वाथ जिर्विर्विदथमा वदासि ॥ २१ ॥ इहैव स्तं मा वि यौष्टं विश्वमायुर्वैरनु-
 तम् । क्रीडन्तौ पुत्रैर्नमृभिर्मोदमानौ स्वस्तकौ ॥ २२ ॥ पूर्वापरं चरतो माययैतौ
 शिशु क्रीडन्तौ परि यातोर्णवम् । विश्वान्यो भुवना विचष्ट ऋतूँरन्यो विदधज्जा-
 यसे नवः ॥ २३ ॥ नवोनवो भवासि जायमानोह्यो केतुरुपमायेव्यग्रम् । भागं
 द्वेभ्यो वि दधास्यायन् प्र चन्द्रमस्तिरसं दीर्घमायुः ॥ २४ ॥ परां देहि शामुत्यं
 ब्रह्मभ्यो वि भञ्जा वसु । कृत्येषा पद्वती भुत्वा ज्ञाया विशते पतिम् ॥ २५ ॥
 नीललोहितं भवति कृत्यासक्किर्व्यज्यते । एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्वन्धेषु बध्य-
 ते ॥ २६ ॥ अश्लीला तनूर्भवति रुशती पापयामुया । पतिर्यद वध्वो वासेसः
 स्वमङ्गमभ्युणुते ॥ २७ ॥ आशसेनं विशसेनमथो अधिविकर्तनम् । सूर्यायाः
 परय रूपाणि तानि ब्रह्मो न शुम्भति ॥ २८ ॥ तुष्टमेतत् कटुकमपाष्टवद् विपवञ्चै-
 तदत्तवे । सूर्या यो ब्रह्मा वेद स इदं वाध्वयमहति ॥ २९ ॥ स इत् तत् स्योनं ह-
 रति ब्रह्मा वासः सुमङ्गलम् । प्रायश्चित्ति यो अध्येति येन ज्ञाया न रिष्यति ॥ ३० ॥
 (३) युव भगं सं भरतं समृद्धपुतं वदन्तावृतोद्येषु । ब्रह्मणस्पते पतिमस्य गौचय
 चारुं संभृतो वदतु वाचमेताम् ॥ ३१ ॥ इहैदमाथ न परो गमाथेमं गावः प्रज-
 या वर्धयाथ । शुभं यतीरुस्रियाः सोमवर्चसो विश्वे देवाः क्रञ्जिह वा मनोमि ॥ ३२ ॥
 इमं गावः प्रजया सं विशाथायं देवानां न मिनानि भागम् । अस्मै वः पूषा मरुतश्च सर्वे
 अस्मै वा धाता सविता सुवाति ॥ ३३ ॥ अनुक्षरा ऋजवः सन्तु पन्थानो येभिः सखा-
 यो यन्ति नो वरेयम् । मं भगेन समयेय्या मं धाता सृजतु वर्चमा ॥ ३४ ॥ यञ्च
 वर्चो अक्षेषु सुरायां च यदार्हितम् । यद् गोष्वश्विना वर्चस्तेनेमां वर्चमावतम् ॥ ३५ ॥
 येन महानघ्न्या जघनमश्विना येन वा सुरा । येनाक्षा अभ्यर्पिच्यन्त तेनेमां
 वर्चसावतम् ॥ ३६ ॥ यो अग्निधो दीदयदप्स्वन्तर्यं विप्रास ईडते अध्वरेषु ।
 अपां नपान्मधुमतीरपो डा याभिरिन्द्रो वावुधे वीर्यावान् ॥ ३७ ॥ इदमहं रु-
 शन्तं ग्रामं तनूदपिमपोहामि । यो भद्रो रोचनस्तमुदचासि ॥ ३८ ॥ आस्यै ब्रा-
 ह्मणाः स्तपनीर्हन्त्ववीरघ्नीरुदजन्त्वापः । अर्यम्णो अग्निं पयितु पूषन् प्रती-
 चन्ते श्वशुरो देवरश्च ॥ ३९ ॥ शं ते हिरण्यं शमु सन्त्वापः शं मेधिर्भवतु शं
 युगस्य तर्जं । शं त आपः शतपवित्रा भवन्तु शमु पत्या तन्वं सं स्पृशस्व
 ॥ ४० ॥ (४) खे रथस्य खेनसः खे युगस्य शतक्रतो । अपालामिन्द्र त्रिषूत्वा-
 कृणोः सूर्यत्वचम् ॥ ४१ ॥ आशासाना सौमनुजं प्रजां सौभाग्यं रथिम् ।

पत्युरनुव्रता भूत्वा सं नक्षत्रामृताय कम् ॥ ४२ ॥ यथा सिन्धुर्नदीनां साम्राज्यं
सुषुवे वृषा । एवा त्वं सम्राड्येधि पत्युरस्तं परेत्य ॥ ४३ ॥ सम्राड्येधि श्व-
शुरेषु सम्राड्युत देवेषु । ननान्दुः सम्राड्येधि सम्राड्युत श्वश्राः ॥ ४४ ॥
या अकृन्तन्नवयन् याश्च तत्तिरे या देवीरन्तां अभितोददन्त । तास्त्वा जरसे सं
व्ययं त्वार्युष्मतीदं परि धत्स्व वासः ॥ ४५ ॥ जीवं रुदन्ति विनयन्त्यध्वरं
दीर्घामनु प्रसिति दीध्युर्नरः । वामं पितृभ्यो य इदं समीरिरे मयः पतिभ्यो ज-
नये परिष्वजे ॥ ४६ ॥ स्योनं ध्रुवं प्रजायै धारयामि तेष्मानं देव्याः पृथिव्या
उपस्थे । तमा तिष्ठानुमादया सुवर्चा दीर्घं त आर्युः सविता कृणोतु ॥ ४७ ॥
येनामिरस्या भूम्या हस्तं जग्राह दक्षिणम् । तेन गृह्णामि ते हस्तं मा व्यथिष्टा
मया सह प्रजया च धनेन च ॥ ४८ ॥ देवस्ते सविता हस्तं ग्रह्णातु सोमो राजा
सुप्रजसं कृणोतु । अग्निः सुभगां जातवेदाः पत्ये पत्नीं जरदष्टिं कृणोतु ॥ ४९ ॥
गृह्णामि ते सौमगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः । भगो अर्यमा सविता
पुरंधिर्मह्यं त्वादुर्गाहपत्याय देवाः ॥ ५० ॥ (५) भगस्ते हस्तमग्रहीत् सविता हस्तम-
ग्रहीत् । पत्नी त्वमसि धर्मणाहं गृहपतिस्त्वव ॥ ५१ ॥ ममेयमस्तु पोष्या मद्यं त्वा-
दाद् बृहस्पतिः । मया पत्या प्रजावति सं जीवि शरदः शतम् ॥ ५२ ॥ त्वष्टा
वासो व्यदधाच्छुभे कं बृहस्पतेः प्रशिषां कवीनाम् । तेनेमां नारीं सविता भगश्च
सूर्यामिव परि धत्तां प्रजया ॥ ५३ ॥ इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी मातरिश्वा भिश्चा-
वरुणा भगो अश्विनोभा । बृहस्पतिर्मरुतो ब्रह्म सोम इमां नारीं प्रजया वर्धयन्तु
॥ ५४ ॥ बृहस्पतिः प्रथमः सूर्यायाः शीर्षे केशां अकल्पयत् । तेनेमामश्विना
नारीं पत्ये सं शोभयामसि ॥ ५५ ॥ इदं तद्रूपं यदवस्त योषां जायां जिज्ञासे
मनसा चरन्तीम् । तामन्वर्तिष्ये सखिभिर्नवग्वैः क इमान् विद्वान् विचर्तुं
पाशान् ॥ ५६ ॥ अहं विष्यामि मयि रूपमस्या वेददित् पश्यन् मनसः कुलायम् ।
न स्तेयमस्मि मनसोर्दमुच्ये स्वयं श्रथ्नानो वरुणस्य पाशान् ॥ ५७ ॥ प्र त्वा
ब्रुवामि वरुणस्य पाशाद् येन त्वावघ्नात् सविता सुशेवाः । उरुं लोकं सुगमञ्च
पन्थां कृणोमि तुभ्यं सहपत्न्यै वधु ॥ ५८ ॥ उद्यच्छध्वमप रक्षो हनाथेमां
नारीं सुकृते दधात । धाता विप्रश्चित् पतिमस्यै विवेद भगो राजा पुर एतु प्र
जानन् ॥ ५९ ॥ भगस्ततश्च चतुरः पादान् भगस्ततश्च चत्वार्युष्पलानि । त्वष्टा
पिपेश मध्यतोनु वर्धन्त्सा नो अस्तु सुमङ्गली ॥ ६० ॥ सुकिंशुकं वहतु विश्व-
रूपं हिरण्यवर्णं सुवृत्तं सुचक्रम् । आ रोह सूर्ये अमृतस्य लोकं स्योनं पतिभ्यो
वहतुं कृणु त्वम् ॥ ६१ ॥ अभ्रातृघ्नीं वरुणापशुघ्नीं बृहस्पते । इन्द्रापतिघ्नीं

पुत्रिणीमास्मभ्यं सवितर्वह ॥ ६२ ॥ मा हिंसिष्टं कुमार्यं स्थूणे देवकृते पथि ।
शालाया देव्या द्वारं स्योनं कृणो वधूपथम् ॥ ६३ ॥ ब्रह्मापरं युज्यतां ब्रह्म
पूर्वं ब्रह्मान्ततो मध्यतो ब्रह्म सर्वतः । अनाव्याधां देवपुरां प्रपद्य शिवा स्योना
पतिलोके वि राज ॥ ६४ ॥ (६)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ २ ॥ तुभ्यमग्रे पर्यवहन्त्सुर्यां वहतुना सह । स नः पतिभ्यो जायां दा
अग्रे प्रजया सह ॥ १ ॥ पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा सह वर्धसा । दीर्घायुरस्या
यः पतिर्जीवाति शरदः शतम् ॥ २ ॥ सोमस्य जाया प्रथमं गन्धर्वस्तेपरः पतिः ।
तृतीयो अग्निष्ठे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ ३ ॥ सोमो ददद् गन्धर्वाय गन्धर्वो
ददद्मये । रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ ४ ॥ आ वामगन्त्सु-
मतिर्वीजिनीवसु न्यश्विना हुन्सु कामा अरंसत । अभूतं गोपा मिथुना शुभस्प-
ती प्रिया अर्घ्यम्णो दुर्ध्या अशीमहि ॥ ५ ॥ सा मन्दसाना मनसा शिवेन रयिं
धेहि सर्ववीरं वचस्यम् । सुगं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथिष्ठामप
दुर्मतिं हतम् ॥ ६ ॥ या ओषधयो या नद्यो यानि क्षेत्राणि या वना । तास्त्वा
वधु प्रजावतीं पत्ये रक्षन्तु रक्षतः ॥ ७ ॥ एमं पन्थामरुताम सुगं स्वस्तिवाह-
नम् । यस्मिन् वीरो न रिष्यत्यन्येषां विन्दते वसु ॥ ८ ॥ इदं सु मे नरः शृणुत
ययाशिषा दंपती वाममश्नुतः ये गन्धर्वा अप्सरसश्च देवीरपि वानस्पत्येषु येषि
तस्थुः । स्योनास्ते अभ्यं बध्वं भवन्तु मा हिंसिषुर्वहतुमक्षमानम् ॥ ९ ॥ ये
बध्वश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मा यन्ति जनां अनु । पुनस्तान यज्ञिया देवा नयन्तु यन
आगताः ॥ १० ॥ (७) मा विदन् परिपन्थिनो य आर्मादन्ति दंपती । सुगेन
दुर्गमतीतामपं द्रान्त्वरातयः ॥ ११ ॥ सं काशयामि वहतुं ब्रह्मणा गृहैरघोरैश्च
चक्षुषा मित्रियैश्च । पर्याणदं विश्वरूपं यदस्ति स्योनं पतिभ्यः सविता तत्
कृणोतु ॥ १२ ॥ शिवा नारीममस्तमागन्निमं धाता लोकमस्य दिदेश । तामर्धमा भगो
अश्विनोभा प्रजापतिः प्रजया वर्धयन्तु ॥ १३ ॥ आन्मन्वत्युर्वरा नारीयमामन्
तस्यां नरो वपत् बीजमस्याम् । सा वः प्रजां जनयद् वक्षणाभ्यो बिभ्रती दुग्धपृष-
भस्य रेतः ॥ १४ ॥ प्रति तिष्ठ विराडग्निं विष्णुरिवेह सरस्वति । सिनीवाल्लि
प्र जायतां भगस्य सुमतावसत् ॥ १५ ॥ उद् व ऊर्मिः शम्या हुन्त्वापो यो-
क्ताश्चि मुञ्चत । मादृक्कृतां व्यनसावध्यावधुनमारताम् ॥ १६ ॥ अघोरचक्षुर-

पतिषी स्योना जग्मा सुशेवा सुयमा गृहभ्यः । वीरसुर्देष्टुकोमा सं त्वयैधिषीम-
हि सुमनस्यमाना ॥ १७ ॥ अदेवुष्यपतिघ्नीहैधि शिवा पशुभ्यः सुयमा सुव-
र्चाः । प्रजावती वीरमूर्देष्टुकोमा स्योनेममग्निं गार्हपत्यं सपर्य ॥ १८ ॥ उत्तिष्ठेतः कि-
मिच्छन्तीदमागा अहं त्वेडे अभिभूः स्वाद् गृहात् । शुन्यैषी निर्ऋते याजगन्धा-
तिष्ठाराते प्र पत मेह रस्थाः ॥ १९ ॥ यदा गार्हपत्यममपर्यत् पूर्वमग्निं वधूरि-
यम् । अथा सरस्वत्यै नारि पितृभ्यश्च नमस्कुरु ॥ २० ॥ (८) शर्म वसेनदा हग-
स्यै नार्या उपस्तरं । सिनीवालि प्र जायतां भगस्य सुमतावसत् ॥ २१ ॥ यं व-
र्चजं न्यस्यथ चर्म चोपस्तृणीथन । तदा रोहितु सुप्रजा या कन्या विन्दते पतिम्
॥ २२ ॥ उप स्तृणीहि वर्चजमधि चर्मणि रोहिते । तत्रोपविश्य सुप्रजा इमप-
ग्निं सपर्यत् ॥ २३ ॥ आ रोहि चर्मोप सीदाग्निमेष देवो हन्ति रक्षांसि सर्वा ।
इह प्रजां जनय पत्ये अस्मै सुज्येष्ठयो भवत् पुत्रस्त एषः ॥ २४ ॥ वि तिष्ठ-
न्तां मानुरस्या उपस्थानानारूपाः पशवो जायमानाः । सुमङ्गल्युप सीदेमग्निं
संपन्ती प्रति भूपद देवान ॥ २५ ॥ सुमङ्गली प्रतरणी गृहाणां सुशेवा पत्ये थ-
शुराय शंभूः । स्योना श्वश्रवे प्र गृहान् विशेमान् ॥ २६ ॥ स्योनाभव श्वशुरेभ्यः
स्योना पत्ये गृहभ्यः । स्योनाभ्य सर्वस्य विशे स्योना पुष्टायैषां भव ॥ २७ ॥
सुमङ्गलीरियं वधूरिमां समेत पश्यत । सांभोग्यमस्य दत्त्वा दीर्भाग्यैर्विपरैतन
॥ २८ ॥ या दुर्हादीं युवतयो याश्चेह जगतीरपि । वर्चो न्वस्ये सं दत्ताथास्तौ
विपरैतन ॥ २९ ॥ रुक्मप्रस्तरणं वलं विशां रूपाणि विभ्रतम् । आरोहित
सूर्या सावित्री बृहते सांभगाय कम् ॥ ३० ॥ (९) आ रोहि तल्पं सुमनस्यमानिह प्रजां
जनय पत्ये अस्मै । इन्द्राणीव सुवृथा बुध्यमाना ज्योतिरग्रा उपसः प्रति जा-
गरासि ॥ ३१ ॥ देवा अग्रे न्यपद्यन्त पत्नीः समस्पृशन्त तन्वस्तनूमिः ।
सूर्येव नारि विश्वरूपा महित्वा प्रजावती पन्या सं भवेह ॥ ३२ ॥ उत्तिष्ठतो वि-
श्वावसो नमोमेडामहे त्वा । जामिमिच्छ पितृपदं न्यक्तां स ते भागो जनुषा तस्य
विद्धि ॥ ३३ ॥ अप्सरसः सधमादं मदन्ति हविर्धानमन्तरा सूर्यं च । तास्तं ज-
नित्रमभि ताः परेहि नमस्ते गन्धर्वर्तुनां कृणोमि ॥ ३४ ॥ नमो गन्धर्वस्य नमो
नमो भामाण्य चक्षुषे च कृणमः । विश्वावसो ब्रह्मणा ते नमोभि जाया अप्सरसः
परेहि ॥ ३५ ॥ राया वयं सुमनसः स्यामोदितो गन्धर्वमावाकृताम् । अगन्स देवः
परमं सधस्थमगन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः ॥ ३६ ॥ सं पितरावृत्तिये सृजयां माता
पिता च रेतसो भवाथः । मर्य इव योणामधि रोहयैनां प्रजां कृणवाथामिह प्रप्यत
गयिम् ॥ ३७ ॥ तां पूर्वं लिखतमामरयस्य यस्यां बीजं मनुष्या अवन्ति । या न ऊरु उशती

विभ्रयाति यस्यामुशन्तः प्रहरेम शेषः ॥ ३८ ॥ आ रौहोरुमुप धत्स्व हस्तं परि-
 ष्वजस्व जायां सुमनस्यमानः । प्रजां कृणवाथाभिह मोदमानौ दीर्घं वामायुः सवि-
 ता कृणोतु ॥ ३९ ॥ आ वां प्रजां जनयतु प्रजापतिरहोरात्राभ्यां समनकुर्य-
 मा । अदुर्मङ्गली पतिलोकमा विशेमं शं नो भव विपदे शं चतुष्पदे ॥ ४० ॥ (१०)
 देवैर्दक्षं मनुना साकमेतद् बाधूयं वासो वध्वश्च वस्त्रम् । यो ब्रह्मणो चिकितुषे
 ददाति स इदं रक्षांसि तन्पानि हन्ति ॥ ४१ ॥ यं मे दत्तो ब्रह्मभागं वधूयो-
 र्बाधूयं वासो वध्वश्च वस्त्रम् । युवं ब्रह्मण्येनुमन्यमानौ बृहस्पते साकमिन्द्रश्च
 दत्तम् ॥ ४२ ॥ स्योनाद्योनेराधि बुध्यमानां हसामुदौ महसा मोदमानौ । सु-
 गू सुपुत्रौ सुगृहौ तरायो जीवानुपसो विभातीः ॥ ४३ ॥ नवं वसानः सुरभिः
 सुवासा उदागा जीव उपसो विभातीः । आण्डात् पतन्तीवामुष्टिं भिरवस्मादेन-
 सस्परि ॥ ४४ ॥ शुम्भनी पावापृथिवी अन्तिसुम्ने महिग्रते । आपः सप्त
 सुसुबुर्देवीस्ता नो मूञ्चन्त्वहंसः ॥ ४५ ॥ सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय वरुणाय च ।
 ये भूतस्य प्रचेतसस्तेभ्य इदमकरं नमः ॥ ४६ ॥ य ऋते चिदभिश्चिषः पुरा
 जनुभ्य आवृदः । संधाता संधिं मयवा पुरुवमुर्निष्कर्ता विदुतं पुनः ॥ ४७ ॥
 अणस्मत् तम उच्छतु नीले पिशङ्गमुत लोहितं यत् । निर्दहनी या पृषातव्य-
 स्मिन् तां स्थाणावध्या संजामि ॥ ४८ ॥ यावन्तीः कृत्या उपवासने यावन्तो
 राज्ञो वरुणस्य पाशाः । व्यृद्धयो या अममृद्धयो या अस्मिन् तां स्थाणावधि-
 सादयामि ॥ ४९ ॥ या मे प्रियतमा तनूः सा मे विभाय वाससः । तस्यामे त्वं
 वनस्पते नीवि कृणुष्व मा वयं रिषाम ॥ ५० ॥ (११) ये अन्ता यावन्तीः सिञ्चो य
 ओतवो ये च तन्तवः । वासो यत् पन्नीभिरुतं तन्नः स्योनमुप स्पृशात् ॥ ५१ ॥
 उशतीः कन्यला इमाः पितृलोकान् पतिं यतीः । अयं दीक्षामसृक्षत स्वाहा ॥ ५२ ॥
 बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । वचो गोषु प्रविष्टं यत् तेनेमां सं संजामसि
 ॥ ५३ ॥ बृहस्पतिना० । तेजो गोषु प्रविष्टं यत् तेन० ॥ ५४ ॥ बृहस्पतिना० ।
 भगो गोषु प्रविष्टो यस्तेन० ॥ ५५ ॥ बृहस्पतिना० । यशो गोषु प्रविष्टं यत् तेन० ।
 ॥ ५६ ॥ बृहस्पतिना० । पयो गोषु प्रविष्टं यत् तेन० ॥ ५७ ॥ बृहस्पति-
 नावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । रमो गोषु प्रविष्टो यस्तेनेमां सं संजामसि
 ॥ ५८ ॥ यदीमे केशिनो जना गृहे ते समनर्तिषु रोदेन कण्वन्तोऽघम् ।
 अग्निष्ठा तस्मादेनसः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥ ५९ ॥ यदीवं दुहिता
 तव विकेश्यरुदद गृहे रोदेन कण्वत्यऽघम् । अग्निष्ठा० ॥ ६० ॥ (१२)
 यज्जामयो यधुवतयो गृहे ते समनर्तिषु रोदेन कण्वतीरघम् । अग्निष्ठा० ॥ ६१ ॥

यत् ते प्रजायां पशुषु यज्ञां गृहेषु निष्ठितमयकृद्भिरघं कृतम् । अग्निष्टा तस्मादेन-
सः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥ ६२ ॥ इयं नार्युषं ब्रूते पूल्यान्यावपन्निका । दी-
र्घायुरस्तु मे पतिर्जीवाति शरदः शतम् ॥ ६३ ॥ इहेमाविन्त्र सं नुद चक्रवाकेव
दपंती । प्रजयैनौ स्वस्तकौ विश्वमायुर्व्यश्नुताम् ॥ ६४ ॥ यदासन्ध्यामुपधाने
यद् बोधवासने कृतम् । विवाहे कृत्यां यां चक्रुरास्नाने तां नि दध्मसि ॥ ६५ ॥
यद् दुष्कृतं यच्छर्मलं विवाहे बद्धतौ च यत् । तत् सभलस्य कम्बले मृज्महे दु-
रितं वयम् ॥ ६६ ॥ सभले मर्लं सादयित्वा कम्बले दुरितं वयम् । अभूम याज्ञि-
याः शुद्धाः प्र ण आयूषि तारिषत् ॥ ६७ ॥ कृत्रिणः कण्टकः शतदन् य एषः ।
अपास्याः केश्यं मलमप शीर्षयै लिखात् ॥ ६८ ॥ अक्रादक्राद् वयमस्या अप
यक्ष्मं नि दध्मसि । तन्मा प्रापन् पृथिवीं मोत देवान् दिवं मा प्रापदुर्वन्त-
रिचम् । अपो मा प्रापन्मलमेतदग्ने यमं मा प्रापन् पितृंश्च सर्वान् ॥ ६९ ॥
सं त्वां नह्यामि पयसा पृथिव्याः सं त्वां नह्यामि पयसौषधीनाम् । सं त्वां न-
ह्यामि प्रजया धनेन सा संनद्धा सुनुहि वाजमेमम् ॥ ७० ॥ (१३) अमोहमस्मि सा
त्वं सामाहमस्म्यृक्कं घौरहं पृथिवी त्वम् । ताविह सं भवाव प्रजामा जनयावहै
॥ ७१ ॥ जनिर्यन्ति नावग्रवः पुत्रियन्ति सुदानवः । अरिष्टासु सचेवहि बृहते
वाजसातये ॥ ७२ ॥ ये पितरो वधूदशा इमं बहंतुमागमन् । ते अस्यै वध्वै सं-
पन्न्यै प्रजावच्छर्मं यच्छन्तु ॥ ७३ ॥ येदं पूर्वागन् रशनायमाना प्रजामस्यै द्रविष्णं
चेह दत्त्वा । तां बहन्त्वर्गतस्यानु पन्थां विराडियं सुप्रजा अत्यजैषीत् ॥ ७४ ॥
प्र बुध्यस्व सुबुधा बुध्यमाना दीर्घायुत्वाय शतशारदाय । गृहान् गच्छ गृहपत्नी
यथासौ दीर्घं त आयुः सविता कृणोतु ॥ ७५ ॥ (१४)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ चतुर्दशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ पञ्चदशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ वान्य आसीदीयमान एव स प्रजापतिं समैरयत् ॥ १ ॥ स प्रजापतिः
सुवर्णमा मन्त्रपरयत् तत् प्राजनयत् ॥ २ ॥ तदेकमभवत् तल्लज्जाममभवत् तन्म-
हदभवत् तज्ज्येष्ठमभवत् तद ब्रह्मभवत् तत् तपोभवत् तत् सन्यमभवत् तेन प्रा-
जायत ॥ ३ ॥ सोवर्धत स महानभवत् स महादेवोभवत् ॥ ४ ॥ स देवानापीशां
पयैत् स ईशानोभवत् ॥ ५ ॥ स एकवान्यामभवत् स धनुगदत् तदेवन्द्रधनुः ॥ ६ ॥
नीलमस्योदरं लोहितं पृष्ठम् ॥ ७ ॥ नीलेनैवाप्रियं भ्रातृव्यं प्रोणीति लोहितेन
द्विपन्तं विध्यतीति ब्रह्मयादिनां वदन्ति ॥ ८ ॥

॥ २ ॥ स उदतिष्ठत् स प्राचीं दिशमनु व्यचलत् ॥ १ ॥ तं बृहच्च रथन्तरं चादि-
न्याश्च विश्वे च देवा अनुच्यचलन् ॥ २ ॥ बृहते च वै स रथन्तराय चादित्येभ्य-
श्च विश्वेभ्यश्च देवेभ्य आ वृश्चते य एवं विद्वांसं वान्यमुपवदति ॥ ३ ॥ बृहत्तश्च वै
स रथन्तरस्य चादिन्यानां च विश्वेषां च देवानां प्रियं धाम भवति तस्य प्राच्या दिशि
॥ ४ ॥ श्रद्धा पुंश्चली मित्रो मागधो विज्ञानं वामो हरुष्णीपं गत्री केशा हरितौ प्रवता
कल्मलर्गुणिः ॥ ५ ॥ भूतं च भविष्यच्च परिष्कुन्दौ मनो विगृथम् ॥ ६ ॥ मातरिश्वा च
पर्वमानश्च विपथवाहौ वातः सारथी रेष्मा प्रतोदः ॥ ७ ॥ कीर्तिश्च यशश्च पुरःसुरावने
कीर्तिर्गच्छत्या यशो गच्छति य एवं वेद ॥ ८ ॥ स उदतिष्ठत् स दक्षिणां दि-
शमनु व्यचलत् ॥ ९ ॥ तं यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च यज्ञश्च यजमानश्च पशवश्चा-
नुच्यचलन् ॥ १० ॥ यज्ञायज्ञियाय च वै स वामदेव्याय च यज्ञाय च यजमानाय च
पशुभ्यश्चा वृश्चते य एवं विद्वांसं वान्यमुपवदति ॥ ११ ॥ यज्ञायज्ञियस्य च वै स वाम-
देव्यस्य च यज्ञस्य च यजमानस्य च पशूनां च प्रियं धाम भवति तस्य दक्षिणायां
दिशि ॥ १२ ॥ उपाः पुंश्चली मन्त्रो मागधो विज्ञानं ० मणिः ॥ १३ ॥ अमावास्या-
च पौर्णिमासी च परिष्कुन्दौ मनो ० ॥ १४ ॥ स उदतिष्ठत् स प्रतीचीं दिशमनु
व्यचलत् ॥ १५ ॥ तं वैरूपं च वैराजं चापेश्च वरुणश्च राजानुच्यचलन् ॥ १६ ॥
वैरूपाय च वै स वैराजाय चाद्भ्यश्च वरुणाय च राज्ञ आ वृश्चते य एवं विद्वांसं
वान्यमुपवदति ॥ १७ ॥ वैरूपस्य च वै स वैराजस्य चापां च वरुणस्य च राज्ञः

प्रियं धाम भवति तस्य प्रतीच्या दिशि ॥ १८ ॥ इरा पुंश्चली हसो मागधो
विज्ञानं० मणिः ॥ १९ ॥ अहश्च रात्री च परिष्कृन्दा मनो० । ० ॥ २० ॥ स
उदतिष्ठत् स उदीचीं दिशमनु व्यचलत् ॥ २१ ॥ तं श्येतं च नौधसं च सप्त-
र्षयश्च सोमश्च राजानुव्यचलन् ॥ २२ ॥ श्येताय च वै स नौधसाय च सप्त-
र्षिभ्यश्च सोमाय च राज्ञा वृश्चते य एवं विष्ठांसं व्रात्यमुपवदति ॥ २३ ॥
श्येतस्य च वै स नौधसस्य च सप्तर्षीणां च सोमस्य च राज्ञः प्रिय धाम भवति
तस्योदीच्या दिशि ॥ २४ ॥ विद्युत् पुंश्चली स्तनयित्नुर्मागधो विज्ञानं वासोहंरु-
ष्णीपं रात्री केशा हरितौ प्रवर्तौ कन्मलिर्मणिः ॥ २५ ॥ श्रुतं च विश्रुतं च परि-
ष्कृन्दा मनो विपथम् ॥ २६ ॥ मातरिश्वा च पर्वमानश्च विपथवाहो वातः सारथी
रेष्मा प्रतोदः ॥ २७ ॥ कीर्तिश्च यशश्च पुरः सरावैनं कीर्तिर्गच्छत्या यशो
गच्छति य एवं वेद ॥ २८ ॥

॥ ३ ॥ स सैवन्सरगुर्ध्वीतिष्ठत् तं देवा अब्रुवन् व्रात्य किं नु तिष्ठसीति
॥ १ ॥ सोमब्रीदासन्दी मे सं मरन्तिवति ॥ २ ॥ तस्मै व्रात्यायासन्दीं समभरन्
॥ ३ ॥ तस्यां प्रीष्मश्च वसन्तश्च ह्यो पादावास्तां शरच्च वर्षाश्च ह्यौ ॥ ४ ॥
बृहच्च रथन्तरं चानुच्येत् आस्तां यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च तिरश्च्ये ॥ ५ ॥ अचः
प्राञ्चस्तन्तवो यजूंषि तिर्यञ्चः ॥ ६ ॥ वेद आस्तरणं ब्रह्मोपबर्हणम् ॥ ७ ॥
सामामाद उदगीथोपश्रयः ॥ ८ ॥ तामासन्दीं व्रात्य आरोहत् ॥ ९ ॥ तस्य देव-
जनाः परिष्कृन्दा आसन्तसंकल्पाः प्रहाय्या विश्वानि भूतान्युपसदः ॥ १० ॥
विश्वान्येवास्य भूतान्युपसदो भवन्ति य एवं वेद ॥ ११ ॥

॥ ५ ॥ तस्मै प्राच्या दिशः ॥ १ ॥ वामन्तौ मासौ गोप्सारावकुर्वन् बृहच्च रथ-
न्तरं चानुष्ठातारौ ॥ २ ॥ वामन्तावेनं मासौ प्राच्या दिशो गोपायतो बृहच्च रथन्तरं
चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ ३ ॥ तस्मै दक्षिणाया दिशः ॥ ४ ॥ प्रैष्मा मासौ गो-
प्सारावकुर्वन् यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं चानुष्ठातारौ ॥ ५ ॥ प्रैष्मावेनं मासौ दक्षिणाया
दिशो गोपायतो यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ ६ ॥ तस्मै
प्रतीच्या दिशः ॥ ७ ॥ वार्षिकौ मासौ गोप्सारावकुर्वन् वैरूपं च वैराजं चानुष्ठा-
तारौ ॥ ८ ॥ वार्षिकावेनं मासौ प्रतीच्या दिशो गोपायतो वैरूपं च वैराजं चानु तिष्ठतो
य एवं वेद ॥ ९ ॥ तस्मा उदीच्या दिशः ॥ १० ॥ शारदौ मासौ गोप्सारावकुर्वन् श्येतं
च नौधसं चानुष्ठातारौ ॥ ११ ॥ शारदावेनं मासावुदीच्या दिशो गोपायतः श्येतं

च नौधसं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ १२ ॥ तस्मै ध्रुवाया दिशः ॥ १३ ॥
 ह्येनौ मासौ गोप्सारावकुर्वन् भूमिं चाग्निं चानुष्ठातारौ ॥ १४ ॥ ह्येनौवेन मासौ
 ध्रुवाया दिशो गोपायतो भूमिश्चाग्निश्चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ १५ ॥
 तस्मा ऊर्ध्वाया दिशः ॥ १६ ॥ शशिरौ मासौ गोप्सारावकुर्वन् दिवं चादित्यं
 चानुष्ठातारौ ॥ १७ ॥ शशिरावेन मासावूर्ध्वाया दिशो गोपायतो द्यौश्चादि-
 त्यश्चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ १८ ॥

॥ ५ ॥ तस्मै प्राच्या दिशो अन्तर्देशाद् भवमिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ १ ॥
 भव एनमिष्ट्वासः प्राच्या दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति नैनं शर्वो न भवो नेशा-
 नः ॥ २ ॥ नास्य पशून् न समानान् हिनस्ति य एवं वेद ॥ ३ ॥ तस्मै दक्षिणाया
 दिशो अन्तर्देशाच्छर्वमिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ ४ ॥ शर्व एनमिष्ट्वासो दक्षिणाया
 दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति नैनं ॥ ५ ॥ तस्मै प्रतीच्या दिशो अन्तर्देशात्
 पशुपतिमिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ ६ ॥ पशुपतिरेनमिष्ट्वासः प्रतीच्या दिशो अ-
 न्तर्देशादनु० ॥ ७ ॥ तस्मा उदीच्या दिशो अन्तर्देशादुग्रं देवमिष्ट्वा समनुष्ठातार-
 मकुर्वन् ॥ ८ ॥ उग्र एनं देव इष्ट्वास उदीच्या दिशो अन्तर्देशादनु० ॥ ९ ॥ तस्मै
 ध्रुवाया दिशो अन्तर्देशाद् रुद्रमिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ १० ॥ रुद्र एनमिष्ट्वासो
 ध्रुवाया दिशो अन्तर्देशादनु० ॥ ११ ॥ तस्मा ऊर्ध्वाया दिशो अन्तर्देशान्महादेव-
 मिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ १२ ॥ महादेव एनमिष्ट्वास ऊर्ध्वाया दिशो अन्तर्देशा-
 दनु० ॥ १३ ॥ तस्मै सर्वेभ्यो अन्तर्देशेभ्य ईशानमिष्ट्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ १४ ॥
 ईशान एनमिष्ट्वासः सर्वेभ्यो अन्तर्देशेभ्योऽनुष्ठातानु तिष्ठति नैनं शर्वो न भवो
 नेशानः ॥ १५ ॥ नास्य पशून् न समानान् हिनस्ति य एवं वेद ॥ १६ ॥

॥ ६ ॥ स ध्रुवा दिशमनु व्यचलत् ॥ १ ॥ तं भूमिश्चाग्निश्चौषधयश्च वनस्प-
 तयश्च वानस्पत्याश्च वीरुधश्चानुव्यचलन् ॥ २ ॥ भूमेश्च वै सोऽग्नेश्चौषधीनां
 च वनस्पतीनां च वानस्पत्यानां च वीरुधां च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥
 स ऊर्ध्वा दिशमनु व्यचलत् ॥ ४ ॥ तमृतं च मृत्यं च सूर्यश्च चन्द्रश्च नक्षत्रा-
 णि चानुव्यचलन् ॥ ५ ॥ अतस्य च वै स सत्यस्य च सूर्यस्य च चन्द्रस्य च
 नक्षत्राणां च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ६ ॥ स उत्तमां दिशमनु व्यचलत्
 ॥ ७ ॥ तमृचश्च समानि च यजूषि च ब्रह्म चानुव्यचलन् ॥ ८ ॥ अचां च
 स साम्नां च वजुषां च ब्रह्मणश्च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥ स

बृहतीं दिशमनुव्यचलत् ॥ १० ॥ तमितिहासश्च पुराणं च गाथाश्च नाराशं-
सीचानुव्यचलन् ॥ ११ ॥ इतिहासस्य च वै स पुराणस्य च गाथानां च ना-
राशंसीनां च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ स परमां दिशमनु व्यचलत्
॥ १३ ॥ तमाहवनीयश्च गार्हपत्यश्च दक्षिणाग्निश्च यज्ञश्च यजमानश्च पशवश्चा-
नुव्यचलन् ॥ १४ ॥ आहवनीयस्य च वै स गार्हपत्यस्य च दक्षिणाग्नेश्च यज्ञस्य
च यजमानस्य च पशूनां च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ १५ ॥ सोनादिष्टां
दिशमनु व्यचलत् ॥ १६ ॥ तमृतवश्चार्तवाश्च लोकाश्च लौक्याश्च मासाश्चार्ध-
मासाश्चाहोरात्रे चानुव्यचलन् ॥ १७ ॥ ऋतूनां च वै स आर्तवानां च लोकानां
च लौक्यानां च मासानां चार्धमासानां चाहोरात्रयोश्च प्रियं धाम भवति य एवं
वेद ॥ १८ ॥ सोनादिष्टां दिशमनु व्यचलत् ततो नावत्स्यैर्ममन्यत ॥ १९ ॥ तं
दितिरचादितिथेडा चेन्द्राणी चानुव्यचलन् ॥ २० ॥ दितेश्च वै सोदितेश्चे-
डायाश्चेन्द्राण्याश्च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ २१ ॥ स दिशोऽनु व्यच-
लत् तं विराडनु व्यचलत् सर्वं च देवाः सर्वाश्च देवताः ॥ २२ ॥ विराजश्च वै
स सर्वेषां च देवानां सर्वासां च देवतानां प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ २३ ॥
स सर्वानन्तर्देशाननु व्यचलत् ॥ २४ ॥ तं प्रजापतिश्च परमेष्ठी च पिता च पिता-
महश्चानुव्यचलन् ॥ २५ ॥ प्रजापतेश्च वै स परमेष्ठिनश्च पितुश्च पितामहस्य
च प्रिय धाम भवति य एवं वेद ॥ २६ ॥

॥ ७ ॥ स महिमा सङ्गृभुत्वान्तं पृथिव्या अगच्छत् स समुद्रोभवत् ॥ १ ॥ तं
प्रजापतिश्च परमेष्ठी च पिता च पितामहश्चापश्च श्रद्धा च वर्षभुत्वानुव्यवर्तय-
न्त ॥ २ ॥ ऐनमापो गच्छत्यैनं श्रद्धा गच्छत्यैनं वर्षं गच्छति य एवं वेद ॥ ३ ॥
तं श्रद्धा च यज्ञश्च लोकश्चासौ चाभाद्यं च भुत्वाभिपर्यावर्तन्त ॥ ४ ॥ एनं
श्रद्धा गच्छत्यैनं यज्ञं गच्छत्यैनं लोको गच्छत्यैनमन्मं गच्छत्यैनमभाद्यं गच्छति
य एवं वेद ॥ ५ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ८ ॥ सौरज्यतु ततो राजन्योजायत ॥ १ ॥ स विशः सर्वन्धुनर्षप्रा-
द्यभ्युदतिष्ठत् ॥ २ ॥ विशां च वै स सर्वन्धूनां चार्षस्य चाभाद्यस्य च प्रियं
धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥

॥ ६ ॥ स विशोनु व्यचलत् ॥ १ ॥ तं सभा च समितिश्च सेना च सुरा
चानुव्यचलन् ॥ २ ॥ सभायाश्च वै स समितेश्च सेनायाश्च सुरायाश्च प्रियं
धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥

॥ १० ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् व्रात्यो राज्ञोतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥ १ ॥ श्रे-
योसमेनमात्मनो मानयेत् तथा क्षत्राय ना वृश्चते तथा राष्ट्राय ना वृश्चते ॥ २ ॥
अतो वै ब्रह्म च क्षत्रं चोदतिष्ठतां ते अब्रूतां कं प्र विशावेति ॥ ३ ॥ अतो वै
बृहस्पतिमेव ब्रह्म प्र विशत्विन्द्रं क्षत्रं तथा वा इति ॥ ४ ॥ अतो वै बृहस्पति-
मेव ब्रह्म प्राविशदिन्द्रं क्षत्रम् ॥ ५ ॥ इयं वा उ पृथिवी बृहस्पतिर्द्यौर्वेन्द्रः ॥ ६ ॥
अयं वा उ अग्निर्ब्रह्मासावादित्यः क्षत्रम् ॥ ७ ॥ ऐनं ब्रह्म गच्छति ब्रह्मवर्चसी
भवति ॥ ८ ॥ यः पृथिवीं बृहस्पतिमग्निं ब्रह्म वेद ॥ ९ ॥ ऐनमिन्द्रियं गच्छ-
तीन्द्रियवान् भवति ॥ १० ॥ य आदित्यं क्षत्रं दिवमिन्द्रं वेद ॥ ११ ॥

॥ ११ ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् व्रात्योतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥ १ ॥ स्वयमेन-
मभ्युदेत्य ब्रूयाद् व्रात्य कावात्सीव्रात्योदकं व्रात्य तर्पयन्तु व्रात्य यथा ते प्रियं
तथास्तु व्रात्य यथा ते वशस्तथास्तु व्रात्य यथा ते निक्रामस्तथास्त्विति ॥ २ ॥
यदेनमाह व्रात्य कावात्सीरिति पथ एव तेन देवयानानवरुन्दे ॥ ३ ॥ यदेनमाह
व्रात्योदकमित्यप एव तेनाव रुन्दे ॥ ४ ॥ यदेनमाह व्रात्य तर्पयन्त्विति प्राण-
मेव तेन वर्षीयांसं कुरुते ॥ ५ ॥ यदेनमाह व्रात्य यथा ते प्रियं तथास्त्विति प्रिय-
मेव तेनाव रुन्दे ॥ ६ ॥ ऐनं प्रियं गच्छति प्रियः प्रियस्य भवति य एवं वेद
॥ ७ ॥ यदेनमाह व्रात्य यथा ते वशस्तथास्त्विति वशीमेव तेनाव रुन्दे ॥ ८ ॥
ऐनं वशी गच्छति वशी वशिना भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥ यदेनमाह व्रात्य यथा
ते निक्रामस्तथास्त्विति निक्राममेव तेनाव रुन्दे ॥ १० ॥ ऐनं निक्रामो गच्छति
निक्रामे निक्रामस्य भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् व्रात्य उद्धृतेष्वग्निष्वर्धाधिश्रितेभिहोत्रेतिथिर्गृहा-
नागच्छेत् ॥ १ ॥ स्वयमेनमभ्युदेत्य ब्रूयाद् व्रात्यातिं सृज होष्यामीति ॥ २ ॥
स चातिमृजेजुहुयान्न चातिमृजेन जुहुयात् ॥ ३ ॥ स य एवं विदुषा व्रात्येना-
तिमृष्टो जुहोति ॥ ४ ॥ प्र पितृयाणं पन्थो जानाति प्र देवयानम् ॥ ५ ॥ न दे-
वेष्ववा वृश्चते हुतमस्य भवति ॥ ६ ॥ पर्यस्यास्मिल्लोक आयतनं शिष्यते य एवं
विदुषा व्रात्येनातिमृष्टो जुहोति ॥ ७ ॥ अथ य एवं विदुषा व्रात्येनानतिमृष्टो

जुहोति ॥ ८ ॥ न पितृयाणं पन्थां जानाति न देवयानम् ॥ ९ ॥ आ देवेषु ब्रुवते
अहुतमस्य भवति ॥ १० ॥ नास्यास्मिन्लोक आयतनं शिष्यते य एवं विदुषा वा-
त्येनानतिमृष्टो जुहोति ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् ब्राह्म्य एका रात्रिमर्तिथिर्गृहे वसति ॥ १ ॥ ये पृ-
थिव्यां पुण्यां लोकास्तानेव तेनाव रुन्दे ॥ २ ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् ब्राह्म्यो द्वि-
तीयां रात्रिमर्तिथिर्गृहे वसति ॥ ३ ॥ येऽन्तरिक्षे पुण्यां लोकास्तानेव तेनाव रुन्दे ॥ ४ ॥
तद् यस्यैवं विद्वान् ब्राह्म्यस्तृतीयां रात्रिमर्तिथिर्गृहे वसति ॥ ५ ॥ ये दिवि पुण्यां लो-
कास्तानेव तेनाव रुन्दे ॥ ६ ॥ तद् यस्यैवं विद्वान् ब्राह्म्यश्चतुर्थी रात्रिमर्तिथिर्गृहे
वसति ॥ ७ ॥ ये पुण्यानां पुण्यां लोकास्तानेव तेनाव रुन्दे ॥ ८ ॥ तद् यस्यैवं वि-
द्वान् ब्राह्म्योपरिमिता रात्रिरर्तिथिर्गृहे वसति ॥ ९ ॥ य एवापरिमिताः पुण्यां लोका-
स्तानेव तेनाव रुन्दे ॥ १० ॥ अथ यस्याब्राह्म्यो ब्राह्म्यब्रुवो नामविभ्रत्यर्तिथिर्गृहानाग-
च्छेत् ॥ ११ ॥ कर्पदेनं न चैनं कर्पेत् ॥ १२ ॥ अस्यै देवताया उदकं योचामीमां देवतां
वासय इमामिमां देवता परि वेवेष्मीत्येनं परिवेविष्यात् ॥ १३ ॥ तस्यामेवास्य तद्
देवतायां हुतं भवति य एवं वेद ॥ १४ ॥

॥ १४ ॥ स यत् प्राचीं दिशमनु व्यचलन्मारुतं शर्षो भूत्वानुव्यचल-
न्मनोऽन्नादं कृत्वा ॥ १ ॥ मनसाऽन्नादेनान्नमसि य एवं वेद ॥ २ ॥ स यद् दक्षिणां
दिशमनु व्यचलदिन्द्रो भूत्वानुव्यचलद् बलमन्नादं कृत्वा ॥ ३ ॥ बलेनान्नादेनान्नमसि
य एवं वेद ॥ ४ ॥ स यत् प्रतीचीं दिशमनु व्यचलद् वरुणो राजा भूत्वानुव्य-
चलदपोऽन्नादीः कृत्वा ॥ ५ ॥ अद्भिरन्नादीभिरन्नमसि य एवं वेद ॥ ६ ॥ स यद् दु-
दीचीं दिशमनु व्यचलत् सोमो राजा भूत्वानुव्यचलत् सप्तर्षिर्भिर्हुत आहुतिम-
न्नादीं कृत्वा ॥ ७ ॥ आहुत्यान्नाद्यान्नमसि य एवं वेद ॥ ८ ॥ स यद् ध्रुवां दिशमनु
व्यचलद् विष्णुर्भूत्वानुव्यचलद् विराजमन्नादीं कृत्वा ॥ ९ ॥ विराजान्नाद्यान्नमसि
य एवं वेद ॥ १० ॥ स यत् पशूननु व्यचलद् रुद्रो भूत्वानुव्यचलदोषधीरन्नादीः
कृत्वा ॥ ११ ॥ ओषधीभिरन्नादीभिरन्नमसि य एवं वेद ॥ १२ ॥ स यत् पितृननु व्य-
चलद् यमो राजा भूत्वानुव्यचलत् स्वधाकारमन्नादं कृत्वा ॥ १३ ॥ स्वधाकारेणांन्ना-
देनान्नमसि य एवं वेद ॥ १४ ॥ स यन्मनुष्याऽननु व्यचलदग्निर्भूत्वानुव्यच-
लत् स्वाहाकारमन्नादं कृत्वा ॥ १५ ॥ स्वाहाकारेणांन्नादेनान्नमसि य एवं वेद ॥ १६ ॥ स
यद् ध्रुवां दिशमनु व्यचलद् बृहस्पतिर्भूत्वानुव्यचलद् वषट्कारमन्नादं कृत्वा ॥ १७ ॥
वषट्कारेणांन्नादेनान्नमसि य एवं वेद ॥ १८ ॥ स यद् देवाननु व्यचलद्दी-

शानो भूत्वानुव्यचलन्मन्युमन्नादं कृत्वा ॥ १६ ॥ मन्युनाम्नादेनाभमसि य एवं वेद ॥ २० ॥ स यत् प्रजा अनु व्यचलत् प्रजापतिर्भूत्वानुव्यचलत् प्राणमन्नादं कृत्वा ॥ २१ ॥ प्राणेनान्नादेनाभमसि य एवं वेद ॥ २२ ॥ स यत् सर्वानन्त-
वेशाननु व्यचलत् परमेष्ठी भूत्वानुव्यचलद् ब्रह्मान्नादं कृत्वा ॥ २२ ॥ ब्रह्मणा-
न्नादेनाभमसि य एवं वेद ॥ २४ ॥

॥ १५ ॥ तस्य ब्रातृस्य ॥ १ ॥ सप्त प्राणाः सप्तापानाः सप्त व्यानाः
॥ २ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य प्रथमः प्राण ऊर्ध्वो नामायं सो अग्निः ॥ ३ ॥
तस्य ब्रातृस्य । योस्य द्वितीयः प्राणः प्रौढोः नामासौ स आदित्यः ॥ ४ ॥
तस्य ब्रातृस्य । योस्य तृतीयः प्राणोऽभ्यूढो नामासौ स चन्द्रमाः ॥ ५ ॥ तस्य
ब्रातृस्य । योस्य चतुर्थः प्राणो विभूर्नामायं स पर्वमानः ॥ ६ ॥ तस्य ब्रातृस्य ।
योस्य पञ्चमः प्राणो योनिर्नाम ता इमा आपः ॥ ७ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य
षष्ठः प्राणः प्रियो नाम त इमे पशवः ॥ ८ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य सप्तमः
प्राणोपरिमितो नाम ता इमाः प्रजाः ॥ ९ ॥

॥ १६ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य प्रथमोपानः सा पौर्णमासी ॥ १ ॥ तस्य
ब्रातृस्य । योस्य द्वितीयोपानः साष्टका ॥ २ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य तृतीयो-
पानः सामावास्या ॥ ३ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य चतुर्थोपानः सा अद्धा ॥ ४ ॥
तस्य ब्रातृस्य । योस्य पञ्चमोपानः सा दीक्षा ॥ ५ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य
षष्ठोपानः स यज्ञः ॥ ६ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य सप्तमोपानस्ता इमा दक्षिणाः ॥ ७ ॥

॥ १७ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य प्रथमो व्यानः सेयं भूमिः ॥ १ ॥ तस्य
ब्रातृस्य । योस्य द्वितीयो व्यानस्तदन्तरिक्षम् ॥ २ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य
तृतीयो व्यानः सा द्यौः ॥ ३ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य चतुर्थो व्यानस्तानि
नक्षत्राणि ॥ ४ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य पञ्चमो व्यानस्तः ऋतवः ॥ ५ ॥
तस्य ब्रातृस्य । योस्य षष्ठो व्यानस्त आतिवाः ॥ ६ ॥ तस्य ब्रातृस्य । योस्य
सप्तमो व्यानः स सैवत्सरः ॥ ७ ॥ तस्य ब्रातृस्य । समानमर्थं परि यन्ति देवाः
सैवत्सरं वा एतदृतवोऽनुपरियन्ति ब्रातृं च ॥ ८ ॥ तस्य ब्रातृस्य । यदादित्यम-
भिसंविशन्त्यमावास्यां चैव तत्पौर्णमासीं च ॥ ९ ॥ तस्य ब्रातृस्य । एकं तर्देषाममृत-
त्वमित्याहुतिरेव ॥ १० ॥

॥ १८ ॥ तस्य ब्रातृस्य ॥ १ ॥ यदस्य दक्षिणमक्ष्यसौ स आदित्यो य-
दस्य सव्यमक्ष्यसौ स चन्द्रमाः ॥ २ ॥ योस्य दक्षिणः कर्णोयं सो अग्नियोस्य

अ० २. सू० १८। ५०२. पञ्चदशं काण्डम् ।

(२११)

सूच्यः कर्णोयं स पर्वमानः ॥ ३ ॥ अहोरात्रे नासिके दितिश्चादितिश्च शीर्ष-
कपाले सैवत्सरः शिरः ॥ ४ ॥ अह्ना मृत्युर्घात्यो रात्र्या प्राक् नमो घा-
त्याय ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ पञ्चदशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ षोडशं कारणम् ॥

॥ १ ॥ अतिसृष्टो अपां वृषभोतिसृष्टा अग्नयो दिव्याः ॥ १ ॥ रुजन् परि-
रुजन् मुणन् प्रमुणन् ॥ २ ॥ ओको मनोहा खनो निर्दाह आत्मदूषिस्तनूदूषिः ॥ ३ ॥
इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिचि ॥ ४ ॥ तेन तमभ्यतिसृजामो योऽस्मान्
ब्रूहि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ अपामग्रमसि समुद्रं वोभ्यवसृजामि ॥ ६ ॥ योऽप्स्व-
मिरति तं सृजामि ओकं खनिं तनूदूषिम् ॥ ७ ॥ यो व आपोभिराधिवेश स
एष यद् वो घोरं तदेतत् ॥ ८ ॥ इन्द्रस्य व इन्द्रियेणाभि पिबेत् ॥ ९ ॥ अ-
रिप्रा आपो अप रिप्रमस्मत् ॥ १० ॥ प्रास्मदेनो वहन्तु प्र दुष्वप्स्ये वहन्तु ॥ ११ ॥
शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोप स्पृशत त्वर्च मे ॥ १२ ॥ शिवा-
नग्नीनप्सुषदो हवामहे मयि क्षत्रं वर्च आ धत्त देवीः ॥ १३ ॥

॥ २ ॥ गिर्दुर्मण्य ऊर्जा मधुमती वाक् ॥ १ ॥ मधुमती स्थ मधुमती वाच-
मुदेयम् ॥ २ ॥ उपहृतो मे गोपा उपहृतो गोपीधः ॥ ३ ॥ सुश्रुतो कर्णो भद्र-
श्रुतो कर्णो भद्रं श्लोकं श्रूयासम् ॥ ४ ॥ सुश्रुतिश्च मोपश्रुतिश्च मा हासिष्टां सौ-
पर्णा चक्षुरजस्रं ज्योतिः ॥ ५ ॥ अर्षाणां प्रस्तरांसि नमोस्तु देवाय प्रस्तराय ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ मूर्धाहं रेयीणां मूर्धा समानानां भूयासम् ॥ १ ॥ रुजश्च मा वेनश्च
मा हासिष्टां मूर्धा च मा विधर्मा च मा हासिष्टाम् ॥ २ ॥ उर्वश्च मा चमसश्च
मा हासिष्टां धर्ता च मा धरुणश्च मा हासिष्टाम् ॥ ३ ॥ विमोकश्च माद्रपविश्च
मा हासिष्टामाद्रदानुश्च मा मातरिश्वा च मा हासिष्टाम् ॥ ४ ॥ बृहस्पतिर्म
आत्मा नृमणा नाम ह्यः ॥ ५ ॥ असंतापं मे हृदयमुर्वी गव्यूतिः समुद्रा अस्मि
विधर्मणा ॥ ६ ॥

॥ ४ ॥ नाभिरहं रेयीणां नाभिः समानानां भूयासम् ॥ १ ॥ स्वासदसि
सूपा अमृतो मर्त्येष्व ॥ २ ॥ मा मां प्राणो हासीन्मो अणानोऽवाय परा गाव्

॥ ३ ॥ सूर्यो माह्नः पात्वग्निः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षाद् यमो मनुष्येभ्यः स-
रस्वती पार्थिवेभ्यः ॥ ४ ॥ प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मा जने प्र मेषि ॥ ५ ॥
स्वस्त्यश्चोषसो दोषसश्च सर्वे आपः सर्वगणो अशीय ॥ ६ ॥ शक्ररी स्थ
पशवो मोषं स्थेपुर्भिन्नावरुणौ मे प्राणापानावग्निर्मे दक्षं दधातु ॥ ७ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ ५ ॥ विद्य तै स्वम जनित्रं ग्राह्याः पुत्रोसि यमस्य करणः ॥ १ ॥ अन्तर्को-
सि मृत्युरसि ॥ २ ॥ तं त्वा स्वम तथा सं विद्य स नः स्वम दुष्यन्त्यान् पाहि ॥ ३ ॥
विद्य तै स्वम जनित्रं निर्भृत्याः पुत्रोसि यमस्य करणः । ० । ० ॥ ४ ॥ विद्य
तै स्वम जनित्रमभृत्याः पुत्रोसि ० । ० । ० ॥ ५ ॥ विद्य तै स्वम जनित्रं नि-
र्भृत्याः पुत्रोसि ० । ० । ० ॥ ६ ॥ विद्य तै स्वम जनित्रं पराभृत्याः पुत्रो-
सि ० । ० । ० ॥ ७ ॥ विद्य तै स्वम जनित्रं देवजामीनां पुत्रोसि यमस्य करणः ॥ ८ ॥
अन्तर्कोसि मृत्युरसि ॥ ९ ॥ तं त्वा स्वम तथा सं विद्य स नः स्वम दुष्यन्त्यान्
पाहि ॥ १० ॥

॥ ६ ॥ अजैष्माद्यास्तनामाद्या भूमानागसो वृयम् ॥ १ ॥ उषो यस्माद् दु-
ष्यन्त्यादभैष्माप तदुच्छतु ॥ २ ॥ द्विषते तन् परा वह शपते तन् परा वह ॥ ३ ॥
यं द्विष्मो यच्च नो द्वेष्टि तस्मा एनद् गमयामः ॥ ४ ॥ उषा देवी वाचा संविदाना
वाग द्वेष्टुपसां संविदाना ॥ ५ ॥ उषस्पतिर्वाचस्पतिना संविदानो वाचस्पति-
रुषस्पतिना संविदानः ॥ ६ ॥ ते मुष्मै परा वहन्तुरायान् दुर्गाम्नः सदान्वाः ॥ ७ ॥
कुम्भीका दुषीकाः पीयकान् ॥ ८ ॥ जामदुष्यन्त्यं स्वमेदुष्यन्त्यम् ॥ ९ ॥ अना-
गमिष्यतो वरानवित्तेः संकल्पानमुच्या द्रुहः पाशान् ॥ १० ॥ तदमुष्मा अग्ने
देवाः परा वहन्तु वधिर्यथामद् विशुरो न साधुः ॥ ११ ॥

॥ ७ ॥ तेनैनं विध्याम्य भूत्यैनं विध्यामि निर्भूत्यैनं विध्यामि पराभूत्यैनं विध्यामि
ग्राह्यैनं विध्यामि तमसैनं विध्यामि ॥ १ ॥ देवानामेनं घोरैः क्रूरैः प्रैरैरभिप्रेष्यामि
॥ २ ॥ वैश्वानरस्यैनं दंष्ट्रयोरपि दधामि ॥ ३ ॥ एवानेवाव सा गरत् ॥ ४ ॥ योऽस्मान्
द्वेष्टि तमात्मा द्वेष्टु यं वयं द्विष्मः स आत्मानं द्वेष्टु ॥ ५ ॥ निर्विपन्तं दिवो निः
पृथिव्या निरन्तरिक्षाद् भजाम ॥ ६ ॥ सुवामश्चाक्षुष ॥ ७ ॥ इदमहमागुप्या-

यग्रेऽमुष्याः पुत्रे दुष्वप्यं मृजे ॥ ८ ॥ यददोऽदो अभ्यगच्छन् यद् दोषा यत्
पूर्वा रात्रिम् ॥ ९ ॥ यज्जाग्रद् यत् सुप्तो यद् दिवा यन्नक्तम् ॥ १० ॥ यदहरह-
रभिगच्छामि तस्मादेनमव दये ॥ ११ ॥ तं जेहि तेन मन्दस्व तस्य पृष्टीरपि
शृणीहि ॥ १२ ॥ स मा जीवीत् तं प्राणो जहातु ॥ १३ ॥

॥ ८ ॥ जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वर-
स्माकं यज्ञोऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ॥ १ ॥ तस्मादमुं
निर्भेजामोमुमापुष्यायणमुष्याः पुत्रमसौ यः ॥ २ ॥ स प्राद्याः पाशान्मा मौचि ॥ ३ ॥
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणामायुर्नि वैष्टयामीदमेनमधराञ्च पादयामि ॥ ४ ॥ जितम्
० । ० । स निर्भूत्याः पाशान्मा मौचि । ० ॥ ५ ॥ जितम् ० । ० । सोभूत्याः
पाशान्मा मौचि । ० ॥ ६ ॥ जितम् ० । ० । स निर्भूत्याः पाशान्मा मौचि । ० ॥ ७ ॥
जितम् ० । ० । स पराभूत्याः पाशान्मा मौचि । ० ॥ ८ ॥ जितम् ० । ० ।
स देवजामीनां पाशान्मा मौचि । ० ॥ ९ ॥ जितम् ० । ० । स बृहस्पतेः पा-
शान्मा मौचि । ० ॥ १० ॥ जितम् ० । ० । स प्रजापतेः पाशान्मा मौचि । ०
॥ ११ ॥ जितम् ० । ० । स ऋषीणां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १२ ॥ जितम्
० । ० । स अर्षेयाणां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १३ ॥ जितम् ० । ० । सो-
ङ्गिरसां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १४ ॥ जितम् ० । ० । स आङ्गिरसानां पाशान्-
मा मौचि । ० ॥ १५ ॥ जितम् ० । ० । सोऽथर्वणां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १६ ॥
जितम् ० । ० । स आथर्वणानां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १७ ॥ जितम् ० । ० ।
स वनस्पतीनां पाशान्मा मौचि । ० ॥ १८ ॥ जितम् ० । ० । स वानस्पत्यानां
पाशान्मा मौचि । ० ॥ १९ ॥ जितम् ० । ० । स ऋतूनां पाशान्मा मौचि । ०
॥ २० ॥ जितम् ० । ० । स आर्तवानां पाशान्मा मौचि । ० ॥ २१ ॥ जितम्
० । ० । स मासानां पाशान्मा मौचि । ० ॥ २२ ॥ जितम् ० । ० । सोऽथ-
र्मासानां पाशान्मा मौचि । ० ॥ २३ ॥ जितम् ० । ० । सोऽहोरात्रयोः पाशान्मा
मौचि । ० ॥ २४ ॥ जितम् ० । ० । सोऽहोः संयतो पाशान्मा मौचि । ०
॥ २५ ॥ जितम् ० । ० । स द्यावापृथिव्योः पाशान्मा मौचि । ० ॥ २६ ॥ जि-
तम् ० । ० । स इन्द्राग्न्योः पाशान्मा मौचि । ० ॥ २७ ॥ जितम् ० । ० । स
मित्रावरुणयोः पाशान्मा मौचि । ० ॥ २८ ॥ जितम् ० । ० । स राज्ञो वरुणस्य
पाशान्मा मौचि । ० ॥ २९ ॥ जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोस्माकं
ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं यज्ञोऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम्

अ० २. सू० ६ । ५११.

षोडशं काण्डम् ।

(२१५)

॥ ३० ॥ तस्माद्विमुं निर्मजाप्रोमुमायुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ॥ ३१ ॥ स
मृत्योः पट्वीशित् पाशान्मा मोचि ॥ ३२ ॥ तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वैष्ट-
यामीदमेनमधराञ्च पादयामि ॥ ३३ ॥

॥ ६ ॥ जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमभ्यष्टां विश्वाः पृतना अरातीः ॥ १ ॥
तदग्निराह तदु सोम आह पूषा मां धातु सुकृतस्य लोके ॥ २ ॥ अगन्म स्वः
स्वरगन्म सं सूर्यस्य ज्योतिषागन्म ॥ ३ ॥ वस्योभूयाय वसुमान् यज्ञो वसु वंशि-
वीय वसुमान् भूयासं वसु मयि धेहि ॥ ४ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ षोडशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ सप्तदशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ विषामहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्व-
जितं गोजितं संधनजितम् । ईडयं नाम ह इन्द्रमारुष्मान् भूयासम् ॥ १ ॥ विषा-
सहिं० । ० । ० ह इन्द्रं प्रियो देवानां भूयासम् ॥ २ ॥ विषामहिं० । ० । ० ह
इन्द्रं प्रियः प्रजानां भूयासम् ॥ ३ ॥ विषामहिं० । ० । ० ह इन्द्रं प्रियः पशूनां भूया-
सम् ॥ ४ ॥ विषामहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वजितं
गोजितं संधनजितम् । ईडयं नाम ह इन्द्रं प्रियः समानानां भूयासम् ॥ ५ ॥ उदि-
ह्युदिहि सूर्यं वर्चसा माभ्युदिहि । द्विपंश्च मह्यं रथ्यतु मा चाहं द्विषते रथम् । त-
वेद् विष्णो बहुधा वीर्याणि । त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायी मा धेहि
परमे व्योमन् ॥ ६ ॥ उदिह्युदिहि सूर्यं वर्चसा माभ्युदिहि । यांश्च पश्यामि यांश्च
न तेषु मा सुमतिं कृधि तवे० ॥ ७ ॥ मा त्वा दभन्तसलिले अप्सवन्तर्ये पा-
शिने उपतिष्ठन्त्यत्र । हित्वाशस्ति दिवमारुह्य एतां स नो मृड सुमतां ते स्याम
तवे० ॥ ८ ॥ त्वं न इन्द्र महते सौमगायादब्धेभिः परि पाह्यनुभिः तवे० ॥ ९ ॥
त्वं न इन्द्रोतिभिः शिवाभिः शनैर्मो भव । आरोहस्त्रिदिवं दिवो गृणानः सोम-
पीतये प्रियधामा स्वस्तये तवे० ॥ १० ॥ (१) त्वमिन्द्रासि विश्वजित् सर्व-
वित् पुरुहूतस्त्वमिन्द्र । त्वमिन्द्रेमं सुहवं स्ताममेरयस्व स नो मृड सुमतां ते स्याम
तवे० ॥ ११ ॥ अदब्धो दिवि पृथिव्यामुतासि न ते आपुर्महिमानमन्तरिक्षे ।
अदब्धेन ब्रह्मणा वावृधानः स त्वं न इन्द्र दिवि पं छर्म यच्छ तवे० ॥ १२ ॥
या त इन्द्र तनूरप्सु या पृथिव्यां यान्तरग्नौ या त इन्द्र पवमाने स्वविदि । ययेन्द्र
तन्वाऽन्तरिक्षं व्यापिथ तथा न इन्द्र तन्वाऽशर्म यच्छ तवे० ॥ १३ ॥ त्वमिन्द्र ब्रह्मणा
वर्धयन्तः सत्तं नि षेदुर्ध्वयो नाधमानास्तवे० ॥ १४ ॥ त्वं तृतं त्वं परेष्युस्ते सह-
स्रधारं विदयं स्वविदं तवे० ॥ १५ ॥ त्वं रक्षसे प्रदिशश्चतस्रस्त्वं शोचिषा नमसी
वि मासि । त्वमिमा विश्वा भुवनानु तिष्ठस आतस्य पन्थामन्वेषि विद्वांस्तवे०
॥ १६ ॥ पृञ्चभिः पराङ्मुतपस्येकयावाङ्मशस्तिमेषि सुदिने नाधमानास्तवे० ॥ १७ ॥ त्व-
मिन्द्रस्त्वं महेन्द्रस्त्वं लोकस्त्वं प्रजापतिः तुभ्यं यज्ञो वि तायेते तुभ्यं जुहति जुहति-

स्तवे० ॥ १८ ॥ असति सत् प्रतिष्ठितं सति भूतं प्रतिष्ठितम् । भूतं ह भव्य आर्हितं भव्यं
भूते प्रतिष्ठितं तवेद् विष्णो बहुधा वीर्याणि । त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सु-
धायी मा धेहि परमे व्योमन् ॥ १९ ॥ शुक्रोसि भ्राजोसि । स यथा त्वं भ्राजता
भ्राजोऽस्येवाहं भ्राजता भ्राज्यासम् ॥ २० ॥ (२) रुचिरसि रोचोसि । स यथा
त्वं रुच्या रोचोऽस्येवाहं पशुभिश्च ब्राह्मणवर्चसेन च रुचिषीय ॥ २१ ॥ उद्यते
नम उदायते नम उदिताय नमः । हिराजे नमः स्वराजे नमः सम्राजे नमः ॥ २२ ॥
अस्त्यते नमोस्तमेव्यते नमोस्तमिताय नमः । हिराजे नमः स्वराजे नमः सम्राजे
नमः ॥ २३ ॥ उदगादयमादित्यो विश्वेन तपसा सह । सपत्नान् मह्यं रन्धयन्
मा चाहं विषते रधे तवेद् विष्णो बहुधा वीर्याणि । त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः
सुधायी मा धेहि परमे व्योमन् ॥ २४ ॥ आदित्य नावमारुक्षः शतारित्रां स्व-
स्तये । अहर्मात्यपीपरो रात्रिं सत्राति पारय ॥ २५ ॥ सूर्य नावमारुक्षः शता-
रित्रां स्वस्तये । रात्रिं मान्यपीपरोहः सत्राति पाग्य ॥ २६ ॥ प्रजापतेरावृतो ब्र-
ह्मणा धर्मेणाहं कश्यपस्य ज्योतिषा वर्चसा च । ज्वरदष्टिः कृतवीर्यो विहायाः स-
हस्रायुः सुहृत्तश्चरेयम् ॥ २७ ॥ परीवृतो ब्रह्मणा वर्मेणाहं कश्यपस्य ज्योतिषा
वर्चसा च । मा मा प्रापन्निपत्रो देव्या या मा मानुषीरवसृष्टा वधाय ॥ २८ ॥ ऋ-
तेन गुप्त ऋतुभिश्च सर्वभूतेन गुप्तो भव्येन चाहम् । मा मा प्रापन् पाप्मा मोत
मृत्युरन्तर्दधेहं सलिलेन वाचः ॥ २९ ॥ अग्निर्मा गोप्ता परि पातु विश्वत उद्य-
न्तसूर्यो नुदतां मृत्युपाशान् । व्युच्छन्तीरुपमः पर्वता ध्रुवाः सहस्रं प्राणा मय्या यत-
न्ताम् ॥ ३० ॥ (३)

॥ सप्तदशं काण्डं समाप्तम् ॥

—:०:—

अथाष्टादशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ ओ चित् सखायं सख्या बधृत्या तिरः पुरु चिदण्वं जमन्वान् ।
 पितुर्नपातमा दधीत वेधा अधि क्षमिं प्रतरं दीध्यानः ॥ १ ॥ न ते सखा सख्यं
 वष्टयेतत् सलक्ष्मा यद् विषुरेषा भवाति । महस्पुत्रासो असुरस्य वीरा दिवो धर्तारं
 उर्विया परि ख्यन् ॥ २ ॥ उशन्ति घा ते अमृतास एतदेकस्य चित् त्यजसं
 मर्त्यस्य । नि ते मनो मनसि धाय्यस्मे जन्युः पतिस्तन्वमा विविदयाः ॥ ३ ॥
 न यत् पुरा चक्रमा कर्द्ध नूनमुतं वदन्तो अनृतं रपेम । गन्धर्वो अप्सवप्यां च योषा
 सा नौ नाभिः परमं जामि तन्नौ ॥ ४ ॥ गर्भे नु नौ जनिता दंपती कर्देवस्त्वष्टा
 सविता विश्वरूपः । नकिरस्य प्र मिनन्ति यतानि वेदं नावस्य पृथिवी उत
 द्यौः ॥ ५ ॥ को अद्य युङ्क्ते धुरि मा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायून् ।
 आसन्निषून् हृत्स्वसौ मयोभून् य एषां भृत्यामृणधत् स जीवान् ॥ ६ ॥ को अस्य
 वेदं प्रथमस्याहः क ई ददर्श क इह प्र वोचत् । बृहन्मित्रस्य वरुणस्य धाम कर्दु ब्रह्म
 आहनो वाच्यी नृन् ॥ ७ ॥ यमस्य मा यम्यं काम आगन्तस्मान् योनौ सहशेय्याय ।
 जायेव पत्ये तन्वं रिरिच्यं वि चिदं बृहेव रथ्येव चक्रा ॥ ८ ॥ न तिष्ठन्ति न नि मिष-
 न्त्येते देवानां स्पर्श इह ये चरन्ति । अन्येन मदाहनो याहि तूयं तेन वि बृह रथ्येव
 चक्रा ॥ ९ ॥ रात्रीभिरस्मा अहंभिर्दशस्येत् सूर्यस्य चक्षुर्मुहुरुन्मिमीयात् । दिवा पृथि-
 व्या मिथुना सर्वन्धू यमीर्यमस्य विवृद्धाजामि ॥ १० ॥ (१) आ घा ता गच्छा-
 नुत्तरा युगानि यत्र जामयः कुणवन्नजामि । उप बब्रुहि वृषभार्य बाहुभ्यमिच्छस्व
 सुभगे पतिं मत् ॥ ११ ॥ किं आतामद् यदनाथं भवाति किमु स्वसा यन्निर्ऋ-
 तिर्निगच्छात् । काममृता ब्रह्मेतद् रपामि तन्वा मे तन्वंसं पिपृग्धि ॥ १२ ॥
 न ते नाथं यम्यत्राहमस्मि न ते तनू तन्वः सं पृच्याम् । अन्येन मत् प्रमुदः कल्प-
 यस्व न ते आता सुभगे वष्टयेतत् ॥ १३ ॥ न वा उ ते तनू तन्वा सं पृच्यं
 पापमाहुयः स्वसारं निगच्छात् । असंयद्वेतन्मनसो हृदो मे आता स्वसुः शयने
 यच्छयीय ॥ १४ ॥ बतो वतासि यम नैष ते मनो हृदयं चाविदाम । अन्या किल
 त्वां कृष्येव युक्तं परि ण्वजाते लिबुजेव वृक्षम् ॥ १५ ॥ अन्यम् पु यम्य-

न्य उ त्वां परिं ष्वजातै लिबुजैव वृक्षम् । तस्य वा त्वं मन इच्छा स वा तवा-
धा कृणुष्व संविदं सुमद्राम् ॥ १६ ॥ त्रीणि च्छन्दांसि कवयो वि येतिरे पुरुषं
दर्शतं विश्वचक्षणम् । आपो वाता ओषधयस्तान्येकस्मिन् भुवन आर्षितानि ॥ १७ ॥
वृषा वृष्णे दुदुहे दौहसा दिवः पयांसि यज्ञो अदितेरदाभ्यः । विश्वं स वेद
वरुणो यथा धिया स यज्ञियो यजति यज्ञियां ऋतून् ॥ १८ ॥ रपद् गन्धर्वीरप्या
च योषणा नदस्य नादे परिं पातु नो मनः । इष्टस्य मध्ये अदितिर्नि धातु नो
आता नो ज्येष्ठः प्रथमो वि वोचति ॥ १९ ॥ सो चिन्नु भद्रा क्षमती यशस्वत्यु-
षा उवास मनवे र्वर्धती । यदींशुशन्तमुशतामनु क्रतुमग्निं होतारं विदथाय जी-
जनन् ॥ २० ॥ (२) अध न्यं द्रप्सं विभ्वै विचक्षणं विराभरदिषिरः श्येनो
अध्वरः । यदी विशो वृणते द्रप्समार्या अग्निं होतारमध धीरजायत ॥ २१ ॥
सदासि रणवो यवसेय पुष्यते होत्राभिरग्ने मनुषः स्वध्वरः । विप्रस्य वा यच्छश-
मान उक्थ्यो वाजं सस्रवां उपयामि भूरिभिः ॥ २२ ॥ उदीरय पितरां जार
आ भगमियच्छति ह्येतो हुतं इष्यति । विवक्तिं बहिः स्वपस्यते मुखस्तविष्यते असुरो
वेपते मती ॥ २३ ॥ यस्तं अग्ने सुमतिं मतीं अख्यन् सहसः स्रनो अति स प्र
चृणवे । इषं दधानो वहमानो अश्वरा स युमां अमवान् भूषति यन् ॥ २४ ॥
श्रुधी नो अग्ने सदने सधस्थं युत्वा रथममृतरय द्रष्टुम् । आ नो वह रोद-
सी देवपुत्रे मार्किर्देवानामप भृहि स्याः ॥ २५ ॥ यदग्न एषां समितिर्भवाति
देवी देवेषु यजता यजत्र । रत्ना च यद विभजासि स्वधावो भागं नो अत्र वसुम-
न्तं वीतात् ॥ २६ ॥ अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु
सूर्य उषसो अनु रश्मीननु द्यावापृथिवी आ विवेश ॥ २७ ॥ प्रत्यग्निरुषसा-
मग्रमख्यत् प्रत्यहानि प्रथमो जातवेदाः । प्रति सूर्यस्य पुरुषा च रश्मीन् प्रति
द्यावापृथिवी आ ततान ॥ २८ ॥ द्यावा इ क्षामा प्रथमे ऋतेनाभिश्चावे भवतः
सत्यवाचा । देवो यन्मतीन् यजथाय कृणवन्त्सीदद्भोता प्रत्यह स्वमसुं यन्
॥ २९ ॥ देवो देवान् पस्मिन् ऋतेन वहा नो हव्यं प्रथमश्चिकित्वान् । धूमकेतुः
समिधा भाश्चजीको मन्द्रो होता नित्यो वाचा यजीयान् ॥ ३० ॥ (३) अ
र्चामि वां बर्धायापो घृतस्नु द्यावाभूमी शृणुत रोदसी मे । अहा यद् देवा अ-
सुनीतिमायन् मध्वा नो अत्र पितरां शिशीताम् ॥ ३१ ॥ स्वाष्टग देवस्यामृतं
यदी गोरतो ज्ञातासो धारयन्त उर्वी । विश्वे देवा अनु तत् ते यजुर्गुदे यदेना
दिव्यं घृतं वाः ॥ ३२ ॥ किं स्विन्नो राजा जगृह कदस्यात् व्रतं चक्रुः का वि-
बंद । मित्रश्चिद्धि ण्मा जुहराणो देवांस्तोक्तो न यातामपि वाजा अस्ति ॥ ३३ ॥

दुर्मन्त्वन्नामृतस्य नाम सलक्ष्मा यद् विष्टरूपा भवति । यमस्य यो मनवन्ते सुमन्त्व-
 ग्ने तमृष्व पाह्यप्रयुच्छन् ॥ ३४ ॥ यस्मिन् देवा विदथे मादयन्ते विवस्वतः सदेने
 धारयन्ते । सूर्ये ज्योतिरदधुर्मास्यक्तून् परि द्योतनि चरतो अजम्ना ॥ ३५ ॥ यस्मिन्
 देवा मन्मनि संचरन्त्यपीच्ये न वयमस्य विद्य । मित्रो नो अत्रादितिरनागा-
 न्सविता देवो वरुणाय वोचत् ॥ ३६ ॥ सखाय आ शिषामहे ब्रह्मेन्द्राय व-
 ज्रिणो । स्तुष ऊषु नृतमाय धुष्णवे ॥ ३७ ॥ शर्वमा ह्यसि श्रुतो वृत्रहर्त्येन वृ-
 षहा । मयैर्मघानो अति शूर दाशसि ॥ ३८ ॥ स्तंगो न दामर्त्येपि पृथिवीं मही
 नो वाता इह वान्तु भूमौ । मित्रो नो अत्र वरुणो युज्यमानो अग्निर्वने न
 व्यसृष्ट शोकम् ॥ ३९ ॥ स्तुहि श्रुतं गतमदं जनानां राजानं भीममुपहन्तुमुग्रम् ।
 मुडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यमस्मत् ते नि वपन्तु मन्यम् ॥ ४० ॥ (४) सरस्वतीं दे-
 वयन्तो हवन्ते सरस्वतीपध्वरे तायमानि । सरस्वतीं सुकृतो हवन्ते सरस्वती दाशुषे वायं
 दात् ॥ ४१ ॥ सरस्वतीं पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः । आसद्या-
 स्मिन् बर्हिषि मादयध्वमनमीवा इप आ धेह्यस्मे ॥ ४२ ॥ सरस्वति या सरथं
 यथाथोक्थैः स्वधार्भिर्देवि पितृभिर्मेदन्ती । सहस्रार्धमिडो अत्र भागं रायस्पोषं
 यजमानाय धेहि ॥ ४३ ॥ उदीरतामवर उत् परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्या-
 सः । अमुं य इयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोवन्तु पितरो हवेषु ॥ ४४ ॥ आहं पितृ-
 न्सुविदत्रा अविस्मि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य
 भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ ४५ ॥ इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वामो
 ये अपरास इयुः । ये पार्थिव रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनामु दिक्षु ॥ ४६ ॥
 मातली कव्यैरेमो अङ्गिरोभिर्वृहस्पतिः कर्कभिवानुधानः । यांश्च देवा वावृधुर्ध
 च देवास्ते नोवन्तु पितरो हवेषु ॥ ४७ ॥ स्वादुष्किलायं मधुमां उतायं तीव्रः
 किलायं रसवां उतायम् । उतो न्वस्य पणिवासमिन्वं न कश्चन सहत आह्वेषु
 ॥ ४८ ॥ परेपिवासं प्रवतो महीरिति बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानम् । ववस्वतं
 संगमन्तं जनानां यमं राजानं हविषा सपर्यत ॥ ४९ ॥ यमो नो मातुं प्रथमो वि-
 वेद नैषा गव्यूतिरपगतवा उ । यत्रा नः पूर्वं पितरः परता एना जज्ञानाः पृथ्या-
 अतु स्वाः ॥ ५० ॥ (५) बर्हिषदः पितर ऊन्यर्वागिमा वो हव्या चक्रमा जु-
 षध्वम् । त आ गतावमा शतमेनाधा नः शं योररपो दधात् ॥ ५१ ॥ आच्या
 जानु दक्षिणतो निषद्यदं नो हविरभि गृणन्तु विश्वे । मा हिसिष्ट पितरः
 केन चिन्नो यद् व आगः पुरुषता कराम ॥ ५२ ॥ त्वष्टा दुहित्रे वहतु कृणोति
 सतेदं विश्वं भुवन्तं समेति । यमस्य माता पर्युक्षमाना मही जाया विवस्वतो

ननाश ॥ ५३ ॥ ग्रेहि ग्रेहि पृथिभिः पृथ्याख्येनां ते पूर्वं पितरः परेताः । उमा
राजनौ स्वधया मदन्तौ यमं पश्यामि वरुणं च देवम् ॥ ५४ ॥ अपेत वीत वि
चं सर्पतातोस्मा एतं पितरो लोकमक्रन् । अहोभिरद्भिस्तुभिर्यक्तं यमो ददात्य-
वसानमस्मै ॥ ५५ ॥ उशन्तस्त्वेधीमह्युशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशत आ वह
पितृन् हविषे अत्तवे ॥ ५६ ॥ द्युमन्तस्त्वेधीमहि द्युमन्तः समिधीमहि । द्युमान्
द्युमत आ वह पितृन् हविषे अत्तवे ॥ ५७ ॥ अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अ-
थर्वाणो भृगवः सोम्यासः । तेषां वयं सुमतां यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम
॥ ५८ ॥ अङ्गिरोभिर्द्विजैरा गृहीह यमं वरुणैरिह मादयस्व । विवस्वन्तं हुवे यः
पिता तेस्मिन् बर्हिष्या निपद्य ॥ ५९ ॥ इमं यम प्रस्तरमा हि रोहाङ्गिरोभिः पितृभिः
संविद्वानः । आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषो मादयस्व
॥ ६० ॥ इत एत उदारुहन् दिवस्पृष्टान्यारुहन् । प्र भुजयो यथा पथा घाम-
ङ्गिरसो ययुः ॥ ६१ ॥ (६)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ २ ॥ यमाय सोमः पवते यमाय क्रियते हविः । यमं ह यज्ञो गच्छत्यग्नि-
दूतो अरंकृतः ॥ १ ॥ यमाय मधुमत्तमं जुहोता प्र च तिष्ठत । इदं नम ऋषिभ्यः
पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः ॥ २ ॥ यमाय घृतवत् पयो राज्ञे हविर्जुहोतन । स
नो जीवेष्वा यमेदीर्घमायुः प्र जीवसे ॥ ३ ॥ मैनमग्ने वि दहो माभि शूशुचो
मास्य त्वचं चिदिषो मा शरीरम् । शृतं यदा करसि जातवेदोधेममेनं प्र हिणु-
तात् पितृरूप ॥ ४ ॥ यदा शृतं कृण्वी जातवेदोधेममेनं परि दत्तात् पितृभ्यः ।
यदो गच्छात्यसुनीतिमेतामथ देवानां वशनीर्भवाति ॥ ५ ॥ त्रिकद्रुकेभिः पवते
षडुर्वीरेकमिद् बृहत् । त्रिष्टुब् गायत्री छन्दांसि सर्वा ता यम आपिता ॥ ६ ॥
सूर्यं चक्षुषा गच्छ बार्तात्मना दिवं च गच्छ पृथिवीं च धर्मभिः । अपो वा गच्छ
यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः ॥ ७ ॥ अजो भागस्तपमन्तं त-
पव तं ते शोचिरत्पतु तं ते अर्चिः । यास्ते शिवास्तन्वा जातवेदस्ताभिर्वहैनं स-
कृताम् लोकम् ॥ ८ ॥ यास्ते शोचयो रंहयो जातवेदो याभिरापुणामि दिवम-
न्तरिक्षम् । अजं यन्तमनु ताः समृण्वतामथेतराभिः शिवतमाभिः शृतं कृधि ॥ ९ ॥
अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधावान् । आयुर्वसान् उप यातु
शेषः सं गच्छतां तन्वा सुवर्चाः ॥ १० ॥ (७) अति द्रव श्वानौ सारमेयौ
चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा । अघा पितृन्सुविदत्रा अपीहि यमेन ये सधमादं

मदन्ति ॥ ११ ॥ यौ ते श्वानौ यम रक्षितारौ चतुरक्षौ पथिषदी नृचक्षसा ।
ताभ्यां राजन् परि धेहेनं स्वस्त्यस्मा अनमीवं च धेहि ॥ १२ ॥ उरूणसावसुतृपा-
बुदुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो जनां अनु । तावस्मभ्यं दृश्ये सूर्याय पुनर्दातामसु-
मधेह भद्रम् ॥ १३ ॥ सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते । येभ्यो मधु प्रजावति
तांश्चिदेवापि गच्छतात् ॥ १४ ॥ ये चित् पूर्वं ऋतसाता ऋतजाता ऋतावृधः ।
ऋषीन् तपस्वतो यम तपोजां अपि गच्छतात् ॥ १५ ॥ तपसा ये अनाधृष्या-
स्तपसा ये स्वर्ययुः । तपो ये चक्रिरे महस्तांश्चिदेवापि गच्छतात् ॥ १६ ॥ ये
धुध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनूत्यजः । ये वा सहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवापि गच्छ-
तात् ॥ १७ ॥ सहस्रणीथाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम् । ऋषीन् तपस्वतो
यम तपोजां अपि गच्छतात् ॥ १८ ॥ स्योनास्मै भव पृथिव्यनृक्षरा निवेशनी ।
यच्छस्मै शर्म सप्रथाः ॥ १९ ॥ असंवाधे पृथिव्या उरौ लोकं नि धीयस्व ।
स्वधा याश्चकृषे जीवन् तास्ते सन्तु मधुश्चुतः ॥ २० ॥ (८) ह्ययामि ते मनसा
मनं हहेमान् गृह्णोऽप जुजुषाण एहि । सं गच्छस्व पितृभिः सं यमेन स्योनास्त्वा
वाता उप वान्तु श्रमाः ॥ २१ ॥ उत् त्वा वहन्तु मरुत उदवाहा उदप्रुतः । अजेन
कुण्वन्तः शीतं वर्षणोक्षन्तु वालिति ॥ २२ ॥ उदहमायुरायुषे क्रत्वे दक्षाय
जीवसे । स्वान् गच्छतु ते मनो अथा पितॄरुप द्रव ॥ २३ ॥ मा ते मनो मासोर्मा-
क्षानां मा रसस्य ते । मा ते हास्त तन्वाः किं चनेह ॥ २४ ॥ मा त्वा वृक्षः सं वा-
धिष्ट मा देवी पृथिवी मही । लोकं पितॄषु वित्त्वैधंस्व यमराजसु ॥ २५ ॥ यत् ते
अङ्गप्रतिहितं पराचरपानः प्राणो य उ वा ते परेतः । तत् ते संगत्य पितरः सनीडा घा-
साद् घासं पुनरा वेशयन्तु ॥ २६ ॥ अपेमं जीवा अरुधन् गृहेभ्यस्तं निर्वहतु परि ग्रा-
मादितः । मृत्युर्यमस्यासीद् दूतः प्रचेता असन् पितृभ्यो गमयां चकार ॥ २७ ॥ ये
दस्यवः पितॄषु प्रविष्टा ज्ञातिमुखा अहुतादश्वरन्ति । परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्नि-
ष्ठानस्मात् प्र धमाति गृजात् ॥ २८ ॥ सं विशन्तिवह पितरः स्वा नः स्योनं कुण्व-
न्तः प्रतिरन्त आयुः । तेभ्यः शकमे हविषा नक्षमाणा ज्योग जीवन्तः वारदः पुरु-
क्षीः ॥ २९ ॥ यां ते धेनुं निष्टणामि यमु ते क्षीर औदनम् । तेना जनस्यासो
भर्ता योत्रासदजीवनः । ३० ॥ (९) अध्यावतीं प्र तर या सशेवार्क्षकं वा प्र-
तरं नवीयः । यस्त्वा ज्ञानं वध्यः सो अस्तु मा सो अन्यद विदत भागधेयम्
॥ ३१ ॥ यमः परोक्षो विवस्यान् ततः परं नाति पश्यापि किं चन । यमे
अध्वरो अधि मे निविष्टो भूवा विवश्चानन्वाततान ॥ ३२ ॥ अपागूहन्नमृतां म-
र्त्येभ्यः कृत्वा सवर्णमिदधुर्विवस्वते । उताश्चिनावभरद् यत् तदासीदजहादु वा

मिथुना सरण्युः ॥ ३३ ॥ ये निखाता ये परोक्षा ये दुग्धा ये चोद्धिताः । सर्वा-
स्तानग्न आ वह पितृन् हविषे अत्तवे ॥ ३४ ॥ ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा
मध्ये दिवः स्वधया मादयन्ते । त्वं तान् वैत्य यदि ते जातवेदः स्वधया
यज्ञं स्वधितिं जुषन्ताम् ॥ ३५ ॥ शं तप माति तपो अग्ने मा तन्वं तपः । वनेषु
शुष्मो अस्तु ते पृथिव्यामस्तु यद्वरः ॥ ३६ ॥ ददाम्यस्मा अवसानमेतद् य एष
आगन् मम चेदभूदिह । यमश्चिकित्वान् प्रत्येतदाह ममैष राय उप तिष्ठता-
मिह ॥ ३७ ॥ इमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासति । शते शरत्सु नो पुरा
॥ ३८ ॥ प्रेमां मात्रां ० । ० ॥ ३९ ॥ अयेमां मात्रां ० । ० ॥ ४० ॥ (१०)
बीमां मात्रां ० । ० ॥ ४१ ॥ निग्मां मात्रां ० । ० ॥ ४२ ॥ उदिमां मात्रां ० ।
० ॥ ४३ ॥ समिमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासति । शते शरत्सु नो पुरा
॥ ४४ ॥ अमासि मात्रां स्वरगमायुष्मान् भूयासम् । यथापरं न मासति
शते शरत्सु नो पुरा ॥ ४५ ॥ प्राणो अंगनो व्यान आयुश्चर्तुश्शये सूर्याय ।
अपरिपरेण पथा यमराज्ञः पितृन् गच्छ ॥ ४६ ॥ ये अग्रवः शशमानाः परेयुर्दित्वा
क्षेपांस्यनपत्यवन्तः । ते द्यामुदित्याविदन्त लोकं नाकस्य पृष्ठे अधि दीध्यानाः
॥ ४७ ॥ उदन्वती घोरवमा पीलुपतीति मध्यमा । तृतीया ह प्रद्यौरिति
यस्यां पितर आसते ॥ ४८ ॥ ये नः पितुः पितरो ये पितामहा य आचिविशुरु-
र्बन्तरिचम् । य आक्षियन्ति पृथिवीमुत द्यां तेभ्यः पितृभ्यो नमसा विधेम
॥ ४९ ॥ इदमिद् वा उ नापरं दिवि परयसि सूर्यम् । माता पुत्रं यथा सिचा-
भ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥ ५० ॥ (११) इदमिद् वा उ नापरं जरस्यन्यदितोपरम् ।
जाया पतिमिन् वाससाभ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥ ५१ ॥ अभि त्वौर्णोमि पृथि-
व्या मातुर्वस्त्रेण भद्रया । जीवेषु भद्रं तन्मयि स्वधा पितृषु सा त्वरि ॥ ५२ ॥ अ-
ग्नीषोमा पथिकृता स्योनं देवेभ्यो रत्नं दधयुर्वि लोकम् । उप प्रेष्यन्तं पूषणं यो
बहात्यञ्जोयानैः पथिभिस्तत्र गच्छतम् ॥ ५३ ॥ पूषा त्वेतश्चर्यावयतु प्र विद्वा-
ननष्टपशुर्धुवनस्य गोपाः । स त्वैतेभ्यः परि ददत् पितृभ्योऽग्निदेवेभ्यः सुविद-
त्रियेभ्यः ॥ ५४ ॥ आयुर्विश्वायुः परि पातु त्वा पूषा त्वा पातु प्रपथे पुरस्तात् ।
यत्रासते सुकृतो यत्र त इयुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु ॥ ५५ ॥ इमो युनजिम
ते ब्रह्मी असुनीताय वोढवे । ताभ्यां यमस्य सादनं समितीश्चाव गच्छतात् ॥ ५६ ॥
एतत् त्वा वासः प्रथमं न्वाग्नपेतदह यदिहाविभः पुरा । इष्टापूर्तमनुसंक्राम वि-
द्यान् यत्र ते दत्तं बहुधा विबन्धुषु ॥ ५७ ॥ अग्नेर्वम परि गोभिव्ययस्व सं प्रो-
र्णुस्व मेदसा पीवसा च । नेत् त्वा धृष्णुर्हरसा जह्वाणो दधृग् विधृक्चन् परीङ्क-

याति ॥ ५८ ॥ दण्डं हस्तादाददानो गतासोः सह श्रोत्रेण वर्चसा बलेन । अत्रैव
त्वमिह वयं सुवीरा विश्वा मृधो अभिमातीर्जयेम ॥ ५९ ॥ धनुर्हस्तादाददानो
मृतस्य सह क्षत्रेण वर्चसा बलेन । समाशुभाय वसु भूरि पुष्टमर्वाङ् त्वमेष्टुप
जीवलोकम् ॥ ६० ॥ (१२)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

। ३ ॥ इयं नारी पतिलोकं वृणाना नि पद्यत उप त्वा मर्त्यं प्रेतम् । धर्मं
पुराणमनुपालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धैहि ॥ १ ॥ उदीर्ष्व नार्यभि जीव-
लोकं गतः सुमेतमुप शेष एहि । इस्तम्राभस्य दधिषोस्तवेदं पत्युर्जनित्वमभि सं
बभूथ ॥ २ ॥ अपश्यं युवतिं नीयमानां जीवां मृतेभ्यः परिणीयमानाम् । अन्धेन
यत् तमसा प्रावृतासीत् प्राक्तो अपाचीमनयं तदेनाम् ॥ ३ ॥ प्रजानत्यध्वे जीव-
लोकं देवानां पन्थामनुसंचरन्ती । अयं ते गोपतिस्तं जुपस्व स्वर्गं लोकमधि
रोहयैनम् ॥ ४ ॥ उप घामुप वेतसमवत्तरो नक्षीनाम् । अग्ने पितृमपामसि ॥ ५ ॥
यं त्वमग्ने समदहस्तमु निर्वपिष्या पुनः । क्याम्बुरत्र रोहतु शाण्डदूर्वा व्यन्कशा
॥ ६ ॥ इदं त एकं पर ऊ त एकं तृतीयेन ज्योतिषा सं विशस्व । संवेशने त-
न्वा चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्यै ॥ ७ ॥ उत्तिष्ठ प्रेहि प्र द्रवौकः कृणु-
ष्व सलिले सधस्यै । तत्र त्वं पितृभिः सं विद्वानः सं सोमैः न मदस्व सं स्वधाभिः
॥ ८ ॥ प्र च्यवस्व तन्वं सं मेरस्व मा ते गात्रा वि हायि मो शरीरम् । मनो
निर्विष्टमनु संविशस्व यत्र भूमं जुपसे तत्र गच्छ ॥ ९ ॥ वर्चसा मां पितरः सो-
म्यासो अञ्जन्तु देवा मधुना घृतेन । चक्षुषे मा प्रतरं तारयन्तो जरसे मा जर-
दष्टिं वर्धन्तु ॥ १० ॥ (१३) वर्चसा मां समनक्रुभिर्मेधां मे विष्णुर्न्ये नक्तु-
सन् । रयिं मे विश्वे नि यच्छन्तु देवाः स्योना मपाः पवनैः पुनन्तु ॥ ११ ॥
मित्रावरुणा परि मामधातामादित्या मा स्वरवो वर्धयन्तु । वर्चो म इन्द्रो न्वनक्तु
हस्तयोर्जरदष्टिं मा सविता कृणोतु ॥ १२ ॥ यो ममारं प्रथमो मर्त्यानां यः
प्रेषाय प्रथमो लोकमेतम् । वैवस्वतं संगमनं जनानां यमं राजानं इविषा सपर्यत
॥ १३ ॥ परा यात पितर आ च यातायं वो यज्ञो मधुना समक्रः । दत्तो अस्म-
भ्यं द्रविणेह भद्रं रयिं च नः सर्ववीरं दधात ॥ १४ ॥ कश्यपः कृक्षीवान् पुरु-
मीढो अगस्त्यः श्यावाश्वः सोम्यर्चनानाः । विश्वामित्रो जमदग्निरत्रिर्वन्तु
नः कश्यपो वामदेवः ॥ १५ ॥ विश्वामित्र जमदग्ने वसिष्ठ भरद्वाज गोतम वाम-
देव । शर्दिनो अत्रिरग्रभीष्ममौभिः सुसंशप्तः पितरो मृदता नः ॥ १६ ॥

कुम्भे भुजाना अति यन्ति रिग्रमायुर्दधानाः प्रतरं नवीयः । आप्यार्यमानाः प्रजया
 धनेनाथं स्याम सुरभयो गृहेषु ॥ १७ ॥ अञ्जते व्यञ्जते समञ्जते क्रतुं रिहन्ति
 मधुनाभ्यञ्जते । सिन्धोरुच्छ्रासे पतर्यन्तमुक्ष्णं हिरण्यपावाः पशुमांसु गृह्णते ॥ १८ ॥
 यद् वा मुद्रे पितरः सोम्यं च तेनो सचध्वं स्वयंशसो हि भूत । ते अर्वाणः कवय
 आ शृणोत सुविदत्रा विदथे ह्ययमानाः ॥ १९ ॥ ये अत्रयो अङ्गिरसो नवगवा
 इष्टावन्तो रातिषाचो दधानाः । दक्षिणावन्तः सुकृतो य उ स्यासद्यास्मिन् ब-
 र्हिषि मादयध्वम् ॥ २० ॥ (१४) अधा यथा नः पितरः परासः प्रन्नासो अम्र ऋत-
 माशशानाः । शुचीदयन दीध्यत उक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरप व्रन् ॥ २१ ॥
 सुकर्माणः सुरुचो देवयन्तो अयो न देवा जनिमा धमन्तः । शुचन्तो अग्नि
 बावृधन्त इन्द्रमुर्वी गव्यां परिषदं नो अक्रन् ॥ २२ ॥ आ युधेव क्षमति पश्वो
 अरुयद् देवानां जनिमान्नुग्रः । मर्तासश्चिदुर्वशीरकृप्रन् वृधे चिदय उपरस्यायोः
 ॥ २३ ॥ अकर्म ते स्वपसो अभूम ऋतमवसन्नपसो विभातीः । विश्वं तद् भद्रं
 यदवन्ति देवा बृहद् वदेम विदथे सुवीराः ॥ २४ ॥ इन्द्रो मा मरुत्वान् प्राच्या
 दिशः पातु बाहुच्युता पृथिवी धामिवोपरि । लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये
 देवानां हुतभागा इह स्थ ॥ २५ ॥ धाता मा निर्ऋत्या दक्षिणाया दिशः पातु
 बाहु० । ० ॥ २६ ॥ अदितिर्मीदित्यैः प्रतीच्या दिशः पातु बाहु० । ० ॥ २७ ॥
 सोमो मा विश्वेदेवैरुदीच्या दिशः पातु बाहु० । ० ॥ २८ ॥ धर्ता ह त्वा
 धरुणो धारयाता ऊर्ध्वं भानुं सविता धामिवोपरि । लोककृतः ० ॥ २९ ॥ प्राच्या
 त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहु० । ० ॥ ३० ॥ (१५) दक्षि-
 णायां त्वा दिशि पुरा ० । ० ॥ ३१ ॥ प्रतीच्यां त्वा दिशि पुरा ० । ० ॥ ३२ ॥
 उदीच्यां त्वा दिशि पुरा ० । ० ॥ ३३ ॥ ध्रुवायां त्वा दिशि पुरा ० । ० ॥ ३४ ॥ ऊर्ध्वायां
 त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युता पृथिवी धामिवोपरि । लोककृतः
 पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥ ३५ ॥ धर्तासि धरुणोसि वंसंगोसि
 ॥ ३६ ॥ उदपूर्गसि मधुपूर्गसि वातपूर्गसि ॥ ३७ ॥ इतश्च मामृतश्चावतां यमे इव यत-
 माने युद्धैतम् । प्र वां भरन् मानुषा देवयन्तो आ सीदतां स्वयं लोकं विदानि ॥ ३८ ॥
 स्वांसंस्थे भवतमिन्देव नो युजे वां ब्रह्म पूर्य नमोभिः । वि श्लोक एति पथ्वेव
 सूरिः शृण्वन्तु विश्वे अमृतांस एतन् ॥ ३९ ॥ त्रीणि पदानि रुपो अन्वरो-
 ह्यतुष्पदीमन्वैतद्वतेन । अचरेण प्रति मिमीते अर्कमृतस्य नाभाविभि सं पुनाति
 ॥ ४० ॥ (१६) देवेभ्यः कर्मवृणीत मृत्युं प्रजायै किममृतं नावृणीत । बृहस्प-
 तिर्येज्ञमंतनुत ऋषिः प्रियां यमस्तन्वमा रिरंच ॥ ४१ ॥ त्वमग्न ईडितो जातवेदो-

घाहृहव्यानि सुरभीणि कृत्वा । प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षजिद्वि त्वं
 देव प्रयता हवींषि ॥ ४२ ॥ आसीनासो अरुणीनामुपस्थे रयि घञ्च दाशुषे
 मर्त्याय । पुत्रेभ्यः पितरस्तस्य वस्वः प्र यच्छत् त इहोर्जि दधात् ॥ ४३ ॥ अग्नि-
 ष्वात्ताः पितर एह गच्छत् सदःसदः सदत सुप्रणीतयः । अतो हवींषि प्रयतानि
 बर्हिषि रयि च नः सर्ववीरं दधात् ॥ ४४ ॥ उपहृता नः पितरः सोम्यासो बर्हि-
 ष्येषु निधिषु म्रियेषु । त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि श्रुवन्तु तैवन्त्वस्मान् ॥ ४५ ॥ ये
 नः पितुः पितरो ये पितामहा अनूजहिरे सोमपीथं वसिष्ठाः । तेभिर्मयः सैरराणो
 हवींष्युशशुशङ्गिः प्रतिकाममन्तु ॥ ४६ ॥ ये तातृषुर्देवत्रा जहमाना हात्राविदु स्तो-
 मतष्टासो अकैः । आग्ने याहि सहस्रं देवबन्दैः सत्यैः कविभिर्ऋषिभिर्धर्मसद्भिः
 ॥ ४७ ॥ ये सत्यासो हविरदो हविष्पा इन्द्रेण देवैः सरथं तुरेण । आग्ने याहि
 सुविदत्रैभिरर्वाङ् परैः पूर्वैर्ऋषिभिर्धर्मसद्भिः ॥ ४८ ॥ उप सर्प मातरं भूमिमतामुह-
 व्यचसं पृथिवीं सुशेवाम् । ऊर्णम्रदाः पृथिवी दक्षिणावत पृषा त्वा पातु प्रपथे
 पुरस्तात् ॥ ४९ ॥ उच्छृञ्चस्व पृथिवि मा नि बाधथाः स्रपायनास्मै भव सृप-
 सर्पणा । माता पुत्रं यथा मिचाभ्येनं भूम ऊर्णहि ॥ ५० ॥ (१७) उच्छृञ्च-
 माना पृथिवी सु तिष्ठतु सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम् । ते गृहासो घृतश्रुतः स्योना
 विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र ॥ ५१ ॥ उच्चै स्तभ्नामि पृथिवीं त्वत् परीमं
 लोमं निदधन्मो अहं रिषम् । एतां स्थूणां पितरो धारयन्ति ते तत्र यमः सादना ते
 कृणोतु ॥ ५२ ॥ इममग्ने चमसं मा वि जिह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम् ।
 अयं यश्चमसो देवपानस्तास्मिन् देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ५३ ॥ अथर्वा पूर्य
 चमसं यमिन्द्रायार्विभर्जाजिनीविने । तस्मिन् कृणोति सुकृतस्य भुञ्चं तस्मिन्नि-
 न्दुः पवते विश्वदानीम् ॥ ५४ ॥ यत् ते कृष्णः शकुन आतुनोद पिपीलः सर्व
 उत वा श्वार्पदः । अग्निष्टद् विश्वादेगदं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणो आविवे-
 श ॥ ५५ ॥ पर्यस्वतीरोषधयः पर्यस्वन्मामकं पर्यः । अपां पर्यसो यत् पयस्तेन
 मा सह शुम्भतु ॥ ५६ ॥ इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराजनेन सर्पिषा सं
 स्पृशन्ताम् । अनश्रवो अनभीवा सुरत्ना आ रोहन्तु जनयो योनिमग्रे ॥ ५७ ॥
 सं गच्छस्व पितृभिः सं यमेनैष्टापतेन परमे व्योमन् । हित्वावद्यं पुनरस्तमेहि सं
 गच्छतां तन्वां सुवर्चीः ॥ ५८ ॥ ये नः पितुः पितरो ये पितामहा य आविविषु-
 र्वन्तरेक्षम् । तभ्यः स्वराडमुनीतिर्नो अद्य यथावशं तन्वः कल्पयाति ॥ ५९ ॥
 शं ते नीहारो भवतु शं ते प्रुष्वार्व शीयताम् । शीतके शीतिकावति हार्दिके
 हार्दिकावति । मण्डूक्यप्सु शं भुव इमं स्वग्निं शमय ॥ ६० ॥ (१८)

विवस्वान् नो अभयं कृणोतु यः सुत्रामा जीरदानुः सुदानुः । इहेमे वीरा बहवो
भवन्तु गोमदश्ववन्मयस्तु पुष्टम् ॥ ६१ ॥ विवस्वान् नो अमृतत्वे दधातु परैतु
मृत्युमृतं न ऐतु । इमान् रेक्षतु पुरुषाना जरिम्णो मो ज्वेषामसवो यमं गुः ॥ ६२ ॥
यो दधे अन्तरिक्षे न मन्त्रा पितृणां कृषिः प्रमत्तिर्मतीनाम् । तमर्चेत विश्वमित्रा
इविभिः स नो यमः प्रतरं जीवसे धात् ॥ ६३ ॥ आ रोहत दिवमुत्तमामृषयो
मा बिभीतन । सोमपाः सोमपायिन इदं वः क्रियते हविरगन्म ज्यातिरुत्तमम्
॥ ६४ ॥ प्र केतुना बृहता भात्यग्निरा रोदसी वृषभो रोरवीति । दिवश्चि-
दन्तादुपमाष्टुदानदपापस्थे महिषो वर्ध ॥ ६५ ॥ नाके सुपर्णमुष यत् पतन्तं
हृदा वेनन्तो अभ्यर्चयत त्वा । हिरण्यपत्नं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं
हिरण्यम् ॥ ६६ ॥ इन्द्रं क्रतुं न आ भेर पिता पुत्रभ्यो यथा । शिक्षाणो अस्मिन्
पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ ६७ ॥ अपूपार्पितान् कुम्भान् यांस्ते
देवा अधारयन् । ते ते सन्तु स्वधावन्तो मधुमन्तो घृतश्रुतः ॥ ६८ ॥ यास्ते
धाना अनुकिरामि तिलामिश्राः स्वधावन्तीः । तास्ते सन्तु बिभ्वीः प्रभ्वीस्तास्ते
यमो राजानु मन्यताम् ॥ ६९ ॥ पुनर्देहि वनस्पते य पृष निहितस्त्वयि । यथा
यमस्य सादत आसाते विदथा वदन् ॥ ७० ॥ आ रभस्व जातवेदस्तेजस्यद्वरो
अस्तु ते । शरीरमस्य सं दहायैनं धेहि सुकृतांस्तु लोके ॥ ७१ ॥ ये ते पूर्वे
परागता अपरे पितरश्च ये । तेभ्यो घृतस्य कुर्वैतु शतधारा व्युन्दती ॥ ७२ ॥
एतदा रोह वयं उन्मृजानः स्वा इह बृहदु दीदयन्ते । अभि प्रेहि मध्यतो माप
हास्थाः पितृणां लोकं प्रथमो यो अत्र ॥ ७३ ॥ (१६)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ४ ॥ आ रोहत जनित्रीं जातवेदसः पितृयास्तुः सं व आ रोहयामि । अ-
वाहदव्येषितो हव्यवाह ईजानं युक्ताः सुकृतां भक्त लोके ॥ १ ॥ देवा यज्ञमृतवः
कल्पयन्ति ब्रविः पुरोडाशं सुचो यज्ञायुधानि । तेभिर्याहि पथिभिर्देवयानैर्यैराजानाः
स्वर्गं यन्ति लोकम् ॥ २ ॥ अतस्य पन्थामनु पश्य साध्वक्त्रिसः सुकृतो येन यन्ति ।
तेभिर्याहि पथिभिः स्वर्गं यत्रादित्या मधु भक्षयन्ति तृतीये नाके अधि वि भ्रयस्व
॥ ३ ॥ त्रयः सुपर्णा उर्वरस्य मायू नाकस्य पृष्ठे अधि विष्टपि भिताः । स्वर्गा
लोका अमृतेन विष्टा इषमूर्जं यजमानाय दुहाम् ॥ ४ ॥ जुहूर्दाधार दामुपभृदन्त-
मिधं ध्रुवा दाधार पृथिवीं प्रतिष्ठाम् । प्रतीमां लोका घृतपृष्ठाः स्वर्गाः कामकामं यज-

मानाय दुद्राम् ॥ ५ ॥ ध्रुव आ रोह पृथिवीं विश्वभोजसम्पन्तरिक्षमुपभृदा क्रमस्व ।
 जुहु द्यां गच्छ यजमानेन साकं सुवेण वत्सेन दिशः प्रपीनाः सर्वा ध्रुत्वाहणी-
 यमानः ॥ ६ ॥ तीर्थेस्तरन्ति प्रवतो महीरिति यज्ञकृतः सुकृतो येन यन्ति । अत्रा-
 दधुर्यजमानाय लोकं दिशो भूतानि यदकल्पयन्त ॥ ७ ॥ अत्रिरसामयनं
 पूर्वो अभिरादित्यानामयनं गार्हपत्यो दक्षिणानामयनं दक्षिणाग्निः । महिमा-
 नमग्नेर्विहितस्य ब्रह्मणा समङ्गः सर्व उप याहि शम्भः ॥ ८ ॥ पूर्वो अग्निष्टो-
 तपतु शं पुरस्ताच्छं पश्चात् तपतु गार्हपत्यः । दक्षिणाग्निष्टो तपतु शर्म वमोत्तरतो
 मध्यतो अन्तरिक्षाद् दिशोदिशो अग्ने परि पाहि धोरान् ॥ ९ ॥ यूयमग्ने शतमा-
 भि तनूभिरीजानमभि लोकं स्वर्गम् । अश्वा भूत्वा पृष्टिवाहो वहाथ यत्र देवः सं-
 धमादं मदन्ति ॥ १० ॥ (२०) शर्ममे पश्चात् तप शं पुरस्ताच्छमुत्तराच्छम-
 धरात् तपेनम् । एकमेधा विहितो जातवेदः सम्यगेन धेहि सुकृतामु लोकं ॥ ११ ॥
 शमग्नयः समिक्षा आ रभन्तां प्राजापत्यं मेध्यं जातवेदसः । शूतं कुएवन्त इह
 माव चिक्षिपन् ॥ १२ ॥ यज्ञ एति विततः कल्पमान इजानमभि लोकं स्वर्गम् ।
 तमग्नयः सर्वहुतं जुषन्तां प्राजापत्यं मेध्यं जातवेदसः । शूतं कुएवन्त इह माव चि-
 क्षिपन् ॥ १३ ॥ इजानश्चितमारुहदग्निं नाकस्य पुष्टाद् दिवमुत्पतिष्यन् ।
 तस्मै प्र भाति नभसो ज्योतिषीमान्स्वर्गः पन्थाः सुकृतं देवयानः ॥ १४ ॥ अ-
 मिर्होताध्वर्युष्टे बृहस्पतिरिन्द्रो ब्रह्मा दक्षिणतस्ते अस्तु । हुतोयं संस्थितो यज्ञ
 एति यत्र पूर्वमयनं हुतानाम् ॥ १५ ॥ अपूपवान् क्षीरवांश्चरुरेह सीदतु । लोक-
 कृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥ १६ ॥ अपूपवान् दधि-
 वांश्चरुरेह ० । ० ॥ १७ ॥ अपूपवान् द्रप्सवांश्चरुरेह ० । ० ॥ १८ ॥ अपूपवान् घृत-
 वांश्चरुरेह ० । ० ॥ १९ ॥ अपूपवान् मांसवांश्चरुरेह ० । ० ॥ २० ॥ (२१)
 अपूपवान् अवांश्चरुरेह ० । ० ॥ २१ ॥ अपूपवान् मधुमांश्चरुरेह ० । ०
 ॥ २२ ॥ अपूपवान् रसवांश्चरुरेह ० । ० ॥ २३ ॥ अपूपवान् पवांश्च-
 रुरेह सीदतु । लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ
 ॥ २४ ॥ अपूपार्पितान् कुम्भान् यास्ते देवा अधारयन् । ते ते सन्तु
 स्वधावन्तो मधुमन्तो घृतश्चुतः ॥ २५ ॥ यास्ते धाना अनुकिरामि तिलमिश्राः
 स्वधावतीः । तास्ते सन्तुद्धीः प्रभ्वीस्तास्ते यमो राजानु मन्यताम् ॥ २६ ॥ अक्षिति
 भूयसीम् ॥ २७ ॥ द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः । स-
 मानं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥ २८ ॥ शतधारं वायुपुं
 स्वर्विदं नृचक्षसस्ते अभि चक्षते रयिम् । ये पुण्यन्ति प्र च यच्छन्ति सर्वदा ते दुषते

दक्षिणां सप्तमातरम् ॥ २६ ॥ कोशं दुहन्ति कलशं चतुर्विलमिहो धेनुं मधुमतीं
स्वस्तये । ऊर्जं मदन्तीमदिति जनेष्वग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥ २७ ॥ (२२)
एतत् ते देवः संविता त्रासो ददाति भर्तवे । तत् त्वं यमस्य राज्ये वसानस्ता-
प्यै चर ॥ २१ ॥ धाना धेनुरभषद् वत्सो अस्यास्तिलोभवत् । तां वै यमस्य
राज्ये अक्षितापुषं जीवति ॥ २२ ॥ एनास्ते असौ धेनवः कामदुर्घा भवन्तु ।
एनीः श्येनीः सरूपा विरूपास्तिलवत्समा उप तिष्ठन्तु त्वात्र ॥ २३ ॥ एनीर्धाना
हरिणीः श्येनीरस्य कुष्णा धाना रोहिणीर्धेनवस्ते । तिलवत्समा ऊर्जमस्मै दुहा-
ना विश्राहा सन्त्वनपरफुरन्ती ॥ २४ ॥ वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रं श-
तधारमुत्सम । स बिभर्ति पितरं पितामहान् प्रपितामहान् बिभर्ति पिन्वमानः ॥ २५ ॥
सहस्रधारं शतधारमुत्समक्षितं व्यच्यमानं सलिलस्य पृष्ठे । ऊर्जं दुहानमनपरफु-
रन्तमुपासते पितरः स्वधार्मिः ॥ २६ ॥ इदं कसाम्बु चयनेन चितं तत् संजाता
अव पश्यतेत । मन्योयममृतत्वमेति तस्मै गृहान् कृणुत यावत्सर्वंधु ॥ २७ ॥
इहैधि धनसनिरिहचित्त इहक्रतुः इहैधि वीर्यवत्तरो वयोधा अपराहतः ॥ २८ ॥
पुत्रं पौत्रमभितर्पयन्तीरापो मधुमतीरिमाः । स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो
देवीरुभयांस्तर्पयन्तु ॥ २९ ॥ आपो अग्निं प्र हिणुत पितॄरुपमं यज्ञं पितरो मे
जुषन्ताम् । आसीनामूर्जपृष वे सचन्ते ते नो रयिं सर्ववीरं नि यच्छान् ॥ ४० ॥
(२३) समिन्धते अमर्त्यं हव्यवाहं घृतप्रियम् । स वेदं निहितान् निधीन् पितॄन्
परावतो गतान् ॥ ४१ ॥ यं ते मन्थं यमोदितं यन्मांसं निपृणामि ते । ते ते
सन्तु स्वधार्वन्तो मधुमन्तो घृतश्रुतः ॥ ४२ ॥ यास्ते धाना अनुकिरामि तिलमि-
थाः स्वधार्वतीः । तास्ते सन्तुद्धीः प्रभ्वीस्तास्ते यमो राजानु मन्यताम् ॥ ४३ ॥
इदं पूर्वमपरं नियानं येना ते पूर्वं पितरः परेताः । पुरोगवा ये अभिशार्चो अस्य ते त्वा
वहन्ति सुकृतामु लोकम् ॥ ४४ ॥ सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे ता-
यमाने । सरस्वतीं सुकृतां हवन्ते सरस्वती दाशुषे वार्यं दातु ॥ ४५ ॥ सरस्वतीं
पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः । आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वमन-
मीवा इष आ धेद्यस्मे ॥ ४६ ॥ सरस्वति या सरथं ययाथोक्थैः स्वधाभिर्देवि
पितृभिर्मदन्ती । सहस्रार्धमिहो अत्र भागं रायस्पोषं यजमानाय धेहि ॥ ४७ ॥
पृथिवीं त्वा पृथिव्यामा वैश्यामि देवो नो धाता प्र तिरात्यायुः । परापरैता व-
सुविद् वी अस्त्वधा मृताः पितॄषु सं भवन्तु ॥ ४८ ॥ आ प्र च्यवेथामप तन्मृजे-
थां यद् वामभिमा अत्रीचुः । अस्मादेतमघ्न्यौ तद् वशीयो दातुः पितृष्विहभो-
जनो मम ॥ ४९ ॥ एयमग्नं दक्षिणा भद्रतो नो अनेन दत्ता सुदुर्घा वयोधाः ।

यौर्वने जीवानुपपृञ्चती जरा पितृभ्यः उपसंपराणयादिमान् ॥ ५० ॥ (२४)
 इदं पितृभ्यः प्र भेरामि बर्हिर्जीवं देवेभ्य उत्तरं स्तृणामि । तदा रोह पुरुष
 मेभ्यो भवन् प्रति त्वा जानन्तु पितरः परेतम् ॥ ५१ ॥ एदं बर्हिरसदो मेभ्योभूः
 प्रति त्वा जानन्तु पितरः परेतम् । यथापरु तन्वं सं भेरस्व गात्राणि ते ब्रह्म-
 णा कल्पयामि ॥ ५२ ॥ पृथो राजाधिधानं चरुणामूर्जो बलं सह ओजो न आगन् ।
 आयुर्जीवेभ्यो विदधद् दीर्घायुत्वार्य शतशारदाय ॥ ५३ ॥ ऊर्जो भागो य इमं जजा-
 नाश्मान्नानामाधिपत्यं जगाम । तमर्चत विश्वमित्रा हविर्भिः स नो यमः प्रतरं जीवसे
 धात् ॥ ५४ ॥ यथा यमाय हर्म्यमवपन् पञ्च मानवाः । एवा वपामि हर्म्यं यथा मे भूरयो-
 संत ॥ ५५ ॥ इदं हिरण्यं विभृहि यत् ते पिताविभः पुरा स्वर्गं यतः पितुर्हस्तं निर्भृदादि
 दक्षिणम् ॥ ५६ ॥ मे च जीवा मे च मृता मे जाता मे च यज्ञियाः । तेभ्यो घृतस्य कुल्यै-
 तु मधुधारा न्युन्दती ॥ ५७ ॥ वृषा मतीनां पवते विचक्षणः सूर्यो अह्ना प्रतरीतोपसां
 दिवः । प्राणः सिन्धूनां कलशां अचिक्रददिन्द्रस्य हार्दिमाविशन्मनीषया ॥ ५८ ॥
 त्वेषस्ते धूम ऊर्णोतु दिवि पञ्चक्र आसतः । सूर्यो न हि घृता त्वं कृपा पावक रो-
 चसे ॥ ५९ ॥ प्र वा एतीन्दुरिन्द्रस्य निष्कृतिं सखा सख्युर्न प्र मिनाति संगिरः ।
 मयं इव योषाः समर्षसे सोमः कलशे शतयामना पथा ॥ ६० ॥ (२५)
 अक्षन्मीमदन्त हव प्रिया अधूपत । अस्तोषत स्वभानवो विशा यविष्ठा ईमहे
 ॥ ६१ ॥ आ यात पितरः सोम्यासो गम्भीरैः पथिभिः पितृयाणैः । आयुर-
 स्मभ्यं दधतः प्रजां च रायश्च पापैरभि नः सचध्वम् ॥ ६२ ॥ परा यात पि-
 तरः सोम्यासो गम्भीरैः पथिभिः पूर्याणैः । अधा मासि पुनरा यात नो गुहान्
 हविरक्तुं सुप्रजसः सुवीराः ॥ ६३ ॥ यद् वा अग्निरजहादेकमङ्गं पितृलोकं ग-
 मयं जातवेदाः । तद् व एतत् पुनरा प्याययामि साक्षाः स्वर्गं पितरो मादयध्वम्
 ॥ ६४ ॥ अभूद् द्रुतः प्रहितो जातवेदाः सायं न्यहं उपवन्धो नृभिः । प्रादाः
 पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि ॥ ६५ ॥ असौ हा इहते
 मनः ककुत्सलमिव जामयः । अभ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥ ६६ ॥ शुम्भन्तां लोकाः
 पितृषदनाः पितृषदने त्वा लोक आ सादयामि ॥ ६७ ॥ येस्माकं पितरस्तेषां बर्हि-
 रसि ॥ ६८ ॥ उदुन्तमं वरुण पाशमस्मदचाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अधा वयमादि-
 त्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ ६९ ॥ प्रास्मन् पाशान् वरुण मुञ्च स-
 बान् येः समामे वध्यते येव्यामे । अधा जीवेम शरदं शतानि त्वया राजन् गु-
 प्रिता रक्षमाणाः ॥ ७० ॥ (२६) अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नमः ॥ ७१ ॥
 सोमाय पितृमते स्वधा नमः ॥ ७२ ॥ पितृभ्यः सोमवद्भ्यः स्वधा नमः ॥ ७३ ॥

यमार्थं पितृमते स्वधा नमः ॥ ७४ ॥ एतत् ते प्रततामह स्वधा ये च त्वामनु
 ॥ ७५ ॥ एतत् ते सतामह स्वधा ये च त्वामनु ॥ ७६ ॥ एतत् ते तत स्वधा
 ॥ ७७ ॥ स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्यः ॥ ७८ ॥ स्वधा पितृभ्यो अन्तरिक्षसद्भ्यः
 ॥ ७९ ॥ स्वधा पितृभ्यो दिविषद्भ्यः ॥ ८० ॥ (२७) नमो वः पितर
 ऊर्जे नमो वः पितरो रस्मय ॥ ८१ ॥ नमो वः पितरो भामाय नमो वः पितरो
 मन्यवे ॥ ८२ ॥ नमो वः पितरो यद् घोरं तस्मै नमो वः पितरो यत् क्रूरं तस्मै
 ॥ ८३ ॥ नमो वः पितरो यच्छिवं तस्मै नमो वः पितरो यत् स्योन तस्मै ॥ ८४ ॥
 नमो वः पितरः स्वधा वः पितरः ॥ ८५ ॥ येत्र पितरः पितरो येत्र यूयं स्थ
 पुष्पांस्तेनू यूयं तेषां श्रेष्ठा भूयास्थ ॥ ८६ ॥ य इह पितरो जीवा इह वयं स्मः ।
 अस्मांस्तेनूवयं तेषां श्रेष्ठा भूयास्म ॥ ८७ ॥ आ त्वाग्न इधीमहि घृमन्तं देवाजरम् ।
 यद् घ सा ते पनीयसी समिद् दीदयति द्यवि । इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ८८ ॥
 चन्द्रमा अप्स्वन्तरा सुपर्णो भावते दिवि । न वो हिययनेमयः पुदं विन्दन्ति
 विष्टतो वितं मे अस्य रोदसी ॥ ८९ ॥ (२८)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ अष्टादशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथैकोनविंशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ सं सं स्रवन्तु नद्यः । सं वाताः सं पतत्रिणः । यज्ञमिमं वर्धयता गिरः
संस्त्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ १ ॥ इमं होमां यज्ञमेवतेमं संस्त्रावणा उत । यज्ञ-
मिमं वर्धयता गिरः संस्त्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ २ ॥ रूपंरूपं वयोवयः संर-
भ्यैनं परि व्रजे । यज्ञमिमं चतस्रः प्रदिशो वर्धयन्तु संस्त्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ ३ ॥

॥ २ ॥ शं त आपो हैमवतीः शमु ते सन्तुत्स्याः । शं ते सन्तिष्यद्वा आपः
शमु ते सन्तु वर्याः ॥ १ ॥ शं त आपो धन्वन्त्याः शं ते सन्तुवन्त्याः । शं ते
खनित्रिमा आपः शं याः कुम्भेभिराभृताः ॥ २ ॥ अनभ्रयः खनमाना विप्रा
गम्भीरे अपसः । भिषग्भ्यो भिषक्करा आपो अच्छा वदामसि ॥ ३ ॥ अपामहं
दिव्यानामपां स्रोतस्यानाम् । अपामहं प्रणेजनेश्वा भवथ वाजिनः ॥ ४ ॥ ता
अपः शिवा अपोयक्ष्मंकरणीरपः । यथैव तृप्यते मयस्तास्तु आ दुक्ष भेषजीः ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाद् वनस्पतिभ्यो अर्धयोषधीभ्यः । यत्र
यत्र विभृतो जातवेदास्ततस्तुतो जुषमाणो न एहि ॥ १ ॥ यस्ते अप्सु महिमा
यो वनेषु य ओषधीषु पशुष्वस्वन्तः । अग्ने तर्वास्तन्वः । सं रमस्व ताभिर्न
एहि द्रविणोदा अजस्रः ॥ २ ॥ यस्ते देवेषु महिमा स्वर्गो या ते तनूः पितृष्वभि-
वेश । पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथेग्ने तया रयिमस्मासु धेहि ॥ ३ ॥ श्रुत्कर्णाय
कुवये वेद्याय वचोभिर्वाकैरुप यामि गतिम् । यतो भयमभयं तन्नो अस्त्वव देवा-
नां यज हृदो अग्ने ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ यामाहुतिं प्रथमामथर्वा या जाता या हव्यमर्कणो जातवेदाः । तां
तं एतां प्रथमो जोहवीमि ताभिषुप्तो बहंतु हव्यमग्निग्नये स्वाहा ॥ १ ॥ आकृतिं देवीं
सुभगां पुरो दधे चित्तस्य माता सुहवा नो अस्तु । यामाशामेमि केवली सा मे
अस्तु विदेयमेतां मनासि प्रविष्टाम् ॥ २ ॥ आकृत्या नो बृहस्पत आकृत्या न

अ० १. सू० ७ । ५२३. एकोनविंशं काण्डम् ।

(२३३)

उपा महि । अथो भगस्य नो धेद्यथो नः सुहवो भव ॥ ३ ॥ बृहस्पतिर्मि आकू-
तिमाक्रिसः प्रति जानातु वाचमेताम् । यस्य देवा देवताः संबभूवुः स सुप्र-
णीताः कामो अन्वेत्स्मान् ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति । ततो ददाति
दाशुषे वसूनि चोदद् राध उपस्तुतरिचदवाक् ॥ १ ॥

॥ ६ ॥ सहस्रबाहुः पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो वृत्वास्थ-
तिष्ठद् दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ त्रिभिः पद्भिर्धर्मरोहत् पादस्येदामवत् पुनः । तथा
व्यक्रामद् विष्वङ्शनानशने अनु ॥ २ ॥ तावन्तो अस्य महिमानस्ततो ज्या-
यांश्च पुरुषः । पादोस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥ पुरुष एवेदं
सर्वं यद् भूतं यच्च भाव्यम् । उतामृतन्वस्येश्वरो यदन्येनाभवत् सह ॥ ४ ॥ यत्
पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य किं बाहू किमूरू पादा उच्यते
॥ ५ ॥ ब्राह्मणोस्य मुखमासीद् बाहू राजन्योभवत् । मध्यं तदस्य यद् वैश्यः
पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥ ६ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत । सुखा-
दिन्द्रश्चामिश्रं प्राणाद् वायुरजायत ॥ ७ ॥ नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो
द्यौः समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात् तथा लोकाँ अकल्पयन् ॥ ८ ॥
विगडमे समभवद् विराजो अधि पुरुषः । स ज्ञातो अत्यरिच्यत पश्चाद् भूमि-
मथो पुरः ॥ ९ ॥ यत् पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत वसन्तो अस्यासीदाज्यं
प्रीप्सु इध्मः शरज्विः ॥ १० ॥ तं यज्ञं प्रावृषा प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रशः । तेन
देवा अयजन्त साध्या वसवश्च ये ॥ ११ ॥ तस्मादश्वा अजायन्त ये च के चोभ-
यादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात् तस्माज्जाता अजावयः ॥ १२ ॥ तस्माद् य-
ज्ञात् सर्वहुतं ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दो ह जज्ञिरे तस्माद् यजुस्तस्मादजायत
॥ १३ ॥ तस्माद् यज्ञान् सर्वहुतः संभृतं पृषदाज्यम् । पशून्तारचक्रे वायव्यानार-
ण्या ग्राम्याश्च ये ॥ १४ ॥ सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
देवा यद् यज्ञं तन्वाना अर्वध्नन् पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥ मूध्नो देवस्य बृहतो अंशवः
सप्त सप्ततीः । राज्ञः सोमस्याजायन्त जातस्य पुरुषादधि ॥ १६ ॥

॥ ७ ॥ चित्राणि साकं विवि रौचनानि सरीसृपाणि भुवने जवानि । तु-
र्मिषीं सुमतिमिच्छमानो अहानि गीमिः सपर्यामि नाकम् ॥ १ ॥ सुहवमग्ने कृ-
त्तिका रोहिणी चास्तु भद्रं मृगशिरः शमार्द्रा । पुनर्वसू सूनृता चारु पृष्यो भानु-

राश्लेषा अयनं मघा मे ॥ २ ॥ पुण्यं पूर्वा फल्गुन्यौ चात्र हस्तश्चित्रा शिवा स्वाति
सुखो मे अस्तु । राधे विशाखे सुहवानुगधा ज्येष्ठा सुनक्षत्रमरिष्ट मूलम् ॥ ३ ॥
अश्रं पूर्वा रासतां मे अषाढा ऊर्जे देव्युत्तरा आ वहन्तु । अभिजिन्मे रासतां पु-
ण्यमेव श्रवणः श्रविष्ठाः कुर्वतां सुपुष्टिम् ॥ ४ ॥ आ मे महच्छतभिषग् वरीय आ
मे द्रया प्रोष्ठपदा सुशर्म । आ रेवती चाश्वयुजो भगं म आ मे रयि भरण्य आ
वहन्तु ॥ ५ ॥

॥ ८ ॥ यानि नक्षत्राणि दिव्यन्तरिक्षे अप्सु भूमौ यानि नगेषु दिक्षु ।
प्रकल्पयंश्चन्द्रया यान्येति सर्वाणि ममेतानि शिवानि सन्तु ॥ १ ॥ अष्टाविंशानि शि-
वानि शग्मानि सह योगं भजन्तु मे । योगं प्र पथे चेमे च चेमे प्र पथे योगं च
नमोहोरात्राभ्यामस्तु ॥ २ ॥ स्वस्तितं मे सुप्रतः सुसायं सुदिवं सुमृगं सुशकुनं मे
अस्तु । सुहवमग्ने स्वस्त्यमर्त्यं गत्वा पुनरायाभिनन्दन् ॥ ३ ॥ अनुहवं परिहवं
परिवादं परिक्षवम् । सर्वमे रिक्कुम्भान् परा तान्सवितः सुव ॥ ४ ॥ अप-
पापं परिक्षवं पुण्यं भक्षीमहि क्षवम् । शिवा ते पाप नासिकां पुण्यगश्चाभि मे-
हताम् ॥ ५ ॥ इमा या ब्रह्मणस्पते विष्टुचीर्वात ईरते । सध्रीचीरिन्द्र ताः कृत्वा
मदं शिवतमास्कृधि ॥ ६ ॥ स्वस्ति नो अस्त्वभयं नो अस्तु नमोहोरात्राभ्या-
मस्तु ॥ ७ ॥

॥ ६ ॥ शान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तामिदमुर्वन्तरिक्षम् । शान्ता उद-
न्वतीरार्षः शान्ता नः सन्न्वोषधीः ॥ १ ॥ शान्तानि पूर्वरूपाणि शान्तं नो
अस्तु कृताकृतम् । शान्तं भूतं च भव्यं च सर्वमेव शमस्तु नः ॥ २ ॥ इयं या पर-
मेष्ठिनी वाग् देवी ब्रह्मसंशिता । ययैव संसृजे घोरं तयैव शान्तिरस्तु नः ॥ ३ ॥
इदं यत् परमेष्ठिनं मनो वा ब्रह्मसंशितम् । येनैव संसृजे घोरं तेनैव शान्तिरस्तु
नः ॥ ४ ॥ इमानि यानि पञ्चैन्द्रियाणि मनःषष्ठानि मे हृदि ब्रह्मणा संशि-
तानि । येनैव संसृजे घोरं तेनैव शान्तिरस्तु नः ॥ ५ ॥ शं नो मित्रः शं वरुणः
शं विष्णुः शं प्रजापतिः । शं न इन्द्रो बृहस्पतिः शं नो भवत्वयमा ॥ ६ ॥ शं नो
मित्रः शं वरुणः शं विवस्वाङ्कमन्तकः । उत्पाताः पार्थिवान्तरिक्षाः शं नो दिविच-
रा ग्रहाः ॥ ७ ॥ शं नो भूमिर्वेप्यमाना शमुल्का निर्हतं च यत् । शं गावो लो-
हितक्षीराः शं भूमिरिव तीर्यतीः ॥ ८ ॥ नक्षत्रमुल्काभिहतं शमस्तु नः शं नो-
भिचाराः शम्बु सन्तु कुत्याः । शं नो निखाता वल्गाः शमुल्का देशोपमर्गाः
शम्बु नो भवन्तु ॥ ९ ॥ शं नो ग्रहाश्चान्द्रमसाः शमादित्यश्च राहुणा शं नो

मुत्पुर्धुमकेतुः शं रुद्रास्तिग्मतेजसः ॥ १० ॥ शं रुद्राः शं वसवः शमादित्याः श-
मग्नयः । शं नो महर्षयो देवाः शं देवाः शं बृहस्पतिः ॥ ११ ॥ ब्रह्म प्रजापति-
र्धाता लोका वेदाः सप्तऋषयोऽग्नयः । तैर्मे कृतं स्वस्त्ययनमिन्द्रो मे शर्म यच्छतु ब्रह्मा
मे शर्म यच्छतु । विश्वे मे देवाः शर्म यच्छन्तु सर्वे मे देवाः शर्म यच्छन्तु ॥ १२ ॥
यानि कानि चिच्छान्तानि लोके सप्तऋषयो विदुः । सर्वाणि शं भवन्तु मे शं
मे अस्त्वभयं मे अस्तु ॥ १३ ॥ पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिरापः
शान्तिरोपधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्विश्वे मे देवाः शान्तिः सर्वे मे देवाः
शान्तिः शान्तिः शान्तिः शान्तिभिः । ताभिः शान्तिभिः सर्वशान्तिभिः शर्मया-
मोहं यदिह घोरं यदिह कुरं यदिह पापं तच्छान्तं तच्छिवं सर्वमेव शर्मस्तु नः ॥ १४ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १० ॥ शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या ।
शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसातौ ॥ १ ॥ शं नो
मगः शम् नः शंसो अस्तु शं नः पुरंधिः शम् सन्तु रायः । शं नः सत्यस्य सु-
यमस्य शंसः शं नो अयमा पुरुजातो अस्तु ॥ २ ॥ शं नो धाता शम् धर्ता
नो अस्तु शं न ऊरुची भवतु स्वधाभिः । शं रोदसी बृहती शं नो अद्रिः शं
नो देवानां सुहवानि सन्तु ॥ ३ ॥ शं नो अग्निज्योतिरनीको अस्तु शं नो मि-
त्रावरुणावश्विना शम् । शं नः सुकृतौ सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु
वातः ॥ ४ ॥ शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूता शमन्तरिक्षं दृशये नो अस्तु । शं न
ओषधीर्विनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५ ॥ शं न इन्द्रो व-
सुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः । शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलापः शं न-
स्त्वष्टा ग्नाभिर्दिह शृणोतु ॥ ६ ॥ शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो ग्रावा-
णः शम् सन्तु यज्ञाः । शं नः स्वरूपां पितर्यो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्वस्तु
वेदिः ॥ ७ ॥ शं नः सूर्य उरुचक्षा उदैतु शं नो भवन्तु प्रदिशश्चतस्रः । शं नः
पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शम् सन्त्वार्यः ॥ ८ ॥ शं नो अदितिर्भ-
वतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः । शं नो विष्णुः शम् पूषा नो अस्तु
शं नो भवित्रं शम्वस्तु वायुः ॥ ९ ॥ शं नो देवः सविता त्रायमाणः शं नो भ-
वन्तुषसो विभातीः । शं नः पर्जन्यो भवतु प्रजाम्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु
शंभुः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शम्भुं सन्तु गावः ।
 शं न अभवः सुकृतः सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १ ॥ शं नो देवा
 विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरेस्तु । शमभिषाचः शम्भुं रातिषाचः शं नो
 दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥ २ ॥ शं नो अज एकपाद् देवो अस्तु शमर्हिर्बु-
 ध्न्यः शं समुद्रः । शं नो अपा नपात् पेरुरस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपा ॥ ३ ॥
 आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तामिदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः । शृण्वन्तु नो दिव्याः
 पार्थिवासो गोजाता उत्तये यज्ञियासः ॥ ४ ॥ ये देवानामृत्विजो यज्ञियासो म-
 नोर्यजत्रा अमृता अतज्ञाः । ते नो रासन्तामुरुगाय मद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
 नः ॥ ५ ॥ तदस्तु मित्रावरुणा तदर्गने शं योरस्मभ्यमिदमस्तु शस्तम् । अशी-
 महि माधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सादनाय ॥ ६ ॥

॥ १२ ॥ उपा अप स्वसुस्तमः सं वर्तयति वर्तनिं मुञ्जातता । अया वाजं
 देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ १ ॥

॥ १२ ॥ इन्द्रस्य बाहु स्थविरौ वृषाणौ चित्रा इमा वृषभौ पारयिष्णू ।
 तौ योक्षे प्रथमो योग आगते याभ्यां जितमसुगणां स्वयेत् ॥ १ ॥ आशुः शि-
 शानो वृषभो न भीमो घनाग्रनः सोमगश्चर्पणीनाम् । संक्रन्देनानिमिष एकवीरः
 शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः ॥ २ ॥ संक्रन्देनानिमिषेण जिष्णुनायोध्येन
 दुश्च्यवनः धृष्णुना । तदिन्द्रेण जयत् तत्सहध्वं युधो न इषुहस्तेन वृष्णा
 ॥ ३ ॥ स इषुहस्तैः स निपङ्क्तिर्भिर्वशी संस्तृष्टा स युध इन्द्रो गणेन । संसृष्टजित्
 सोमपा बाहुशर्धुः प्रधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥ ४ ॥ बलविज्ञायः स्थविरः
 प्रवीरः सहस्वान् बाजी सहमान उग्रः । अभिवीरो अभिषत्वा सहोजिज्ज-
 तमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोविदन् ॥ ५ ॥ इमं वीरमनु हर्षध्वमग्रमिन्द्रं सखायो
 अनु सं रभध्वम् । ग्रामजितं गोजितं वज्रबाहुं जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा ॥ ६ ॥
 अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोदाय उग्रः शतमन्युरिन्द्रः । दुश्च्यवनः पृतना-
 षाड्योध्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युन्सु ॥ ७ ॥ बृहस्पते परि दीया रथेन रक्षो-
 हामित्रा अपबाधमानः । प्रभञ्जंछन् प्रमृणन्मित्रानस्माकमेध्यविता तनूनाम्
 ॥ ८ ॥ इन्द्र एषां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः । देवसेनानामभि-
 भञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो बन्तु मध्ये ॥ ९ ॥ इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ
 आदित्यानां मरुता शर्धे उग्रम् । महार्मनां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयता-

मुदस्थात् ॥ १० ॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु ।
अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मान् देवसोवता हवेषु ॥ ११ ॥

॥ १४ ॥ इदमुच्छ्रयोवसानमार्गो शिवे मे द्यावापृथिवी अभूताम् । अस-
पत्नाः प्रदिशो मे भवन्तु न वै त्वा द्विषो अभयं नो अस्तु ॥ १ ॥

॥ १५ ॥ यत् इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि । मघवच्छग्नि तव त्वं न
उतिभिर्वि द्विषो वि मृधो जहि ॥ १ ॥ इन्द्रं वयमनूराधं हवामहेनु राध्यास्म द्विपदा
चतुष्पदा । मा नः सेना अरुरूपीरुप गुर्विषूचीरिन्द्र द्रुहो वि नाशय ॥ २ ॥
इन्द्रस्त्रातोत वृत्रहा परस्फानो वरेण्यः । स रक्षिता चरमतः स मध्यतः स पश्चात्
स पुरस्ताओ अस्तु ॥ ३ ॥ उरुं नो लोकमनु नेपि विद्वान्स्वर्ग्यज्ज्योतिरभयं
स्वस्ति । उग्रा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप क्षेपेम शरणा बृहन्ता ॥ ४ ॥ अभयं
नः कर्तव्यन्तरिक्षमभयं द्यावापृथिवी उभे इमे । अभये पश्चादभयं पुरस्तादुत्त-
रादधरादभयं नो अस्तु ॥ ५ ॥ अभयं मित्रादभयममित्रादभयं ज्ञातादभयं पुरो
यः । अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ ६ ॥

॥ १६ ॥ असपत्नं पुरस्तात् पश्चाओ अभयं कृतम् । सविता मा दक्षि-
णत उत्तरान्मा शचीपतिः ॥ १ ॥ दिवो मादित्या रक्षन्तु भूम्या रक्षन्त्वग्नयः ।
इन्द्राग्नी रक्षतां मा पुरस्तादश्विनावभितः शर्म यच्छताम् । तिरश्चीनघ्न्या
रक्षतु जातवेदा भूतकृतो मे सर्वतः सन्तु वर्म ॥ २ ॥

॥ १७ ॥ अग्निर्मा पातु वसुभिः पुरस्तात् तस्मिन् क्रमे तस्मिच्छये तां पुरं
प्रैमि । स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ १ ॥ वा-
युर्मन्तरिक्षेणतस्या दिशः पातु तस्मिन् क्रमे० । ० ॥ २ ॥ सोमो मा रुद्रैर्दक्षि-
णाया दिशः पातु० । ० ॥ ३ ॥ वरुणो मादित्यैरेतस्या दिशः पातु० । ० ॥ ४ ॥
सूर्यो मा द्यावापृथिवीभ्यां प्रतीच्या दिशः पातु० । ० ॥ ५ ॥ आपो मौषधीम-
तीरेतस्या दिशः पातु तासु क्रमे तासु श्रये तां पुरं प्रैमि । ता मा रक्षन्तु ता मा
गोपायन्तु ताभ्य आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ६ ॥ विश्वकर्मा मा सप्तश्वि-
भिरुदीच्या दिशः पातु तस्मिन् क्रमे० । ० ॥ ७ ॥ इन्द्रो मा मरुत्वानेतस्या
दिशः पातु० । ० ॥ ८ ॥ प्रजापतिर्मा प्रजननवान्सह प्रतिष्ठाया ध्रुवाया दिशः
पातु० । ० ॥ ९ ॥ बृहस्पतिर्मा विश्वेदेवैरुर्ध्वाया दिशः पातु तस्मिन् क्रमे तस्मि-
च्छये तां पुरं प्रैमि । स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ १० ॥

॥ १८ ॥ अग्निं ते वसुवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवः प्राच्या दिशोभिदासात् ॥ १ ॥ वायुं तेऽन्तरिक्षवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोभिदासात् ॥ २ ॥ सोमं ते रुद्रवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवो दक्षिणाया दिशोभिदासात् ॥ ३ ॥ वरुणं त आदित्यवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोभिदासात् ॥ ४ ॥ सूर्यं ते द्यावापृथिवीवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवः प्रतीच्या दिशोभिदासात् ॥ ५ ॥ अपस्त ओषधीमतीर्षच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोभिदासात् ॥ ६ ॥ विश्वकर्माणं ते सप्तर्षिवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव उदीच्या दिशोभिदासात् ॥ ७ ॥ इन्द्रं ते मरुत्वन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोभिदासात् ॥ ८ ॥ प्रजापतिं ते प्रजननवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवो ध्रुवाया दिशोभिदासात् ॥ ९ ॥ बृहस्पतिं ते विश्वदेववन्तमृच्छन्तु । ये माघायव ऊर्ध्वाया दिशोभिदासात् ॥ १० ॥

॥ १९ ॥ मित्रः पृथिव्योदक्रामत् तां पुरं प्र णयामि वः । तामा विंशत तां प्र विंशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ १ ॥ वायुरन्तरिक्षोदक्रामत् तां० । ० ॥ २ ॥ सूर्यो दिवोदक्रामत् तां० । ० ॥ ३ ॥ चन्द्रमा नक्षत्रैरुदक्रामत् तां० । ० ॥ ४ ॥ सोम ओषधीभिरुदक्रामत् तां० । ० ॥ ५ ॥ यज्ञो दक्षिणाभिरुदक्रामत् तां० । ० ॥ ६ ॥ समुद्रो नदाभिरुदक्रामत् तां० । ० ॥ ७ ॥ ब्रह्म ब्रह्मचारिभिरुदक्रामत् तां० । ० ॥ ८ ॥ इन्द्रो वीर्येणोदक्रामत् तां० । ० ॥ ९ ॥ देवा अमृतेनोदक्रामस्तां० । ० ॥ १० ॥ प्रजापतिः प्रजाभिरुदक्रामत् तां पुरं प्र णयामि वः । तामा विंशत तां प्र विंशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ११ ॥

॥ २० ॥ अप न्यधुः पौरुषेयं वधं यमिन्द्राग्नी धाता संविता बृहस्पतिः । सोमो राजा वरुणो अश्विनो यमः पूषास्मान् परि पातु मृत्योः ॥ १ ॥ यानि चकार भुवनस्य यस्पतिः प्रजापतिर्भोतरिश्वा प्रजाभ्यः । प्रदिशो यानि वसते दिशश्च तानि मे वर्माणि बहुलानि सन्तु ॥ २ ॥ यत् ते तनूष्वनक्षन्त देवा धुराजयो देहिनः । इन्द्रो यज्ञके वर्मे तदस्मान् पातु विश्वतः ॥ ३ ॥ वर्म मे द्यावापृथिवी वर्मावर्म सूर्यः । वर्म मे विश्वे देवाः क्रन् मा मा प्रापत् प्रतीचिका ॥ ४ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ २१ ॥ गायत्र्युष्णिगनुष्टुबृहती पङ्क्तिस्त्रिष्टुप् जगत्पै ॥ १ ॥

॥ २२ ॥ आङ्गिरसानामाद्यैः पञ्चानुवार्कैः स्वाहा ॥ १ ॥ षष्ठाय स्वाहा ॥ २ ॥ सप्तमाष्टमाभ्यां स्वाहा ॥ ३ ॥ नीलनखेभ्यः स्वाहा ॥ ४ ॥ हरितेभ्यः स्वाहा ॥ ५ ॥ क्षुद्रेभ्यः स्वाहा ॥ ६ ॥ पर्यायिकेभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ प्रथमेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥ ८ ॥ द्वितीयेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥ ९ ॥ तृतीयेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥ १० ॥ उपोत्तमेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ उत्तमेभ्यः स्वाहा ॥ १२ ॥ उत्तरेभ्यः स्वाहा ॥ १३ ॥ ऋषिभ्यः स्वाहा ॥ १४ ॥ शिखिभ्यः स्वाहा ॥ १५ ॥ गणेभ्यः स्वाहा ॥ १६ ॥ महागणेभ्यः स्वाहा ॥ १७ ॥ सर्वेभ्योऽङ्गिरोभ्यो विदगणेभ्यः स्वाहा ॥ १८ ॥ पृथक्सहस्राभ्यां स्वाहा ॥ १९ ॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥ २० ॥ ब्रह्मज्येष्ठा संभृता वीर्याणि ब्रह्मामे ज्येष्ठं दिवमा ततान । भूतानां ब्रह्मा प्रथमोत जज्ञे तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ॥ २१ ॥

॥ २३ ॥ आथर्वणानां चतुर्ऋचेभ्यः स्वाहा ॥ १ ॥ पञ्चर्चेभ्यः स्वाहा ॥ २ ॥ षड्ऋचेभ्यः स्वाहा ॥ ३ ॥ सप्तर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ४ ॥ अष्टर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ५ ॥ नवर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ६ ॥ दशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ एकादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ८ ॥ द्वादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ९ ॥ त्रयोदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ १० ॥ चतुर्दशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ पञ्चदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ १२ ॥ षोडशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ १३ ॥ सप्तदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ १४ ॥ अष्टादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ १५ ॥ एकोनविंशतिः स्वाहा ॥ १६ ॥ विंशतिः स्वाहा ॥ १७ ॥ महत्काण्डाय स्वाहा ॥ १८ ॥ तृचेभ्यः स्वाहा ॥ १९ ॥ एकर्चेभ्यः स्वाहा ॥ २० ॥ क्षुद्रेभ्यः स्वाहा ॥ २१ ॥ एकानुर्चेभ्यः स्वाहा ॥ २२ ॥ रोहितेभ्यः स्वाहा ॥ २३ ॥ सुर्याभ्यां स्वाहा ॥ २४ ॥ व्रात्याभ्यां स्वाहा ॥ २५ ॥ प्राजापत्याभ्यां स्वाहा ॥ २६ ॥ विषामसौ स्वाहा ॥ २७ ॥ मह्यग्निकेभ्यः स्वाहा ॥ २८ ॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥ २९ ॥ ब्रह्मज्येष्ठा संभृता वीर्याणि ब्रह्मामे ज्येष्ठं दिवमा ततान । भूतानां ब्रह्मा प्रथमोत जज्ञे तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ॥ ३० ॥

॥ २४ ॥ येन देवं सवितारं परि देवा अधारयन् । तेनेमं ब्रह्मणस्पते परि राष्ट्राय धत्तन ॥ १ ॥ परीममिन्द्रमार्युषे महे क्षत्राय धत्तन । यथैनं जरसे नयां ज्योक् क्षत्रेधि जागरत् ॥ २ ॥ परीमं सोममार्युषे महे भोत्राय धत्तन । यथैनं जरसे नयां ज्योक् भोत्रेधि जागरत् ॥ ३ ॥ परि धत्त धत्त नो वर्चसेमं जरामृत्युं कृणुत दीर्घमार्युः । बृहस्पतिः प्रायच्छद् वासं एतत् सोमाय राज्ञे परिधातवा उ

॥ ४ ॥ जरां सु गच्छ परि धत्स्व वासो भवा गृष्टीनामभिशस्तिपा उ । शतं च जीव शरदः पुरुची रायश्च पोषमुपसंव्ययस्व ॥ ५ ॥ परीदं वासो अधिथाः स्वस्तयेभूर्वापीनामभिशस्तिपा उ । शतं च जीव शरदः पुरुचीर्वसूनि चारुर्वि भजासि जीवन् ॥ ६ ॥ योगेयोगे तवस्तरं वाजैवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमृतये ॥ ७ ॥ हिरण्यवर्णो अजरः सुवीरो जरामृत्युः प्रजया सं विशस्व । तदगिराह तदु सोम आह बृहस्पतिः सविता तदिन्द्रः ॥ ८ ॥

॥ २५ ॥ अश्रान्तस्य त्वा मनसा युनज्मि प्रथमस्य च । उत्कूलमुखो भवोदुह्य प्रति धावतात् ॥ १ ॥

॥ २६ ॥ अग्नेः प्रजातं परि यद्विरण्यममृतं दधे अधि मन्येषु । य एनद वेद स इदेनमर्हति जरामृत्युर्भवति यो विभर्ति ॥ २ ॥ यद्विरण्यं सूर्येण सुवर्णं प्रजावन्तो मनवः पूर्वं ईषिरे । तत् त्वा चन्द्रं वर्चसा सं सृजात्यायुष्मान् भवति यो विभर्ति ॥ २ ॥ आयुषे त्वा वर्चसे त्वौजसे च बलाय च । यथा हिरण्यतेजसा विभासासि जनां अनु ॥ ३ ॥ यद् वेद राजा वरुणो वेद देवो बृहस्पतिः । इन्द्रो यद् वृत्रहा वेद तत् तं आयुष्यं भवत् तत् तं वर्चस्यं भवत् ॥ ४ ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ २७ ॥ गोभिष्टा पातृषभो वृषा त्वा पातु वाजिभिः । वायुष्टा ब्रह्मणा पातिवन्द्रस्त्वा पातिवन्द्रियैः ॥ १ ॥ सोमस्त्वा पातृषधीभिर्नक्षत्रैः पातु सूर्यैः । मान्वाभ्यस्त्वा चन्द्रो वृत्रहा वार्तः प्राणेन रचतु ॥ २ ॥ तिस्रो दिवस्तिष्ठः पृथिवीस्त्रीण्यन्तरिक्षाणि चतुरः समुद्रान् । त्रिवृतं स्तोमं त्रिवृतं आर्य आहुस्तास्त्वा रक्षन्तु त्रिवृता त्रिवृद्धिः ॥ ३ ॥ त्रीणाकास्त्रीन् समुदास्त्रीन् ब्रध्नास्त्रीन् वैष्ट्रपान् । त्रीन् मातरिश्वान्स्त्रीन्सूर्यान् गोमृन् कल्पयामि ते ॥ ४ ॥ घृतेन त्वा समुक्षाम्यग्न आज्येन वर्धयन् । अग्नेश्चन्द्रस्य सूर्यस्य मा प्राणं मायिनो दभन् ॥ ५ ॥ मा वः प्राणं मा वोणानं मा हरो मायिनो दभन् । आजन्तो विश्ववेदसो देवा दैव्येन धावत ॥ ६ ॥ प्राणेनाग्निं सं सृजति वार्तः प्राणेन संहितः । प्राणेन विश्वतोमुखं सूर्यं देवा अजनयन् ॥ ७ ॥ आयुषायुःकृता जीवायुष्मान् जीव मा मृथाः । प्राणेनात्मन्वतां जीव मा मृत्योरुदगा वशम् ॥ ८ ॥ देवानां निहितं निधिं यमिन्द्रोन्वविन्दत् पथिभिर्देवयानैः । आपो हिरण्यं जुगुप्सुस्त्रिवृद्धिस्तास्त्वा

रक्षन्तु त्रिवृता त्रिवृद्धिः ॥ ६ ॥ त्रयस्त्रिंशद् देवतास्त्रीणि च वीर्याणि प्रियायमा-
णा जुगुप्सुस्त्वान्तः । अस्मिंश्चन्द्रे अधि यद्विरयं तेनायं कृणवद् वीर्याणि
॥ १० ॥ ये देवा दिव्येकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् ॥ ११ ॥ ये
देवा अन्तरिक्ष एकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् ॥ १२ ॥ ये देवाः पृ-
थिव्यामेकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् ॥ १३ ॥ असपत्नं पुरस्तात् पृ-
थाश्रो अयं कृतम् । सन्ति मा दक्षिणत उत्तरान्मा शचीपतिः ॥ १४ ॥ दिवो
मादित्या रक्षन्तु भूम्या रक्षन्त्वग्नयः । इन्द्राग्नी रक्षतां मा पुरस्तादश्विनाव-
भितः शर्म यच्छताम् । तिरश्चीनघ्न्या रक्षतु ज्ञानवेदा भूतकृता मे सर्वतः सन्तु
वर्म ॥ १५ ॥

॥ २८ ॥ इमं बध्नामि ते मणि दीर्घायुन्वाय तेजमे । दर्भं सपत्नदम्भनं वि-
षतस्तपनं दृढः ॥ १ ॥ विषतस्तापयन् दृढः शत्रूणां तापयन् मनः । दुर्हार्दः
सर्वास्त्वं दर्भे घर्म इवाभितपयन् ॥ २ ॥ घर्म इवाभितपयन् दर्भे विषतो नि-
तपयन् मणे । दृढः सपत्नानां भिन्द्मिन्द्र इव विरुजं बलम् ॥ ३ ॥ भिन्दि दर्भे
सपत्नानां हृदयं विषतां मणे । उद्यन् त्वचमिव भूम्याः शिरं पृषां वि पातय
॥ ४ ॥ भिन्दि दर्भे सपत्नान् मे भिन्दि मे पृतनायतः । भिन्दि मे सर्वान् दु-
र्हार्दो भिन्दि मे विषतो मणे ॥ ५ ॥ छिन्दि दर्भे० । ० ॥ ६ ॥ वृध दर्भे
० । ० ॥ ७ ॥ कुन्त दर्भे० । ० ॥ ८ ॥ पिंश दर्भे० । ० ॥ ९ ॥ विध्य-
दर्भे सपत्नान् मे विध्य मे पृतनायतः । विध्य मे सर्वान् दुर्हार्दो विध्य मे विषतो
मणे ॥ १० ॥

॥ २९ ॥ निर्व दर्भे सपत्नान् मे निर्व मे पृतनायतः । निर्व मे सर्वान् दु-
र्हार्दो निर्व मे विषतो मणे ॥ १ ॥ तुन्दि दर्भे० । ० ॥ २ ॥ रुन्दि दर्भे० । ० ॥ ३ ॥
मृण दर्भे० । ० ॥ ४ ॥ मन्थ दर्भे० । ० ॥ ५ ॥ पिण्ड दर्भे० । ० ॥ ६ ॥
श्रोष दर्भे० । ० ॥ ७ ॥ दह दर्भे० । ० ॥ ८ ॥ जहि दर्भे सपत्नान् मे जहि मे
पृतनायतः । जहि मे सर्वान् दुर्हार्दो जहि मे विषतो मणे ॥ ९ ॥

॥ ३० ॥ यन् ते दर्भे जगामृत्युः शतं वर्षसु वर्म ते । तेनेमं वर्मिणं कृत्वा
सपत्नां जहि वीर्यैः ॥ १ ॥ शतं ते दर्भे वर्मिणि सहस्रं वीर्याणि ते । तमस्मै निश्चे-
त्वा देवा जग्मे भर्तवा अदुः ॥ २ ॥ त्वामाहुर्देववर्म त्वां दर्भे ब्रह्मणस्पतिम् ।
त्वामिन्द्रस्याहुर्वर्म त्वं गृध्राणि रक्षसि ॥ ३ ॥ सपत्नचर्यणं दर्भे विषतस्तपनं

बुधः । मणिं जत्रस्य वर्धनं तनूषानं कृणोमि ते ॥ ४ ॥ यत् समुद्रो अभ्यक्रन्दत्
पर्जन्यो विद्युता सह । ततो हिमययो बिन्दुस्ततो द्रुमो अजायत ॥ ५ ॥

॥ ३१ ॥ औदुम्बरेण मणिना पुष्टिकामाय वेधसा । पशूनां सर्वेषां स्फातिं
गोष्ठे मे सविता कर्तु ॥ १ ॥ यो नो अभिर्गर्हिपत्यः पशूनामधिपा असत् । औदु-
म्बरो वृषा मणिः स मां मृजतु पुष्ट्या ॥ २ ॥ करीपिणीं फलवतीं स्वधामिरां
च नो गृहे । औदुम्बरस्य तेजसा धाता पुष्टिं दधातु मे ॥ ३ ॥ यद् द्विपाञ्च चतु-
ष्पाञ्च यान्यमानि ये रसाः । गृह्णेहं त्वेषां भूमानं बिभृदौदुम्बरं मणिम् ॥ ४ ॥
पुष्टिं पशूनां परिं जग्रभाहं चतुष्पदां द्विपदां यच्च धान्यम् । पयः पशूनां रसमा-
वर्धनां बृहस्पतिः सविता मे नि यच्छात् ॥ ५ ॥ अहं पशूनामधिपा असानि
मयि पुष्टं पुष्टपतिर्दधातु । मष्टमौदुम्बरो मणिर्द्रविणानि नि यच्छतु ॥ ६ ॥ उप-
मौदुम्बरो मणिः प्रजया च धनेन च । इन्द्रेण जिन्विता मणिरा मामन्सह वर्च-
सा ॥ ७ ॥ देवो मणिः सपन्नहा धनसा धनसातये । पशोरक्षस्य भूमानं गवां
स्फातिं नि यच्छतु ॥ ८ ॥ यथाग्रं त्वं वनस्पते पुष्ट्या सह जग्निषे । एवा धन-
स्य मे स्फातिमा दधातु सरस्वती ॥ ९ ॥ आ मे धनं सरस्वती ययस्फातिं च धा-
न्यम् । सिनीवाल्पुषा बहादयं चौदुम्बरो मणिः ॥ १० ॥ त्वं मणीनामधिपा वृषामि
त्वारि पुष्टं पुष्टपतिर्जजान । त्वयीमे वाजा द्रविणानि सर्वौदुम्बरः स त्वमस्मन्
सहस्रारादरातिममतिं क्षुधं च ॥ ११ ॥ प्रामणीरोसि प्रामणीरुधायमिर्वि-
क्रोभि मां मिञ्च वर्चसा । तेजोसि तेजो मयि धारयाधि रयिरोसि रयिं मे
धेहि ॥ १२ ॥ पुष्टिरोसि पुष्ट्या मा समदग्धि गृहमेधी गृहपतिं मा कृणु । औदु-
म्बरः स त्वमस्मासु धेहि रयिं च नः सर्ववीरं नि यच्छ रायस्पोषाय प्रति वृञ्चे
अहं त्वाम् ॥ १३ ॥ अयमौदुम्बरो मणिर्वीरो वीराय बध्यते । स नः सनि मधु-
मतीं कृणोतु रयिं च नः सर्ववीरं नि यच्छात् ॥ १४ ॥

॥ ३२ ॥ शतकाण्डो दुश्च्यवनः सहस्रपर्ण उत्तिरः । द्रुमो य उग्र औष-
धिस्तं ते बध्नाम्यायुषे ॥ १ ॥ नास्य केशान् प्र वपन्ति नोरसि तादृमा ध्नते ।
यस्मा अचिक्षन्पर्णेन द्रुमेण शर्म यच्छति ॥ २ ॥ दिवि ते तूलमोषधे पृथिव्या-
मसि निष्ठितः । त्वया सहस्रकाण्डेनायुः प्र वर्धयामहे ॥ ३ ॥ तिस्रो दिवो अत्य-
तृणत् तिस्र इमाः पृथिवीरुत । त्वयाहं दुर्हादीं जिह्वां नि तृणाग्रि वचांसि ॥ ४ ॥
त्वमसि सहमानोहमस्मि सहस्रान् । उभौ सहस्वन्तौ भूत्वा सपन्नान् सहिषी-
महि ॥ ५ ॥ सहस्व नो अभिमाति सहस्व पृतनायतः । सहस्व सर्वांन् दुर्हादः

सुहादौ मे बहून् कृधि ॥ ६ ॥ दुर्भेण देवजातेन दिवि एभेन शश्वदित् । ते-
नाहं शश्वतो जनां अमेतं सत्वानि च ॥ ७ ॥ प्रियं मां दुर्भे कणु ब्रह्मराजन्याभ्यां
शूद्राय चार्याय च । यस्मै च कामयामहे सर्वस्मै च विपरयते ॥ ८ ॥ यो जाय-
मानः पृथिवीमहहद् यो अस्तम्नादन्तरिक्षं दिवं च । यं विभ्रतं ननु पाप्मा वि-
वेद स नोयं दुर्भो बरुणो दिवा कः ॥ ९ ॥ सपत्नहा शतकाण्डः सह-
स्वाढोर्षधीनां प्रथमः सं बभूव । स नोयं दुर्भेः परि पातु विश्वतस्तेन साक्षीय
पुतनाः पुतयतः ॥ १० ॥

॥ ३३ ॥ सहस्रायः शतकाण्डः पर्यस्वानपामग्निर्वीरुधां राजसूयम् । स नोयं
दुर्भेः परि पातु विश्वतो देवो मणिरापुषा सं सृजाति नः ॥ १ ॥ घृतादुल्लुप्तो
मधुमान् पर्यस्वान् भूमिदहोच्युतरच्यावयिष्णुः । नुदन्तसपत्नानधरांश्च कृण्वन्
दुर्भो सह मत्नार्मिन्त्रियेण ॥ २ ॥ त्वं भूमिमत्येभ्योज्ज्मा त्वं वेद्यां सीदसि चारु-
ध्वरे । त्वां पवित्रपृषयो भरन्तु त्वं पुनीहि दुरितान्यग्भत् ॥ ३ ॥ तीक्ष्णो राजा
विषामही रक्षोहा विश्वचर्षणिः । ओजो देवानां बलपुष्पमेतत् तं ते वध्नामि
जरसे स्वस्तये ॥ ४ ॥ दुर्भेण त्वं कृण्वद वीर्याणि दुर्भे विभ्रदात्मना मा व्य-
थिष्ठाः । अतिष्ठाय वरुसाधान्यान्सूर्य इवा भाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ३४ ॥ जङ्घिडोमि जङ्घिडो रवितासि जङ्घिडः । द्विषाणुत्पादस्माकं
सर्वं रक्षतु जङ्घिडः ॥ १ ॥ या गृन्म्यस्त्रिपञ्चाशीः सतं कृत्याकृतं ये । सर्वान्
विनक्तु तेजसोरसां जङ्घिडस्करत् ॥ २ ॥ असं कुत्रिमं नादमरसाः सम चित्तसः ।
अपेतो जङ्घिडामतिमिषुमस्तेव शातय ॥ ३ ॥ कृत्यादृषण एवायमथो अरमते-
दर्षणः । अथो सहस्वाङ्गजङ्घिडः प्र ण आयूषि तारिषत् ॥ ४ ॥ स जङ्घिडस्य
महिमा परि खः पातु विश्वतः । विष्कन्धं येन सासह संस्कन्धमोज्ज ओजसा ॥ ५ ॥
त्रिधा देवा अजनयन् निष्ठितं भूम्यामधि । तमु त्वाङ्गिरा इति ब्राह्मणाः पुष्पा
विदुः ॥ ६ ॥ न त्वा पूर्वो ओर्षधयो न त्वा तरन्ति या नवाः । विषाध उग्रो
जङ्घिडः परिपालः सुमङ्गलः ॥ ७ ॥ अथो पदान भगवो जङ्घिडार्मि-
ववीर्य । पुरा तं उग्रा असत उपेन्द्रो वीर्यं ददौ ॥ ८ ॥ उग्र इत् तं वनस्पत इन्द्र
ओज्मानुमा दर्धा । अमीवाः सर्वाश्चातये जहि रक्षांस्योषधे ॥ ९ ॥ आशरीकं
विशरीकं बलायै पृथ्वायम् । त्वमाने विश्वशारदमरसां जङ्घिडस्करत् ॥ १० ॥

॥ ३५ ॥ इन्द्रस्य नामं गृह्णन्त अर्षयो जज्ञिडं ददुः । देवा यं चक्रुर्मेषज-
मग्रे विष्कन्धदूषणम् ॥ १ ॥ स नो रक्षतु जज्ञिडो धनपालो धनेव । देवा यं
चक्रुर्ब्राह्मणाः परिपाणमरातिहम् ॥ २ ॥ दुर्हर्दिः संधोरं चक्षुः पापकृत्स्वान-
मार्गमम् । तांस्त्वं सहस्रचक्षो प्रतीरोधेन नाशय परिपाणोसि जङ्गिडः ॥ ३ ॥
परि मा दिवः परि मा पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् परि मा वीरुद्भयः । परि मा भू-
तात् परि मोत भव्याद् दिशोदिशो जङ्गिडः पात्यस्मान् ॥ ४ ॥ य ऋष्णवो दे-
वकृता य उतो ववृन्तन्यः । सर्वास्तान् विश्वमेषजोरमां जङ्गिडस्करत् ॥ ५ ॥

॥ ३६ ॥ शतवारो अनीनशद् यत्तमान् रक्षामि तेजसा । आरोहन् वर्चसा
मह मणिर्दुर्णाम्प्रातनः ॥ १ ॥ ऋक्षाभ्यां रक्षो नुदते मूलैर्न यातुधान्यः । म-
ध्येन यत्तमं बाधते नैनं पाप्मातिं तत्रति ॥ २ ॥ ये यक्ष्मासो अर्भका महान्तो ये
च शब्दिनः । सर्वा दुर्णाम्हा मणिः शतवारो अनीनशत् ॥ ३ ॥ शतं वीरानज-
नयच्छतं यत्तमानपावपत् । दुर्णाम्नः सर्वान् हत्वाव रक्षामि धनुते ॥ ४ ॥ हि-
रण्यशृङ्ग ऋषभः शतवारो अयं मणिः । दुर्णाम्नः सर्वास्तुद्वाव रक्षाम्यक्रमीत्
॥ ५ ॥ शतमहं दुर्णाम्नीनां गन्धर्वाप्सरसां शतम् । शतं शधन्वर्त्तानां शतवा-
रेण वारये ॥ ६ ॥

॥ ३७ ॥ इदं वर्चो अग्निना दत्तमागुन भर्गो यशः सह ओजो वयो बलम् ।
त्रयस्त्रिंशद् यानि च वीर्याणि तान्यग्निः प्र ददातु मे ॥ १ ॥ वर्च आ धेहि
मे तन्वां सह ओजो वयो बलम् । इन्द्रियाय त्वा कर्मणे वीर्याय प्रति गृह्णामि
शतशारदाय ॥ २ ॥ ऊर्जे त्वा बलाय त्वाजसे सहमे त्वा । अभिभूयाय त्वा
शष्टभृत्याय पर्युहामि शतशारदाय ॥ ३ ॥ ऋतुर्भ्यष्टाविभ्यो मादभ्यः सैव-स-
रेभ्यः । धात्रे विधात्रे समृधे भृतस्य पतेय यजे ॥ ४ ॥

॥ ३८ ॥ न तं यक्ष्मा अरुन्धते नैनं शपथो अश्नुते । यं भेषजस्य गुल्गुलोः
सुरभिर्गन्धो अश्नुते ॥ १ ॥ विष्वञ्चस्तस्माद् यक्ष्मा मृगा अश्वा इवेरते ।
यद् गुल्गुलु सैन्धवं यद् वाप्यासिं समुद्रियम् ॥ २ ॥ उभयोरग्रधं नागास्यमा अरि-
ष्टतातये ॥ ३ ॥

॥ ३९ ॥ ऐतु देवस्त्रायमाणः कुष्ठो हिमवतस्परि । तत्मानं सर्वं नाशय स-
र्वोरच यातुधान्यः ॥ १ ॥ व्रीथि ते कुछ नामानि नद्यारो नद्यारिपः । नद्यायं
पुरुषो रिषत् । यस्मै परिव्रवीमि त्वा सायंप्रातरथो दिवा ॥ २ ॥ जीवत्वा

नाम ते माता जीवन्तो नाम ते पिता । नद्यायं पु० । ० ॥ ४ ॥ उत्तमो अस्यो-
पधीनामनद्धान् जगतामिव व्याघ्रः श्वपदामिव । नद्यायं पुरुषो रिषत् । यस्मै
परिव्रवीमि त्वा सायं प्रातरथो दिवा ॥ ४ ॥ त्रिः शाम्बुभ्यो अङ्गिरेभ्यस्त्रिरादि-
स्येभ्यस्परि । त्रिर्जातो विश्वदेवेभ्यः । स कुष्ठो विश्वभेषजः । साकं सोमेन ति-
ष्ठति । त्वमानं सर्वं नाशय सर्वाश्च यातुधान्यः ॥ ५ ॥ अश्वत्थो देवसदनस्तु-
तीयस्यापितो दिवि । तत्रापृतस्य चक्षुणं ततः कुष्ठो अजायत ० । ० ॥ ६ ॥ द्विरण्ययी
नोरचरद्विरण्यबन्धना दिवि । तत्रापृतस्य चक्षुणं ततः कुष्ठो अजायत ० । ० ॥ ७ ॥
यत्र नावप्रभ्रंशनं यत्र हिमवतः शिरः । तत्रापृतस्य चक्षुणं ततः कुष्ठो अजायत ।
स कुष्ठो विश्वभेषजः साकं सोमेन तिष्ठति । त्वमानं सर्वं नाशय सर्वाश्च यातु-
धान्यः ॥ ८ ॥ यं त्वा वेद पूर्वं इच्छाको यं वा त्वा कुष्ठ काम्यः । यं वा
वसो यमात्स्यस्तेनासि विश्वभेषजः ॥ ९ ॥ शीर्षिलोकं तृतीयकं सदन्दिश्यश्च
हायनः । त्वमानं विश्वधावीर्याधराञ्च परां सुव ॥ १० ॥

॥ ४० ॥ यन्मे छिद्रं मनसो यच्च वाचः सरस्वती मन्युमन्तं जगाम विश्वे-
स्तद् देवैः सह संविदानः सं दधानु बृहस्पतिः ॥ १ ॥ मा न आपो मेधां मा
ब्रह्म प्र मथिष्टन । शुष्यदा यूयं स्यन्दध्वमुपेहृतोहं सुमेधा वर्चस्वी ॥ २ ॥ मा
नो मेधां मा नो दीक्षां मा नो हिमिष्टं यत् तपः । शिवा नः शं सन्वायुषे शिवा
भवन्तु मातरः ॥ ३ ॥ या नः पीपरदशिवना ज्योतिष्मती तमस्तिरः । तामस्मे
रासतामिषम् ॥ ४ ॥

॥ ४१ ॥ भद्रमिच्छन्त आर्पयः स्वविदस्तपो दीक्षामुपनिषेदुरग्रे । ततो राघं
बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा उपसर्नमन्तु ॥ १ ॥

॥ ४२ ॥ ब्रह्म होता ब्रह्म यज्ञा ब्रह्मणा स्वरवो मिताः । अध्वर्युर्ब्रह्मणो जातो
ब्रह्मणोन्तर्हितं हविः ॥ १ ॥ ब्रह्म क्षुचो घृतवतीर्ब्रह्मणा वेदिरुद्धिता । ब्रह्म यज्ञस्य
तस्वै च अतिवजो ये हविष्कृतः । शमिताय स्वाहा ॥ २ ॥ अहोमुचे प्र भरे मनी-
षामा सुत्राण्यो सुमतिमावृणानः । इममिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः संन्तु यज्ञ-
मानस्य कामाः ॥ ३ ॥ अहोमुचै वृषभं यज्ञियानां विराजन्तं प्रथममध्वराणाम् । अषां
नपातमश्विना हुवे धियं इन्द्रियेण तं इन्द्रियं दत्तमोजः ॥ ४ ॥

॥ ४३ ॥ यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह । अग्निर्मा तत्र नय-
त्वमिमेधा दधानु मे । अग्नये स्वाहा ॥ १ ॥ यत्र० । वायुर्मा तत्र नयतु वायुः

प्राणान् दधातु मे । वायवे स्वाहा ॥ २ ॥ यत्र० । सूर्यो मा तत्र नयतु चक्षुः सूर्यो
दधातु मे । सूर्याय स्वाहा ॥ ३ ॥ यत्र० । चन्द्रो मा तत्र नयतु मनश्चन्द्रो दधातु
मे । चन्द्राय स्वाहा ॥ ४ ॥ यत्र० । सोमो मा तत्र नयतु पयः सोमो दधातु मे ।
सोमाय स्वाहा ॥ ५ ॥ यत्र० । इन्द्रो मा तत्र नयतु बलमिन्द्रो दधातु मे । इन्द्राय
स्वाहा ॥ ६ ॥ यत्र० । आषो मा तत्र नयत्वृषतं मोषं तिष्ठतु । अद्भ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥
यत्र० । अश्विदो भान्ति दीक्षया तपसा सह । ब्रह्मा मा तत्र नयतु ब्रह्मा ब्रह्म दधातु
मे । ब्रह्मणे स्वाहा ॥ ८ ॥

॥ ४४ ॥ आयुषोसि प्रतरणं विप्रं भेषजमुच्यसे । तदाञ्जनं त्वं शीतात्
शमापो अभयं कृतम् ॥ १ ॥ यो हरिमा जायान्योऽङ्गभेदो विसर्त्यकः । सर्वं ते य-
क्ष्मगन्धेभ्यो बहिर्निर्हन्त्वाञ्जनम् ॥ २ ॥ आञ्जनं पृथिव्यां जातं भद्रं पुरुषजीव-
नम् । कृणोत्वप्रमायुकं रथजृतिमनागसम् ॥ ३ ॥ प्राणं प्राणं त्रायस्वामो असंवे
मृद । निर्ऋते निर्ऋत्या नः पार्श्वेभ्यो मुञ्च ॥ ४ ॥ सिन्धोर्गर्भोसि विद्युतां पु-
ष्पम् । वातः प्राणः सूर्यश्चक्षुर्दिवस्पयः ॥ ५ ॥ देवाञ्जनं ब्रह्मकुडं परि मा पाहि
विधतः । न त्वां तरन्त्योर्वभयो बाह्याः पर्वतीया उत ॥ ६ ॥ बीहदं मध्यमवासृपद्
रक्षोहामीवचातनः । अमीत्राः सर्वाश्चातयन् नाशयदभिभा इतः ॥ ७ ॥ बह्वीहं
राजन् वरुणानृतमाहू पुरुषः । तस्मान् सहस्रवीर्यं मुञ्च नः पर्यहंसः ॥ ८ ॥ व-
दापो अघ्न्या इति वरुणंति यदूचिम । तस्मात् सहस्रवीर्यं मुञ्च नः पर्यहंसः । ९ ॥
मित्रश्च त्वा वरुणश्चानुप्रेयतुराञ्जन । तौ त्वानुगन्तुं दूरं भोगाय पुनरोहतुः ॥ १० ॥

॥ ४५ ॥ अष्टादशमिव संनयन् कृत्यां कृत्याकृतो गृहम् । चक्षुर्मन्त्रस्य
दुर्हर्दिः पृथीरपि शृणाञ्जन ॥ १ ॥ यदस्मासु दुष्पन्नं यद् गोषु यच्च नो गृहे ।
अनामगस्तं च दुर्हर्दिः प्रियः प्रति मुञ्चताम् ॥ २ ॥ अपायुर्जं ओजसो वाष्-
पानमग्नेर्जातवधि जातवेदसः । चतुर्वीरं पर्वतीयं यदाञ्जनं दिशः प्रदिशः करादि-
च्छिवास्ते ॥ ३ ॥ चतुर्वीरं बभूव आञ्जनं ते सर्वा दिशो अभियास्ते भवन्तु । ध्रुव-
स्तिष्ठसि सवितैव चार्यं इमा विशो अभि हरन्तु ते बलिम् ॥ ४ ॥ आक्ष्वैकं
मक्षिमेकं कृणुष्व स्नातकेना पिवैकमेषाम् । चतुर्वीरं नैऋतेभ्यश्चतुर्भ्यो प्राक्षा ब-
न्धेभ्यः परि पातवस्मान् ॥ ५ ॥ अग्निर्माग्निनावतु प्राणायानावापुषे वर्चस ओ-
जसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥ ६ ॥ इन्द्रो मेन्द्रियेणावतु प्राणायामां ॥ ७ ॥

अ० ६. सू० ४७ । ५६३. एकोनविंश काण्डम् ।

(२४७)

सोमो मा सौम्येनावतु० ॥ ८ ॥ अगो मा मर्गेनावतु० ॥ ९ ॥ मरुतो मा गन्धैर-
वन्तु प्राज्ञावापानाययुषे वर्षस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभृतये स्वाहा ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ ४६ ॥ प्रजापतिष्ठा बभ्रात् प्रथममस्तृतं वीर्याय कम् । तत् ते बध्नाम्यायुषे
वर्षस ओजसे च बलाय चास्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ १ ॥ ऊर्ध्वस्तिष्ठतुरक्षप्रमा-
दमस्तृतेमं मा त्वा दमन् पुण्यो यातुधानाः । इन्द्र इव दस्युनर्ध धनुष्व पृतन्यतः
सर्वाङ्गान् वि पदस्वास्तृतस्त्वा० ॥ २ ॥ शतं च न प्रहरन्तो निघ्नन्तो न त-
स्तिरे । तस्मिन्निन्द्रः पर्यदत्त चक्षुः प्राणमथो बलमस्तृत० ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य त्वा
वर्मणा परि धापयामो यो देवानामधिगजो बभूव । पुनस्त्वा देवाः प्र क्षयन्तु सर्वे-
स्तृत० ॥ ४ ॥ अस्मिन् मणावेकशतं वीर्याणि सहस्रं प्राणा अस्मिन्नास्तृते ।
घ्नाघ्नः शत्रून्भि तिष्ठ सर्वान् यस्त्वा पृतन्यादधरः सो अस्त्वस्तृत० ॥ ५ ॥
घृतादुल्लुतो मधुमान् पर्यस्वान्तसहस्रप्राणः शतयोनिर्वयोधाः । शंभूश्च मयो-
भूश्चोर्जस्वाश्च पर्यस्वाश्वा स्तृत० ॥ ६ ॥ यथा त्वमुत्तरोसो असपत्नः सपत्नहा ।
सजातानामसद् वशी तथा त्वा सविता कर्दस्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ७ ॥

॥ ४७ ॥ आ रात्रि पार्थिवं रजः पितुरप्राणि धामभिः । दिवः सदांसि
वृद्धी वि तिष्ठसु आ त्वेष वर्तते तमः ॥ १ ॥ न यस्याः पारं दद्वे न योयु-
वद् विरवमस्यां नि विशते यदेजति । अरिष्टासस्त उर्वि तमस्वति रात्रि पारम-
शीमहि भद्रं पारमशीमहि ॥ २ ॥ ये ते रात्रि नृचक्षसो दृष्टारो नवतिर्नव । अ-
शीतिः सन्त्यष्टा उत्तो ते सप्त सप्ततिः ॥ ३ ॥ षष्टिश्च षट् च रेवति पञ्चाशत्
पञ्च सुम्नयि । चत्वारश्चत्वारिंशश्च त्रयस्त्रिंशश्च वाजिनि ॥ ४ ॥ द्वौ च ते वि-
शतिश्च ते रात्र्येकादशावमाः । तेभिर्नो अद्य णायुभिर्नु पारि दुहितर्दिवः ॥ ५ ॥
रक्षा मार्किनो अघशंस ईशत मा नो दुःशंस ईशत । मा नो अद्य गवां स्तेनो
मावीनां वृक ईशत ॥ ६ ॥ माश्वानां भद्रं तस्करो मा नृणां यातुधान्यः । परमे-
भिः पृथिभिस्तेनो धावतु तस्करः । परेण दत्वती रज्जुः परेणाघायुरर्षतु ॥ ७ ॥
अथ रात्रि तुष्टधूममशीर्षाणमहिं कृणु । हनु वृकस्य जम्भयास्तेनं तं द्रुपदे जहि
॥ ८ ॥ त्वयि रात्रि वसामसि स्वपिण्यामसि जागृहि । गोभ्यो नः शर्म
यच्छाधेभ्यः पुरुषेभ्यः ॥ ९ ॥

॥ ४८ ॥ अथो यानि च यस्मा ह यानि चान्तः परीणाहि । तानि ते परि दधसि ॥ १ ॥ रात्रि मातरुषसे नः परि देहि । उषा नो अह्ने परि ददात्वहस्तुभ्यं विभावरि ॥ २ ॥ यत् किं चेदं पतयति यत् किं चेदं सरीसृपम् । यत् किं च पर्व-
तायासत्वं तस्मात् त्वं रात्रि पाहि नः ॥ ३ ॥ सा पश्चात् पाहि सा पुरः सोऽन्तरादधरा-
दुत्त । गोपार्य नो विभावरि स्तोतारस्त इह स्मसि ॥ ४ ॥ ये रात्रिमनुतिष्ठन्ति ये च
भुतेषु जाग्रति । पशून् ये सर्वान् रक्षन्ति ते न आत्मसु जाग्रति ते नः पशुषु जा-
ग्रति ॥ ५ ॥ वेद वै रात्रि ते नाम घृताची नाम वा असि । तां त्वां भरद्वाजो
वेद सा नो वित्तेधि जाग्रति ॥ ६ ॥

॥ ४९ ॥ इषिरा योषा युवतिर्दमना रात्री देवस्य सवितुर्भगस्य । अश्वत्थमा
सुहवा संभृतश्रीरा पशौ घावापृथिवी महित्वा ॥ १ ॥ अति विश्वान्यरुहद् ग-
म्भीरो वर्षिष्ठमरुहन्त अविष्टाः । उशती रात्र्यनु सा भद्राभि तिष्ठते मित्र इव
स्वधाभिः ॥ २ ॥ वर्ये वन्दे सुभगे सुजात आजगन् रात्रि सुमना इह स्याम् । अ-
स्मांस्त्रायस्व नर्याणि जाता अथो यानि गव्यानि पुष्ट्या ॥ ३ ॥ सिंहस्य रा-
त्र्युशती र्पापस्य व्याघ्रस्य द्वीपिनो वच आ ददे । अश्वस्य ब्रध्नं पुरुषस्य मायुं
पुरु रूपाणि कृणुषे विभाती ॥ ४ ॥ शिवा रात्रिमनुष्यं च हिमस्य माता सुहवा
नो अभु । अस्य स्तोमस्य सुभगे नि बोध येन त्वा वन्दे विश्वासु दिक्षु ॥ ५ ॥
स्तोमस्य नो विभावरि रात्रिराजैव जोषसे । अस्मां सर्ववीरा भवाम सर्ववेदसो
व्युच्छन्तीरनुषसः ॥ ६ ॥ शम्या ह नाम दधिपे सम दिप्सन्ति ये धना । रात्री
हि तान्सुतपा य स्तेनो न विद्यते यत् पुनर्न विद्यते ॥ ७ ॥ भद्राभि रात्रि चमसो
न विष्टो विश्वं गोरूपं युवतिर्बिभर्षि । चक्षुष्मती मे उशती वर्षेषु प्रति त्वं
दिव्या न क्षाममुक्थाः ॥ ८ ॥ यो अद्य स्तेन आपत्यग्रायुर्मर्त्यो रिपुः । रात्री तस्य
प्रतीत्य प्र प्रीवाः प्र शिरो हनन् ॥ ९ ॥ प्र पादौ न यथादति प्र हस्तौ न यथा-
शिपत् । यो मलिम्लुरुपायति स सर्पिष्ठो अपायति । अपायति स्वपायति शुष्के
स्थानावपायति ॥ १० ॥

॥ ५० ॥ अथ रात्रि नृष्टधूममशीर्पाणमहिं कृणु । अश्वौ वृकस्य निर्जेष्ठा-
स्तेन तं द्रुपदे जहि ॥ १ ॥ ये ते रात्र्यनुद्वाहस्तीक्ष्णशृङ्गाः स्वाश्वः । तेभिर्नो
अद्य पारयाति दुर्गाणि विश्वहा ॥ २ ॥ रात्रिरात्रिमरिष्यन्तस्तरैम तन्वा वयम् ।
गम्भीरमल्लावा इव न तरेयुररातयः ॥ ३ ॥ यथा शम्याकः प्रपतन्नपवान् नानु-

विद्यते । एवा रात्रि प्र पातय यो अस्माँ अभ्यग्रायति ॥ ४ ॥ अप स्तेनं वासो
गोअजमुत तस्करम् । अथो यो अर्वतः शिरोभिधाय निर्नीपति ॥ ५ ॥ यदद्या
रात्रि सुभगे विभजन्त्ययो वसु । यदेतदस्मान् भोजय यथेदन्यानुपायसि ॥ ६ ॥
उपसे नः परि देहि सर्वान् रात्र्यनागसः । उषा नो अहे आ भजादहस्तुभ्यं विभा-
वरि ॥ ७ ॥

॥ ५१ ॥ अयुतोहमयुतो म आन्मायुतं मे चक्षुरयुतं मे श्रोत्रमयुतो मे प्रा-
ख्ययुतो मेपानयुतो मे व्यानयुतोहं सर्वः ॥ १ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रमवे-
श्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसृत आ रमे ॥ २ ॥

॥ ५२ ॥ कामस्तदग्रे समवर्तत मनसो रेतः प्रथमं यदामीत् । स काम का-
मेन बृहता सयोनी रायस्पोषं यजमानाय धेहि ॥ १ ॥ त्वं काम सहसासि प्राति-
ष्ठितो विश्वविभावा लख आ संखीयते । त्वमुग्रः पृतनासु सामहिः सह आजो
यजमानाय धेहि ॥ २ ॥ दूराच्चकमानाय प्रतिपाणायाक्षये । आस्मा अभृण्वन्ना-
शाः कामेनाजनयन्त्स्वः ॥ ३ ॥ कामेन मा काम आगन् हृदयाद्धृदयं परि । यदु-
मीषामदो मनस्तदैतू मामिह ॥ ४ ॥ यन्काम कामयमाना इदं कृणुमसि ते
हविः । तन्नः सर्वं समृध्यतामथैनस्य हविषो वीहि स्वाहा ॥ ५ ॥

॥ ५३ ॥ कालो अश्वो बहति सप्तारिभिः सहस्राक्षो अजरो भूरिरेताः ।
तमा रोहन्ति कवयो विपश्चितस्तस्य चक्रा भुवनानि विश्वा ॥ १ ॥ सप्त चक्रान्
बहति काल एष सप्तास्य नाभीरुपृतं न्वक्षः । स इमा विश्वा भुवनान्यञ्जत् कालः
स ईयते प्रथमो नु देवः ॥ २ ॥ पूर्णः कुम्भोधि काल आर्हितस्तं वै पश्यामो ब-
हुधा नु सन्तः । स इमा विश्वा भुवनानि प्रन्यङ्कालं तमाहुः परमे व्योमन् ॥ ३ ॥
स एव सं भुवनान्याभरत् स एव सं भुवनानि पर्येत् । पिता सर्वभवत् पुत्र
एषां तस्माद् वै नान्यत् परमस्ति तेजः ॥ ४ ॥ कालोमं दिवमजनयत् काल इमाः
पृथिवीरुत । काले ह भूतं भव्यं चेपितं ह वि तिष्ठते ॥ ५ ॥ कालो भूति-
मसृजत काले तपति सूर्यः । काले ह विश्वा भूतानि काले चक्षुर्वि पश्य-
ति ॥ ६ ॥ काले मनः काले प्राणः काले नाम समाहितम् । कालेन सर्वा न-
न्दन्त्यागतेन प्रजा इमाः ॥ ७ ॥ काले तपः काले ज्येष्ठं काले ब्रह्म समाहि-
तम् । कालो ह सर्वस्येश्वरो यः पितासीत् प्रजापतेः ॥ ८ ॥ तेनेपितं तेन ज्ञातं

तदु तस्मिन् प्रतिष्ठितम् । कालो ह ब्रह्म भूत्वा विभर्ति परमेष्ठिनम् ॥ ६ ॥
कालः प्रजा अमृजत कालो अग्रे प्रजापतिम् । स्वयम्भूः कश्यपः कालात् तपः
कालादजायत ॥ १० ॥

॥ ५४ ॥ कालादाणः समभवन् कालाद् ब्रह्म तपो दिशः । कालेनादेति
सूर्यः काले नि विशते पुनः ॥ १ ॥ कालेन वातः पवते कालेन पृथिवी मही ।
द्यौर्मही काल आर्हिता ॥ २ ॥ कालो ह भूतं भव्यं च पुत्रो अजनयत् पुरा ।
कालादचः समभवन् यजुः कालादजायत ॥ ३ ॥ कालो यज्ञं समैरयदेवेभ्यो भा-
गमाक्षितम् । काले मन्धर्वाप्सरसः काले लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ४ ॥ कालेयम-
क्षिरा देवोर्धवा चाधि तिष्ठतः । इमं च लोकं परमं च लोकं पुण्यांश्च लोकान्
विधृतीश्च पुण्याः । सर्वान्लोकानभिजित्य ब्रह्मणा कालः स ईयते परमो
नु देव ॥ ५ ॥

इति पद्योऽनुवाकः ॥

॥ ५५ ॥ रात्रिरात्रिमप्रयातं भरन्तोश्वायेव तिष्ठते घासमग्ने । रायस्पोष-
ण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा रिषाम ॥ १ ॥ या ते वसोवात इषुः
सा ते एषा तथा नो मृड । रायस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा
रिषाम ॥ २ ॥ सायंसायं गृहपतिर्नो अग्निः प्रातःप्रातः सौमनसस्य दाता ।
वसोर्विसोर्वसुदा न एधि वयं त्वेन्धानास्तन्वं पुषेम ॥ ३ ॥ प्रातःप्रातर्गृहपतिर्नो
अग्निः सायंसायं सौमनसस्य दाता । वसोर्विसोर्वसुदानं एन्धानास्त्वा शत-
हिमा अधेम ॥ ४ ॥ अपश्चा दग्धास्य भूयासम् । अन्नादायाक्षपतये रुद्राय
नमो अग्नये । सभ्यः सभां मे पाहि ये च सभ्याः सभासदः ॥ ५ ॥ त्वमिन्द्रा
पुरुहूत विश्वमायुर्व्यश्नवत् । अहरहर्वालिमित्ते हरन्तोश्वायेव तिष्ठते घासमग्ने । ६ ॥

॥ ५६ ॥ यमस्य लोकादध्या बभूविथ प्रमदा मर्त्यान् प्र युनक्ति धीरः ।
एकाकिना सरथं यासि विद्वान्त्स्वप्नं मिमानो असुरस्य योनी ॥ १ ॥ बन्धस्त्वाग्ने
विश्वच्या अपश्यत् पुरा रात्र्या जनितोरेके आहि । ततः स्वप्नेदमध्या बभूविथ
भिपग्भ्यो रूपमपगूहमानः ॥ २ ॥ बृहद्वावासुरेभ्योधि देवानुपावर्तत महिमानमि-
च्छन् । तस्मै स्वप्नाय दधुराधिपत्यं त्रयस्त्रिंशासुः स्वराणशानाः ॥ ३ ॥ नैतां
विदुः पितरो नोत देवा येषां जन्पिश्चरत्यन्तरेदम् । त्रिते स्वप्नमदधुरापत्ये नर

आदित्यासो वरुणोऽनानुशिष्टाः ॥ ४ ॥ यस्य कुरमर्भजन्त दुष्कृतोऽस्वप्नं मुकृतः
पुण्यमायुः । स्वर्मदसि परमेण बन्धुना तप्यमानस्य मनसोर्धि जज्ञिषे ॥ ५ ॥
विद्य ते सर्वाः परिजाः पुरस्ताद् विद्य मम यो अधिपा इहा तै । यज्ञस्विनो
नो यशमेह पाह्याराद् द्विषेभिरप याहि दूरम् ॥ ६ ॥

॥ ५७ ॥ यथा कलां यथा शफं यथर्णं संनयन्ति । एवा दुष्पण्यं सर्वमग्नि-
ये सं नयामसि ॥ १ ॥ सं राजानो अगुः समृणान्यगुः सं कुष्ठा अगुः सं कला
अगुः । समस्मासु यदुष्पण्यं निद्विषतेदुष्पण्यं सुवाम ॥ २ ॥ देवानां पत्नीनां गर्भ-
यमस्य कर यो भद्रः स्वप्न । स मम यः पापस्तद्विषते प्र हिंमः । मा तृष्टानामसि
कृष्णशकुनेभुस्वम् ॥ ३ ॥ तं त्वा स्वप्न तथा सं विद्य स त्वं स्वप्नाश्च इव
कायमश्व इव नीनाहम् । अनाम्नाकं देवपीयुं पियारुं वप यदस्मासु दुष्प-
ण्यं यद् गोषु यच्च नो गृहे ॥ ४ ॥ अनाम्नाकस्तद् देवपीयुः पियारुर्निष्क-
मिव श्रुति मुञ्चताम् । नवारत्नीनपमया अस्माकं ततः परि । दुष्पण्यं सर्वं द्विषते
विदेयामसि ॥ ५ ॥

॥ ५८ ॥ पृतम्यं जुतिः समन्ता सदेवा संवन्मरं हविषा वर्धयन्ती । औत्रं
चक्षुः प्राणोर्च्छिन्ना नो अस्त्वच्छिन्ना वयमायुषो वर्चसः ॥ १ ॥ उपास्मान्
प्राणो ह्ययतामुषं वयं प्राणं देवामहे । वर्चो जग्राह पृथिव्यन्तरिक्षं वर्चः सोमो
बृहस्पतिर्विधत्ता ॥ २ ॥ वर्चसो द्यावापृथिवी संग्रहणी बभूवधुर्वर्चो गृहीत्वा पृ-
थिवीमनु सं चरेम । यशसं गात्रो गोपतिमुषं तिष्ठन्त्यायनीयशो गृहीत्वा पृथिवी-
मनु सं चरेम ॥ ३ ॥ व्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्मा सीध्यध्वं बहुला पृ-
थूनि । पुरः कृणुध्वमार्यसीरधृष्टा मा वः सुस्रोच्चमसो दंहता तम् ॥ ४ ॥ यज्ञस्य
चक्षुः प्रभृतिमुखं च वाचा श्रोत्रेण मनसा जुहोमि । इमं यज्ञं विततं विश्वकर्मणा
देवा यन्तु सुमनस्यमानाः ॥ ५ ॥ ये देवानामृत्विजो ये च यज्ञिया येभ्यो हव्यं
क्रियते भागधेयम् । इमं यज्ञं सह पत्नीभिरेत्य यावन्तो देवास्तद्विषा मादयन्तम् ॥ ६ ॥

॥ ५९ ॥ त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व । त्वं यज्ञेष्वीड्यः ॥ १ ॥
यद वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः । अग्निष्टद् विश्वादा
पृणातु विद्वान्तसोमस्य यो ब्राह्मणो आविवेश ॥ २ ॥ आ देवानामपि पन्थाम-
गन्म यच्छक्राम तदनुप्रवोदुम् । अग्निर्विद्वान्तस यज्ञात् स इदोता सोऽव्रान्तस
ऋतून् कल्पयाति ॥ ३ ॥

॥ ६० ॥ बाङ्गम आसन्नसोः प्राणश्चक्षुरक्ष्णोः श्रोत्रं कर्णयोः । अपलिताः
केशा अशोणा दन्ता बहु बाह्वोर्बलम् ॥ १ ॥ ऊर्वोरोजो जङ्घयोर्जवः पादयोः ।
प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वात्मानिभृष्टः ॥ २ ॥

॥ ६१ ॥ तनूस्तन्वा मे सहे दतः सर्वमायुरशीय । स्योनं मे सीद पुरुः पृणस्व
पर्वमानः स्वर्गे ॥ १ ॥

॥ ६२ ॥ प्रियं मा कृणु देवेषु प्रियं राजसु मा कृणु । प्रियं सर्वस्य पश्यत
उत शुद्र उतार्ये ॥ १ ॥

॥ ६३ ॥ उत् तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवान् यज्ञेन बोधय । आयुः प्राणं प्रजां पशून्
कीर्तिं यजमानं च वर्धय ॥ १ ॥

॥ ६४ ॥ अग्ने समिधमाहोर्षं बृहते जातवेदसे । स मे धृद्धां च मेधां च
जातवेदाः प्र यच्छतु ॥ १ ॥ इधमेन त्वा जातवेदः समिधा वर्धयामसि । तथा त्व-
मस्मान् वर्धय प्रजया च धनेन च ॥ २ ॥ यदग्ने यानि कानि चिदा ते दारुणि
दृष्मसि । सर्वं तदस्तु मे शिवं तज्जुषस्व यविष्ठय ॥ ३ ॥ एतास्ते अग्ने समिध-
स्त्वमिदः समिद भव । आयुरस्मासु धेह्यमृतत्वमाचार्याय ॥ ४ ॥

॥ ६५ ॥ हरिः सुपर्णो दिवमारुहोर्चिषा ये त्वा दिप्सन्ति दिवमुत्पतन्तम् ।
अव तां जहि हरसा जातवेदो बिभ्यदुग्रोर्चिषा दिवसा रोह सूर्य ॥ १ ॥

॥ ६६ ॥ अयोजाला अमुंरा मायिनोऽस्मर्यैः पाशैरुज्जिनो ये चरन्ति ।
तांस्ते रन्धयामि हरसा जातवेदः सहस्रशृष्टिः सपत्नान् प्रपृणन् पाहि वज्रः ॥ १ ॥

॥ ६७ ॥ पश्येम शरदः शतम् ॥ १ ॥ जीवेम शरदः शतम् ॥ २ ॥ बुध्येम श-
रदः शतम् ॥ ३ ॥ रोहेम शरदः शतम् ॥ ४ ॥ पूषेम शरदः शतम् ॥ ५ ॥ भवेम
शरदः शतम् ॥ ६ ॥ भूयेम शरदः शतम् ॥ ७ ॥ भूर्यसीः शरदः शतात् ॥ ८ ॥

॥ ६८ ॥ अन्यसश्च व्यचसश्च बिलं वि ष्यामि मायया । ताभ्यामुद्धृत्य
वेदतथ कर्माणि कृणुमहे ॥ १ ॥

अ० ७. सू० ७२ । ५८८. एकोनविंशं काण्डम् ।

(२५३)

॥ ६६ ॥ जीवा स्थ जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ १ ॥ उपजीवा स्थोप
जीव्यासं सर्व० ॥ २ ॥ संजीवा स्थ सं जीव्यासं सर्व० ॥ ३ ॥ जीवला स्थ जीव्यासं
सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ ४ ॥

॥ ७० ॥ इन्द्र जीव सूर्य देवा जीवा जीव्यासमहम् । सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ १ ॥

॥ ७१ ॥ स्तुता मया वरदा वेदमाता प्र चौदयन्तां पावमानी विजानाम् ।
आयुः प्राणं प्रजां पशुं कीर्तिं द्रविणं ब्रह्मवर्चसम् । मह्यं दत्त्वा व्रजत ब्रह्मलोकम् ॥ १ ॥

॥ ७२ ॥ यस्मात् कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरं दध्म एनम् । कृतमिष्टं
ब्रह्मणो वीर्येण तेन मा देवास्तपसावतेह ॥ १ ॥

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

एकोनविंशं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ विंशं काण्डम् ॥

॥ १ ॥ इन्द्र त्वा वृषभं वयं सुते सोमं हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः ॥ १ ॥
मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥ २ ॥
उक्षाभाय वशाभाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमग्नये ॥ ३ ॥

॥ २ ॥ मरुतः पोत्रात् सुष्टुभः स्वर्कादितुना सोमं पिबतु ॥ १ ॥ अग्निराग्नी-
धात् सुष्टुभः स्वर्कादितुना सोमं पिबतु ॥ २ ॥ इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणात् सुष्टुभः
स्वर्कादितुना सोमं पिबतु ॥ ३ ॥ देवो द्रविणोदाः पोत्रात् सुष्टुभः स्वर्कादितुना
सोमं पिबतु ॥ ४ ॥

॥ ३ ॥ आ याहि सुपुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं बर्हिः सदो
मम् ॥ १ ॥ आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहनामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु
॥ २ ॥ ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ आ नो याहि सुतावन्तोस्माकं सुष्टुतीरुप । पिबासु शिप्रिअन्धसः
॥ १ ॥ आ ते सिञ्चामि कुक्षोरनु गात्रा वि धावतु । गृभ्राय जिह्वया मधु ॥ २ ॥
स्वादुष्टं अस्तु संसुदं मधुमान् तन्वे तव । सोमः शर्मस्तु ते हृदे ॥ ३ ॥

॥ ५ ॥ अयमु त्वा विचर्षणे जनीरिवाभि संवृतः । प्र सोमं इन्द्र सर्पतु ॥ १ ॥
तुविग्रीवो वपोदरः सुवाहुरन्धमो मदं । इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते ॥ २ ॥ इन्द्र प्रेहि
पुरस्त्वं विश्वस्येशान ओजसा । वृत्राणि वृत्रहं जहि ॥ ३ ॥ दीर्घस्ते अस्त्वङ्गुशो
येना वसु प्रयच्छसि । यजमानाय सुन्वते ॥ ४ ॥ अयं त इन्द्र सोमो निपूतो अधि
बर्हिषि । एहीमस्य द्रवा पिब ॥ ५ ॥ शार्चिंगा शार्चिपूजनाय रणाय ते सुतः ।
आस्वण्डल प्र ह्वये ॥ ६ ॥ यस्ते शृङ्गवृषो नपात् प्रणपात् कुण्डपाय्यः । न्य-
स्मिन् दध आ मनः ॥ ७ ॥

॥ ६ ॥ इन्द्र त्वा वृषभं वयं सुते सोमं हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः ॥ १ ॥ इन्द्रं क्रतुविदं सुतं सोमं हर्यं पुरुष्टुत । पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ २ ॥ इन्द्र प्र णो धितावान यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः । तिर स्तवान विशपते ॥ ३ ॥ इन्द्र सोमाः सुता इमे तव प्र यन्ति सत्पते । क्षयं चन्द्राम् इन्द्रवः ॥ ४ ॥ दधिष्वा जठरं सुतं सोममिन्द्र वरेण्यम् । तव द्युचास इन्द्रवः ॥ ५ ॥ गिर्वेणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे । इन्द्र त्वादातमिद् यशः ॥ ६ ॥ अभि घृम्नानि वनिन इन्द्रं सचन्ते अर्चिता । पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥ अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन् । इमा जुषस्व नो गिरः ॥ ८ ॥ यदन्तरा परावतमर्वावतं च ह्यसं । इन्द्रेह तत् आ गहि ॥ ९ ॥

॥ ७ ॥ उद् घेदाभि श्रुतामयं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेपि सूर्य ॥ १ ॥ नव यो नवतिं पुरो विभेदं वाळोजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥ २ ॥ स न इन्द्रः शिवः सखाश्वावृद् गोमद् यवमत् । उरुधारेव दोहते ॥ ३ ॥ इन्द्रं क्रतुविदं सुतं सोमं हर्यं पुरुष्टुत । पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ ४ ॥

॥ ८ ॥ एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः । आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषो जहि शत्रूभि गा इन्द्र तन्धि ॥ १ ॥ अर्वाडेहि सोमकामं त्वाहुरयं सुतस्तस्य पिबा मदाय उरुव्यचा जठर आ वृषस्व पितेव नः शृणुहि ह्यमानः ॥ २ ॥ आपूर्णो अस्य कुलशः स्वाहा संक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यैः । सधु प्रिया आवृत्रन् मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमास इन्द्रम् ॥ ३ ॥

॥ ९ ॥ तं वो दस्ममृतीपहं वसोर्मन्दानमन्धसः । अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नवामहे ॥ १ ॥ घुचं सुदानुं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् । क्षुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ २ ॥ तत् त्वा यामि सुवीर्यं तद् ब्रह्म पूर्ववित्तये । येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ ॥ ३ ॥ येना समुद्रमसृजो महीरपस्तादिन्द्र वृष्णि ते शर्वः । सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥ ४ ॥

॥ १० ॥ उदु त्ये मधुमक्षया गिर स्तोमास ईरते । सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ १ ॥ कणा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद् धीतमानशुः । इन्द्रं स्तामैभिर्मह्यन्त आयवः प्रियमैधासो अस्वरन् ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ इन्द्रं पुर्मिदातिरुद् दासमर्कैर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् । ब्रह्मज्वतस्त-
न्वा वाधुधानो भूरिदात्र आपृणद् रोदसी उभे ॥ १ ॥ मस्वस्य ते तविषस्य प्र
ज्जुतिमिर्यमिं वाचममृताय भूषन् । इन्द्रं क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीना-
मुत पूर्वयावा ॥ २ ॥ इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद् वर्षणीतिः ।
अहन् व्यसमशधम वनेष्वविधेना अकृणोद् राम्याणाम् ॥ ३ ॥ इन्द्रः स्वर्षा ज-
नयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः । प्रारोचयन्मनवे केतुमहामर्बिन्द-
ज्ज्योतिर्वृहते रणाय ॥ ४ ॥ इन्द्रस्तुजो वर्हणा आ विवेश नृवद् दधानो नर्या पु-
रूणि । अचेतयद् धिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम् ॥ ५ ॥ महो महानि
पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि । वृजनेन वृजिनान्तं पिपेष मायाभिर्दस्यु-
रभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥ युधेन्द्रो महा वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्यतिशर्षणिप्राः ।
विवस्वतः सदेने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः क्वयौ गृणन्ति ॥ ७ ॥ सत्रासाहं
वरेण्यं सहोदां संसवांसं स्वरपश्च देवीः । ससान यः पृथिवीं द्याभुतेमामिन्द्रं
मदन्त्यनु धीरणासः ॥ ८ ॥ ससानान्यां उत सूर्य ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजमं
गाम् । हिरण्ययमुतभोगं ससान हन्वा दस्युन् प्रायं वर्णमावत् ॥ ९ ॥ इन्द्र
ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीरसनोदन्तरिक्षम् । विभेदं बलं नुनुदे विवाचोधा-
भवद् दपिताभिकृतूनाम् ॥ १० ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन् भरे नृतमं
वाजसातौ । शुण्वन्तमुग्रमतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समये महया वसिष्ठ । आ यो विश्वानि
शर्वसा ततानोपश्रोता म ईवतो वचांसि ॥ १ ॥ अयापि घोष इन्द्र
देवजामिरिज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि । नहि स्वमायुश्चिकिते जनेषु तानीदंहास्य-
ति पर्ष्यस्मान् ॥ २ ॥ युजे रथं गवेषणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः ।
वि बाधिष्ट स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघ्नवान् ॥ ३ ॥ आपश्चिचत्
पिप्पु स्तुर्योऽन गावो नक्षत्रतं जरितारस्त इन्द्र । याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा
त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ ४ ॥ ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिणं तुवि-
राधसं जरित्रे । एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिच्छूर सवने मादयस्व ॥ ५ ॥
एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः । स न स्तुतो वीरवद् धातु
मोमद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ अजीषी वज्री वृषभस्तुराषाद्
क्षुप्मी राजा वृत्रहा सोमपावा । युक्ता हरिभ्यामुप यासदुर्वाह् मध्यदिने सवने
मत्सदिन्द्रः ॥ ७ ॥

॥ १३ ॥ इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पतेस्मिन् यज्ञे मन्दसाना वृषणवसू । आ
वां विशन्तिवन्दवः स्वाभूवोस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥ १ ॥ आ वो बहन्तु
सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः । सीढता बर्हिष्ठ वः सदस्कृतं
मादयध्वं मरुतो मध्वो अन्धसः ॥ २ ॥ इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं
महेमा मनीषया । भद्रा हि नः प्रमेतिरस्य संसद्यग्नें सख्ये मा रिषामा वयं तव
॥ ३ ॥ ऐभिरग्रे सरथं याद्यवाह नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः । पत्नीवतस्त्रि-
शतं श्रींश्च देवाननुष्वधमा बह मादयस्व ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १४ ॥ वयम् त्वामपूर्व्यं स्थुरं न कञ्चिद् भरन्तोवस्यवः । वार्जे चित्रं हवा-
महे ॥ १ ॥ उप त्वा कर्मन्नुतये स नो युवोग्रश्चक्राम यो धुषत् । त्वामिद्व्यवि-
तारं वनुमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥ यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनि-
नाय तमु व स्तुपे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ ३ ॥ हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि
ष्मा यो अमन्दत । आ तु नः स वयति गव्यमश्व्यं स्तोतृभ्यो मघवां शतम् ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ प्र मेहिष्ठाय बृहते बृहद्रये मृत्युशुष्माय तवसे मतिं मेरे । अपा-
मिष प्रवणं यस्य दुर्धरं राधो विश्वायु शर्वसे अपावृतम् ॥ १ ॥ अर्धं ते विश्व-
मनु हासदिष्टय आपो निम्नेव सधेना हविष्मतः । यत् पर्वते न ममशीति हर्यत
इन्द्रस्य वज्रः शनर्थिता हिरण्ययः ॥ २ ॥ अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उपो न
शुभ्र आ भरा पनीयसे । यस्य धाम श्रवसे नार्मेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो ना-
यसे ॥ ३ ॥ इमे ते इन्द्र ते वयं पुरुष्टुत ये त्वारभ्य चरामसि प्रभूवसो । नहि
त्वदन्यो निर्विणो गिरः सधन् ज्ञाणीरिव प्रति नो हर्य तद् वचः ॥ ४ ॥ भूरिं त इन्द्र
वीर्यं तव स्मस्यस्य स्तोतुर्मघवन् काममा पृण । अन्तु ते द्यौर्बृहती वीर्यं मम इयं
च ते पृथिवी नेम आंजसे ॥ ५ ॥ त्वं तमिन्द्र पर्वत महामुरुं वज्रेण
वज्रिन् पर्वशश्चकर्तिथ । अवाप्तुजो निवृताः सत्त्वा अपः सत्रा विश्वं दधिषे
केवलं सहः ॥ ६ ॥

॥ १६ ॥ उदप्रुतो न वयो रक्षमाणो वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः । गिरि-
भजो नेर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन् ॥ १ ॥ सं गोभिराक्रिसो
नक्षमाणो भग इवेदयमणं निनाय । जनै मित्रो न दम्पती अनक्ति बृहस्पते वाज-
यध्वैरिवाजौ ॥ २ ॥ साध्वर्या अनिथिनीरिषिरा स्पार्हाः सुवर्णा अनवधरूपाः ॥

बृहस्पतिः पर्वतेभ्यो वितूर्या निर्गा ऊपे यवमिव स्थिविभ्यः ॥ ३ ॥ आमुषायन्
मधुन ऋतस्य योनिमवलिपक्कं उल्काभिर्व घोः । बृहस्पतिरुद्धरअरमनो गा
भूम्या उह्वेव वि त्वचं विभेद ॥ ४ ॥ अप ज्योतिषा तमो अन्तरिक्षादुद्धः शीपा-
लमिव वातं आजत् । बृहस्पतिरनुमृश्या बलस्याभ्रमिव वात आ चक्र आ गाः
॥ ५ ॥ यदा बलस्य पीयतो जसुं भेद बृहस्पतिरग्नितपोभिरकैः । दद्भिर्न जिह्वा
परिविष्टमाददाविर्निधीरकृणोदुस्त्रियाणाम् ॥ ६ ॥ बृहस्पतिरमत हि यदासां
नामं स्वरिणां सदर्ने गुहा यत् ॥ ७ ॥ आण्डेव भित्त्वा शकुनस्य गर्भमुदुस्त्रियाः
पर्वतस्य त्मनाजत् । अश्नापिनद्धं मधु पर्यपश्यन्मत्स्यं न दीन उदनिं क्षियन्तम् ।
निष्टज्जभार चमसं न वृत्ताद् बृहस्पतिर्विरवेणा विकृत्य ॥ ८ ॥ सोषामविन्दत्
स स्वः । सो अग्निं सो अर्केण वि बवाधे तमांसि । बृहस्पतिर्गोवपुषो बलस्य
निर्मज्जानं न पर्वणो जभार ॥ ९ ॥ हिमेव पर्णा मुषिता वनानि बृहस्पतिना-
कृपयद् बलो गाः । अनानु कृत्यमपुनश्चकार यात् सूर्यामासां मिथ उच्चरतिः ॥ १० ॥
अभि श्यावं न कृशनेभिरश्वं नक्षत्रेभिः पितरो द्यामपिंशम् । रात्र्यां तमो अद-
धुज्योतिरहन् बृहस्पतिर्भिनदाद्रिं विदद् गाः ॥ ११ ॥ इदमकर्म नमो अभियाय यः
पूर्वीरन्वानोनवीति । बृहस्पतिः स हि गोभिः सो अश्वैः स बीरेभिः स नृभिर्नो
वयो धात् ॥ १२ ॥

॥ १७ ॥ अच्छा म इन्द्रं मतयः स्वविदः सध्रीचीविंश्चा उशतीरनूषत । परि
श्वजन्ते जनयो यथा पति मयं न शुन्ध्यं मघवानमृतये ॥ १ ॥ न वा त्वद्विगर्ष
वेति मे मत्तस्त्वे इत् कामं पुरुहूत शिश्रय । राजेव दस्म नि पदोधि बर्हिष्यस्मिन्त्सु
सोमेवपानमस्तु ते ॥ २ ॥ विपृष्टदिन्द्रो अमतेरुत क्षुधः स इद्रायो मघवा वस्व
इशते । तस्येदिमे प्रवश्ये सप्त सिन्धवो वयो वर्धन्ति वृषभस्य शुष्मिणाः ॥ ३ ॥
वयो न वृक्षं सुपलाशमासद्वन्त्सोमास इन्द्रं मन्दिनश्चमूपदः । प्रैषामनीकं शर्वसा
दविद्युतद विदत् स्वर्मेनवे ज्योतिशर्यम् ॥ ४ ॥ कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति दे-
वने संवर्गं यन्मघवा सूर्यं जयत् । न तत् ते अन्यो अनु वीर्यं शक्रश्च पुराणो मघ-
वन् नात नूतनः ॥ ५ ॥ विशंविशं मघवा पर्यशायत् जनानां धेना अबचाकशद्
वृषा । यस्याहं शक्रः सर्वनेषु रण्यति स तीव्रैः सोमैः सहते पृतन्यतः ॥ ६ ॥
आपो न सिन्धुमभि यत् समक्षरन्त्सोमास इन्द्रं कुल्या इव हृदम् । वर्धन्ति विषा
महो अस्य सादने यवं न वृष्टिर्दिव्येन दानुना ॥ ७ ॥ वृषा न क्रुद्धः पतयद् रजः-
स्वा यो अर्यपत्नीरकृणोदिमा अपः । स सुग्वते मघवा जीरदानवेविन्दज्ज्योति-

मनवे हविर्मते ॥ ८ ॥ उज्जायतां परशुज्योतिषा सह भूया ऋतस्य सुदुषा पु-
राणवत् । वि रोचतामरुषो भानुना शुचिः स्वर्णं शुक्रं शुशुचीत् सत्यतिः ॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम् । वयं राजभिः प्रथमा धना-
न्यस्माकेन वृजनेना जयेम ॥ १० ॥ बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्माद-
धरादद्यायोः । इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणातु ॥ ११ ॥
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथ उत पार्थिवस्य । ध्रुवं रयिं स्तुवते की-
रये चिद्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२ ॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ १८ ॥ वयमु न्वा तदिदं इन्द्र त्वायन्तः सखायः । कण्वा उक्थेर्भि-
र्जरन्ते ॥ १ ॥ न घेपन्यदा पपन् वज्रिन्नपसो नविष्टौ । तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ २ ॥
इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्नाय स्पृहयन्ति । यन्ति प्रमादमर्तन्द्राः ॥ ३ ॥ व-
यमिन्द्र त्वायवोभि प्र योनुमो वृपन् । विदी त्वस्य नो वसो ॥ ४ ॥ मा नो निदे
च वक्तव्यो रन्धीरराव्यो । त्वे अपि क्रतुमेम ॥ ५ ॥ त्वं वर्मासि सप्रथः पुरो-
योधश्च वृत्रहन् त्वया प्रति ब्रुव युजा ॥ ६ ॥

॥ १९ ॥ वार्वहत्याय शर्वसे पृतनापाद्याय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥
आर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो । इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥ नामा-
नि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे । इन्द्राभिमातिपाहो ॥ ३ ॥ पुरुष्टुतस्य धा-
मभिः शतेन महयामसि । इन्द्रस्य चर्षणीधृतः ॥ ४ ॥ इन्द्र वृत्राय हन्तव्यं पुरुहूत-
मुप ब्रुव । भरेषु वाजसातये ॥ ५ ॥ वाजेषु सामहिर्भव स्वामीमहे शतक्रतो ।
इन्द्र वृत्राय हन्तव्यं ॥ ६ ॥ घुम्नेषु पृतनाज्यं पृतमुतूर्णं शर्वःसु च । इन्द्र सात्त्वाभि-
मातिषु ॥ ७ ॥

॥ २० ॥ शुष्मिन्तमं न ऊतये घुम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो
॥ १ ॥ इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणो ॥ २ ॥
अगन्निन्द्र श्रवो बृहद् घुम्नं दधिष्व दुष्टम् । उत ते शुष्मं तिरामसि ॥ ३ ॥
आर्वाचतो न आ गृह्यथो शक्र परावतः । उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत् आ
गहि ॥ ४ ॥ इन्द्रो अक्र महद्भयममी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः
॥ ५ ॥ इन्द्रश्च मूलयाति नो न नः पश्चादथ नशत् । भद्रं भवाति नः पुरः
॥ ६ ॥ इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून् विचर्षणिः ॥ ७ ॥

॥ २१ ॥ न्यूषु वाचं प्र महे भरामहे गिर इन्द्राय सदनं विवस्वतः । नू क्षिद्धि
 रत्नं समतामिवाविदन्न दुष्टतिर्द्रविणोदेषु शस्यते ॥ १ ॥ दुरो अश्वस्य दुर इन्द्र
 गोरसि दुरो यवस्य वसुन इनस्पतिः । शिञ्जानरः प्रदिवो अकामकर्शनः सखा
 सखिभ्यस्तमिदं गृणीमसि ॥ २ ॥ शचीव इन्द्र पुरुकुदं घुमत्तम तवेदिदमभित-
 शचेकिते वसु । अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जग्निः काममूनयीः
 ॥ ३ ॥ एभिर्द्युभिः सुमना एभिरिन्दुभिर्निरुन्धानो अमतिं गोभिरश्विना । इ-
 न्द्रेण दस्युं दुरयन्त इन्दुभिर्युतद्वेपसः समिषा रभेमहि ॥ ४ ॥ समिन्द्र राया स-
 मिषा रभेमहि सं वाजेभिः पुरुश्चन्द्रैरभिद्युभिः । सं देव्या प्रमत्या वीरशुष्मया
 गोअग्रयाश्वावत्या रभेमहि ॥ ५ ॥ ते त्वा मदा अमदन् तानि वृष्या ते सां-
 मासो वृत्रहर्त्येषु सत्पते । यत् कारवे दश वृत्राण्यप्रति वर्हिष्मते नि सहस्राणि
 बर्हयः ॥ ६ ॥ युधा युधमुष घेदैपि धृष्णुया परा पुरं समिदं हंस्योजमा । नम्या
 यदिन्द्र सख्या परावर्ति निवर्हयो नमुचिं नाम मायिनम् ॥ ७ ॥ त्वं कर्ज्जमुत
 पर्णयं वधीस्तेजिष्ठयातिथिभ्यस्य वर्तनी । त्वं शता वद्धदस्याभिनत् पुरो नानुदः
 परिषृता अजिध्वना ॥ ८ ॥ त्वमंतां जनराज्ञो द्विदशाध्वन्धुना सुश्रवसोपजग्मुषः ।
 षष्टिं सहस्रां नवतिं नव श्रुतो नि चक्रेण रथ्या दृष्पदावृणक् ॥ ९ ॥ त्वमाविध
 सुश्रवसं तत्रोतिभिस्तत्र त्रामभिरिन्द्र त्वयाणम् । त्वमस्मै कुरुसमतिधिग्वमायुं महे
 राज्ञे यूने अरन्धनायः ॥ १० ॥ य उद्वर्चान्द्र देवगोपाः सखायस्ते शिवर्तमा
 असाम । त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतुं दधानाः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयेऽनुवाके प्रथमः पर्यायः ॥

॥ २२ ॥ अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि प्रीतये । तृम्पा व्यश्नुही म-
 देम् ॥ १ ॥ मा त्वा मुरा अविष्यवो मोपहस्वान् आ दभन । मार्कीव्रह्मविषो
 वनः ॥ २ ॥ इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो गारो यथा पिब
 ॥ ३ ॥ अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे । सुनुं सन्यस्य सत्पतिम् ॥ ४ ॥
 आ हरयः ससृजिरेऽपीरधि वर्हिषि । यत्रामि संनवामहे ॥ ५ ॥ इन्द्राय गाव
 आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत् सीमुषकरं विदत् ॥ ६ ॥

॥ २३ ॥ आ तू न इन्द्र मद्रथंगधुवानः सोमपीतये । हरिम्या याह्यद्विवः ॥ १ ॥
 सत्तो होता न अत्वर्यस्तिस्तिरे वर्हिरानुषक् । अयुजन् प्रातरद्वयः ॥ २ ॥ इमा
 ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ वर्हिः सीद । वीहि शूर पुगोलाशम् ॥ ३ ॥ रारिन्धस

वनेषु च एषु स्तोमेषु धृत्रहन् । उक्थेऽपिन्द्र गिर्वशाः ॥ ४ ॥ सतयः सोमपा-
मुहं गिहन्ति शर्वसस्पतिम् । इन्द्रं वत्सं न मातरं ॥ ५ ॥ स मन्दस्वा ह्यन्धस्यो
राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥ वयमिन्द्र त्वायवो हविर्मन्तो
जरामहे । उत त्वमस्पृक्षसो ॥ ७ ॥ मारे अस्पद वि घृमुचो हरिप्रियार्वाह याहि ।
इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥ अर्वाञ्च त्वा मुखे रथे वहतमिन्द्र केशिना ।
घृस्न बर्हिगसदे ॥ ९ ॥

॥ २४ ॥ उप नः सुतमा गहि सोममिन्द्र गवाशिरम् । हरिम्यां यस्ते अ-
स्पृयः ॥ १ ॥ तमिन्द्र मदमा गहि बर्हिष्ठां ग्रावभिः सुतम् । कुविन्वस्य तृष्णवः
॥ २ ॥ इन्द्रमिथा गिरो ममाच्छागुरिपिता इतः । आवृते सोमपीतये ॥ ३ ॥
इन्द्रं सोमस्य पीतये स्तोमैरिह हवामहे । उक्थेमिः कुविदागमत् ॥ ४ ॥ इन्द्र
सोमाः सुता इमे तान् दधिष्व शतक्रतो । जुठेरं वाजिनीवसो ॥ ५ ॥ विद्या हि
त्वा धनं जयं वाजेषु दधुपं कवे । अधा ते सुम्नमीमहे ॥ ६ ॥ इममिन्द्र गवाशिरं
यवाशिरं च नः पिब । आगन्या वृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥ तुभ्येदिन्द्र स्व भो-
क्थेऽसोमं चोदामि पीतये । एष रारन्तु ते हृदि ॥ त्वां सुतस्य पीतये मत्नमिन्द्र
हवामहे । कुशिकासो अवस्यवः ॥ ८ ॥

॥ २५ ॥ अश्वावति प्रथमो गोषु गच्छति सुग्रावीरिन्द्र मर्त्यस्तवोतिभिः ।
तमित् पृणन्ति वसुता भवीयसा सिन्धुमापो यथाभितो विचेतसः ॥ १ ॥ आपो
न देवीरुपं यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः । प्राचेदेवासः प्र णय-
न्ति देवयुं ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव ॥ २ ॥ अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वचो
यत्कुचा मिथुना या संयतः । असंयतो व्रते ते धेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्य-
जमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥ आदक्रिराः प्रथमं दधिरे वयं इद्धाग्नयः शम्या ये सु-
कृत्यया । सर्वे पणेः समविन्दन्त भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा एशुं नरः ॥ ४ ॥
यज्ञैरथर्वा प्रथमः पयस्तं ततः सूर्यो व्रतपा वन आजनि । आ गा आजदुशनी
काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे ॥ ५ ॥ बर्हिर्वा यत् स्वपत्याय वृज्यते-
को वा श्लोकमाघोषते दिवि । ग्रावा यत्र वदति कारुरुक्थ्यस्तस्यदिन्द्रो अ-
भिषित्वेषु रणयति ॥ ६ ॥ प्रोग्रां पीति वृष्ण इयमि सत्यां प्रये सुतस्य ह्येश्व
तुभ्यम् । इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शन्या गृणानः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयेऽनुवाके द्वितीयः पर्यायः ॥

॥ २६ ॥ योगेयोणे तेवस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमुतये ॥ १ ॥
 आ वा गमुद् यदि भवेत्सहस्रिणीभिरुतिभिः । वाजेभिरुप नो हवाम् ॥ २ ॥
 अनु प्रत्नस्यौकसो हुवे तुविप्रति नरम् । यं ते पूर्वं पिता हुवे ॥ ३ ॥ युञ्जन्ति
 अध्नमरुपं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ ४ ॥ युञ्जन्त्यस्य
 काम्यं हरी विपक्षसा रथे । शोणा भृष्ण नुवाहसा ॥ ५ ॥ केतुं कृण्वन्केतवे
 पेशो मर्या अपेशसे । समुषङ्गिरजायथाः ॥ ६ ॥

॥ २७ ॥ यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत् । स्तोता मे गोषखा स्यात्
 ॥ १ ॥ शिष्यमस्मै दिस्तेयं शचीपते मनीषिणे । यदहं गोपतिः स्याम् ॥ २ ॥
 धेनुष्टे इन्द्र सुनृता यजमानाय सुन्वते । गामश्वं पिप्युषीं दुहे ॥ ३ ॥ न ते वर्ता-
 स्ति राधस इन्द्र देवो न मर्त्यः । यद् दिस्ससि स्तुतो मधम् ॥ ४ ॥ यज्ञ इन्द्र-
 मवर्धयद् यद् भूमिं व्यवर्तयत् । चक्राण ओपेशं दिवि ॥ ५ ॥ वावृधानस्य ते वयं
 विश्वा धनानि जिग्युषः । ऊतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥

॥ २८ ॥ व्यन्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद् वलम्
 ॥ १ ॥ उद्रा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कुरवन् गुहां सतीः । अर्वाञ्चै नुनुदे व-
 लम् ॥ २ ॥ इन्द्रेण रोचना दिवो दृहानि दृढितानि च । स्थिराणि न पराणु-
 दै ॥ ३ ॥ अपामूर्मिर्मदाभिव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिषुः ॥ ४ ॥

॥ २९ ॥ त्वं हि स्तोमवर्धन इन्द्रास्तुक्थवर्धनः । स्तोतृणामुत भद्रकृत्
 ॥ १ ॥ इन्द्रमित् केशिना हरीं सोमपेयाय वक्षतः । उप यज्ञं सुगार्धसम् ॥ २ ॥
 अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः । विश्वा यदजय स्पृधः ॥ ३ ॥ प्रायाभिरु-
 त्सिष्टृप्तत इन्द्र घामारुरुक्षतः । अव दस्यूरधूनुथाः ॥ ४ ॥ असुन्वामिन्द्र संसदं
 विपृची व्यनाशयः । सोमपा उचरो भवन् ॥ ५ ॥

॥ ३० ॥ प्र ते महे त्रिदये शंसिषं हरी प्र ते वन्वे वनुषो हर्यतं मदम् ।
 घृतं न यो हरिभिरुचार्त्तं सचत् आ त्वा विशन्तु हरिर्वपसं गिरः ॥ १ ॥ हरिं हि
 यानिमभि ये समस्वरन् हिन्वन्तो हरीं दिव्यं यथा सदः । आ यं पुणन्ति हरिभिर्न
 धेनव इन्द्राय शूपं हरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥ सो अस्य वज्रो हरितो य आयसो हरि-
 निक्वापो हरिरा गमस्तयोः । धुम्नी सुशिप्रो हरिमन्युस्त्रायक इन्द्रे नि रूपा हरिता
 मिमिचिरे ॥ ३ ॥ दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विव्यच्छद् वज्रो हरितो न

रंसा । तुददहिं हरिशिप्रो य आयसः सहस्रशोका अमवद्धरिभरः ॥ ४ ॥ त्वं त्वं-
महर्षया उपस्तुतः पूर्वैभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः । त्वं हर्षसि तत्र विश्वमुक्थ्य-
मसीमि राधौ हरिजात हर्षतम् ॥ ५ ॥

॥ ३१ ॥ ता वृजिणी मन्दिनं स्तोम्यं मद इन्द्रं रथे बहतो हर्षता हरी ।
पुरुष्यस्मै सर्वनानि हर्षत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे ॥ १ ॥ अरं कामाय हरयो
दधन्विरे स्थिराय हिन्वन् हरयो हरी तुरा । अर्वज्रियो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्य
कामं हरिवन्तमानशे ॥ २ ॥ हरिश्मशारुहरिकेश आयसस्तुरस्पेये यो हारपा
अवर्धत । अर्वज्रियो हरिभिर्वाजिनीविसुरति विश्वा दुग्िता पारिषदरी ॥ ३ ॥
सुवेव यस्य हरिणी विपेततुः शिमे वाजाय हरिणी दविध्वतः । प्र यत् कृते चमसे
मर्मजदरी पीत्वा मदस्य हर्षतस्यान्धसः ॥ ४ ॥ उत स्म सब हर्षतस्य पस्त्यो-
रत्यो न वाजं हरिवां अचिकदत् । मही चिद्धि धिषणाहर्षदोजसा बृहद् वधो
दधिषे हर्षतरिचदा ॥ ५ ॥

॥ ३२ ॥ आ रोदसी हर्षमाणो महित्वा नव्यैनव्यं हर्षसि मन्म नु प्रियम् ।
प्र पस्त्यमसुर हर्षतं गोराविष्कृधि हरये सूर्याय ॥ १ ॥ आ त्वा हर्षन्तं मयुजो
जनानां रथे बहन्तु हरिशिप्रमिन्द्र । पित्रा यथा प्रतिभृतस्य मध्वा हर्षन् यज्ञं
संधमादे दशोणिम् ॥ २ ॥ अणाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सर्वनं केवलं
ते । ममद्भि सोमं मधुमन्तमिन्द्र मग्ना वृषं जठर आ वृषस्व ॥ ३ ॥

॥ ३३ ॥ अप्सु धृतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व । मिमि-
क्षुर्यमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वर्धस्व मदमुक्थवाहः ॥ १ ॥ प्रोग्रां पीति वृष्ण इयमि
मृत्यां प्रये सुतस्य हर्षश्च तुभ्यम् । इन्द्र घेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः
शक्या गृणानः ॥ २ ॥ ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दधाना उशिजं श्रुतज्ञाः ।
प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्थुर्गृणन्तः सध्रम द्यासः ॥ ३ ॥

॥ इति तृतीयेऽनुवाके तृतीयः पर्यायः ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

॥ ३४ ॥ यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् श्रुतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद् रोदसी अभ्यसेतां नृमणस्य महा स जनाम् इन्द्रः ॥ १ ॥ यः पृ-

थिर्वी व्यर्थमानामदहद् यः पर्वतान् प्रकुपितो अरम्णात् । यो अन्तरिक्षं विममे
 वरीयो यो घामस्तम्नात् स जनास इन्द्रः ॥ २ ॥ यो हत्वाहिमरिणात् सप्त सि-
 न्धून् यो गा उदाजदपथा बलस्य । यो अश्मनोऽन्तरग्निं जजान संपृक् समत्सु
 स जनास इन्द्रः ॥ ३ ॥ येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गु-
 हाकः । श्वघ्नीव यो जिगीवां लक्ष्माददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ ४ ॥ यं
 स्मा पुच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुनैषो अस्तीत्येनम् । सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा
 मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः ॥ ५ ॥ यो रघस्य चोदिता यः कुशस्य यो
 ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः । युक्त्राच्या योविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास
 इन्द्रः ॥ ६ ॥ यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गात्रा यस्य ग्राभा यस्य विश्वे रथासः ।
 यः सूर्यं य उपसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥ ७ ॥ यं क्रन्दसी सं-
 यती विह्वयेते परेवर उभयां अमित्राः । समानं चिद्वथमातस्थिवांसा नाना हवेते
 स जनास इन्द्रः ॥ ८ ॥ यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे
 हवन्ते । यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव या अच्युतच्युत् स जनास इन्द्रः ॥ ९ ॥ यः
 शश्वतो मध्वेनो दधानानमन्यमानांल्लवी जघान । यः शर्धते नानुददाति शुध्यां
 यो दस्योर्दिन्ता स जनास इन्द्रः ॥ १० ॥ यः शम्बरं पर्वतेषु जियन्तं चत्वारिंश्यां
 अरघन्वविन्दत् । ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः
 ॥ ११ ॥ यः शम्बरं पर्यतरत् कसीभिर्योचरुकास्नापिबत् सुतस्य । अन्तर्गिरौ
 यजमानं बहुं जनं यस्मिन्नामूर्छत् स जनास इन्द्रः ॥ १२ ॥ यः सप्तरीशमवृषभस्तु
 विष्मानवामृजत् सतीव सप्त सिन्धून् । यो राहिणमस्फुरद् वज्रबाहुर्धामारोहन्तं
 स जनास इन्द्रः ॥ १३ ॥ द्यावां चिदस्मै पृथिवी नेमेते शुष्माब्जिदस्य पर्वता भ-
 यन्ते । यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः ॥ १४ ॥ यः
 सुन्धन्तमवति यः पर्वन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमुती । यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो
 वस्पेदं राधः स जनास इन्द्रः ॥ १५ ॥ जातो व्यक्यन् पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद
 जनितुः परस्य । स्तविष्यमाणो नो यो अस्मद् व्रता देवानां स जनास इन्द्रः ॥ १६ ॥
 यः सोमकामो हर्यश्वः सूरिर्यस्माद् रेजन्ते सुर्वनानि विश्वा । यो जघान शम्बरं यश्च
 शुष्मां य एकवीरः स जनास इन्द्रः ॥ १७ ॥ यः सुन्वते पर्वते दुध आ चिद्
 वाजं दर्दपि स किलासि सत्यः । वयं त इन्द्र विश्वह मिथासः सुवीरांसो विदथमा
 वदेम ॥ १८ ॥

॥ ३५ ॥ अस्मा इदु प्र तवसे तुराय प्रयो न हर्मि स्तोमं माहिनाथ । ऋची-
 पथायाध्रिगव ओहमिन्द्राय ब्रह्माणि रातर्तमा ॥ १ ॥ अस्मा इदु प्रय इव प्र यमि

भराभ्याङ्गुषं बाधे सुवृत्ति । इन्द्राय हुदा मनसा मनीषा प्रत्नाय पत्ये धियो मर्ज-
यन्त ॥ २ ॥ अस्मा इदु त्यमुपमं स्वर्पा भराभ्याङ्गुषमास्येन । मंहिष्ठमच्छोक्तिभि-
र्मतीनां सुवृत्तिभिः मूरि वावृधयै ॥ ३ ॥ अस्मा इदु स्तोमं मे हि नोमि रथं न
तथैव तत्तिनाय । गिरश्च गिर्वाहसे सुवृक्तीन्द्राय विश्वमिन्वं मेधिराय ॥ ४ ॥
अस्मा इदु सप्तमिव श्रवस्येन्द्रायार्क जुह्वा समञ्जे । वीरं दानाकसं वन्द-
धैयं पुगं गूर्तश्रवसं दर्माणम् ॥ ५ ॥ अस्मा इदु त्वष्टा तक्षद वज्रं स्वपस्तम
स्वयं रणाय । वृत्रस्य चिद विदद येन मर्म तुजर्जीशानस्तुजता कियेधाः ॥ ६ ॥
अस्येदु मातुः सर्वनेषु सद्यो महः पितुं पपिवां चावृज्जा । मुपायद विष्णुः पचतं
सहीयान् विध्यद वराहं तिरो अद्रिमस्ता ॥ ७ ॥ अस्मा इदु ग्नाश्चिद देव-
पत्नीरिन्द्राणार्कमहिहत्य ऊवुः । परि द्यावापृथिवी जभ उवीं नास्य ते महिमानं
परि ष्टः ॥ ८ ॥ अस्येदेव प्र रिरिचं महिन्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् । स्वरा-
लिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववजे रणाय ॥ ९ ॥ अस्येदेव शर्वसा
शुषन्तं वि वृश्चद वज्रेण वृत्रमिन्द्रः । गा न त्राणा अयनीरमुश्चद्रुभि श्रवो
दावजे सचेताः ॥ १० ॥ अस्येदु त्वेपसा रन्त मिन्धवः परि यद वज्रेण
मीमयेच्छत् । ईशानकृद दाशुपे दशम्यन्त तुभीतये गाधं तुर्यणिः कः ॥ ११ ॥
अस्मा इदु प्र भरा तूर्तुजानो वृत्राय वज्रमीशानः कियेधाः । गोर्न पर्वे वि रदा तिर-
श्वस्यन्नर्णस्यपां चरथै ॥ १२ ॥ अस्येदु प्र ब्रहि ष्वर्याणि तुम्य कर्माणि नव्य उवयैः ।
युधे यदिष्णान आर्युधान्युघायमाणा निरिणानि शन्न ॥ १३ ॥ अस्येदु भिया
गिरयश्च दृष्ट्वा द्यावा च भूमा जनुषस्तुजेते । उपो वेनस्य जोगुवान ओणि सद्यो
भुवद वीर्याय नोधाः ॥ १४ ॥ अस्मा इदु न्यदनु दायेषामेको यद वज्रे
भूररीशानः । प्रेतशं स्वर्गे पस्पृधानं सौवश्ये सुष्विमावदिन्द्रः ॥ १५ ॥ एवा ते
हारियोजना सुवृक्तीन्द्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन् । एषु विश्वपेशसं धियै धाः
प्रार्थेक्षु धियार्वमुर्जगम्यात् ॥ १६ ॥

॥ ३६ ॥ य एक इद्व्यश्चर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्च आभिः । यः प-
त्यते वृषभो वृषयावान्तसत्यः सत्त्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥ १ ॥ तमु नः पूर्वे पि-
तरो नर्वन्वाः सप्त विप्रासो अभि वाजयन्तः । तक्षहामं ततुरि पर्वतेष्ठा मद्रोघवा-
चं मतिभिः शर्विष्ठम् ॥ २ ॥ तमीमह इन्द्रमस्य गायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः ।
यो अरकृषोयुरजरः स्वर्वान् तमा भर हरिवो मादयथै ॥ ३ ॥ तस्यो वि वोचो

यदि ते पुरा विज्जरितारं आनशुः सुम्नमिन्द्र । कस्ते भागः किं वयो दुध्न खिद्रः
 पुरुहूत पुरुवसोसुरघ्नः ॥ ४ ॥ तं पृच्छन्ती वज्रहस्त रथेष्ठा मिन्द्रं वेपी वक्त्री
 यस्य नू गीः । तुविग्रामं तुविकूर्मि रभोदां गातुमिषे नक्षते तुभ्रमच्छ ॥ ५ ॥ अया
 ह त्वं मायया वावृधानं मनोजुवां स्वतवः पर्वतेन । अच्युता चिद् वीलिता स्वो जो
 रुजो वि दृह्वा धृषता विरशिन् ॥ ६ ॥ तं वो धिया नव्यस्या शर्विष्ठं प्रत्नं
 प्रत्नवत् पारितं सयधै । स नो वक्षदनिमानः सुवह्नेन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि
 ॥ ७ ॥ आ जनाय द्रुहणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयान्तरिक्षा । तपो वृषन् बि-
 श्वतः शोचिषा तान् ब्रह्मद्विषे शोचय चामपश्च ॥ ८ ॥ भुवो जनस्य दिव्यस्य
 राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेषसदक् । धिष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुयं
 दयसे वि मायाः ॥ ९ ॥ आ संयतेमिन्द्र णः स्वरितं शत्रुतूर्याय बृहतीममृधाम ।
 यया दासाः यार्याणि वुत्रा करो वज्रिन्त्सुतुका नाहुषाणि ॥ १० ॥ स नो नियुद्धिः
 पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गहि प्रयज्यो । न या अदेवो वरते न देव आभिर्याहि
 तूयमा मद्यद्रिक् ॥ ११ ॥

॥ ३७ ॥ यस्मिन्मशृङ्गो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्च्यावयति प्र विश्वाः ।
 यः शश्वतो अदाशुषो गयस्य प्रयन्तामि सुधितराय वेदः ॥ १ ॥ त्वं ह त्व-
 दिन्द्र कुत्समावः शुश्रूपमाणस्तन्वां समये । दासं यच्छुष्णां कुर्यवं न्यस्मा अरन्ध्रय
 आर्जुनेयाय शिवन् ॥ २ ॥ त्वं धृष्णो धृषतो वीतहव्यं प्रात्रो विश्वाभिरुतिभिः
 सुदासम् । प्र पौरुक्त्सि ब्रसदस्युमावः क्षत्रेसाता वृत्रहत्येषु पुरुम् ॥ ३ ॥ त्वं
 नृभिर्नृमणो देववीतो भूरीणि वुत्रा हर्यश्च हंसि । त्वं नि दस्युं चमुरि धुनि चा-
 स्वापयो दृभीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥ तव व्योत्नानि वज्रहस्त तानि नव यत्पुरो न-
 क्षति च सद्यः । निवेशने शततुमाविवेपीरहं च वुत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥ सना-
 ता त इन्द्र भोजनानि रातहव्याय दाशुषे सुदासे । वृष्णे ते हरी वृषणा युन-
 जिम् व्यन्तु ब्रह्माणि पुरुशाक् वाजम् ॥ ६ ॥ मा ते अस्यां सहसावन् परिष्टा
 वपायं भूम हरिवः परादै । त्रायस्व नो वृकोभिर्वरुणैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम
 ॥ ७ ॥ प्रियास इत् ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः । नि तुर्वशं नि
 याद्वं शिशीह्यतिष्ठिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८ ॥ सद्यश्चिभ्रु ते मघवन्नभिष्टौ नरः
 शंसन्त्युक्थशासं उक्था । ये ते हवेभिर्वि पृणीरिदाशन्नस्मा वृणीष्व युज्याय
 तस्मै ॥ ९ ॥ एते स्तोमा नरां नृतम् तुभ्यमस्मद्रथञ्जो ददतो मघानि । तेषामिन्द्र
 वृत्रहत्ये शिवो भूः सखा च शरीविता च नृणाम् ॥ १० ॥ न इन्द्र शूरः स्तवमान

अ० १. सू० ४३ । ६३१. विंशं काण्डम् ।

(२६७)

अती ब्रह्मजुतस्तन्वा वावधस्व । उप नो वाजान् मिमीक्षुष स्तीन् धूयं पात स्व-
स्तिभिः सदा नः ॥ ११ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ३८ ॥ आ याहि सुपुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं बहिः सदी मर्म
॥ १ ॥ आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी बहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्मणि नः शृणु ॥ २ ॥
ब्रह्मणास्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥ इन्द्र-
मिद गाथिनो बृहदिन्द्रमकंभिर्गकिणः । इन्द्रं वाणीरनूपत ॥ ४ ॥ इन्द्र इद्वयोः
सचा संमिश्र आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ५ ॥ इन्द्रो दीर्घायु
चक्षुः आ सूर्य रोहयद् दिवि । वि गोभिरद्रिमरयत् ॥ ६ ॥

॥ ३९ ॥ इन्द्रो वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १ ॥
व्यन्तरिक्षमतिरन्महे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदमिन्द वलम् ॥ २ ॥ उद् गा
आज्जदक्षिरोभ्य आविष्कृस्वन् गुहां सतीः । अर्वाञ्च तुनुदे वलम् ॥ ३ ॥ इ-
न्द्रेण रोचना दिवो हल्हानि ददितानि च । स्थिगाणि न पराणुदे ॥ ४ ॥ अपा-
मूर्मिर्भदक्षिव स्तोमं इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिपुः ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ इन्द्रेण सं हि दत्तमे संजग्मानो अविभ्युपा । मन्दू सप्तानवर्चसा
॥ १ ॥ अनुवधैरभिद्युभिर्मखः सहस्वदचेति । गणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ २ ॥ आदह
स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमैरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥ ३ ॥

॥ ४१ ॥ इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राय प्रतिष्कृतः । जुघान नवतीर्नव ॥ १ ॥
हृच्छस्रश्चस्य यच्छिरः पर्वतेष्वपश्रितम् । तद् विदच्छर्यणावति ॥ २ ॥ अत्राह
गोरमन्वत नाम त्वष्टुरपीच्यम् । इत्था चन्द्रमसो गृहे ॥ ३ ॥

॥ ४२ ॥ वाचमष्टार्पदीमहं नवसक्रिमृतस्पृशम् । इन्द्रान् परि तन्वै ममे
॥ १ ॥ अनु त्वा रोदसी उमे कर्त्तमाणमकृपताम् । इन्द्र यद् दस्युहाभवः ॥ २ ॥
उत्तिष्ठभोजसा सह पीत्वी शिप्रै अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥ ३ ॥

॥ ४३ ॥ भिन्धि विश्वा अप द्विषः परि वार्धो जही मृधः । वसुं स्पृहं तदा
भर ॥ १ ॥ यद् वीलाविन्द्र यत् स्थिरे यत् पर्शाने पराभृतम् । वसुं स्पृहं तदा
भर ॥ २ ॥ यस्य ते विश्वमानुषो भूरर्दत्तस्य वेदति । वसुं स्पृहं तदा भर ॥ ३ ॥

॥ ४४ ॥ प्र सभ्राजं चर्षणीनामिन्द्रं स्तोता नव्यं गीर्भिः । नरं नृषाणं मंहि-
ष्ठम् ॥ १ ॥ यस्मिन्नुक्तानि रण्यन्ति विश्वानि च श्रवस्या । अधामवो न समुद्रे
॥ २ ॥ तं सुष्टुत्या विवासे ज्येष्टराजं भरे कृत्नुम् । महो वाजिनं सनिभ्यः ॥ ३ ॥

॥ ४५ ॥ अयमु ते समतसि कुपोत इव गर्भधिम् । वचस्तच्चिन्न ओहसे ॥ १ ॥
स्तोत्रं राधानां पते गिर्वीहो वीर यस्य ते । विभूतिरस्तु सूनृता ॥ २ ॥ ऊर्ध्व-
स्तिष्ठा न ऊनयेस्मिन् वाजे शतक्रवो । समन्येषु ब्रवावह ॥ ३ ॥

॥ ४६ ॥ प्रणेतारं वस्यो अच्छा कर्त्तारं ज्योतिः समन्तु । सामह्वांस-
युधामित्रान् ॥ १ ॥ स नः पप्रिः पारयाति स्वस्ति नावा पुरुद्वृतः । इन्द्रो विश्वा
अति द्विषः ॥ २ ॥ स त्वं न इन्द्र वाजेभिर्दशस्या च गातुया च । अच्छा च
नः सुम्नं नेपि ॥ ३ ॥

॥ ४७ ॥ तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो भवत्
॥ १ ॥ इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हिनः । घुम्नी श्लोकी स सोम्यः
॥ २ ॥ गिरा वज्रो न संभृतः सर्वलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋषो अस्तृतः ॥ ३ ॥
इन्द्रमिदं गाथिनो बृहदिन्द्रमकेभिरकिणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ४ ॥ इन्द्र इ-
द्धयोः सचा संमिश्र आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ५ ॥ इन्द्रो दीर्घाय
चक्षम आ सूर्य रोहयद् दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयन् ॥ ६ ॥ आ योहि सुपुमा
हि त इन्द्र सोमं पिवा इमम् । एदं बर्हिः सद्यो मम ॥ ७ ॥ आ त्वा ब्रह्मयुजा
हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ ८ ॥ ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा
सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ९ ॥ युञ्जन्ति ब्रह्मरूपं चरन्तं परि
तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ १० ॥ युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विषक्षसा
रथे । शोणा धृष्ण नृवाहसा ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्केतवे पेशो मर्या अपेशसे ।
समुषद्विरजायथाः ॥ १२ ॥ उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय
सूर्यम् ॥ १३ ॥ अपत्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यकुभिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥ १४ ॥
अदृशन्नस्य केतवो वि रश्मयो जना अनु । आजन्तो अगतयो यथा ॥ १५ ॥
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचन ॥ १६ ॥ प्रत्यङ् दे-
वानां विशः प्रत्यङ्कुदैपि मानुषीः । प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे ॥ १७ ॥ येना पावक
चक्षसा अरण्यन्तं जना अनु । त्वं वरुण परयासि ॥ १८ ॥ वि दामेपि रजस्पृ-
क्षमिमानां अनुभिः । पश्यं जन्मानि सूर्य ॥ १९ ॥ सप्त त्वा दृष्टो रथे वहन्ति

देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणम् ॥ २० ॥ अयुक्तं सप्त शुन्यवः सूर्यो रथस्य
नृपत्यः । तामिष्याति स्वयुक्तिभिः ॥ २१ ॥

॥ ४८ ॥ अभि त्वा वर्चसा गिरः सिञ्चन्तीराचरणवः । अभि वत्सं न
धेनवः ॥ १ ॥ ता अर्पन्ति शुभ्रियः पृञ्चन्तीर्वर्चसा प्रियः । जातं जात्रीर्यथा
ब्रूदा ॥ २ ॥ घञ्जापवसाध्यः क्रीतिस्त्रियमाणमावहेन् । मह्यमायुर्धृतं पर्यः ॥ ३ ॥
आयं गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्तस्वः ॥ ४ ॥ अन्तश्चरति
रोचना अस्य प्राणादपानतः । व्यख्यन्महिषः स्वः ॥ ५ ॥ त्रिंशद् धामा वि
राजति वार्क पत्तको अशिभ्रियत् । प्रति वस्तोरहर्द्युभिः ॥ ६ ॥

॥ ४९ ॥ यच्छुक्रा वाचमारुहन्तरिचं सिपासथः । सं देवा अमदन् वृषा
॥ १ ॥ शक्रो वाचमधृष्णयोर्वाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आ मददिवि ॥ २ ॥
शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन् वि राजति । विमदन् बर्हिगसरन् ॥ ३ ॥ तं
घो दस्ममृतीपहं वसोमिन्दानमन्धसः । अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्न-
वामहे ॥ ४ ॥ घृक्षं सुदानुं तविपीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् । क्षुमन्तं वाजं
शतिर्न सहस्रिणं मक्षू गामन्तमीमहे ॥ ५ ॥ तत् त्वा यामि सुवीर्यं तद् ब्रह्म पु-
र्वचित्तये । येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ ॥ ६ ॥ येना
समुद्रममृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः । सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं
क्षोणीरनुचक्रदे ॥ ७ ॥

॥ ५० ॥ कन्नव्यो अतमीनां तुरो गृणीति मर्त्यः । नही न्वस्य महिमानमि-
न्द्रियं स्वर्गुणन्त आनशुः ॥ १ ॥ कदु स्तुवन्त अतयन्त देवत ऋषिः को विप्र
ओहते । कदा हवै मधवभिन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ २ ॥

॥ ५१ ॥ अभि प्र वः सुरार्धसमिन्द्रमर्च यथा विदे । यो जरितृभ्यो मधव
पुरुवसुः सहस्रेणैव शिञ्चति ॥ १ ॥ शतानीकैव प्र जिगाति धृष्णुया हन्ति
बुत्राणि दाशुषे । गिरिरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दन्नाणि पुरुभोजसः ॥ २ ॥ प्र सु
भ्रुतं सुरार्धसमर्चा शक्रमभिष्टये । यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु सहस्रेणैव मंहते ॥ ३ ॥
शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः । गिरिर्न भुज्मा मधवसु
पिन्वते यदी सुता अमन्दिषुः ॥ ४ ॥

॥ ५२ ॥ वयं ध त्वा सुतचिन्त आपो न वृक्षबहिषः । पवित्रस्य प्रसवणेषु

वृत्रहन् परिं स्तोतारं आसते ॥ १ ॥ स्वरति त्वा सुते नरो वसो निरेक उ-
चिधनः । कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इ द्रं स्वन्दीव वसगः ॥ २ ॥ कपर्वेभि-
र्धृष्णवा ध्रुवद् वाजं दर्विं सहस्रिणम् । पिशङ्गरूपं मघवन् विचर्षणे मक्षू गोमं त-
मीमहे ॥ ३ ॥

॥ ५३ ॥ कई वेद सुते सञ्चा पिबन्तं कद् वधो दधे । अयं यः पुरो विभि-
नत्त्योजसा मन्दानः शिष्यन्धसः ॥ १ ॥ दाना मृगो न वारणः पुरुषा चरथं
दधे । नर्किष्ट्वा नि यदा सुते गमो महाश्वरस्योजसा ॥ २ ॥ य उग्रः सन्ननिष्ठ
स्थिरो रणाय संस्कृतः । यदि स्तोतुर्धवा शृणवद्वं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥ ३ ॥

॥ ५४ ॥ विश्वाः पृतना अभिभूतं नरं सज्जस्ततत्तुरिन्द्रं जज्जनुश्वं राजसे ।
कृत्वा वरिष्ठं वरं आसुरिमुतोग्रमोजिष्ठं त्वसे तरस्विनम् ॥ १ ॥ समीं रेभासो
अस्वरन्निन्द्रं सोमस्य पीतये । स्वर्पति यदी वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समुति-
भिः ॥ २ ॥ नेमिं नमति चक्षसा मेपं विप्रां अभिस्वरा । सुदीतयो वो अमुहो-
पि कर्णे तरस्विनः समृक्भिः ॥ ३ ॥

॥ ५५ ॥ तमि द्रं जोहवीमि मघवान्पुं सञ्चा दधानमप्रतिष्कृतं शर्वांसि ।
मंहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ववर्तद् राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वर्जा ॥ १ ॥
या इन्द्र शुञ्ज आभरः स्वर्वा असुरेभ्यः । स्तोतारमिन्मघवस्य वर्धय ये च
त्वे वृक्त्वर्हिपः ॥ २ ॥ यमिन्द्र दधिपे त्वमरयं गां भागमव्ययम् । यजमाने सु-
न्वति दक्षिणावति तस्मिन् तं धेहि मा पुणौ ॥ ३ ॥

॥ ५६ ॥ इन्द्रो मदाय वावृधे शर्वसे वृत्रहा नृभिः । तमिः पृहत्स्वाजिपूतेमर्धे
हवामहे स वाजेषु प्र नोविपत् ॥ १ ॥ अमि हि वीरं सेन्यांसि भूरि परादृदिः ।
आसे दभ्रस्य चिद वृधो यजमानाय शित्सि सुन्वते भूरि ते वसु ॥ २ ॥ यदु-
दीरत आजयो धृष्णवे धीयते धना । युक्त्वा मद्रच्युता इरी कं हनः कं वसौ दधोस्माँ
इन्द्र वसौ दधः ॥ ३ ॥ मर्दमदे हि नो ददिर्गुया गवापृजुक्रतुः । सं गृभाय पुरू-
शतोभयाहरत्या वसुं शिशीहि राय आ भर ॥ ४ ॥ मादयस्व सुते सञ्चा शर्वसे शूर-
राधसे । विश्वा हि त्वा पुरुवसुमुप कामाः न्सद्रुज्महेथा नोविता भव ॥ ५ ॥ एते
त इन्द्र जन्तवो विश्वं पुष्यति वार्यम् ॥ अन्तर्हि ख्यो जनानामप्र्यो वेदो अ-
दाशुषां तेषां नो वेद आ भर ॥ ६ ॥

॥ ५७ ॥ सूरूपकृत्नुमृतये सुदुष्कामिव गोदुहे । जुहुमसि धर्विद्यवि ॥ १ ॥
उषं नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिव । गोदा इदं रेवतो मर्दः ॥ २ ॥ अथा
ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अतिं ख्य आ गहि ॥ ३ ॥ शुष्मि-
न्तमं न उत्तये शुम्निन पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ॥ ४ ॥ इन्द्रिया-
णि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणो ॥ ५ ॥ अग्निन्द्र
अवो बृहद धुम्नं दधिष्व दुष्टरम् । उन् ते शुष्मं तिरामसि ॥ ६ ॥ अर्वावतो
न आ गृह्यथो शक्र परावतः । उ लोकां यस्तं अद्रिष्व इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ७ ॥
इन्द्रो अङ्ग बृहद भयमभी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ ८ ॥ इन्द्र
श्च मृलयाति नो न नः पश्चादृषं नशत् । भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ९ ॥ इन्द्र
आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून् विचर्षणिः ॥ १० ॥ क ई
षेद सुते सचा पिबन्तं कद वयो दधे । अयं यः पुरो विभिनस्योजसा मन्दानः
शिष्य धंसः ॥ ११ ॥ दाना मुगो न वारुणः पुरुत्रा चरथं दधे । नकिष्ठा नि
यमदा सुते गमो महाश्चरस्योजसा ॥ १२ ॥ य उग्रः सन्ननिष्ठृत स्थिरो-
रुणाय संस्कृतः । यदि स्तोतुर्मघवां शुणवद्वत् नन्द्रो योषत्या गमत् ॥ १३ ॥
षयं ये त्वा सुताव त आपो न वृकबर्हिषः । पवित्रस्य प्रसवणेषु वृत्रहन् परि स्तो-
तार आसते ॥ १४ ॥ स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः । कदा सुतं
तृषाण ओक् आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः ॥ १५ ॥ कएवैभिर्धृष्णावा धृषद्
वार्जं दर्पि सद्सिणम् । पिशङ्गरूपं मघवन् विचर्षणे मच्छु गोमन्तमीमहे ॥ १६ ॥

॥ ५८ ॥ आयंत इव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत । वसूनि जाते जनमान ओ-
जसा अतिं भागं न दीधिम ॥ १ ॥ अनर्शराति वसुदासुपं स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य
शतयः । सो अस्य कामे विधृतो न रोपति मनो दानाय चोदयन् ॥ २ ॥ वयमहौ
असि सूर्य बहादित्य महौ असि । महस्ते सुतो महिमा पनस्यतेद्धा देव महौ असि
॥ ३ ॥ वट् सूर्य अर्वसा महौ असि सत्रा देव महौ असि । मह्हा देवानामसुर्यः
पुरोहितो विष्णु ज्योतिरदाम्यम् ॥ ४ ॥

॥ ५९ ॥ उदु त्ये मधुमक्ष्ण गिर स्तोमांस ईरते । सत्राजितो धनुसा आर्दे-
तोतयो बाज्रयन्तो रथा इव ॥ १ ॥ कएवा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिच्छीत-
मानशुः । इन्द्रं स्तोमैर्भिर्महयन्त आयवः प्रियमेषासो अस्वरन् ॥ २ ॥ उदिन्वस्य
रिच्यतेशो धनं न जिग्युषः । य इन्द्रो हरिवाक् दभन्ति तं रिपो दधं दधाति सोमिनि

॥ ३ ॥ मन्त्रमखर्वं सुधितं सुपेशंसं दधात यज्ञियेष्व । पूर्वीरचन प्रसितयस्तरन्ति
तं य इन्द्रे कर्मणा भुवत् ॥ ४ ॥

॥ ६० ॥ एवा हसि वीर्युरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः ॥ १ ॥
एवा रातिस्तुवीमघ विश्वेभिर्धापि धातुभिः । अधा चिदिन्द्र मे सचा ॥ २ ॥ मो
षु ब्रह्मेव तन्द्रयुर्भुवो वाजानां पते । मत्स्वा सुतस्य गोमतः ॥ ३ ॥ एवा हस्य
सूनुता विरप्शी गोमती मही । पक्का शाखा न दाशुपे ॥ ४ ॥ एवा हि ते विभू-
तय उतये इन्द्र मावते । सद्यश्चिन् सन्ति दाशुपे ॥ ५ ॥ एवा हस्य काम्या
स्तोम उक्थं च शंस्या । इन्द्राय सोमपीतये ॥ ६ ॥

॥ ६१ ॥ तं ते मदं गृणीमसि वृषणं पुंसु सासहिम् । उ लोककुत्नुमद्रिवो
हृदिश्रियम् ॥ १ ॥ येन ज्योतीष्यायवे मनवे च त्रिवेदिथ । मन्द्रानो अस्य
बर्हिषो वि राजसि ॥ २ ॥ तदद्या चित्त उक्थिनोनु पुवन्ति पूर्वथा । वृषपत्नी-
रपो जया दिवेदिवे ॥ ३ ॥ तम्बमि प्र गायत पुरुहुतं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तावि-
षमा विवासत ॥ ४ ॥ यस्य द्विर्हसो बृहत् सहो दाधार रोदमी । गिरिरजौ
अपः स्वर्षत्वना ॥ ५ ॥ स राजसि पुरुष्टुतं एको वृत्राणि जिघ्रसे । इन्द्रं जैत्रा
श्रवस्यां च यन्तवे ॥ ६ ॥

॥ ६२ ॥ वयमु स्वामपूष्ये स्थुरं न कश्चिद् भरन्तोवस्यवः । वाजं चित्रं ह-
वामहे ॥ १ ॥ उपे त्वा कर्मभुतये स नो गुवोग्रश्चक्राम यो धुषत् । त्वामिद्व्यवि-
तारं ववुमहे सखाय इन्द्र सानमिम् ॥ २ ॥ यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय
तमु व स्तुषे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ ३ ॥ हर्यश्च सत्पतिं चर्पणीसहं स हि ष्मा यो
अमन्दत । आ तु नः स वयति गव्यमध्वं स्तोतृभ्यो मघवा शतम् ॥ ४ ॥ इन्द्राय
साम गायत विप्राय बृहते बृहत् । धर्मकृते विपश्चिते पनस्यवे ॥ ५ ॥ त्वमिन्द्रा-
भिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो मह्यं असि ॥ ६ ॥ विभ्राजं
ज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः । देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे ॥ ७ ॥ तम्बमि
प्र गायत पुरुहुतं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्ताविषमा विवासत ॥ ८ ॥ यस्य द्विर्ह-
सो बृहत् सहो दाधार रोदसी । गिरिरजौ अपः स्वर्षत्वना ॥ ९ ॥ स राजसि
पुरुष्टुतं एको वृत्राणि जिघ्रसे । इन्द्रं जैत्रा श्रवस्यां च यन्तवे ॥ १० ॥

॥ ६३ ॥ इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः । यज्ञं च नस्त-
न्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकलृपाति ॥ १ ॥ आदित्यैरिन्द्रः सर्गणो म-
रुद्भिर्ऋत्माकं भूत्वविता तनूनाम् । दत्वाय देवा असुगान् यदायन् देवा देवत्वम-
भिरक्षमाणाः ॥ २ ॥ प्रत्यञ्चमर्कमनयं छवीभिरादित् स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ३ ॥ य एक इदं विदयते
वसु मर्तीय दाशुषे । ईशानो अप्रतिष्कृत इन्द्रो अक्र ॥ ४ ॥ कदा मर्तमराधसै-
पदा क्षुम्पमिव स्फुरत् । कदा नः शुश्रुवद् गिर इन्द्रो अक्र ॥ ५ ॥ यश्चिद्धि त्वा
बहुभ्य आ सुतावाँ आविवांसति । उग्रं तत् पर्यते शव इन्द्रो अक्र ॥ ६ ॥ य इन्द्र
सोमपातमो मदः शविष्ठ चेतति । येना हंसि न्यत्तिणं तमीमहे ॥ ७ ॥ येना
दशग्वमधिगुं वेपयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमाविधा तमीमहे ॥ ८ ॥ येन सिन्धुं
महीरपो रथाँ इव प्रचोदयः । पन्थामृतस्य यातवे तमीमहे ॥ ९ ॥

॥ ६४ ॥ एन्द्रं नो गधि प्रियः संराजिदगोह्यः । गिरिर्न विश्वतस्पृधुः पति-
र्दिवः ॥ १ ॥ अभि हि सत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी । इन्द्रासि सुन्वतो वृधः
पतिर्दिवः ॥ २ ॥ त्वं हि शश्वतीनामिन्द्रं दुर्ता पुरामसि । हन्ता दस्यमर्नोवृधः पति-
र्दिवः ॥ ३ ॥ एतु मध्वो मदिन्तरं सिञ्च बाध्वर्यो अन्धसः । एवा हि वीर स्त-
वते सदावृधः ॥ ४ ॥ इन्द्रं स्थातर्हरीणां नकिष्टे पूर्णस्तुतिम् । उदानंश शर्वसा
न भन्दना ॥ ५ ॥ तं वो वाजानां पतिमहमहि श्रवस्यवः । अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वावृ-
धेन्यम् ॥ ६ ॥

॥ ६५ ॥ एतो न्विन्द्रं स्तवाम् सखाय स्तोम्यं नरम् । कुष्टीर्यो विश्वा अभ्य-
स्त्येक इत् ॥ १ ॥ अगौरुधाय गविषे शुक्लाय दस्म्यं वचः । घृतात् स्वादीयो
मधुनश्च वोचत ॥ २ ॥ यस्यामितानि वीर्यानि राधः पर्यतव । ज्योतिर्न विश्वमभ्य-
स्ति दक्षिणा ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ स्तुहीन्द्रं व्यश्वदन्मिं वाजिनं यमम् । अर्यो गयं महमानं वि दा-
शुषे ॥ १ ॥ एवा नूनमुप स्तुहि वैयश्व दशमं नवम् । सुविष्टासं चकृत्यं चरणानाम्
॥ २ ॥ वेत्था हि निर्ध्वतीनां वज्रहस्त । परिवृजम् । अहरहः शुन्ध्युः परिषदामिव ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

॥ ६७ ॥ वनोति हि सुन्वान् क्षयं परीणसः सुन्वानो हि ष्मा यजत्थव द्विषो
 देवानामव द्विषः । सुन्वान इत् सिंषासति सहस्रा वाज्यवृतः । सुन्वानायेन्द्रो ददा-
 त्वाभुवै रयिं ददात्याभुवम् ॥ १ ॥ मो षु वो अस्मदभि तानि पौस्या सना भूवन्
 पुम्नानि मोत जारिषुरस्मत् पुरोत जारिषुः । यद् वंश्चित्रं युगेयुगे नव्यं घोषाद-
 मर्त्यम् । अस्मासु तन्मरुतो यच्च दुष्टरं दिधुता यच्च दुष्टरम् ॥ २ ॥ अग्निं होतारं
 मन्ये दास्वन्तं वसुं सुनुं सहसो ज्ञातवेदसं विप्रं न ज्ञातवेदसम् । य ऊर्ध्वया
 स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा । घृतस्य विश्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजुह्वानस्य सर्पि-
 षः ॥ ३ ॥ यज्ञैः संमिश्रताः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामं छुभ्रासो अज्जिषु प्रिया उत ।
 आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥ ४ ॥ आ बन्ति
 देवा इह विप्र यक्षि चोशन् होतृनि षदा योनिषु त्रिषु । प्रति वीहि प्रस्थितं
 सोम्यं मधु पिबामीध्रात् तव भागस्य तृष्णहि ॥ ५ ॥ एष स्य ते तन्वो नृम्णव-
 धेनुः सह ओजः णदिवि बाह्वोर्हितः । तुभ्यं सुतो मघवन् तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्म-
 णादा तुषत् पिब ॥ ६ ॥ यमु दूर्वमहवे तस्मिन् हुवे सेदु हव्यो ददियो नाम प-
 त्यते । अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोत्राद् सोमं द्रविणाद् पिब ऋतुभिः ॥ ७ ॥

॥ ६८ ॥ सुरूकृन्नुमृतये सुदुषामिव गोदुहं । अहमस्मि यविद्यवि ॥ १ ॥ उपः
 नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब । गोदा इद रेवतो मदः ॥ २ ॥ अथा ते
 अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अति ख्य आ गहि ॥ ३ ॥ परेहि वि-
 प्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विपश्चितम् । यस्ते सखिभ्य आ वरम् ॥ ४ ॥ उत भुवन्तु
 नो निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इद् दुवः ॥ ५ ॥ उत नः सुभगा अरि-
 वोचेयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥ ६ ॥ एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं
 नृमार्दनम् । पतयन्मन्दयत्सखम् ॥ ७ ॥ अस्य पीत्वा शतक्रतो घ्नो वृत्राणामभवः ।
 प्रावो वाजेषु वाजिनम् ॥ ८ ॥ तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । ध-
 नानामिन्द्र सातये ॥ ९ ॥ यो रायोऽवनिर्महान्सुपारः सुन्वतः सखा । तस्मा
 इन्द्राय गायत ॥ १० ॥ आ त्वेता नि पीदतेन्द्रमभि प्र गायत । सखाय स्तो-
 मवाहसः ॥ ११ ॥ पुरुतमं पुरुषामीशानं वार्याणाम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ १२ ॥

॥ ६९ ॥ स घा मो योग आ भूवत् स राये स पुरंध्याम् । गमद् वाजैभिरा
 स नः ॥ १ ॥ यस्य संस्थे न वृषवते हरीं समत्सु शश्रवः । तस्मा इन्द्राय गा-
 यत ॥ २ ॥ सुतपात्रे सुता इमे शुचयो यन्ति वीतये । सोमासो दध्याशिरः ॥ ३ ॥
 त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजाययाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो ॥ ४ ॥ आ

त्वा विशन्त्वाश्वः सोमांस इन्द्र गिर्वणः । शं ते सन्तु प्रचेतसे ॥५॥ त्वां स्तोमां
अवीवृधन् त्वामुक्था शतक्रतो । त्वां वर्धन्तु नो गिरः ॥ ६ ॥ अर्चितोतिः स-
नेदिमं वाज्रमिन्द्रः सहस्रिणम् । यस्मिन् विश्वानि पौंस्या ॥ ७ ॥ मा नो मर्ता
अभि वृहन् तनूनामिन्द्र गिर्वणः । ईशानो यवया वृधम् ॥ ८ ॥ युञ्जन्ति ब्रध्न-
मरुधं चरन्ते परितस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥९॥ युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी
विषक्षसा रथे । शोणा धृष्ण नृवाहसा ॥ १० ॥ केतुं कण्वन्नकेतवे पेशो मर्या
अपेशसे । समुपाङ्गिरजायथाः ॥ ११ ॥ आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमैरिरे । दधाना
नाम यज्ञिर्यम् ॥ १२ ॥

॥७०॥ वीलु चिदारुजत्तुभिर्गुहा चिदिन्द्र बर्हिभिः । अविन्द उस्त्रिया अनु
॥ १ ॥ देवयन्तो यथा मतिमच्छा विदद् वंसं गिरः । महामनूषत धृतम् ॥ २ ॥
इन्द्रेण सं हि दत्तसे संजग्मानो अविभ्युषा । मन्व संप्रानवर्चसा ॥ ३ ॥ अनवद्यै-
रभिशुभिर्मस्रः सहस्रदचनि । गुणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ ४ ॥ अतः परिज्मन्ना गहि
दिवो वा रोचनादधि । समस्मिन्नृज्जते गिरः ॥ ५ ॥ इतो वा मातिमीमहे दिवो
वा पार्थिवादधि । इन्द्रं महो वा रजसः ॥ ६ ॥ इन्द्रमिद गाथिनो बृहदिन्द्रमर्के-
भिरकिणः । इन्द्रं वाणीरनूपत ॥ ७ ॥ इन्द्र इद्वर्योः सचा संमिश्र आ वचो-
युजा । इन्द्रो वृज्री हिरण्ययः ॥ ८ ॥ इन्द्रो दीर्घोय चक्षस आ सूर्य रोहयद्
दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥ ९ ॥ इन्द्र राजेषु नोव सहस्रप्रधनेषु च । उग्र उ-
ग्राभिरूतिभिः ॥ १० ॥ इन्द्रं वयं महाधन इन्द्रममै हवामहे । युजै वृत्रेषु वज्रि-
णम् ॥ ११ ॥ स नो वृषन्नृपं चरुं सत्रादावन्नपा वृधि । अस्मभ्यमप्रतिष्कृतः
॥ १२ ॥ तुञ्जेतुञ्जे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः । न विन्दे अस्य सुष्ठुतिम्
॥ १३ ॥ वृषा यष्टे दंसगः कृष्टीरियत्योजसा । ईशानो अप्रतिष्कृतः ॥ १४ ॥
य एकधर्षणीना वसूनाभिरज्यति । इन्द्रः पञ्च क्षितीनाम् ॥ १५ ॥ इन्द्रं वो
विश्वतरुणिरि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १६ ॥ एन्द्रं सानसिं रुधि
सजित्वाने सदासहम् । वर्षिष्ठमृतये भर ॥ १७ ॥ नि येन सुष्टिदत्यया नि वृत्रा
रुणधामहे । त्वोतासो न्यर्वता ॥ १८ ॥ इन्द्र त्वोतास आ वयं वज्रै घना ददी-
महि । जयेम सं युधि स्पृधः ॥ १९ ॥ वयं शरीभिरस्तृभिरिन्द्र त्वया युजा व-
यम् । सामन्नाम पृतन्यतः ॥ २० ॥

॥७१॥ मह्यं इन्द्रः परश्च तु महित्वमस्तु वज्रिणे । द्यौर्न प्रथिना शर्वः ॥१॥
समोहे वा य आशत नरस्तोकस्य सनिता । विप्रासो वा भियायवः ॥ २ ॥ यः

कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिन्वते । उर्वीराणो न काकुदः ॥ ३ ॥ एवा
 हस्य मृतां विरप्शी गोमती मही । एका शाखा न दाशुषे ॥ ४ ॥ एवा हि ते
 विभूतय ऊतय इन्द्र मावते । सद्यश्चित् सन्ति दाशुषे ॥ ५ ॥ एवा हस्य काम्या
 स्तोम उक्थं च शस्या । इन्द्राय सोमपीतये ॥ ६ ॥ इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो विश्वेभिः
 सोमपर्वभिः । महौ अभिष्टिरोजसा ॥ ७ ॥ एमेनं सृजता सुते मन्दिमिन्द्राय म-
 न्दिने । चक्रि विश्वानि चक्रये ॥ ८ ॥ मत्स्वा सुशिप्र मन्दिभि स्तोमेभिर्विश्व-
 चर्षणे । सचैषु सर्वनेष्वा ॥ ९ ॥ असृग्रमिन्द्र ते गिरः प्रतित्वामुदहासत । अजोषा
 वृषभं पतिम् ॥ १० ॥ सं चोदय चित्रमर्वाग् राध इन्द्र वरेण्यम् । असदित् ते विश्व
 मभु ॥ ११ ॥ अस्मान्सु तत्र चोदयेन्द्र राये रभस्वतः । तुर्विद्युम्न यशस्वतः
 ॥ १२ ॥ सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वार्धुर्ध्वयक्षितम् ॥ १३ ॥
 अस्मे धेहि श्रवो बृहद् द्युम्नं सहस्रसातमम् । इन्द्र ता राधेनीरिषः ॥ १४ ॥
 वसोरिन्द्रं वसुपतिं गीर्भिर्गुणन्तं अग्निमयम् । होम गन्तारमुतये ॥ १५ ॥ सुतेसुते
 न्योकसे बृहद् बृहत् एदरिः । इन्द्राय शूपमर्चति ॥ १६ ॥

॥ इति पष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ ७२ ॥ विश्वेषु हि त्वा सर्वनेषु तुञ्जते समानमेकं वृषमण्यवः पृथक् स्वः
 सनिष्यवः पृथक् । तं त्वा नावं न पृषाणि शूषस्य धुरि धीमहि । इन्द्रं न यज्ञै-
 श्वितयन्त आयव स्तोमेभिर्गिन्द्रमायवः ॥ १ ॥ वि त्वा ततस्ते मिथुना अवस्यवो
 व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सत्तन्त इन्द्र निः सृजः । यद् गव्यन्ता द्वा जना
 स्वर्त्यन्ता समूहसि । आविष्कर्मिन्द्र वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम् ॥ २ ॥
 उतो नो अस्या उपसो जुषेत ह्यर्कस्य बोधि हविषो हवीमधिः स्वर्पाता हवीमभिः ।
 यदिन्द्र हन्तवे मृधो वृषो वज्रि चिकेतमि । आ मे अस्य वेधसो नवीयसो मनम
 श्रुधि नवीयमः ॥ ३ ॥

॥ ७३ ॥ तुभ्येदिमा सर्वना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि । त्वं
 नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥ १ ॥ नू चिन्तु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवन्ति महिमान-
 मुग्र । न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥ २ ॥ प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सु-
 मतिं कृणुध्वम् । विशः पूर्वीः प्र चरा चर्षणिप्राः ॥ ३ ॥ यदा वज्रं हिरण्यमिद-
 था रथं हरी यमस्य बहेतो वि सूरिभिः । आ तिष्ठति मघवा सनश्नुत इन्द्रो वाज-
 स्य दीर्घश्रवसस्पतिः ॥ ४ ॥ सो चिन्तु वृष्टिर्युध्यास्त्वा सचा इन्द्रः रमश्रुणि हरि-

ताभिः प्रुष्णुते । अर्व वेति सुक्षयं सुते मधूदिभूनोति वातो यथा वनम् ॥ ५ ॥ यो
वाचा विवाचो मधुवाचः पुरुः सहस्राशिवा जघाने । तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसि
पितेव यस्तर्विषीं वावृधे शर्वः ॥ ६ ॥

॥ ७४ ॥ यच्चिद्धि सत्य सोमपा अनाशस्ता इव स्मसि । आ तू न इन्द्र
शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ १ ॥ शिप्रिन् वाजानां पते शची-
वस्तव दंसना । आ तू ॥ २ ॥ निष्वापया मिथूदशा सस्तामबुध्यमाने । आ
तू ॥ ३ ॥ ससन्तु त्या अरातयो बोधन्तु शूर रातयः । आ तू ॥ ४ ॥
समिन्द्र गर्दमं मृण नुवन्तं पापयापुया । आ तू ॥ ५ ॥ पताति कुण्डुणाच्या
दूरं वातो वनादधि । आ तू ॥ ६ ॥ सर्वं परिक्रोशं जहि जम्भया कृकडाश्वम् ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ७ ॥

॥ ७५ ॥ वि त्वा ततस्त्रे मिथुना अर्वस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निः सृजः
सर्वन्त इन्द्र निः सृजः । यद् गव्यन्ता द्वा जाना स्वयन्ता समूहसि । आविष्क-
रिक्कद वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवं ॥ १ ॥ विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पुरवः पुरो
यदिन्द्र शारदीरवातिरः सासद्दानो अवातिरः । शामस्तमिन्द्र मर्त्यमयज्यं शव-
सस्पते । महीममुष्णाः पृथिवीमिमा अपो मन्दमान इमा अपः ॥ २ ॥ आदित् ते
अस्य वीर्यस्य चर्किरन्मदेपु वृषक्षुशिजो यदाविथ सखीयतो यदाविथ । चकथे
कारमेभ्यः पृतनासु प्रवन्तव । ते अन्यामन्यां नद्यं सनिष्णत श्रवस्यन्तः सनि-
ष्णत ॥ ३ ॥

॥ ७६ ॥ वने न वा यो न्यधापि चाकं कुचिर्वी स्तोमो भुरणावजीगः ।
यस्येदिन्द्रः पुरुदिनेषु होता नृणां नर्यो नृतमः क्षपावान् ॥ १ ॥ प्र ते अस्या
उषसः प्रापरस्या नृता स्याप नृतमस्य नृणाम् । अनु त्रिशोकः शतमावहन्तृन्
कुत्सेन् रथो यो असत् ससवान् ॥ २ ॥ कस्ते मद इन्द्र रन्त्यो भूद् दुरो गिरो
अभ्युग्रो वि धाव । कद् वाहो अर्वागुप मा ममीषा आ त्वा शक्यामुपमं राधो
अजैः ॥ ३ ॥ कदु दुम्नमिन्द्र त्वावतो नृन् कया धिया करसे कन्न आगन् ।
मित्रो न सत्य उहगाय भृत्या अजै समस्य यदसन्मनीषाः ॥ ४ ॥ प्रेरय सरो अर्थ
न पारं ये अस्य कामं जनिधा इव गमन् । गिरश्च ये ते तुविजात पूर्वनिर् इन्द्र
प्रतिशिञ्जन्त्यजैः ॥ ५ ॥ मात्रे नु ते सुमिते इन्द्र पूर्वी धौर्मज्मनां पृथिवी काव्येन ।
वराप ते घृतवन्तः सुतासुः स्वायन् भवन्तु पीतये मधूनि ॥ ६ ॥ आ मच्चो

अस्मा असिचक्ष्मन्मित्रमिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः । सर्वावृष्टे बरिमन्त्रा पृथिव्या
अभि क्रत्वा नर्यः पौंस्यैश्च ॥ ७ ॥ व्यानलिन्द्रः पृतनाः स्वोज्ञा आस्मै यतन्ते
सख्याय पूर्वाः । आ स्मा रथं न पृतनासु तिष्ठ यं भद्रया सुमत्या चोदयासे ॥ ८ ॥

॥ ७७ ॥ आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवन्त्वस्य हरय उष नः । तस्मा
इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिषित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥ अवे स्य शूराध्वनो ना-
न्तेस्मिन् नो अद्य सर्वने मन्दध्यै । शंसात्युक्थमुशनैव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय
मन्म ॥ २ ॥ कुर्विर्न निणयं विदथानि साधन् वृषा यत् सेकं विपिणानो अर्चात् ।
दिव इत्या जीजनत् सप्त कारुनका चिष्कुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥ स्वर्ग्यद् वेदिं
मुहशीकमकैर्महि ज्योतीं रुचुर्यश्च वस्तोः । अन्धा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्य-
श्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥ ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीष्युभे आ पमौ रोदसी
महित्वा । अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥ ५ ॥
विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरिच सखिभिर्निकामैः । अश्मानं चिद् यं वि-
भिर्दुर्वचोभिर्व्रजं गोमन्तपुशिशो वि वव्रुः ॥ ६ ॥ अपो वृत्रं वव्रिवांसं पराहन् प्रावत् ते
वज्रं पृथिवी सचेताः । मार्णीसि समुद्रियाण्यैनोः पतिभेवं छवसा शूर धृष्णो ॥ ७ ॥
अपो यदद्रिं पुरुहूत ददर्शविभुवत् सरमा पूर्णं ते । स नो नेता वाज्रमा दधि
भूरि गोत्रा रुजक्षिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥

॥ ७८ ॥ तद् वो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्त्वेन । शं यद् गवे न शा-
किने ॥ १ ॥ न घा वसुर्नि यमेत दानं वाजस्य गोमतः । यत् सीमुष श्रवद् गिरः
॥ २ ॥ कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमन्तं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥ ३ ॥

॥ ७९ ॥ इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा । शिष्टा णो अस्मिन्
पुरुहूत यामेनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ १ ॥ मा नो अज्ञाता वृजन दुराध्यो-
माशिवासो अवे क्रमुः । त्वया वयं प्रवतः शरवतीरपोति शूर तरामसि ॥ २ ॥

॥ ८० ॥ इन्द्र ज्येष्ठं न आ भर ओजिष्ठं पपुर्नि अवेः । येनेमे चित्र वज्र-
हस्त रोदसी ओमे सुशिश प्राः ॥ १ ॥ त्वामुग्रमद्रेस चर्षणीसहं राजन् देवेषु
हमहे । विश्वा सु नो विथुरा पिन्दुना वसोमित्रान् सुषहान् कधि ॥ २ ॥

॥ ८१ ॥ यद् घाव इन्द्र ते शतं शतं भूमिकृत् स्युः । न त्वा वज्रिन्तसुहृन्

सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ १ ॥ आ पंप्राथ महिना वृष्या वृषन् विश्वा
शविष्ठ शर्वसा । अस्माँ अत्र मघवन् गोमति व्रजे वर्जि चित्रार्भिकृतिभिः ॥ २ ॥

॥ ८२ ॥ यदिन्द्र यावत्स्त्वमेतावद्दहमीशीय । स्तोतारमिद् दिधिषेय रदा-
वसो न पापत्वार्य रासीय ॥ १ ॥ शिचैयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचि-
द्विदै । नहि त्वदन्यन्मघवन् न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥ २ ॥

॥ ८३ ॥ इन्द्र त्रिधातु शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमत् । छुर्दिर्यच्छ मघवद्भयश्च
मर्त्यं च यावया दिद्युर्मैभ्यः ॥ १ ॥ ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रमन्ति वृ-
ष्णुया । अध स्मा नो मघवन्निन्द्र गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव ॥ २ ॥

॥ ८४ ॥ इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः । अएवीभिस्तना पु-
तासः ॥ १ ॥ इन्द्रा याहि धियेषितो विप्रजूतः सुतावतः । उप ब्रह्माणि वाधतः
॥ २ ॥ इन्द्रा याहि तूतुजान उप ब्रह्माणि हरिवः । सुते दधिष्वं नश्चनः ॥ ३ ॥

॥ ८५ ॥ मा चिदन्यद् वि शंसत सखायो मा रिपययत । इन्द्रमित् स्तोता वृ-
षणं सचा सुते मुहुकृथा च शंसत ॥ १ ॥ अवकक्षिणं वृषभं ययाजुरं गां न
चर्षणीसहम् । विद्वेषणं संवननो भयंकरं महिष्ठमुभयाविनम् ॥ २ ॥ यच्छिदि त्वा
जना इमे नाना हवन्त उतये । अस्माकं ब्रह्मेदमिन्द्र भूतु तेहा विश्वा च वर्धनम्
॥ ३ ॥ वि तर्तूर्यन्ते मघवन् विपश्चितोर्यो विपो जनानाम् । उप क्रमस्व पुरुरूपमा-
भर वाजं नेदिष्ठमुतये ॥ ४ ॥

॥ ८६ ॥ ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू । स्थिरं
रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन् प्रजानन् विद्धाँ उप याहि सोमम् ॥ १ ॥

॥ ८७ ॥ अर्ध्वर्यवोरूणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभार्य क्षितीनाम् । गौराद् वे-
दीयाँ अवपानमिन्द्रो विश्वाहेधाति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥ यद् दधिषे मदिधि
चार्वक्षं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि । उत इदोत मनसा जुषाण उशभिन्द्र प्र-
स्थितान् पाहि सोमान् ॥ २ ॥ जज्ञानः सोमं सहसे पपाय प्र ते माता महिमान-
ब्रुवाच । एन्द्र पंप्राथोर्वन्तरिचं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकथ ॥ ३ ॥ यद् योधया
महतो मन्यमानान् साक्षां तान् बाहुभिः शाशदानान् । यद्वा नृभिर्बृत इन्द्राभि-
युध्यास्तं त्वयाजि सौभवसं जयेम ॥ ४ ॥ ऐन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र

मूर्तेना मघवा या चकार । यदेदेदीरसंहिष्ट माया अथाभवत् केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥ तवेदं विश्वमभितः पशव्यं । यत् पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य । गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र मल्लीमहिं ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६ ॥ बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वा-
दिव्यस्यैशाये उत पार्थिवस्य । धत्तं रथिं स्तुवते कीरये चिद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

॥ ८८ ॥ यस्तुस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान् बृहस्पतिस्त्रिषधस्थो रवेण । तं प्रत्नासु ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥ धुनेतयः सु-
प्रकृतं मदन्तो बृहस्पते अभि ये नस्तत्से । पृषन्तं सुप्रमदब्धमूर्ध्वं बृहस्पते रक्षता-
दस्य योनिम् ॥ २ ॥ बृहस्पते या परमा परावदत् आ तं अतस्पृशो नि वेदुः । तुभ्यं स्वाता अत्रता अर्द्रिदुग्धा मध्वः श्रोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥ बृहस्पतिः
प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् । सप्तास्यस्तुविज्ञातो रवेण वि-
सप्तरश्मिरधमत् तमांसि ॥ ४ ॥ स सुष्टुभा स ऋक्ता गणेन वलं हरोज फलिगं
रवेण । बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कर्निकदद वावशतीरुदाजत् ॥ ५ ॥ एवा पित्रे
विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः । बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं
स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६ ॥

॥ ८९ ॥ अस्तेव सु प्रतरं लायमस्यन् भूषञ्चिन् प्र भरा स्तोममस्मै । वाचा
विप्रास्तरत् वाजमर्थो नि रामय जरितः सोम इन्द्रम् ॥ १ ॥ दोहनं गामुप शिञ्चा
सखायं प्र बोधय जरितर्जारमिन्द्रम् । कोशं न पूर्णं वसुना न्यूयमा च्यावय मघ-
देयाय शूरम् ॥ २ ॥ किमङ्ग त्वा मघवन् भोजमाहुः शिशीहि मा शिशयं त्वां
मृणोमि । अग्रस्वती मम धीरस्तु शक्र वसुविदं भगमिन्द्रा भरा नः ॥ ३ ॥ त्वां
जना ममसत्येर्विन्द्र संतस्थाना वि ह्वयन्ते समीके । अत्रा युजै कृणुते यो हविष्मा-
आसुन्वता मुख्यं वष्टि शूरः ॥ ४ ॥ धनं न स्पन्दं बहुलं यो अस्मै तीव्रान्तसो-
मो आसुनोति प्रयस्वान् । तस्मै शत्रून्सुतुकान् प्रातरहो नि स्वघ्नान युवति
हन्ति वुत्रम् ॥ ५ ॥ यस्मिन् वयं दीधिमा शंसमिन्द्रे यः शिश्राय मघवा काममस्मे ।
आराञ्चित् सन् मयतामस्य शत्रुर्न्यस्मै घुम्ना जन्वा नमन्ताम् ॥ ६ ॥ आरा-
च्छत्रुमप बाधस्व दूरमुग्रो यः शम्भः पुरुहूत तेन । अस्मे धेहि यवमद् गोमदिन्द्र
कुधी धियं जरित्रे वाजरत्नाम् ॥ ७ ॥ प्र यमन्तर्धृपसवासो अग्नेन् तीव्राः सोमा
बहुलान्ताम इन्द्रम् । नाहं दामानं मघवा नि यंसन् नि सुन्वते बहति भूरि वामम्

॥ ८ ॥ उत प्रहामर्तिदीवा जयति कुतमिव श्वध्नी वि चिनोति काले । यो दे-
वकामो न धनं रुणञ्चि समित् तं रायः सृजति स्वधाभिः ॥ ६ ॥ गोभिष्टरेमा-
मर्ति दुरेषां यवेन वा क्षुधै पुरुहूत विश्वे । वयं राजसु प्रथमा धनान्यरिष्टासो
वृजनीभिर्जयेम ॥ १० ॥ बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधर्गादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरीयः कृणोतु ॥ ११ ॥

॥ ६० ॥ यो अद्रिभित् प्रथमजा अनात्रा बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान् ।
बिबर्हेज्मा प्राघर्मसत् पिता न आ रोदसी वृषभो रोग्धीति ॥ १ ॥ जनाय चिद्
य ईवत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहूतौ चकार । धनं वृत्राणि वि पुरो दर्दरीति जयं
छत्रैरमित्रान् पुंसु माहन् ॥ २ ॥ बृहस्पतिः समजयद् वसुनि महो व्रजान् गोम-
तो देव एषः । अपः सिपामन्स्वर्प्रतीतो बृहस्पतिर्हन्यमित्रमर्कः ॥ ३ ॥

॥ इति सममोऽनुवाकः ॥

॥ ६१ ॥ इमां धियं सप्तशीर्ष्णां पिता न ऋतप्रजातां बृहतीमविन्दत् ।
तुरीये स्विजनयद् विश्वजन्योयास्य उक्थमिन्द्राय शंसन् ॥ १ ॥ ऋतं शंसन्त
अजु दीध्याना दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः । विप्रै पदमङ्गिरसो दधाना यज्ञस्य
धाम प्रथमं मनन्त ॥ २ ॥ हर्मैरिव सखिभिर्वावेदङ्गिरश्मन्मयानि नहन्ता व्य-
स्यन् । बृहस्पतिरभिकर्निक्रदद् गा उत प्रास्तौदुच्च विष्वा अगायत् ॥ ३ ॥ अत्रो
द्वाभ्यां पर एकया गा गुहा तिष्ठन्तीरनृतस्य सेतौ । बृहस्पतिस्तमसि ज्योतिरि-
च्छन्नुदुसा आकृषि दि तिस्र आवः ॥ ४ ॥ विभिद्या पुरं शयथमपाचीं निस्त्री-
णि माकमुदधेरकन्तत् । बृहस्पतिरुषमं सूर्यं गामर्कं विवेद स्तनयन्निव द्यौः ॥ ५ ॥
इन्द्रो बलं रक्षितारं दुष्टानां करणेव वि चकर्ता रवेण । स्वेदाञ्जिभिराशिरमिच्छ-
मानोरोदयत् पणिमा गा अमुष्णात् ॥ ६ ॥ स ई सत्येभिः सखिभिः शुचिर्गो-
धायमं वि धनसैरदर्दः । ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानत् ॥ ७ ॥
ते सत्येन मनसा गोपतिं गा इयानास इषण्यन्त धीभिः । बृहस्पतिर्मिथो अवद्य-
पेभिरुदुस्त्रिया असृजत स्वयुग्मिभः ॥ ८ ॥ तं वर्धयन्तो मतिभिः शिवाभिः सिंह-
मिव नानदतं सधस्ये । बृहस्पतिं वृषणं शूरसातौ भरेभेर अनु मदेम जिष्णुम् ॥ ९ ॥
यदा वाजमसन्द विश्वरूपमा द्यामरुक्षदुत्तराणि सद्यः । बृहस्पतिं वृषणं वर्धयन्तो
नाना सन्तो बिभ्रतो ज्योतिरासा ॥ १० ॥ सत्यामशिषं कृणुता वयोधै कीरि

चिद्वचवथ स्वेभिरेवैः । पश्चा मृधो अप भवन्तु विश्वास्तद् रोदसी शृणुतं विश्वमि-
न्वे ॥ ११ ॥ इन्द्रो मळा महतो अर्णवस्य वि मूर्धानमभिनदर्बुदस्य । अहमहिम-
रिणात् सप्त सिन्धून् देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥ १२ ॥

॥ ६२ ॥ अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे । सूनं सन्धस्य सत्पतिम्
॥ १ ॥ आ हरयः ससृजिरेरुपीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥ २ ॥ इन्द्राय
गाव आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत् सीमुपहरे विदन् ॥ ३ ॥ उद् यद्
ब्रह्मस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि । मध्वः पीत्वा संचेवहि त्रिःसप्त सख्युः पदे ॥ ४ ॥
अर्चेत प्रार्चेत प्रियमेधासो अर्चेत । अर्चेन्तु पुत्रका उत पुरं न धृष्यवर्चेत ॥ ५ ॥ अर्च स्वरा-
ति गर्गरो गोधा परिं सनिष्यणत् । पिक्वा परिं चनिष्कददिन्द्राय ब्रह्मार्थतम् ॥ ६ ॥
आ यत् पतन्त्येन्यः सदुद्या अनपस्फुरः । अपस्फुरं गृभायत् सोममिन्द्राय पातवे
॥ ७ ॥ अपादिन्द्रो अपादिग्निर्विश्वे देवा अमत्सत । वरुण इदिह चयत् तमापो अभ्य-
नूपत् वत्सं संशिश्वरीरिव ॥ ८ ॥ सुदेवो अमि वरुण यम्यं ते सप्त सिन्धवः । अनुक्ष-
रन्ति काकुदै सुर्म्य सुषिगमिव ॥ ९ ॥ यो व्यतीरंफाणयत् सुयुक्ता उप दाशुषं ।
तक्रो नेता तदिदं वपुरुपमा यो अमुच्यत ॥ १० ॥ अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति
द्विषः । भिनत् कनीन ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥ ११ ॥ अर्थको न कुमार-
कोधि तिष्ठन्नवं रथम् । म पत्नन्मद्विषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्तम् ॥ १२ ॥ आ तू
सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययम् । अर्धं युत्वं संचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्ति-
गामनेहसम् ॥ १३ ॥ तं धेमिन्त्या नमस्विन उप स्वराजमासते । अर्थं चिदस्य सु-
धितं यदेतव आवर्तयन्ति दावने ॥ १४ ॥ अनु प्रत्नस्यौकसः प्रियमेधास एषाम् ।
पूर्वामनु प्रयति वृक्रबर्हिषो हितप्रयस आशत ॥ १५ ॥ यो राजा चर्षणीनां
याता रथैभिरध्रिषुः । बिधासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे ॥ १६ ॥
इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मभवसे यस्य क्षिता विधर्तरि । हस्ताय वज्रः प्रति धायि
दर्शतो मृहो दिवे न सूर्यः ॥ १७ ॥ नक्षिणं कर्मणा नशद् यश्चकार सदावृषम् ।
इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृष्यवोजसम् ॥ १८ ॥ अपान्हमुग्रं पृतनासु
सासहिं यस्मिन् मुहीरुज्जयः । सं धेनवो जायमाने अनोनधुर्धावः क्षामो अनोनवुः
॥ १९ ॥ यद् द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः । न त्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्या
अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ २० ॥ आ पप्राथ महिना वृष्या वृषम् विश्वा
शविष्ट शर्वसा । अस्माँ अव मधवन् गोमति वृजे वज्रिं चित्रामिहृतिभिः ॥ २१ ॥

॥६३॥ उत् त्वा मन्दन्तु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अर्च ब्रह्मविषो जहि
॥ १ ॥ पदा पर्णिरराधसो नि बाधस्व मह्यं असि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥ २ ॥ त्व-
मीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् । त्वं राजा जनानाम् ॥ ३ ॥ इह्यन्तीरपश्यु-
व इन्द्रं जातमुपामते । भेजानासः सुवीर्यम् ॥ ४ ॥ त्वमिन्द्र बलादधि सहसो
जात ओजसः । त्वं वृषन् वृषेदसि ॥ ५ ॥ त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः ।
उद धामस्तभ्ना ओजसा ॥ ६ ॥ त्वमिन्द्र सजोषममकं विभर्षि बाहोः । वज्रं
शिशान ओजसा ॥ ७ ॥ त्वमिन्द्राभिभूरसि विश्वा ज्ञातान्योजसा । स विश्वा
भुव आभवः ॥ ८ ॥

॥ ६४ ॥ आ यान्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय यो धर्मणा सतुजानस्तुविष्मान् । प्र-
त्वक्षाणो अति विश्वा सहस्यपारेण महता वृष्येन ॥ १ ॥ सुष्ठामा रथः सुय-
मा इरी ते मिम्यक्ष वज्रो नृपते गर्भस्तौ । शीमे राजन् सुपथा यावर्वाहं वर्धामि
ते पुपुषो वृष्यानि ॥ २ ॥ एन्द्रवाहो नृपति वज्रवाहुमुग्रमुग्रसस्तविषास एनम् ।
प्रन्वक्षसं वृषभं सन्यशुष्ममेमस्मत्रा मधमादो वहन्तु ॥ ३ ॥ एवा पतिं द्रोणसाचं
सचेतसमुजं स्कम्भं धरुण आ वृषायमे । ओजः कृष्णं सं गृभायन्वे अप्यसो यथा
केनिपानामिनो वृधे ॥ ४ ॥ गर्भस्त्रमे वसून्वा हि शंसिषं स्वाशिषं भरमा याहि सो-
मिनः । त्वमीशिषे सास्मिन्ना संत्सि बर्हिष्यनाधुष्या तव पात्राणि धर्मणा ॥ ५ ॥
पृथक् प्रायन् प्रथमा देवहूतयोऽकृण्वत श्रवस्यानि दुष्टरा । न ये शेकुर्यज्ञियां ना-
वमारुहमीमेव ते न्यविशन्तु केपयः ॥ ६ ॥ एवैवापागपरे सन्तु दूढ्योश्वा येषां
दुर्धुजं आयुयुजे । इत्था ये प्रागुपरे सन्ति दावने पुरुणि यत्र वयुनानि भोजना
॥ ७ ॥ गिरिरज्जान रेजमानां अधारयद् द्यौः क्रन्ददन्तरिक्षाणि कोपयन् । स-
मीचीने धिपणे वि ष्कमायति वृष्णः पीत्वा मदं उक्थानि शमति ॥ ८ ॥ इमं वि-
भर्षिं सुकृतं ते अद्भुशं येनारुजासि मघवल्लफारुजः । अस्मिन्सु ते सर्वेने अ-
स्त्वोक्थं सुत इष्टो मधवन् बोध्यामगः ॥ ९ ॥ गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं
पुरुहूत विश्वाम् । वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनैना जयेम ॥ १० ॥
वृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादर्धरादद्यायोः । इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो
नः सत्वा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥ ११ ॥

॥ ६५ ॥ त्रिकंदुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तुपत् सोममपिबद् विष्णुना
सुतं यथावक्षत् । स ई ममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सश्वद् देवो

देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ १ ॥ प्रो ष्वस्मै पुरोऽथमिन्द्राय शुषमंचित । अभीके
चिदु लोककृत् संगे समत्सु वृत्रहास्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषां ज्याका
अधि धन्वसु ॥ २ ॥ त्वं सिन्धूरवासृजोधराक्षो अहभहिम् । अश्वरुर्निन्द्र ज-
ज्ञिषे विश्वं पुण्यसि वार्यं तं त्वा परिं ध्वजामहे नभं० ॥ ३ ॥ वि षु विश्वा
अरातयोऽर्यो नशन्त नो धिर्यः । अस्तामि शत्रवे वधं यो न इन्द्र जिघांसति वा
तै रातिर्देदिर्वसु नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ ४ ॥

॥ ६६ ॥ तीव्रस्याभिवयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह मुञ्च । इन्द्र मा
त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन् तुभ्यमिमे सुतामः ॥ १ ॥ तुभ्यै सुतास्तुभ्यमु
सोत्वासस्त्वां गिरः श्वाभ्या आ ह्वयन्ति । इन्द्रेदमद्य सर्वेन जुषाणो विश्वस्य
विद्रो इह पाहि सोमम् ॥ २ ॥ य उशता मनसा सोममस्मै सर्वं हृदा देवकामः सुनोति ।
न गा इन्द्रस्तस्य परा ददाति प्रशस्तमिचारुमस्मै कृणाति ॥ ३ ॥ अनुस्पष्टो भ-
यत्येषो अस्य यो अस्मै रेवान् न सुनोति सोमम् । निररन्ता मघवा तं दधाति ब्र-
ह्मविषो हन्त्यनानुदिष्टः ॥ ४ ॥ अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोष-
गन्तवा उ । अभुषन्तस्ते सुमनो नवायां व्यमिन्द्र त्वा शुनं हुवेम ॥ ५ ॥ मु-
श्रामि त्वा हविषा जीवनाय कर्मज्ञातयन्मादुत राजयक्ष्मात् । ग्राहिर्जग्राह यद्येत-
देन तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्रमेनम् ॥ ६ ॥ यदि क्षितायुर्द्यदि वा परेतो यदि मृ-
त्योरन्तिकं नीत एव । तमा हरामि निर्वर्तेरुपस्थादस्पर्शमेनं शतशारदाय ॥ ७ ॥
सहस्राक्षेण शतवीर्येण शतार्युषा हविषाहर्षमेनम् । इन्द्रो यथैनं शरदो नवात्यति
विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ८ ॥ शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हमन्तान्छतमु
वसन्तान् । शतं तु इन्द्रो अग्निः सविता बृहस्पतिः शतार्युषा हविषाहर्षमेनम्
॥ ९ ॥ आहर्षमविदं त्वा पुनरागाः पुनर्णवः । सर्वाह सर्वा ते चक्षुः सर्वमा-
युश्च तेविदम् ॥ १० ॥ ब्रह्मणाग्निः सविदानो रक्षांहा बाधतामितः । अमीवा
यस्ते गर्भे दुर्णामा योनिमाशये ॥ ११ ॥ यस्ते गर्भममीवा दुर्णामा योनिमाशये ।
अभिष्टं ब्रह्मणा सह निष्कव्यादमनीनशत् ॥ १२ ॥ यस्ते हन्ति पतयन्तं निष्त्सुं
यः सरीसृपम् । जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥ १३ ॥ यस्त ऊरु
विहरत्यन्तरा दम्पती शयं । योनिं यो अन्तरारोहि तमितो नाशयामसि ॥ १४ ॥
यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जागे भूत्वा निपद्यते । प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो
नाशयामसि ॥ १५ ॥ यस्त्वा स्वमेन तमसा मोहयित्वा निपद्यते । प्रजां यस्ते
जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥ १६ ॥ अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां

क्षुब्धकादधि । यत्तमे शीर्षण्ये मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥ १७ ॥ श्रीवाभ्यस्त
उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनुकयात् । यक्ष्मे दोषण्यमंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृ-
हामि ते ॥ १८ ॥ हृदयात् ते परि कलोम्नो हलीक्षणात् पार्श्वभ्याम् । यक्ष्मे मत्तस्ना-
भ्यां प्लीहो स्यक्तस्ते वि वृहामसि ॥ १९ ॥ आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोरुदरा-
दधि । यक्ष्मे कुक्षिभ्यां प्लाशेर्नाभ्या वि वृहामि ते ॥ २० ॥ उरुभ्यां ते अष्टीव-
ज्ज्यां पार्थ्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् । यक्ष्मे मस्यं श्रोणिभ्यां भासदं भंसो वि वृ-
हामि ते ॥ २१ ॥ अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः स्नावभ्यो धमनिभ्यः । यक्ष्मे पाणि-
भ्यामङ्गुलिभ्यो तखेभ्यो वि वृहामि ते ॥ २२ ॥ अङ्गैश्च लोम्निनलोम्नि यस्ते
पर्वणिपर्वणि । यक्ष्मे त्वचम्यं ते वयं कश्यपस्य वीर्येण विष्वञ्चं वि वृहामसि
॥ २३ ॥ अपेहि मनसस्पतेर्प क्राम परश्चर । परो निर्ऋत्या आ चक्ष्व बहुधा
जीवतो मनः ॥ २४ ॥

॥ इत्यष्टमोऽनुवाकः ॥

॥ ६७ ॥ वयमेतमिदा द्योर्पापमेह वज्रिणम् । तस्मा उ अद्य समना सुतं
भरा नूनं भूषत श्रुते ॥ १ ॥ वृकश्चिदस्य वारण उरामधिरा वयुनेषु भूपति ।
समे नः स्तोमे जुजुषाण आ गहीन्द्र प्र चित्रया धिया ॥ २ ॥ कदन्वस्याकृत-
मिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् । केनो नु कं श्रोमतेन न शुश्रुव जनुषः परि वृत्रहा ॥ ३ ॥

॥ ६८ ॥ त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्प-
ति नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया मह स्तवानो
अद्रिवः । गामश्वं रुध्यमिन्द्र सं किं सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥

॥ ९९ ॥ अभि त्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमेभिरायवः । समीचीनासं अभवः
समस्वरन । रुद्रा यन्तं पूर्यम् ॥ १ ॥ अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्णयं शवो मदे सुत-
स्य विष्णवि । अद्या तमस्य महिमानमायवोनु एवन्ति पूर्वथा ॥ २ ॥

॥ १०० ॥ अथा हीन्द्र गिर्वेण उप त्वा कामान् महः संमुज्महे । उदेव
यन्तं उदभिः ॥ १ ॥ वार्षे त्वा यव्याभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि । बावृध्वासं चिद-
द्विवो द्विवेदिवे ॥ २ ॥ युञ्जन्ति हरीं इषिरस्य गार्धयोरो रथ उरुयुगे । इन्द्र-
वाहा वचोयुजा ॥ ३ ॥

॥ १०१ ॥ अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक-
 तुम् ॥ १ ॥ अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विरपतिम् । इव्यवाहं पुरुप्रियम्
 ॥ २ ॥ अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृक्कवर्हिषे । अग्निं होता न ईदयः ॥ ३ ॥
 ॥ १०२ ॥ इलेन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि दर्शतः । समग्निरिध्यते वृषा ॥ १ ॥
 वृषो अग्निः समिध्यतेऽग्नौ न देववाहनः । तं हविष्मन्त ईलते ॥ २ ॥ वृषणं त्वा
 वयं वृषन् वृषणः समिधीमहि । अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥ ३ ॥

॥ १०३ ॥ अग्निमीलिष्वावसे गाथाभिः शीरशोचिषम् । अग्निं राये पुरु-
 मीन्ह श्रुतं नरोग्निं सुदीतये छुर्दिः ॥ १ ॥ अग्न आ याह्यभिभिर्होतारं त्वा वृणी-
 महे । आ त्वामनक्तु प्रयता हविष्मती यजिष्ठं बर्हिरासदे ॥ २ ॥ अच्छा हि त्वा
 सहसः सूनो अक्रिः सुचश्चरन्त्यध्वरे । ऊर्जो नपांत घृतकेशमीमहेग्निं यज्ञेषु
 पूर्यम् ॥ ३ ॥

॥ १०४ ॥ इमा उ त्वा पुरुवसो गिरों वर्धन्तु या मम । पावकवर्णाः शु-
 चयो विप्रश्चितोभि स्तोमैरनूपत ॥ १ ॥ अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव
 पप्रथे । सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ २ ॥ आ नो वि-
 श्वासु इव्य इन्द्रः समन्तु भूषतु । उप ब्रह्माणि सर्वनानि वृषहा परमज्या अची-
 षमः ॥ ३ ॥ त्वं दाता प्रथमो राधमामस्यसि मन्य ईशानकृत् । तुविष्मन्स्य
 युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शर्वसो महः ॥

॥ १०५ ॥ त्वमिन्द्र प्रतूतिष्वभि विश्वा अग्निं स्पृधः । अशस्तिहा जनिता
 विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुण्यतः ॥ १ ॥ अनु ते शुष्मं तुर्यन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं
 न मातरा । विश्वास्ते स्पृधः इत्ययन्त मन्यवै वृत्रं यदिन्द्र तूर्वासि ॥ २ ॥ इत ऊर्ता
 वो अजरं प्रहेतारमप्रहितम् । आशुं जेतारं हेतारं रथीतममर्तुं तुग्न्यावृधम् ॥ ३ ॥
 यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिदध्रिगुः । विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो
 वृत्रहा गृणे ॥ ४ ॥ इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मभवसे यस्य हिता विधर्तेरि । हस्ताय
 वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ ५ ॥

॥ १०६ ॥ तव त्यदिन्द्रियं बृहत् तव शुष्ममुत क्रतुम् । वज्रं शिशानि धिष-
 ण्णा वरेण्यम् ॥ १ ॥ तव धौरिन्द्र पौंस्यं पृथिवी वर्धति श्रवः । त्वामापः पर्वता-
 सश्च हिन्विरे ॥ २ ॥ त्वां विष्णुर्बृहन् क्षयो मित्रो गृणाति वरुणः । त्वां शर्धो
 मदत्यन्तु मारुतम् ॥ ३ ॥

॥ १०७ ॥ समस्य मुन्यत्रे विशो विश्वा नमन्त कुष्ठयः । समद्रायेव सिन्धवः
 ॥ १ ॥ ओजस्तदस्य तित्विष उभे यत् समवर्तयत् । इन्द्रश्चर्मैव रोदसी ॥ २ ॥
 वि चिद् वृत्रस्य दोधतो वज्रेण शतपर्वणा । शिरो विभेद वृष्णिना ॥ ३ ॥
 तदिदाम् सुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेपवृम्णः । सद्यो जज्ञानो नि रिश्याति
 शत्रून्नु यदेनं मदन्ति विश्व ऊमाः ॥ ४ ॥ वावृधानः शर्वसा भूर्योजाः शत्रुर्दा-
 साय भियसे दधाति । अव्यनश्च व्यनश्च सस्ति सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥ ५ ॥
 त्वे कृतुमपि पृञ्चन्ति भूरि विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः । स्वादोः स्वादीयः स्वादुना
 मृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥ ६ ॥ यदि चिन्नु त्वा धना जयन्तं
 रणे रणे अनुमदन्ति विप्राः । ओजीयः शुष्मिन्तिस्थरमा तनुष्व मा त्वा दभन्
 दुरेवासः कुशोकाः ॥ ७ ॥ त्वया वयं शशन्नहे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि
 भूरि । चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयोसि ॥ ८ ॥
 नि तद् दधिपेवरे परे च यस्मिन्नाविथार्वसा दुरोणे । आ स्थापयत् मातरं जि-
 गन्तुमते हन्वत कर्वराणि भूरि ॥ ९ ॥ स्तुष्व वर्ष्मन् पुरुवर्त्मानं समृभ्वाणमिन-
 तमपाम्नाप्त्यानाम् । आ दर्शति शर्वसा भूर्योजाः प्र सञ्चति प्रतिमानं पृथिव्याः
 ॥ १० ॥ इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवदिन्द्राय शूपमग्निः स्वर्पाः । महो गोत्रस्य क्षयति
 स्वराजा तुरिश्चिद् विश्वमर्णवत् तपस्वान् ॥ ११ ॥ एवा महान् बृहद्दिवो अथ-
 र्वावाचत् सां तन्वमिन्द्रमेव । स्वसारो मातरिभ्वरी अग्निरे हिन्वति चैनेशर्वसा
 वर्धयन्ति च ॥ १२ ॥ चित्रं देवानां केतुर्नीकं ज्योतिष्मान् प्रदिशः सूर्य उद्यन् ।
 दिवाकरोति युष्मैस्तमोसि विश्वानारीद् दुरितानि शुक्रः ॥ १३ ॥ चित्रं देवानामु-
 दगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्राद् द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य
 आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥ १४ ॥ सूर्यो देवीमुषसं रोचमानां मर्यो न योषामभ्येति
 पश्चात् । यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥ १५ ॥

॥ १०८ ॥ त्वं न इन्द्रा भर्ग ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं
 पृतनापहम् ॥ १ ॥ त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा
 ते सुम्नमीमहे ॥ २ ॥ त्वां शुष्मिन् पुरुहूत वाजयन्तमुप मुवे शतक्रतो । स नो
 रास्व सुवीर्यम् ॥ ३ ॥

॥ १०९ ॥ स्वादोरित्था विषुवतो मध्वः पिबन्ति गौर्यैः । या इन्द्रेण मया-
 वरीर्षणा मदन्ति शोभसे वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ १ ॥ ता अस्य पृशनायुवः सोमं

भीणन्ति पृथ्वयः । प्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिन्वन्ति सायकं वस्वीरनु स्वरज्यम् ॥ २ ॥ ता अस्य नमसा सहैः सपर्यन्ति प्रचेतसः । व्रतान्यस्य सश्विरे पुरुणि पूर्वचित्तये वस्वीरनु स्वरज्यम् ॥ ३ ॥

॥ ११० ॥ इन्द्राय मन्त्रे सुतं परिं शोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १ ॥ यस्मिन् विश्वा अधि श्रियो रणन्ति सप्त संसदः । इन्द्रं सुते हवामहे ॥ २ ॥ त्रिकटुकेषु चेतनं देवासो युज्जमन्तत । तमिद् वर्धन्तु नो गिरः ॥ ३ ॥

॥ १११ ॥ यत् सोममिन्द्र विष्णवि यदा घ त्रित आप्तये । यदा मरुत्सु मन्दसे समिन्दुभिः ॥ १ ॥ यदा शक्र परावति समुद्रे अधि मन्दसे । अस्माकमिद् सुते रणा समिन्दुभिः ॥ २ ॥ यदासि सुन्ततो वृधो यजमानस्य सन्पते । उक्थे वा यस्य रणामि समिन्दुभिः ॥ ३ ॥

॥ ११२ ॥ यद्य कच वृत्रहस्तुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ १ ॥ यदा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत् सत्यमित् तव ॥ २ ॥ ये सोमासः परावति ये अर्वावति सुन्त्रिरे । सर्वास्तां इन्द्र गच्छसि ॥ ३ ॥

॥ ११३ ॥ उभयं शुण्वच्च न इन्द्रो अर्वागिदं वचः । सत्राच्यां मघवा सांमपीतये धिया शविष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥ तं हि स्वरजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतच्चतुः । उतोपमानां प्रथमो नि षीदमि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥

॥ ११४ ॥ अत्रातुव्यो अना त्वमनापिरिन्द्र जनुपां सनादसि । युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १ ॥ नकी रेवन्तं सगव्याय विन्दसे पीर्यन्ति ते सुराश्वः । यदा कृणोषि नदनुं समूहस्यादित् पितेव ह्वयसे ॥ २ ॥

॥ ११५ ॥ अहमिद्धि पितुप्परि मेधामृतस्य जग्रभ । अहं सूर्य इवाजनि ॥ १ ॥ अहं प्रत्नेन मन्मना गिरः शुभ्रमामि कण्ववत् । येनेन्द्रः शुष्ममिद् दधे ॥ २ ॥ ये त्वामिन्द्र न तुष्टुवु अषयो ये च तुष्टुवुः । ममेद् वर्धस्व सुष्टुतः ॥ ३ ॥

॥ ११६ ॥ मा भूम् निष्ठया इवेन्द्र त्वदरणा इव । वनानि न प्रजहितान्यद्विवो दुरोपासो अपन्महि ॥ १ ॥ अमन्महीदना शवोनुग्रासश्च वृत्रहन् । सुकृत्सु ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ २ ॥

॥ ११७ ॥ पिया सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुषावं हर्यश्वाद्रिः । सोतुर्बाहुभ्यां सुर्यतो नारी ॥ १ ॥ यस्ते मद्रो युज्यश्चारुरस्ति येन वृत्राणि हर्यस्व

हंसि । स त्वामिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥ २ ॥ बोधा सु मे मघवन् वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिम् । इमा ब्रह्म सधमादे जुषस्य ॥ ३ ॥

॥ ११८ ॥ शग्ध्युषु शचीपत इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः । भगं न हि त्वा य-
शसं वसुविदमनु शूर चरामसि ॥ १ ॥ पारो अश्वस्य पुरुकृद् गवामस्युत्सो देव
हिरण्ययः । नकिर्हि दानं परिमधिपत् त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥ २ ॥ इन्द्रमिद्
देवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे । इन्द्रं समीके वृनिनो हवामहे इन्द्रं धनस्य मातये
॥ ३ ॥ इन्द्रो मघ्ना रोदसी पप्रथच्छत्र इन्द्रः सूर्यमरोचयत् । इन्द्रं ह विश्वा भुव-
नानि येमिरे इन्द्रं सुवानाम इन्दवः ॥ ४ ॥

॥ ११९ ॥ अस्तावि ममं पूर्य ब्रह्मेन्द्राय वोचत । पूर्वीर्ऋतस्य बृहतीर-
नूषत स्तोतुर्मथा अमृतत ॥ १ ॥ तुरण्यवा मधुमन्नं घृतश्चतुर्न विप्रासो अर्कमा-
नृचुः । अस्मे रयिः पप्रथे वृष्ण्यं शत्रोस्मे सुवानाम इन्दवः ॥ २ ॥

॥ १२० ॥ यदिन्द्र प्रागपागुदहन्यग्वा ह्यमे नृभिः । सिमां पुरु नृषूतो
अस्यानवेमिं प्रशर्धे तुर्वशं ॥ १ ॥ यडा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयमे सचा ।
कणासस्त्वा ब्रह्मभि स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ २ ॥

॥ १२१ ॥ अभि त्वा शूर नोनुमो दुग्धा इव धेनवः । ईशानमस्य जगतः स्व-
ईशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥ १ ॥ न त्वावां अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जानो न जनि-
प्यते । अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ २ ॥

॥ १२२ ॥ देवतीनिः सधमाद् इन्द्रं सन्तु तुविवाजाः क्षुमन्तोयाभिर्मदेम ॥ १ ॥
आ य त्वावान् त्मनाम स्तोतृभ्यां धृष्णवियानः । ऋणोरत्तं न चक्रयोः ॥ २ ॥
आ यद् दुवः शतकृत्वा कामं जरितृणाम् । ऋणोरत्तं न शचीभिः ॥ ३ ॥

॥ १२३ ॥ तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्तोवित्तं सं जभार । यदे-
दयुक् हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै ॥ १ ॥ तन्मित्रस्य वरुण-
स्याभिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते घोरुपस्थे । अनन्तमन्यद् रुशदस्य पाजः कृष्ण-
मन्यजरितः सं भरन्ति ॥ २ ॥

॥ १२४ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती मदाशुभः सखा । कया शचिष्ठया वृता
॥ १ ॥ कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सुदन्धसः । इल्हा चिदरुजे वसु ॥ २ ॥

अभी षु शः सखीनामविता जरितृणाम् । शतं भवास्युतिभिः ॥ ३ ॥ इमा नु कं
भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः । यज्ञं च नस्तन्वै च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः
सह चीकृत्पाति ॥ ४ ॥ आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनु-
नाम् । इत्वार्य देवा असुरान् यदार्यन् देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ५ ॥ प्रत्य-
श्चर्मकर्मनयं छचीभिरादित् स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् । अया वाजं देवहितं
सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥

॥ १२५ ॥ अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानपापाचो अभिभूते नुदस्व । अपो-
दीचो अप शूराधराच उरौ यथा तव शर्मन् मदेम ॥ १ ॥ कुविदङ्ग यवमन्तो यवै
चिद् यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय । इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्ति
न जग्मुः ॥ २ ॥ नहि स्थूर्यनुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेषु ।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ॥ ३ ॥ युवं सुरामम-
श्विना नमृचावामुरे सचा । विपिणाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥ ४ ॥ पुत्र-
मिव पितरावश्विनोभेन्द्रावधुः काव्यैर्दसनाभिः । यत् सुरामं व्यपिबुः शचीभिः
सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवीभिः सुमृडीको
भवतु विश्ववेदाः । बाधतां द्वेषो अभयं नः कृणोत सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ६ ॥
स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्महाराच्चिद्वेषः सनुतर्धुयोतु । तस्य वयं सुमतौ यज्ञि-
यस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ७ ॥

॥ १२६ ॥ वि हि सोतोरमुच्यन्तेन्द्र देवममंसत । यत्रामदद् वृषाकपिर्यः
पुष्टेषु मत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १ ॥ परा हीन्द्र धावसि वृषाकपेरति
व्यथिः । नो अह प्र विन्दस्यन्यत्र सोमपीतये विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २ ॥ किमयं
त्वा वृषाकपिश्चकार हरितो मृगः । यस्मा इरस्यसीदु न्वर्यो वा पुष्टिमद् वसु विश्व-
स्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ३ ॥ यमिमं त्वं वृषाकपि प्रियमिन्द्राभिरक्षसि । श्वा न्वस्य
जम्भिषदपि कर्णे वराहयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ४ ॥ प्रिया तृष्टानि मे कपि-
व्यक्ता व्यदुदुषत् । शिरो न्वस्य राविषं न मुगं दुष्कृते भुवं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः
॥ ५ ॥ न मत्स्त्री सुभसचरा न सुयाशुतरा भुवन् । न मत् प्रतिच्यवीयसी
न सक्थ्युद्यमीयसी विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ६ ॥ उवे अम्ब सुलाभिके यथेवाङ्ग
मविष्यति । असन्मे अम्ब सक्थि मे शिरो मे वीव हृष्यति विश्वस्मादिन्द्र
उत्तरः ॥ ७ ॥ किं सुबाहो स्वकुरे पृथुधो पृथुजाघने । किं शूरपानि नस्त्वमभ्य-

भीषि वृषाकपिं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ८ ॥ अवीरामिव मामयं शरारुरभि-
मन्यते । उताहमस्मि वीरिणीन्द्रपत्नी मरुत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ९ ॥
संहोत्रं स्म पुरा नारी समनं वाचं गच्छति । वेधा ऋतस्य वीरिणीन्द्रपत्नी मही-
यते विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १० ॥ इन्द्राणीमासु नारिषु सुभगामहमश्रवम् ।
नक्षत्रा अपरं च न जरसा मरते पतिर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ११ ॥ नाहमिन्द्रा-
णि रारण सख्युर्वृषाकपेऽर्हते । यस्येदमप्यं हविः प्रियं देवेषु गच्छति विश्वस्मा-
दिन्द्र उत्तरः ॥ १२ ॥ वृषाकपायि रेवति सुपुत्र आदु सुसुनये । घसत् न इन्द्र-
उच्चयः प्रियं काचित्करं हविर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १३ ॥ उच्चयो-
हि मे पञ्चदश साकं पचन्ति विंशतिम् । उताहमग्नि पीव इदुभा कुची पृणन्ति
मे विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १४ ॥ वृषभो न तिग्मशृङ्गोन्तर्युथेषु रोरुवत् । मन्थस्त-
इन्द्र शं हृदे यं ते सुनोति भावयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १५ ॥ न सेशे यस्य र-
म्बतेन्तरा सकथ्याः कपृत् । सेदीशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते । विश्वस्मा-
दिन्द्र उत्तरः ॥ १६ ॥ न सेशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते । सेदीशे यस्य रम्बते-
न्तरा सकथ्याः कपृद् विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १७ ॥ अयमिन्द्र वृषाकपिः परस्वन्त-
इतं विदत् । असि सुनां नवं चरुमादिध्रस्वान् आचितं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १८ ॥
अयमेमि विचाकशद् विचिन्वन् दासमार्यम् । पिबामि पाकमुत्वंनोभि धीरमचाकशं
विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १९ ॥ धन्वं च यत् कुन्तत्रै च कर्ति स्वित् ता वि योजना ।
नेदीयसो वृषाकपेस्तेमहि गृहां उप विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २० ॥ पुनरोहि वृषाकपे-
सुविता कल्पयावह । य एष स्वग्रनशनोस्तमेषि पथा पुनर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २१ ॥
यदुदञ्चो वृषाकपे गृहमिन्द्राजगन्तन । कस्य पुन्वघो मृगः कर्मणं जनयोपनो-
विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २२ ॥ पर्शुर्हि नाम मानवी साकं संघव विंशतिम् । भद्रं
भलं त्यस्या अभूद् यस्या उदरमामयद् विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २३ ॥

॥ अथ कुन्तापञ्चकानि ॥

॥ १२७ ॥ इदं जना उप श्रुत नराशंस स्तविष्यते । षष्टिं सहस्रानवतिं च
कौरव आ रुशमेपु दबहे ॥ १ ॥ उष्ट्रा यस्य प्रवाहणो वधूमन्तो द्विर्दश । वृष्मा
रथस्य नि जिहीवते दिव ईषमाणा उपस्पृशः ॥ २ ॥ एष इषाय समदे शतं नि-
ष्कान् दश अजः । त्रीणि शतान्यर्वेतां सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३ ॥ (१) वच्य-

स्व रेभ वच्यस्व वृक्षे न पक्वे शकुनः । नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥ ४ ॥ प्र रेभासो मनीषा वृषा गाव इवेरते । अमोतपुत्रका एषाममोत गा इवा-
सते ॥ ५ ॥ प्र रेभ धीं भरस्व गोविदे वसुविदम् । देवमेमां वाचं श्रीणीहीपुर्ना-
वीरिस्तारम् ॥ ६ ॥ (२) राज्ञो विश्वजनीनस्य यो देवोमर्त्यो अति । वैश्वान-
रस्य सुष्टुतिमा सुनोता परिक्षितः ॥ ७ ॥ पृगिच्छिन्नः क्षेममकरोत् तम् आसन-
माचरन् । कुलायन् कृण्वन् कौरव्यः पतिर्वदति जायया ॥ ८ ॥ कतरत् त आ
हराणि दधि मन्थो परि श्रुतम् । जायाः पतिं वि पृच्छति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः
॥ ९ ॥ अभीवस्वः प्र जिहीते यवः पक्वः परो विलम् । जनः स भद्रमेधते राष्ट्रे
राज्ञः परिक्षितः ॥ १० ॥ (३) इन्द्रः कामवृधदुत्तिष्ठ वि चरा जनम् ।
ममेदुग्रस्य चर्द्धि सर्व इत् ते पृणादरिः ॥ ११ ॥ इह गावः प्रजायध्वीमहाश्वा
इह पूरुषाः । इहो महस्रदक्षिणोपि पृषा नि पीदति ॥ १२ ॥ नेमा इन्द्र गावो
रिपन् मो आसां गोपती रिपत् । मासांमित्रयुर्जन इन्द्र मा स्तेन ईशत ॥ १३ ॥
उप नो न रमसि सूक्तेन वचसा वयं भद्रेण वचसा वयम् । वनादधिध्वनो गिरो न
रिष्येम कदा चन ॥ १४ ॥ (४)

॥ १२८ ॥ यः सभेयो विदुष्यः मृत्वा यज्वाथ पूरुषः । सूर्यं चामू रिशाद-
सस्तद् देवाः प्रागकल्पयन् ॥ १ ॥ यो जाम्या अप्रथयस्तद् यत् सखायं दुधूर्पति ।
ज्येष्ठो यदप्रचेतास्तदाहुरभरागिति ॥ २ ॥ यद् भद्रस्य पूरुषस्य पुत्रो भवति
दाधृषिः । तद् विप्रो अब्रवीदु तद् गन्धर्वः काम्यं वचः ॥ ३ ॥ यच्च पृणि रघु-
जिष्ठयो यश्च देवा अदाशुरिः । धीराणां शश्वतामहं तदपागिति शुश्रुम ॥ ४ ॥
ये च देवा अयजन्ताथो ये च पराददिः । सूर्यो दिवमिव गन्वाय मघवा
नो वि रण्यते ॥ ५ ॥ (५) योनाक्राद्धो अनभ्यक्रो अमणिवो अहिर्-
ण्यवः । अब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तोता कल्पेषु संमिता ॥ ६ ॥ य आक्राक्षः सुभ्य-
क्तः सुमणिः सुहिरण्यवः । सुब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तोता कल्पेषु संमिता ॥ ७ ॥
अप्रपाणा च वेशन्ता रेवा अप्रतिदिश्ययः । अयभ्या कन्याकन्याणी तोता क-
ल्पेषु संमिता ॥ ८ ॥ सुप्रपाणा च वेशन्ता रेवान्तमुप्रतिदिश्ययः । सुयभ्या
कन्या कन्याणी तोता कल्पेषु संमिता ॥ ९ ॥ परिवृक्ता च महिषी स्वस्त्या
च युधिगमः । अनाश्वरश्चाश्वी तोता कल्पेषु संमिता ॥ १० ॥ वावाता
च महिषा स्वस्त्या च युधिगमः । स्वाशुरश्चा यामीतोता कल्पेषु सं-
मिता ॥ ११ ॥ (६) यदिन्द्रादो दाशराज्ञे मानुषं वि गांध्याः । विरूपः स-

र्वस्मा आसीत् सह यत्नाय कल्पते ॥ १२ ॥ त्वं वृषाक्षं मघवन्नम्रं मर्याकरो रविः ।
 त्वं रौहिणं व्यास्यो वि वृत्रस्याभिनिच्छिरः ॥ १३ ॥ यः पर्वतान् व्यदधाद् यो अपो
 व्यगाहथाः । इन्द्रो यो वृत्रहान्महं तस्मादिन्द्र नमोस्तुते ॥ १४ ॥ पृष्ठं धार्वन्तं
 ह्योरौचैः श्रवसमब्रुवन् । स्वस्त्यश्च जैत्रायेन्द्रमा वह सुस्रजम् ॥ १५ ॥ ये त्वा
 श्वेता अर्जश्रवसो हार्यो युञ्जन्ति दक्षिणम् । पूर्वा नमस्य देवानां विश्वदिन्द्र
 महीपते ॥ १६ ॥ (७)

॥ १२६ ॥ एता अश्वा आ स्रवन्ते ॥ १ ॥ प्रतीपं प्रार्ति सुत्वनम् ॥ २ ॥
 तासामेका हरिक्रिका ॥ ३ ॥ हरिक्विके किमिच्छसि ॥ ५ ॥ साधुं पुत्रं हिरण्ययम्
 ॥ ५ ॥ क्वाहंतं परास्यः ॥ ६ ॥ यत्रामृस्तिस्तः शिशपाः ॥ ७ ॥ परि त्रयः ॥ ८ ॥
 पृदाकवः ॥ ९ ॥ शृङ्गं धमन्त आसते ॥ १० ॥ अयन्महा तै अर्वाहः ॥ ११ ॥ स इच्छकं
 सघाघते ॥ १२ ॥ सघाघते गोमीद्या गोगतीरिति ॥ १३ ॥ पुमां कुस्ते निमिच्छसि
 ॥ १४ ॥ पल्पं वद्ध वयो इति ॥ १५ ॥ बद्धं वो अघ्रा इति ॥ १६ ॥ अजांगार के-
 विका ॥ १७ ॥ अश्वस्य वारो गोशपद्यके ॥ १८ ॥ श्येमीपती सा ॥ १९ ॥ अनामयो-
 पजिहिका ॥ २० ॥

॥ १३० ॥ को अयं बहुलिप्ता इषुनि ॥ १ ॥ को असिद्याः पर्यः ॥ २ ॥ को
 अर्जुन्याः पर्यः ॥ ३ ॥ कः कृष्णर्याः पर्यः ॥ ४ ॥ एतं पृच्छ कुहं पृच्छ ॥ ५ ॥ कुहांकं
 पक्कं पृच्छ ॥ ६ ॥ यवानो यतिस्वभिः कुभिः ॥ ७ ॥ अकुप्यन्तः कुपायकुः ॥ ८ ॥
 आर्मणको मणत्सकः ॥ ९ ॥ देवं त्वप्रतिसूर्य ॥ १० ॥ एनश्चिपङ्किका हविः
 ॥ ११ ॥ प्रदुदुहो मघाप्रति ॥ १२ ॥ शृङ्ग उत्पन्न ॥ १३ ॥ मा त्वाभि सखा नो
 विदन् ॥ १४ ॥ वशायाः पुत्रमा यन्ति ॥ १५ ॥ इरावेदुमयं दत्त ॥ १६ ॥ अथो
 इयभियभिति ॥ १७ ॥ अथो इयन्निति ॥ १८ ॥ अथो आ अरिधरो भवन् ॥ १९ ॥
 उयं यकांशलोकका ॥ २० ॥

॥ १३१ ॥ आर्मिनोनिनि मघते ॥ १ ॥ तस्य अनु निभञ्जनम् ॥ २ ॥
 वरुणो याति वस्वभिः ॥ ३ ॥ शतं वा भारती शर्वः ॥ ४ ॥ शतमात्रा हिर-
 ण्ययाः । शतं रथ्या हिरण्ययाः । शतं कुथा हिरण्ययाः । शतं निष्का हिर-
 ण्ययाः ॥ ५ ॥ अहल कुश वर्त्तक ॥ ६ ॥ शफेन इव औहते ॥ ७ ॥ आयं
 वनेनती जनी ॥ ८ ॥ वनिष्ठा नाव गृहन्ति ॥ ९ ॥ इदं मह्यं मदुरिति ॥ १० ॥

(२६४)

अथर्ववेदसंहिता । अ० ६. सू० १३५ । ७२३.

ते बुद्धाः सह तिष्ठति ॥ ११ ॥ पार्क बलिः ॥ १२ ॥ शर्क बलिः ॥ १३ ॥ अश्वत्थ
खर्दिरो ध्रुवः ॥ १४ ॥ अरदुपरम ॥ १५ ॥ शयो हत इव ॥ १६ ॥ व्याप पू-
रुषः ॥ १७ ॥ अर्द्धमित्यां रूर्षकम् ॥ १८ ॥ अत्यर्धे च परस्वतः ॥ १९ ॥ दौर्व
इस्तिनो हती ॥ २० ॥

॥ १३२ ॥ आदलाबुकमेककम् ॥ १ ॥ अलाबुकं निखातकम् ॥ २ ॥ क-
र्करिको निखातकः ॥ ३ ॥ तद् वात उन्मथायति ॥ ४ ॥ कुलायं कृणवादिर्ति
॥ ५ ॥ उग्रं वनिषदाततम् ॥ ६ ॥ न वनिषदनाततम् ॥ ७ ॥ क एषां कर्करी लि-
खत् ॥ ८ ॥ क एषां दुन्दुभिं हनत् ॥ ९ ॥ यदीयं हनत् कथं हनत् ॥ १० ॥ देवी
हनत् कुहनत् ॥ ११ ॥ पर्यागारं पुनः पुनः ॥ १२ ॥ त्रीण्युष्टस्य नामानि ॥ १३ ॥
हिरण्य इत्येकं अब्रवीत् ॥ १४ ॥ द्वौ वा ये शिशवः ॥ १५ ॥ नीलांशिस्रएडवा-
हनः ॥ १६ ॥

॥ १३३ ॥ विर्ततौ किरणौ द्वौ तारौ विनष्टे पूरुषः । न वै कुमारि तत्
तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ १ ॥ मातुष्टे किरणौ द्वौ निवृत्तः पूरुषानृते । न वै०
॥ २ ॥ निगृह्य कर्णकौ द्वौ निरायच्छसि मध्यमे । न वै० ॥ ३ ॥ उन्नानायै
शयानायै तिष्ठन्ती वाव गूहसि । न वै० ॥ ४ ॥ श्रृङ्गायां श्रृङ्गिकायां
श्रृङ्गमेवाव गूहसि । न वै० ॥ ५ ॥ अवश्रृङ्गमिव अंशदन्तलोममति हृदे ।
न वै कुमारि तत् तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ६ ॥

॥ १३४ ॥ इहेत्य प्रागणगुदगधराग्—अरालागुदभर्त्सथ ॥ १ ॥ ० वत्साः
पुरुषन्त आसते ॥ २ ॥ ० स्थालीपाको वि लीयते ॥ ३ ॥ ० स वै पृथु लीयते
॥ ४ ॥ ० आष्टे लाहणि लीशार्थी ॥ ५ ॥ इहेत्य प्रागणगुदगधराग्—अदिल्ली
पुच्छिलीयते ॥ ६ ॥

॥ १३५ ॥ भुगित्यभिगतः शलित्यपक्रान्तः फलित्यभिष्ठितः ॥ दुन्दुभि-
माहननाभ्यां जरितरोथामो दैव ॥ १ ॥ कोशविले रजनि ग्रन्थेर्धानपुपानर्हि
षादम् । उत्तमां जर्निमां जन्यानुत्तमां जनीन् वर्त्मन्यात् ॥ २ ॥ अलाबूनि पुषा-
तक्रान्यश्वत्थपलाशम् । पिपीलिकावटशसो विष्टुत्स्वार्णशफो गोशफो जरि-
तरोथामो दैव ॥ ३ ॥ बीमे देवा अक्रंसताध्वर्यो सिप्रं प्रचर । सुसत्यमिद

गवामस्यसि प्रखुदसि ॥ ४ ॥ पत्नी यदृश्यते पत्नी यक्ष्यमाणा जरितरोयामो
 दैव । होता विंष्टीमेन जरितरोयामो दैव ॥ ५ ॥ आदित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो
 दक्षिणामनयन् । तां ह जरितः प्रत्यायंस्ताम् ह जरितः प्रत्यायन् ॥ ६ ॥ तां ह
 जरितर्नः प्रत्यगृष्णंस्ताम् ह जरितर्नः प्रत्यगृष्णः । अहानेतरसं न वि चेतनी-
 नि यज्ञानेतरसं न पुरोगवामः ॥ ७ ॥ उत श्वेत आशुपत्वा उतो पद्याभिर्यविष्ठः ।
 उतेमाशु मानं पिपति ॥ ८ ॥ आदित्या रुद्रा वसवस्त्वेनु त इदं राधः प्रति गृष्णी-
 ष्यङ्गिरः । इदं राधो विभ्र प्रभ्र इदं राधो बृहत् पृथु ॥ ९ ॥ देवा ददत्वासुरं तद् वो
 अस्तु मुचेतनम् । युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गभायत ॥ १० ॥ त्वमिन्द्र शर्मरिणा
 हव्यं पारावतेभ्यः । विप्राय स्तुवते वसुवर्नि दुरश्रवसे वह ॥ ११ ॥ त्वमिन्द्र कपोता-
 य च्छिन्नपद्माय वञ्चते । श्यामाकं पक्कं पीलुं च वारस्मा अकृणोर्बहुः ॥ १२ ॥
 अरंगरो वावदीति त्रेधा बद्धो वरत्रया । इरामह प्रशंसत्यनिगमपं सेधति ॥ १३ ॥

॥ १३६ ॥ यदस्या अंहुभेद्याः कुधु स्थूलमुपातसत् । मुष्काविदस्या एजतो
 मोशफे शकुलार्वि ॥ १ ॥ यदा स्थूलेन पससाणो मुष्का उपावधीत् । विष्वञ्चा
 बस्या वर्धतः सिकतास्त्रेव गर्दभौ ॥ २ ॥ यदल्पिकास्वल्लिका कर्कन्धूकेव पद्यते ।
 वासन्तिकमिव तेजनं यन्त्यवाताय विपति ॥ ३ ॥ यददेवासो ललामगुं प्रविंष्टीमि-
 नमाविषुः । सकुला देदिश्यते नारीं सत्यस्यान्निभुवो यथा ॥ ४ ॥ महानग्न्यतृप्ति
 मोर्कददस्थानात्तरन् । शक्निकानना स्वचमशकं सन्तु पद्यम ॥ ५ ॥ महानग्न्युल्ल-
 मतिकामन्त्यब्रवीत् । यथा तव वनस्पते निरघ्नन्ति तथैवेति ॥ ६ ॥ महानग्न्युप ब्रूते
 अष्टोथाप्यभूधुवः । यथैव ते वनस्पते पिप्यति तथैवेति ॥ ७ ॥ महानग्न्युप ब्रूते अष्टो-
 थाप्यभूधुवः । यथा वयो विदाह्य स्वर्गे नमवदह्यते ॥ ८ ॥ महानग्न्युप ब्रूते स्वसा
 वेशितं पसः । इत्थं फलस्य वृक्षस्य शूर्पं शूर्पं भजेमहि ॥ ९ ॥ महानग्नी कृक-
 वाकं शर्मया परि धावति । अयं न विश्रयो मृगः शीष्णा हरति धाणिकाम् ॥ १० ॥
 महानग्नी महानग्नं धावन्तमनु धावति । इमास्तदस्य गा रक्ष यध मामद्वयौ-
 दनम् ॥ ११ ॥ सुदेवस्त्वा महानग्नीर्विवाधते महतः साधु खोदनम् । कुसं पीवरो
 नवत् ॥ १२ ॥ वशा दग्धामिमाङ्गुरिं प्रमृजतोग्रतै परे । महान् वै भद्रो यध मा-
 मद्वयौदनम् ॥ १३ ॥ विदेवस्त्वा महानग्नीर्विवाधते महतः साधु खोदनम् । कुमारिका
 पिङ्गलिका कार्दं भस्मा कु धावति ॥ १४ ॥ महान् वै भद्रो बिन्वो महान्
 भद्र उदुम्बरः । महौ अभिक्त वाधते महतः साधु खोदनम् ॥ १५ ॥

यः कुमारी पिङ्गलिका वसन्तं पीवरी लभेत् । तैलकुण्डमिमांशुं रोदन्तं शुद्ध-
मद्धरेत् ॥ १६ ॥

॥ इति कुन्तापसूक्तानि समाप्तानि ॥

॥ १३७ ॥ यच्च प्राचीरजगन्तोरो मण्डूरधाणिकीः । हुता इन्द्रस्य शत्रवः
सर्वे बुद्धुदयाशवः ॥ १ ॥ कपृन्नरः कपृथमुद् दधातन चोदयत खुदत वाजसा-
तये । निष्ठिग्रयः पुत्रमा च्यावयोतय इन्द्रं सन्नाधे इह सोमपीतये ॥ २ ॥ दधिका-
व्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुगभि नो मुग्धां करत् प्र ण आयैषि
तारिषत् ॥ ३ ॥ सुतासो मधुमत्तमाः सोमा इन्द्राय मन्दिनः । पवित्रवन्तो अन्न-
रन् देवान् गच्छन्तु वो मदाः ॥ ४ ॥ इन्दुरिन्द्राय पवत इति देवासो अन्नवन् ।
वाचस्पतिर्मखस्यते विश्वस्येशान् ओजसा ॥ ५ ॥ सहस्रधारः पवते सपुद्रो वा-
चमीहन्वयः । सोमः पती रयीणां सखेन्द्रस्य दिवेदिवे ॥ ६ ॥ अवं द्रप्सो अं-
शुमतीमितिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः । आवत् तमिन्द्रः शच्या धर्मन्तमप
स्नेहितीर्नृमणा अधत् ॥ ७ ॥ द्रप्समपश्यं विपुणे चरन्तमुपहरे तयो अंशुमन्याः ।
नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥ ८ ॥ अध द्रप्सो
अंशुमत्या उपस्थेधारयन् त्वं तिव्विपाणः । विशो अदेवीरभ्याचरन्तीर्वि-
हस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥ ९ ॥ त्वं ह न्यत् समभ्यो जायमानो शत्रुभ्यो अभवः
शत्रुरिन्द्र । गूल्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥ १० ॥
त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन् धृषितो जघन्थ । त्वं शुष्णस्पावातिरो
वधवैस्त्वं गा इन्द्र शच्येद्विन्दः ॥ ११ ॥ तमिन्द्रं वाजयाममि महे वृत्राय हन्तवे ।
स वृषा वृषभो भुवत् ॥ १२ ॥ इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः ।
द्युम्नी श्लोकी स मोम्यः ॥ १३ ॥ गिरा वज्रो न संभृत सर्वलो अनेपच्युतः ।
ववच्च ऋष्यो अस्तृतः ॥ १४ ॥

॥ १३८ ॥ महां इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमां इव । स्तोमैर्वृत्सस्य वा-
वृधे ॥ १ ॥ प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यद् भरन्त वह्नयः । विप्रा ऋतस्य वाहसा
॥ २ ॥ कण्वा इन्द्रं यप्रकृत स्तोमैर्यज्ञस्य सार्धनम् । जामि भुवत् आयुधम् ॥ ३ ॥

॥ १३९ ॥ आ नूनमश्विना युवं वत्सस्य गन्तमवसे । प्रास्मै यच्छतामवृकं
पृथु च्छर्दिपुंयुतं या अरातयः ॥ १ ॥ यदन्तरिक्षे यद् दिवि यत् पञ्च मानुषै

अनु । नृम्णं तद् धत्तमश्विना ॥ २ ॥ ये वां दंसौस्यश्विना विप्रांसः परिमामृशुः ।
एवेत् काण्वस्य बोधतम् ॥ ३ ॥ अयं वां घृमो अश्विना स्तोमेन परि पिच्यते । अयं
सोमो मधुमान् वाजिनीवसू येन वृत्रं चिकेतथः ॥ ४४ ॥ यदप्सु यद् वनस्पती यदापधीषु
पुरुदंससा कृतम् । तेन माविष्टमश्विना ॥ ५ ॥

॥ १४० ॥ यन्नासत्या भुरण्यथो यद् वां देव भिषज्यथः । अयं वां वत्सो
मतिभिर्न विन्धते हविष्मन्तं हि गच्छथः ॥ १ ॥ आ नूनमश्विनोऽर्चपि स्तोमं चि-
केत वामया । आ सोमं मधुमत्तमं घर्मं सिञ्चादथर्वणि ॥ २ ॥ आ नूनं गृध्व-
र्तनि रथं तिष्ठथो अश्विना । आ वां स्तोमा इमे मम नभो न चुष्यवीरत ॥ ३ ॥ य-
दद्य वां नासत्योक्थरोक्षुच्युवीमहि । यद् वा वार्ष्णीभिरश्विनेवेत् काण्वस्य बोध-
तम् ॥ ४ ॥ यद् वां कर्क्षीवाँ उत यद् व्यश्न ऋषिर्यद् वां दीधितमा जुहाव । पृथी
यद् वां वैन्यः सादनेष्वेदतो अश्विना चेतयेथाम् ॥ ५ ॥

॥ १४१ ॥ यातं छदिष्पा उत नः परस्पा भूतं जगत्पा उत नस्तनूपा ।
वर्तिस्तोकाय तनयाय यातम् ॥ १ ॥ यदिन्द्रेण सरथं याथो अश्विना यद् वां वा-
युना भवथः समोकसा । यदादित्योभिर्ऋभृभिः सजोषसा यद् वां विष्णोर्विक्रमणेषु
तिष्ठथः ॥ २ ॥ यदद्याश्विनावहं हुवेय वाजसातये । यत् पृन्सु तुर्वणे सहस्तच्छ्रेष्ठ-
मश्विनोरवः ॥ ३ ॥ आ नूनं यातमश्विनेमा हव्यानि वां हिता । इमे सोमांसो अधि
तुर्वणे यदादिमे वरवेषु वामथ ॥ ४ ॥ यन्नासत्या पराके अर्वाके अस्ति भेषजम् ।
तेन नूनं विमदाय प्रचेतसा छदिवत्साय यच्छतम् ॥ ५ ॥

॥ १४२ ॥ अभुत्स्यु प्र देव्या साकं वाचाहमश्विनोः । व्यावर्देव्या मति
वि राति मर्त्येभ्यः ॥ १ ॥ प्र बोधयोषो अश्विना प्र देवि सूनृते महि । प्र यज्ञ-
होतरानुपक् प्र मदाय श्रवो बृहत् ॥ २ ॥ यदुषो यासि भानुना सं सूर्येण रो-
चसे । आ हायमश्विनो रथो वर्तिर्याति नृपाय्यम् ॥ ३ ॥ यदापीतासो अंशवो
गावो न दुह ऊर्धभिः । यद्या वाणीरनूषत प्र देवयन्तो अश्विना ॥ ४ ॥ प्र
शुम्नाय प्र शर्वसे प्र नृपाहाय शर्मणे । प्र दत्ताय प्रचेतसा ॥ ५ ॥ यन्नूनं धीभि-
रश्विना पितुर्योना निधीदथः । यद्वा सम्नेभिरुक्थया ॥ ६ ॥

॥ १४३ ॥ तं वां रथं वयद्या हुवेम पृथुजयमश्विना संगतिं गोः । यः सूर्या
वहति वन्धुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसूयुम् ॥ १ ॥ युवं श्रियमश्विना देवता तां

दिवो नपाता वनथः शचीभिः । युवोर्वपुर्गभि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत् ककुहा-
सो रथे वाम् ॥ २ ॥ को वामद्या करते रातहव्य उतये वा सुतपेयाय वाकैः ।
ऋतस्य वा वनुषे पूव्याय नमो येमानो अग्निना ववर्तत् ॥ ३ ॥ हिरण्ययेन पुरुभु
रथेनेमं यज्ञं नामत्योप यातम् । पित्राथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधत्ते जनाय
॥ ४ ॥ आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन । मा वामन्ये
नि यमन् देवयन्तः सं यद् ददे नाभिः पूव्या वाम् ॥ ५ ॥ नू नो गयि पुरुरीरं बृहन्तं
दत्त्वा मिमोथामुभयेष्वस्मे । दरो यद् वामश्विना स्तोममावन्तस्धस्तुतिमाजमीन्हा-
सो अगमन् ॥ ६ ॥ इहेह यद् वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना । उरु-
प्यतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्विक ॥ ७ ॥ मधुमतीरोषधीर्धाव
आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं
चरेम ॥ ८ ॥ पनाय्यं तदश्विना कृतं वां वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः । सहस्रं
शंसा उत ये गविष्टौ सर्वौ इत् तां उप याता पिविर्ध्व ॥ ९ ॥

॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥

॥ शस्त्रकाण्डं नाम विंशं काण्डं समाप्तम् ॥

॥ अथर्ववेदसंहिता च संपूर्णा ॥

